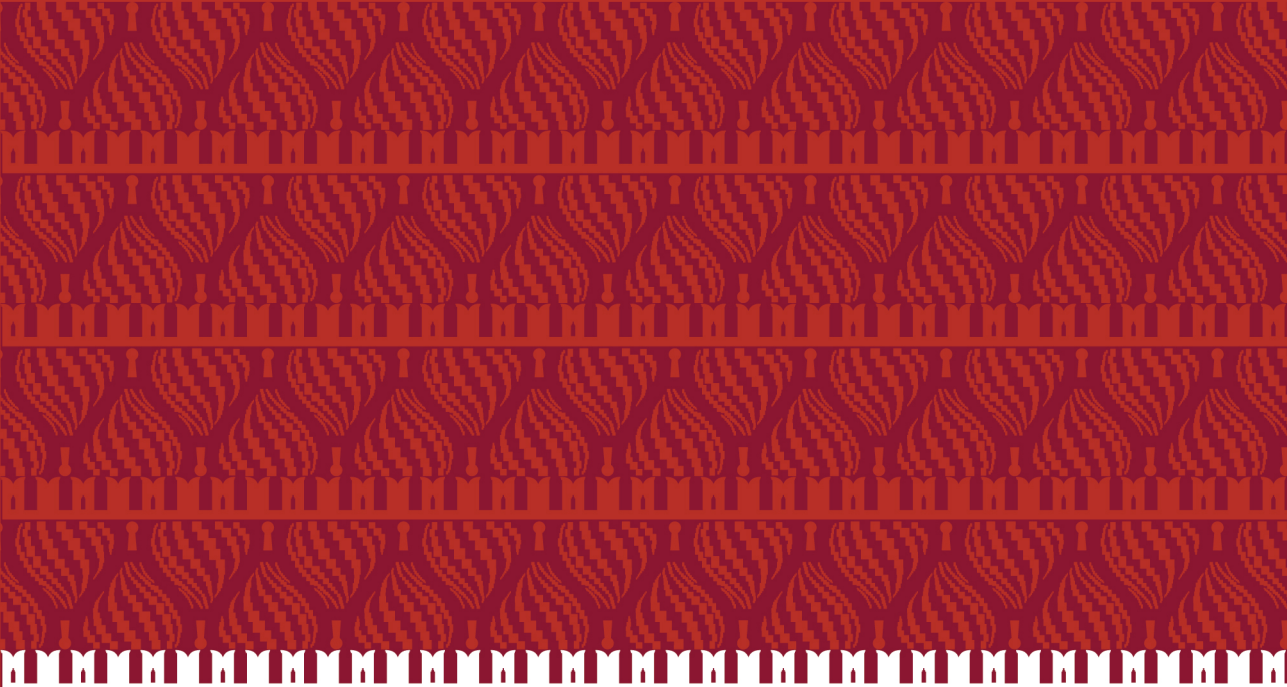

R U S Y A

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF RUSSIAN STUDIES ■ ЖУРНАЛ РОССИЙСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

SAYI (Issue): 13 • YIL (Year) 2025 • e-ISSN: 2757-7899

R U S A D

e-ISSN: 2757-7899

<http://dergipark.org.tr/tr/pub/rusad>

R U S A D

RUSYA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF RUSSIAN STUDIES ■ ЖУРНАЛ РОССИЙСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Sayı [*Issue/Выпуск*]:
13

Yıl [*Year/Год*]:
2025

Rusya Araştırmaları Dergisi (RUSAD), Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez Türkiye’de yayınlanan, internet üzerinden açık erişimli ve ilmi esaslara dayalı, uluslararası hakemli, akademik bir dergidir. RUSAD, Rusya hakkında tarih, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, ekonomi, strateji, jeopolitik gibi beşerî bilimlerin uhdesindeki alanlarda ulusal ve uluslararası düzeyde Türkçe, Rusça ve İngilizce kaleme alınmış akademik makaleleri ve kitap incelemelerini okuyucuya ulaştırmayı düstur edinmiştir. RUSAD bu minval üzere daha geniş kitlelere ulaşmak maksadıyla açık erişim yayınları desteklemekte ve buna binaen yazarlardan makale yayınlamak için ya da okuyuculardan yayınlara ulaşmak için herhangi bir ücret talep etmemektedir. Dergiye gönderilen makalelerin daha önceden yayınlanmamış özgün metinler olması ve aynı anda başka bir derginin değerlendirme sürecinde olmaması gerekmektedir. Dergide yayınlanmak üzere kabul edilen çalışmalar bilimsel etik kurallarına uygun olarak “çift kör hakem” tarafından okunur ve bu sayede değerlendirme sürecinde hem yazarın hem de hakemlerin kimlikleri birbirlerinden gizlenir. Gönderilen makaleler ilk olarak editör incelemesine tabi tutulur. Bu safhada çalışmanın dergi kurallarına uygunluğu incelenir. Dergi kurallarına uygun olmayan makaleler yazarlarına iade edilir. Gönderilen makaleler intihallere karşı *iThenticate* intihal programı ile denetlenmektedir. Yayınlanan yazılardaki fikirler yalnızca yazar(lar)ına ait olup yazılanlardan dolayı dergi sahibi, yayıncı ve editörler sorumlu tutulamaz.

Journal of Russian Studies (JORUS), is an academic journal published twice a year in Turkey every June and December with open access via the internet, based on scientific principles and international peer-reviewed. JORUS has aimed to convey the academic articles and book reviews written at the national and international level in Turkish, Russian, and English in the field of social sciences such as history, international relations, political science, economics, strategy, geopolitics about Russia. For that reason, JORUS supports open access publications in order to reach a wider audience and does not charge any fee for publishing articles from the authors or accessing publications from the readers. Manuscripts submitted to the journal must be original texts that have not been previously published and works are not included in the evaluation process of another journal at the same time. The manuscripts accepted for publication in the journal, in accordance with scientific ethics rules, will be read and evaluated by double-blind referees and in this manner, both the referee and author identities are concealed from the referees, and vice versa, throughout the review process. The opinions in the published articles belong only to the author(s). It does not bind the journal owner, the publisher, or the editors. Articles submitted are subjected to editorial review first. In this phase, firstly, the compliance of the study with the journal rules is examined. The articles sent are controlled for plagiarism by the *iThenticate*. Manuscripts that do not comply with the journal rules are returned to their authors.

Yazışma Adresi / Mailing Address

Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Talas/Kayseri, Türkiye

E-mail: rusad.tr@gmail.com

Web adresi / Web Address: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/rusad>

RUSAD, Creative Commons Atıf-Ticari-Türetilmez 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC-ND 4.0) ile lisanslanmıştır.

**Rusya
Araştırmaları
Dergisi**
**uluslararası
hakemli bir
dergidir**
*Journal of Russian
Studies is a refereed
international journal*

Yayın Türü:
Uluslararası
Sürekli Yayın
Publication Type:
International
Periodical

**Dergi yılda iki kez
yayınlanır
(Yaz ve Kış)**
*The Journal
is published
biannually
(Summer and
Winter)*

Sayı [Issue] | 13
Yıl [Year] | 2025

Rusya Araştırmaları Dergisi (RUSAD) *Journal of Russian Studies* Журнал Российских Исследований

Sahibi / Owner

Dr. Öğr. Üyesi Tekin Aycan TAŞCI [Erciyes Üniversitesi]

Editör / Editor

Dr. Öğr. Üyesi Tekin Aycan TAŞCI [Erciyes Üniversitesi]

Editör Yardımcıları / Editor Assistants

Doç. Dr. Serdar Oğuzhan ÇAYCIOĞLU [Marmara Üniversitesi]

Eray AKÇAY [St. Petersburg State University]

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Altay Tayfun ÖZCAN [Kütahya Dumlupınar Üniversitesi]

Prof. Dr. İlyas KEMALOĞLU [Marmara Üniversitesi]

Prof. Dr. Toğrul İSMAYİL [Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi]

Prof. Dr. Türkan OLCAY [İstanbul Üniversitesi]

Doç. Dr. Hatice KERİMOĞLU [Balıkesir Üniversitesi]

Asst. Prof. Dr. Grigory AFANASIEV [RANEPA St. Petersburg]

Alan Editörleri / Section Editors

Dr. Öğr. Üyesi Erdem ERİNÇ [Erciyes Üniversitesi]

Doç. Dr. Erdal BİLGİÇ [İstanbul Topkapı Üniversitesi]

İngilizce Dil Editörü / English Language Editor

Ali Ekber KELEŞ [Uşak İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü]

Rusça Dil Editörleri / Russian Language Editors

Dr. Öğr. Üyesi Esra ŞÖLENTAŞ [Ankara Üniversitesi]

Öğr. Gör. Sagom DİNGİLİŞİ [Ural Federal University]

Madina BADİROVA

Editöryal Sekreteryä / Editorial Assistance

Mehmet Kaan VATANBEKÇİSİ

Gaye BÜYÜKBAŞ

Nesrin HURMA

Ozan BÖKE

Logo ve Kapak Tasarım / Logo and Cover Design

Emine KARABULUT [Erk Ajans]

Dergi Tarihçesi:

Derginin Önceki Adı	e-ISSN	Yıl
Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi	2687-3583	2019-2021

*Dergide yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.
All responsibility of the studies published belongs to the author(s).*

Rusya
Araştırmaları
Dergisi
uluslararası
hakemli bir
dergidir
*Journal of Russian
Studies is a refereed
international journal*

Yayın Türü:
Uluslararası
Sürekli Yayın
Publication Type:
*International
Periodical*

Dergi yılda iki kez
yayınlanır
(Yaz ve Kış)
*The Journal
is published
biannually
(Summer and
Winter)*

Sayı [Issue] | 13
Yıl [Year] | 2025

BİLİM ve DANIŞMA KURULU

- Prof. Dr. Abdullah TEMİZKAN [Ege Üniversitesi]
Prof. Dr. Abdulvahap KARA [Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]
Prof. Dr. Ahmet KANLIDERE [Marmara Üniversitesi]
Prof. Dr. Aleksandr NESTEROV [Ural Federal University]
Prof. Dr. Ali ASKER [Karabük Üniversitesi]
Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR [Milli Savunma Üniversitesi]
Prof. Dr. Barış METİN [Uşak Üniversitesi]
Prof. Dr. Hakan KIRIMLI [Bilkent Üniversitesi]
Prof. Dr. İsmail TÜRKOĞLU [Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]
Prof. Dr. Kürşat YILDIRIM [İstanbul Üniversitesi]
Prof. Dr. Nesrin SARIAHMETOĞLU [Emekli Öğretim Üyesi]
Prof. Dr. Nikolay DYAKOV [St. Petersburg State University]
Prof. Dr. Okan YEŞİLOT [Marmara Üniversitesi]
Prof. Dr. Osman YORULMAZ [Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]
Prof. Dr. Peter GOLDEN [Rutgers University]
Prof. Dr. Sevinç ÜÇGÜL [Erciyes Üniversitesi]
Prof. Dr. Şahin MUSTAFAYEV [Azerbaijan National Academy of Science]
Prof. Dr. Uğur DEMİR [Marmara Üniversitesi]
Prof. Dr. Zaza TSURTSUMIA [Patriarchate of Georgia St. King Tamar University]
Doç. Dr. Aleksandr SOTNICHENKO [Federal Agency for the Commonwealth of
Independent States Affairs (Rossotrudnichestvo) / Turkey]
Doç. Dr. Aleksandr VASILYEV [Oriental Studies of RAS]
Doç. Dr. Amiran URUSHADZE [European University at St. Petersburg]
Doç. Dr. Ayna Askeroğlu ARSLAN [İstanbul Üniversitesi]
Doç. Dr. İrade MEMMEDOVA [Azerbaijan National Academy of Science]
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZTÜRK [Akdeniz Üniversitesi]
Doç. Dr. Nurlana MUSTAFAYEVA [Baku State University]
Doç. Dr. Ramin SADIGOV [Bayburt Üniversitesi]
Doç. Dr. Serkan ACAR [Ege Üniversitesi]
Doç. Dr. Şir Muhammed DUALI [Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi]
Doç. Dr. Roman HAUTALA [University of Oulu]
Dr. Öğr. Üyesi Arif YILDIRIM [Erciyes Üniversitesi]
Öğr. Gör. Dr. Cahit HAMURKOPARAN [Anadolu Üniversitesi]
Dr. Öğr. Üyesi Elif ŞİMŞEK [Erciyes Üniversitesi]
Dr. Öğr. Üyesi Erdem ERİNÇ [Erciyes Üniversitesi]
Dr. Irina SVISTUNOVA [Russian Academy of Sciences]
Dr. Öğr. Üyesi Fatih DÜZGÜN [Akdeniz Üniversitesi]
Öğr. Gör. Dr. Liaisan ŞAHİN [Marmara Üniversitesi]
Dr. Milyausha R. GAYNANOVA [Tatarstan Academy of Sciences]
Dr. Öğr. Üyesi Murat TOPÇU (PAPŞU) [Okan Üniversitesi]

Unvan ve isme göre alfabetik sıralı/ Sorted by academic title and name

Rusya
Araştırmaları
Dergisi
uluslararası
hakemli bir
dergidir
*Journal of Russian
Studies is a refereed
international journal*

Yayın Türü:
Uluslararası
Sürekli Yayın
Publication Type:
International
Periodical

**Dergi yılda iki kez
yayınlanır
(Yaz ve Kış)**
*The Journal
is published
biannually
(Summer and
Winter)*

Sayı [Issue] | 13
Yıl [Year] | 2025

İNDEKSLER / INDEXES

TR Dizin

Kabul Tarihi /Acceptance Date: 07.2024
(2023 yılı itibarıyla)

EBSCO

Kabul Tarihi /Acceptance Date: 01.2021
(Academic Search Ultimate)
(Central & Eastern European Academic Source)

ERIH PLUS

Kabul Tarihi /Acceptance Date: 11.2023

Index Copernicus

Kabul Tarihi /Acceptance Date: 01.2020
(ICI Journals Master List)

CYBERLENINKA

* RUSAD, ikili anlaşma çerçevesinde Rusya'nın en büyük uluslararası akademik online-kütüphanesi **CYBERLENINKA** ile **E-LIBRARY**'de taranmaktadır.

In addition, RUSAD is scanned in Cyberleninka and E-Library which is Russia's largest international academic online-library, within the frame of a bilateral agreement.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

I-VI | Editör Kurulu Takdim Yazısı

Araştırma Makaleleri / Research Articles

1-31	XVI. Yüzyıl Moskova Siyaseti ve Edebiyatında Bir Knez: Vasiliy İvanoviç Kosoy (Vassian Patrikeyev) A Prince in Muscovite Politics and Literature in The 16th Century: Vasiliy Ivanovich Kosoi (Vassian Patrikeev) Князь в московской политике и литературе XVI века: Василий Иванович Косой (Вассиан Патрикеев) Mustafa KUZUOĞLU
33-57	Rusya İmparatorluk Hizmetlisi Alman Savaş Ressamı Theodor Horschelt'in Çizimlerinde Kafkasya: Halklar-Savaş-Propaganda Caucasus in The Drawings of Russian Imperial Servant German War Artist Theodor Horschelt: Peoples-War-Propaganda Кавказ в рисунках русского императорского слуги, немецкого военного художника Теодора Горшельта: народы-войны-пропаганда Ömer KARATAŞ
59-69	Effect of Geography On the Spread of Epidemic Diseases: Plague Outbreak in Anzob in Samarcand Province (1898) Salgın Hastalıkların Yayılmasında Coğrafyanın Etkisi: Semerkant Vilayetindeki Anzab'da Veba Salgını (1898) Влияние географии на распространение эпидемических заболеваний: вспышка чумы в анзабе самаркандской области (1898) Furkan KÜLÜNK
71-88	İnanç ve Sadakat: Rus İmparatorluğu'nun Müslüman Askerleri Faith and Loyalty: Muslim Soldiers of the Russian Empire Вера и лояльность: мусульманские солдаты Российской империи Resul TURAN
89-113	Bolşevik Basını ve Hegemonya: Nisan Tezleri'nin Toplumsal Mobilizasyon Üzerindeki Etkisi Bolshevik Press and Hegemony: The Impact of April Theses On Social Mobilization Большевистская печать и гегемония: влияние Апрельских тезисов на общественную мобилизацию Samet YERKÖY
115-159	Türkiye'nin Stratejik Güç Sarkacı: Soğuk Savaş'ta ABD Ve SSCB Arasında Denge ve Karşı Denge Politikaları Türkiye's Strategic Power Pendulum: Balance and Counterbalance Policies Between the USA and The USSR During the Cold War Стратегический маятник власти Турции: политика баланса и противовеса между США и СССР в годы Холодной войны Elif ŞİMŞEK
161-187	Rusya ve Kazakistan Arasındaki Müttefiklik İlişkisinin Sınırları Limits of The Allied Relationship Between Russia and Kazakhstan Пределы союзнических отношений между Россией и Казахстаном Sabir ASKEROĞLU & Emrah KAYA

189-218	Complexity of Roles: Israel's Policymaking Towards the Russia-Ukraine War Rollerin Karmaşıklığı: İsrail'in Rusya-Ukrayna Savaşı'na Yönelik Politika Yapımı Сложность ролей: политика Израиля в отношении конфликта между Россией и Украиной Muhammet KOÇAK & Seher BULUT
219-236	Petr Shafirov and Russian Strategic Culture Petr Shafirov ve Rus Stratejik Kültürü Петр Шафиров и Российская стратегическая культура Orhan GAFARLI
237-273	Military Operations in The Second Karabakh War: Azerbaijan's Strategy, Russia's Stance and Türkiye's Role İkinci Karabağ Savaşı'ndaki Askeri Operasyonlar: Azerbaycan'ın Stratejisi, Rusya'nın Tutumu ve Türkiye'nin Rolü Военные действия во второй Карабахской войне: стратегия Азербайджана, позиция России и роль Турции Rauf GURBANOV
275-297	Soğuk Savaş'ın Ayak Sesleri: Rusya-Ukrayna Krizi Bağlamında NATO'nun Güvenlik Politikalarında Dönüşüm The Footsteps of the Cold War: NATO's Security Policy Transformation in The Context of the Russia-Ukraine Crisis По следам Холодной войны: трансформация политики безопасности НАТО в контексте Российско-украинского кризиса Yasemin Necmiye TUTAR & Mehmet Ali MERT
299-317	Küreselleşmenin Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkisi: Rusya İçin Fourier ADL Yaklaşımı The Impact of Globalization On Income Inequality: A Fourier ADL Approach for Russia Влияние глобализации на неравенство доходов: подход фурье ADL для России Fatih AKIN
319-344	Rusya'da Beyaz Eşya Sektörü İçin Alternatiflerin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleriyle Değerlendirilmesi Evaluation of Alternatives for The White Goods Sector in Russia with Multi-Criteria Decision Making Methods Оценка альтернатив для сектора бытовой техники в России с использованием многокритериальных методов принятия решений Tahire HÜSEYİNLİ
345-365	Значимость авторской пунктуации в произведениях Б. Зайцева B. Zaytsev'in Eserlerinde Özgün Noktalama İşaretlerinin Önemi The Importance of Author's Punctuation in B. Zaitsev's Works Larisa ZAKHAROVA
367-385	Çehov'un "Hoppa Kadın" Öyküsü İle Ağaoğlu'nun "Sessiz Bir Adam" Oyununun Karşılaştırmalı Analizi Comparative Analysis of Chekhov's Story "The Grasshopper" And Agaoglu's Play "A Quiet Man (Sessiz Bir Adam)" Сравнительный анализ рассказа Чехова «попрыгунья» и пьесы Агаоглу «Спокойный человек (Sessiz Bir Adam)» Jale COŞKUN & Zeynep SOYLU

387-404	Анализ модальных выражений в повести «Можно и нельзя» Виктории Токаревой Viktoria Tokareva'nın <i>Olabilir ve Olmaz</i> Adlı Uzun Öyküsünde Kiplik İçeren İfadelerin Analizi Analysis of The Modal Expressions in The Novella Can and Can't by Viktoria Tokareva Tülay AKBABA
405-416	V. M. Garşin ve Yaşamla Ölüm Sınırında İnce Bir Gece V. M. Garshin and A Fragile Night On the Border of Life and Death В. М. Гаршин и тонкая ночь на границе жизни и смерти Rabia ÖZBERK
417-436	A Struggle in The Shadow of Time: Post-Traumatic Stress Disorder in Boris Polevoy's <i>He Came Back</i> Based On The DSM-5 Classification Zamanın Gölgesinde Bir "Savaş"ım: DSM-5 Sınıflandırması Temelinde Boris Polevoy'un <i>Ve O Döndü</i> Eserinde Travma Sonrası Stres Bozukluğu «Борьба» в тени времени: посттравматическое стрессовое расстройство в произведении бориса полевого «вернулся» на основе классификации DSM-5 Gülhanım Bihter GÜLER

Takdim

Kıymetli okurlarımız,

Rusya Araştırmaları Dergisi (RUSAD)'nin 13. sayısında, akademik derinlik ve çeşitlilikle örülü 18 özgün araştırma makalesini sizlerin ilgisine sunmaktan büyük bir kıvanç ve gurur duyduğumuzu paylaşarak söze başlamak istiyoruz. Her geçen gün daha da güçlenen RUSAD, bu sayısında da Rusya'nın tarihî, siyasî, sosyo-kültürel ve iktisadî dinamiklerini çok boyutlu bir yaklaşımla ele alan çalışmaları bir araya getirerek, alanındaki bilgi birikimine nitelikli bir katkı sağlamaya gayret sarf etti.

Diğer sayılarımızda olduğu gibi bu sayıda da titiz araştırmalar ve yenilikçi bakış açılarıyla şekillenmiş tüm çalışmaların, gerek akademisyenler gerekse konuya ilgi duyan okurlar için zengin bir entelektüel zemin sunacağı kanaatindeyiz. Bu bağlamda, RUSAD'ın bu yeni sayısı, siz okurlarımız için Rusya'nın karmaşık ve çok katmanlı gerçekliğini anlamaya yönelik bir davet niteliği taşımakta; sizleri, bu alandaki tarihî, güncel ve derinlikli tartışmalara katılmaya çağırmaktadır.

Bu sayının ilk araştırma makalesi, **Mustafa Kuzuoğlu** tarafından kaleme alınan **"XVI. Yüzyıl Moskova Siyaseti ve Edebiyatında Bir Knez: Vasiliy İvanoviç Kosoy (Vassian Patrikeyev)"** başlıklı çalışmadır. Bu makalede, Moskova Knezliği'ndeki meşhur Patrikeyev ailesinin bir mensubu olan Vasiliy İvanoviç Kosoy'un siyasi, diplomatik ve edebi faaliyetleri incelenerek bu faaliyetlerin Moskova Knezliği'nin iç ve dış politikasındaki etkileri değerlendirilmektedir.

Sayının ikinci makalesi, **Ömer Karataş** tarafından kaleme alınan **"Rusya İmparatorluk Hizmetlisi Alman Savaş Ressamı Theodor Horschelt'in Çizimlerinde Kafkasya: Halklar-Savaş-Propaganda"** başlıklı çalışmadır. Bu makalede yazar, beş yıl Kafkasya'da görev yapan Alman asıllı Rus Savaş ressamı Theodor Horschelt'in Kafkas halklarının portelerine, bölgenin manzaralarına, en önemlisi de savaşa odaklı ürettiği eserler üzerinden onun Kafkas Savaşları sırasındaki misyonunu değerlendirmektedir.

Sayının üçüncü makalesi, **Furkan Külünk** tarafından kaleme alınan **“Effect of Geography on the Spread of Epidemic Diseases: Plague Outbreak in Anzob in Samarcand Province (1898)”** (“Salgın Hastalıkların Yayılmasında Coğrafya’nın Etkisi: Semerkand Vilayetindeki Anzab’da Veba Salgını (1898)”) başlıklı çalışmadır. Bu çalışmada, salgın hastalıkların yayılımında coğrafyanın etkisi bağlamında Semerkand Anzab’da ortaya çıkan hıyarcıklı veba salgını ve bu salgına karşı alınan önlemler ele alınmaktadır. Ayrıca yazar, coğrafi koşulların hastalığın seyri ve salgın yönetimi üzerindeki etkisi ve Rus hükümetinin uyguladığı sağlık politikalarının etkinliğini de incelemektedir.

Sayının dördüncü makalesi **Resul Turan**’ın **“İnanç ve Sadakat: Rus İmparatorluğu’nun Müslüman Askerleri”** adlı makalesidir. Bu çalışmada yazar, I. Petro döneminden itibaren Rusya Müslümanlarının askere alınmasına dair yapılan yasal düzenlemeleri, Rus ordusunda görev yapan Müslüman askerleri ve dini haklarının gelişim sürecini incelemektedir.

Sayının beşinci makalesi, **Samet Yerköy** tarafından kaleme alınan **“Bolşevik Basını ve Hegemonya: Nisan Tezleri’nin Toplumsal Mobilizasyon Üzerindeki Etkisi”** başlıklı çalışmasıdır. Bu çalışma, Lenin’in 1917’de kaleme aldığı Nisan Tezleri’ni toplumsal mobilizasyon ve hegemonya inşası bağlamında ele alarak, devrimci hareketlerin dil ve söylem aracılığıyla nasıl etkili bir liderlik ve hegemonya mekanizması kurduğunu tarihsel ve siyasal olarak ortaya koymaktadır. Böylece Lenin’in söylemlerinin stratejik amaçları ve toplumsal dinamiklerle kurduğu ilişki üzerinden dilin dönüştürücü gücünü ve ideolojik hegemonya yaratmadaki rolünü izah etmektedir.

Sayının altıncı makalesi, **Elif Şimşek**’in **“Türkiye’nin Stratejik Güç Sarkacı: Soğuk Savaş’ta ABD ve SSCB Arasında Denge ve Karşı Denge Politikaları”** adlı makalesidir. Bu çalışma, Türkiye’nin Soğuk Savaş dönemindeki dış politikasını “güç dengesi” açısından incelemektedir. Bu bağlamda yazar, Türkiye’nin Soğuk Savaş döneminde parçası olduğu ittifakın kolektif çıkarları ile kendi ulusal

çıkarları arasında olası bir çatışmada dış politikasını nasıl şekillendirdiği sorusuna yanıt aramaktadır.

Sayının yedinci makalesi **Sabir Askeroğlu** ve **Emrah Kaya**'nın **“Rusya ve Kazakistan Arasındaki Müttefiklik İlişkisinin Sınırları”** başlıklı çalışmasıdır. Çalışmada Şubat 2022’de başlayan Ukrayna Savaşı’yla farklı bir evreye giren Kazakistan-Rusya ilişkilerine odaklanılarak iki devlet arasındaki ilişkilerin nasıl bir süreç izlediği analiz edilmektedir. Dolayısıyla 2022 sonrası süreçte yaşanan gelişmelere paralel olarak Kazakistan ile Rusya arasındaki müttefiklik ilişkisinin sınırları tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Sayının sekizinci makalesi **Muhammet Koçak** ve **Seher Bulut**’un **“Complexity of Roles: İsrail’s Policymaking Towards the Russia-Ukraine War”** (Rollerin Karmaşıklığı: İsrail’in Rusya-Ukrayna Savaşı’na Yönelik Politika Yapımı) adlı makalesidir. Bu çalışma, 2022’de başlayan ve hâlâ devam eden Rusya-Ukrayna Savaşı sırasında İsrail’in dış politikasını Rol Teorisi çerçevesinde incelemekte ve özellikle Ulusal Rol Kavramları’na (URK) odaklanmaktadır. Ayrıca orta güçlerin İsrail örneğinde olduğu gibi karmaşık uluslararası krizlerde çelişen beklentileri nasıl dengelediklerine ve stratejik esnekliği nasıl sürdürdüklerine dair değerlendirmeler sunmaktadır.

Sayının dokuzuncu makalesi **Orhan Gafarlı**’nın **Petr Shafirov and Russian Strategic Culture** (Petr Shafirov ve Rus Stratejik Kültürü) adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada yazar, tarihsel, yasal ve kültürel yapıları analiz ederek Rusya’nın stratejik kültürünün dış politikasını şekillendirmedeki rolünü incelemektedir. “Soydaşlık”, “halk” ve “adil savaş” gibi anahtar kavramlara odaklanan çalışma, bu unsurların Rusya’nın emperyal kimliğinin ve jeopolitik hedeflerinin sürekliliğini nasıl şekillendirdiğini göstermektedir.

Sayının onuncu makalesi **Rauf Gurbanov**’un **“Military Operations in the Second Karabakh War: Azerbaijan’s Strategy, Russia’s Stance And Türkiye’s Role”** (İkinci Karabağ Savaşı’ndaki Askeri Operasyonlar: Azerbaycan’ın Stratejisi, Rusya’nın Tutumu ve Türkiye’nin Rolü) adlı makalesidir. Bu makale, İkinci Karabağ Savaşı bağlamında Azerbaycan’ın askeri stratejisini, Türkiye’nin rolünü ve

Rusya'nın tutumunu analiz etmektedir. Araştırma aynı zamanda savaşın askeri, diplomatik ve siyasi boyutlarını bilimsel metodoloji çerçevesinde ele alarak, modern çatışmaların yönetimi, bölgesel güçlerin politikaları ve uluslararası hukuk kapsamında egemenlik meselelerinin incelenmesine katkı sağlamaktadır.

Sayının on birinci makalesi **Yasemin Necmiye Tutar** ve **Mehmet Ali Mert**'in **"Soğuk Savaş'ın Ayak Sesleri: Rusya-Ukrayna Krizi Bağlamında Nato'nun Güvenlik Politikalarında Dönüşüm"** adlı çalışmasıdır. Bu çalışma, NATO'nun değişen rolünü incelemekte ve İttifak'ın kolektif güvenliği artırma çabalarının sadece Avrupa'da değil, daha geniş jeopolitik coğrafyalarda da nasıl derinleştirebileceğini ortaya koymaktadır.

Sayının on ikinci makalesi **Fatih Akın**'ın **"Küreselleşmenin Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkisi: Rusya İçin Fourier ADL Yaklaşımı"** adlı makalesidir. Bu çalışmada yazar, Rusya'nın 1996-2021 dönemine ait gelir eşitsizliği ile küreselleşme (ekonomik, sosyal ve politik) ilişkisini zaman serileri analizi ile incelemekte ve bu konuya dair değerli veriler sunmaktadır.

Sayının on üçüncü makalesi **Tahire Hüseyinli**'nin **"Rusya'da Beyaz Eşya Sektörü İçin Alternatiflerin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleriyle Değerlendirilmesi"** adlı makalesidir. Çalışmada, Rusya'da beyaz eşya sektörü incelenerek sektörde tüketici davranışlarını etkileyen faktörler ele alınmıştır. Uzman görüşlerine başvurularak ürün kalitesi, fiyat uygunluğu, enerji tasarrufu, satış sonrası hizmetler, marka sadakati gibi kriterler belirlenmiştir. Araştırmanın söz konusu ülke sektöründe yatırım yapmayı hedefleyen, tüketici davranışları ve uluslararası rekabet hususlarını göz önünde bulundurması gereken yerli ve yabancı yatırımcılar için katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Sayının on dördüncü makalesi **Larisa Zakharova**'nın **"Значимость Авторской Пунктуации в Произведениях Б. Зайцева"** (B. Zaytsev'in Eserlerinde Özgün Noktalama İşaretlerinin Önemi) adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada yazar, 20. yüzyılın ilk yarısında klasik Rus edebiyatı temsilcilerden B. Zaytsev'in (1881-1972) özgün

bir yazı tarzı oluşturma aracı olarak eserlerinde kullandığı noktalama işaretlerinin özelliklerini incelemektedir.

Sayının on beşinci makalesi **Jale Coşkun** ve **Zeynep Soylu**'nun **“Çehov’un “Hoppa Kadın” Öyküsü ile Ağaoğlu’nun “Sessiz Bir Adam” Oyununun Karşılaştırmalı Analizi**” başlıklı çalışmasıdır. Bu çalışmada, Anton Çehov’un “Hoppa Kadın” adlı öyküsü ile Adalet Ağaoğlu’nun “Sessiz Bir Adam” adlı oyunu, metinler arası bir perspektifle detaylı bir şekilde incelenmiştir. Böylece her iki eserin edebi ve kültürel değerleri ortaya konmuş, farklı kültürlerin edebiyatlarında yer alan ortak noktaları ve farklılıkları gösterilerek, edebiyatın hem evrensel hem de kültürel bir olgu olduğu vurgulanmıştır.

Sayının on altıncı makalesi **Tülay Akbaba** tarafından kaleme alınan **“Анализ Модальных Выражений в Повести «Можно и Нельзя» Виктории Токаревой”** (Viktoriya Tokareva’nın Olabilir ve Olmaz Adlı Uzun Öyküsünde Kiplik İçeren İfadelerin Analizi) adlı makalesidir. Yazar bu çalışmada kiplik ifadelerinin dilbilgisel yapılarını (olasılık/imkânsızlık, gereklilik/gereksizlik ve istek/isteksizlik ifadeleri) bağlamsal ve bileşen analiz yöntemlerini kullanarak incelemektedir. Çalışmanın amacı uzun öyküde kiplik ifadelerini ve bu ifadelerin dilbilgisel yapılar aracılığıyla nasıl aktarıldığını analiz etmektir.

Sayının on yedinci makalesi **Rabia Özberk**’in **“V. M. Garşin ve Yaşamla Ölüm Sınırında İnce Bir Gece”** adlı makalesidir. Yazar bu çalışmada Garşin’in Gece aldı öyküsünü incelemektedir. Bu eserde ruhsal ve fiziksel açıdan içinden çıkamadığı karanlık odasında yaşamla ölüm arasında gidip gelen başkahraman Aleksey Petroviç’in trajik öyküsü anlatılmaktadır. Yazar, Gece öyküsünü S. Freud’un tıp dünyasına kazandırdığı psikanalitik kuramın yapısal modeline göre irdeleyip başkahraman üzerinden yazarın ruhsal durumunu analiz etmektedir.

Sayının on sekizinci makalesi **Gülhanım Bihter GÜLER**’in **“A Struggle in The Shadow Of Time: Post-Traumatic Stress Disorder in Boris Plevoy’s *He Came Back* Based on The DSM-5**

Classification” (Zamanın Gölgesinde Bir “Savaş”ım: DSM-V Sınıflandırması Temelinde Boris Polevoy’un *Ve O Döndü* Eserinde Travma Sonrası Stres Bozukluğu) adlı makalesidir. Bu makalede, II. Dünya Savaşı esnasında hem asker hem de yazar kimliğiyle ön plana çıkan Boris Polevoy’un savaştan sonra kaleme aldığı *Ve O Döndü* eserindeki başkahraman Kazimov karakterinin yaşadığı travma sonrası stres bozukluğu, DSM’nin beşinci revizyonu temelinde çözümlenmeye çalışılmaktadır.

RUSAD’ın her sayısında olduğu gibi bu sayıda da desteklerini esirgemeyen yayın ve bilim kurulumuza, sayı hakemlerimize, alan editörlerimize ve arka planda büyük çaba sarfeden sekreteryamıza ve özelde bu sayımızda sekreteryamıza katkıda bulunan Fatih Ertürk, Zeynep Yasinoğlu, Seher Yiğit, Sima Nur Göğer ve Aysulu İbrahimova’ya bu vesileyle şükranlarımızı arz ediyoruz.

RUSAD’ın 2025/Kış 14. sayısında buluşmak temennisiyle...

RUSAD EDITÖR KURULU

— Tekin Aycan TAŞCI

— Serdar Oğuzhan ÇAYCIOĞLU

— Eray AKÇAY

* * *

XVI. YÜZYIL MOSKOVA SİYASETİ VE EDEBİYATINDA BİR KNEZ: VASILİY İVANOVİÇ KOSOY (VASSIAN PATRIKEYEV)

 Mustafa KUZUOĞLU^a

Öz

XIV. ve XV. yüzyıllarda Rus toprakları Litvanya'dan kaçan knezlerin uğrak noktası olmuştu. Litvanya ile Rus knezlikleri arasında uzun süren savaşlar, çeşitli sınır değişimlerini beraberinde getiriyor; taraflar arasındaki etkileşim bazı soylu ailelerin saf değiştirmesine neden oluyordu. Bu saf değiştirmeler neticesinde Litvanya Büyük Knezi Gedimin'in torunları, yüzyıllar boyunca Rusya sahasına göç edip, Moskova Knezliği'nin hizmetine girdiler. Mistislavskiy, Trubetskoy, Belskiy gibi aileleri temsil eden bu knezler, Moskova idaresindeki Rurik tekeline son verdiler. Söz konusu aileler arasında en nüfuzlularından biri Patrikeyevler idi. Onlar da muhtelif dallara bölünerek, Moskova Knezliği iç ve dış politikasında etkili olan birçok knez yetiştirdiler. Vasiliy İvanoviç Kosoy'un dedesi Yuriy Patrikeyeviç ve babası İvan Yuryeviç Patrikeyev, bu knezler arasında en önemli iki isimdi. Askerî, idari, diplomatik ve hukuki alanda kabiliyetli olan bu iki zatın selefi olarak Vasiliy İvanoviç Kosoy ortaya çıktı. 1490'lı yıllarda kariyerine başlayan bu knez, askerî ve diplomatik alanda birçok başarıya imza atsa da ataları kadar talihli değildi. Nitekim XV. asrın son yılları, Patrikeyev ailesinin düşüşüne şahit oldu. Moskova siyasetinde yükselmeye başlayan bu genç knez, ailesinin düşüşünden nasibini aldı ve siyasetten men edildi. Büyük knez tarafından keşif olmaya zorlandı ve hayatını bir manastırda sürdürmeye başladı. Buna rağmen mücadelesini edebi alana taşıyarak ailesinin parlak geçmişine layık olmayı başardı. XV. ve XVI. yüzyıl Rus edebiyatına damgasını vuran konular, dinî ve siyasi meselelerden müteşekkildi. Dönemin telifatı, manastırların toprak mülkiyeti, sapkınlıkla mücadele ve kilise-devlet ilişkileri gibi hususlara odaklanmıştı. Ekseriyetle din adamlarından oluşan müellifler, bahsi geçen konulara dair fikirler ürettiler. Vassian Patrikeyev adını alıp keşif olmak mecburiyetinde kalan Vasiliy İvanoviç Kosoy da dönemin fikrî mücadelesinde kalemini eline aldı. Manastırların toprak mülkiyetine ve Yosif Volotskiy'e karşı ciddi eleştirilerde bulundu. Onun düşünceleri Moskova idaresi tarafından kabul görmüş olmalı ki 1509 yılında III. Vasiliy tarafından bağışlandı. Akabinde edebi mücadelesine devam eden müellif, Moskova Knezliği'nin iç politika dinamiklerinin ve rakiplerinin kurbanı oldu. Bu makalede, Vasiliy İvanoviç Kosoy'un siyasi, diplomatik ve edebi faaliyetleri incelenecek; bu faaliyetlerin Moskova Knezliği'nin iç ve dış politikasında etkileri değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Rusya tarihi, Moskova Knezliği, Patrikeyevler, Vassian Patrikeyev, Vasiliy Kosoy, Rus edebiyatı, publitsistika.

^a Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, İzmir/Türkiye, kuzuoglu.mustafa@outlook.com

A PRINCE IN MUSCOVITE POLITICS AND LITERATURE IN THE 16TH CENTURY: VASILII IVANOVICH KOSOI (VASSIAN PATRIKEEV)

Abstract

During the 14th and 15th centuries, the Russian territories served as a refuge for princes fleeing from Lithuania. The protracted conflicts between Lithuania and various Russian principalities led to frequent border shifts and realignments. As a result of this dynamic interaction, several noble families changed their allegiances. Among them were the descendants of Gediminas, Grand Duke of Lithuania, who gradually migrated to Russian lands and entered the service of Muscovy. These princely lineages, including the Mstislavskii, Trubetskoi, and Bel'skii families, disrupted the Rurikid monopoly over Muscovite administration. Among these influential families, the Patrikeyevs distinguished themselves significantly. Over time, they fragmented into various branches and produced numerous princes who played prominent roles in both domestic governance and foreign affairs. Vasilii Ivanovich Kosoi's grandfather, Iurii Patrikeevich, and his father, Ivan Iur'evich Patrikeev, were among the most prominent members of this lineage. Vasilii emerged as their political and intellectual heir, demonstrating competence in military, administrative, diplomatic, and legal matters. Beginning his career in the 1490s, Vasilii achieved notable success, particularly in military and diplomatic missions. However, unlike his forebears, he did not enjoy sustained political fortune. The late 15th century marked a period of decline for the Patrikeev family. Although poised for a promising career in Muscovite politics, Vasilii ultimately became a casualty of his family's downfall. He was forcibly removed from public life and compelled by the Grand Prince to enter monastic life. Thereafter, he spent the remainder of his years in a monastery. Despite this forced retreat from politics, Vasilii redirected his energies into intellectual and literary endeavors, preserving the memory and legacy of his distinguished lineage. In the 15th and 16th centuries, Russian literature was predominantly shaped by religious and political concerns. Key themes included monastic landownership, the fight against heresy, and the relationship between church and state. The authors of this period, mostly clerics, engaged deeply in these debates. Assuming the monastic name Vassian Patrikeev, Vasilii became an active voice in this discourse. He was particularly critical of monastic landownership and the influential church figure Iosif Volotskii. His views appear to have found some resonance within the Muscovite administration, as evidenced by his pardon by Grand Prince Vasilii III in 1509. Nevertheless, despite his continued literary contributions, Vassian ultimately fell victim to the political rivalries and factionalism that defined the Muscovite court. This article explores the political, diplomatic, and literary activities of Vasilii Ivanovich Kosoi and assesses their influence on Muscovy's internal and external affairs.

Keywords: Russian history, Principality of Moscow, Patrikeevs, Vassian Patrikeev, Vasilii Kosoi, Russian literature, publitsistika.

КНЯЗЬ В МОСКОВСКОЙ ПОЛИТИКЕ И ЛИТЕРАТУРЕ XVI ВЕКА: ВАСИЛИЙ ИВАНОВИЧ КОСОЙ (ВАССИАН ПАТРИКЕЕВ)

Аннотация

В XIV и XV веках русские территории служили убежищем для князей, бежавших из Литвы. Долгие войны между Литвой и русскими княжествами приводили к частым изменениям границ. Взаимодействие между двумя сторонами вызывало смену лояльности у некоторых дворянских семей. В результате этих изменений лояльности

на службу Московскому княжеству переселились внуки Гедимины, Великого князя Литвы. Эти князья, образовавшие такие семьи, как Мстиславские, Трубецкие и Бельские, положили конец монополии Рюриковичей на управление Москвией. Среди этих влиятельных семей выделялись Патрикеевы. Они также разделились на различные ветви и дали начало многим князьям, которые сыграли важную роль во внутренней и внешней политике Московии. Дед Василия Ивановича Косого, Юрий Патрикеевич, и его отец, Иван Юрьевич Патрикеев, были одними из наиболее значимых фигур среди этих князей. Василий Иванович Косой стал преемником этих двух людей, которые достигли успеха в военной, административной, дипломатической и юридической областях. Начав свою карьеру в 1490-х годах, этот князь добился значительных успехов в военной и дипломатической сферах, но ему не сопутствовала удача в той же мере, что и его предшественникам. Последние годы XV века стали временем упадка семьи Патрикеевых. Этот молодой князь, начинавший подниматься в московской политике, стал жертвой упадка своей семьи и был исключен из политической жизни. Великокняжеская власть заставила его принять монашество, и оставшуюся жизнь он провёл в монастыре. Несмотря на это, он смог продолжить свою деятельность в литературной сфере, сохранив славное наследие своей семьи. Религиозные и политические вопросы несли первостепенное значение в русской литературе XV и XVI веков. Работы этого периода часто фокусировались на таких темах, как земельная собственность монастырей, борьба с ересями и отношения между церковью и государством. Авторы, в основном представители духовенства, высказывали свои идеи по этим вопросам. Василий Иванович Косой, который был вынужден взять монашеское имя Вассиан Патрикеев, также участвовал в интеллектуальной борьбе того времени. Он резко критиковал земельную собственность монастырей и Иосифа Волоцкого. Его идеи, по-видимому, нашли отклик в московской администрации, так как в 1509 году он был прощён Василием III. Однако, несмотря на продолжение литературной деятельности, он стал жертвой внутренних политических интриг и своих соперников в Московском княжестве. В этой статье будут рассмотрены политическая, дипломатическая и литературная деятельность Василия Ивановича Косого и оценено её влияние в данных направлениях на внутреннюю и внешнюю политику Московии.

Ключевые слова: История России, Московское княжество, Патрикеевы, Вассиан Патрикеев, Василий Косой, Русская литература, публицистика.

Giriş

Vasiliy İvanoviç Patrikeyev ya da takma adıyla Vasiliy İvanoviç Kosoy'un¹ menşei, Litvanya Büyük Knezliği hükümdarı Gedimin'e (1316-1341) dayanmaktadır. Gedimin'in soyundan gelen bazı knezlerin, Moskova Knezliği'nin hizmetine girdikleri ve muhtelif

¹ Araştırmamıza konu olan Vasiliy İvanoviç Patrikeyev, birçok kayıta "eğri", "şaşı" anlamını taşıyan "Kosoy" takma adıyla zikredilmiştir. 1433-1436 yılları arasında Moskova tahtı için II. Vasiliy'e karşı mücadele eden Vasiliy Yuryeviç'in de bu takma ada sahip olduğu bilinmektedir. Yine II. Vasiliy'in hizmetinde bulunan Obolensk knezi Vasiliy İvanoviç'in de Vasiliy İvanoviç Kosoy olarak anıldığını belirtmek gerekir. Dolayısıyla Patrikeyev ailesine mensup Vasiliy İvanoviç Kosoy ile Obolenskiy ailesinin bir üyesi olan Vasiliy İvanoviç Kosoy'un farklı knezler olduğu unutulmamalıdır.

aileler oluşturarak bu siyasi teşekküle hizmet ettikleri bilinmektedir.² Litvanya menşeli bu knezler, Moskova yönetimi tarafından önemli mevkilere atanmışlardır. Klyuçevskiy'in de vurguladığı üzere Belskiy, Mstislavskiy ve Patrikeyev gibi aileler, Moskova Knezliği'nin hiyerarşisinde en üst katmanlarda yer edinmişlerdir.³ Bu durum, söz konusu ailelerin Moskova Knezliği'ndeki yeteneklerini göstermektedir. Bunun yanı sıra, Moskova idaresi de Litvanya menşeli bu knezlerin kabiliyetlerinden faydalanmak istemiştir. Moskova Knezliği'nin devlet teşkilatına dair kapsamlı çalışmasında Kollmann, Litvanya ile Moskova arasındaki idari ve kurumsal farklılıklara dikkat çekmiş; Litvanya Büyük Knezliği yönetiminin Moskova'ya nazaran daha gelişmiş bir yapıda olduğunu göstermiştir. Buna karşın daha basit bir idari mekanizmaya sahip Moskova Knezliği ise, artan toprak kazanımları sonucunda daha gelişmiş bir bürokrasiye ihtiyaç duymuştur.⁴ Bu bağlamda Moskova Knezliği, başta Patrikeyev knezleri olmak üzere kurumsal ve idari açıdan kabiliyetli Litvanya kökenli knezlerin önemini fark etmiş ve onların uzmanlıklarını Moskova idari sistemine dahil etmiştir.

Gedimin'in torunu olan ve Patrikeyev ailesine adını veren Patrikey Narimontoviç'in de XV. yüzyılın ilk yıllarında oğullarıyla birlikte Moskova Knezliği hizmetine girdiği bilinmektedir.⁵ Onun oğullarından Yuriy Patrikeyeviç, Moskova Knezi I. Vasiliy'in (1389-1425) kızıyla evlenmeye muvaffak oldu ve bu vasıta ile Rurik hanedanıyla akrabalık ilişkisi kurdu.⁶ Tarihi vesikalardan anlaşılabileceği üzere bu evlilik Patrikeyev ailesine büyük bir nüfuz kazandırdı. Zira 1417 ve 1423 senelerine tarihlenen I. Vasiliy'in vasiyetnamelerinde Yuriy Patrikeyeviç adının ilk sırada yazıldığı görülmektedir.⁷ Bu durum literatürde, Yuriy Patrikeyeviç'in geleneksel boyar hiyerarşisini alt üst edip boyarlar arasında liderlik pozisyonunu elde etmesi şeklinde kabul görmüştür.⁸

² İlyas Kemalioğlu aracılığıyla edindiğimiz malumata göre N. P. Zagoskin, XVII. yüzyılda Moskova Çarlığı'na mensup boyar ailelerin menşeiini incelemiş ve 223 ailenin Litvanya ve Polonya kökenli olduğunu tespit etmiştir. Buna karşın Rurik ailesinden gelen aile sayısı 168, saf Rus kökenli diğer ailelerin sayısı ise 42'dir. İlyas Kemalioğlu, *Altın Orda ve Rusya; Rusya Üzerindeki Türk-Tatar Etkisi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015), 245.

³ V. O. Klyuçevskiy, *Soçineniya v devyati tomah; Kurs Russkoy istorii*, cilt II, tom 2, red. V. L. Yanin (Moskva: Misl, 1988), 132-133.

⁴ Nancy Shields Kollmann, *Kinship and Politics; The Making of the Muscovite Political System* (California: Stanford University Press, 1987), 30-31.

⁵ A. A. Zimin, *Formirovanie boyarskoy aristokratii v Rossii; vo vtoroy polovine XV-pervoy treti XVI. v.*, red. V. İ. Buganov (Moskva: Nauka, 1988), 29; R. V. Zotov, *O Çernigovskih knyazyah po lyubetskoy sinodiku i o Çernigovskom knyazestve v tatarskoe vremya* (Sankt Peterburg: Tipografiya bratyevev panteleevih, 1892), 126-127; M. E. Biçkova, *Sostav klassa feodalov Rossii v XVI v.; İstoriko-genealogičeskoe issledovanie*, red. S. M. Kaştanov (Moskva: Nauka, 1986), 33.

⁶ *Tipografskaya letopis*, Polnoe sobranie Russkih letopisey, tom 24 (Petrograd: Gosudarstvennaya tipografiya, 1921), 232; A. Belı, "Narimontaviç," *Vyalikae knyastva Litoyskay; Entsiklopediya u dvuh tomah*, tom 2 (Minsk: Belaruskaya ensiklopediya imya Petrusya Broyki, 2007), 350; Gustave Alef, *Rulers and Nobles in Fifteenth-Century Muscovy* (London: Variorum Reprints, 1983), 42.

⁷ *Duhovnie i dogovornye gramoty velikih i udelnykh knyazey XIV-XVI vv.*, ed. S. V. Bahruşin (Moskva: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1950), 59, 62.

⁸ S. B. Veselovskiy, *İssledovaniya po istorii klassa slujilih zemle-vladel'tsev* (Moskva: İzdatelstvo nauka, 1969), 69; V. İ. Buganov, "'Vrajdotvornoe' mestničestvo," *Voprosi istorii* 11 (1974): 120.

Namestnik⁹ ve voyvoda¹⁰ olarak da görev yapan Yuriy Patrikeyeviç, II. Vasiliy'in (1425-1462) de en yakınındaki kişi olmayı başardı. 1439 yılında Uluğ Muhammed Han Moskova'ya doğru ilerlerken, bu hayati öneme sahip şehrin savunması Yuriy Patrikeyeviç'e verilmişti.¹¹ Kroniklerin bildirdiğine göre II. Vasiliy, 1445'te Tatar esaretinden kurtulduktan sonra dayısı Yuriy Patrikeyeviç'in sarayında konaklamıştı.¹²

1440'lı yıllarda vefat eden Yuriy Patrikeyeviç'in oğlu İvan Yuryeviç Patrikeyev, babasının parlak kariyerini daha da yükseğe taşımayı başardı. "Moskova Büyük Namestniki" olarak bilinen bu zat, tıpkı babası gibi boyarlar arasında liderlik konumunu sürdürdü.¹³ Bıçkova aracılığıyla edindiğimiz bilgiye göre, Litvan kaynaklarında "Moskova Büyük Knezi'nin voyvodası", bazı Moskova kayıtlarında ise "hükümdarımızın en yüksek voyvodası", "boyarı" şeklinde anılmaktaydı.¹⁴ Dolayısıyla tıpkı babası gibi namestnik ve voyvoda olarak görev yapıyor, boyar ünvanını elinde bulunduruyordu. Altın Orda ve Kazan Hanlığı ile mücadelelerde de görevlendirilen İvan Yuryeviç Patrikeyev, askerî, idari, diplomatik ve adli alanda birçok önemli faaliyette bulundu. Bilhassa Litvanya ile yapılan diplomatik müzakerelerde, menşeyinden dolayı mühim başarılarla imza attı.¹⁵

XV. yüzyılın son çeyreğinde Patrikeyev ailesinin nüfuzu zirveye ulaştı. Bu sebeple Patrikeyevlere, bilhassa İvan Yuryeviç Patrikeyev'e yakın olmak mühim hale geldi.¹⁶ Örneğin 1492 yılında İmparatorluk elçisiyle yapılan görüşmenin kaydında, Oladiya

⁹ Rus knezliklerinde, knezin şehirdeki temsilcisi olarak idari ve adli görevleri üstlenen ve yerel yönetimin başında bulunan kimselere verilen ünvanıdır. Bu açıdan şehrin valisi olarak düşünülebilir. Bu göreve atanan kimseler, belirli bir süreyle görevlerini icra ederler ve görev sürelerince vergi gelirlerini toplamak, kamu düzenini ve güvenliği sağlamak ve davaları yargılamak gibi vazifeleri ifa ederlerdi. Knezin şehirdeki temsilcileri namestnik olarak adlandırılırken, taşradaki temsilciler "volostel" olarak karşımıza çıkmaktadır. Bk. Daniel H. Kaiser, *The Growth of the Law in Medieval Russia* (New Jersey: Princeton University Press, 1980), 116-118; Janet Martin, *Medieval Russia; 980-1584* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 317-318; Tekin Aycan Taşcı, "Rus Devlet Teşkilatında Namestniklik Kurumunun Tarihçesi," *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 6/8 (2019): 193; Tekin Aycan Taşcı, "Kafkasya'da Namestniklik Kurumu (1845-1854)," (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2019), 15.

¹⁰ "Savaşmak" anlamına gelen "voyevat" ve "komuta etmek" anlamını taşıyan "vodit" kelimesinden türetilen askerî idarî bir ünvanıdır. Bu açıdan kumandan anlamına gelen bu görevlilere dair Rus tarihinde ilk kayıt, *Povest Vremennih Let'te* (Geçmiş Yılların Hikayesi) karşımıza çıkmaktadır. Bk. Ferdinand Feldbrugge, *A History of Russian Law From Ancient Times to the Council Code (Ulozhenie) of Tsar Aleksei Mikhailovich of 1649* (Boston: Brill, 2017), 842; Maks Fasmer, "Voevoda," *Etimologičeskij slovar Russkogo yazıkı*, red. B. A. Larin, tom 1 (Moskva: Progress, 1986), 332.

¹¹ Serkan Acar, *Kazan Hanlığı-Moskova Knezliği Siyasi İlişkileri (1437-1552)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 95.

¹² *Moskovskiy letopisniy svod kontsa XV veka*, Polnoe sobranie Russkih letopisey, tom 25, (Moskva: İzdatelstvo akademii nauk, 1949), 264; N. A. Kazakova, *Vassian Patrikeev i ego soçineniya* (Moskva: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1960), 37; A. A. Zimin, *Vityaz na rasputye: Feodalnaya voyna v Rossii XV. v* (Mosvka: Misl, 1991), 108.

¹³ N. Pavlov-Silvanskiy, *Gosudarevi slujilje lyudi: Proishojdenie Russkago dvoryanstva* (Sankt Peterburg: Gosudarstvennaya tipografiya, 1898), 55; Zimin, *Vityaz na rasputye*, 166; A. L. Korzinin, "Gosudarev dvor v dooprıchnıy period (1550-1565)," (Dissertatiya, Sankt Peterburgskiy gosudarstvenniy universitet, 2016), 117.

¹⁴ Bıçkova, *Sostav klassa feodalov Rossii*, 34.

¹⁵ Zimin, *Formirovanie boyarskoy aristokratii*, 31; V. A. Kuçkin, "Bolşoy Moskovskiy namestnik İvan Yuryeviç Patrikeyev," *Oteçestvennaya istoriya* 1 (2006): 161-163; Gustave Alef, "Reflections on the Boyar Duma in the Reign of Ivan III," *The Slavonic and East European Review* 45/104 (1967): 94.

¹⁶ İvan Yuryeviç Patrikeyev'in hizmetinde bulunan görevlilerin, ilerleyen dönemlerde Novgorod topraklarının bir kısmından istifade etmesi dikkat çekicidir. Bentsianov, İvan Yuryeviç Patrikeyev'in hizmetindeki on altı kişinin XVI. yüzyılın başında söz konusu bölgeye *pomeşçik* olarak atandığını tespit etmiştir. M. M. Bentsianov, *Knyazy, boyare i deti boyarskie; Sistema slujebnih otnoşeniy v Moskovskom gosudarstve v XV-XVI vv.* (Moskva: Tsentrpoligraf, 2019), 98-99. Bu durum, onun 1499'da düşüşünden sonra dahi Moskova Knezliği'nde etkisini gözler önüne sermektedir. Zannımızca, İvan Yuryeviç Patrikeyev'in maiyetinde bulunmak, XV. yüzyılın sonu ve XVI. yüzyılın başında oldukça avantajlı bir konumda olmak anlamına gelmektedir.

Şişmarev oğlu Belgets adlı bir zatın adı geçmekteydi.¹⁷ Bentsianov bu durumu, Oladiya Şişmarev'in İvan Yuryeviç Patrikeyev'e yakınlığına atfetti. Müellife göre Belgets, İvan Yuryeviç Patrikeyev vasıtasıyla bu gibi mühim bir vazifeye iştirak etmişti.¹⁸ Öte yandan İvan Yuryeviç Patrikeyev'in Simonov Manastırı'nı desteklediği bilinmekteydi. O dönemde manastırların mülk edinimi yasak olmasına rağmen İvan Yuryeviç Patrikeyev, bu manastırın dahil olduğu davalarda Simonov Manastırı'nın toprak sahibi olması lehine karar veriyordu.¹⁹ Dahası, bu güçlü knez akrabalarını kayırmaktan geri durmuyordu. 1475 yılına ait bir kayıta, İvan Yuryeviç Patrikeyev'in kuzenleri İvan Vasilyeviç Bulgak ve Danila Şenya boyar ünvanıyla zikredilmişti.²⁰ Korzinin'e göre İvan Vasilyeviç Bulgak ve Danila Şenya, kuzenleri İvan Yuryeviç Patrikeyev'in etkisiyle Boyar Duması'na girebildi.²¹ Kollman'a göre bu kimseler, İvan Yuryeviç Patrikeyev tarafından geleneksel kaidelere aykırı bir şekilde boyar rütbesine atandılar.²² Her halükârda onun bu kararları ve atamaları, büyük knez tarafından kabul görüyordu. Bilhassa, İvan Yuryeviç Patrikeyev'in oğlu Vasily İvanoviç Kosoy'un da boyar ünvanını kazanmasıyla birlikte 1490'lı yıllarda dört Patrikeyev knezi bu rütbeye sahip oldu: İvan Yuryeviç Patrikeyev, İvan Vasilyeviç Bulgak, Danila Vasilyeviç Şenya ve Vasily İvanoviç Kosoy.²³ Aynı aileye mensup dört knezin aynı dönemde boyar ünvanına sahip olması, söz konusu tarihe dek alışlagelmişin dışında bir durumdu. Ancak Patrikeyev ailesinin bu parlak kariyeri, 1497-1502 yıllarında vuku bulan III. İvan'ın halefiyetine ilişkin kriz döneminde²⁴ yerle bir oldu. Kronikler 1498-1499 yılını işaret edip S. İ. Ryapolovskiy ile İvan Yuryeviç Patrikeyev ve oğullarının tutuklandığını kaydettiler.²⁵ Tutuklanmalarının akabinde Patrikeyev knezleri, din

¹⁷ *Pamyatniki diplomaticheskikh snoşeniy drevney Rossii s derjavami inostrannimi*, tom 1, (Sankt Peterburg: Tip. II otdeleniya sobstvennoy E. İ. V. Kantselerii, 1851), 82.

¹⁸ Bentsianov, 'Knyazya, boyare i deti boyarskie', 53.

¹⁹ Kuçkin, "Bolşoy Moskovskiy namestnik İvan Yuryeviç Patrikeyev," 161; George A. Maloney, *Russian Hesychasm: The Spirituality of Nil Sorskij* (Paris: Mouton, 1973), 36. Bahsi geçen davalara ilişkin tutanaklar için bk. *Aktı sotsialno-ekonomicheskoy istorii severo-vostochnoy Rusi kontsa XIV-naçala XVI. v.*, tom 2, red. L. V. Çerepnin (Moskva: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1958), 404-408, 414-420, 427-441.

²⁰ *Razryadnaya kniga 1475-1598 gg.*, podg. V. İ. Buganov, red. M. N. Tihomirov (Moskva: İzdatelstvo nauka, 1966), 17.

²¹ A. L. Korzinin, "Sostav Dumnih i dvortsovih činov v pravlenie velikogo knyazya İvana III. Ç. 2. Dvortsovie Çini," *Paleorosiya. Drevnyaya Rus: vo vremeni, v ličnostyah, v ideyah* 9/1 (2018): 290.

²² Kollmann, *Kinship and Politics*, 78, 225.

²³ V. N. Berh, *Sistematiçeskie spiski boyarami, okolničim i dumnim dvoryanam, s 1468 goda do uniçtojeniya sih činov* (Sankt Peterburg: Tipografiya H. Gintse, 1833), 1-2.

²⁴ III. İvan'ın ilk eşi Maria'dan İvan adlı bir oğlu bulunmaktaydı. Babasıyla birlikte eş hükümdar olarak knezliği idare eden İvan İvanoviç, 1490 gibi erken bir tarihte vefat etmiş ve ardında Dmitriy adında bir oğul bırakmıştı. Bunun yanı sıra III. İvan'ın Sofya Paleolog ile evliliğinden doğan Vasily adındaki bir oğlu daha vardı. 1490'lı yıllarda, III. İvan'ın torunu Dmitriy'in mi, yoksa oğlu Vasily'in mi tahta geçeceği sorusu gündeme gelmeye başladı; krizin ciddi bir şekilde patlak verdiği tarih ise 1497 senesiydi. Söz konusu yıl, III. İvan tercihini Dmitriy lehine kullandı. Fakat kendisine karşı büyük bir komplo hareketiyle karşılaştı. III. İvan bu komployu keşfedip bastırdı; komplocular infaz edildi, Vasily ise ev hapsine alındı. Akabinde Dmitriy, III. İvan'a eş hükümdar olarak taçlandırıldı. 1499 yılında ise kriz yeni bir aşamaya girdi. Patrikeyev ailesi mensupları tutuklandı; Knez Ryapolovskiy idam edildi. Aynı senenin başında III. İvan, oğlu Vasily'i affetmiş ve onu Novgorod ve Pskov büyük knezi olarak atamıştı. 1502 yılında ise Vasily eş hükümdar ve aynı zamanda varis ilan edildi. Eski varis Dmitriy ve annesi Yelena hapsedildi. Anne Yelena iki yıl sonra öldürüldü. Mahkûm hayatı yaşayan Dmitriy ise 1509 yılında vefat etti. Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi; Başlangıçtan 1917'ye Kadar* (Ankara: TTK Basımevi, 1987), 124-125; J. L. I. Fennell, "The Dynastic Crisis 1497-1502," *The Slavonic and East European Review* 39/92 (1960): 1-9.

²⁵ *Sofiyskiya letopisi*, Polnoe sobranie russkikh letopisey, tom 6 (Sankt Peterburg: Tipografiya eduarda pratsa, 1853), 243; *Prodoljenie letopis po voskresenskomu spisku*, Polnoe sobranie Russkikh letopisey, tom 8 (Sankt Peterburg: Tipografiya eduarda pratsa, 1859), 236-237; *Letopisny svod 1497 g.-Letopisny svod 1518 g. (Uvarovskaya Letopis)*, Polnoe sobranie russkikh letopisey, tom 28, (Moskva-Leningrad: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1963), 331-332; *Ustyujskie i vologodskie letopisi XVI-XVIII vv.*, Polnoe sobranie russkikh letopisey, tom 37 (Leningrad: Nauka, 1982), 51, 98.

adamlarının III. İvan'a yalvarmaları sebebiyle infaz edilmekten kurtuldular. Demir zincirlere bağlanan İvan Yuryeviç Patrikeyev'in mülkleri müsadere edildi; kendisi ve büyük oğlu Vasiliy keşiş olmaya zorlandı. Baba İvan, Troitse-Sergiyev; oğul Vasiliy ise Kirillo-Belozerskiy Manastırı'na gönderildi. İvan Yuryeviç Patrikeyev'in küçük oğlu İvan Munında ise gözaltına alındı.²⁶

Patrikeyev ailesinin bu ani düşüşü, muhtelif araştırmacılar tarafından farklı nedenlere bağlandı. Karamzin ve Solovyev'in başını çektiği literatürdeki yaygın görüşe göre Patrikeyevler, halefiyet krizi sırasında Sofya ve oğluna karşı gizli eylemler planlayıp, iktidar mücadelesinde Dimitriy'i desteklemişler ya da bu iddialarla komploya maruz kalmışlardı; bu durum da onların tasfiye edilmelerine neden olmuştu.²⁷ Zimin, Patrikeyevlerin Yelena ile Dimitriy'in tarafında olduğunu kabul etti; ancak buna ek olarak Patrikeyev ve Ryapolovskiylere dönemin sapkın çevrelerini desteklediğini, onların tasfiye edilmesinde bu durumun etkili olduğunu öne sürmüştü.²⁸ Çerepnin ve Bazilyeviç gibi bazı araştırmacılar ise Patrikeyevlerin düşüşünü Moskova-Litvanya arasındaki ilişkilere bağladı.²⁹ Bu görüşlere karşın Fennell ve Fine, zikredilen hadiseleri yukarıdaki iki iddia ile doğrudan ilişkilendirmenin hatalı olduğunu öne sürdüler.³⁰ Fennell'e göre bu belirsiz durumda yalnızca, Patrikeyevlerin çıkarlarının Sofya ve III. Vasiliy ile çatıştığı öne sürülebilirdi.³¹ Kollman ise bu menfi hadiseyi, söz konusu knezlerin şahsi hırsları ve zarar verici yüksek nüfuzlarıyla ilişkilendirdi.³² Fennell'in vurguladığı üzere Patrikeyevlerin düşüşünün temel nedenini kesin olarak bilmek mümkün değildir. Yine de bu noktada, Korzinin'in altını çizdiği bir hususun dikkate alınması gerekir. Bu da Dimitriy'in Patrikeyevler ile oldukça yakın ilişkilere sahip olması ve onun tahta geçmesi durumunda Patrikeyevlerin kuklası olabileceği ihtimalidir. Böyle bir durumda knezlik tahtı, aristokrasinin kontrolüne geçmiş olacaktır.³³ Her halükârda böyle bir durum gerçekleşmemiş; Karamzin'in deyişiyle, "ünlü Olgerd'in torunu, Vasiliy Temniy'in yeğeni, Vasiliy Dmitriyeviç'in kızı, Maria'nın oğlu olmasına ve 36 yıl boyunca savaş ve barış meselelerinde devlete sadakatle hizmet eden birinci boyar konumuna rağmen"³⁴ İvan Yuryeviç Patrikeyev, bu vahim sonuçtan kaçamamıştır.

²⁶ PSRL, tom 6, 243; PSRL, tom 8, 236-237; PSRL, tom 28, 331-332; Kuçkin, "Bolşoy Moskovskiy namestnik İvan Yuryeviç Patrikeyev," 165; Pavlov-Silvanskiy, *Gosudarevi slujilje lyudi*, 55; Zimin, *Formirovanie boyarskoy aristokratii*, 32; Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 43-44; M. M. Bentsianov, "'Litvini' i 'Pani'. Vihodtsi iz velikogo knyazstva Litovskogo na Moskovskoy slujbe v XV- XVI stoletiyah," *Studia Historica Europae: İssledovaniya po istorii vostochnoy evropı* 12 (2019): 95; Korzinin, "'Gosudar Vseya Rusi' İvan III i Russkaya Aristokratiya," 168-169.

²⁷ N. M. Karamzin, *İstoriya gosudarstva Rossiyskago*, tom 6 (Sankt Peterburg: Tipografiya N. Greça, 1819), 280-281; S. M. Solovyev, *İstoriya Rossii s drevneyshih vremen; Kniga pervaya tom I-V*, tom 5 (Sankt Peterburg: Obşestvennaya polza, 1896), 1552; Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 48; A. A. Zimin, *Rossiya na rubeje XV-XVI stoletiy; Oçerki sotsialno-politiçeskoy istori* (Moskva: Misl, 1982), 164-165.

²⁸ A. A. Zimin, "O politiçeskoy doktrine İosifa Volotskogo," *Trudi otdela drevnerusskoy literaturı* 9 (1953): 165.

²⁹ L. V. Çerepnin, *Russkie feodalnie arhivi XIV- XV. vekov*, tom 1 (Moskva: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1948), 315; K. V. Bazilyeviç, *Vneşnyaya politika russkogo tsentralizovannogo gosudarstva vtoraya polovina XV veka* (Moskva: İzdatelstvo Moskovskogo universiteta, 1952), 370-375.

³⁰ Fennell, "The Dynastic Crisis 1497-1502," 22; John V. A. Fine, "The Muscovite Dynastic Crisis of 1497-1502," *Canadian Slavonic Papers/Revue Canadienne des Slavistes* 8 (1966), 210.

³¹ Fennell, "The Dynastic Crisis 1497-1502," 22.

³² Kollmann, *Kinship and Politics*, 74.

³³ A. L. Korzinin, "'Gosudar Vseya Rusi' İvan III i Russkaya Aristokratiya," *İstoriçeskiy format* 1/5 (2016): 172-173.

³⁴ Karamzin, *İstoriya gosudarstva Rossiyskago*, 280.

1499 yılında vefat ettiği düşünülen İvan Yuryeviç Patrikeyev'in³⁵ Mihail, Vasiliy ve İvan adında üç oğlu bulunmaktaydı. Bu oğullardan Kolişka lakaplı Mihail İvanoviç Patrikeyev, 1475/1476 yılında hizmete başladıysa da kayda değer bir başarı elde edemedi. Söz konusu sene içerisinde Novgorod seferine katıldığı kaydedildi ve bu kayıta *deti boyarskiy* (boyar oğlanı)³⁶ olarak zikredildi.³⁷ Ancak 1492/93 senesinde Litvanya üzerine yapılan seferde Rus ordusuna komuta ettiği bilgisine dek kaynaklarda görülmedi.³⁸ Belov'a göre Kolişka'nın bazı kronik hastalıkları bulunmaktaydı; bu sebeple idari ve askerî görevleri yerine getirmekte başarılı olamadı. Keza 1495 senesi gibi erken bir tarihte vefat etti.³⁹ Oğullardan bir diğeri İvan Munında da Moskova Knezliği'nin siyasi ve idari mekanizmasında etkili olamadı. Adı ilk olarak, 1491-1492 senesinde Ugliç Knezi Andrey Vasilyeviç'in çocuklarının tutuklanması girişiminde geçti. 1495 senesinde, III. İvan, İsveç sınırındaki askerî hareketlilik ile bağlantılı olarak Novgorod'a hareket etmişti. Bu harekatta Patrikeyev ailesi lider pozisyondaydı ve İvan Munında da ordu hiyerarşisinde ikinci sırada yer aldı.⁴⁰ Ancak bu onun son görevi oldu, 1499 senesinde Patrikeyevlerin düşüşüyle o da siyasetten el çektirildi. Akabinde 1504-1506 yılları arası bir tarihte vefat etti.⁴¹ Bu koşullarda babasının ve dedesinin parlak kariyerini devam ettirebilecek tek isim kaldı: Vasiliy İvanoviç Kosoy.

Patrikeyev ailesinin Moskova Knezliği'nin iç ve dış politikasında bu denli mühim faaliyetlerine rağmen, Türkçe literatürde bu aileye dair müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Dönemin sosyo-ekonomik yapısına ışık tutan Vassian Patrikeyev hakkında da kapsamlı araştırma bulunmamaktadır. Türkçe literatürdeki bu eksiklik, Moskova Knezliği'nin iç politikasının bütüncül bir şekilde ele alınmasını zorlaştırmaktadır. Zira

³⁵ Araştırmacıların önemli bir kısmı, İvan Yuryeviç Patrikeyev'in 1499 senesinde vefat ettiğini öne sürmüşlerdir. Buna karşın bu vefatı 1503 yılına tarihleyen tarihçiler de bulunmaktadır. Knezin mahkûm edildiği Troitse-Sergiyev Manastırı'nın vesikalarında muhtelif knezlerin ölüm tarihleri kronolojik bir sıralamaya göre kaydedilmişti. Bu sıralamada İvan Yuryeviç Patrikeyev, Fyodor Vasilyeviç Ryazanskiy ile İvan Borisoviç Ruzskiyy arasında yer aldı. Bahsi geçen iki knezin 1503 tarihinde vefat ettiği bilinmemekteydi. Dolayısıyla İvan Yuryeviç Patrikeyev'in 1503 yılında vefat ettiği sonucuna ulaşılabilirdi. N. V. Belov, "Knyaz İvan İvanoviç Munında Patrikeyev (K izuçeniyyu personalnoy istorii gosudareva dvora İvana III)," *Paleososiya, Drevnyaya Rus: vo vremeni, v ličnostyah, v ideyah* 2/18 (2022): 164.

³⁶ Boyar oğlanı ünvanı hususunda araştırmacılar fikir birliğine varmış değildir. Bu konuda literatürde birçok iddia bulunmaktadır. Klyuçevskiy ve Kobrin'e göre bu kavram kelimelerin tam anlamıyla kullanılmış; boyar kökenli olup bu ünvana ulaşamayan nispeten yoksul kimseleri çağrıştırmıştır. Bu ünvana sahip kimselerin, hayatlarının ileri dönemlerinde mühim mevkilere atanma ihtimalleri bulunmaktaydı. Yine de mensup olduğu ailenin yoksullaşması, nüfuzunun azalması gibi unsurlar boyar oğlanı ünvanına sahip bu kimselerin yüksek mevkilere ulaşmalarına engel teşkil etmekteydi. Bentsianov'un kapsamlı çalışmasında belirttiği üzere boyar oğlanlarının düşük maaşları, onların daha mühim mevkilere erişemediklerini göstermekteydi. Knezin hizmetkarları olarak, diğer ünvanlara nispeten daha alt sınıfta yer alan bu kimseler ekseriyetle askerî vazifeleri icra ederlerdi. Yine de bu ünvana sahip kimseler, yekpare bir grubu oluşturmuyordu. Nitekim onların konumları, belirli hizmetlerine ve statülerine göre değişmekteydi. V. O. Klyuçevskiy, *Soçineniya v devyati tomah; Spetsialnie kursy*, tom 6, red. V. L. Yanin (Moskva: Misl, 1989), 119; V. B. Kobrin, *Vlast i sobstvennost v srednevekovoy Rossii XV-XVI vv* (Moskva: Misl, 1985), 30; M. M. Bentsianov, *Knyazya, boyare i deti boyarskie*, 266; "Boyarskiya Deti," *Voennaya entsiklopediya*, tom 5 (Sankt Peterburg: Tipografiya tovarişestva İ. D. Sitina, 1911), 43-44.

³⁷ *Razryadnaya kniga 1475-1598 gg*, 17; M. G. Spiridov, *Sokraşennoe opisanie slujeb blagorodnih Rossiyskih dvoryan*, Çast 1 (Moskva: universitetskoy tipografiya, 1810), 29.

³⁸ *PSRL*, tom 8, 225; Zimin, *Formirovanie boyarskoy aristokratii*, 33; Spiridov, *Sokraşennoe opisanie slujeb*, 29.

³⁹ N. V. Belov, "Çelovek-zagadka. Knyaz Mihail İvanoviç Kolişka Patrikeyev, voevoda İvana III," *Istoriceskoe obozrenie* 22 (2021): 56; Belov, "Knyaz İvan İvanoviç Munında Patrikeyev (K izuçeniyyu personalnoy istorii gosudareva dvora İvana III)," 160. Onun erken yaşta vefatı, babası İvan Yuryeviç Patrikeyev'in vasiyetnamesi aracılığıyla da doğrulanabilir. Nitekim vasiyetnamede Kolişka zikredilmemiştir. Bıçkova, *Sostav klassa feodalov Rossii*, 37.

⁴⁰ Belov, "Knyaz İvan İvanoviç Munında Patrikeyev (K izuçeniyyu personalnoy istorii gosudareva dvora İvana III)," 162; *Razryadnaya kniga 1475-1598*, 24-25; Zimin, *Formirovanie boyarskoy aristokratii*, 34.

⁴¹ Belov, "Knyaz İvan İvanoviç Munında Patrikeyev (K izuçeniyyu personalnoy istorii gosudareva dvora İvana III)," 166.

araştırmamıza konu olan müellifin faaliyetleri, dönemin kilise-devlet ilişkisini ve toprak mülkiyetine dair problemleri açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Öte yandan, knezliğin değişken politikalarının knezler ve mütefekkirler üzerindeki olumsuz etkilerini de somut bir biçimde ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Vasiliy İvanoviç Kosoy'un faaliyetlerini irdelerken karşımıza şu sorular çıkmaktadır: Vasiliy İvanoviç Kosoy, Moskova Knezliği'nin iç politikasında ne tür bir etki bıraktı? Knezlik idaresi, iç politikadaki eylemlerinde dönemin müelliflerinden nasıl faydalandı? Vasiliy İvanoviç Kosoy başta olmak üzere bu kimselerin, kilise-devlet ilişkisinin ve toprak mülkiyeti meselesinin şekillenmesinde rolleri nelerdi?

1) Diplomat, Komutan ve Yargıç: Vasiliy İvanoviç Kosoy

Yukarıda ifade edildiği üzere, İvan Yuryeviç Patrikeyev'in üç oğlundan Moskova Knezliği'nde sivrilebilen tek isim Vasiliy İvanoviç Kosoy oldu. Nitekim Vasiliy İvanoviç Kosoy, kardeşlerinin aksine 1494-1495 yıllarında boyar ünvanını elde etti.⁴² Bu yıllarda Vasiliy, Moskova Knezliği'nin iç ve dış siyasetinde mühim vazifeler üstlenen kilit isimlerden biriydi. Siyasi kariyerinin sonlanmasının ardından, mücadelesini edebi sahaya çevirmek zorunda kaldı. Bu alanda da kabiliyetli olan knez, *publitsist* edebiyat geleneğinin gelişiminde ve kilise-devlet ilişkilerinin şekillenmesinde önemli rol oynadı. Dolayısıyla Vassian Patrikeyev adıyla edebi mücadeleye başlamadan evvel bazı idari ve askerî vazifeler üstlenmişti. Öncelikle onun, bir knez olarak ne tür faaliyetlerde bulunduğu odaklanmak gerekir.

Vasiliy İvanoviç Kosoy'un doğum yılına ilişkin net bir malumat bulunmamaktadır. Kollmann, Moskova boyarlarının doğum yıllarına ilişkin ortalama bir hesaplama yapmış; baba İvan Yuryeviç'in 25-30 yaşlarında çocuk sahibi olma ihtimalini baz alıp Vasiliy İvanoviç Kosoy'un doğum yılı olarak 1455-1465 yılları arasını işaret etmiştir.⁴³ Knezliğin en nüfuzlu ailelerinden birinin mensubu olan Vasiliy İvanoviç Kosoy, 1489 yılından itibaren muhtelif askerî-diplomatik hadiselerde karşımıza çıkmaktadır. Kariyerinin ilk yıllarında babası İvan Yuryeviç Patrikeyev'in sağ kolu olarak hareket etmiştir.⁴⁴ Tarihi vesikalarda ona dair ilk bahis, 1487-1494 yılları arasındaki Moskova ile Litvanya arasındaki savaş yıllarına dayanır. Buna göre Vasiliy İvanoviç Kosoy, 1489 senesinde III. İvan tarafından Vorotinsk üzerine gönderildi.⁴⁵ On bir voyvodanın bulunduğu orduda komuta, Vasiliy İvanoviç Kosoy'a verildi. Kosoy, Vorotinsk'ı ele geçirip yağmalamayı başarsa da dönüş yolunda Litvanya ordusu tarafından mağlup edildi.⁴⁶

Litvanya ile savaş sürdüğü esnada III. İvan, Moskova Knezliği için bir tehlike

⁴² Alef, "Reflections on the Boyar Duma in the Reign of Ivan III," 91, n. 73.

⁴³ Kollmann, *Kinship and Politics*, 196-197.

⁴⁴ Belov, "Çelovek-zagadka. Knyaz Mihail İvanoviç Kolişka Patrikeev, voevoda İvana III," 55.

⁴⁵ *PSRL*, tom 6, 239; *PSRL*, tom 24, 237; Kroniklerde zikredilen bu bilgiye göre büyük knez, İvan Yuryeviç Vorotinskiy oğlu Vasiliy Krivoy'u Litvanya üzerine göndermiştir. K. V. Bazilyeviç, İvan Yuryeviç Vorotinskiy adlı bir kimsenin var olduğunu düşünmektedir. Oysa Yu. G. Alekseyev'e göre böyle bir knez bulunmamaktadır. Kronikte hatalı bir şekilde söz edilen kişi, İvan Yuryeviç Patrikeyev oğlu Vasiliy İvanoviç Kosoy'dur. Araştırmacıların birçoğu, söz konusu askerî harekattaki kimsenin Vasiliy İvanoviç Kosoy olduğunu kabul etmektedirler. Bk. K. V. Bazileviç, *Vneşnyaya politika Russkogo tsentralizovannogo gosudarstva vtoraya polovina XV veka* (Moskva: İzdatelstvo Moskovskogo universiteta, 1952), 289-290; Yu. G. Alekseyev, *Pohodi Russkih voysk pri İvane III; vtoroe izdanie* (Sankt Peterburg: İzdatelstvo S-Peterburgskogo universiteta, 2009), 318-319; Zimin, *Rossiia na rubeje*, 96.

⁴⁶ Zimin, *Rossiia na rubeje*, 96.

oluşturan kardeşi Andrey Vasilyeviç'e odaklandı. Nitekim Andrey Vasilyeviç, kendi mülkü olarak Ugliç Knezliği'ni idare ediyordu. III. İvan onu bertaraf etme gayesindeydi; Andrey Vasilyeviç, 1491 yılında Moskova'ya geldiğinde apar topar hapsedildi.⁴⁷ Fakat oğulları Ugliç'te bulunmaktaydı. III. İvan, Andrey Vasilyeviç'in çocuklarını tutuklama görevini Patrikeyev knezlerine verdi. 1492 yılında Vasiliy İvanoviç Kosoy, kardeşi İvan Munında'yla beraber, emrindeki birçok *boyar oğlanı* ile bu görevi yerine getirdi.⁴⁸

Patrikeyev knezleri, iç siyasetteki bu özel görevi tamamladıktan sonra Litvanya ile mücadeleye yeniden dahil oldular. Kronikler, Vasiliy İvanoviç Kosoy'un 1493 senesinde Mojaysk'da voyvoda olarak bulunduğu bildirmektedir.⁴⁹ Aynı sene Vasiliy İvanoviç Kosoy, kuzeni Daniil Vasilyeviç Şenya ile Vyazma üzerine hareket edip şehri ele geçirmekle görevlendirilmişti. Vasiliy İvanoviç Kosoy, bu görevinde de muzaffer oldu; Vyazma zapt edilip ahali III. İvan'a bağlılık yemini etmek zorunda kaldı.⁵⁰ Bu esnada büyük kayıplar veren Litvanya Büyük Knezliği ile diplomatik müzakereler başlamıştı. 1494 yılında Vasiliy İvanoviç Kosoy, Fyodor Kuritsın'ın⁵¹ da bulunduğu elçilik heyetinin başında Litvanya'ya ile yapılan müzakerelere katıldı.⁵² Hatta barış görüşmelerinin akabinde gerçekleşen Litvanya Büyük Knezi Aleksandr Jagiellon (1492-1506) ile III. İvan'ın kızı Elena İvanovna'nın izdivacında Patrikeyev knezlerinin büyük bir rolü vardı.⁵³

Vasiliy İvanoviç Kosoy'un siyasi kariyeri yukarıda zikredilenlerle sınırlı kalmadı. 1495 senesinde Moskova Knezliği ile İsveç Krallığı arasında savaş patlak vermişti. Dönemin en nüfuzlu ailesi olan Patrikeyevlerin bu savaşta yer almaması mümkün değildi. İlk olarak Patrikeyevlere mensup Daniil Vasilyeviç Şenya'nın komutasındaki ordu Viborg'u kuşattı; fakat bu kuşatma başarısızlıkla sonuçlandı. Ertesi sene Vasiliy İvanoviç Kosoy, Andrey Fyodoroviç Çelyadnin ile sefere gönderildi. Ordunun komutası bu iki knezin elindeydi. Rus ordusu Botinya Körfezi'ne dek güney Finlandiya'nın tamamını harap etti.⁵⁴

Tüm bu askerî ve diplomatik faaliyetlerinin yanı sıra Vasiliy İvanoviç Kosoy, babası gibi bazı davalarda yargıç olarak da görev yaptı. Örneğin 1495-1499 yılları arasına

⁴⁷ Zimin, *Rossiya na rubeje*, 68.

⁴⁸ *PSRL*, tom 24, 208-209; *PSRL*, tom 8, 223; *Lvovskaya letopis çast 1*, Polnoe sobranie Russkih letopisey, tom 20 (Sankt Peterburg: Tipografiya M. A. Aleksandrova, 1910), 357; Zimin, *Rossiya na rubeje*, 68.

⁴⁹ *Razryadnaya kniga 1475-1598 gg.*, 23.

⁵⁰ *PSRL*, tom 20, 358; *PSRL*, tom 24, 210-211; Zimin, *Rossiya na rubeje*, 99-100.

⁵¹ III. İvan'ın hizmetinde bulunan bir kâtip ve müelliftir. Aynı zamanda icra ettiği elçilik görevleriyle de bilinmektedir. 1482-1484 Moldova ve Macaristan'a Litvanya karşısı bir ittifak yapmak için gönderilmiştir. Dönüş yolunda Akkırman havalisinde Osmanlılar tarafından tutsak alınmış fakat 1485 sonbaharında Kırım hanının arabuluculuğu sayesinde serbest bırakılmıştır. III. İvan'ın iç ve dış politikasında önemli bir rol oynayan Kuritsın, Moskova'nın sapkın çevreleri arasında yer edinmiştir; bir açıdan onların liderliğini yapmıştır. Bu sebeple Novgorod Başpiskoposu Gennadiy, onu kâfirlerin patronu olarak adlandırmıştır. 1500'lü yılların başında hadiseler Kuritsın ve onun çevresinin aleyhine işlemiş, kardeşi İvan Volk idam edilmiş, Kuritsın ise gözden düşmüştür. Ancak onun akıbetine dair herhangi bir veri bulunmamaktadır. Bk. Ya. S. Lurye & A. Yu. Grigorenko, "Kuritsın Fedor Vasilyeviç," *Slovar Knjnikov i Knijnosti Drevney Rusi*, Vıp. II, Red. D. S. Lihaçev, Leningrad, 1988, 504-509.

⁵² *PSRL*, tom 8, 228; *PSRL*, tom 20, 360; *PSRL*, tom 24, 212; *Pamyatniki diplomaticheskikh snoşeniy Moskovskogo gosudarstva s Polsko-Litovskim (s 1478 po 1533 god)*, Sbornik RİO, tom 35 (Sankt Peterburg: Tipografiya F. Eleonskago, 1882), 138, 146; Spiridov, *Sokraşennoe opisanie slujeb*, 30.

⁵³ Bazileviç, *Vneşnyaya politika Russkogo*, 373; Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 38-39.

⁵⁴ *PSRL*, tom 20, 363; *PSRL*, tom 24, 213; Zimin, *Rossiya na rubeje*, 107; I. U. Budovnits, *Russkaya publitsistka XVI. veka* (Moskova: Akademii nauk soyuz SSR, 1947), 79-80; Spiridov, *Sokraşennoe opisanie slujeb*, 30.

tarихlenen ve babasının da katıldığı bir davayı yargıladı.⁵⁵ Fakat bu başarıları, XV. yüzyılın son senelerinde yerle yeksan oldu. Yukarıda ifade edildiği üzere, 1498-99 yılları Patrikeyev ailesi için oldukça karanlık senelerdi. Ailesinin düşüşü sonucunda, ancak din adamlarının talepleri sayesinde idamdan kurtuldu. Bunun yerine keşiş olmaya zorlandı ve Kirillo-Belozerskiy Manastırı'na gönderildi. Bu hadiselerin akabinde Vasiliy İvanoviç Kosoy, Vassian Patrikeyev adını alıp Nil Sorskiy'in yanında rahip hayatı yaşamaya başladı. Fakat Moskova Knezliği'nin iç politikasında ailesinin mücadelesini bırakmadı ve bu mücadeleyi edebi çevrelerde sürdürdü. Nitekim Vasiliy İvanoviç Kosoy'un, yeni adıyla Vassian Patrikeyev'in boyar siyasetiyle ilişkisi kesilmişti.⁵⁶

2) Keşiş, Müellif ve Mütefekkir: Vassian Patrikeyev

XV. yüzyılın sonları ve XVI. yüzyılın ilk yarısında Moskova Knezliği iç politikasındaki temel sorunlardan biri toprak mülkiyeti problemi idi. XV. yüzyılda eski toprak sahipleri, yani knezler, boyarlar ve kilise (metropolitler, piskoposlar ve manastırlar) tarıma elverişli arazilerin üçte ikisini ellerinde bulunduruyorlardı.⁵⁷ Aynı zamanda XV. yüzyılın ortalarından itibaren, dış politikadaki bazı kazanımlarla birlikte knezlik sınırlarını bir hayli genişletmişti. Pipes'in hesaplamalarına göre 1462 yılında III. İvan tahta geçtiğinde 430.000 kilometre karelik bir sahayı miras almıştı. Kendisinin ve oğlu Vasiliy'in yayılcı politikaları knezliğin sınırlarını altı katına çıkardı ve bu da 2.800.000 kilometre karelik bir alana tekabül ediyordu.⁵⁸ Bu genişlemedeki en büyük kazanç, Novgorod Cumhuriyeti'nin inkırazıyla Moskova Knezliği'nin eline geçen topraklar sayesinde oldu; fakat ilhakin akabinde III. İvan riskli bir hamlede bulundu ve kilise topraklarına el koydu.⁵⁹ Aynı girişimi ülkedeki diğer bölgelere de uygulamaya çalıştı.⁶⁰ Bunun üzerine kilise mülklerinin kamulaştırılması meselesi üzerine yeni hareketler ortaya çıktı.⁶¹ Bilhassa bu konu özelinde büyük önem taşıyan ve Alekseyev'in deyişiyle "laik ve dinî otoriteler arasındaki çatışmanın zirve noktası"⁶² olduğu 1503 Konsili'nin⁶³

⁵⁵ *Akti feodalnogo zemlevladieniya i hozyaystva XIV – XVI vekov*, çast 1, podg. L. V. Çerepnin (Moskva: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1951), 118-120.

⁵⁶ Kollmann, *Kinship and Politics*, 117; N. A. Kazakova, "Vassian Patrikeyev," *Slovar knijnikov i knijnosti drevney Rusi*, Vıp. 2/1, red. D. S. Lihaçev (Sankt Peterburg: İzdatelstvo nauka, 1988), 120.

⁵⁷ B. D. Grekov, *Krestyane na Rusi s drevneyşih vremen do kontsa XVII veka*, tom 2 (Moskva: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1954), 64.

⁵⁸ Richard Pipes, *Russia Under Old Regime* (New York: Charles Scribner's Sons, 1974), 80.

⁵⁹ B. İ. Petruşko, "Moskovskiy Sobor 1503," *Vestnik PSTGU, Seriya II* 6/73 (2016): 12.

⁶⁰ Moskova idaresinin manastırların topraklarına göz dikmesindeki temel etmenlerden biri hiç şüphesiz ki ekonomik kaygılardı. Manastırların imtiyazlı toprakları, sağladıkları imkanlarla köylüler için cazip görünüyor ve köylülerin bu toprakları tercih etmelerine neden oluyordu. Dolayısıyla knezlik ile soylular, hakimiyetindeki köylüleri kaybetmeye başlıyordu. Bu durum da knezlik ekonomisinde bir tehlike yaratıyordu. Klyuçevskiy, *Soçineniya v devyati tomah*, tom 2, 270. Dolayısıyla III. İvan'ın bu girişimi, dönemin sosyo-ekonomik perspektifinde oldukça anlaşılır görünmektedir. Zira mesele yalnızca toprak sahipliği değil, aynı zamanda bu toprakların sağladığı gelir ve ekonomik tasarruf hakkı meselesidir.

⁶¹ Grekov, *Krestyane na Rusi*, 67-68; Esasında manastırların toprak sahipliğine ve gelir elde etmesine karşı fikirler söz konusu dönemden daha evveline dayanmaktadır. XIV. yüzyıl gibi erken bir tarihte dahi Strogolnikler, manastırlara yapılacak her türlü bağışa karşı çıkmışlar, bu bağışların dinî açıdan münasip olmadığını dile getirmişlerdi. Yine aynı dönem, din adamlarının bu konu hakkında sorgulamalar yaptığı dönemdi. Kendisine bu husus sorulduğunda Metropolit Kiprian, manastırların köyleri elinde tutmasının doğru olmadığını söylese de belirli şartlarda bunun kabul edilebileceğini dile getirmişti. Klyuçevskiy, *Soçineniya v devyati tomah*, tom 2, 263.

⁶² A. İ. Alekseyev, *Pod znakom kontsa vremen; Oçerki Russkoy religioznosti kontsa XIV- naçala XVI. vv.* (Sankt Peterburg: İzdatelstvo Aleteyya, 2002), 279.

⁶³ 1503 yılında gerçekleşen bu mühim toplantıya Büyük Knez III. İvan, Metropolit Simon, Novgorod ve Pskov Başpiskoposu Gennadiy gibi knezliğin ve Rus kilisesinin üst düzey temsilcileri önderlik etmişti. Ayrıca konsile

ardından manastır toprak mülkiyeti meselesi, ağırlıklı olarak edebi alana taşındı.⁶⁴

XIV. yüzyılın ortalarından bu yana süre gelen Ortodoks inancında sapkın fikirler meselesiyle birlikte, XVI. yüzyılın başlarında Rus edebi çevreleri iki temel sorun üzerine yoğunlaştı. İlki manastırların mülkiyet edinimi, ikincisi sapkın fikirlerdi. Dolayısıyla toplumsal meselelere odaklanan ilk Rus *publitsist*leri din adamlarından oluşmaktaydı ve ele aldıkları konular dinî meselelerden müteşekkildi.⁶⁵ Manastırların toprak mülkiyetini savunan kimselere *Mülkiyetçiler* (Styajateli)⁶⁶ adı veriliyordu ve en ünlü temsilcisi Yosif Volotskiy (Dünyevi adıyla İvan Sanin) idi.⁶⁷ Bunun tam aksine, ruhbanların münzevi bir yaşam tarzına sahip olmasını savunan ve mülkiyet edinimine karşı çıkan *Mülkiyetsizciler* (Nestyajateli) adlı bir fraksiyon da bulunmaktaydı.⁶⁸ Aynı zamanda boyar ideolojisi olarak görülen bu düşünceyi, Nil Sorskiy'in etkisiyle Vassian Patrikeyev, Artemiy Troitskiy ve Andrey Kurbskiy gibi isimler savunmaktaydı.⁶⁹ Nil Sorskiy'in yazıları, bu fraksiyon üzerinde oldukça etkili olsa da bu grubun oluşmasındaki temel rolü Vassian Patrikeyev oynadı. Anlaşılabacağı üzere Vassian Patrikeyev'in tüm yazıları da ruhbanların yeminlerinin gerçek yaşantılarıyla karşıtlığı, dünyevi açgözlülükleri, dolayısıyla mülk edinimleri üzerineydi.⁷⁰

Vassian Patrikeyev, Kirillo-Belozerskiy Manastırı'ndaki sürgün yıllarında dönemin ünlü keşişlerinden olan Nil Sorskiy ile tanışma fırsatını elde etti ve onun açgözlülüğten

Mülkiyetçiler ve Mülkiyetsizciler hiziplerinin temsilcileri Nil Sorskiy ve Yosif Volotskiy gibi önde gelen isimler de iştirak etti. Konseyin toplanma amacı bazı disiplinsizliklerle ilgili sorunları çözüme kavuşturmaktı. Ruhban sınıfının alkolizm, zina gibi uygunsuz davranışları engellenmek isteniyordu. Bilhassa dul rahiplere ilişkin önlemler alınmıştı. Lakin konsilin gerçek önemi, manastırların toprak mülkiyeti meselesinin tartışılmasıyla ortaya çıktı. Konsilde III. İvan, manastır topraklarını sekülerleştirme teklifinde bulundu. Nil Sorskiy ve İtil ötesi yaşlıları bu teklifi desteklediler; oysa Yosif Volotskiy ile anlaşılan konsil, kanonik ve tarihsel referanslarla donatılmış bir raporu III. İvan'a sundu. Manastır toprak mülkiyetini savunmak bir hayli zor olduğu için Yosif Volotskiy ve taraftarları, meseleye piskoposluk ve kilise topraklarını da katmış; neticede toprak mülkiyeti sorununun çözümünü zorlaştırmıştır. III. İvan ise konsilin raporu karşısında geri adım atmak zorunda kalmıştır. Klyuçevski'ye göre İtil ötesi yaşlılarının dinî gerekçelerle başlattığı ve aynı zamanda knezliğin ihtiyaçlarıyla uyuşan manastır topraklarının sekülerleştirilmesi fikri, kilise hiyerarşisinin muhalefeti karşısında parçalandı. Manastır toprak meselesine ilişkin mühim bir toplantı olmasına rağmen 1503 Konsili'nde bu hususa ilişkin herhangi bir karar belgesi günümüze ulaşmadığını belirtmek gerekir. Petruşko'ya göre toprak mülkiyeti hususundaki ihtilaf hem kilise hem devlet açısından oldukça hassas bir mesele olduğu için, iki taraf için de oldukça sakıncalı bir konuydu. Dolayısıyla kilise ve devlet, bu hususa ilişkin kayıtları bilinçli bir şekilde gizlemek istemişti. 1503 Konsili'nde ilgili konuya dair tartışmalar, başta 1540-1550'li yıllara tarihlenebilen Pismo o Nelyubkah (Düşmanlıklar Hakkında Mektup) olmak üzere dönemin edebi eserlerinde bulunmaktaydı. Petruşko, "Moskovskiy Sobor 1503," 9-11, 13; Klyuçevski, *Soçineniya v devyati tomah*, tom 2, 267-268; Alekseyev, *Pod znakom kontsa vremeni*, 284, 299-302.

⁶⁴ Klyuçevski, *Soçineniya v devyati tomah*, tom 2, 268.

⁶⁵ Budovits, *Russkaya Publitsistka*, 4, 66; Kazakova, *Vassian Patrikeyev*, 49.

⁶⁶ Rusçadaki "stjyanie" terimi, "sahiplik", "mülkiyet", "varlık" anlamına gelmektedir. Bu terimin fiil hali olan "styajat" ise "sahip olmak", "edinmek", "tutmak" anlamını ihtiva eder. Bu açıdan "styajateli" kelimesi "eldeciler" ya da "mutasarrıflar" olarak da tercüme edilebilir. "Nestyajenie" kavramı ise olumlu bir anlamda "bencil olmama", "yoksulluk" gibi manaları taşır. Sosyal açıdan bu kavram, Orta çağ manastır yaşam biçiminin bir parçasıdır. Siyasi anlamda ise, manastır mülklerinin laikleştirilmesi olarak anlaşılmaktadır. Bk. Alekseyev, *Pod znakom kontsa vremeni*, 181.

⁶⁷ Yosif Volotskiy bu grubun kurucusu ve en önemli temsilci olduğundan dolayı, söz konusu grup zaman zaman Yosifyanlar (Yosifyane) olarak da adlandırılmaktadır.

⁶⁸ Ancak bazı araştırmacılar, XVI. yüzyılda Mülkiyetçiler ve Mülkiyetsizciler adlı iki farklı ideolojik grubun varlığını reddetmektedirler. Donald Ostrowsky'e göre, kilisenin mülkiyetine ilişkin fikir beyan eden kimseleri bahsi geçen iki kilise grubu şeklinde ayırmak doğru değildir. Bk. Daniel Ostrowsky, "Church Polemics and Monastic Land Acquisition in Sixteenth Century Muscovy," *The Slavonic and East European Review* 64/3 (1986): 355-379.

⁶⁹ N. A. Kazakova & Ya. S. Lurye, *Antifeodalnye ereticheskie dvijeniya na Rusi XIV-naçala XVI veka* (Moskva: İzdatelstvo akademii nauk, 1995), 207.

⁷⁰ G. N. Moiseyeva, "O datirovke 'Sobraniya Nekoego Startsa' Vassina Patrikeyeva," *Trudi otdela drevnerusskoy literatury* 15 (1958): 350.

kaçınma, içsel gelişim fikirlerinden etkilendi.⁷¹ İtil-Ötesi Manastır geleneğinden⁷² gelen ve Mülkiyetsizciler grubunun temsilcisi olarak görülen Nil Sorskiy, ruhbanların dünyevi arzularına ve zenginliklerine karşı olumsuz bir tutum sergiliyordu.⁷³ *Ustav* (Akaid) ile *Predaniye* (Gelenek) adlı eserlerinde ve mektuplarında bu konuları irdeledi.⁷⁴ Fakat Yosif Volotskiy önderliğinde manastırların toprak mülkiyetini savunan *Mülkiyetçiler*'e karşı açık ve keskin ifadelerle karşı çıkmadı. Bu açıdan Nil Sorskiy, *Mülkiyetsizciler* fraksiyonunun pasif bir savunucusuydu. Onun öğrencisi Vassian Patrikeyev ise üstadından ileriye gidip XV. yüzyılın dinî ve politik kargaşaları sırasında aktif bir rol oynayacaktı.

Bu açıdan Vassian, üstadının etkisine rağmen onun öğretilerini takip edemedi. Nil Sorskiy, dünyevi şeylerden vazgeçip bireyin içsel gelişimine odaklanmasını ve münzevi bir yaşam sürmesini savunmaktaydı. Bunun yanı sıra Yosif ve takipçilerine karşı mücadelede ne fiziki ne de sözlü mücadeleye destek veriyordu. Ancak Vassian'ın mizacı, onun sosyo-politik çekişmelere tekrar girmesine sebebiyet verdi. Siyasetten menedilen knez, Nil Sorskiy vasıtasıyla edindiği dinî öğretileri siyasi amaçlarla kullanmayı başardı.⁷⁵ Birçok eserinde manastırların toprak mülkiyetine karşıtlığını açık bir şekilde dile getirdi. Bunun yanı sıra Vassian, *Mülkiyetsizciler*'in diğer mensuplarından farklı olarak, kafirlerin cezalandırılmasına ilişkin fikirlerini de öne sürdü. Ona göre delalet içerisinde olan kimseleri ne kilise ne devlet infaz edebilirdi; daha münasip olanı, bu kimseleri hapsedmek yahut sürgün etmektir. *Mülkiyetsizciler* fikriyatına bu meseleyi dahil etmesiyle, bu hareketin başında yer aldığını ve Yosif Volotskiy taraftarlarını zayıflatmak istediğini açık bir şekilde gösterdi.⁷⁶

Onun dinî sorunlara karşı tutumu ve Moskova idaresinin merkezileşme çabaları içerisinde ruhbanlara karşıt bir yaklaşım sergilemesi, 1509 yılında Moskova'ya yeniden

⁷¹ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 48.

⁷² Rusçada "Zavoljskie Startı" olarak geçen kavram, esasen manastır toprak mülkiyetini reddeden ve Nil Sorskiy'in takipçileri olan Mülkiyetsizciler mensuplarını tanımlamaktadır. Bu kimseler, İtil Nehri'nin ötesindeki kuzey manastır topluluklarından geldikleri için İtil-Ötesi Yaşlıları olarak anılmışlardır. Bk. J. L. I. Fennel, "The Attitude of the Josephians and the Trans-Volga Elders to the Heresy of the Judaizers," *The Slavonic and East European Review* 29/73 (1951): 487, n. 2.

⁷³ Nil Sorskiy, bir din adamının Hristiyanlığın temel ilkelerine, bilhassa mütevazı bir yaşam düşüncesine uygun olarak yaşaması gerektiğini savunuyordu. Bu açıdan her türlü dünyevi arzuyu ve zenginliği eleştirse de manastırların toprak mülkiyetine ilişkin düşünceleri net değildir. Keza, Nil Sorskiy'in de manastır geleneğinden yetişen bir keşiş olduğu unutulmamalıdır. Bu açıdan Nil Sorskiy, manastır kurumuna tamamen karşı çıkmamış; yalnızca en iyi manastır yaşamının hangisi olacağı hususunda görüşlerini dile getirmiştir. Öte yandan bazı araştırmacılara göre Nil Sorskiy, manastırların toprak mülkiyetine karşı çıkmamaktadır. Dolayısıyla, manastırların varlığını tamamen reddeden sapkınlarla yahut ruhbanların toprak mülkiyetine açık bir şekilde karşı çıkan ideologlarla farklı bir çerçevede değerlendirilmelidir. Nitekim Kazakova ve Lurye'ye göre Nil Sorskiy'in düşünceleri, onun bir boyar ideolojisi olan mülkiyetsizcilik fikrinin açık bir temsilcisi olarak görülmesine olanak vermemektedir. Bk. Kazakova & Lurye, *Antifeodalmie ereticeskie Dvijenija*, 208; Antony Malinskiy, "Nekotorie voprosi izuçeniya istorii partii 'Nestyajateley'," *Vestnik ekaterinburgskoy duhovnoy seminarii* 2/10 (2015): 21.

⁷⁴ Nil Sorsky: *The Complete Writings*, ed. George A. Maloney (New York: Paulist Press, 2003), 11-16; Maloney, *Russian Hesychasm*, 37-44; Budovits, *Russkaya Publitsistka*, 74-76; Alekseyev, *Pod znakom kontsa vremen*, 204.

⁷⁵ Mustafa Kuzuoğlu, *Osmanlı Yönetim Tarzının Rusya'ya Tatbik Çabası; XVI. Yüzyılda Rusya'da Hukuk, Reformlar ve Osmanlı Etkisi*, (İstanbul: Selenge Yay., 2024), 110-111; Horace W. Dewey, Mateja Matejic & Vassian Patrikeev, "The Literary Arsenal of Vassian Patrikeev," *The Slavic and East European Journal* 10/4, 441-442; Malinskiy, "Nekotorie voprosi izuçeniya istorii partii 'Nestyajateley'," 25; Budovits, *Russkaya Publitsistka*, 80; E. V. Marin & E. V. Nikolskiy, "Moralnie i pravovie aspekti monastirskogo zemlevladieniya v osveşeni knyazyaz-inoka Vassiana Patrikeeva," *Vestnik udmurtskogo universiteta* 31/6 (2021): 1250.

⁷⁶ Kazakova & Lurye, *Antifeodalmie Ereticeskie Dvijenija*, 219; A. İ. Pliguzov, *Polemika v Russkoy tserkvi pervoy treti XVI stoletiya* (Moskva: Kvadriga, 2017), 99.

çağrılmasına neden oldu. Nitekim Vassian Patrikeyev'in düşünceleri, III. Vasiliy'in kiliseye ve din adamlarının toprak mülkiyetine karşı politikalarına ideolojik bir dayanak sağlamaktaydı. Zira III. Vasiliy'in saltanatının başında kilise ve manastırların toprak sahipliğini meşrulaştıran siyasi nedenler ortadan kalkmıştı;⁷⁷ bu koşullarda Vassian'ın önerdiği fikirler uygulanırsa, manastırların topraklarına büyük knez tarafından el koyulacaktı.⁷⁸ Vassian için ise Büyük Knez III. Vasiliy yalnızca kendisini sürgünden çağıran kişi değil, aynı zamanda manastırları yeniden inşa hayalinde umut bahşeden hükümdardı. Vassian, kısa zamanda knezin en yakın danışmanlarından biri olmayı başardı. Onun tavsiyesiyle, Vassian'ın da yaşadığı Simonov Manastırı'nın başpiskoposu olan ve ruhbanların toprak mülkiyetine karşı olumsuz bir yaklaşım sergileyen Varlaam, 1511 yılında metropolit olarak atandı.⁷⁹

Vassian sürgünden döndükten sonra, saraydan destek alarak Simonov Manastırı'na yerleşti ve Yosif Volotskiy'e önderliğindeki Mülkiyetçiler'e karşı edebi saldırılarını yoğunlaştırdı. Üstadı Nil Sorskiy'den edindiği bilgi birikimini ve tecrübesini manastırların toprak sahipliğine karşı çıkmak hususunda kullandı ve yukarıda sözü edilen eserleri kaleme aldı. Bunun yanı sıra III. Vasiliy'in en yakınında bulunan kişi olması, onun knezlik sarayında yıldızının parlamasına neden oldu. Büyük Knez III. Vasiliy, Vassian Patrikeyev'e danışmak için sık sık Simonov Manastırı'na uğramaktaydı.⁸⁰ Vassian, III. Vasiliy ile yakınlığını kullanarak, onu kendi fikirleriyle etkilemeye çalıştı. Sık sık Büyük Knez'e köylerin manastır ve kiliselerin hakimiyetinden alınmasını öneriyordu. 1510-1520 yıllarında Vassian Patrikeyev'in yıldızının parlamasıyla, Yosif Volotskiy'in etkisi aynı doğrultuda azaldı. Hatta Yosif Volotskiy kiliseden aforoz edildi.⁸¹ Ayrıca Vassian'ın suçlamalarına yazılı cevaplar vermesi dahi yasaklandı; Yosif, Vassian'ın saldırılarına karşı yalnızca büyük knezden özel izin alarak karşı koyabilirdi.⁸² Bununla birlikte Vassian'ın hazırladığı Kormçaya Kniga'nın (Kormçaya Kitabı)⁸³ III. Vasiliy tarafından kabul edilmesi ve knezlik hazinesinde saklanması da Vassian'ın büyük knez üzerindeki etkisini göstermekteydi. III. Vasiliy'in kiliselerin ve manastırlara karşı bir laikleşme politikası

⁷⁷ Rus yurdunda Türk-Tatar tahakkümünün son bulması, Altın Orda hanları tarafından kiliselere bahşedilen imtiyazların temelini de ortadan kaldırmıştı. Bunun yanı sıra Floransa Konsili'nin Katolik-Ortodoks birliği kararı ve İstanbul'un düşüşü Konstantinopolis Patrikhanesi'ne bağımlılığı sonlandırdı. Öte yandan knezliğin, dinî kuruluşları topraklarla ödüllendirip kendi safına çekmesini gerektirecek, rakip mahalli knezlikler de ortadan kalkmıştı. Dolayısıyla kilise ve manastırların imtiyaz sahibi olması için bir gerekçe kalmamıştı. Alekseyev, *Pod znakom kontsa vremeni*, 295.

⁷⁸ Ya. S. Lurye, *İdeologičeskaya borba v Russkoy publitsistike kontsa XV-Naçala XVI veka* (Moskva: İzdatestvo akademii nauk SSSR, 1960), 447.

⁷⁹ A. İ. Alekseyev, *Soçineniya İosifa Volotskogo v kontekste polemiki 1480-1510 gg.* (Sankt Peterburg: Rossiyskaya natsionalnaya biblioteka, 2010), 40; Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 53-57; Kazakova, "Vassian Patrikeyev", 121; Zimin, *Rossiya na poroge novogo vremeni*, 132; Marc Szeftel, "Joseph Volotsky's Political Ideas in a New Historical Perspective," *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 13/1 (1965): 27.

⁸⁰ A. A. Zimin, *Rossiya na poroge novogo vremeni: Očerki političeskoj istorii Rossii pervoy treti XVI. v.* (Moskva: İzdatelstvo msl, 1972), 127.

⁸¹ Zimin, *Rossiya na poroge novogo vremeni*, 108; Budovnits, *Russkaya publitsistka*, 111; V. Ye. Vitlin, "Konflikt v Russkoy tserkvi v 1507-1509 gg.," *Vestnik SPBGU* 4 (2011): 68-69.

⁸² Lurye, *İdeologičeskaya borba*, 434; Dewey, Matejic & Patrikeev, "The Literary Arsenal of Vassian Patrikeev," 441-442.

⁸³ Rusçada Kormçaya Kniga olarak adlandırılan bu eserler, Bizans İmparatorluğu'ndaki *nomokanon* olarak bilinen kitapların Rusya'daki muadillerine verilen isimdir. En genel anlamda, din adamları için gerekli kuralları içerir. Muhteviyatında kiliseye ait hukuki metinler ve laik hukuki metinler bulunmaktadır. Hristiyanlığın kabulünden sonra Rusya sahasına ulaşan bu kitaplardan başlıcaları Efrem Kormçaya, Sırp Kormçaya ve Rus Kormçaya kitaplarıdır. Bk. Kuzuoğlu, *Osmanlı Yönetim Tarzının*, 63-66.

izlediği düşünüldüğünde, bu durumda Vassian'ın bariz etkisi anlaşılmaktadır. Kısacası Vassian Patrikeyev'in fikriyatı ve III. Vasiliy ile yakınlığı, 1510'lu yıllarda knezliğin din-devlet ilişkilerinin şekillenmesinde etkili olmuştur.⁸⁴

Bu noktada parantez açıp, Yosif Volotskiy'in knezlik içerisinde nüfuzunun değişimini irdelemek gerekir. Yosif Volotskiy ve takipçileri, yani Mülkiyetçiler; sapkınlarla ve feodal toprak sahipliğine karşı merkezi otoritenin yanında olmuşlardı. Bir diğer deyişle, mahalli knezlikler döneminden kalma küçük knezliklerin yönetimlerine karşı bir tutum sergiliyorlardı. Bu durum doğal olarak Yosif Volotskiy'i III. Vasiliy ile yakınlaştırıyordu. Bilhassa 1507-1508 civarında Yosif Volotskiy'in Moskova Knezliği'nde muazzam bir nüfuzu bulunmaktaydı.⁸⁵ Bu nüfuzda şüphesiz 1507 yılında, III. Vasiliy'e başvurması ve Moskova Knezliği'nin himayesine girme talebi yatmaktaydı. Bu teklif büyük knez tarafından memnuniyetle kabul edildi; fakat Yosif bu durumu Novgorod Başpiskoposu Seraion'a iki sene sonra bildirmişti. Yosif'in bu kararı, Seraion tarafından kınandı ve Yosif görevden alındı. Moskova idaresi ise Yosif'in tarafındaydı; Novgorod Başpiskoposu Seraion azledildi.⁸⁶ Öte yandan Volotskiy'in, Moskova dışındaki diğer knezliklerle de bağlantıları bulunmaktaydı. Her ne kadar 1509 öncesinde Yosif Volotskiy ile Fyodor Borisoviç Volotskiy'in araları açık olsa da söz konusu tarihten sonra ikili yakınlaşmaya başladı; zira Fyodor, Yosif'in manastırına bazı imtiyazlar bahşetmişti. Ayrıca Yosif Volotskiy'in, III. Vasiliy'in kardeşi Dmitrov Knezi Yuriy İvanoviç ile ilişkisi de Moskova büyük knezini rahatsız etmekteydi. Hatta Yosif'in iki kardeşi barıştırmak için gönderdiği kimseler III. Vasiliy tarafından oldukça sert bir şekilde karşılanmıştı.⁸⁷ Görülen o ki Yosif'in mahalli knezlerle bu ilişkisi, Moskova tarafından endişeyle karşılanmaktaydı. Vassian Patrikeyev'in 1509 yılında Moskova'ya çağrılmasıyla birlikte nüfuzunun artışı; ayrıca Varlaam'ın metropolit olarak atanması bu çerçevede değerlendirilmelidir. Zira Zimin'in de vurguladığı üzere Vassian Patrikeyev'in Moskova'ya gelişi ve Yosif Volotskiy-Serapion çekişmesi, Yosif Volotskiy ile III. Vasiliy arasındaki gergin ilişkide göz ardı edilmemesi gereken unsurlardır.⁸⁸

Bu karışık ve değişken koşullarda Vassian'ın fikrî düşmanı Yosif Volotskiy, 1515 yılında vefat etti. Bunun yerine Mülkiyetçiler hareketinin lideri olarak Volokolamsk Manastırı başrahibi Daniil ön plana çıktı.⁸⁹ Bu sırada III. Vasiliy tarafından davet edilen Maksim Grek, 1518 yılında Moskova'ya ulaştı. Vassian Kosoy'la birlikte Simonov Manastırı'nda yaşayan Maksim Grek, Grekçeden Rusçaya bazı dinî eserleri çevirmekle görevlendirilmişti. Vassian Patrikeyev ise bu çevirileri denetlemekle memurdu. Zamanla yakınlaşan iki isim de manastırların toprak mülkiyetine karşı fikirlere sahipti.⁹⁰ Bu durumda Vassian Patrikeyev, kendisine güçlü bir müttefik edinmişti. Bu iki isim Yosif

⁸⁴ Kazakova, *Vassian Patrikeyev*, 63-64.

⁸⁵ Lurye, *İdeologičeskaya borba*, 436.

⁸⁶ Alekseyev, *Soçineniya İosifa Volotskogo*, 35-36; Zimin, "O političeskoy doktrine İosifa Volotskogo," 174-176; Marc Szeftel, "Joseph Volotsky's Political Ideas in a New Historical Perspective," 25, 27.

⁸⁷ Lurye, *İdeologičeskaya borba*, 436-437, 439.

⁸⁸ Zimin, "O političeskoy doktrine İosifa Volotskogo," 163; *Poslaniya İosifa Volotskogo*, podg. A. A. Zimin & Ya. S. Lurye (Moskva: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1959), 278.

⁸⁹ Budovnits, *Russkaya Publitsistka*, 110.

⁹⁰ N. V. Sinitsina, *Maksim Grek v Rossii* (Moskva: İzdatelstvo nauka, 1977), 61; Budovnits, *Russkaya Publitsistka*, 116-117, 138-139.

Volotskiy'in takipçilerine karşı birlikte mücadele verdiler.⁹¹

Ancak 1520'li yıllarda, Vassian için eski karanlık dönemler yeniden belirdi. Bu dönemde Vassian, Büyük knezin desteğini kaybetmeye başladı. III. Vasiliy Mülkiyetsizciler ile ilişkisini kesip Yosif Volotskiy destekçilerine yöneldi. Literatürde III. Vasiliy'nin Mülkiyetsizciler fraksiyonuyla ayrılığı, bu kimselerin büyüyen otokrasiye karşı muhalefetleri ve aktif hale gelen feodal muhalefetle bağlantıları ile açıklanmaktadır. 1523 yılında Varlaam'ın yerini, Volokolamsk Manastırı'nın başrahibi Daniil almıştır. Bunun yanı sıra 1525 yılında Maksim Grek, ruhbanların mülk sahipliği hususunda fikirleri sebebiyle kilise mahkemesine çıkarılır.⁹² En nihayetinde oklar Vassian Patrikeyev'i gösterir. Hayatını siyasi ve edebi mücadele içerisinde geçiren bu eski knez, 1531 senesinde kendisini "küfür" ve "dalalet" suçlamasıyla kilise mahkemesinin önünde bulur.⁹³

Vassian'ın davasına ilişkin günümüze ulaşan belge, 1520'lerde hayli güçlenen Mülkiyetçiler fraksiyonu mensuplarının duruşmaya dikkatle hazırlandığını göstermektedir. Davacılar, Vassian'ın suçluluğunda ısrarcı olmak için, teolojik literatürden muhtelif savları dava öncesi hazırladılar. Mahkemede Metropolit Daniil, davacı olmasının yanı sıra duruşmaya başkanlık da etmekteydi. Düşmanı olan Vassian'ın yazılarını o kadar derinlemesine tanıyordu ki onu yalnızca düşüncelerinde değil, edebi üslubunda da kilise kanonlarından sapmalarla suçladı. Bunun yanı sıra Daniil'e göre Vassian, yeni bir Kormçaya Kitabı oluşturarak Kormçaya Kitapları geleneğinin kutsallığını ve düzenini bozmuştu. Öte yandan Grekçeden yanlış çeviriler yaptığı iddia edilen Maksim Grek'i himaye etmek ve desteklemekle suçlandı.⁹⁴

Esasında tüm suçlamalar dinî meseleler üzerineydi. Mahkemede Vassian'a doğrultulan küfür ve delalet suçlamasının sembolik olduğu açıktır. Vassian'ın bu düşüşünde, III. Vasiliy'in Solomoniya Saburova'yla boşanıp Elena Glinskaya'yla evlenmesini eleştirmesinin etkili olduğu düşünülmektedir.⁹⁵ Ayrıca Vassian'ın düşüncelerinin, zamanla devlet politikasına uygun olmaması ve gerici boyar muhalefeti olarak nitelendirilmesi de onun kariyerindeki ikinci düşüşün nedenleri arasında görülmüştür.⁹⁶ Bununla birlikte hayli yaşlanan III. Vasiliy'in ölümün yakınlığını idrak etmesi ve kilise liderleriyle barışmak istemesi de muhtemel sebeplerden biri olarak

⁹¹ Kuzuoğlu, *Osmanlı Yönetim Tarzının*, 113.

⁹² Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 65. Maksim Grek'in yargılanması yalnızca onun kilise ve manastırların toprak mülkiyetine ilişkin görüşleri sebebiyle olmamıştı. Bunun yanı sıra, kendisinin bir Türk hayranı olduğu, Osmanlı paşalarına ve sultanına mektup gönderip onları III. Vasiliy'e karşı kıskırttığı iddia edilmekteydi. 1525 yılında Moskova idaresinin soruşturması sırasında Maksim Grek, Beklemişev'in kendisiyle Türk hükümdarı hakkında şüpheli görüşmelerde bulunduğu beyan etmişti. Buna göre Beklemişev, Greklerin Türklerle birlikte nasıl yaşadığını sormuştur. Bu suale mukabil Maksim Grek, Türk hükümdarının bir günahkâr olduğunu fakat patrik ile metropolitin Türk mahkemelerinde yargılanmadığını ifade etmiştir. Bu görüşmede Maksim Grek'in Türklere övgüde bulunup, Rus idaresini eleştirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Rus knezleri, kilise işlerine sürekli müdahil oluyorlardı. Bk. Budovnits, *Russkaya Publitsistka*, 142; Zimin, *Rossiya na poroge novogo vremeni*, 279; Kuzuoğlu, *Osmanlı Yönetim Tarzının*, 313-314.

⁹³ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 65; Kazakova, "Vassian Patrikeyev", 121.

⁹⁴ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 75.

⁹⁵ III. Vasiliy'in, evlilik öncesi bu konuyu Metropolit Daniil ve Vassian Patrikeyev'e danıştığı düşünülmektedir. Vassian, bu durumun Hristiyanlığın ilkelerine aykırı olduğunu söyleyerek III. Vasiliy'e eleştiride bulunmuştur. III. Vasiliy ise kendisine yapılan bu saygısızlığı cezalandırmak istemiştir. "Patrikeev, knyaz Vasiliy İvanoviç," *Russkiy biografiçeskiy slovar*, tom 13, red. A. A. Polovtsov, (Sankt Peterburg: Tipografiya İ. N. Skorohodova, 1902), 384.

⁹⁶ Dewey, Matejic & Patrikeev, "The Literary Arsenal of Vassian Patrikeev," 442.

düşünülmektedir.⁹⁷ Fakat Kazakova'ya göre meselenin siyasi yönü ağır basmaktadır. Ona göre feodaliteyle mücadelenin şiddetlendiği koşullarda Moskova idaresi, toprak mülkiyeti sorununu çözmekten vazgeçmek zorundaydı. Merkezileşmeye karşı unsurlarla mücadelede tüm güçlerin seferber edilmesi gerekiyordu; bu koşullarda III. Vasiliy, kilisenin desteğini kazanma pahasına Mülkiyetsizciler grubunu feda etmek zorunda kaldı.⁹⁸ Kazakova'nın bu iddiasını gözden geçirmek için dönemin hadiselerine, özellikle de Mülkiyetçilerin nasıl yeniden güç kazandıklarına odaklanmak gerekir.

Mülkiyetsizciler hizibine yakın olan Varlaam'ın azledilişi, III. Vasiliy'in Mülkiyetsizciler'e karşı değişen tutumunda başlangıç noktası gibi görünmektedir. Petruško'ya göre Varlaam, Moskova idaresine karşı oldukça bağımsız ve ilkeli tavırlar sergiliyordu. Bilhassa III. Vasiliy, Novgorod-Severskiy Knezi Vasiliy Şemyaçiç'i Moskova'ya çekmek için Varlaam'ı ikna etmeye çalışmıştı; oysa Varlaam bu teklifi reddetti. Varlaam'ın bu tutumunun sonucu, 1521 yılında görevden azledilmesi ve sürgün edilmesi oldu.⁹⁹ Söz konusu siyasi hadise, Moskova Knezliği'nin merkezileşme çabası içerisindeki tutumlarını açık bir şekilde yansıtmaktadır. III. Vasiliy devr-i saltanatında Rusya'yı ziyaret eden Sigismund von Herberstein, knezliğin kilise üzerinde baskı kurma çabasını açık bir şekilde gözler önüne sermiştir. Varlaam'ın azledilişine dair vakayı aktarırken, III. Vasiliy'in, Vasiliy Şemyaçiç ve Varlaam'a karşı verdiği sözden döndüğünü; bunun üzerine Varlaam'ın knezin huzuruna çıkıp istifa ettiğini bildirmiştir. Herberstein'e göre Varlaam, III. Vasiliy'e "tüm gücü kendine topladığın için ben görevimi icra edemem" diyerek görevinden ayrıldığını bildirmiştir.¹⁰⁰ III. Vasiliy döneminde knezliğin merkezileşme çabalarının oldukça yoğun olduğu bilinmektedir.¹⁰¹ Petruško'nun vurguladığı üzere Vassian Patrikeyev'in, dolayısıyla Mülkiyetsizcilerin fikriyatı, Moskova Knezliği'nin kilise üzerinde hakimiyet kurmasında bir destek sağlamamıştı. Dahası III. Vasiliy, Vassian Patrikeyev'den kilise ve manastır topraklarının kamulaştırılması için lüzumlu olan gerekçeleri de alamamıştı.¹⁰² Oysa Yosif Volotskiy ve destekçileri, otokratik bir yönetime giden yolda knezliğin destekçileri haline gelmişti. Bilhassa *Prosvetitel* (Aydınlatıcı) adlı eserinde Yosif Volotskiy, Moskova büyük knezinin "Tanrı'nın hizmetkârı" olarak kilisenin koruyuculuğunu üstlenmesi gerektiğini vurgulamıştı.¹⁰³ Dolayısıyla Moskova idaresinin, merkezîyetçi çabalar içerisinde Mülkiyetçiler fraksiyonuna yönelmesi gayet anlaşılır bir durumdur. Kazakova aracılığıyla edindiğimiz

⁹⁷ Dewey, Matejic & Patrikeyev, "The Literary Arsenal of Vassian Patrikeyev," 442.

⁹⁸ Kazakova, *Vassian Patrikeyev*, 74.

⁹⁹ V. İ. Petruško, "Tserkovnaya politika velikogo knyazya Vasiliya III v kontekste protivostoyaniya 'İosiflyan' i 'nestyajateley'," *Paleorosiya. Drevnyaya Rus; vo vremeni, v İçnostyah, v ideyah* 3/19 (2022): 17.

¹⁰⁰ S. Gerberşteyn, *Zapiski o Moskovii v dvuh tomah*, tom 1, red. A. L. Horoškeviç (Moskva: Pamyatniki İstorİçeskoj Mİsl, 2008), 149.

¹⁰¹ Kurat, *Rusya Tarihi*, 126.

¹⁰² Petruško, "Tserkovnaya politika velikogo knyazya Vasiliya III v kontekste protivostoyaniya 'İosiflyan' i 'nestyajateley'," 17, 20.

¹⁰³ Szeftel, "Joseph Volotsky's Political Ideas in a New Historical Perspective," 20-22; Yosif Volotskiy'in büyük kneze ve büyük knezin otoritesine dair görüşleri, *Prosvetitel* haricinde, III. Vasiliy'e yazdığı mektubunda da bulunabilir. Onun bu mektubu, Rus otokrasisinin gelişimi açısından oldukça mühimdir. Nitekim Yosif, Moskova knezinin yüksek otoritesine vurgu yapmış ve bu otoritenin gerekliliğine dikkat çekmiştir. Hatta Moskova hükümdarının "doğası gereği diğer insanlara benzediğini, fakat İktidarda bir Tanrı gibi" olduğunu dile getirmiş, Tanrı tarafından görevlendirilmiş kutsal bir knez imajı çizmiştir. Yosif Volotskiy, *Poslaniya*, red. A. A. Zimin & Ya. S. Lurye, (Sankt Peterburg: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1959), 183-185.

malumata göre Kaştanov, III. Vasiliy döneminde verilen imtiyaz beratlarını incelemiş ve 1515'lerden itibaren Mülkiyetsizcilerin manastırlarına yeni imtiyazlar verildiğini göstermişti. Bilhassa bu imtiyazlar, 1520'lerde Daniil'in metropolit olarak atanmasıyla artışa geçmiştir.¹⁰⁴ Dolayısıyla bu durum, Moskova idaresinin manastırların toprak mülkiyetine lehine politikaya yöneldiğini; bunun karşılığında ise kilise-devlet ilişkisinde üst otorite olmayı elde ettiğini göstermektedir. Mülkiyetsizciler fikriyatını savunan Varlaam, Maksim Grek ve Vassian Patrikeyev'in düşüşleri bu çerçevede anlaşılabilir.

1531 yılında gerçekleşen Vassian Patrikeyev davasının sonucuna ilişkin bir kararname günümüze ulaşmamıştır. Dolayısıyla, mahkemenin kararının ne olduğuna ilişkin açık bir veri bulunmamaktadır. Ancak Vassian'ın akıbetine ilişkin malumat veren bazı kayıtlar elimizdedir. Dönemin bir diğer publitsisti olan Kurbskiy'in yazdığına göre Vassian ve ona yakın kimseler hapsedilmiştir. Müellifin kendisi, yıllardır karışıklık beslediği Yosif takipçilerinin ünlü manastırı Volokolamsk Manastırı'nda hapsedilmiştir; akabinde ezeli düşmanları tarafından öldürülmüştür.¹⁰⁵ Yine XVI. yüzyılın ortalarında Yosif Volotskiy Manastırı'nda kaleme alınan¹⁰⁶ *Pismo o Nelyubkah* (Düşmanlıklar Hakkında Mektup) adlı bir metinde de Vassian'ın akıbeti aynı şekilde belirtilmektedir.¹⁰⁷

Tüm bu hadiseler, Vassian Patrikeyev'in ve Patrikeyev ailesinin ikinci düşüşünün göstergesidir. Vasiliy İvanoviç Patrikeyev'in, yani nam-ı diğer Vassian Patrikeyev'in bu gözden düşmesi, yazdığı eserler üzerinde de etkili olmuştur. Yazdığı eserler çeşitli nüshalarda istinsah edilse dahi çalışmalarında onun ismi ihmal edilmiş; kimi eserleri ise kaybolmuştur. Dolayısıyla onun itibarının kaybı, edebi mirasında eksikliğin oluşmasının da sebebidir.¹⁰⁸

a) Vassian Patrikeyev'in edebi mirası

Vassian Patrikeyev'in müellifi olduğu düşünülen eserlerin yazılış tarihi konusunda fikir birliğine varılmış değildir. Moiseyeva'ya göre eserlerinin çoğu 1510 yılından sonraki dönemde kaleme alınmıştır.¹⁰⁹ Pliguzov da benzer bir görüşü paylaşır ve 1511-1512 yıllarında Vassian Patrikeyev'in Yosif takipçileriyle bir edebi polemik başlattığını düşünür. Dolayısıyla eserlerini bu tarihten evveline dayandırmak mümkün değildir.¹¹⁰ Onun keşiş hayatı yaşadığı dönemlerde yazdığı düşünülen¹¹¹ ve Kormçaya Kitabı'nın muhteviyatında bulunan ilk eseri, *Sobranie Nekoego Startsa* (Bir Yaşlının Külliyyatı) adlı eserdir. Bu kitap, aynı zamanda Mülkiyetsizciler fraksiyonunun ilk yazılı eseri olma

¹⁰⁴ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 74.

¹⁰⁵ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 76; Pliguzov, *Polemika v Russkoy tserkvi*, 13.

¹⁰⁶ Petruško, "Moskovskiy Sobor 1503," 14; Literatürde bu eserin Nil Sorskiy'e ait olduğuna dair bazı iddialar bulunmaktadır. Yine de mektubun müellifi konusunda bir netlik bulunmamaktadır. Alekseyev, bu mektubun yazarının Yosifo-Volotskiy Manastırı keşişi olan Dosifey Toporkov olduğunu savunmaktadır. Bu zat aynı zamanda Yosif Volotskiy'in yeğeni olarak bilinmektedir. Bk. Alekseyev, *Pod znakom kontsa*, 263; Malinskiy, "Nekotorie voprosy izučeniya istorii partii 'Nestyajateley'," 27; Petruško, "Moskovskiy Sobor 1503," 13-14.

¹⁰⁷ *Poslaniya İosifa Volotskogo*, 369.

¹⁰⁸ Dewey, Matejic & Vassian Patrikeev, "The Literary Arsenal of Vassian Patrikeev," 443.

¹⁰⁹ Moiseyeva, "O datirovke 'Sobraniya Nekoego Startsa' Vassina Patrikeyeva," 360-361.

¹¹⁰ Pliguzov, *Polemika v Russkoy tserkvi*, 81.

¹¹¹ Kazakova'ya göre Vassian, bu eseri 1503 tarihinde toplanan kilise konseyinin ardından almıştır. Detaylı analizinde, 1504-1508 yılları arasında yazıldı sonucuna ulaşmıştır. N. A. Kazakova, "Neizdannoe proizvedenie Vassiana Patrikeyeva," *Trudi ot dela drevnerusskoy literaturı* 12 (1956): 405. Ancak Moiseyeva ve Zimin, meslektaşının bu görüşüne karşı çıkmış ve söz konusu eserin 1517'den önce yazılamayacağını öne sürmüştür. Bk. Moiseyeva, "O datirovke 'Sobraniya Nekoego Startsa' Vassina Patrikeyeva," 360-361; Pliguzov, *Polemika v Russkoy tserkvi*, 102.

niteliğindedir.¹¹² Bunun dışında *Otvet Kirillovskih Startsev* (Kiril Yaşlılarının Cevabı), *Slovo Otvetno Protivu Kleveşuşih İstinnu Euangelskuyu i o İnoçeskom Jitii i Ustroenii Tserkovnom* (Evanjelik Hakikate İftira Edenlere Karşı Cevaplar ve Manastır Hayatı ile Kilise Nizamı Üzerine), *Slovo o Eretikah* (Sapkınlar Hakkında Söylev), *Prenie s Yosifom Volotskim* (Yosif Volotskiy ile Münakaşa) adlı birçok eseri günümüze ulaşmıştır.

Yukarıda sözü edildiği üzere Vassian Patrikeyev, ailesinin siyasi geleneğini ideolojik, edebi alana taşımış ve Nil Sorskiy'in takipçileri olan İtil ötesi ihtiyarlarının arasında önemli bir yer işgal etmişti. Onun sürgün döneminde savunduğu temel fikirler; manastırların mülkiyet sahipliğine karşı eleştirel bir tutum ve sapkınlar karşı nispeten insancıl bir yaklaşımdı.¹¹³ Aşağıda ayrıntılı bir şekilde irdelenen Vassian'ın eserlerine göre Rus kilisesi ve ruhbanları, Hristiyanlığın temel ilkelerinden giderek uzaklaşmaktaydı. Bu kimseler dünyevi meselelere dahil oluyorlar, her türlü para ilişkisine önem veriyorlardı. Maddi kazanımlar uğruna nüfuzlu ve zenginlere yaltakçılık ediyorlar; topraklarında çalıştırdıkları köylüleri suistimal etmekten çekinmeyip zaman zaman işkenceye dahi başvuruyorlardı.¹¹⁴ Tüm bu zenginlik ve maddiyata dayalı tutkular, gerçek bir Hristiyan din adamı için münasip değildi. Bu noktada ilginç olan, Vassian Patrikeyev'in manastırların toprak mülkiyetine karşı çıkarak esasında babasının faaliyetlerine ters düşen bir işi yapmasıydı. Nitekim İvan Yuryeviç Patrikeyev, Simonov Manastırı'yla ilişkili davalarda, bu manastırın toprak sahibi olması lehine karar veriyordu. Manastırların mülk edinimi ise bir açıdan söz konusu manastır ile başlamıştı.¹¹⁵ Dolayısıyla Vassian, knezliğin iç politikasında uzun yıllar geçirmiş Patrikeyev ailesinin eylemlerine ters olan bir düşünceyi savunmaktaydı. Zannımızca Vassian'ın bu fikir müdafiliği yalnızca idealist bir yaklaşımın neticesi değildi; aynı zamanda Vassian, toprak mülkiyetine ilişkin değişken koşullarda kendi sınıfının çıkarlarına odaklanmıştı. Zira manastırların toprak mülkiyetine karşı çıkan kimselerin önemli bir kısmı boyar menşeli kimselerden müteşekkildi. Grekov, knezliğin içerisinde bulunduğu toprak mülkiyeti sorununu çözmenin iki yolu bulunduğunu düşünmekteydi. Moskova idaresi ya kilisenin ya da boyarların topraklarını elinden alacaktı.¹¹⁶ Dolayısıyla XV. yüzyılın en güçlü boyar ailelerinden gelen Vassian Patrikeyev'in fikirleri, boyar toprak mülkiyetinin korunması çerçevesinde değerlendirilmelidir. Klyuçevski'ın deyişiyle Vassian Patrikeyev'in sözlerinde "yalnızca mülksüz bir münzevinin öfkesi değil, aynı zamanda boyar toprak mülkiyetine zarar veren kimselere ve kurumlara karşı rahatsızlık" bulunmaktadır.¹¹⁷

b) "Bir Yaşlının Külliyatı"

Vassian Patrikeyev'in ilk eserlerinden biri olan Bir Yaşlının Külliyatı, bizzat Kormçaya kitabı için özel olarak kaleme almıştır.¹¹⁸ Kazakova bu eserin 1503

¹¹² Pliguzov, *Polemika v Russkoy tserkvi*, 102.

¹¹³ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 53.

¹¹⁴ Pliguzov, *Polemika v Russkoy tserkvi*, 81; Budovnits, *Russkaya Publitsistka*, 113; Klyuçevski, *Soçineniya v devyati tomah*, tom 2, 268; Marin & Nikolskiy, "Moralnie i pravovie aspekti monastirskogo zemlevladieniya v osveşenii knyazya-inoka Vassiana Patrikeeva," 1248.

¹¹⁵ Maloney, *Russian Hesychasm*, 36.

¹¹⁶ Grekov, *Krestyane na Rusi*, 70.

¹¹⁷ Klyuçevski, *Soçineniya v devyati tomah*, 268.

¹¹⁸ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 62, 82.

Konsili'nden sonrasında, bilhassa 1503-1509 yılları arasında yazıldığını düşünülmektedir.¹¹⁹ Oysa Lurye'ye göre bu eseri 1503 konseyinden sonrasına tarihlemek için gerekçe bulunmamaktadır.¹²⁰

Bir Yaşlının Külliyyatı, keşişlere yönelik bir öğreti şeklinde yazılmıştır ve Vassian'ın diğer metinleri gibi publitsistik özellikler barındırır. Eserde keşişlere yeminlerini yerine getirmeleri çağrıları yapılmıştır. Bunlar arasında en önemlisi, Vassian'ın manastırların mülkiyet ediniminden ve dolayısıyla aç gözlülükten vazgeçmelerini sağlamak amacıyla yaptığı çağrıdır. Vassian, metnin gidişatı boyunca sıklıkla Hristiyan azizlerini örnek göstermiş ve bu azizlerin dünyevi hayattan vazgeçmeye ilişkin fikirlerini belirtmiştir. Ona göre bu azizler, “keşişlerin, İncil'e, havarilere ve Büyük Knez Vasiliy'e göre yaşamaları, köyleri ellerinde tutmamaları veya idare etmemeleri; sessizlik ve sükûnet içerisinde yaşayıp kendi elleriyle geçimlerini sağlamalarını” belirtmişlerdir. Köyler ve büyük servetler, yalnızca ruhbanlara değil, dünyevi insanlara dahi yabancısıdır; zenginliğe değil, Tanrı'ya güvenmek gerekir.¹²¹ Bu açıdan Vassian'ın, manastırların köyler üzerindeki hakimiyetine büyük bir karşıtlık beslediği görülmektedir. Metnin birçok bölümünde bu muhalefet açık bir şekilde görülmektedir. Büyük Antonios, Büyük Pachomios, Gazzeli Hilarion ve birçok azizin hayatından örnek vermiş; bu gibi manastır önderlerinin köylere sahip olmadığını vurgulamıştır. Dahası onlara köyler verilse dahi bunu kabul etmemişlerdir.¹²² Oysa Rusya'daki ruhbanların durumu böyle değildir. Bu noktada Vassian, kuvvetli bir üslupla meslektaşlarına seslenir: “Kendimizi bir sınavalım: dünyevi insanlar gibi köylere sahip değil miyiz? Tarlalar, göller, otlaklar, sürüler ve tahkim edilmiş evler keşişlerin değil mi? Aydınlık evleri ve korunaklı sandıkları elimizde bulundurmuyor muyuz? Elbiselerle süslenip böbürlenmiyor muyuz?”¹²³

Vassian, yukarıda sözü edilen unsurlar gibi ruhbanların birçok menfi özelliğini zikretmeye devam eder. Özetle bu kimseler rütbeye, statüye, giyim kuşama düşkün hale gelmişler; ziyafet, alkol ve gösteri peşinde koşmuşlardır. Hatta kendi çıkarları uğruna zenginleri “sofralarına oturtmaktan” geri kalmamışlardır. Ücret karşılığında dualarda bulunup, adeta bir tefeci gibi davranmışlardır. Kısacası yoksulluk, inziva içinde yaşamak ve yeminlerine uygun olarak çalışarak kendilerini geçindirmek yerine birçok keşiş zevklerinin ve nefslerinin esiri olmuştur. Vassian ise onları tövbe etmeye ve doğru yola yeniden yönlendirmeye çağırmaktadır.¹²⁴

c) “Kiril Yaşlılarının Cevabı”

Mülkiyetçiler ile Mülkiyetsizciler arasındaki polemiklerin erken dönemdeki en mühim yapıtlarından biridir. Nitekim 1504 Konsili'ne¹²⁵ ilişkin polemiklerin başlangıç

¹¹⁹ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 173.

¹²⁰ Lurye, *İdeologičeskaya borba*, 444.

¹²¹ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 224.

¹²² Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 224-225.

¹²³ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 225-226.

¹²⁴ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 50, 226-227; Dewey, Matejic & Patrikeev, “The Literary Arsenal of Vassian Patrikeev,” 443.

¹²⁵ 1503 Konsili'nden farklı olarak, yalnızca sapkın fikirlere karşı toplanan kilise konsilidir. Yosif Volotskiy'in sapkın olarak gördüğü fikirlere karşı bitmek tükenmek bilmeyen muhalefeti, bu konsilin toplanmasında temel rol oynamıştı. Keza onun *Prosvetitel* adlı eserinin ilk nüvesini oluşturan metinler, söz konusu konsilde sapkınlara karşı argümanları temin etmek için hazırlanmıştı. III. İvan ve eş hükümdar III. Vasiliy tarafından yönetilen konsilde sapkın olarak

noktası olarak bu eser kabul edilmektedir.¹²⁶ Kiril Yaşlılarının Cevabı, adından da anlaşılacağı üzere Kirillo-Belozerskiy Manastırı ve İtil-Ötesi manastır geleneğinden gelen din adamlarının adına kaleme alınmıştır. Esasen bu metin, Yosif Volotskiy'in Büyük Knez'e yazdığı ve tüm sapkınların acımasızca infaz edilmesini önerdiği mektubuna karşı bir cevap niteliğindedir.¹²⁷ Aynı zamanda 1504 tarihindeki kilise konseyi kararıyla acımasızca infaz edilen yahut hapsedilen sapkınlarla ilişkin yankılar barındırmaktadır.¹²⁸

Bu eserin kim tarafından kaleme alındığı hususunda kesinlik bulunmamaktadır. Zimin, bu yapıtı anonim olarak nitelendirse de birçok araştırmacı, müellifin Vassian Patrikeyev'e ait olduğunu düşünmektedir. Zira metnin fikri muhteviyatı, bilhassa içerisinde bulunan Yosif'e karşı argümanlar, müellifinin Vassian Patrikeyev olduğu hususunda ikna edicidir.¹²⁹ Bununla birlikte eserin yazılış tarihi konusunda Lurye, 1504 konseyinden sonrasını işaret eder.¹³⁰ Kazakova da benzer bir şekilde, 1504-1505 yıllarını göstermektedir.¹³¹ Pliguzov ise bu eserin 1511-1512 yıllarından sonra yazılmış olabileceğine dikkat çeker fakat onun yazarının Vassian olduğunu reddetmektedir.¹³²

Vassian'a atfedilebilen bu eserde müellif, XV. ve XVI. yüzyıllarda artışa geçen sapkın fikirlerle nasıl başa çıkılabileceğine odaklandı. Yosif Volotskiy'in sapkınların öldürülmesi gerektiğine dair düşüncelerini eleştirdi ve bu kimselerin affedilip kiliseye yeniden kazandırılmaları zaruriyeti dile getirildi. Zira Yosif Volotskiy'e göre sapkın bir kimseyi silahla öldürmek yahut dua ile öldürmek arasında bir fark yoktu.¹³³ Vassian'ın temel gayesi, Yosif'in bu önermesini geçersiz kılmaktı. Ona göre tövbe etmemekte ısrarcı olan kafirler dahi idam edilmek yerine hapsedilmeliydi.¹³⁴ Bu açıdan Vassian, kutsal metinlerde zikredilen bazı hadiselerden referanslar verdi. Tevrat'ta geçen ve *Het Haegel* olarak bilinen hikâyeyi aktardı.¹³⁵ Tanrı, İsrailoğullarını buzağıya taptıkları için helak edecekken Musa'nın karşı çıkışından örnek verdi. Vassian'a göre Musa, Tanrı'nın karşısına dikilip "Rab, eğer onları yok edeceksen, önce beni" diyerek günahkarlara olan sevgisini göstermişti. Bu sevgi Tanrı'nın öfkesini yatıştırmış ve İsrailoğullarını kurtarmıştı. Aynı zamanda kutsal kitapta yer alan "başkasını yargılamayın ki, siz de yargılanmayasınız" ve "içinizde günahsız olan, ona ilk taşı atsin" cümlelerinden örnekler verdi.¹³⁶ Tüm bunları kaleme alma amacı, yukarıda ifade edildiği üzere, o dönemde sayıca artan sapkınların infaz edilmesini engellemektir. Vassian bu gibi kimselerin

görülen kişiler belirlendi ve konsilin akabinde korkunç bir kıyım maruz kaldılar. Fyodor Kuritsın'ın kardeşi Volk Kuritsın başta olmak üzere sapkınların bir kısmı yakıldı, bazılarının dili kesildi, kimilerine ise işkence edildi. Kazakova & Lurye, *Antifeodalnie ereticheskie Dvijeniya*, 210-211, 216-217.

¹²⁶ Lurye, *İdeologičeskaya borba*, 423.

¹²⁷ *Biblioteka literaturı drevney Rusi*, tom 9, red. D. S. Lihaçev, L. A. Dmitriyeva, A. A. Alekseyeva, N. V. Ponırko (Sankt Peterburg: Nauka, 2006), 525.

¹²⁸ A. İ. Pliguzov, "Otvét Kirillovskih Startsev," *Drevnyaya Rus: Voprosı medievistiki, İstoriya i istočnikovedenie* 3/5 (2001): 1.

¹²⁹ *BLDR*, tom 9, 525; Lurye, *İdeologičeskaya borba*, 423.

¹³⁰ Lurye, *İdeologičeskaya borba*, 425.

¹³¹ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 176.

¹³² Pliguzov, *Polemika v Russkoy tserkvi*, 59, 80; Pliguzov, "Otvét Kirillovskih Startsev," 12.

¹³³ Yosif Volotskiy, *Prosvetitel*, red. O. A. Platonov (Moskva: Institut Russkoy tsivilizatsii, 2011), 369.

¹³⁴ Dewey, Matejic & Patrikeev, "The Literary Arsenal of Vassian Patrikeev," 443.

¹³⁵ İsrailoğullarının altın buzağı heykeline tapmasına dair bu anlatı, Kur'an'ın A'râf Suresi, 148. ayetinde de geçmektedir.

¹³⁶ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 251-252; *BLDR*, tom 9, 217-219.

bağışlanmasını talep ediyordu. Mektubunun sonunu Matta 18:21-22 ile bitirdi: “Petrus İsa’ya gelip, “Ya Rab” dedi, “Kardeşim bana karşı kaç kez günah işlerse onu bağışlamalıyım? Yedi kez mi?” İsa, “Yedi kez değil” dedi. “Yetmiş kere yedi kez derim sana.”¹³⁷ Dolayısıyla Vassian Patrikeyev, sapkın kimselere karşı Hristiyanlıktaki iki önemli unsuru ön plana çıkarmıştı; merhamet ve af.

d) “Evanjelik Hakikate İftira Edenlere Karşı Cevaplar ve Manastır Hayatı ile Kilise Nizamı Üzerine”

Kazakova, Vassian’ın bu eserinin 1510-1515 yılları arasında kaleme alındığını savunmaktadır.¹³⁸ Pliguzov’ da Kazakova ile benzer bir görüşü paylaşır.¹³⁹ Bu eser aynı zamanda Vassian’ın günümüze ulaşan en kapsamlı eseri olma niteliğindedir. Muhteviyatı açısından diğer metinlerdeki konuları tekrar etmiş olsa da diğer çalışmalarındaki mantık hataları geliştirilmiş ve ek materyaller sunulmuştur. Yine diğer yapıtlarında olduğu gibi Vassian, manastırların köylüler üzerindeki baskılarını ve suistimallerini eleştirmiş, ruhbanları manastır yeminlerinin gerektirdiği gibi bir yaşam için ikna etmeye çalışmıştır.¹⁴⁰

Vassian, bu yapıtında adil ve hakkaniyetli olma, köylülerin istismarı gibi ayrıntılara ağırlık vermiştir. İnsanların Tanrı’nın adaletinden saptıkları, bunun yerine kendi adaletlerini kurmaya çalıştıklarını dile getirmiştir. Ona göre bu kimseler, hakikati arayanların karşısında durmakta, kendileri ise bu konuda tek bir kelime etmemektedirler. Vassian bu tür din adamlarını, “gümüş ve şan sevgisi için gözleri kararan”, “sağır bir yılan” benzetir.¹⁴¹ Oysa gerçek keşişler, onlardan farklı olmalı, mükemmelliğe ulaşmaya çalışmalıdırlar. Peki, bu mükemmelliğin yolu nedir? Vassian bu noktada bir ruhbanın kendi hayatına uygulaması gereken kaideleri vurgular. Ona göre bir keşiş, yoksulluk içinde kendisine verilen sadakalarla yaşamalı yüreğinde kardeş sevgisi ve şefkat barındırmalıdır. Bunlara ek olarak sürekli ibadet ve riyazet etmeli, ayrıca daimî olarak uyanık olmalıdır. Tüm insanlara, iyilere ve kötülere, haklılara ve haksızlara karşı bitmek tükenmek bilmeyen bir cömertlik, iyilik beslemelidir.¹⁴²

İdeal bir keşiş portesi çizmesinin ardından, konu Rusya’daki keşişlere geldiğinde Vassian, Bir Yaşlının Külliyyatı adlı eserindeki üslubuna benzer bir şekilde suçlamalarda bulunur. Mal, mülk ediniminin doğru görüldüğü ve dünyevi arzular peşinde koşulduğu bir keşişlik yaşamını betimler. Önceki eserinden farklı olarak din adamlarının, zenginlere yaltaklık ettikleri ve onlardan biraz gümüş yahut köy alabilmek için onlara kölelik dahi yaptıkları vurgulanır. Yoksul köylüleri borç ve faiz bataklığına atıp onların mallarından beslenerek yüksek makamlar elde eden, bu uğurda davadan davaya koşan bu kimseler şiddetli bir şekilde eleştirilir.¹⁴³ Din adamlarının, köylerde yaşayan fakir insanları nasıl

¹³⁷ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 253; *BLRD*, tom 9, 221.

¹³⁸ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 150.

¹³⁹ Pliguzov, *Polemika v Russkoy tserkvi*, 82-83.

¹⁴⁰ Dewey, Matejic & Patrikeev, “The Literary Arsenal of Vassian Patrikeev,” 443-444.

¹⁴¹ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 256.

¹⁴² Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 256-257.

¹⁴³ XVI. yüzyılda Rus köylülerinin dinî kurumlar tarafından sömürüldüğü bilinen bir gerçektir. Klyuçevskiy, Kirillo-Belozerskiy Manastır’ının votçına defterini incelemiş ve bu manastıra ait köylülerin ne kadar menfi durumda bırakıldığını göstermiştir. Müellifin aktardığına göre, köylülerin kiraladıkları toprakların yüzde 70’i, yine manastırın sağladığı tohumlarla ekilmisti. Bu tohumlar kredi olarak veriliyor ve köylü manastır topraklarında yaşadığı süreçte

istismar ettiklerini açık bir şekilde gözler önüne serilmiştir.¹⁴⁴ Bu açıdan Vassian Patrikeyev, tıpkı diğer eserlerinde de görüldüğü üzere, sıkıntı içerisinde yaşayan alt sınıfa daimî bir sempati duymaktadır.¹⁴⁵ Buna karşın, zengin ve güçlülere yaranmaya çalışan fakat fakir ve güçsüzleri istismar etmekten çekinmeyen; aynı zamanda yaptığı işleri haklı gösteren hodbin bir din adamı portresi şiddetle eleştirilmiştir.

e) “Sapkınlar Hakkında Söylev”

Kazakova’ya göre Vassian, bu metnin özünü Kormçaya Kitabı’na dahil etmeyi planlamıştı. Muhtemel ki metnin tepki çekmesinden ve Kormçaya Kitabı’na karşı menfi görüşlerin oluşmasından çekindi ve eserini kanonik bir biçime sokmak zorunda kaldı. Dolayısıyla metin, 1515 civarında derlendi.¹⁴⁶ Keza bu kısa metin, Yosif Volotskiy ile Münakaşa adlı eserle yakın bir tarihte oluşturulmuştu. İki eser de iki karşıt görüşün sunulduğu ve tartışıldığı bir üsluba sahiptir. Bu açıdan Lurye ve Kazakova’ya göre Sapkınlar Hakkında Söylev, Yosif Volotskiy ile Münakaşa adlı eserin kaynağında yer almaktadır.¹⁴⁷

Eserin adından da anlaşılacağı üzere Vassian, sapkın olarak görülen kimselerin cezalandırılmasına ilişkin görüşlerini dile getirmiştir. Vassian, İncil’e göre sapkınların cezalandırılması gerektiğini kabul eder. Keza Hristiyan hükümdarlar da Tanrı’nın kutsal kilisesine ve Ortodoks ilkelerine karşı olan kimseleri cezalandırmışlardı; oysa tövbe edenler, birçok hükümdar tarafından kabul edilip affedildiler. Vassian’a göre sapkın kimselere karşı bu ılımlı yaklaşım, azizlerin eserlerinde de ortaya konmuştu; sapkın kişiler dua yoluyla Mesih’e yönlendirilirler, silahla öldürülmezlerdi. Eski Ahit’te geçen infazlar bu duruma ters bir örnek teşkil etmemeliydi; nitekim bu örnekler Tanrı’nın bildirmesi vasıtasıyla gerçekleştirilirdi.¹⁴⁸ Dolayısıyla Vassian, bu tür kimselerin inanca yeniden kazandırılmalarını öneriyordu. Öte yandan Yosif Volotskiy ile Münakaşa adlı eserinde, dua vasıtasıyla öldürmek azizlere; silahla infazın ise insanların adetlerine uygun olduğunu yazmıştı.¹⁴⁹ Bu açıdan ideal bir din adamı, azizlerin yolunu tercih etmeliydi. Rusya’daki sapkın kimselerin de şiddet ve hile yoluyla değil, iknaya kazanılmaları gerektiğini savundu. Din adamlarının birincil görevi, yanlış yola sapmış bu insanlara hakikati göstermekti. Dolayısıyla şiddet ve baskı yolunu seçen din adamları kiliseden aforoz edilmeliydi. Her şeye rağmen tövbe etmeyen sapkınları cezalandırma hususu ise kiliselerin değil, laik otoritelerin elinde olmalıydı.¹⁵⁰

borç onun üzerinde kalıyordu. Hatta ödenemeyen borçlar babadan oğla geçiyordu. Bu yüksek miktardaki kredi borçlarının faizleri, manastıra ödenen yıllık toprak kirasına dahil ediliyordu. Klyuçevskiy, *Soçineniya v devyati tomah*, tom 2, 283-284.

¹⁴⁴ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 257-258; Vassian, manastıra ait köylülerin suistimal edilmesini etkileyici bir dille tasvir ederken mübalağaya kaçmış görünmemektedir. Zira XVI ve XVII yüzyıl boyunca manastır köylülerinin bu konudaki şikayetleri ve zaman zaman ayaklanmaları bilinen bir gerçektir. Bk. Grekov, *Krestyane na Rusi*, 45.

¹⁴⁵ Lurye, *İdeologičeskaya borba*, 258.

¹⁴⁶ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 62.

¹⁴⁷ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 184, 187; Lurye, *İdeologičeskaya borba*, 454.

¹⁴⁸ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 272-273.

¹⁴⁹ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 277.

¹⁵⁰ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 274; Pliguzov, *Polemika v Russkoy tserkvi*, 69; Dewey, Matejic & Patrikeev, “The Literary Arsenal of Vassian Patrikeev,” 443-444.

f) “Yosif Volotskiy ile Münakaşa”

Kazakova, Yosif Volotskiy ile Münakaşa adlı eserin 1510-1515 yılları arasında yazıldığını savunmuştur. Oysa Lurye’ye göre bu tarihleme hatalıdır. Zira eserde bulunan son kısım, Yosif Volotskiy’in 1515 yılındaki ölümünden sonra yazıldığını göstermektedir.¹⁵¹ Pliguzov daha da ileri giderek metnin 1520’lerden önce yazılmış olacağına ihtimal vermemektedir; bunun yerine 1550’li yılları önermiştir. Dahası, müellife göre metnin yazarı Vassian değil, Starets Artemiy’dir.¹⁵²

Vassian’ın Yosif Volotskiy ile olan ihtilafını diyaloglar biçiminde sunan ve aynı zamanda son eseri olan metindir. Her iki ideolojik liderin çatışmasının bir tür özeti niteliğindedir ve eserin temelinde Sapkınlar Hakkında Söylev adlı yapıtı yatmaktadır.¹⁵³ Metinde Yosif Volotskiy ile Vassian Patrikeyev’in fikirlerini dile getirdiği on beş önerme bulunmaktadır. Tümüyle Yosif, Vassian’ı dinî emirlerden sapmakla suçlamakta; Vassian ise bu önermelerin hepsine cevap vermektedir. İkisinin üzerinde tartıştığı hususlar, tahmin edileceği üzere, kilisenin zenginliğine, sapkınların cezalandırılmasına ilişkin sorunlar ve Nil Sorskiy ile Vassian Patrikeyev’e karşı iftiralardır. Vassian, kutsal metinler hususunda Yosif Volotskiy’i açık bir şekilde müfteri olmakla, bu metinleri çarpıtmakla suçlamıştır; aynı zamanda Yosif Volotskiy, kendisine ve Nil Sorskiy’e karşı yalan ithamlarda bulunmuştur. Bu açıdan Yosif, dünyevi insanlar gibi varlık içinde yaşayan ve bu şekilde “Tanrı’nın emirlerini çiğneyen” biridir.¹⁵⁴

Eserdeki Yosif Volotskiy’in on ikinci önermesi dikkate değerdir. Yosif’e göre Vassian, Moskova’ya avdetiyle birlikte büyük knez ile soyluları, manastırların ve kilise topraklarının kamulaştırılması için ikna etmeye çalışmıştır. Vassian cevabında bu suçlamayı kısmi olarak kabul eder; Vassian’a göre kendisi, manastır ve kilise topraklarının alınmasını; katedrallerin bu talebin dışında kalmasını istemiştir.¹⁵⁵

Diğer eserlerinden farklı olarak Vassian, kiliselerin ve manastırların mülkiyet sahipliği meselesi dışında dinî mekanlardaki süslemeler gibi bazı ayrıntılı konulara da odaklanmıştır. Bu hususta müellif, Aziz İnnis Hrisostomos’tan (Altın Ağızlı Yuhanna) referans alarak kiliseleri süslemek yerine yoksulları gözetmenin daha münasip olduğunu dile getirmiştir. Zira kilisenin sahip olduğu maddi şeyler, yangınlarla, soygunlarla kaybedilebilir; ancak “yoksullara verilenleri şeytan dahi çalamaz.” Dolayısıyla kilisenin gereğinden fazla malı var ise bunları ihtiyaç sahiplerine bağışlamalıdır.¹⁵⁶

g) Vassian’ın Kormçaya Kitabı

Vassian Patrikeyev’in edebi mirasından söz ederken, onun en büyük çalışması olan Kormçaya Kitabı projesini de zikretmek gerekir. Nitekim XVI. yüzyılın ilk yarısındaki

¹⁵¹ Lurye, *İdeologičeskaya borba*, 410, 444.

¹⁵² Pliguzov, *Polemika v Russkoy tserkvi*, 106, 253, 264, 277; Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 61; Kazakova, “Vassian Patrikeyev,” 121; Dewey, Matejic & Patrikeev, “The Literary Arsenal of Vassian Patrikeev,” 445.

¹⁵³ Lurye, *İdeologičeskaya borba*, 454; Yosif Volotskiy ile Münakaşa’nın muhteviyatında yer alan ve Vassian’ın diğer eserlerinde bulunmayan birçok unsur, müellifin günümüze ulaşmamış başka eserlerinin var olabileceğini göstermektedir. Marin & Nikolskiy, “Moralnie i pravovie aspekti monastırskogo zemlevladieniya v osveşenii knyazyainoka Vassiana Patrikeeva,” 1247.

¹⁵⁴ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 276-279.

¹⁵⁵ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 83, 279.

¹⁵⁶ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 280.

Mülkiyetçiler-Mülkiyetsizciler olmayanlar mücadelesi, Kormçaya Kitapları üzerinden sürdürülmüştür. XVI. yüzyılın başında her iki ideolojik grup, Kormçaya Kitabı'nın kendilerine özgü versiyonlarının yaratılmasını gerekli görmüştür. Metropolit Varlaam'ın görevlendirmesiyle, Mülkiyetsizciler grubunun lideri Vassian Patrikeyev de 1515 yılından itibaren zamanını bu büyük göreve ayırmıştır.¹⁵⁷ Zira Kazakova'ya göre Vassian, hazırlayacağı Kormçaya Kitabı'nın kilisenin resmi bir rehberi olmasını hedeflemişti; aynı zamanda büyük knez üzerinde bir etki yaratarak kilise ve manastırlara topraklarının alınmasını planlamaktaydı.¹⁵⁸ Bu amaç doğrultusunda 1515 yılından itibaren manastırların mülkiyet ihtiraslarına karşı tezlerini barındıracağı Kormçaya Kitabı'nı derlemeye başlamış ve eserini 1517 yılında tamamlamıştı.¹⁵⁹ Ertesi sene Moskova'ya gelen Maksim Grek, Vassian'ın bu esere katkıda bulunmuş ve muhteviyatı için yeni yazılar kaleme almıştı. Ayrıca dinî terminolojiye ilişkin bazı düzeltmelerde de bulunmuştu.¹⁶⁰ Dolayısıyla Vassian'ın Kormçaya Kitabı, iki farklı aşamadan geçti ve Maksim Grek tarafından gözden geçirilip tamamlanmış hali 1518-1524 yılları arasında ortaya çıktı.¹⁶¹

Vassian'ın başarılı bir şekilde tamamladığı bu proje, III. Vasiliy'e (1505-1533) sunulmuş ve knezliğin hazinesinde saklanmıştır. Vassian'ın bu kitaptaki amacı, manastırların köyleri ve köylüleri hakimiyetinde tutmasının yanlış olduğunu göstermektir. Kormçaya Kitabı'nı oluştururken kendi fikirlerini, azizlerin doktrinleriyle kuvvetlendirmiştir. Bunun için kilise konsillerinin kararlarından ve azizlerin yaşamlarından referans vererek dinî yeminlerle çelişen manastırların mülkiyet edinimine karşı saldırılarda bulunmuştur. Öte yandan Mülkiyetsizciler ideolojisine uygun olarak kilise ve manastır mülklerinin laikleştirilerek yeniden yapılanmasını amaçlamıştır. Bu açıdan Vassian'ın Kormçaya Kitabı, Mülkiyetçilere karşı açık bir savaş belgesidir ve muhteviyatı hususi manastır arazi mülkiyetine karşı metinlerle doludur.¹⁶²

Sonuç

Patrikeyev ailesinin XVI. yüzyıldaki son temsilcilerinden biri olan Vasiliy İvanoviç Kosoy (Vassian Patrikeyev) babası ve dedesinden daha farklı bir perspektifte değerlendirilmelidir. Bu zatın 1499'a dek olan faaliyetleri, Patrikeyevlerin geleneğine uygun olarak askerî, idari, diplomatik ve adli alanlarda olmuştur. Ancak ailesinin gözden düşmesiyle birlikte keşiş olarak sürgün edilen bu zat, mücadeleyi siyasetten edebiyata yönlendirmeyi başarmıştır. Keza onun Rusya tarihinde ehemmiyeti de bu alanda verdiği eserler sayesinde.

¹⁵⁷ "Patrikeyev, knyaz Vasiliy İvanoviç," *Russkiy biografičeskiy slovar*, 384. Pliguzov'a göre Vassian Kosoy, Kormçaya Kitabı'nı hazırlamaya 1511-1515 yılları arasında başlamış ve 1517'de tamamlanmıştır. Bk. A. İ. Pliguzov, "Canon Law as a Field for Ecclesiastical Debate: The Sixteenth-Century Kormchaia of Vassian Patrikeyev," *Harvard Ukrainian Studies*, 3/4 (1994): 204.

¹⁵⁸ Kazakova, *Vassian Patrikeyev*, 62-63.

¹⁵⁹ N. A. Kazakova, "K izučeniyu Kormçey Vassiana Patrikeyeva," *Trudy otdela drevnerusskoy literatury* 28 (1974): 347. Vassian Patrikeyev'in Kormçaya Kitabı nüshaları ve muhteviyatı hakkında detaylı bilgi için bk. M. V. Korogodina, *Kormçie knigi XIV – pervoy polovini XVII veka*, tom 2, (Moskva-Sankt Peterburg: Alyans-Arheo, 2017), 188-220.

¹⁶⁰ Kazakova, *Vassian Patrikeyev*, 62.

¹⁶¹ Kazakova, "K izučeniyu Kormçey Vassiana Patrikeyeva," 349.

¹⁶² Kazakova & Lurye, *Antifeodalnie eretičeskie dvijeniya*, 182-183; Kazakova, *Vassian Patrikeyev*, 61-62, 80-81; Kazakova, "Vassian Patrikeyev," 122; Kuzuoglu, *Osmanlı Yönetim Tarzının*, 115.

Vasilij İvanoviç Kosoy yahut Vassian Patrikeyev'in fikirlerinin temel nüvesi, XVI. yüzyıl Rus edebiyatının başlıca konusu olan ruhbanların mülkiyet edinimi ve sapkın fikirler üzerinedir. Yukarıda ayrıntılı bir şekilde irdelendiği üzere Vassian Patrikeyev, manastırların toprak mülkiyetine, bir diğer deyişle; köyler ve köylüler üzerinde sahiplik edinmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Buna bağlantılı olarak Hristiyanlığın ruhuna aykırı olarak ruhbanların zenginlik içerisinde yaşamalarını eleştirmiştir. Bu açıdan Vassian, Rusya sahasında artışa geçen kırsal nüfusun köleleştirilmesi sürecine ilk tepki verenler isimlerden biri olmuştur. Öte yandan Yosif Volotskiy ve takipçilerinin, kafirlerin cezalandırılmasına ilişkin önerilerine karşı çıkmış; bu kimselere daha ılımlı yaklaşılması gerektiğini dile getirmiştir. Ele aldığı konular ve ürettiği eserlerle birlikte Mülkiyetsizciler adı verilen grubun temsilciliğini yapmış; Pliguzov'un deyişiyle Rus kilise reformunun öncüsü olmuştur.¹⁶³ Yine de onu bu fikir müdafaasına iten nedenlerin, yalnızca ideolojik kaygılardan müteşekkil olmadığını belirtmek gerekir. Zira boyar ailesine mensup müellif olarak, boyar toprak sahipliğini müdafa etmek için manastırların toprak mülkiyetine karşı bir tutum almıştır. Bir diğer deyişle fikriyatını, kendi sınıfının çıkarlarını savunmak adına şekillendirmiştir.

Vassian Patrikeyev'in fikirleri, yalnızca dini-edebi yaşantıyı dönüştürmekle kalmamış XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Moskova Knezliği'nin iç politikasında da karşılık bulmuştur. Bu açıdan Vassian Patrikeyev'in edebi faaliyetleri, yalnızca yazınsal hayatta etkili olan çalışmalar olarak düşünülmemelidir. Nitekim müellif, *publitsistika* türüne uygun olarak dönemin dini, toplumsal ve siyasi sorunlarını ele almış ve bu hususlara dair çözüm önerilerinde bulunmuştur. Onun fikriyatının Moskova Knezliği'nin iç politikasında da etkili olduğu açıktır. Nitekim bilindiği üzere XV. yüzyılın sonu ve XVI. yüzyılın başlarında Moskova Knezliği'nin iç politikadaki temel sorunlarından biri kilise-devlet ilişkisindeki ihtilaflardır. Kiliselerin egemenlik alanlarına ve ruhbanların mülkiyet edinimlerine karşı olumsuz tutum sergileyen Moskova büyük knezleri, dönemin dini-edebi figürlerini himaye ederek kendi saflarını güçlendirmeye çalışmışlardır. Vassian Patrikeyev'in 1509 yılında affedilmesi ve III. Vasilij tarafından desteklenmesi, dönemin kilise-devlet ilişkisi çerçevesinde yorumlanmalıdır. Dahası 1520'li yıllarda Yosif takipçilerinin güçlenmesi ve en nihayetinde Patrikeyev'in ikinci düşüşü de bu bağlantının bir neticesidir. Bu açıdan Vassian Patrikeyev'in yaşam öyküsü, knezliğin iç politikasındaki değişimlerin, düşünürlerinin akıbetlerini menfi bir şekilde etkilediğini göstermektedir.

Vassian Patrikeyev'in kariyerindeki bu düşüşün, toprak mülkiyeti meselesindeki çatışmalar sebebiyle vuku bulduğu aşıkardır. Bu açıdan Moskova Knezliği'nin iç ve dış politikasından hareketle bu soruna dair bazı çıkarımlar yapılabilir. Zannımızca III. İvan devr-i saltanatında knezliğin genişleyen sınırları, bilhassa Novgorod topraklarının ilhakı, Moskova idaresinin gücünü bir hayli pekiştirmişti. Türk-Tatar hakimiyetinin sona ermesi, mahalli knezliklerin zayıflaması, Floransa Konsili ve İstanbul'un fethi akabinde Rus kilisesinin hamisiz kalışı gibi unsurlar knezliği kilise üzerinde hakimiyet kurmaya itti. III. İvan döneminde knezlik idaresi, ekonomik çıkarları doğrultusunda dinî kuruluşların topraklarına göz dikti. Oysa 1503 Konsili'yle birlikte bu topraklara el koymanın kolay

¹⁶³ Pliguzov, *Polemika v Russkoy tserkvi*, 292.

olmayacağı anlaşıldı ve plan kısa bir süreliğine rafa kaldırıldı. 1505 yılında III. Vasiliy'in tahta geçişinin ardından bu hedef yeniden canlandırılmaya çalışıldı. Bunun en bariz örneği, Vassian Patrikeyev'in Moskova'ya çağırılması ve Varlaam'ın metropolit olarak atanmasıydı. Dolayısıyla Moskova idaresi, III. İvan politikalarına nazaran daha temkinli bir şekilde planını icra etmeyi amaçlıyordu. Görünüşe göre Vassian Patrikeyev'in teolojik birikimi ve eserleri de Moskova idaresi için temel olacaktı. Zannımızca Vassian Patrikeyev'in bu husustaki etkisi beklenen düzeyde olmadı. Dahası III. Vasiliy, devlet otoritesini güçlendirmek ve feodaliteyle daha etkin bir şekilde mücadele etmek pahasına Vassian Patrikeyev ve fikriyatından uzaklaştı. Toprak sorunu ise, boyar sınıfının bir temsilcisi olarak manastırların toprak mülkiyetine karşı çıkan Vassian'ın beklentilerine ters bir şekilde çözüldü. Zira IV. İvan devrinde boyar topraklarının önemli bir kısmı kamulaştırılmış ve *dvoryan* adı verilen hizmetkarlara dağıtılmıştı.

Beyanname:

- 1. Etik Kurul İzni:** Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
- 2. Katkı Oranı Beyanı:** Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.
- 3. Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Declarations:

- 1. Ethics approval:** Not applicable.
- 2. Author contribution:** The author declares no one has contributed to the article.
- 3. Competing interests:** The author declares no competing interests.

KAYNAKÇA

- Acar, Serkan. *Kazan Hanlığı-Moskova Knezliği Siyasi İlişkileri (1437-1552)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Akti feodalnogo zemlevladieniya i hozyaystva XIV – XVI vekov. Çast 1. Podg. L. V. Çerepnin.* Moskva: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1951.
- Akti sotsialno-ekonomičeskoj istorii severo-vostočnoy Rusi kontsa XIV-naçala XVI. v. tom 2. red. L. V. Çerepnin.* Moskva: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1958.
- Alef, Gustave. "Reflections on the Boyar Duma in the Reign of Ivan III." *The Slavonic and East European Review* 45/104 (1967): 76-123.
- Alef, Gustave. *Rulers and Nobles in Fifteenth-Century Muscovy*. London: Variorum Reprints, 1983.
- Alekseyev, A. İ. *Pod znakom kontsa vremen; Oçerki Russkoy religioznosti kontsa XIV- naçala XVI. vv.* Sankt Peterburg: İzdatelstvo Aleteyya, 2002.
- Alekseyev, A. İ. *Pohodi Russkih voysk pri İvane III; vtoroe izdanie*. Sankt Peterburg: İzdatelstvo S-Peterburgskogo universiteta, 2009.
- Alekseyev, A. İ. *Soçineniya İosifa Volotskogo v kontekste polemiki 1480-1510 gg.* Sankt Peterburg: Rossiyskaya natsionalnaya biblioteka, 2010.

- Bazilevič, K. V. *Vnešnyaya politika Russkogo tsentralizovannogo gosudarstva vtoraya polovina XV veka*. Moskva: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 1952.
- Bazilyevič, K. V. *Vnešnyaya politika russkogo tsentralizovannogo gosudarstva vtoraya polovina XV veka*. Moskva: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 1952.
- Beli, A. "Narimontavič." *Vyalikae knyastva Litoyskoe; Entsiklopediya u dvuh tamah*. Tom 2: 350-351. Minsk: Belaruskaya entsiklopediya imya Petrusya Broyki, 2007.
- Belov, N. V. "Čelovek-zagadka. Knyaz Mihail Ivanovič Koliška Patrikeev. voevoda Ivana III." *Istoričeskoe obozrenie* 22 (2021): 55-63.
- Belov, N. V. "Knyaz Ivan Ivanovič Muninda Patrikeev (K izučeniyu personalnoy istorii gosudareva dvora Ivana III)." *Paleorosiya, Drevnyaya Rus: vo vremeni, v ličnosti, v ideyakh* 2/18 (2022): 157-169.
- Bentsianov, M. M. *'Knyazya, boyare i deti boyarskie'; Sistema slujebnih otnošenij v Moskovskom gosudarstve v XV-XVI vv.* Moskva: Tsentrpoligraf, 2019.
- Bentsianov, M. M. "'Litvini' i 'Pani'. Vihodtsi iz velikogo knyajestva Litovskogo na Moskovskoy slujbe v XV- XVI stoletijah." *Studia Historica Europae; Issledovaniya po istorii vostočnoy evropi* 12 (2019): 86-125.
- Berh, V. N. *Sistematičeskie spiski boyarami, okolničim i dumnim dvoryanam, s 1468 goda do uničtoženiya sih činov*. Sankt Peterburg: Tipografiya H. Gintse, 1833.
- Bičkova, M. E. *Sostav klassa feodalov Rossii v XVI v.; Istoričko-genealogičeskoe issledovanie*. Red. S. M. Kaštanov. Moskva: Nauka, 1986.
- Biblioteka literatury drevney Rusi*. tom 9. red. D. S. Lihačev, L. A. Dmitriyeva, A. A. Alekseyeva, N. V. Ponirko. Sankt Peterburg: Nauka, 2006.
- "Boyarskiya Deti." *Voennaya Entsiklopediya*. tom 5: 43-44. Sankt Peterburg: Tipografiya tovarišestva Ĭ. D. Sitina, 1911.
- Budovnits, I. U. *Russkaya publitsistka XVI. veka*. Moskva: Akademii nauk soyuza SSR, 1947.
- Buganov, V. Ĭ. "'Vrajdotvornoe' mestničestvo." *Voprosi istorii* 11 (1974): 118-133.
- Čerepnin, L. V. *Russkie feodalnye arhivi XIV- XV. vekov*. tom 1. Moskva: Izdatelstvo akademii nauk SSSR, 1948.
- Dewey, Horace W., Mateja Matejic & Vassian Patrikeev. "The Literary Arsenal of Vassian Patrikeev." *The Slavic and East European Journal* 10/4 (1966): 440-452.
- Duhovnye i dogovornye gramoti velikih i udelnykh knyazey XIV-XVI vv.* red. S. V. Bahrušin. Moskva: Izdatelstvo akademii nauk SSSR, 1950.
- Feldbrugge, Ferdinand. *A History of Russian Law From Ancient Times to the Council Code (Uložhenie) of Tsar Aleksei Mikhailovich of 1649*. Boston: Brill, 2017.
- Fennel, J. L. I. "The Attitude of the Josephians and the Trans-Volga Elders to the Heresy of the Judaizers." *The Slavonic and East European Review* 29/73 (1951): 486-509.
- Fennel, J. L. I. "The Dynastic Crisis 1497-1502." *The Slavonic and East European Review* 39/92 (1960): 1-23.
- Fine, John V. A. "The Muscovite Dynastic Crisis of 1497-1502." *Canadian Slavonic Papers / Revue Canadienne des Slavistes* 8 (1966): 198-215.

- Gerberşteyn, S. *Zapiski o Moskovii v dvuh tomah*. tom 1. red. A. L. Horoškeviç. Moskva: Pamyatniki istoričeskoy Mısl, 2008.
- Grekov, B. D. *Krestyane na Rusi s drevneyşih vremen do kontsa XVII veka*. tom 2. Moskva: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1954.
- Kaiser, Daniel H. *The Growth of the Law in Medieval Russia*. New Jersey: Princeton University Press, 1980.
- Karamzin, N. M. *İstoriya gosudarstva Rossiyskogo*. tom 6. Sankt Peterburg: Tipografiya N. Greça, 1819.
- Kazakova, N. A. & Ya. S. Lurye. *Antifeodalnie eretičeskie dvijeniya na Rusi XIV-naçala XVI veka*. Moskva: İzdatelstvo akademii nauk, 1995.
- Kazakova, N. A. "K izuçeniyu Kormçey Vassiana Patrikeyeva." *Trudi otdela drevnerusskoy literaturı* 28 (1974): 345-349.
- Kazakova, N. A. "Neizdannoe proizvedenie Vassiana Patrikeyeva." *Trudi otdela drevnerusskoy literaturı* 12 (1956): 387-426.
- Kazakova, N. A. "Vassian Patrikeyev." *Slovar knijnikov i knijnosti drevney Rusi*. Red. D. S. Lihaçev. Vip. 2/1: 120-123. Sankt Peterburg: İzdatelstvo nauka, 1988.
- Kazakova, N. A. *Vassian Patrikeev i ego soçineniya*. Moskva: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1960.
- Kemaloğlu, İlyas. *Altın Orda ve Rusya; Rusya Üzerindeki Türk-Tatar Etkisi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015.
- Klyuçevskiy, V. O. *Soçineniya v devyati tomah; Kurs Russkoy istorii*. Çast II. Tom 2. Red. V. L. Yanin. Moskva: Mısl, 1988.
- Klyuçevskiy, V. O. *Soçineniya v devyati tomah; Spetsialnie kursı*. Tom 6. Red. V. L. Yanin. Moskva: Mısl, 1989.
- Kobrin, V. B. *Vlast i sobstvennost v srednevekovoy Rossii XV-XVI vv*. Moskva: Mısl, 1985.
- Kollmann, Nancy Shields. *Kinship and Politics; The Making of the Muscovite Political System*. California: Stanford University Press, 1987.
- Korzinin, A. L. "'Gosudar Vseya Rusi' İvan III i Russkaya Aristokratiya." *İstoričeskiy format* 1/5 (2016): 163-180.
- Korzinin, A. L. "Gosudarev dvor v dooprıçnyy period (1550-1565)." Dissertatiya, Sankt Peterburgskiy gosudarstvenniy universitet, 2016.
- Korzinin, A. L. "Sostav Dumnih i dvortsovıh činov v pravlenie velikogo knyazya İvana III. Ç. 2. Dvortsovie Çını." *Paleorosiya. Drevnyaya Rus: vo vremeni, v liçnostyah, v ideyah* 9/1 (2018): 277-297.
- Kuçkin, V. A. "Bolşoy Moskovskiy namestnik İvan Yuryeviç Patrikeyev." *Oteçestvennaya istoriya* 1 (2006): 154-168.
- Kurat, Akdes Nimet. *Rusya Tarihi; Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: TTK Basımevi, 1987.
- Kuzuoğlu, Mustafa. *Osmanlı Yönetim Tarzının Rusya'ya Tatbik Çabası; XVI. Yüzyılda Rusya'da Hukuk, Reformlar ve Osmanlı Etkisi*. İstanbul: Selenge Yay., 2024.
- Lurye, Ya. S. & A. Yu Grigorenko. "Kuritsın Fedor Vasilyeviç." *Slovar knijnikov i knijnosti drevney Rusi*. Red. D. S. Lihaçev. Vip. 2/1: 504-509. Sankt Peterburg: İzdatelstvo nauka, 1988.

- Lurye, Ya. S. *İdeologičeskaya borba v Russkoy publitsistike kontsa XV-Načala XVI veka*. Moskva: İzdatestvo akademii nauk SSSR, 1960.
- Malinskiy, Antoniy. "Nekotorie voprosi izučeniya istorii partii 'Nestyajateley'." *Vestnik ekaterinburgskoy duhovnoy seminarii* 2/10 (2015): 11-28.
- Maloney, George A. *Russian Hesychasm: The Spirituality of Nil Sorskij*. Paris: Mouton, 1973.
- Marin, E. V. & E. V. Nikolskiy. "Moralnie i pravovie aspekti monastirskogo zemlevladieniya v osvešeni knyazya-inoka Vassiana Patrikeeva." *Vestnik udmurtskogo universiteta* 31/6 (2021): 1247-1251.
- Martin, Janet. *Medieval Russia; 980-1584*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Moiseyeva, G. N. "O datirovke 'Sobraniya Nekoego Startsa' Vassina Patrikeyeva." *Trudi otdela drevnerusskoy literatury* 15 (1958): 349-361.
- Nil Sorsky: *The Complete Writings*, Ed. George A. Maloney. New York: Paulist Press, 2003.
- Pamyatniki diplomaticheskikh snoşeniy drevney Rossii s derjavami inostrannimi. tom 1. Sankt Peterburg: Tip. II otdeleniya sobstvennoy E. İ. V. Kantselerii, 1851.
- Pamyatniki diplomaticheskikh snoşeniy Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim (s 1478 po 1533 god). Sbornik RİO, tom 35. Sankt Peterburg: Tipografiya F. Eleonskago, 1882.
- "Patrikeev, knyaz Vasiliy İvanoviç." *Russkiy biografičeskij slovar*. red. A. A. Polovtsov. tom 13: 383-384. Sankt Peterburg: Tipografiya İ. N. Skorohodova, 1902.
- Pavlov-Silvanskiy, N. *Gosudarevi slujilje lyudi: Proishojdenie Russkago dvoryanstva*. Sankt Peterburg: Gosudarstvennaya tipografiya, 1898.
- Petruško, V. İ. "Moskovskiy Sobor 1503." *Vestnik PSTGU; Seriya II* 6/73 (2016): 9-27.
- Petruško, V. İ. "Tserkovnaya politika velikogo knyazya Vasiliya III v kontekste protivostoyaniya 'İosiflyan' i 'nestyajateley'." *Paleorosiya. Drevnyaya Rus; vo vremeni, v ličnostyah, v ideyah* 3/19 (2022): 12-22.
- Pipes, Richard. *Russia Under Old Regime*. New York: Charles Scribner's Sons, 1974.
- Pliguzov, A. İ. "Canon Law as a Field for Ecclesiastical Debate: The Sixteenth-Century Kormchaia of Vassian Patrikeev." *Harvard Ukrainian Studies* 18(3/4) (1994): 191-209.
- Pliguzov, A. İ. "Otvet Kirillovskih Startsev." *Drevnyaya Rus: Voprosi medievistiki, İstoriya i istočnikovedenie* 3/5 (2001): 1-17.
- Pliguzov, A. İ. *Polemika v Russkoy tserkvi pervoy treti XVI stoletiya*. Moskva: Kvadriga, 2017.
- Polnoe sobranie russkih letopisey, *Letopisnyy svod 1497 g.-Letopisnyy svod 1518 g. (Uvarovskaya Letopis)*. tom 28. Moskva-Leningrad: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1963.
- Polnoe sobranie Russkih letopisey, *Lvovskaya letopis čast 1*. tom 20. Sankt Peterburg: Tipografiya M. A. Aleksandrova, 1910.
- Polnoe sobranie Russkih letopisey, *Moskovskiy letopisnyy svod kontsa XV veka*. tom 25. Moskva: İzdatelstvo akademii nauk, 1949.
- Polnoe sobranie Russkih letopisey, *Prodoljenie letopis po voskresenskomu spisku*. tom 8. Sankt Peterburg: Tipografiya eduarda pratsa, 1859.
- Polnoe sobranie Russkih letopisey, *Prodoljenie letopis po voskresenskomu spisku*. tom 8. Sankt Peterburg: Tipografiya eduarda pratsa, 1859.

- Polnoe sobranie russkikh letopisey, *Sofiyskiya letopisi*. tom 6. Sankt Peterburg: Tipografiya eduarda pratsa, 1853.
- Polnoe sobranie Russkikh letopisey, *Tipografskaya letopis*. tom 24. Petrograd: Gosudarstvennaya tipografiya, 1921.
- Polnoe sobranie russkikh letopisey, *Ustyujskie i vologodskie letopisi XVI-XVIII vv.* tom 37. Leningrad: Nauka, 1982.
- Poslaniya İosifa Volotskogo*. Podg. A. A. Zimin & Ya. S. Lurye. Moskva: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1959.
- Razryadnaya kniga 1475-1598 gg.* Podg. V. İ. Bugarov. Red. M. N. Tihomirov. Moskva: İzdatelstvo nauka, 1966.
- Sinitsina, N. V. *Maksim Grek v Rossii*. Moskva: İzdatelstvo nauka, 1977.
- Solovyev, S. M. *İstoriya Rossii s drevneyşih vremen; Kniga pervaya tom I-V*. tom 5. Sankt Peterburg: Obşestvennaya polza, 1896.
- Spiridov, M. G. *Sokraşennoe opisanie slujeb blagorodnih Rossiyskikh dvoryan*. Çast 1. Moskva: universitetskoy tipografiya, 1810.
- Szeftel, Marc. "Joseph Volotsky's Political Ideas in a New Historical Perspective." *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 13/1 (1965): 19-29.
- Taşcı, Tekin Aycan. "Kafkasya'da Namestniklik Kurumu (1845-1854)." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2019.
- Taşcı, Tekin Aycan. "Rus Devlet Teşkilatında Namestniklik Kurumunun Tarihçesi." *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 6/8 (2019): 191-211.
- Veselovskiy, S. B. *İssledovaniya po istorii klassa slujilih zemle-vladeltsev*. Moskva: İzdatelstvo nauka, 1969.
- Vitlin, V. Ye. "Konflikt v Russkoy tserkvi v 1507-1509 gg." *Vestnik SPBGU* 4 (2011): 67-73.
- Volotskiy, Yosif. *Poslaniya*. red. A. A. Zimin & Ya. S. Lurye. Sankt Peterburg: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1959.
- Volotskiy, Yosif. *Prosvetitel*. red. O. A. Platonov. Moskva: Institut Russkoy tsivilizatsii, 2011.
- Zimin, A. A. "O politiçeskoy doktrine İosifa Volotskogo." *Trudi otdela drevnerusskoy literaturı* 9 (1953): 159-177.
- Zimin, A. A. *Formirovanie boyarskoy aristokratii v Rossii; vo vtoroy polovine XV-pervoy treti XVI v.* Red. V. İ. Bugarov. Moskva: Nauka, 1988.
- Zimin, A. A. *Rossiya na poroge novogo vremeni: Oçerki politiçeskoy istorii Rossii pervoy treti XVI v.* Moskva: İzdatelstvo mısl, 1972.
- Zimin, A. A. *Rossiya na rubeje XV-XVI stoletiy; Oçerki sotsialno-politiçeskoy istori*. Moskva: Mısl, 1982.
- Zimin, A. A. *Vityaz na rasputye: Feodalnaya voyna v Rossii XV. v.* Moskva: Mısl, 1991.
- Zotov, R. V. *O Çernigovskih knyazyah po lyubetskemu sinodiku i o Çernigovskom knyazestv v tatarskoe vremya*. Sankt Peterburg: Tipografiya bratyevev panteleevih, 1892.

RUSYA İMPARATORLUK HİZMETLİSİ ALMAN SAVAŞ RESSAMI THEODOR HORSCHOLT'IN ÇİZİMLERİNDE KAFKASYA: HALKLAR-SAVAŞ-PROPAGANDA

Ömer KARATAŞ^a

Öz

Kafkasya, masalsı, gizemli ve şaşırtıcı doğasıyla dünyanın en güzel yerlerinden biridir. Bu özellikler sanatçıları her zaman cezbetmiştir. Görkemli dağlar, karla kaplı zirveler ve keskin kayalar, derin geçitler, çiçekli çayırlar ve sık ormanlar, hızla akan dağ nehirleri ve en saf suya sahip ayna gibi göller, yüksek gökyüzü ve tuhaf olduğu kadar sürekli değişen bulutlar gibi bölgenin güzel ve sıra dışı doğası, birçok seçkin sanatçıya güzel resimler yaratmaları için ilham vermiştir. Özgür karakterleri, özgün kültürleri, gelenek ve görenekleriyle buralarda yaşayan gururlu ve özgürlüğüne düşkün insanlar da sanatçıların ilgi ve hayranlık kapsamına girmiştir. Rus güzel sanatlarında Kafkasya teması “Kafkas Savaşı (1817-1864)” olarak adlandırılan dönemde ortaya çıktı. 19. yüzyılda romantik ve kahraman bir ruha sahip olan Kafkasya, sadece askerlerin değil, aynı zamanda bilim adamları ve gezginlerin, tarihçilerin, şairlerin, seyyahların, yazarların ve tabii ki ressamların da ilgi odağıydı. Kafkasya Valisi Mihail Semyonoviç Vorontsov'un (1782-1856) önerisiyle, sanatçılar Kafkasya'da konuşlanmış Rus birliklerine vakanüvis olarak dâhil edilmiştir. Onlar sadece savaş sahnelerini ve tarihi olayları değil, aynı zamanda Kafkasyalıların/dağlıların portrelerini, günlük yaşamı ve tabii ki görkemli manzaraları da resmettiler. Doğrudan izlenimlere dayanarak yaptıkları resimler, suluboyalar ve çizimler büyük bir gerçekçilikle karakterize edilir. Tüm bunların sonucunda her biri bölgenin büyüklüğü, güzelliği, gizemi ve benzersizliğini ortaya koyarak bir sanat mirasının ortaya çıkmasına vesile oldular. Bunun yanında Rusya İmparatorluğu hizmetine giren savaş ressamı, 19. yüzyılda zirveye çıkan “oryantalizm” ve “sömürgecilik” sistemlerini Kafkasya'daki işgalleri meşrulaştırma çabalarına girişmişlerdi. Bu resamlardan biri de beş yıl boyunca Kafkasya'da görev yapan Alman asıllı Theodor Horschelt (1829-1871) idi. Alman asıllı Rus Savaş ressamı T. Horschelt Kafkas halklarının portelerine, bölgenin manzaralarına en önemlisi de savaşa odaklı eserler üretmiştir. Bu çalışmada, dönemin modasına da uyarak Kafkasya temalı eserler veren Horschelt'in işgallerdeki misyonu ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Rusya tarihi, Rusya İmparatorluğu, Kafkasya, Teodor Horschelt, savaş ressamı.

^a Doç. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Balıkesir/Türkiye, omerkaratas4510@gmail.com

CAUCASUS IN THE DRAWINGS OF RUSSIAN IMPERIAL SERVANT GERMAN WAR ARTIST THEODOR HORSCHOLT: PEOPLES-WAR-PROPAGANDA

Abstract

The Caucasus is one of the most beautiful regions in the world, with its fairytale-like, mysterious, and striking nature. These features have always attracted artists. The region's magnificent and extraordinary landscapes—majestic mountains, snow-covered peaks and sharp rocks, deep gorges, flower-filled meadows and dense forests, fast-flowing mountain rivers, and mirror-like lakes with the purest waters, along with a high sky and clouds that are as strange as they are ever-changing—inspired many distinguished artists to create beautiful works. The proud and freedom-loving people of the region, with their free spirits, unique cultures, traditions, and customs, also became subjects of artistic interest and admiration. In Russian fine arts, the theme of the Caucasus emerged during the period referred to as the “Caucasian War” (1817–1864). In the 19th century, the Caucasus, with its romantic and heroic spirit, attracted not only soldiers but also scientists, travelers, historians, poets, explorers, writers, and, of course, painters. Upon the recommendation of the Governor of the Caucasus, Mikhail Semyonovich Vorontsov (1782–1856), artists were included among the Russian troops stationed in the Caucasus as chroniclers. They depicted not only scenes of war and historical events but also portraits of the Caucasian highlanders, daily life, and, of course, the majestic landscapes. Their paintings, watercolors, and drawings, based on direct observation, are characterized by a high degree of realism. As a result, they contributed to the emergence of an artistic heritage, with each work reflecting the grandeur, beauty, mystery, and uniqueness of the region. In addition, the war artists who entered the service of the Russian Empire engaged in efforts to legitimize the occupations in the Caucasus in line with the systems of “Orientalism” and “colonialism,” which peaked in the 19th century. One of these artists was Theodor Horschelt (1829–1871), a German-born painter who served in the Caucasus for five years. The German-origin Russian war artist T. Horschelt produced works focusing on portraits of the Caucasian peoples, the landscapes of the region, and, most importantly, war. This study examines the mission of Horschelt, who created Caucasus-themed works in line with the artistic trends of his time, during the imperial campaigns.

Keywords: Russian history, Russian Empire, Caucasus, Teodor Horschelt, war painter.

КАВКАЗ В РИСУНКАХ РУССКОГО ИМПЕРАТОРСКОГО СЛУГИ, НЕМЕЦКОГО ВОЕННОГО ХУДОЖНИКА ТЕОДОРА ГОРШЕЛЬТА: НАРОДЫ-ВОЙНЫ-ПРОПАГАНДА

Аннотация

Кавказ - одно из самых красивых мест в мире со своей сказочной, загадочной и удивительной природой. Эти черты всегда привлекали художников. Красивая и необычная природа региона - величественные горы, заснеженные вершины и острые скалы, глубокие ущелья, цветущие луга и густые леса, стремительные горные реки и зеркальные озера с чистейшей водой, высокое небо и странные, но постоянно меняющиеся облака - вдохновила многих выдающихся художников на создание прекрасных картин. Гордый и свободолюбивый народ, живущий здесь, с его свободным характером, уникальной культурой, обычаями и традициями, также привлекал внимание и восхищение художников. Кавказская тема в русском изобразительном искусстве возникла во время так называемой “Кавказской войны (1817-1864)”. В XIX веке Кавказ, обладавший романтическим и героическим духом, был центром внимания не только солдат, но и ученых и путешественников, историков, поэтов, странников, писателей и, конечно же, живописцев. По предложению наместника Кавказа Михаила

Семеновича Воронцова (1782-1856) в качестве летописцев для русских войск, расквартированных на Кавказе, были привлечены художники. По предложению наместника Кавказа Михаила Семеновича Воронцова (1782-1856) в состав российских войск, расквартированных на Кавказе, в качестве летописцев были включены художники. Они писали не только батальные сцены и исторические события, но и портреты кавказцев, повседневную жизнь и, конечно, великолепные пейзажи. Их картины, акварели и рисунки, основанные на непосредственных впечатлениях, отличаются большим реализмом. В результате этого каждый из этих художников поспособствовал созданию художественного наследия, раскрывающего величие, красоту, загадочность и уникальность региона. Кроме того, военные художники, поступившие на службу Российской империи, пытались использовать системы “ориентализма” и “колониализма”, достигшие своего апогея в XIX веке, для легитимизации оккупации Кавказа. Одним из таких художников был уроженец Германии Теодор Горшельт (1829-1871), который прослужил на Кавказе пять лет. Русский военный художник немецкого происхождения Т. Горшельт создавал работы, посвященные портретам народов Кавказа, пейзажам региона и, самое главное, войне. В данном исследовании рассматривается миссия Горшельта, создававшего произведения на кавказскую тематику в соответствии с модой того времени, в период оккупации.

Ключевые слова: История России, Московское княжество, Патрикеевы, Вассиан Патрикеев, Василий Косой, Русская литература, публицистика.

Giriş

18. yüzyılda Rusya tahtına çıkan Çar I. Petro (1682-1725) ile birlikte değişim rüzgârlarına kapılan Çarlık Rusya'sı, değişen dünya düzeni ve ekonomisi içerisinde kendisine bir yer edinme çabasına girdi. İlk olarak Çar I. Petro döneminde, özellikle askeri alanda olmak üzere, gerçekleştirilen reformlar Çarlık Rusya'sını imparatorluk statüsüne çıkardı. Ardından I. Petro'nun saltanatıyla ulaşılan statü gereği Rusların başlattığı yayılmacı siyaset, Rus tahtına çıkan tüm halefleri tarafından yürütüldü ve bu siyaset Rus Devleti'nin resmî programı oldu. Rusya imparatorluk yetkilileri ve görevlileri bu programa bağlı kalarak kendilerine ait olmayan ülkeleri birer birer işgal etmeye başladı. Kafkasya da Rusların yayılmacı siyasetinden nasibini alarak ve işgale uğradı.¹

Rus Devleti'nin resmî programı çerçevesinde işgale uğrayan Kafkasya'da, Rusya'nın

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Yakov Gordin, *Kafkas Anlatısı 300 yıl Süren Savaş*, çev. Uğur Yağanoğlu (İstanbul: CSA Global Publishing, 2014), 19-383; Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı Çağında Kafkasya ve Kafkasyalılar 1454-1829*, C. II (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2023), 263-538; John F. Baddeley, *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil*, çev. Sedat Özden (İstanbul: Kayihan Yayınları, 1989); Arthur Fonvill, *Çerkesya Bağımsızlık Savaşı (1863-1864)*, çev. Murat Papşu (İstanbul: Nart Yayıncılık, 1996), 35-63; Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar* (Ankara: TTK, 2014), 350-351; Michael Khodarkovsky, *Türkistan ve Avrasya Steplerinde Rus Yayılmacılığı Bir Sömürge İmparatorluğu'nun Oluşumu (1500-1800)*, çev. Mehmet Ali Koç (İstanbul: Selenge Yayınları, 2021), 112-113; Abdullah Temizkan, “Rusya ve Osmanlı Devleti'nin Kafkas-Ötesinde Nüfuz Mücadelesi,” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 6/2 (2006): 447-462; Mustafa Tanrıverdi, “Kafkasya'da Ruslaştırma Siyaseti (XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyılın Başları),” *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 2 (2017): 539-546; Serdar Oğuzhan Çaycıoğlu, “18. Yüzyıl Başlarında Rusya'nın Kafkasya Siyaseti: I. Petro'nun İran Seferi,” *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 2 (2017): 115-132; Serdar Oğuzhan Çaycıoğlu, “Çarlık Rusya'nın Kafkas Hattı'nı İnşası ve Kuzey Kafkasya'da Hâkimiyet Kurma Mücadelesi,” *Belleten* 86/306 (2022): 717-754.

askerî harekâtlarına bu yeni toprakları çeşitli yönleriyle belgelemekle görevli bilim insanları ve sanatçılar da eşlik etmiştir. Rus ordusunun Kafkasya seferini ve bölgenin doğal, kültürel, etnografik değerlerini belgelemekle görevlendirilen savaş ressamaları, oryantalist geleneğe uygun bir tutum sergilemiştir. Savaş ressamaları eserlerinde genellikle yerel ve etnografik unsurları detay titizliğiyle yansıtmıştır. Bununla birlikte, bölgedeki Rus hâkimiyetini yüceltme yönündeki vurgular askeri ressamaların birçok resminde görmek mümkündür. Savaş ressamalarının Kafkasya temalı resimleri, o dönemde Rusya'nın Kafkasyalılara ve tarihine yönelik bakış açısına ve Doğu dünyasının karşısında Rusya'nın kendini kavramsal olarak nasıl konumlandığına dair ipuçları sunar. Ayrıca sanatçıların eserleri, 19. yüzyıl Kafkasya'sının durumu hakkında da detaylı birer görsel belge hüviyetinde görülebilir.

Sanat tarihinde oryantalizm terimi, Batı sanatında Doğu temaları ve motiflerinin kullanımı ve Doğu'nun bir temsili olarak karşımıza çıkar. Edward Said'e göre oryantalizm, 19. yüzyılda sömürgecilik döneminde Fransa'da, hatta Napolyon'un Mısır'a sefer yılı olan 1798'de ortaya çıkmıştır. Seferde ordunun dışında kadim ve modern Mısır hakkında ciltlerce ansiklopedi hazırlayan 150'den fazla tarihçi, dilbilimci, sanatçı ve Arap uzmanı yer almıştır. Afrika ve Asya kıtalarının derinliklerine doğru ilerleyen ordular, vahşi olarak nitelendirdikleri Doğu'yu ele geçirerek, Batı'nın yerlilere olan ilgisini ateşlemiştir.² Nitekim Kafkasya'yı ziyaret eden tüccarların, muhabirlerin, seyyahların verileri, Kafkas halklarının, sıra dışı yaşam biçimleri ve kıyafetlerinin çeşitliliği ressamaların bölgeye karşı ilgisinin odağına oturmuştur. Bundan ilham alan ressamalar da stüdyoda elde edilen durağan fotoğrafların, Doğu'nun tüm egzotizmini aktarmaya izin vermemesi neticesinde yabancıların özgün yaşamına ve parlak renklere odaklanarak Doğu'nun geleneksel bir görüntüsünü aktarmaya çalışmışlardır. Diğer bir pencereden bakıldığında ise resim stili olarak oryantalizm, Said'in *Şarkiyatçılık* adlı eserinde başka bir anlam kazanır. Yazara göre üzerinde hâkimiyet kurması neticesinde Batı tarafından kendi sesinden yoksun bırakılan Doğu, gerçekliğini kaybederek hayali bir şeye dönüşmüş ve Doğu'nun tüm araştırmacıları, bölgeyi tamamen köleleştiren ve onun kaderini belirleyen bilimsel bilginin kasıtlı olarak yaratılmasına dâhil olmuşlardır. Said aynı zamanda Batı'nın ötekiliğini vurgulaması ve Doğu'nun romantikleştirilmiş bir imajının yaratılmasının Avrupalı güçlere sömürgeci yayılmayı sürdürme hakkı verdiğini de yazmaktadır.³ Buna benzer durumu Rusya İmparatorluğu'nun Kafkasya'yı işgal döneminde de tesadüf edilmektedir.

Rus kimliğinin Doğu ile Batı arasındaki konumu, Rus oryantalizminin karakterini de belirlemiştir. Bu anlamda, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Kafkasya'nın Rusya topraklarına katılması, Rus yazarlar tarafından çeşitli biçimlerde yorumlanmıştır. Alt tonlarda yaygın olarak hissedilen Batı karşıtı söylemlere rağmen Rusların Kafkasya'da Avrupa'yı temsil ettikleri yönündeki anlayış dikkati çekmektedir. Avrupa'nın gözünde "Doğulu" olan Rusların Kafkasya'da/Türkistan'da Avrupa'yı temsil eden "efendiler" olacağını yazan Dostoyevskiy, o yılların karmaşık düşünsel ortamını net bir dille ifade

² Edward W. Said, *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışı*, çev. Berna Ülner (İstanbul: Metis Yayınları, 2013), 92-94,348.

³ Said, *Şarkiyatçılık*, 164,364.

etmiştir.⁴ Ayrıca Rusların işgal yıllarında dış kamuoyunun tepkisini dindirmek ve her taraftan yükselen sesleri susturmak için Rus hariciyesi toplumlar arasında anlaşmazlıkları sonlandıran ikna mekanizmasını devreye sokmuştur.⁵ Rusya Dışişleri Bakanı Aleksandr Mihayloviç Gorçakov'un (1856-1882) 1864'teki "Rusya'nın durumu gelişen bir devlet örgütlenmesinden yoksun göçebelerle ilişkiye giren uygar devletlerinkiyle aynıdır. Bu göçebelerin akınlarına ve yağmalamalarına set çekmek için onları hâkimiyetimiz altına almalı ve sıkıca kontrol etmeliyiz. Ama daha uzakta başkaları da var. O halde biz de daha uzağa gideriz. Bu Fransa'nın başına Afrika'da, Amerika Birleşik Devletleri'nin başına Amerika'da, İngiltere'nin başına Hindistan'da gelmişti. Sadece ihtirasımızdan değil aynı zamanda zorunluluktan ilerliyoruz."⁶ Dediği beyanatı bu ikna mekanizmasına örnektir. Gorçakov, diğer bir ifadeyle Batı Türkistan ve Kafkasya işgallerine karşı çıkanlara emperyalist⁷ faaliyetlerini hatırlatmış ve Rus işgallerini meşrulaştırılması propagandasına katkıda bulunmuştur.

Kolonyal tâbiyet ilişkilerinde egemenliğini sürdürme arzusuyla hareket eden güç, ötekinin haklarını gasp etme, buna bağlı olarak ötekinin yıkımını amaçlama, bu gaspı ve yıkımı meşrulaştırma, sömürgecinin kültürel hegemonyasını üstün kılma ve dağıtma girişimi olarak işlev görebilir.⁸ Bu bağlamda Rusya İmparatorluğu'nun Kafkasya coğrafyasında giriştiği işgaller sırasında 19. yüzyılın en kullanışlı propaganda araçları olan yazı, resim ve fotoğrafı yoğun olarak kullandığını söylemek mümkündür.

İşgallerle eş zamanlı olarak Kafkasya eyaletleri için Ruslar "Namestniklik"⁹ adıyla yeni bir idari birim oluşturmuştu. 1856 Kırım Savaşı mağlubiyeti sonrası Rusya İmparatorluğu, Kafkasya ve Türkistan'ın işgali için tüm gücünü seferber etmişti. Rusların sömürgeciliği veya sömürgelerle karşılaşmaları, Rusya İmparatorluğu'nun kurumsal kanalları tarafından tanımlanmış ve esasen Rus subayları ve yöneticileri olan bireysel misyon taşıyıcıları eşit olmayan iki gücün ve kültürün fotoğraflanması işine koyulmuştu. Böylece fotoğraf teknolojisi yardımıyla "sömürge" ve "sömürgeci" arasındaki ilişki sömürgeleştiren lehine tek yönlü bir yolla anlatılması çalışmaları başlamıştı.¹⁰ Fotoğrafın icadı ve yaygın olarak kullanıma sokulmasının hemen öncesinde, bu işlevi savaş ya da askeri ressamlar olarak ifade edilen sanatçılar yerine getirmişti.

⁴ Bk. Mertçan Akan, "Oryantalizm Bağlamında Kafkasya'da Rus Sömürgeciliği," (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2017); Elif Kök, "Ressam Vasili Vasilyevič Vereşçagin'in (1842-1904) Çizgileriyle Timurlu Anıtları: Asya Kültürel Mirasının Belgelemesi," *Art-Sanat Dergisi* 18 (2022): 269-290.

⁵ Anthony Pratkanis & Elliot Aronson, *Propaganda Çağı İknanın Gündelik Kullanımı ve Suistimali*, ed. Sabahattin Yıldız (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2008), 1-20.

⁶ Marc Ferro, *Sömürgecilik Tarihi*, çev. Muna Cadden (Ankara: İmge Yayınları, 2002), 19-41; Orlando Figes, *Natasha'nın Dansı Rusya'nın Kültürel Tarihi*, çev. Figen Dereli (İstanbul: YKY, 2018), 376-377; Ömer Karataş, "Rusların Türkistan İşgallerini Meşrulaştırma Çabaları: Propaganda," *Tarih İncelemeleri Dergisi* 38/2 (2023): 597.

⁷ Bk. Khodarkovsky, *Türkistan ve Avrasya Steplerinde Rus Yayılmacılığı*, 321-384.

⁸ Bk. Beatriz Sarlo, *Geçmiş Zaman*, çev. Peral Beyaz Charum-Deniz Ekinci (İstanbul: Metis Yayınları, 2012).

⁹ Bk. Kafkasya Namestnikliği, 1775'te Rusya'da yürürlüğe giren guberniyalar yasası çerçevesinde Çarlık Rusyası topraklarındaki taksim sonucunda namestniklik (genel gubernatorluk) idarelerinden biri olmuştur. Kafkasya Namestnikliği, Kafkasya Guberniyası ve Astrahan Oblastı'ndan oluşturulmuştur. Tekin Aycan Taşçı, "Rus Devlet Teşkilatında Namestniklik Kurumunun Tarihçesi," *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 5/8 (2019): 191-211; Tekin Aycan Taşçı, "Kafkasya'da Rus İdari Yapıları (1785-1845)," *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 14/27 (2019): 73-110.

¹⁰ Svetlana Goršenina & Heather S. Sonntag, "Early photography as cultural transfer in imperial Russia: visual technology, mobility and modernity in the Caucasus and Central Asia," *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences* Khazar University Press (2018): 325.

Savaş ressamalarının görevleri, uygar dünyayı az bilinen halkların dünyasıyla tanıştırmak ve Avrupa'nın, imparatorluğun sömürgeci genişlemesiyle ilgili korkularını ortadan kaldırmak şeklinde formüle edilebilir. Kafkasya'da yeni bir tarih inşa edecek olan Rusların sömürgeci yönlerini perdeleyecek ve “*medeniyet misyonu*” söylemini güçlendirecek bir propagandaya giriştikleri de söylenebilir. Nitekim Kafkasya'daki Rus işgallerini meşrulaştırma çabaları, “*medeniyet misyonu*” ve “*oryantalizm*” perspektifinde, savaş ressamalarının eserlerinde aşıkâr şekilde görülmektedir. Onların çalışmalarıyla işgallerin yumuşatılarak tasvir edilmesi, Rus ve Batı kamuoyunda ilgiyle takip edilmiştir. Medeniyet misyonuna katkı sağlayacak olan savaş ressamaları, imparatorluğun Kafkasya'daki mülklerinin temsiline yönelik devlet projesinin bir parçası haline gelmişlerdir. Bunların başında, Nikanor Grigoryeviç Çernetsov (1805-1879), Mikail Yuryeviç Lermontov (1814-1841), Theodor Horschelt (Gorşelt) (1829-1871), Grigori Grigoryeviç Gagarin (1810-1893), Polidor İvanoviç Babayev (1813-1870), Vasili Fedoroviç Timm (1820-1895), İvan Fedoroviç Aleksandrovskiy (1817-1894), İvan Konstantinoviç Ayvazovskiy (1817-1900), Lev Feliksoviç Lagorio (1826-1905), Konstantin Nikolayeviç Filippov (1830-1878), Pyotr Nikolayeviç Gruzinskiy (1837-1892), Vasili Vasilyeviç Vereşçagin (1842-1904)¹¹ gibi sanatçılar ilk akla gelenlerdir. Rusların medeniyet misyonu ve oryantalizm klişeleri, adı geçen savaş ressamalarının eserlerinde görülmektedir.

Rus savaş ressamalarının eserlerinde, klişeleşmiş olan egzotik ve bilinmeyen coğrafyada yaşayan barbar, vahşi, öfkeli, fanatik, sert ve hain Doğu halkına medeniyet getirme düşüncesini tuvallere yansıttıkları tablo ve eserler çalışmamızın konusudur. Doğu-Batı arasında arabuluculuk görevini üstlenen Rusya, bu misyonu sayesinde insanlığın Doğu-Batı olarak birliğine ulaşmasında büyük rol oynayacaktır.¹² Ayrıca imparatorluk hizmetlileri olan sanatçılar eserleri vasıtasıyla Kafkasya'nın imajını inşa ederek Rus işgallerini meşrularıma hizmetinde de bulunmuş olacaklardır.

Kafkasya'nın imajını inşa eden Rus ve Avrupalı sanatçıların güzel sanat çalışmaları, parçası olduğu toplumu ve kültürü yansıtan en hassas ayna olarak görmek mümkündür. Bu ayna tüm sosyal, ekonomik ve politik örgütlenmenin ana biçimlerini, çoğu örf ve adetleri, yaşam ve düşünme biçimini yansıtır. Nitekim “Kafkasya imajını oluştururken”, farklılaşmış temsil tarzları ortaya konmakta ve sanatçıların etnik-ulusal özellikleri resmin “şiirselliği” aracılığıyla aktararak gerçeğe mümkün olduğunca yaklaşma arzusu bulunmaktadır. Böylece Kafkasya teması, 19. yüzyılın Rus ve Avrupalı sanatçılarının güzel sanatlarında özel bir coşkuyla yansıtılır.¹³ Kafkasya'da beş yıl görev yapan Alman ressam Theodor Horschelt (1829-1871) bu sanatçılardan biridir.

Rusya İmparatorluğu'nun Kafkasya Savaşı süreci içinde, savaşın belirli kesitlerine, bölgenin coğrafyasına, halkların giyim ile kuşamlarına, buradaki geçit ve yolların

¹¹ “Kavkaz-v-proizvedeniyax-xudozhnikov-19-nachala-20-vv,” erişim 10.05.2024, <https://it-s-a-wonderful-world.ru/kavkaz-v-proizvedeniyax-xudozhnikov-19-nachala-20-vv/>

¹² Nikolay Nikolayeviç Karazin, “Skorniy put (İz vospominaniy starogo Turkestantsa),” *Russkaya Starina* 129/3 (1907): 531-538; İ. V. Vasilyeva & D. V. Vasilyev, “Obrazi jiteley Turkestana i yego zavoyevateley v literaturnih proizvedeniyah N. N. Karamzina,” *Naukovedeniye* 6/25 (2014): 8-9.

¹³ Addulayeva Zarema Ahmedovna, “Otobrajeniyе sotsio-kulturnoy realnosti Kavkaza v tvorçestve Russkih zapadnih khudojnikov XIX veka,” *Nauçnaya Misl Kavkaza* 3/63 (2010): 121.

belgelenmesine, sergilenmesine özel bir önem atfettiği görülmektedir. Bunun da öncelikle, yeni topraklardaki nüfuzu pekiştirme ve propaganda yönünde planlı bir hamle olduğu düşünülebilir. Alman ressam Theodor Horschelt bu hamlenin önemli figürlerindendir. Bu çalışmanın odaklandığı konu, yani Rus oryantalizmi ve Kafkasya'nın kültürel mirasının incelenmesi ve belgelenmesi meselesi, Rusya'nın Kafkasya'ya yayılma sürecinin dikkat çekici bir kesitini oluşturan Alman ressam Theodor Horschelt'in güzel sanatlar çerçevesinde ürettiği eserlerdir. Bu yazıda Horschelt'in resimleri tarihsel ve düşünsel bağlamı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ayrıca ressamın ismi, Alman dilinde "Horschelt" Rus dilinde "Gorşelt" olarak literatürde kaydedilmiştir. Çalışmada ressamın Alman olması hasebiyle Horschelt ismi kullanılmıştır. Dipnotlarda ise Georgi Mihayloviç'in editörlük yaptığı eserdeki gibi Gorşelt ismi kullanılmıştır.

Çalışmanın kaynakları, Alman Savaş Ressamı T. Horschelt'in çizim, tablo ve anılarının anlatıldığı H. von Joseph Albert'in *"Theodor Horschelt. Sein Leben und seine Werke: Spanien, Algier, Kaukasus: nach den original zeichnungen Photographirt und in Albertitypie 1871"* ve Georgi Mihayloviç'in çizimleri bir araya getirerek editörlüğünü yaptığı, *"Teodor Gorşelt, Kavkazskiye pokhodniye risunki: [Vıp. 1-6 v odnom pereplete] 1896"* isimli eserlerle ilgili literatürden meydana gelmektedir.

1) T. Horschelt'in Fırçasından Kafkas Savaşı Emperyalizm ve Oryantalizm

1829 yılında Münih'te doğan Bavyeralı Alman ressam Theodor Horschelt, Münih Sanat Akademisi'nde resim eğitimi almıştır.¹⁴ Mesleğinin ilk yıllarından itibaren Kuzey Kafkasya'ya seyahat etmek ister. Ressamın söz konusu bölgeye dair ilk çizimleri, Mihail Aleksandroviç Zici'nin (1829-1906) "Kafkas Manzaraları" albümünden¹⁵ aldığı ilham sonucu ortaya çıkmıştır. Hatta genç ressam, şairlerin romantik tasvirlerine dayanarak muhteşem dağlık bölgeyi kurgulamış ve çizimler yapmıştır. Daha sonraları ressam, Kuzey Kafkasya'ya gitme hayali için bir yol bulmuştur. Sanatçının bu hayalinin gerçekleştirilmesinin ana faktörü, 1858'de Rusya'nın Bavyera Büyükelçisi Kont von Severin'in daveti olmuştur. Davet üzerine ressam, Odesa-Kerç-Sohum-Poti güzergâhını kullanarak 13 Eylül 1858'de Tiflis'e gitmiştir.¹⁶ Ardından Severin, Rusya İmparatorluğu'nun saray ressamı Aleksandr von Kotzyuba'dan ve Tiflis'te devlet konseyi üyesi olan damadı Kruzenstern'e Alman ressam Horschelt'e kefil olunması ve ressamın referans mektupları almasında yardımcı olmuştur. Bu referanslar Kafkas Ordusu Başkomutanı Knez General Baryatinskiy'e (1815-1879)¹⁷ ulaştırılmıştır. Söz sahibi makamlar ve kişilerce sanatçıya verilen referanslar, General Baryatinskiy'in Kafkas ordusu kadrosunda geçici askerlik hizmeti için gönüllü olarak kabul edilme yolunu açmış

¹⁴ H. von Joseph Albert, *Theodor Horschelt Sein Leben und Seine Werke: Spanien, Algier, Kaukasus : Nach den Original Zeichnungen Photographirt und in Albertitypie* (Munchen : verlag von, 1871), erişim 10.06.2024, <https://www.kavkazr.com/a/russko-kavkazskaya-voyna-v-risunkakh-teodora-gorshelta/28579536.html>

¹⁵ "Treasure/page2/760-scenes-caucase," erişim 04.06.2024, <http://www.raruss.ru/treasure/page2/760-scenes-caucase.html>

¹⁶ Albert, *Sein Leben*, 88.

¹⁷ Aleksandr İvanoviç Baryatinskiy (1815-1879)- Mareşal General (1859), Kafkasya Valisi ve Kafkas Ordusu Başkomutanı (1856-1862). Komutasındaki birlikler Ağustos 1859'da İmam Şamil'i ele geçirdi ve bu 1864 yılında sona eren Kafkas Savaşı'nın hızla tamamlanmasını sağladı. "history/619241," erişim 14.02.2025, <https://www.prilib.ru/history/619241>

ve böylece ressam hedefine ulaşmıştır.¹⁸

Horschelt, Kafkasya'da görev yaptığı beş yıl boyunca (1858-1863) Kafkas Savaşı'nı konu alan çok sayıda çizim yapmıştır. Ressam, zamanın ve o yerlerin ruhunu çok canlı bir şekilde yansıttığı sanatsal çalışmalarında, resimlerinde ve çizimlerinde, Kafkas Savaşı'nın gerçek bir kroniği ortaya çıkarmıştır. Gençliğinde uzak ülkelere seyahat etmeyi hayal eden sanatçı, şairlerin ve yazarların romantik tasvirlerinden hayal ettiği Kafkasya'nın egzotik doğası ve gelenekleriyle artık buluşmuştur.¹⁹ Rus ordusuna kabul edilen ressam bu kabul edilişin hakkını çizdiği resimlerle vermeye çalışmıştır. Bölgede Rus ordusunun hemen hemen tüm harekâtlarına katılan savaş ressamı burada işgal faaliyetlerini yürüten askerleri çizimlerine konu edinmiştir. Rus askerlerinin görev, giyim-kuşam ve hizmetlerini eskizlerine konu eden ressam onları yücelten eserlere imza atmıştır. Mesela Horschelt'in, Rus askerlerini resmettiği Aslan Bek Kafkas Valisinin (Namestnik) Kazak Konvoyu (1858) (Resim 1)²⁰, Avcı Bölüğü Subayı (Resim 2)²¹, Kafkas Valisinin (Namestnik) Süvari Birliğinden Çavuş Guatya (Resim 3)²², Kabardey Alayının Avcısı (Resim 4)²³ gibi çizimleri bu tarza örnek gösterebilir.

Resim 1

Resim 2

¹⁸ Vladimir Parhomenko, "Russikiye poddanniye inostrannavo proishojdeniya v politiko-administrativnom i sotsiokulturnom razvitii Severnogo Kavkaza (konets XVIII-XIX vv.)," (Dissertatsiya Kandidat Nauk), Severo-kavkazskiy Federnalniy Universitet, 2017, 146-147.

¹⁹ Ahmedovna, "Otobrajeniyе sotsio-kulturnoy realnosti Kavkaza," 124.

²⁰ Teodor Gorshelt, *Kavkazskiyе pokhodniye risunki Vip. 1-6 v odnom pereplete*, ed. Georgiya Mihailoviç (Saint-Petersburg: Ekspeditsiya zagotovleniya gos. bumag, 1896), (Vip. 4), Çizim No: 34, erişim 11.06.2024, <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/22336-gorshelt-t-kavkazskie-pohodnye-risunki-vyp-1-6-v-odnom-pereplete-spb-1896#mode/inspect/page/98/zoom/4>

²¹ Gorshelt, *Kavkazskiyе pokhodniye*, (Vip. 4), Çizim No:36.

²² Gorshelt, *Kavkazskiyе pokhodniye*, (Vip. 5), Çizim No:43.

²³ Gorshelt, *Kavkazskiyе pokhodniye*, (Vip. 6), Çizim No:60.

Resim 3

Resim 4

Ayrıca Horschelt'in "Kafkasya Yürüyüşü" adlı eserinde, Rus ordusunun hemen hemen tüm bölüm ve görevlilerini de anlatan eskizler görmekteyiz. Rus ordusundaki Rus subayların kostümlerinin yer aldığı Horschelt'in çizimleri üzerinde biraz daha duralım. Onun çizimlerini içeren birkaç albüm vardır. Albüm No. 1'de Kabardey alayının davulcusu, kışlık yürüyüş kıyafetleri içinde bir Rus askeri, General Vrevskiy'in müfrezesinden bir asker, Asaho kabilesinden Lezgiler, bir Çeçen naibi ve diğerlerini tasvir eden çizimler bulunmaktadır. "Rozetli Nuker" çizimi özellikle dikkat çekicidir. Bu çizimde bir eliyle atını, diğer eliyle de sancağını tutan genç bir dağlı görüyoruz. Resme bakıldığında Horschelt'in bu resimleri yaşamın içinden çizdiği hemen hissediliyor. Bir başka çizim olan "At Üstündeki Dağlı" ise farklı bir dağlı tipini temsil ediyor. Bu yaşlı bir adam, ancak görünüşü oldukça gerçekçi. Genel olarak, sanatçı dağlı portrelerini sempatiyle, hatta bir yerde onlara hayranlık duyarak tasvir eder. Tasvir edilen savaşçıların tüm görünümüne nüfuz eden askeri duruşu, cesareti vurgulamaya özellikle dikkat ediyor. Avcı Bölüğü Subayı (Resim 2) görünüşünde bilgelik ve zekâ olan yaşlı bir dağlının sakın, kısıp bakışları.²⁴

Bu eserde yer alan "General İ. A. Vrevskiy Müfrezesinden Askerler (Resim 5)²⁵, Havan Topçuları (Resim 6)²⁶, Kabardey Alayının Avcı ve Okçusu (Resim 7)²⁷, Kabardey Bölüğü Avcısı Terek Kazağı (Resim 8)²⁸, Kafkas Valisinin (Namestnik) Kazak Süvarisi (Resim 9)²⁹ ve Özel Nijniy-Novogrod Dragun Bölüğü (Resim 10)³⁰ gibi eskizlere dayalı olarak Kafkasya'da imparatorluk işgallerine katılan hizmetlileri ve görevlerini ressam anlatmıştır.

²⁴ R. A. Gubanova, *Kavkazkaya voyna v russkoy hudajestvennoy kulture XIX-naçala XX veka* (Mahaçkala: iiae dntsrn, 2008), 72.

²⁵ Gorshelt, *Kavkazskiye pokhodniye*, (Vıp. 4), Çizim No:31.

²⁶ Gorshelt, *Kavkazskiye pokhodniye*, (Vıp. 5), Çizim No:50.

²⁷ Gorshelt, *Kavkazskiye pokhodniye*, (Vıp. 6), Çizim No:52.

²⁸ Gorshelt, *Kavkazskiye pokhodniye*, (Vıp. 6), Çizim No:57.

²⁹ Gorshelt, *Kavkazskiye pokhodniye*, (Vıp. 6), Çizim No:55.

³⁰ Gorshelt, *Kavkazskiye pokhodniye*, (Vıp. 6), Çizim No:56.

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

Resim 9

Resim 10

Alman ressam, Kafkasya'da görev süresince, seferlere, savaşlara, gece devriyelerine ve baskınlara katılmıştır.³¹ Mesela 1858'de İppolit Aleksandroviç Vrevskiy (1814-1858) ile Dağıstan seferine, yine 1859'da Nikolay İvanoviç Yevdokimov'un (1804-1873) Çeçenistan'daki kış seferine ve Çerkeslere karşı Karadeniz seferine iştirak etmiştir. İmam Şamil'in yakalanmasına ve imparatorluk birliklerinin Kafkasya'daki son kanlı savaşlarına tanık olmuştur. Bu süre zarfında Rus askerlerinin zorlu savaş hayatını ve fedakârlığını yaptığı tablolarla Rus ve daha sonra Batı kamuoyuyla paylaşmıştır.³² Horschelt'in bir dizi çizimi, komutanı General İppolit Aleksandroviç Vrevskiy'e adanmıştır. Askeri Tarih Müzesi'nde Çarlık askeri komutanlarının görev, fedakârlık ve başarılarını anlatan bir dizi portre resmi vardır. Bunlardan biri olan General Vrevskiy hakkında ise şunlar yazılıdır: "1858'de Kafkasya'nın fethi başladığında, Knez Baryatinskiy ona Lezgi kordon hattında hareket etmesi için Lezgi müfrezesini emanet etti ve Baron Vrevskiy'in her adımı yeni yüksek başarılarla işaretlenmişti. Antsukh'u fethetmiş, Ankratl ve Dido toplumu mağlup etmiş, Dağıstan'ın dağlık mahallelerinin derinliklerine kadar nüfuz etmiştir. Ancak burada 26 Ağustos 1858'de Kituri auluna yapılan saldırıda, dağlıların sarsılmaz direnişini görünce, saldırı koluna kendisi liderlik etmiş ve vücudunda iki yara almıştır. Kurşunlardan biri bacağına, diğeri omzunu parçalamıştır. Yaralar ölümcül olduğundan Vrevskiy, 29 Ağustos'ta Telavi'de ölmüştür." General Vrevskiy'e çok bağlı olan Alman ressam, komutanına Askeri Tarih Müzesi'nde sergilenen bir tablo ithaf etmiştir. Resim "Baron Vrevskiy'in Ölümü" başlığını taşımaktadır. Müzenin resim rehberinde şöyle yazılmıştır: "1850-1860 yıllarında seferlerde birliklerimize eşlik eden sanatçı Horschelt, Kafkas Savaşından bazı bölümleri sanatsal çalışmalarından yeniden üretmiştir. Bunların arasında "Baron Vrevskiy'in Ölümü" de bulunmaktadır. Horschelt'in tablosu, yaralı Vrevskiy, askerinin kollarının altında savaştan çıkarıldığı Kituri'ye saldırı anını tasvir etmektedir.³³ Bundan imparatorluk ve Alman ressamın hemfikir olarak işgallerde yer alanlara vefa gösterdiği söylenebilir. Zaten Alman ressam, hemen her fırsatta Rusya İmparatorluk ordusunun Kafkasya'daki hizmetlilerini kahraman olarak gösterme eğiliminde olduğu çizimlerinde görülebilir.

Askeri ressam, bölgedeki beş yıl süresince Kafkasya yerel askerleriyle de savaşmak zorunda kalmıştır. Bu yüzden çizimlerin ana teması savaşa ayrılmıştır. Neticede bu topraklarda askerlik yapanları da serisine eklemiştir. Horschelt'in tablolarındaki pek çok savaş sahnesi aşağıda verilen resim 11³⁴ ve 12³⁵ de görüldüğü gibi Rusya'nın Kafkasya harekâtını öven bir ruhla tasvir edilmiştir.

³¹"Kavkaz-v-proizvedeniyax-xudozhnikov-19-nachala-20-vv," erişim 10.05.2024, <https://it-s-a-wonderful-world.ru/kavkaz-v-proizvedeniyax-xudozhnikov-19-nachala-20-vv/>.

³² Ahmedovna, "Otobrajeniyе sotsio-kulturnoy realnosti Kavkaza," 124.

³³ Gubanova, *Kavkazkaya voyna*, 70-71.

³⁴ H. von Joseph Albert'in eserinde iki sayfa arasında yer alan çizimlere sayfa numarası verilmemiştir. Mesela 148. sayfa ile 149. Sayfalar arasında var olan çizime sayfa numarası verilmemiştir. Çizimin olduğu numarasız sayfa sonrası 149. sayfadan devam etmektedir. Bu yüzden dipnotlarda sayfa sayısının yanına "sonrası" tabiri eklenmiştir. Albert, *Sein Leben*, 148 sonrası.

³⁵ Albert, *Sein Leben*, 130.

Resim 11

Resim 12

Resimlerinde Avrupalılar için olağandışı askeri teçhizatları dikkat çeken Kafkasyalıların ulusal kıyafetlerini ve zengin askeri silahlarını otantik bir şekilde aktarmıştır. Aşağıda Resim 13'te³⁶ Çerkesler ve Resim 14'te³⁷ yerel kıyafetler içerisinde Kafkasyalıları görmektedir.

Resim 13

Resim 14

Kısa süre sonra Horschelt'in çizimleri meşhur olmuş ve 1860'ta büyük bir tirajla yayımlanmıştır. Bu başarı sonrası ressam, aynı zamanda Rusya İmparatorluk Sanat Akademisi'nin üyesi de olmuştur. Askeri ressam, Kafkas Savaşı'nın en önemli ve trajik olaylarına –Vedeno ve Gunib'in Rus birlikleri tarafından ele geçirilmesi ve Şamil'in esir alınması– tanıklık etmiş ve de katılmıştır. Kafkasya'da yaptığı eskizlere dayanan bu olayları daha sonra “Gunib Surlarına Saldırı” ve “Başkomutan Knez A. İ. Baryatinskiy'in karşısında esir Şamil” adlı ünlü tablolarında tasvir etmiştir. Sanatçının bu resimleri ona şöhret kapılarını ardına kadar açmıştır. Kafkasya'dan geçen yılların ardından Horschelt, 1863'te çizim albümleriyle beraber Münih'e dönmüştür. Baryatinskiy'in isteği üzerine hemen “Esir Şamil Knez A. İ. Baryatinskiy'in karşısında” adlı en çok tanınan tablosunu

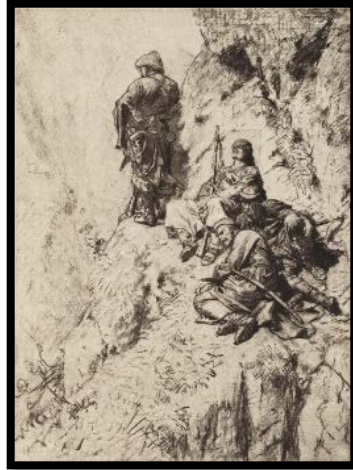
³⁶ Albert, *Sein Leben*, 142 sonrası.

³⁷ Albert, *Sein Leben*, 68 sonrası.

yapmıştır.³⁸ Ayrıca Alman ressam, cesaretinden ve aslında Kafkas Savaşı'nın Rusların lehine meşrulaştırılmasında gösterdiği başarı dolayısıyla Rus nişanlarıyla da ödüllendirilmiştir. Böylece Alman ressam, amaca matuf çalışmaları sayesinde Rusya İmparatorluğu'nda hem statü hem de ödüller kazanmıştır. Bunların dışında sanatçının çizimleri, doğada görülen ve aşırı doğrulukla aktarılan konuların tükenmez çeşitliliğiyle görülmeye değer olarak kabul edilebilir.³⁹

Sanatçının eskiz ve tabloları genel olarak şu temalarla çizilmiştir: Rus birliklerinin dağlardaki seferleri ve ilerleyişi, dağlarda yaralıların taşınması, dağlarda alarm ve teyakkuz hali. Horschelt, Rus ordusuna katılımı sonrası bölgede işgal faaliyetlerini bizzat yerinde görmüştür. Askerlerle birlikte yaşayan, onlarla aynı kampta kalan, sarp geçitlerde yolculuk eden askeri ressam tüm bu süreçlerin de çizimlerini yapmıştır. Çizimlerden görülen manzaralar şunlardır: Sarp kayalıklar ve inilip-çıkılması çok zor yokuşlar, dar ve geçilesi zor patikalar, bu yolculukta telef olan hayvanlar, yaralanan askerler vs.⁴⁰ Aşağıda sadece iki çizim verilmekle (resim 15⁴¹ ve 16⁴²) beraber bunlara benzer çizimlerin sayısının oldukça fazla olduğunu söylemek mümkündür.

Resim 15

Resim 16

Askeri ressam, Tiflis'ten Kuzey Kafkasya'ya doğru başladığı yolculuğu boyunca boş durmamış ve gördüklerini hemen çizmiştir. Sanatçı, bu çizimlerden de anlaşıldığı üzere, Rusların sadece Kafkasyalılarla değil aynı zamanda zorlu coğrafya şartlarıyla da mücadele ettiğini sanat ve diğer çevrelerce görülmesini istediği söylenebilir. Kamplar, çadırlar, molalar, ani baskınlar gibi eskizler, Horschelt'in bizzat gördüğü (Resim 17⁴³ ve 18⁴⁴) sahnelerin aktarımıdır.

³⁸ "Kavkaz-v-proizvedeniyax-xudozhnikov-19-nachala-20-vv," erişim 10.05.2024, <https://it-s-a-wonderful-world.ru/kavkaz-v-proizvedeniyax-xudozhnikov-19-nachala-20-vv/>

³⁹ Ahmedovna, "Otobrajeniyе sotsio-kulturnoy realnosti Kavkaza," 124.

⁴⁰ Albert, *Sein Leben*, 33-63.

⁴¹ Albert, *Sein Leben*, 45 sonrası ilk resim.

⁴² Albert, *Sein Leben*, 47 sonrası.

⁴³ Albert, *Sein Leben*, 45 sonrası ikinci resim.

⁴⁴ Albert, *Sein Leben*, 57 sonrası.

Resim 17

Resim 18

Askeri ressamın aşağıdaki tablosunun (Resim 19⁴⁵) adı “Teğmen Kont İllarion İvanoviç Vorontsov-Daşkov’un (1837-1916) Novotroitskaya yüzlüğüne bağlı hat Kazakları, Şebş Nehri’nin ötesindeki Şapsığ aularına yapılan bir baskından ganimetle dönerken.” dir. Bu tablodan da anlaşılacağı üzere bölgenin kadim topluluklarına ait olan değerler bölgeye ait olmayan Ruslar tarafından ele geçirilmiştir. Ama bu tablodaki mesajın Rus askeriyesinin kazanımının kamuoyuna takdim edilişi olarak düşünebilir.

Resim 19

Horschelt’in Kafkas Savaşı’na dair en çok bilinen eseri Müridizm (Gazavat) Hareketi’nin⁴⁶ son temsilcisi İmam Şamil ile Rus Komutan Baryatinskiy’in karşı karşıya geldiği andır. 1864 yılında çizilen eserin adı (Resim 20)⁴⁷ şöyledir: “Esir Şamil, 25 Ağustos

⁴⁵ Albert, *Sein Leben*, 134 sonrası; Semen Esadze, *Çerkesya’nın Ruslar Tarafından İşgali Kafkas Rus Savaşlarının Son Dönemi*, çev. Murat Papşu (Ankara: Kafkas Derneği Yayınları, 1999), 74-78.

⁴⁶ Bk. Abdullah Temizkan, “Kuzey Kafkasya’da Müridizmin Kurumsallaşması ve Gazavat,” *Karadeniz Araştırmaları* 25 (2010): 77-92; Abdullah Temizkan, “Kuzey Kafkasya Müridizmi, Müridizmin Yayılma Stratejisi ve Feodal Beylerle İlişkileri,” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 9/2 (2009): 165-190.

⁴⁷ “Kavkaz-v-proizvedeniyax-xudozhnikov-19-nachala-20-vv,” erişim 10.05.2024, <https://it-s-a-wonderful-world.ru/kavkaz-v-proizvedeniyax-xudozhnikov-19-nachala-20-vv/>

1859 tarihinde Başkomutan Knez A. İ. Baryatinskiy'in karşısında." Horschelt'in resimleri ve çizimlerinin fotoğraf reproduksiyonlarında çoğaltıldığı Kafkasya resimleri, İmparatorluk için yeni bir Rus kolonisinin fethi ve Kafkasya genel valisi Baryantiskiy'in itibarını ve gücünü göstermesi adına önemli bir propaganda aracı olmuştur. Mesela sanatçının bizzat gördüğü bir olaya dayanan yukarıda zikrettiğimiz Şamil tuvalinde ressam, savaşı tamamen farklı bir bakış açısıyla yansıtmıştır. Resimde Rus ordusunun cesareti ve galibiyeti konusu anlatılmış, Rusların medeniyet misyonu götürmedeki başarısını gösterilmiş ve Rus kolonisi olarak Kafkasya'nın ekonomik ve stratejik potansiyeli hakkında Rus kamuoyu bilgilendirilmiştir. O dönemde tam olarak tanınmayan Kafkasya'da yeni bir Rus kolonisi oluşturmak için kamuoyu desteği sağlanmaya çalışılmıştır.

Alman ressamın Şamil tablosunda, resmin sol kısmında subaylar ve onlara katılan Kafkasyalılar/dağlılar solgun ve ifadesiz görünürler. Resmin sağ kısmında İmam'a doğru koşan birkaç dağlı vardır, ancak onlar askerler tarafından durdurulur. Resmin psikolojik merkezini Şamil ve müritleri oluşturur. Çirkei aulundan, kolundaki yarayı otla tıkayan mürit Yunus figürü büyük bir sempati ve sevgiyle tasvir edilmiştir. Bu müritten, düşman güçleri tarafından kuşatılmış olmasına rağmen sakinlik, cesaret ve özgüven akla gelir. Bu güven Şamil'in maiyetindeki diğer dağlılar tarafından da gösterilir. Rus askerlerinin durduğu sol taraf parlak bir şekilde aydınlatılmışken, sağ taraf gölgede kalmıştır. Resmin sol tarafı özenle boyanmış ve ince detaylar atlanmamıştır. Dağlıların spontane hareketine karşılık olarak büyük, güçlü ve söz sahibi bir Rusya oryantalist klişelerle anlatılır.

Resim 20

Resmin tam ortasında Şamil figürü yer alır. Ressam İmam Şamil'i Semen Esadze'nin (1868-1927) tasvir ettiği gibi resmetmiştir. Silahsız değil, kılıcını sıkıca kavrayan bir el ile ayakta duruyor. İnsan onun saldırı sırasında söylediği sözleri hatırlamak zorunda kalıyor: "Kılıç çıplak ve el hazır". Resimde İmam Şamil'in gergin olduğu hissediliyor ama yüzünde korku ve dehşet ifadesi yok. Şamil, sakin ve cesur bir duruş sergiler. Lesley Blanch (1904-207) "The Sabres of Paradise" adlı eserinde, Baryatinskiy ile konuşmasının sonunda İmam Şamil'in teslim olduğunu kanıtlamak için kılıcını ona uzattığını anlatır. Horschelt'in tablosunun kompozisyonu, merkezde Knez Baryatinskiy'in figürü olacak şekilde

kurgulanmıştı. Baryatinskiy, büyük bir taşın üzerine oturmuş, kırmızı pelerinini açmıştır. Dikkat çeken üçüncü figür ise sefer paltosu giymiş Rus subayıdır. Bu tasvir edilen subay, Gunib'e saldıran birliklerin komutanı Baron Vrangel'dir. Baron'un yüzü yorgun, pozu biraz bulanıktır. Yine de Horschelt'in tasvirinde Baron Vrangel'in görüntüsü diğer Rus subaylarından daha gerçekçi görünür. Tercümanın sırtı kalabalığa dönük olarak durmaktadır. S. Esadze, tercümanın Albay İvan Davidoviç Lazarev (1820-1879) olduğunu yazmıştır. Baryatinskiy'in yanındaki kişi Savaş Bakanı Dmitriy Alekseyeviç Milyutin'dir (1816-1912).⁴⁸

Rusya Askeri Tarih Müzesi'nde İmam Şamil'in büyük bir portresi de sergilenmektedir. Şamil'in portresine yapılan ilgi çekici yorumlar şöyledir: "Şamil Çeçenistan ve Dağıstan İmamı'nın Arapçada kapsamlı, 101 isminden biri. 1834'te doğdu ve Hamzat Bek'in ölümünden sonra İmam unvanını aldı. Müridizm'in üçüncü ve son imamıydı. Bir savaşçı ve yöneticinin nadir niteliklerini kendinde birleştirerek dağlarda bütüncül bir dini-siyasi devlet yarattı, doğru bir yönetim düzenledi, askeri güçleri organize etti, topçuluğu başlattı, kontrolü altındaki nüfusu vergilendirdi ve 25 yıl boyunca güçlü Rusya İmparatorluğu'na karşı savaşılarak Avrupa'nın dikkatini çekti. Nihayet 25 Ağustos 1859'da Rus birlikleri onun son sığınağı olan Gunib'i ele geçirdi ve esir alınan Şamil, Rusya'ya gönderildi."⁴⁹

Resim 21

Yine yukarıda verilen ressamı ait "Gunib Kalesine Saldırı" (Resim 21)⁵⁰ isimli çalışmada, Rus ordusunu yücelten onların başarılarını alkışlayan oryantalist klişeler kullanıldığını söylemek mümkündür. İmam Şamil'in görüntüsü sanatçıları bir mıknatıs gibi kendine çeker. Horschelt, Şamil'in Temir-Han-Şura'da yakalanmasından hemen sonra İmam'ın kara kalem bir portresini yapmıştır. Sanatçı, 28 Eylül 1859'da Münih'teki evine

⁴⁸ 1918 yılında, İç Savaş sırasında, Süvari Muhafızları'ndan bir subay Beyaz Muhafızlar arasında savaştı. Orenburg-Taşkent demiryolu hattı yakınlarındaki bir savaş sırasında subay yaralandı ve esir alındı. Onu bir tabancayla tehdit eden kızıl komutan, silahını teslim etmesini teklif etti. Subay, Baryatinskiy tarafından kendisine verilen, büyükbabasının koleksiyonundan muhteşem bir Şam silahı olan kılıcını güçlü bir istekle teslim etti. Bu "Cennet Kılıcı" olarak anılan İmam Şamil'in kılıcıydı. Gubahanova, *Kavkazkaya voyna*, 67-68.

⁴⁹ Gubahanova, *Kavkazkaya voyna*, 71.

⁵⁰ "Teodor Gorşelt. Plenniy Şamil pered glavnokomanduyuşim knyazem Baratskim 25 Avgusta 1859 goda," erişim 10.05.2024, <https://deda14.livejournal.com/2115961.html>

yazdığı bir mektupta, Şamil'in bitmiş bir portresine sahip olduğunu şu sözlerle yazmıştır: "Doğal çizilmiş ama çok kötü, çünkü Şamil o gün hastaydı ve bir dakika bile hareketsiz oturmadı. Görünüşe göre, onun için zor olan bugün, çok yıllardır devam eden savaşı durdurmak ve Knez A. İ. Baryatinskiy'e gitmek zorunda kaldığı bir dönüm noktası ve bir zorluktu".⁵¹ Kasım 1859'da T. Horschelt bu portreyi eşine göndermiş ve şu yorumu yapmıştır: "... İşte bizi uzun zamandır zehirleyen büyük bir adam, ama sonunda yine de kaybetti". Dağıstan'dan Münih'e posta yoluyla gönderilen bu çizim birkaç yıl sonra Horschelt'in dul eşinden III. Aleksandr (1881-1894) tarafından ressamın diğer eserleriyle birlikte satın alınmış ve Petersburg Sanat Akademisi'ne, oradan da bugün hala bulunduğu Rus Müzesi'ne nakledilmiştir. İlginçtir ki Şamil'in fotoğrafları Kafkasya'da yaygın bir şekilde dağıtılmadan önce Rusya ve Almanya, Horschelt'in çizimlerinden Şamil'in gerçek görünümü hakkında bir fikre sahip olmuştur. Bu çizim, portrenin tarihselliğini her şeyden önce İmam'ın yüz ifadesinden, kendini tutuş biçiminden ortaya koymaktadır. Portre, uygulandığı ve sanatçının doğa bilgisinin derinliği açısından çarpıcı bir örnektir.⁵²

T. Horschelt'in çalışmaları, Kafkasya'nın işgal tarihi ile doğrudan ilgilidir. Askeri ressamın görevi, Rusların askeri başarılarını, Kafkas halklarının yaşamını, kültürünü ve Kafkasya'nın eşsiz doğasını resmetmek olmuştur. 1867 yılında Paris'te Alman savaş ressamı T. Horschelt'in tablolarının da sergilendiği küçük, ancak sanatsal olmaktan daha çok, etnografik bir "Kafkasya Savaşı Sergisi" organize edilmiştir. Sergide T. Horschelt'in resimleriyle birlikte yerleşik halkın yaşam tarzı hakkında canlı bir fikir oluşturan ve ziyaretçiler üzerinde büyük bir etki yaratan sahneler yer almıştır.⁵³ Esas olarak sunulan tüm bu malzemeler, ilkel yaşama sahip öteki olarak gösterilen Kafkasyalılara karşı yürütülen savaşı sembolize ettiğini söylemek mümkündür.

2) Horschelt'in Fırçasından Rus Oryantalizmi ve Kafkasya

E. Said "Şarkiyatçılık" adlı eserinde Napolyon'un Mısır'daki faaliyetlerini şu cümlelerle açıklar: "Bir bölgeyi şimdiki barbarlığından kurtarıp eski klasik debdebesine kavuşturmak; Şark'ı (kendi iyiliği için) modern Batı usulüyle eğitmek; Şark'ı siyasi egemenlik altına alma sürecinde edinilen görkemli bilgisel tasarımı büyütebilmek için askeri gücü tabi kılmak ya da rolünü daraltmak; Şark'ı değişmez kalıplarla dillendirmek, bellekteki yerini, imparatorluğun stratejisi açısından taşıdığı önemi, Avrupa'nın bir eklentisi sıfatıyla taşıdığı "doğal" rolü tümüyle kabul ederek Şark'a biçim, kimlik, tanım vermek..."⁵⁴ Rusya İmparatorluğu ve onun hizmetlileri Kafkasya işgalinde Said'in bu açıklamalarına uygun şekilde hareket ettiği söylenebilir. Nitekim bölgeye sevk edilen on binlerce asker, casus, bilim adamı, 160 sanatçı/ressam bir taraftan imparatorluk lehine işgal faaliyetlerini devam ettirir. Diğer taraftan da yerel hayatın mahvı ve yok olması dünya kamuoyunun gözünden kaçırılır. Bunu yapanlar askeri ya da çeşitli sıfatlarla bölgede bulunan savaş ressamı olmuştur. Ressamlar taraftarı oldukları imparatorlukların lehine, gerçeği kurgulayarak "öteki", "ilkel", "gayr-ı medeni" ama

⁵¹ Gubahanova, *Kavkazkaya voyna*, 68-69.

⁵² Gubahanova, *Kavkazkaya voyna*, 69-70.

⁵³ "Treasure/page2/4101-scenes-caucase," erişim 04.06.2024, <http://www.raruss.ru/treasure/page2/4101-scenes-caucase.html>

⁵⁴ Said, *Şarkiyatçılık*, 95.

“muhteşem doğa” gibi tematik kompozisyonlarla gerçeğin önüne geçmeye çalışmışlardır.

Rus sanatçıların Kafkasya’ya gidiş gayelerinin farklılık gösterdiği bilinmektedir. Bazıları sürekli ve amaçlı olarak bu bölgenin doğasını, etnografyasını ve geleneklerini incelemeye gitmiştir. Diğerleri uzun süre bölgede yaşamış, çalışmış ve sahip oldukları yetenekleri vasıtasıyla dağlıları eğitmeye ve güzel sanatların yeni biçimlerini öğretmeye çalışmışlardır. Kendilerini burada tesadüfen bulan üçüncü kısım ise izlenimlerini yaşamdan esinlendiklerini taslak ya da resimsel çizimler, güzel suluboyalar ile tablolar şeklinde bırakmışlardır. Sadece 19. yüzyılda 160 Rus sanatçısı Kafkasya’yı onlardan 60’tan fazlası da Dağıstan’ı ziyaret etmiştir.⁵⁵ Söz konusu bölgede Rus ordusunun görevlisi olarak bulunan Alman Ressam Horschelt bu zaman zarfında pek çok eskizler çizmiştir. Horschelt’in eskizleri, “Kafkas yürüyüş çizimleri” adındaki çalışmaları 6 bölüm içeren sayılarda yayımlanmıştır. Her sayıda sanatçının orijinal çizimlerinin 10 adet basılı röprodüksiyonu yer almaktadır. Ayrıca her sayının önünde bir başlık sayfası ve eserlerin kimliğini anlatan bir liste bulunmaktadır.⁵⁶

Rusya İmparatorluğu’nun işgal dönemi de dâhil olmak üzere Kafkasya’nın kadim tarihi, yerli halkları ve doğası ressamların ilgi odağı olmuştur. Kafkasya coğrafyasına ve kültürlerine olan ilginin en parlak dönemi Avrupa’da oryantalizmin de altın çağının yaşandığı 19. yüzyılın ikinci yarısına denk gelir. Kafkasya’yı kendi gözleriyle görmek, yerli halkların karakterini, yaşam tarzını, geleneklerini yakından tanımak ve eserlerine yansıtmak için Kafkasya’yı dolaşan ressamlar, sadece savaş sahnelerini ve tarihi olayları değil aynı zamanda insan portrelerini, yerli halkların yaşamlarını ve Kafkasya’nın doğasını da resmetmişlerdir. Horschelt’in de bu minvalde öne çıkan portre çalışmalarına “Kabardey Prensi Muhammed Nauruzov (Resim 22)”⁵⁷, “Kazak ve Çeçen (Resim 23)”⁵⁸ ile Çeçen Naibi (Resim 24)⁵⁹ çizimleri örnek verilebilir.

Resim 22

Resim 23

Resim 24

⁵⁵ Gubahanova, *Kavkazkaya voyna*, 23.

⁵⁶ Gorshelt’in daha önce tam künyesi verilen ve G. Mihailoviç’in editörlüğünde bir araya getirilen “*Kavkazskiye pokhodniye risunki Vip. 1-6 v odnom pereplete*” isimli kitabın içindekiler ve kitabın kapsamında yer alan bilgilerden derlenmiştir.

⁵⁷ Gorshelt, *Kavkazskiye pokhodniye*, (Vip. 2), Çizim No:14.

⁵⁸ Gorshelt, *Kavkazskiye pokhodniye*, (Vip. 5), Çizim No:45.

⁵⁹ Gorshelt, *Kavkazskiye pokhodniye*, (Vip. 6), Çizim No:54.

Ayrıca aşağıda görülen Resim 25'te⁶⁰, doğulu, miskin, tembel gibi izlenimlerin izleyicilere aktarıldığı oryantalist klişeler görülmektedir.

Resim 25

Kafkasya'nın derinliklerine işgal hareketi devam ederken imparatorluk orduları bölgeyi yavaş yavaş tanımaya başlamıştır. Rus toplumda eş zamanlı olarak bölge hakkında fikir sahibi olmaya başlamıştır. Bunu sağlayanlar, Kafkasya hakkındaki ilk araştırmacılar ve bilgi kaynakları, subaylar ve askeri seferlere özel olarak eşlik edenler olmuştur. Bu görevliler sadece bölgedeki emperyalist politikanın bir yansıması olarak değil, aynı zamanda bu politikanın yönünü ve seyrini de belli bir ölçüde etkileyen *Kafkasya imajının* temelini hazırlamışlardır. Mesela Horschelt anılarında şunları yazmıştır: “buraya kadar dağlar zaten çok güzel ve muhteşem bir manzara sunuyordu. Ama bu dağ yolunun hiçbir kalemin anlatamayacağı ürkütücü, gerçek korku, vahşilik ve muhteşem güzelliği ancak bu tarafta ortaya çıkıyordu.”⁶¹

Kafkasya'daki Rus Askeri yetkilileri, yeni ilhak edilen toprakların sistematik bir envanterini çıkarmak ve bu verileri başta Rus halkı olmak üzere Batı dünyasıyla paylaşmak için Napolyon örneğinde olduğu gibi sivil bilim adamlarını ve ressamı bünyesine almıştır. Yeni bir tarih inşa edecek ve Rusların medeniyet misyonuna katkı sağlayacak olan bu hizmetliler, imparatorluğun Kafkasya'daki mülklerinin temsiline yönelik devlet projesinin bir parçası haline gelmişlerdir. Rus ordusunun hizmetine giren askeri ressam T. Horschelt bunların içerisinde yer alır. Ressam tarafından hazırlanan Kafkasya serisi, sadece Rusya'da değil, genel olarak Batı sanatında da 19. yüzyıl Rus oryantal resim tarihinin en büyük ve başarılı sanat projelerinden biri olmuştur. Sanatçı bölgede yaşayan halkların garip ve ilginç hallerini çizmiştir. Ayrıca buradaki yaşamın ilkelliğini anlatmayı Kafkas halklarının günlük yaşamlarından ve yaşam örneklerinden kesitler sunan manzaraları resmetmiştir. Alman ressamın çizimlerinde sanatseverler ve kamuoyuna, Kafkasyalıların ilkel yaşam sürdükleri imajı yaratılmak istenmiştir. Mesela sanatçının, söz konusu bölgedeki toplulukların yaşam yerleri ve konut durumlarının çizimiyle yaratılmak istenen imaja katkı sunduğunu söylemek mümkündür.

T. Horschelt, fotoğrafik bir vizyona sahip bir ressam olarak her resmin hayatın

⁶⁰ Albert, *Sein Leben*, 74 sonrası.

⁶¹ Albert, *Sein Leben*, 90.

sadece bir anını aktarabileceğine inanmış ve bu nedenle fikrin bütünlüğünü ifade etmek ve durumu anlatmak için serilik ilkesine başvurmuştur. Askeri temalı resimlerden farklı olarak Kafkasya serisinde, yıkık aulların eski binaları, bölgedeki halkların porteleri, sıradan sakinler gibi Kafkasya'nın zengin ve geniş kültürünü de resmetmiştir. Horschelt'in Kafkas serisinin etnik kültürünü ve gerçekliğini yansıtan ilk bağımsız eserleri arasında "Lezgi Aulunda Sokak (1858)"⁶², "Lezgi Aulunun Yıkımı", "Aul Beşid (1860)" adlı çalışmaları yer almaktadır.⁶³ Bu eserler, Kuzey Kafkasya ve Transkafkasya halklarının tarihi ve kültürüyle ilişkili kültürel yaşam ve askeri ve siyasi olayların incelenmesi için bir tür ansiklopedi niteliğinde görmek mümkündür.⁶⁴ Alman ressam, "Çeçen Çadırı", "Beşid Aul", "Çeçen Aul" gibi çizimlerinde aulların yıkık ve harap durumlarını kamuoyuna sunarken buradaki yaşamın geri kalmışlığını ima eden oryantalizm klişelerini kullandığı akla gelebilir. Kafkasyalılar onun çizimlerinde, öteki ve medenileştirilmesi gerekli temalarını çağırır. Ayrıca "Çeçen Çocuklar" isimli çizimde, buradaki halklarını kostüm, sosyal yaşama dair durumu da benzer temalarla çizdiğini söylemek mümkündür. Ressam, özellikle *Çeçen çocuklar, portreler, Şamil'in teslimi gibi* tuvalleriyle yerli halkın yaşam tarzı, kıyafetleri, yüz hatları ve küçük detaylara vurgu yapmıştır. Bu prototipler, ressamın tuvallerinde Doğu'nun kültür sembolleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kafkasya'nın adetleri, törenleri, bayramları, çocukluğu, yetişkinliği, cenaze törenleri arasında gezinen "ben", birinci şahıs adılı, aslında hem bir Şarklılık kostümüdür hem de değerli ve başka türlü erişilemeyecek malumatı elde edip aktarmayı sağlayan bir Şarkiyatçılık aygıtıdır.⁶⁵ Horschelt çizimlerinde bunlara sıklıkla vurgulamıştır.⁶⁶ Aşağıda ressama ait verilen "Çeçen Çadırı" (Resim 26)⁶⁷, "Beşid Aul (Lezgi)" (Resim 27)⁶⁸, "Çeçen Aul" (Resim 28)⁶⁹ ve "Çeçen Çocuklar" (Resim 29)⁷⁰ isimli çizimler bu durumu örnek gösterilebilir.

Resim 26

Resim 27

⁶² "Teodor-gorshelt-lezgin," erişim 25.05.2024, <https://antikvaria.ru/product/teodor-gorshelt-lezgin/#pid=1>

⁶³ Albert, *Sein Leben*, 89.

⁶⁴ Ahmedovna, "otobrajeniyе sotsiokulturnoy realnosti kavkaza v tvorçestve russkih zapadnih khudojnikov xix veka," 124.

⁶⁵ Said, *Şarkiyatçılık*, 161.

⁶⁶ Gubanova, *Kavkazkaya voyna*, 72-73.

⁶⁷ Gorshelt, *Kavkazskiye pokhodniye*, (Vıp. 1), Çizim No:7.

⁶⁸ Gorshelt, *Kavkazskiye pokhodniye*, (Vıp. 6), Çizim No:58.

⁶⁹ Gorshelt, *Kavkazskiye pokhodniye*, (Vıp. 3), Çizim No:27.

⁷⁰ Gorshelt, *Kavkazskiye pokhodniye*, (Vıp. 4), Çizim No:32.

Resim 28

Resim 29

Horschelt'in yukarıda bahsedilen albümlerine ek olarak Dağıstan Yerel Tarih Müzesi'nde, sanatçının 1858-59 Kafkas Savaşı sonunda yaptığı çizimlerden oluşan bir albüm bulunmaktadır. Bu resimlerin çoğu, "Avcı Kazakların Baskından Dönüşü", "Vedeno köyünün Kuşatılması" ⁷¹ gibi askeri yaşamın bir bölümünü kapsamaktadır.

Sonuç

Oryantalizm, Avrupalıların Doğu'ya sömürgeci yayılımı, Asya ve Kafkasya kültürlerine olan ilginin en parlak dönemi olan 19. yüzyılın ikinci yarısında altın çağını yaşamıştır. Bu dönemde işgallerin eş zamanlı olarak devam ettiği Kafkasya'da Rus halkı ve hatta Batı dünyası için, gerçekliği ve karakteri açısından son derece canlı bir şekilde sunulan, gizemli bir dünyadır. Yetkililer tarafından Kafkasya'nın işgali, stratejik bir konuma ve kadim bir kültüre sahip bir bölgenin imparatorluğa katılımı, tüm dünyaya bir zafer olarak sunulmuş, askerî harekâtlara katılanlara cömertçe rütbeler verilmiştir. İmparatorluğun Kafkasya işgallerini meşrulaştırma propagandasına katkı sunarak ödül ve statü kazanan sanatçılardan biri de T. Horschelt'ti.

Askeri ressam, özellikle "Esir Şamil, 25 Ağustos 1859 tarihinde Başkomutan Knez A. İ. Baryatinskiy'in karşısında" ve "Gunib Tahkimatına Saldırı" tablolarında Kafkasya'nın ele geçiriliş sürecini çok canlı ve imparatorluk lehine resmeder. Ancak esas olarak ressam, her iki resimde Kafkas direnişinin temsilcileri ve kalelerin yıkımının haklılığı vurgusu yapar. Nitekim tablolardaki tüm bu hikayeden izleyici, sadece Rusların söz konusu bölgeyi düşmanlardan kahramanca aldığını öğrenecektir. Diğer bir yandan izleyici, şehrin Ruslar veya general tarafından acımasızca ele geçirilmeye çalışıldığını değil, vahşi düşmanın yenilgiye uğratıldığını görür.

Beş yıl boyunca Kafkasya'yı üs olarak seçen sanatçı, ülke çapında çokça seyahat eder. Kafkasya valisi Baryatinskiy, hiç şüphesiz sanatçısından memnundur. Çünkü askeri ressamdan Şamil'i kendi dilinde ifade etmesi için istediği tablo çok ses getirir. Tablonun bir başka amacı da uygar dünyayı az bilinen halkların dünyasıyla tanıştırmak ve Avrupa'nın imparatorluğun sömürgeci genişlemesiyle ilgili korkularını ortadan kaldırmak şeklinde formüle etmek mümkündür.

T. Horschelt'in Kafkasya'da yaptığı seyahatlere dayanarak gelecekteki koleksiyonların temelini oluşturacak Kafkasya serisini hazırlar. Kafkasya serisi,

⁷¹ Gubahanova, *Kavkazkaya voyna*, 73.

Kafkasya'nın Rusya'ya ilhak edildiği dönemin askeri olaylarına, yerli halkın yaşam tarzı, gelenekleri ve kültürüne ayrılmıştır. Ayrıca savaş sahnelerinin yanı sıra çeşitli etnografik eskizlerden oluşmaktadır. Resimlerin çoğu sanatçının kişisel deneyimine ve gözlemlerine dayanmakla birlikte bir kısmı da tamamen kurgusaldır ve Rusların Kafkasya'daki medeniyet misyonunu haklı çıkarma gayesiyle despotizm, zulüm, eski ihtişam ve ilkelik temasının baskın olduğu oryantalist klişeleri tekrarlar.

T. Horschelt, aynı zamanda Kafkasya Savaşını resmeden ilk Alman sanatçılarından biridir. Burada diğer vurgulanması gereken nokta da Kafkasya'nın işgaline katılan ressam, işgalden sonra gördüğünü resmeder. Esasen ressamın eserlerin hikâyesine baktığımızda, Rusya'nın medeniyet rolüne vurgu yaptığı görülür ve ressama göre Kafkasya, geçmişte yüksek bir kültürel düzeye sahiptir ancak şimdi vahşi, bozulmuş ve muhteşem muhafızların yerini perişan, fakir ve çaresiz karakterler almıştır. T. Horschelt'in vurguladığı manzaralar medeniyet misyonu ile acilen medenileştirilmesi gereken barbar Doğu'yu sembolize eder.

Ayrıca ressamın eserlerinin imparatorluğun Kafkasya'daki mülklerinin temsili ve Kafkasya'yı ve fetih tarihini tanıtmaya için devlet projesinin bir parçası haline getirilmesinin planlandığını gösterebilir. Savaşların aktif bir katılımcısı olan Horschelt, çizim ve tablolarıyla Rusya'nın medeniyet misyonuna içtenlikle inanmış ve hizmet etmiştir. Böylece dönemin askeri ressamın tabloları vasıtasıyla; sömürgeci düzenin hikâyesi sömürgecinin perspektifinden anlatılmış ve "Kafkasya İmajı" yaratmak için bölgenin maddi ve manevi varlıklarını resmedilerek ikna propagandasını yürütülmüştür. Ayrıca Horschelt'in çizimlerinde, Rusların egemen güç olarak kendisine tabi kıldığı Kafkas halklarını ve kadim geçmişlerini "muhteşem" ama "çökmüş" bir medeniyetin bakiyesi olarak görmelerini anlamak mümkündür. Rus oryantalizminin Kafkasya'da görünürlüğü, Kafkasya'nın gerçek mülk sahipleri ve kültürlerini silikleştirmeye, Rusları ise onların "kurtarıcısı" olarak konumlandırma çabası ressamın tablolarında ve diğer görsellerinde aşikâr bir şekilde görülmektedir. Bu görüntü aynı zamanda işgallerin meşrulaştırma propagandasını da anlatır. Nihayetinde Kafkasya'da "yok edilen yerel yaşam" hem Rus hem de Batı kamuoyu tarafından göz ardı edilmiş, Rusya İmparatorluğu Kafkasya'ya yerleşmiştir.

Beyanname:

- 1. Etik Kurul İzni:** Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
- 2. Katkı Oranı Beyanı:** Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.
- 3. Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Declarations:

- 1. Ethics approval:** Not applicable.
- 2. Author contribution:** The author declares no one has contributed to the article.
- 3. Competing interests:** The author declares no competing interests.

KAYNAKÇA

- Ahmedovna, Addulayeva Zarema. "Otobrajeniyе sotsiokulturnoy realnosti kavkaza v tvorçestve russkih zapadnih khudojnikov XIX veka." *Nauçnaya Mısıl Kavkaza* 3/63 (2010): 121-26.
- Akan, Mertçan. "Oryantalizm Bağlamında Kafkasya'da Rus Sömürgeciliği." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2017.
- Albert, H. von Joseph. *Theodor Horschelt Sein Leben und Seine Werke: Spanien, Algier, Kaukasus: Nach den Original Zeichnungen Photographirt und in Albertitypie*. Munchen: Verlag von, 1871. Erişim 10.06.2024. <https://www.kavkazr.com/a/russko-kavkazskaya-voyna-v-risunkakh-teodora-gorshelta/28579536.html>
- Baddaley, F. John. *Rusların Kafkasya'yı İstilası ve Şeyh Şamil*. Çev. Sedat Özden. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1989.
- Bilge, Sadık Müfit. *Osmanlı Çağında Kafkasya ve Kafkasyalılar 1454-1829*. C. II. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2023.
- Çaycıoğlu, Serdar Oğuzhan. "18. Yüzyıl Başlarında Rusya'nın Kafkasya Siyaseti: I. Petro'nun İran Seferi." *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 2 (2017): 115-132.
- Çaycıoğlu, Serdar Oğuzhan. "Çarlık Rusya'nın Kafkas Hattı'nı İnşası ve Kuzey Kafkasya'da Hâkimiyet Kurma Mücadelesi." *Belleten* 86/306 (2022): 717-754.
- Esadze, Semen. *Çerkesya'nın Ruslar Tarafından İşgali-Kafkas Rus Savaşlarının Son Dönemi*. Çev. Murat Papşu. Ankara: Kafkas Derneği Yayınları, 1999.
- Ferro, Marc. *Sömürgecilik Tarihi*. Çev. Muna Cadden. Ankara: İmge Yayınları, 2002.
- Figes, Orlando. *Nataşa'nın Dansı Rusya'nın Kültürel Tarihi*. Çev. Figen Dereli. İstanbul: YKY, 2018.
- Fonvill, Arthur. *Çerkesya Bağımsızlık Savaşı(1863-1864)*. Çev. Murat Papşu. İstanbul: Nart Yayıncılık, 1996.
- Gordin, Yakov. *Kafkas Atlantisi 300 Yıl Süren Savaş*. Çev. Uğur Yağanoğlu. İstanbul: CSA Yayınevi, 2014.
- Gorşenina, Svetlana & Heather S. Sonntag. "Early photography as cultural transfer in imperial Russia: visual technology, mobility and modernity in the Caucasus and Central Asia." *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences* Khazar University Press (2018): 322-344.
- Gorşelt, Teodor. *Kavkazskiye pohodniye risunki Vıp. 1-6 v odnom pereplete*. ed. Georgi Mihayloviç. Saint-Petersburg: Ekspeditsiya zagotovleniya gos. bumag, 1896. Erişim 11.06.2024. <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/22336-gorshelt-t-kavkazskie-pohodnye-risunki-vyp-1-6-v-odnom-pereplete-spb-1896#mode/inspect/page/98/zoom/4>
- Gubahanova, R. A. *Kavkazkaya voyna v russkoy hudjestvennoy kulture XIX-naçala XX veka*. Mahaçkala: iiaie denatsran, 2008.
- Karamzin, Nikolay Nikolayeviç. "Skorbnıy put (İz vospominaniy starogo Turkestantsa)." *Russkaya Starina* 129/3 (1907): 531-538.
- Karataş, Ömer. "Rusların Türkistan İşgallerini Meşrulaştırma Çabaları: Propaganda." *Tarih İncelemeleri Dergisi* 38/2 (2023): 595-628.

- Khodarkovsky, Michael. *Türkistan ve Avrasya Steplerinde Rus Yayılmacılığı Bir Sömürge İmparatorluğu'nun Oluşumu (1500-1800)*. Çev. Mehmet Ali Koç. İstanbul: Selenge Yayınları, 2021.
- Kök, Elif. "Ressam Vasili Vasilyeviç Vereşçagin'in (1842-1904) Çizgileriyle Timurlu Anıtları: Asya Kültürel Mirasının Belgelenmesi." *Art-Sanat Dergisi* Sayı 18 (2022): 269-290.
- Pratkanis, Anthony & Aronson Elliot. *Propaganda Çağı İknanın Gündelik Kullanımı ve Suistimali*. Ed. Sabahattin Yıldız. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2008.
- Said, Edward W. *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışı*. Çev. Berna Ülner. İstanbul: Metis Yayınları, 2013.
- Sarlo, Beatriz. *Geçmiş Zaman*. Çev. Peral Beyaz Charum-Deniz Ekinci. İstanbul: Metis Yayınları, 2012.
- Tanrıverdi, Mustafa. "Kafkasya'da Ruslaştırma Siyaseti (XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyılın Başları)." *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 2 (2017): 539-546.
- Taşçı, Tekin Aycan. "Rus Devlet Teşkilatında Namestniklik Kurumunun Tarihçesi." *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 5/8 (2019): 191-211.
- Taşçı, Tekin Aycan. "Kafkasya'da Rus İdari Yapıları (1785-1845)." *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 14/27 (2019): 73-110.
- Temizkan, Abdullah. *Araftaki Kafkasya*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2018.
- Temizkan, Abdullah. "Kuzey Kafkasya'da Müridizmin Kurumsallaşması ve Gazavat." *Karadeniz Araştırmaları* 25 (2010): 77-92.
- Temizkan, Abdullah. "Kuzey Kafkasya Müridizmi, Müridizmin Yayılma Stratejisi ve Feodal Beylerle İlişkileri." *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 9/2 (2009): 165-190.
- Temizkan, Abdullah. "Rusya ve Osmanlı Devleti'nin Kafkas-Ötesinde Nüfuz Mücadelesi." *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 6/2 (2006): 447-462.
- "Teodor Gorşelt. Plenniy Şamil pered glavnokomanduyuşim knyazem Baratinskim 25 Avgusta 1859 goda." Erişim 10.05.2024. <https://deda14.livejournal.com/2115961.html>
- Vasilyeva, İrina Vladimirovna & Dimitri, Vasilyev Valentinoviç. "Obrazı jiteley Turkestana i yego zavoyevateley v literaturnih proizvedeniyah N. N. Karamzina." *Naukovedeniye* 6/25 (2014):1-17.
- Parhomenko, Vladimir. "Russiskiye poddanniye inostrannavo proishojdeniya v politiko-administrativnom i sotsiokulturnom razvitii Severnogo Kavkaza (konets XVIII-XIX vv.)." Dissertatsiya Kandidat Nauk. Severo-kavkazskiy Federralniy Universitet, 2017.
- "Nodes/23968#mode/inspect/page/1/zoom/4." Erişim 25.06.2024. <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/23968#mode/inspect/page/1/zoom/4>
- "Russko-kavkazskaya-voina-v-risunkakh-teodora gorshelta." Erişim 25.06.2024. <https://www.kavkazr.com/a/russko-kavkazskaya-voina-v-risunkakh-teodora-gorshelta/28579536.html>
- "Kavkaz-v-proizvedeniyax-xudozhnikov-19-nachala-20-vv/." Erişim 25.06.2024. <https://it-s-a-wonderful-world.ru/kavkaz-v-proizvedeniyax-xudozhnikov-19-nachala-20-vv/>
- "History/619241." Erişim 25.06.2024. <https://www.prilib.ru/history/619241>

- "Treasure/page2/760-scenes-caucase." Erişim 04.06.2024.
<http://www.raruss.ru/treasure/page2/760-scenes-caucase.html>
- "History/619241." Erişim 14.02.2025. <https://www.prilib.ru/history/619241>
- "Teodor-gorshelt-lezgin." Erişim 25.05.2024. <https://antikvaria.ru/product/teodor-gorshelt-lezgin/#pid=1>.

EFFECT OF GEOGRAPHY ON THE SPREAD OF EPIDEMIC DISEASES: PLAGUE OUTBREAK IN ANZOB IN SAMARCAND PROVINCE (1898)*

 Furkan KÜLÜNK^a

Abstract

Throughout the 19th century, epidemics such as cholera, plague, and influenza emerged in Asia and, exhibiting pandemic characteristics, spread to Africa, Europe, and America. These outbreaks were facilitated by trade routes, wars, migrations, and expanding transportation networks, affecting vast geographical regions. The plague outbreak that began in China in 1893 rapidly spread through trade networks and human mobility, reaching other territories. By 1896, it had caused a major crisis in Bombay, a densely populated commercial hub. The plague, which caused the loss of thousands of lives in the city, was not confined to India and evolved into a global pandemic. By the late 19th century, the plague also made its presence felt in the region of Turkestan and became a significant threat. Epidemics in various regions resulted in high mortality rates, profoundly impacting societies and compelling administrative authorities to implement diverse public health policies. In response, quarantine measures, local health interventions, and medical treatments gained increasing importance in disease control efforts. Within this context, the bubonic plague outbreak that occurred in 1898 in Anzob, a village in the Samarkand Province, holds significance both in terms of the region's geographical conditions and the interventions of the Russian administration. Anzob, an isolated and mountainous village, exhibited distinct patterns of disease transmission due to its settlement structure, limited transportation routes, and climatic conditions. The Russian government's efforts to control the outbreak included strict quarantine measures, the isolation of infected areas, and the implementation of public health regulations, all of which played a crucial role in containing the disease. This study examines the bubonic plague outbreak in Anzob within the framework of the relationship between geography and the spread of infectious diseases, focusing on the measures taken to mitigate the epidemic. Furthermore, it explores the role of geographical factors in shaping the trajectory of the disease, the influence of environmental conditions on epidemic control, and the effectiveness of the Russian administration's public health policies.

Keywords: Russian history, Russian Empire, Turkestan, Samarcand, epidemic disease, Anzob, plague.

* This study is derived from the paper titled "Salgın Hastalıkların Yayılmasında Coğrafyanın Etkisi: Semerkand Vilayetine Bağlı Anzab'da Veba Salgını (1898)", which was presented at the symposium "Human and Nature Interactions in History", organized by the History Research Center of Istanbul University on May 28–29, 2024.

^a Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Düzce/Türkiye, furkankulunk@duzce.edu.tr

SALGIN HASTALIKLARIN YAYILMASINDA COĞRAFIYANIN ETKİSİ: SEMERKANT VİLAYETİNDEKİ ANZAB'DA VEBA SALGINI (1898)

Öz

19. yüzyıl boyunca Asya'da patlak veren kolera, veba ve grip gibi salgın hastalıklar, pandemik özellikler göstererek Afrika, Avrupa ve Amerika kıtalarına kadar yayıldı. Bu salgınlar, ticaret yolları, savaşlar, göçler ve gelişen ulaşım ağları sayesinde geniş bir coğrafyada etkili oldu. 1893 yılında Çin'de başlayan veba salgını, hızla yayılarak bölgedeki ticaret yolları ve insan hareketliliği aracılığıyla diğer bölgelere ulaştı. 1896 yılına gelindiğinde, özellikle yoğun nüfuslu ve ticari merkez konumundaki Bombay'da büyük bir krize neden oldu. Şehirde binlerce insanın hayatını kaybetmesine yol açan vebanın etkisi yalnızca Hindistan ile sınırlı kalmayıp küresel bir salgına dönüştü. 19. yüzyılın sonlarında veba, Türkistan sahasında da etkisini gösterdi ve büyük bir tehdit hâline geldi. Çeşitli bölgelerde ortaya çıkan salgın hastalıklar, yüksek ölüm oranlarına yol açarak toplumları derinden etkiledi ve idari yönetimleri çeşitli sağlık politikalarını uygulamak zorunda bıraktı. Salgınların kontrol altına alınması için karantina uygulamaları, yerel sağlık tedbirleri ve tıbbi müdahaleler giderek daha fazla önem kazandı. Bu çerçevede, 1898 yılında Semerkand Vilayeti'ne bağlı Anzab'da ortaya çıkan hıyarcıklı veba salgını hem bölgenin coğrafi yapısı hem de Rus hükümetinin müdahaleleri açısından dikkate değerdir. Coğrafi olarak izole ve dağlık bir köy olan Anzab'da hastalığın yayılma dinamikleri, yerleşim yapısı, ulaşım yollarının kısıtlılığı ve iklim koşulları gibi faktörler nedeniyle diğer bölgelere kıyasla farklılık göstermiştir. Salgının kontrol altına alınmasında Rus hükümetinin uyguladığı karantina tedbirleri, enfekte olan bölgelerin tecrit edilmesi ve halk sağlığına yönelik alınan önlemler belirleyici olmuştur. Bu çalışmada, salgın hastalıkların yayılımında coğrafyanın etkisi bağlamında Anzab'da ortaya çıkan hıyarcıklı veba salgını ve bu salgına karşı alınan önlemler ele alınmaktadır. Ayrıca, coğrafi koşulların hastalığın seyri ve salgın yönetimi üzerindeki etkisi ve Rus hükümetinin uyguladığı sağlık politikalarının etkinliği çalışmanın diğer üzerinde duracağı hususlardandır.

Anahtar kelimeler: Rusya tarihi, Rusya İmparatorluğu, Türkistan, Semerkand, salgın hastalık, Anzab, veba.

ВЛИЯНИЕ ГЕОГРАФИИ НА РАСПРОСТРАНЕНИЕ ЭПИДЕМИЧЕСКИХ ЗАБОЛЕВАНИЙ: ВСПЫШКА ЧУМЫ В АНЗАБЕ САМАРКАНДСКОЙ ОБЛАСТИ (1898)

Аннотация

На протяжении XIX века эпидемии таких заболеваний, как холера, чума и грипп, возникшие в Азии, приобрели пандемический характер и распространились на Африку, Европу и Америку. Эти вспышки, обусловленные торговыми путями, войнами, миграциями и развитием транспортных сетей, охватили обширные географические регионы. Эпидемия чумы, начавшаяся в Китае в 1893 году, быстро распространилась через торговые пути и перемещения людей, достигнув других территорий. К 1896 году она вызвала крупный кризис в Бомбее, густонаселённом и важном торговом центре. Чума, унесшая жизни тысяч людей в городе, не ограничилась Индией и переросла в глобальную пандемию. К концу XIX века чума также затронула регион Туркестана, став серьёзной угрозой. Эпидемии в разных регионах приводили к высокому уровню смертности, оказывая глубокое влияние на общества и вынуждая административные власти внедрять разнообразные меры в области общественного здравоохранения. В

ответ на это карантинные меры, местные санитарные мероприятия и медицинские вмешательства приобрели все большее значение в усилиях по контролю над заболеваниями. В этом контексте вспышка бубонной чумы, произошедшая в 1898 году в Анзабе, деревне в Самаркандской области, имеет важное значение как с точки зрения географических условий региона, так и вмешательств российского правительства. Анзаб, изолированная горная деревня, демонстрировала уникальные модели распространения заболевания из-за своей структуры поселения, ограниченных транспортных маршрутов и климатических условий. Усилия российского правительства по контролю над вспышкой включали строгие карантинные меры, изоляцию зараженных районов и внедрение правил общественного здравоохранения, что сыграло ключевую роль в локализации и сдерживании болезни. В данном исследовании рассматривается вспышка бубонной чумы в Анзабе в рамках влияния географии на распространение эпидемических заболеваний, уделяя особое внимание мерам, принятым для смягчения последствий эпидемии. Кроме того, исследуется роль географических условий в формировании течения болезни и управлении эпидемией, а также эффективность политики российского правительства в области здравоохранения.

Ключевые слова: История России, Российская империя, Туркестан, Самарканд, эпидемические заболевания, Анзаб, чума.

Introduction

Throughout history, epidemics have had significant social, economic and political impacts, resulting in large-scale population losses, social fear and disruption of order, religious and cultural transformations, economic crises and reshaping of political structures. Among these diseases, smallpox, yellow fever, typhoid fever, malaria, syphilis, typhus and measles remained epidemic despite causing the deaths of many people, while plague, cholera and influenza diseases showed pandemic characteristics and had a wider impact.¹ In addition to the type of disease, the increase in transportation facilities, trade caravans, the movements of large armies and the movements of crowded groups such as pilgrimage groups have also been effective in the expansion of the spread of epidemics.²

Bubonic plague emerged as an epidemic that affected Africa, Asia and Europe throughout history. With symptoms such as high fever, delirium, spots on most of the body, spitting up blood and blisters on the lymph nodes, the disease affected a significant proportion of the European population throughout history. In the 16th and 17th centuries, the plague caused great losses in cities such as Lyon, Naples and London, and in the 18th century it caused severe outbreaks in Marseille and Moscow.³ In the second half of the

¹ Josiah C. Russell, "Effects of Pestilence and Plague, 1315-1385," *Comparative Studies in Society and History* 8/4 (1966): 464; Orhan Kılıç, "Tarihte Küresel Salgın Hastalıklar ve Toplum Hayatına Etkileri," *Türkiye Bilimler Akademisi* (2020): 24.

² Robert Nathan, *The Plague in India, 1896, 1897*, Vol. I (Simla: Government Central Printing Office, 1898), 67-68, 302; İsmail Yaşayanlar, "The Cholera Epidemics of 1894 and 1910 and Quarantine in Samsun," In *Un Letterato in Viaggio: Liber Amicorum Per Raniero Speelman*, ed. August Ammerlaan, et al. (Rotterdam: Ridderprint, 2023), 479.

³ Walter Wyman, *The Bubonic Plague* (Washington: Government Printing House, 1900), 5-6; David Herlihy, *The Black Death and the Transformation of the West* (Cambridge: Harvard University Press: Cambridge, 1997), 30; W. P.

19th century, plague spread widely between the Red Sea and the Pacific Ocean. The last outbreak of plague in Europe occurred on the banks of the Volga in 1878-1879, while it became widespread in Asia towards the end of the century.⁴ In 1893, plague broke out in Tonkin and Hong Kong and soon spread to Bombay, Karachi and Puna. The outbreak in Bombay in 1896 caused massive loss of life. Due to inadequate quarantine measures and the consequent spread of infection, the plague that broke out in 1896 became an intercontinental epidemic.⁵ In the 19th century, outbreaks of plague, cholera and influenza in India and China spread from Asia to Europe, America and Africa, killing large numbers of people.⁶

Bubonic plague was also seen in Turkestan under Tsarist Russia in the late 19th century.⁷ One of them was the plague outbreak in 1898 in Anzob, a mountain village in Samarcand Province of the General Governorate of Turkestan.⁸ The government of Tsarist Russia took a series of measures to prevent the disease from spreading to the rest of Bukhara and Turkestan, especially Marzic, Panjikent and Samarcand, which were located close to Anzob. As a result of the measures taken, the epidemic was under control within a few months.⁹

This study, which examines the effect of geographical structure on the spread of epidemics and quarantine practices, examines how the plague cases seen in Anzob in 1898, the detection of the first case and the measures taken by Tsarist Russia against the epidemic. The effects of the geographical conditions of Anzob on the spread and control of the plague epidemic before and after the measures taken were evaluated. This study is based on the American embassy reports, which contain correspondence between the Russian and American officials about the health conditions and quarantine practices in the region, and utilizes the existing literature in Turkish and English.¹⁰

1) Measures Taken Against Epidemics and the Impact of Geography

There are many factors that play a decisive role in the dynamics of the spread of epidemics. In addition to factors such as the type of disease, health conditions in the region where the outbreak occurred, access to water resources, population density, migration, trade caravans and crowded groups on the move, it is possible to say that geographical location was also among these factors. As a matter of fact, geography not only enabled the speed of the spread of the disease and the expansion of the spread area, but it could also

Blockmans, "The social and economic effects of plague in the Low Countries: 1349-1500," *Revue belge de philologie et d'histoire* 58/4 (1980): 834.

⁴ Wyman, *The Bubonic Plague*, 6-7.

⁵ B. O. Flower, *The Bubonic Plague* (United States: 1919), 7-9.

⁶ Baldwin Latham, *The Climatic Conditions Necessary for the Propagation and Spread of Plague* (Edinburgh: R. & R. Clark, Limited, 1900), 5; Flower, *The Bubonic Plague*, 8-9.

⁷ Public Health Reports (PHR), Vol. 13, No. 44, (November 4, 1898), 1260.

⁸ Hayri Çapraz, "Çarlık Rusyası'nın Türkistan'da Hâkimiyet Kurması," *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24 (2011): 73; PHR, Vol. 13, No. 51, (December 23, 1898), 1526.

⁹ PHR, Vol. 13, No. 50, (December 16, 1898), 1495.

¹⁰ This study utilizes American embassy reports in the Public Health Records, which contain detailed information on the bubonic plague outbreak in Anzob and include correspondence between the American Embassy in St. Petersburg and Russian authorities. This source provides important primary data in the context of epidemic management and international relations of the period.

function as a factor that facilitated the control of the epidemic.¹¹ Especially in quarantine measures implemented to prevent epidemics, the geographical structure and the population in the settlement were influential. After the 14th century plague epidemics in Europe, quarantine practices were widely used as a strategy to control the interaction of the region with the outside world, transportation channels and roads, and quarantine practices could vary depending on environmental conditions.¹² As a matter of fact, it is seen that the measures taken for the epidemic in closed settlements with limited transportation compared to large cities were realized more quickly and effectively. On the other hand, similar quarantine measures had to be implemented more comprehensively in large cities with a large number of households and crowded populations, intersecting many road lines and having commercial ports.¹³

In 1898, the village of Anzob, where the bubonic plague outbreak occurred, was small and geographically isolated. This isolation gave the village a natural advantage in the fight against the epidemic. However, the limited connection between the village and the outside world brought logistical difficulties in epidemic management. Anzob was a mountain village located in Samarcand Province under the General Governorate of Turkestan, the command center of Tsarist Russia in Turkestan, approximately 270 km southeast of Samarcand. Located in the Panjikent region in the Skandar canton, the village of Anzob was in a hard-to-reach area at an altitude of 4000-5000 meter's.¹⁴ Anzob was located between the northeastern border of Afghanistan and Samarkand, one of the most important provinces of the General Governorate of Turkestan. To reach Anzob from Samarcand, a village with limited connections to the surrounding area, it was necessary to travel a long distance along a winding path along the side of a steep mountain. While this distance was a factor that could slow the spread of the epidemic due to the village's remoteness from transportation networks, it also created challenging conditions for emergency response and medical support.¹⁵ As a small mountain village, Anzob had a small population and was not open to immigration from outside. According to a report dated October 8 submitted to the Governor-General of Samarcand by Zouboff, a Russian doctor in Samarcand, Anzob had a population of 257 at the time of the outbreak of the disease in 1898.¹⁶ While this figure shows that the village has a small-scale community

¹¹ Sara MacLafferty, "Placing Pandemics: Geographical Dimensions of Vulnerability and Spread," *Eurasian Geography and Economics* 51/2 (2010): 147; Marina Ini, "Quarantine, Diseased Geographies, and Cross-Cultural Encounters in the Eighteenth-Century Mediterranean," *The Historical Journal* 67 (2024): 265.

¹² Lisa Sattenspiel, *The Geographic Spread of Infectious Diseases* (Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2009), 3.

¹³ Kira L. S. Newman, "Shutt Up: Bubonic Plague and Quarantine in Early Modern England," *Journal of Social History* 45/3 (2012): 812; Kelly Drews, "A Brief History of Quarantine," *The Virginia Tech Undergraduate Historical Review* 2 (2013): 68-69.

¹⁴ PHR, Vol. 13, No. 47, (November 25, 1898), 1383.

¹⁵ Annette M. B. Meakin, *In Russian Turkestan: A Garden of Asia and Its People* (New York: Charles Scribner's Sons, 1915), 249.

¹⁶ "The Plague in The East Source," *The British Medical Journal* 2/1980 (Dec. 10, 1898): 1776. It is also observed that higher numbers were given for the population of Anzob during the period of the epidemic. In the article titled "Plague in the Samarcand Region of Russia" in the newspaper *Novoe Vremia*, quoted by W. R. Holloway, Consul General of the United States in St. Petersburg, the population of Anzob was stated as 357. See. PHR, Vol. 13, No. 50, (December 16, 1898), 1495. Epidemiologist Frank Clemow, in his work, quoted the population of Anzob as 387. See. Frank G. Clemow, *The Geography of Disease* (Cambridge: Cambridge University Press, 1903), 334.

and therefore outbreak management can be organized relatively easily, it also shows that each case can have a larger impact relative to the total population.

As a mountain village, Anzob's remoteness from other regions and its small population constituted a natural obstacle to the rapid spread of the disease to the surrounding villages and, through them, to the wider region. This isolation provided an important advantage in limiting the spread of the epidemic. However, the people of the region, who were far from the city center, also needed to meet their needs and receive medical assistance during the epidemic. For this reason, people living in Anzob could go out of the village to meet their daily needs, which could have enabled the disease to spread to much wider areas. As a matter of fact, large and populous cities such as Samarcand, Bukhara and Panjikent could have been affected by this disease.¹⁷ The possibility of the epidemic spreading to the cities located at the intersection of trade routes in the region pushed the government to take strict measures. For this reason, the Russian government resorted to strict measures from the beginning in terms of determining the type of epidemic, detecting the first case and quarantine practices. The General Governorate of Turkestan quickly mobilized health units in the region to contain the epidemic before it spread and implemented strict quarantine measures to cut off the village from contact with the outside world. In addition, logistical support was provided to meet the basic needs of the local population, ensuring the sustainability of quarantine practices.

2) Bubonic Plague in Anzob and Measures Taken

The first appearance of bubonic plague in Anzob occurred in early September 1898. In line with the reports sent from Samarcand Province to the General Governorate of Turkestan about the epidemic in Anzob, a plague commission was established by the Commander-in-Chief to prevent the spread of the plague epidemic and to fight against it. Prince Alexander Petrovic of Oldenburg was appointed as the chairman of the commission.¹⁸ In addition, work to establish a field hospital¹⁹ in Anzob began soon after. While Alexander Petrovich was in Samarcand between October 26 and November 7, 1898, the field hospital began to operate. At a meeting of the sanitary committee held in Samarcand and chaired by Alexander Petrovich, local physicians, without conducting any bacteriological examination, stated that the outbreak in question was bubonic plague based on the symptoms of the disease.²⁰ After this diagnosis, Dr. Levin, who had studied plague in India, was sent to the region to make a definitive judgment on the type of plague

¹⁷ According to the population data of Samarkand Province in 1897 cited by Ebubekir Güngör in his study, the population of the region is close to 900,000. The general population of the region within the borders of the General Governorate of Turkestan is around 5,000,000. As a matter of fact, if the large population in the region was affected by the epidemic, it could lead to a major epidemic that would spread throughout Turkestan. See. Ebubekir Güngör, "Rus Salnamelerine Göre Türkistan Askerî Valiliği'nde Nüfus Hareketleri (1867-1917)," *Belleten* 88/311 (2024): 302.

¹⁸ PHR, Vol. 13, No. 50, (December 16, 1898), 1494; PHR, Vol. 13, No. 52 (December 30, 1898), 1577; In accordance with the imperial ukase of October 24, 1898, Prince Alexander Petrovich was sent to Samarcand province to take effective measures to stop the spread of the disease and restore the region to health. See. PHR, Vol. 13, No. 47, (November 25, 1898), 1383.

¹⁹ The statement in the embassy reports is that a hospital was established in Anzob. However, considering that a full-fledged hospital could not be established here in a short time, it can be said that this hospital was a field hospital.

²⁰ PHR, Vol. 13, No. 47, (November 25, 1898), 1383; PHR, Vol. 13, No. 50, (December 16, 1898), 1494.

and to take the necessary measures.²¹ The other agenda of the commission was how the outbreak started and the identification of the first case.

The reports sent from the Samarcand province to the General Governorate of Turkestan from the region provide details about the first suspected case in the village. According to the reports, the cause of the outbreak of the disease in Anzob was a woman from Anzob who went to one of the neighboring villages. In the village of Marzni, 10 km west of Anzob in the same canton as Anzob (Skandar Canton), a woman died of the disease, and an Anzob woman named Agiour Bibi washed the body and buried the deceased. When Agiour Bibi returned to Anzob, she fell ill and died three days later. After the death of the sick person, there were cases of illness among the relatives and friends who were present at the funeral and later among the residents of Anzob village.²²

After Agiour Bibi's death, the attitude of the village residents led to the spread of the disease throughout the village and the number of deaths increased along with the number of cases. The entire village was Muslim and one of the residents of the village, claiming that Agiour Bibi had not been buried in accordance with Sharia law and that the disease had spread to the village because of this, recommended that her body be exhumed and reburied in accordance with Sharia law, and the residents of Anzob village followed this recommendation and exhumed and reburied the body. After this, the number of people affected by the epidemic increased and the number of deaths from the disease in the village increased.²³

As stated by the Russian delegate Karakowsky at the international sanitary commission meeting held on December 13, 1898, Russian officials were of the opinion that the disease came to the region (Anzob) via Afghanistan and Baluchistan in the south. They stated that it was Muslim pilgrims returning from Jeddah who carried the disease to Baluchistan and Afghanistan. Another important region was Bombay, where the epidemic was still ongoing during this period. Russian authorities have stated that the outbreak was caused by the Indian plague.²⁴ As a matter of fact, pilgrims were forbidden to travel to Hejaz via India.²⁵ In line with the statements of Russian officials, it appears that the plague in Anzob was part of a general epidemic rather than a regional one.²⁶

In order to prevent the geographical spread of the epidemic, the village of Anzob was quarantined in September 1898 from the date of the disease. Roads to Anzob, which had limited communication with the surrounding area, were closed and the village's communication with the outside world was cut off. The clothes worn and bedding used by

²¹ PHR, Vol. 13, No. 50, (December 16, 1898), 1494.

²² PHR, Vol. 13, No. 47, (November 25, 1898), 1383.

²³ PHR, Vol. 13, No. 47, (November 25, 1898), 1383.

²⁴ PHR, Vol. 13, No. 52, (December 30, 1898), 1580.

²⁵ PHR, Vol. 14, No. 2, (January 13, 1899), 79.

²⁶ However, it should be noted that bubonic plague can occasionally occur as small-scale and localized outbreaks and has only developed into major pandemics 3 times in history. Among such pandemic outbreaks, the rate of spread of bubonic plague is slower than that of other infectious diseases such as influenza. See. Philip Ziegler, *The Black Death* (Sutton: Sutton Publishing, 2003), 13. In line with the information provided by Frank Clemow, when the views of the Russian authorities on the origin of the bubonic plague in Anzob are evaluated, the conviction that the plague could have reached the region through Afghanistan and Baluchistan via pilgrims from Jeddah is strengthened. Clemow suggests that the plague may have reached Jeddah indirectly from India, from where it could have spread through trade routes or migratory movements. See. Clemow, *The Geography of Disease*, 333-334.

the dead were burned. After the village was disinfected, the sick were placed in special places. Instructions were given for the care of the sick and the burial of the dead. Uninfected people were allowed to stay temporarily in the village. Old clothes were burned and linen clothes and bedding were provided. A cordon of residents of neighboring villages and observation posts were set up around Anzob to prevent any outflow or escape from the village, and Cossack troops were ordered to monitor these observation posts. Anzob was reinforced with medical personnel, doctors and surgeons, who were provided with the necessary medicines and disinfectants.²⁷ To prevent the spread of the disease throughout Bukhara and Turkestan, three medical stations were established: one along the Amudarya River, eight along the Trans-Caspian Railway and three along the Iranian border. Two lines were also organized for the Bukhara Emirate. In addition to these stations, in order to ensure that the whole of Russia was not affected by the epidemic, medical stations in Bukhara, Khiva, Trans-Caspian and Turkestan regions were set up to accommodate patients. Thus, control over commercial routes was increased. Accordingly, rags, fresh bones, animal waste, used bedding and personal clothing were banned from being shipped as merchandise. It was decided to accept commercial goods after disinfection and to increase the number of medical personnel on trains.²⁸

The sanitary condition of the crews of steamers and other vessels operating on the Trans-Caspian and Andijan railroads, Krasnovodsk, the Caspian Sea coast and Astrakhan, as well as on the Caspian Sea and the Amudarya River, was strictly monitored. In anticipation of the spread of the disease, auxiliary personnel of doctors and nuns of charity were summoned in the main cities of the Russian empire, ready to go to their assigned locations at a moment's notice. In total, an auxiliary team of 100 doctors and 80 nuns worked in Astrakhan, Warsaw, Vilno, Ekaterinoslav (Dnipro), Kazan, Kieff, Moscow, Odessa, St. Petersburg, Sebastopol, Simpheropol, Tiflis, Tomsk, Tula, Kharkoff (Kharkiv) and Jurieff (Atyrau).²⁹ There was a sufficient number of vaccines prepared with the plague bacteria (*Yersinia pestis*) according to the system of the French doctor Alexandre Yersin.³⁰ In addition, drugs by the Russian bacteriologist W. M. W. Haffkin³¹ were brought from India and prepared for inoculation at the Imperial Institute of Experimental Medicine in St. Petersburg.³²

One of the most important measures to control the plague outbreak was the situation of Turkestan pilgrims traveling to Hejaz via İstanbul. The International Health Commission mandated that pilgrims be disinfected at the Kavak sanitorium at the entrance to the Bosphorus in order to check whether they were carrying the disease. The

²⁷ PHR, Vol. 13, No. 47, (November 25, 1898), 1383.

²⁸ PHR, Vol. 13, No. 50, (December 16, 1898), 1494; PHR, vol. 13, no. 51, (December 23, 1898), 1526.

²⁹ PHR, Vol. 13, No. 50, (December 16, 1898), 1494-1495.

³⁰ The French doctor Alexandre Yersin (1863-1943) was the first to use serum from an immunized horse in severe cases. In 1896, he treated twenty-three cases of plague in this way. See. Wyman, *The Bubonic Plague*, 16.

³¹ The Russian-born bacteriologist Waldemar Mordecai Wolff Haffkine (1860-1930) had gone to Paris to study under Louis Pasteur. He came to India in 1893 to test the hypothesis of protection against cholera. He pioneered the preparation of a plague vaccine during the epidemic in Bombay in 1896. See. Jala, H. I. "W. M. W. Haffkine, Bacteriologist – A Great Saviour of Mankind," *Indian Journal of History of Science* 2/2 (1967): 105.

³² PHR, Vol. 13, No. 50, (December 16, 1898), 1495.

Commission also decided to monitor whether Iran was affected by the outbreak or whether infected people were entering or leaving Iran.³³

As a result of the measures taken by the Russian government against the bubonic plague outbreak in Anzob, the disease was prevented from spreading outside, but almost all of the infected population in the village died. According to Prince Alexandr Petrovich's report, 233 of the 357 inhabitants of Anzob died between October 3 and November 2, when the disease first appeared, and there were no new cases between October 22 and November 4. The villages of Samarcand and Bukhara, densely populated areas located close to Anzob, and other areas also had no cases associated with the outbreak.³⁴

The commission's report, which was included in the circulars of the Russian Foreign Ministry dated October 20-October 22, 1898, stated that the disease was decreasing in Anzob, which was still in isolation. The report also stated that the general state of health was good in villages neighboring Anzob, such as Marzni and Paskan, in Panjikent, as well as in other parts of Samarcand province and Bukhara Emirate. An investigation in Anzob at the end of November revealed that there were no other cases of plague in the village. There was also no evidence of an outbreak in nearby villages.³⁵ As a matter of fact, as a result of the measures taken by the Russian government for the bubonic plague epidemic in Anzob in September 1898, it was observed that the spread of the disease was completely prevented at the end of November, but a large population in the village died from the disease.

Conclusion

In plague epidemics throughout history, the measures taken against the disease and its spread varied depending on the environmental conditions. The village of Anzob, as a mountain village at high altitude and with limited contact with the outside world, is an important example to examine the impact of geography and population on the measures taken against epidemics. Indeed, the fact that the comprehensive quarantine measures taken by the Russian government after the detection of the first case yielded positive results in a short period of time is directly related to the geographical location and population ratio of Anzob. Research on the detection of the first case and the prevalence of the disease in the village shows that the religious sensitivities of the people of Anzob paved the way for the epidemic to infect many people in the village. It is understood that the people who were in close contact with the deceased during the exhumation and reburial of the deceased and the cleaning of the dead body were exposed to the epidemic, and as a result of the contact of these people with their relatives, the disease spread to almost the entire population of the village.

Although the isolation of the settlement where the epidemic was seen prevented

³³ PHR, Vol. 13, No. 49, (December 9, 1898), 1459.

³⁴ PHR, Vol. 13, No. 50, (December 16, 1898), 1495. In the communiqué published in *The Caucasus* newspaper dated November 2, 1898, it was reported that the population of Anzob consisted of 257 people, the number of people affected by the disease was 224, 219 people died and 4 people recovered. See. PHR, Vol. 13, No. 52, (December 30, 1898), 1580. Frank Clemow gave the population as 387 and the death toll as 237. See. Clemow, *The Geography of Disease*, 334.

³⁵ PHR, Vol. 13, No. 50, (December 16, 1898), 1495.

the spread of the disease, it is seen that providing medical aid and food supply to places such as Anzob, which is located at high altitude and where transportation channels are limited, creates some difficulties. As a matter of fact, if the needs of the people are not met, there is a possibility of violating the quarantine and exits from the village. Looking at the quarantine measures implemented by the Russian authorities in Anzob, it is seen that they tried to prevent the disease from spreading outside the village as much as improving the health status of the local population. Looking at the mortality rate compared to the population of the village, it is understood that the medical interventions to treat the disease were insufficient and many of the villagers died in a short period of time. In conclusion, the example of the village of Anzob clearly demonstrates how determinative geographical location and population structure are in the fight against epidemics. The Anzob example also shows that not only medical and administrative measures but also social behavior and beliefs should be taken into account in the fight against the epidemic.

Beyanname:

- 1. Etik Kurul İzni:** Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
- 2. Katkı Oranı Beyanı:** Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.
- 3. Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Declarations:

- 1. Ethics approval:** Not applicable.
- 2. Author contribution:** The author declares no one has contributed to the article.
- 3. Competing interests:** The author declares no competing interests.

BIBLIOGRAPHY

- Blockmans, W. P. "The social and economic effects of plague in the Low Countries: 1349-1500." *Revue belge de philologie et d'histoire* 58/4 (1980): 833-863.
- Clemow, Frank. *The Geography of Disease*. Cambridge: Cambridge University Press, 1903.
- Çapraz, Hayri. "Çarlık Rusyası'nın Türkistan'da Hâkimiyet Kurması." *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24 (December 2011): 51-78.
- Drews, Kelly. "A Brief History of Quarantine." *The Virginia Tech Undergraduate Historical Review* 2 (2013): 59-70.
- Flower, B. O. *The Bubonic Plague*. United States, 1919.
- Güngör, Ebubekir. "Rus Salnamelerine Göre Türkistan Askerî Valiliği'nde Nüfus Hareketleri (1867-1917)." *Belleten* 88/311 (2024): 297-339.
- Herlihy, David. *The Black Death and the Transformation of the West*. Cambridge: Harvard University Press, 1997.
- Ini, Marina. "Quarantine, Diseased Geographies, and Cross-Cultural Encounters in the Eighteenth-Century Mediterranean." *The Historical Journal* 67 (2024): 256-280.
- Jala, H. I. "W. M. W. Haffkine, Bacteriologist – A Great Saviour of Mankind." *Indian Journal of History of Science* 2/2 (1967): 105-120.

- Kılıç, Orhan. "Tarihte Küresel Salgın Hastalıklar ve Toplum Hayatına Etkileri." Türkiye Bilimler Akademisi (2020): 13-54.
- Latham, Baldwin. *The Climatic Conditions Necessary for the Propagation and Spread of Plague*. Edinburgh: R. & R. Clark, Limited, 1900.
- MacLafferty, Sara. "Placing Pandemics: Geographical Dimensions of Vulnerability and Spread." *Eurasian Geography and Economics* 51/2 (2010): 143-161.
- Meakin, Annette M. B. *In Russian Turkestan: A Garden of Asia and Its People*. New York: Charles Scribner's Sons, 1915.
- Nathan, Robert. *The Plague in India, 1896, 1897*. vol. I. Simla: Government Central Printing Office, 1898.
- Newman, Kira L. S. "Shutt Up: Bubonic Plague and Quarantine in Early Modern England." *Journal of Social History* 45/3 (2012): 809-834.
- PHR, Vol. 13, No. 47, (November 25, 1898).
- PHR, Vol. 13, No. 49, (December 9, 1898).
- PHR, Vol. 13, No. 50, (December 16, 1898).
- PHR, Vol. 13, No. 51, (December 23, 1898).
- PHR, Vol. 13, No. 52, (December 30, 1898).
- PHR, Vol. 14, No. 2, (January 13, 1899).
- Public Health Reports (PHR), vol. 13, no. 44, November 4, 1898.
- Russell, Josiah C. "Effects of Pestilence and Plague, 1315-1385." *Comparative Studies in Society and History* 8/4 (Jul. 1966): 464-473.
- Sattenspiel, Lisa. *The Geographic Spread of Infectious Diseases*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2009.
- "The Plague in The East Source." *The British Medical Journal* 2/1980 (Dec. 10, 1898): 1776-1777.
- Wyman, Walter. *The Bubonic Plague*. Washington: Government Printing House, 1900.
- Yaşayanlar, İsmail. "The Cholera Epidemics of 1894 and 1910 and Quarantine in Samsun." In *Un Letterato in Viaggio: Liber Amicorum Per Raniero Speelman*, edited by August Ammerlaan, Stella Capel, Nevin Özkan-Speelman, Rachel-Roxelane Speelman, 479-507. Rotterdam: Ridderprint, 2023.
- Ziegler, Philip. *The Black Death*. Sutton: Sutton Publishing, 2003.

İNANÇ VE SADAKAT: RUS İMPARATORLUĞU’NUN MÜSLÜMAN ASKERLERİ

 Resul TURAN^a

Öz

Bu çalışma, I. Petro döneminden itibaren Rusya Müslümanlarının askere alınmasına dair yapılan yasal düzenlemeleri, Rus ordusunda görev yapan Müslüman askerleri ve dini haklarının gelişim sürecini incelemektedir. XVIII. yüzyılın sonlarından başlamak üzere Rusya’nın özellikle Kırım, Kafkasya ve Türkistan coğrafyalarıyla sınırlarını genişletmesi, bu bölgelerden kısmen de olsa asker alınmasını, gönüllü birliklerin oluşturulmasını gündeme getirmiştir. Bu askerler, sınır güvenliği ve yerel hizmetlerin yanı sıra birçok Türk-Rus Savaşı’nda da görev almışlardır. Rus ordusunun büyük ölçüde Ortodoks Hristiyanlardan oluşmasına rağmen, Müslüman askerlerin orduya katılmasıyla farklı inançlardan askerlerin bir arada olduğu bir Rus ordusunun inşa süreci başlamıştır. Bu gelişme, askerlerin dini vecibelerini yerine getirebilmeleri için birliklere din adamı atanması, belirli ibadetlerin yapılabilmesi için uygun ortamların sağlanması, dini günlerde izin verilmesi gibi düzenlemeleri beraberinde getirmiştir. Bu durum hem askeri disiplinin hem de dini özgürlüklerin sağlanması adına önemli bir adım olmuştur. Öyle ki Müslüman askerlerin kendi inançları doğrultusunda hizmet verebilmesi için yapılan düzenlemeler, orduyu daha etkin hale getirmeyi ve Müslüman nüfusun sadakatini güçlendirmeyi amaçlamıştır. İlk düzenlemeler bölgesel veya belirli birliklere yönelikken, XIX. yüzyıl sonlarına doğru yapılan düzenlemeler daha genel nitelik kazanmıştır. Ayrıca yapılan düzenlemeler, Rusya’nın liberal veya milliyetçi politikalarının ve savaş ve barış dönemlerinin şartlarına göre değişiklik göstermiştir. Bunun yanında, I. Dünya Savaşı sürecindeki genel seferberlik, ordudaki Müslüman asker sayısında büyük bir artışa neden olmuştur. Osmanlı Devleti’nin cihat ilanı ile Rusya genelinde bir ayaklanma beklentisi, Rus ordusundaki Müslüman askerlerde de büyük ölçüde karşılık bulamamıştır. Bununla birlikte ordudaki varlıkları ve cesaretleri, Rus idaresinin savaş dönemi propagandası için önemli bir araç haline gelmiştir.

Anahtar kelimeler: Rusya tarihi, Kafkasya, Rusya Müslümanları, Tatar, askerlik.

FAITH AND LOYALTY: MUSLIM SOLDIERS OF THE RUSSIAN EMPIRE

Abstract

From the late 18th century onward, Russia’s territorial expansion, particularly in Crimea, the Caucasus, and Turkestan, necessitated the recruitment of soldiers from these regions. This process led to the formation of voluntary units and a gradual increase in the number of Muslim

^a Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Rize/Türkiye, resul.turan@erdogan.edu.tr

soldiers. These soldiers served not only in roles related to border security and local services but also in numerous Russo-Turkish Wars. Although the Russian army was predominantly composed of Orthodox Christians, the inclusion of Muslim soldiers marked the beginning of a process to build a multi-religious military structure. This development led to regulations allowing soldiers to fulfill their religious duties, such as appointing clerics to military units, creating suitable spaces for worship, and granting leave for religious holidays. These measures were significant for ensuring both military discipline and respect for religious freedoms. The regulations aimed to enable Muslim soldiers to serve in alignment with their beliefs, thereby enhancing the army's efficiency and fostering loyalty among the Muslim population. Initially, these regulations were specific to certain regions or units, but by the late 19th century, they had become more widespread. Furthermore, the scope and nature of the regulations evolved over time, reflecting Russia's shifting liberal or nationalist policies in times of war and peace. During World War I, general mobilization caused a significant increase in the number of Muslim soldiers in the Russian army. Despite the Ottoman Empire's declaration of jihad and the accompanying expectation of uprisings across Russia, Muslim soldiers continued to demonstrate loyalty to the Russian state. Moreover, their presence and bravery became an important aspect of the wartime propaganda employed by the Russian administration.

Keywords: Russian history, Caucasus, Muslims of Russia, Tatar, military service.

ВЕРА И ЛОЯЛЬНОСТЬ: МУСУЛЬМАНСКИЕ СОЛДАТЫ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ

Аннотация

В этой работе рассматриваются правовые нормы призыва мусульман-солдат, служивших в российской армии, и процесс развития их религиозных прав в России, начиная с периода правления Петра Великого. С конца XVIII века в связи с расширением территории России, особенно в Крыму, на Кавказе и в Туркестане, потребовалось привлечь солдат из этих регионов. Этот процесс способствовал формированию добровольческих подразделений и постепенному увеличению численности мусульманских солдат в армии. Эти солдаты участвовали не только в обеспечении пограничной безопасности и выполнении местных административных задач, но и во многих русско-турецких войнах. Хотя русская армия преимущественно состояла из православных христиан, включение мусульманских солдат стало началом процесса по созданию многоконфессиональной военной структуры. Для учета религиозных нужд мусульманских солдат были введены реформы, предусматривающие назначение духовных лиц в воинские подразделения, создание подходящих условий для совершения религиозных обрядов и предоставление отпусков в религиозные праздники. Эти меры стали важными для поддержания как военной дисциплины, так и уважения к свободе вероисповедания. Реформы были направлены на то, чтобы позволить мусульманским солдатам служить в соответствии с их верой, тем самым повышая эффективность армии и укрепляя лояльность мусульманского населения. Изначально эти меры применялись только в отдельных регионах или подразделениях, однако к концу XIX века их действие было расширено. Со временем характер и масштаб этих реформ менялись, отражая колебания российской политики между либерализмом и национализмом в периоды войны и мира. Во время Первой мировой войны общая мобилизация значительно увеличила число мусульманских солдат в российской армии. Несмотря на объявление Османской империей джихада и ожидания восстаний по всей России, мусульманские солдаты в большинстве своем оставались верны

российскому государству. Их присутствие и храбрость также стали важной частью военной пропаганды российского руководства.

Ключевые слова: История России, Кавказ, мусульмане России, татары, военная служба.

Giriş

Avrasya İmparatorlukları (Habsburg, Romanov, Osmanlı) farklı coğrafyalarda benzer askeri dinamikler ve zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Bu güçler, geniş topraklarını savunmak ve merkezi otoritelerini güçlendirmek için askeri reformlara ağırlık vermiştir. Bu reformlar, orduların organizasyonundan askere alım süreçlerine, askerlerin dil ve dinlerine kadar pek çok alanı kapsayacak şekilde tasarlanmıştır. Bu reformlar genellikle tam olarak uygulanamamıştır. Yine de kriz dönemlerinde imparatorlukların bütünlüğünü geçici de olsa korumada etkili olmuşlardır. Ancak I. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkisi, reformların sınırlarını ve yetersizliklerini ortaya çıkarmıştır. Savaşın yarattığı siyasi, ekonomik ve askeri krizlere dayanamayan imparatorluklar çöküşe sürüklenmiştir.

Rus İmparatorluğu, dil, din ve etnik köken bakımından zengin bir nüfusa sahip olmuş ancak bu durum bazı zorlukları beraberinde getirmiştir. Özellikle XVI. yüzyılda Kazan ve Astrahan hanlıklarının işgaliyle Türk tarihi açısından "Rus Meselesi", Rus tarihi açısından da "Müslüman Meselesi" ortaya çıkmıştır. Zira Rusya'nın Slav ve Ortodoks kimliğinin hamiliği iddiasıyla bir tarih inşa etme çabasına rağmen Kırım, Kafkasya ve Türkistan yönünde genişleyen sınırları sayesinde imparatorluk sınırlarında önemli bir Müslüman nüfus da oluşmuştur. Bu durum Rusya'da İslam ve Müslüman dünyaya dair araştırmaları artırmış, XVIII. yüzyılda Kur'an-ı Kerim iki kez Rusça 'ya tercüme edilmiştir.¹

Rusya Müslümanlarına dair hem sivil hem de askeri alanlarda çeşitli yasal reformlar hayata geçirilmiştir. Bu düzenlemeler, bir yandan Müslüman toplulukların sadakatini sağlamayı amaçlarken, diğer yandan imparatorluğun çok kültürlü yapısında bir düzen kurmayı hedeflemiştir. Özellikle II. Yekaterina döneminde, Rusya'daki tüm Müslüman din görevlilerini kapsayacak şekilde 1788 yılında Orenburg Müftülüğü², ardından 1794 yılında Kırım Müftülüğü ve 1872 yılında Güney Kafkasya Sünni ve Şii Müftülükleri kurulmuştur. Bu kurumsallaşmayla artan Müslüman nüfusun din adamları üzerinden idaresi amaçlanmıştır. Zira XIX. yüzyılın sonunda, Rusya Müslümanları 14 milyon nüfusa ulaşmış, Ortodokslardan sonra ikinci en büyük dini grup haline gelmiş, siyasi alanda artan etkinliklerinin göstergesi olarak Üçüncü Devlet Duması (1907-1912) döneminde sekiz Müslüman milletvekili görev yapmıştır.³ Bu milletvekillerine göre, resmi kaynaklardan farklı olarak, Rusya'daki Müslüman nüfus 1912 yılı itibarıyla 20-25 milyona ulaşmıştır.⁴

¹ P. V. Gusterin, "Perviy Perevodçik i Pervoy İzdanie Korana na Russkom Yazıke," *İslamovedenie* 1 (2011): 85.

² Rusça adı "Orenburgskoe Mogamedanskoe Duhovnoe Sobranie" olan idare, farklı kaynaklarda *Orenburg Mahkeme-i Şer'iyyesi*, *Orenburg Ruhani İdaresi*, *Ufa Müftülüğü* gibi isimlerle anılmaktadır.

³ V. Y. Zorin, "K Voprosu ob Etnokonfessionalnom Vnutrenney Politiki Rossii Naçala XX v.," *Oteçestvennaya İstoriya*, no. 5 (2003): 105; D. Y. Arapov, "Musulmanskij Mir v Vospriyatii Verhov Rossiyskoy İmperii," *Voprosı İstorii* 4 (2005): 132; Ömer Alp, "Rus Çarlığında Müftülüklerin Kuruluşu ve Gelişimi," *Gazi Akademik Bakış* 13 (2013), 117-120.

⁴ R. A. Tsiuntsuk, "Musulmanskaya Fraktsiya IV Gosudarstvennoy Dumy Nakanune i v Gody Pervoy Mirovoy Voyny," *Pervaya Mirovaya Voyna i Gosudarstvennaya Duma: Materialy Mejdunarodnoy Nauchnoy Konferentsii (Kazan, 17-18 oktyabr 2014 g.)*, (Moskva: Izdanie Gosudarstvennoy Dumy, 2015), 211-220.

Bu nedenle, XVIII. yüzyıldan itibaren Rusya’da Müslüman nüfusun ve genel olarak etnik olarak Rus olmayan grupların artışı, asker alma sisteminin ve ordu içindeki dini uygulamaların yeniden düzenlenmesini zorunlu hale getirmiştir.

1) Müslüman Askerlere Dair Resmi Düzenlemeler

I. Petro dönemi, Rusya’da askerlik alanında radikal kararların alındığı bir süreci başlamıştır. 1700-1721 Kuzey Savaşı’na hazırlık olarak 1699’da genel bir asker alımı faaliyeti yürütülmüş, alaylar oluşturulmuş ve askeri eğitim verilmiştir. 1705’te her 20 haneden birinin ömür boyu hizmet için orduya bir asker vermesi zorunlu olmuş ve toplumun tüm kesimlerine zorunlu askerlik yayılmıştır.⁵ Ne var ki Petro sonrası soylular, tüccarlar, din adamları gibi gruplar askerlik hizmetinden muaf tutulmuştur.⁶ 1828-1829 Türk-Rus Savaşı’ndan sonra askerlik sisteminde büyük bir değişiklik yapılmıştır. 1831’de alınan kararla, Rus İmparatorluğu doğu ve batı olarak ikiye ayrılmış ve her yıl bir bölgeden asker alınmaya başlanmıştır. Batıda Petersburg, Kiev ve Novgorod, doğuda ise Moskova, Kazan, Voronej ve Kafkasya’dan, özellikle de Tiflis’ten asker toplanmıştır. Rusya’nın Kırım Savaşı’nda aldığı yenilgi büyük askeri reformlara neden olmuş; askerlik süresi 19 yıldan 15 yıla indirilmiş, zorunlu asker alımı üç yıl ertelenmiş, 69.000 asker terhis edilmiş, savaş sırasında başarısız bulunan gönüllü ve Kazak birlikleri lağvedilmiştir. 1859’da askerlik süresi 12 yıla düşürülmüş ve 1862’de ordudaki asker sayısı 800.000’e indirilmiştir. Altı yıl boyunca yeni asker alınmadığı için ordunun yaş ortalaması 35’e yükselmiştir. 1861 yılında Harp Akademisi öğretim üyesi General Dmitriy Alekseyeviç Milyutin, savaş bakanı olmuş ve 1881 yılına kadar bu görevde kalmıştır. Milyutin, Kafkasya’daki savaş deneyimi ve bürokratik başarıları sayesinde Rus askeri sisteminde köklü değişiklikler yapabilmıştır. 1862’de II. Aleksandr’a sunduğu raporda, merkeziyetçiliğin ordu yönetiminde büyük bir engel olduğunu vurgulamış ve savaş alanında yerel komutanlara daha fazla yetki verilmesini önermiştir.⁷ Milyutin’in fikirleri, 1874 yılında yapılacak olan düzenlemelerde hayata geçirilmiştir.

Bu konuda en temel düzenleme II. Aleksandr dönemindeki 13 Ocak 1874 tarihli Genel Askerlik Yükümlülüğünün Getirilmesine Dair Manifesto (*Manifest o vvedenii vseobşey voinskoy povinnosti*) yayımlanmış ve aynı gün Askerlik Hizmetine Dair Tüzük onaylanmıştır. Böylelikle tahtın ve vatanın savunulması her Rus tebaasının kutsal görevi haline gelmiş ve statüsü ne olursa olsun 21 yaşına gelen erkek nüfus askerlik hizmetine tabi olmuştur. Askerlik hizmet süresi, kara ordusunda 15 yıl, deniz kuvvetlerinde 10 yıl olarak belirlenmiş, bunun aktif askerlik süresi karada 6 yıl, denizde 7 yıl; yedekte ise karada 9 yıl, denizde 3 yıl olarak kararlaştırılmıştır. Çeşitli nedenlerden dolayı askerlikten muaf olanların savaş durumunda milis gücüne kaydedilmesi kabul edilmiştir. Bu ayrıntı, Müslüman halka da yükümlülük yüklemiştir. Yedekte bulunan askerler özel faaliyetlerine veya çiftlik işlerine engel olmayacak şekilde zaman zaman eğitim için çağrılabilirler.

⁵ A. M. Nikolaieff, “Universal Military Service in Russia and Western Europe,” *The Russian Review* 8/2 (1949): 118.

⁶ *İmperia Petra Velikago (1700–1725 gg)* (Moskva, 2010) 124.

⁷ Mustafa Tanrıverdi, “The Effect of Russo-Turkish Wars on The Martial Arrangement of Russia (1696-1878),” *Contemporary Turkish - Russian Relations From Past to Future* içinde, ed. İlyas Topsakal and Ali Askerov (İstanbul: Istanbul University Press, 2021), 246-249.

Ayrıca ailevi durumdan dolayı, örneğin ailenin tek oğlu, tek geçim kaynağı ve küçük kardeşleri olan kişiler ile bazı milletlerden olanlar askerlikten muaf tutulmuştur. Din adamları, doktorlar ve öğretmenler de askerlikten tamamen muaf tutulmuşlardır. Askerlik hizmetlerini yerine getirmek için taşra askerlik daireleri kurulmuştur. Askerlik Hizmetine Dair Tüzük, bazı değişikliklerle birlikte Ocak 1918 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır.⁸

13 Ocak 1874 tarihli düzenlemeyle Rus kökenli olmayan halk askerlikten muaf tutulmuştur.⁹ Sadece Rusya'daki Müslüman nüfusun yaklaşık üçte birini oluşturan Avrupa Rusya'sı ve Sibirya'daki Kırım ve Kazan tatarları gibi Müslüman nüfus askerlik hizmetine çağrılmış; Güney Kafkasya ve Türkistan'daki Müslümanlar ise zorunlu askerlik hizmetinin dışında tutulmuşlardır. 28 Mayıs 1886'da Kafkasya'daki Rus kökenli olmayan nüfusun da zorunlu askerlik hizmetine dâhil edilmesini öngören 5741 sayılı kanun kabul edilmekle birlikte Müslüman halk askerlik vergisi ödemek şartıyla askerlik hizmetinden muaf tutulmuşlardır.¹⁰ Kafkas halklarından Osetler ise askerlik yükümlülüğünü yerine getirmeye gönüllü olduklarından, askerlik bedeli ödemek yerine fiili askerlik yapmışlardır. Rusya'ya yeni katılan Kars Oblastı ile Batum, Artvin, Sohum ve Karadeniz okruglarındaki Müslüman halk, askerlikten muaf tutulanlar arasında yer almışlardır. Askerlik yükümlülüğünün askerlik vergisi ile yerine getirilmesi usulü, Tiflis ve Kafkasya'nın yanı sıra Müslümanların ve Rus kökenli olmayan diğer etnik grupların yaşadığı yerlerde de uygulanmaya başlanmıştır. Bu yerler; Türkistan Krayı, Primorski ve Amur Oblastları, Sibirya'nın tüm guberniya ve oblastları, Astrahan, Zakaspiyski, Turgay, Ural, Akmoła, Semipalatinski ve Semireçenski oblastları, Mezenski ve Peçorski uezdları ile Arhangelski Guberniyası'nı kapsamıştır.¹¹

1874 Nizamnamesi ile belirli bölgelerdeki Müslümanlar askerlik vazifesinden muaf tutulmuş ancak Hristiyan ve Yahudileri kapsamamıştır. Bu nedenle askerlik yapmak istemeyen bazı Rus vatandaşları, Müslüman olmanın avantajından yararlanmak amacıyla Osmanlı topraklarına sığınmış, Osmanlı vatandaşlığına geçmiş ve din değiştirmişlerdir. 1875 yılında Hariciye Nezareti tarafından Osmanlı vatandaşlığına geçiş yapan Yahudilerin durumuna şu ifadelerle dikkat çekilmiş ve önlem alınması bildirilmiştir:¹² "Rusyalı olduğu halde hidmet-i askeriye... kurtulmak için Rusya memalikinden bu tarafa gelen bazı Yahudilerin İbrail Tüccar Nazırlığı'ndan kemal-i suhuletle pasaport ahz-ı ile teba-i saltanat-ı seniye sıfatıyla yine Rusya'ya avdet etmekte oldukları...". Askerlik yapmayı kabul etmeyen bir grup Ermeni ise Rusya'yı terk etmeye mecbur bırakılmışlardır. Bunun üzerine, Osmanlı topraklarına dönebilmek için Batum Osmanlı Başkonsolosu'na başvurarak askerlik yapmaktansa Müslüman olmayı tercih edeceklerini beyan etmişlerdir.¹³ Görüldüğü üzere Rusya'da asker alımına yönelik adımlar, özellikle Kafkasya'daki girişimler veya buna dair yayılan yalan haberler yerel isyanlara ve Osmanlı

⁸ *Ustav o Voinskoy Povinnosti s Obşeponyatnımi Ob'esneniyami* (Sankt Peterburg: Peçatano v Voennoy Tipografii, 1874), 9; Aleksandr Aleksandroviç Bilderling, *K 25-Letiye Vseobşey Voinskoy Povinnost* (Sankt Peterburg: Voennoy Tipografii, 1899), 1-7.

⁹ N. N. Golovin, *Voenniya Usiliya Rossii v Pervoy Mirovoy Voyne*, Tom 1 (Parij, 1939): 10-11.

¹⁰ Mamed Emin Rasulzade, *Sbornik Proizvedeniy i Pisem* (Moskva: Flinta, 2010), 59.

¹¹ Mustafa Tanrıverdi, *Çarlık Rusyası'nda Tiflis Vilayeti (1846-1914)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019), 155.

¹² BOA, HR. İD. 92/32.

¹³ BOA, HR.SFR.1, 133/29; BOA, HR.SFR.1, 133/30; BOA, HR.SFR.1. 133/43.

Devleti'ne göçlere neden olmuştur. Bu durum, Rus İmparatorluğu'na karşı hoşnutsuzluğu artırmıştır.¹⁴ Öte yandan Kırım, Kafkasya ve Türkistan halklarından Rus birliklerde görev yapan bir kesim de ortaya çıkmıştır.

Rus ordusundaki Müslüman askerlerin dini ihtiyaçlarına yönelik birçok resmi düzenleme yapıldığı görülmektedir. Bunlar arasında askeri birliklere din adamı ataması uygulaması, XVIII. yüzyılda düzensiz birliklerdeki Başkır-Mişer ve Tepter birlikleri, Kırım-Tatar süvari ve Litvanya Tatar süvari alaylarında tatbik edilmiş, din adamları özellikle sınır bölgelerindeki birliklerde görevlendirilmişlerdir. Bu alandaki düzenlemeler ise temel olarak XIX. yüzyılda yoğunlaşmıştır. 1830 ve 1840'lı yıllarda, bazı şehirlerdeki askeri limanlar ve garnizonlarda tam zamanlı Müslüman mollalar görevlendirilmiştir. Müslüman askerlerin, İslami usullere uygun şekilde gömülme hakkı, yasal olarak güvence altına alınmıştır. Yol parası ve günlük harcırah ödenmek suretiyle İslam'ın gereklerini yerine getirmek üzere Müslüman din adamları askeri birliklere davet edilmiştir.¹⁵

Düzenlemelerin, özellikle ordudaki sayısal ağırlıkları nedeniyle Tatar askerlere yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Bu askerlerin dini ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ilk başlarda "molla", "imam", "müezzin" adlı sivil din adamları ihtiyaç görülen yerlerde görevlendirilmiştir. Örneğin 14 Ocak 1854 tarihli düzenlemeye göre Ufa şehrinde ikamet eden Müslüman askeri personelin dini ihtiyaçları için Ufa Camii imamı ile müezzini görevlendirilmiş; imam için 90, müezzin için ise 50 gümüş ruble yıllık maaş verilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁶ 1858'de Samara'daki 11. Orenburg Lineer Taburuna bağlı Müslüman askerlerin manevi ihtiyaçlarını karşılamak üzere kadrolu bir din adamı atanması için kararname çıkarılmıştır.¹⁷ Müslüman din adamlarının, askeri hastanelerde tedavi gören yaralı Müslüman askerlere manevi destek sağladıkları da anlaşılmaktadır. 1860 tarihli bir kararnamede, bu din adamlarına Hristiyan meslektaşlarıyla eşit ödeme yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁸ Öte yandan 1877 yılında asker kökenli Orenburg müftüsü Selim Giray Tevkelev'in teklifi üzerine Müslüman askerlerin, birliklere yakın olmaları halinde camileri ziyaret etmelerine izin verilmiştir. Yakınlarda cami ve din adamı yoksa askerlerin manevi ihtiyaçlarını karşılamak için kendi aralarından güvenilir bir arkadaş seçebilmelerine müsaade edilmiştir. Böylece, askerler kendi aralarından din adamı çıkarabilmişlerdir. 1896 yılında ise ordudaki Müslüman din adamı kadroları, bu görevi her Müslümanın yapabileceğini ileri süren Orenburg Müftüsü Muhamedyar Sultanov'un teklifiyle tamamen kaldırılmıştır. Ancak kararın yanlışlığı kısa süre sonra anlaşılmış olacak ki, 1903 yılında Çar II. Nikolay daimî askeri mollalık makamlarının kurulmasını önermiştir. Müftü Sultanov, 1905-1907 devrimi sırasında görüşlerini gözden geçirmiş ve Bakanlar Kurulu'na bir dilekçe sunarak, askeri mollaların görevlerinin yeniden canlandırılmasını talep etmiştir.¹⁹

¹⁴ N. İ. Pokrovskiy, *Kavkazskie Voyni i İmamat Şamilya* (Moskva: ROSSPEN, 2009), 37; Z. B. Kipkeyeva, *Karaçayev-Balkarskaya Diaspora v Turtsii* (Stavrapol: SGU, 2000), 50.

¹⁵ Halim Abdullin, "Musulmanskoe Voennoe Duhovenstvo: Sostav Poryadok İzbraniya, Utverjdeniya (konets XVIII-naçala XX vv.)," *Gasırlar Avazı-Eho Vekov* 1/2 (2005): 225.

¹⁶ *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperii (PSZRİ)*, Sobranie 2, Tom 19, No 17519 (1844).

¹⁷ *PSZRİ*, Sobranie 2, Tom 33, No 33848 (1858).

¹⁸ *PSZRİ*, Sobranie 2, Tom 35, No 36001 (1862).

¹⁹ Abdullin, "Musulmanskoe Voennoe Duhovenstvo," 225.

Daimi askeri molla uygulaması 1908 yılında tekrar hayata geçirilmiştir.²⁰ Rus ordusunda tam zamanlı Müslüman din adamlarının görevlendirilmesi hakkında (*Ob uçrejdennii ştatnago magometanskago duhovenstva v voiskah*) 18 Haziran 1908 tarihinde özel bir nizamname kabul edilmiştir²¹; Voenniy molla (askeri molla) adı verilen din adamları şu bölgelerde ve sayıda görevlendirilmiştir: Vilensk askeri bölge mollası (iki), Varşova askeri bölge mollası (iki), Kiev askeri bölge mollası (iki), Moskova askeri bölge mollası (bir), Priamur askeri bölge mollası (iki). Bazı belirli görevlerdeki mollalar, ordu komutanının gerekli gördüğü birliklere, yönetim birimlerine veya bölge karargâhlarına atanabilme, normal maaşla 120 ruble ve desteklenmiş maaşla 132 ruble tutarında konaklama yardımı alabilmelerine hak verilmiştir. Ordu içinde dini hizmetleri yerine getirmek için yaptıkları ziyaretlerde, diğer inanç mensubu (Katolik ve Lutheran) ruhban sınıfı için belirlenen temel esaslara göre yol masrafları alabilmişlerdir. Mollalar, devlet hazinesinden emeklilik maaşı ve emekli tazminatı alma hakkına sahip olmuşlardır; bu haklar, diğer inançların din adamları sınıfı için belirlenen genel esaslara dayanmıştır.²² Bu din adamları düzenli olarak birlikleri ziyaret ederek askeri yemin, cenaze töreni ve vaaz gibi görevleri yerine getirmişlerdir. Bu düzenlemelerde temel amaç Müslüman din adamlarını Hristiyan meslektaşlarıyla eşit haklara kavuşturmak olmuştur.

Daimî askeri mollaların dışında, I. Dünya Savaşı döneminde sivil din adamları da göreve çağırılmıştır. *Kaspiy* gazetesinin haberine göre Rus-Japon Savaşı sırasında da aktif görev yapmış olan Ufa şehrinden Mir Seyid Efendi Subhankulov-Haşimov imam olarak atanmış, Mir Seyyid Efendi seferberlik döneminde yaralanması üzerine iyileşmek için memleketine dönmüş ve orduya geri dönmek üzere Kazan'a gelmiştir.²³ Genel seferberlikle ordudaki Müslüman sayısında önemli bir artış yaşanmış ve birçok ulusal birlik oluşturulmuştur. Bu birliklerde, Müslüman alaylarında olduğu gibi, müezzin kadrosu oluşturulmuştur. 1916'da Kafkas Süvari Tümeni yedek kuvvetlerindeki müezzin maaşı 600 ruble iken bölük komutanı maaşı 360 rubledir.²⁴ Bu durum, söz konusu pozisyonun din adamları tarafından pek tercih edilmediğinin de işareti sayılabilir.

Yasal düzenlemeler askerlerin yemin şekline varıncaya kadar geniş bir alanı kapsamıştır. Öncelikle 1850 tarihli düzenlemeyle Müslüman askerlerin Kuran'a dokunarak yemin etmeleri belirtilmiştir.²⁵ Ardından Müslüman askerler için daha standart bir yemin şekli ve metni belirlenmiştir. "Vallâhi, Billâhi, Tallâhi" ifadeleriyle Çar'a sadakat ve hizmet etmeye dair Kuran'ı Kerim üzerine yapılan yeminler, Rus İmparatorluğu'nun farklı bölgelerindeki Müslüman topluluklarının dil çeşitliliğini göz önünde bulundurularak Tatarca, Türkçe, Farsça gibi dillerde hazırlanmıştır.²⁶ 1874 yılında, bazı bölgelerdeki Müslümanlara askerliğin zorunlu hale gelmesiyle birlikte,

²⁰ Nikolay Vyacheslavoviç Podpryatov, "Deyatelnost Organov Vlasti Po Organizatsii Slujbi Nepravoslavnago Duhovenstva v Russkoy Armii," *Vlast* 9 (2010): 106-107.

²¹ İ. İ. Aminov, *Zakaspiyskiy Kray v Sostave Rossiyskoy Imperii: İstoriko-Pravovoe İssledovanie* (Moskva, 2018), 69.

²² *PSZRİ*, *Sobranie* 2, Tom 27, No 30503 (1911).

²³ *Kaspiy*, No 252 (1915), 4.

²⁴ Nikolay Vyacheslavoviç Podpryatov, "Deyatelnost Organov Vlasti Po Organizatsii Slujbi Nepravoslavnago Duhovenstva v Russkoy Armii," *Vlast* 9 (2010): 106-107.

²⁵ *PSZRİ*, *Sobranie* 2, Tom 25, No 24117 (1850).

²⁶ *Svod Voennih Postanovleniy 1869 goda*, Ç. 2. Voyska regulyarnye, kn. 6. Komplektovaniye voyisk i upravleniy, zavedeniya i uchrezhdeniya voennogo vedomstva. 2nd ed. Sankt Peterburg, 1907, 54-58.

Müslüman asker sayısının artışıyla paralel olarak din adamı sayısı da yükselmiştir. Çünkü orduya çağrılan askerlerin, kendi inançlarından bir din adamının önünde yemin etmeleri zorunlu kılınmıştır.²⁷ Çar II. Nikolay'ın milliyetçi politikalarının yansıması olarak 17 Şubat 1899 tarihli kararlar -önceleri anadilde olan- yeminlerin Rusça yapılması kararlaştırılmış, Rus vatandaşlığına yeni geçen yabancılar ise kapsam dışı bırakılmıştır.²⁸ Öte yandan, aynı yıl Müslüman ve Yahudi askerlerin dini gün ve gecelerde resmi görevden muaf tutulması kararlaştırılmıştır.²⁹

1905 Rus İhtilali, Rus İmparatorluğu genelinde geniş yankılar uyandırmış, halkın yönetim karşısındaki hoşnutsuzluğunu ve reform taleplerini güçlü bir şekilde ortaya koymuş, büyük toplumsal değişimlere yol açmıştır. Bu değişime umut bağlayan Müslüman askerler, dini ritüellerini yerine getirme hakkı ve domuz eti ile alkolün karavanadan çıkarılmasını talep etmişlerdir. Ancak bu talepleri, 1906 yılında Rus Genelkurmayı tarafından reddedilmiştir. Gerekçe olarak, Müslüman askerlerin sayısının az ve dağınık olması nedeniyle ayrı bir yemek düzeni oluşturmanın uygulamada zorluk yaratacağı ileri sürülmüştür.³⁰ Öte yandan 23 Mart 1910 tarihli bir kararnameyle emir komuta zincirindeki farklı dinlere mensup askerlerin varlığından dolayı askeri iç hizmet kanununda, komutanların dini görevleri yerine getirmelerinde astlarına yardımcı olmaları yeniden belirtilmiştir. Ne var ki, kararnamedeki dini uygulamalara dair birçok düzenlemede Hristiyanlık esas alınmıştır. Önceki dönemlerde de mevcut olan dini günler ve gecelerdeki izinler dönem dönem küçük düzenlemelerle yeniden yayımlanmıştır. Bu bağlamda, askerlere mübarek gün ve gecelerde izin verilmesine ilişkin alınan karar doğrultusunda, Arife, Aşure, Mevlid-i Nebi, Regaib, Mirac-ı Nebi, Berat, Leyletü'l-Kadr gün ve gecelerinde bir gün; Fıtır (Ramazan) ve Kurban bayramlarında ise üç gün izin verilmesi kararlaştırılmıştır.³¹

2) Rus Ordusundaki Müslüman Askerler

Kırım'ın Rusya'ya ilhakının ardından, 1 Mart 1784 tarihli yasal düzenleme ile Kırım Tatar Süvari Birlikleri kurulmuştur. Birkaç alaydan oluşan birlikler, genellikle Kırım sınırları boyunca iç güvenlik görevleri üstlenmiştir. 1796 yılında Çariçe II. Yekaterina'nın ölümünün ardından, tahta geçen oğlu I. Pavel, 19 Aralık 1796 tarihinde yayımladığı bir fermanla gereksiz gördüğü bu birlikleri feshetmiştir. Birlikte görev yapan beyler ve mirzalar dâhil tüm askerlerin, evlerine dönmelerini sağlamak amacıyla toprak, para ve bazı unvanlarla ve hediyeler verilmiştir. 1807 yılında Çar I. Aleksandr'ın kararıyla Kırım Tatarlarından her biri Kırım'ın Simferopol, Feodosiya, Yevpatoriya, Perekop şehirlerinin adını taşıyan dört süvari alayı kurulmuştur. Osmanlı ve Fransa'ya karşı kullanılmak üzere organize edilen bu birlikler masraflarını kendileri karşılamışlardır. 1827 yılında Kırım

²⁷ *Sbornik Tsirkulirov Ministerstva Vnutrennih Del po Voprosam Voinskoy i Voenno-Konskoy Povinnostey, 1874-1906 gg.* (Sankt Peterburg, 1906), 415-416.

²⁸ *Svod Zakonov Rossiyskoy Imperii, Zakon o Sostoyaniyah*, Tom IX (Sankt Peterburg, 1857), 847.

²⁹ *Ustav Vnutrenney Slujbi v Kavalerii* (Sankt Peterburg: Voennaya Tipografiya, 1889), 107.

³⁰ P. K. Daşkovskiy & E. A. Şerneva, "Polojenie Musulmanskih Obşin Zapadnoy Sibiri v Kontekste Gosudarstvennoy Religioznoy Politiki v Period Politiceskih Potryasenii v Naçale XX v.," in *Etnoreligioznie Protessy v Transgraniçnom Prostranstve Zapadnoy Sibiri, Kazahstana i Mongolii v Kontekste Gosudarstvennoy Politiki v XX-naçale XXI v.*, 74. Barnaul: Altayskiy Gosudarstvenniy Universitet, 2019.

³¹ *PSZRİ, Sobranie 3*, Tom 30, No 33247 (1913).

Tatar Süvari Muhafız Alayı kurulmuş, bu birlik, Çar I. Nikolay'ın himayesinde, Kırım Tatar mirzalarının gönüllü olarak destek verdiği bir muhafız birliği haline gelmiştir. 1863 yılında ise Çar I. Nikolay'ın özel konvoyunda görev yapmak üzere Kırım Tatar Süvari Muhafız Takımı kurulmuştur. Düzenleme ile bu birlikler Çar ailesinin güvenliğini sağlayan daha sembolik bir anlam kazanmışlardır. 1874 tarihli nizamname ile Rusya genelinde olduğu gibi, Kırım'daki tüm erkek nüfus da askerlik vazifesiyle yükümlü kılınmıştır. Uygulama Osmanlı topraklarına göçe neden olmuştur. Bu kapsamda Kırım Tatarlarına yönelik olarak dini ihtiyaçlarının karşılanacağı ve kendi bölgelerinde hizmet verecekleri özel bir düzenleme getirilmiştir. Bunun bir sonucu olarak 1877-1878 Türk-Rus Savaşı'nda Kırım kıyılarını Tatar birlikleri korumuş, ayrıca Rus birlikleriyle birlikte Balkanlarda Plevne, Lofça ve Gorni Dubnik muharebelerine katılmışlardır. 1906 yılında Kırım Süvari Alayı kurulmuş, kısa süre sonra adı, İmparatoriçe Aleksandra Fyodorovna'nın Kırım Süvari Alayı olarak değiştirilmiştir. Alaydaki askerlerin ibadet ihtiyacını karşılamak üzere özel cami gibi yapılar inşa edilmiştir. I. Dünya Savaşı döneminde Kırım Süvari Alayı, 10 Eylül 1914'te savaşa katılmış, Almanya ve Avusturya-Macaristan'a karşı mücadele etmiştir ve Rusya'nın savaştan çekildiği tarihe kadar cephe hattında aktif görev almıştır. 1917'de Çarlık rejiminin yıkılmasıyla, Kırım Süvari Alayı'nın adı I. Kırım Tatar Alayı olarak değiştirilmiş ve Kırım Tatar Hükümeti'ne bağlanmıştır. Ancak Bolşeviklerle yaşanan çatışmalar sonucunda 1918'de birlik dağılmıştır.³²

Kafkasya'daki Rus hâkimiyeti, aşamalı bir süreç içinde gerçekleşmiş ve farklı bölgeler, farklı zamanlarda Rus egemenliğine girmiştir. Kırım gibi, Kafkasya'da da yerel halktan Müslüman süvari birlikleri oluşturulmuştur. Bu birlikler Osmanlı Devleti'ne karşı birçok savaşta yer almıştır. Örneğin 1806-1812 Türk-Rus Savaşı'na Azerbaycan süvari birlikleri 3.700 askerle katılmıştır. 1828-1829 Türk-Rus Savaşı'nda dört Müslüman atlı alayı ve Kengerli Süvari olarak adlandırılan ayrı bir birlik kurulmuş ve 1830'ların başlarında Dağıstan ve Çeçenya'daki askeri operasyonlarda da yer almıştır. 1853-1856 Kırım Savaşı'nda da Kabardey süvarileri Kars civarında savaşmış ve birçoğu 4. dereceden Aziz George Nişanıyla ödüllendirilmiştir.³³ Kafkas Süvari Tugayı'nın alayları 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'na katılmış, gösterdikleri başarılarından dolayı birlikteki 2. Dağıstan Alayı ile Terek-Kuban Alayı ödüle layık görülmüşlerdir.³⁴ XIX. yüzyılda Rus imparatorlarını Kafkas dağlıları ve Kırım Tatarlarından oluşan bir tür Müslüman muhafız konvoyu korumuştur. Aynı zamanda Müslüman askerler Don, Kuban, Orenburg, Ural ve Sibirya Kazak birliklerinin bir parçası olarak eyalet sınırlarında muhafızlık hizmeti yürütmüşlerdir.³⁵ Böylelikle Rus idaresinde azınlık unsurlarının görünürde temsili sağlanmaya çalışılmıştır. Diğer yandan asker olarak Rus ordusuna katılmak istemeyen Hristiyan halktan bazı kişiler İslamiyet'e geçmişler veya Osmanlı'ya göç etmişlerdir.

³² Ayrıntılı bilgi için bk. Hacı Murat Arabacı, "Rus Ordusunda Kırım Tatar Süvari Birlikleri 1806-1920," *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 67 (2021): 299-312; Nadejda Mihailovna Emelyanova, "İslam i Armiya v Rossii", *Vestnik Yevrazii* 2 (2001): 55-56.

³³ Burcu Özdemir, "Bakü Sovyeti, Mart Olayları ve Vahşi Tümen," *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (Nisan 2024): 215.

³⁴ D. Y. Arapov, "Mojna Otmetit Ryad Viskokih Podvigov Voinskoy Doblesti, Proyavlenih Musulmanami," *Voenno-Istoricheskiy Jurnal* 11 (2004): 42-44; İ. İ. Aminov, *Zakaspiyskiy Kray v Sostave Rossiyskoy İmperii: İstoriko-Pravovoe İssledovanie* (Moskva, 2018), 69.

³⁵ Arapov, "Mojna Otmetit Ryad Viskokih Podvigov," 42-43.

I. Dünya Savaşı dönemi, Rus İmparatorluk ordusunda Kafkas süvari alaylarının Rusya çapında büyük bir üne kavuşmasını sağlamıştır. Avusturya-Macaristan Veliat Prensi Franz Ferdinand'ın suikastı sonucunda Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a ultimatoma vermesi, Rusya'nın Sırbistan'ı destekleyerek 30 Temmuz 1914'te genel seferberlik ilan etmesine yol açmıştır. Bu, Almanya'nın Rusya'ya savaş ilan etmesine neden olmuş ve Rusya, İtilaf Devletleri safında savaşa katılmıştır. Osmanlı Devleti ise 2 Ağustos'ta Almanya ile gizli ittifak antlaşması imzalayarak 29 Ekim'de Karadeniz'de Rus limanlarına saldırmış ve resmi olarak savaşa katılmıştır. 2 Kasım'da Rusya, Osmanlı'ya savaş ilan etmiştir. Rusya'nın Osmanlı ve Almanya'ya savaş ilanından önce, temmuz ayında resmi adı "Kafkas Yerli Süvari Tümeni" olan birlik kurulmuştur. Sert savaş taktikleri ve geleneksel kıyafetleriyle "Vahşi Tümen", "Kafkas Tümeni", "Dağ Tümeni" gibi adlarla anılmıştır.

Kafkas Yerli Süvari Tümeni; Kabardey, Çerkesya, Karaçay ve İnguşetya, Çeçenya ve Dağıstan, Abhazya ve Güney Kafkasya'daki zorunlu askerliğe tabi olmayan çoğunluğu Müslüman gönüllülerden oluşmuştur. Temmuz 1914 tarihinde kuruluşuna başlanan tümen, kasım ayında cepheye sevk edilmiştir.³⁶ Tümeni oluşturan birliklerden olan Kabardey Alayı, 431 Kabardey ve 75 Balkar olmak üzere 615 süvariden oluşmuştur. Alay komutanlığına bizzat Kafkasya Genel Valisi Kont İllarion Vorontsov-Daşkov atanmıştır. Alay Kur'an-ı Kerim üzerine yemin ettikten sonra Prokhladnaya köyünde askeri eğitime başlamışlardır.³⁷ 2. Dağıstan Süvari Alayı komutanlığına savaş öncesi Kafkasya Genel Valisi Vorontsov-Daşkov'un emir subaylığını yapmış olan Hristiyan Gürcü Prens, Yarbay Givi Amilahvari (1874-1943) atanmıştır.³⁸ Temir-Han-Şura çıkışında dizilen alaya, din adamları, şehir idaresi temsilcileri ve kalabalık bir halk topluluğu eşliğinde Kur'an-ı Kerim teslim edilmiş ve törenle uğurlanmıştır. Alay, önce yürüyüşle Petrovsk'a, ardından trenle Vinnitsa'ya ulaşmıştır. Burada, aralarında Lev Tolstoy'un en küçük oğlu Mihail Lvoviç'in bulunduğu birkaç subay daha alaya katılmıştır.³⁹ Çeçen Süvari Alayı komutanlığına 26 Ağustos 1914 tarihinde Aziz George Şövalyesi Yarbay Alexander Sergeevič Svyatopolk-Mirskiy atanmıştır. Başvuruların yoğunluğu nedeniyle gönüllü sayısı 9 Ağustos'ta 668'e ulaşmış, bu durum Nazran'daki İnguş birliklerinin ayrı bir alay olarak düzenlenmesine yol açmıştır.⁴⁰ Tatar Süvari Alayı, Elizavetpol, Bakü guberniyaları ile Tiflis Guberniyası'nın Borçalı uezdi gönüllülerinden kurulmuştur. Komutanlığına Yarbay Pyotr Aleksandroviç Polovtsov atanmış, yardımcı kadro ise ağırlıklı olarak Müslümanlardan oluşmuştur.⁴¹

Kafkas Yerli Süvari Tümeni'nin başına önce İmparatorun biraderi Grandük Mihail

³⁶ Kafkas halklarından bir askeri birlik oluşturma fikrinin ilk ortaya çıkışı konusunda, fikrin Kabardeylere mi yoksa İllarion Vorontsov-Daşkov'a mı ait olduğu belirsizdir. İlk varsayımına göre, 24 Temmuz 1914'te Kabardey ve Balkar toplumunun önde gelenleri, 400 kişilik bir süvari alayıyla savaşa katılma taleplerini Petersburg'a iletmış, İmparator bu talebi memnuniyetle onaylamıştır. Diğer bir versiyona göre ise, 26 Temmuz 1914'te Vorontsov-Daşkov, İmparator'a Kafkas halklarından askeri birlikler oluşturmaya önermiş ve 27 Temmuz'da Kabardey halkı ile Nalçik'teki Beş Dağ Topluluğu'nun desteğiyle bir süvari alayı kurulmasına izin verilmiştir. Kesin olan, fikri İmparator'a sunanın Vorontsov-Daşkov olduğudur. Bk. O. L. Oprişko, *Kavkazskaya Konnaya Diviziya* (Nalçik, 1999), 6-10; A. R. Psihomahova, "Kavkazskaya Konnaya Diviziya v Pervoy Mirovoy Voyne," *Vestnik Vyatskogo Gosudarstvennogo Gumanitarnogo Universiteta* 8 (2014): 63.

³⁷ Psihomahova, "Kavkazskaya Konnaya Diviziya v Pervoy Mirovoy Voyne," 64.

³⁸ Arapov, "Mojna Otmetit Ryad Podvigov," 61.

³⁹ M. İ. Abdulaeva, "Vtoroy Dagestanskiy Konnyy Polk v Sostave Kavkazskoy Tuzemnoy Konnoy Divizii (1914-1917 gg.)," *İstoriya, Arkheologiya i Etnografiya Kavkaza* 4/40 (2014): 79--80.

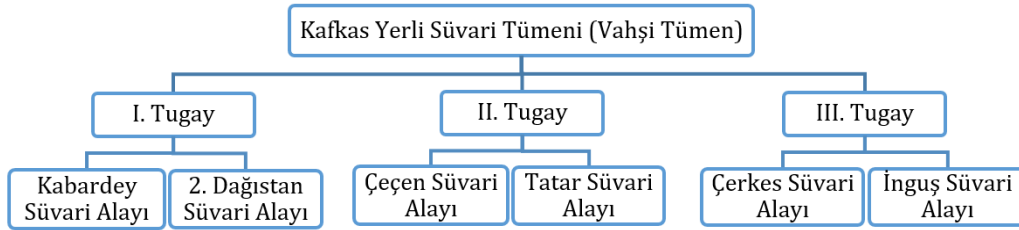
⁴⁰ Oprişko, *Kavkazskaya Konnaya Diviziya*, 56.

⁴¹ "Puteşestvie Yego İmperatorskago Velicestva," *Letopis Voynı 1914 Goda*, no. 17 (13 Dekabrya 1914 g.): 272-274.

Aleksandroviç Romanov⁴², Şubat 1916'da D. P. Bagration, Eylül 1917'de ise P. A. Polovtsev atanmıştır.⁴³ Çerkes ve İnguş gönüllüler arasında Batum Oblastı'ndan Acara Piyade Taburu da yer almasına rağmen⁴⁴ cepheye gönderilmemiştir. Her alayın adı bir millete ait olsa da alayların içinde farklı milletten temsilciler yer alabilmiştir. Öyle ki sadece Dağıstan alayında yaklaşık 20 farklı lehçe konuşulmuştur. Müslüman gönüllüler cepheye sevk edilmeden önce sadakatlerini göstermek amacıyla şu şekilde yemin etmişlerdir: "Vallahi Billahi Tallahi Kur'an'ın önünde Allah'a söz verir ve yemin ederim ki, Tüm Rusların Egemen İmparatoru Majestelerine sadık kalacağım, tüm görevlerimi dürüst ve vicdanlı bir şekilde yerine getireceğim ve bana verilen yetkiyi aşmayacağım ve kimseye kasıtlı olarak herhangi bir zarar veya kayıp vermeyeceğim, aksine, bana emanet edilen değerleri kendi değerlerim olarak koruyacağım..."⁴⁵

28 Kasım 1914'te Tiflis'te bulunan II. Nikolay, Müslüman temsilcilere şöyle seslenmiştir: "Bu zor zamanlarda samimi davranan Tiflis ve Elizavetpol guberniyalarındaki Müslüman nüfusun tüm temsilcilerine en içten şükranlarımı sunuyorum ve bunun kanıtı, kardeşimin komutası altında ortak düşmanımızla savaşmak üzere yola çıkan tümenin bir parçası olarak Kafkasya'daki Müslüman nüfus tarafından altı süvari alayının donatılmasıdır. Lütfen Rusya'ya olan sevgi ve bağlılıkları için tüm Müslüman nüfusa en içten şükranlarımı iletin."⁴⁶

Tablo-1: Kafkas Yerli Süvari Tümeni'nin Askeri Birimleri

Tümendekiler, normal askerlerle aynı haklara sahip olmakla birlikte bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Örneğin, dağlıların kendi dillerinde "siz" kelimesi bulunmadığı için subaylara "sen" diye hitap etmelerine izin verilmiş, ancak bu durum askeri disiplini bozmamıştır. Tümendeki yaşamın büyük ölçüde dağ geleneklerine göre düzenlenmesi uyum sürecini kolaylaştırmıştır. Süvarilere, döneme göre oldukça yüksek sayılabilecek 25 ruble aylık ödenmiştir. Ateşli silahlar hariç, tüm teçhizatlarını kendileri temin etmişlerdir. Her birine, hazineden 150 rublelik bir ödenek, ailelerine de maddi destek sağlanmıştır.⁴⁷ Her alayın bir alay mollasına sahip olması, dini ihtiyaçları karşılamak için zorunlu tutulmuştur. Gönüllüler ise inançlarına saygı göstermeyen subaylara itibar etmemiştir. Farklı milletlerin bir arada bulunması, dil engeli gibi zorlukları beraberinde getirmiştir. Üst kadrolar genellikle tercüman kullanırken, diğerleri temel kalıpları ezberlemekle

⁴² N. N. Breşko-Breşkovskiy, *Dikaya Diviziya* (Riga, 1920), 8.

⁴³ M. N. Katiyeva, "İnguşi v Sostave İrregularnih Voinskih Soedineniy Rossii Sformirovannih v Posledney Çetverti XIX-Naçale XX vv.," *Sovremennaya Nauçnaya Mysl* 5 (2021): 47.

⁴⁴ L. İ. Tsvijba, *Abhazı na Frontah Pervoy Mirovoy Voynı (1914-1917)* (Moskva, 2024), 15.

⁴⁵ D. M. Sofin, "Velikiy Knyaz Mihail Aleksandroviç i Formirovanie Dikoy Divizii," *Noyabrskie İstoriko-Arhivne Çteniya v Permskoy Partarhive* (2018): 383-388.

⁴⁶ "Puteşestvie Yego İmperatorskago Veliçestva," *Letopis Voynı 1914 Goda* 17 (13 Dekabrya 1914 g.): 272-274.

⁴⁷ V. V. Karpayev, "Dikaya Diviziya," *Eho Kavkaz* 3/6 (1994): 38.

yetinmiştir. Bazı gönüllüler yaşlarını saklamak için sakallarını kına ya da aşı boyasıyla boyamışlardır. Disiplin ihlalleri, alaydan atılmayla sonuçlanabilecek utanç verici bir durum olarak görülmüştür. Bununla birlikte, yaralanma gibi zorunlu sebeplerle eve dönmek zorunda kalanlar, yerlerine akrabalarını gönderebilmişlerdir.⁴⁸

Kafkas Yerli Süvari Tümeni, dört aylık bir askeri eğitimin ardından, 6 Kasım 1914'te Güneybatı Cephesi'ne sevk edilmiş, 22 Kasım'da Lviv'de konuşlanarak Hüseyin Han Nahçıvanskiy komutasındaki 2. Süvari Birliği'ne katılmıştır. Karpatlar, Galıçya ve Polonya'nın dağlık bölgelerinde, ayrıca Romanya Cephesi'nde çatışmalara katılmıştır. Tümen, 1917 Şubat Devrimi ile Geçici Hükümet kurulmasına rağmen imparatora bağlılığını sürdürmüştür. Ağustosta General Lavr Kornilov'un Geçici Hükümet'e karşı darbe girişimi sırasında, Tüm Rusya Müslüman Birliği'nin müdahalesiyle tümen harekete katılmamıştır. Tümen Başkomutanı Bagration, Karlov'un başarısızlığının ardından Petrograd'a görüşmeye gitmiş, ancak Tatar Süvari Alayı temsilci göndermeyi reddetmiştir. 7 Kasım Bolşevik Devrimi sırasında Romanya'da bulunan tümen, Rusya'nın savaştan çekilme kararı sonrası Mayıs 1917'de Mogilyov'a, ardından Ağustos'ta Kafkasya Ordusu'na dâhil edilerek lağvedilmiştir. Bazı alaylar eski bölgelerine dönmüştür.⁴⁹

Sonuç olarak Rus ordusuna alınan Müslüman asker sayısı 1875-1893 döneminde yıllık ortalama 8.125 olmuştur, yani ordudaki toplam asker sayısının %3,7'sidir.⁵⁰ Az sayıda olmakla beraber ordudaki generallerin bir kısmı Kırım, Kafkasya, Türkistan gibi Müslüman bölgelerin önde gelen idarecileridir.⁵¹ Kendi birlikleriyle hizmet eden yerel beyler arasında Rus Çar'ının nezdinde ön plana çıkma, nişan alma sebepleriyle rekabet dahi söz konusu olmuştur.⁵² Öte yandan Rus idaresi bu kişilerin yereldeki otoriterleri üzerinden kolaylıkla disiplini sağlayabilmiştir. XX. yüzyılın başında Rus ordusundaki alt rütbeli askerlerin inançlarına göre dağılımı Ortodoks %75, Müslüman %2, Katolik %9, Lüteriyen %1,5 şeklindedir.⁵³ Bu askerlerin çoğunluğu Tatar, Başkurt, Teptyarlardan oluşmuştur.⁵⁴ Müslüman asker sayısı Ağustos 1914 itibarıyla kara ordusunda 9 general, 343 subay ve 39.283 alt rütbeli olmak üzere yaklaşık 40 bindir. Avrupa Rusya'sı veya Rusya'nın Avrupa kısmından alınan bu askerlere I. Dünya Savaşı'ndaki askeri seferberlikte alınanların eklenmesiyle birlikte Müslüman asker sayısı büyük oranda artmıştır. Buna dair literatürde 700 bin ile 1,5 milyon sayıları telaffuz edilmekle birlikte Arapov 250 binden fazla olamayacağını iddia etmektedir.⁵⁵ 1914 öncesi ordudaki Müslüman asker ve

⁴⁸ Psihomahova, "Kavkazskaya Konnaya Diviziya v Pervoy Mirovoy Voyne," 64.

⁴⁹ Özdemir, "Bakü Sovyet'i, Mart Olayları ve Vahşi Tümen," 219-221.

⁵⁰ *Stoletie Voennago Ministerstva 1802-1902*, Sost. V. V. Şepetelnikov, Çast III, Kniga I, Otdel I (Sankt Peterburg: Tip. Tov-va M. O. Volf, 1914), 141-150, 301-302.

⁵¹ *Spisok Generalam Po Starşinstvu, Çast I, II, III*, Sostav. po 1-e İyulya 1910 goda (Sankt Peterburg: Voennaya Tipografiya, 1910), 21, 36.

⁵² Redinger, A. F. *İstoriya Moey Jizni*, vol. 2 (Moskva, 1999), 116.

⁵³ Alksandr Petroviç Abramov & Aleksandr İvanoviç Alekseenko, "Duhovnost i Nravstvennost v İstoriko-Kulturnoy Traditsii Russkoy Armii," *İstoriçeskie, Filosojskie, Politiceskie i Yuridiçeskie Nauki, Kulturologiya i İskusstvovedenie. Voprosı Teorii i Praktiki* 5/2 (2011): 11.

⁵⁴ S. M. İshakov, "Turki-musulmane v Rossiyskoy Armii (1914-1917)," *Turkologiceskiy Sbornik* (2002): Moskva, 2003, 245.

⁵⁵ D. Y. Arapov, *Sistema Gosudarstvennogo Regulirovaniya İslama v Rossiyskoy İmperii (poslednaya tret' XVIII-naçala XX vv.)* (Moskva: MİGU, 2004), 287; D. Y. Arapov, "Musulmane Rossii v Godı Pervoy Mirovoy Voynı," in *İslam v Multikulturnom Mire: Sbornik Statey Mejdunarodnoy Konferentsii* (13-17 Noyabr 2013 g.), Kazanskiy Federalniy Un-t, Kazan, 2014, 419.

generallerin oranı oldukça düşük bir orandadır. Bu durum Müslüman subayların savaş dönemindeki cesaret ve başarılarıyla general rütbesi kazanmaları ve askeri birliklere komutan olmalarıyla kısmen değişmeye başlamıştır. Bunun yanında, İmparatorluk yasalarına göre bazı bölgelerdeki Müslümanlar zorunlu askerlikten muaf olmalarına rağmen Kafkas Yerli Süvari Tümeni gibi para karşılığında Rus ordusuna gönüllü katılan, İslami sembollerin ön plana çıkarıldığı Müslüman birlikler yer almıştır.

3) Müslüman Askerler ve Osmanlı Devleti'nin Cihat İlanı

Rusya'nın Kafkasya'da gönüllülerden bir birlik oluşturma girişimi Temmuz 1914'te, Rusya tarafından Osmanlı ve Almanya'ya henüz savaş ilan edilmeden önce başlamıştır. Rusya'nın Osmanlı'ya savaş ilan ettiği 2 Kasım'da gönüllü birlikler Güneybatı Cephesinde savaş halindeydiler. 14 Kasım'da Osmanlı Sultanı tarafından ilan edilen cihat, İslam dünyasında geniş yankı uyandıracak bir hamle olarak tasarlanmıştır. Ancak, Fetva Emini Ali Haydar Efendi'nin Fatih Camii'nde okumayı planladığı cihat fetvası, ilan tarihinden önce Rus diplomatik çevrelerinin eline geçmiştir. 23 Ekim'de İstanbul'daki Rus Elçisi Mihail N. Girs tarafından merkeze gönderilen telgrafta, fetvanın içeriği detaylandırılmış, Fransızca ve Rusça çevirileri de eklenmiştir. Girs, fetvada Kur'an'a yapılan atıfların yanı sıra, Hristiyan boyunduruğundan kurtulma çağrısına ve "kâfirlerin" elinden kurtarılması gereken yerler arasında İran, Kafkasya, Türkistan, Kırım, Kazan, Astrahan, Hive ve Buhara gibi bölgelerin yer almasına dair endişelerini dile getirmiştir.⁵⁶ Ancak Rusya, Osmanlı'nın cihat ilanını kendi müftüleri aracılığıyla geçersiz kılmaya çalışmıştır. Nitekim Rusya'ya bağlı bir din adamı sınıfı oluşturulmuş ve çeşitli fetvalarla Osmanlı'nın cihat ilanını geçersiz sayılmıştır.

Orenburg Müftüsü Muhammedyar Sultanov ise Rusya Müslümanlarını Osmanlı'ya karşı savaşa katılmaya davet etmiştir. Rusya Müslümanları ise Osmanlı Halifesi, yani din ve vatan kavramlarının arasında kalmışlardır. Müslüman halka İslam'daki bir Müslüman'ın anavatanına sadık olması: "Vatan sevgisi Allah'a imanla eşdeğerdir" sözleri hatırlatılmıştır.⁵⁷ Diğer din adamları da benzer doğrultuda beyanlarda bulunmuşlardır. Büyük Yekaterina tarafından ilan edilen Müslüman tebaa için tam din özgürlüğü sayesinde ülkede 17 milyon Müslüman tebaa için 26.960 ibadethanenin açık olduğu, 46.492 din adamının hizmet ettiği vurgulanmıştır. Sonuç olarak, Rusya'daki tüm milletlerin mükemmel bir şekilde yaşadığı, kendi dillerini konuştukları, geleneklerini ve kültürlerini koruma konusunda her hakka sahip oldukları iddia edilmiştir. Bu nedenle ülkenin diğer milletleriyle aynı seviyede Rusya'nın düşmanlarıyla savaştıkları belirtilmiştir.⁵⁸

1915 yılında Kafkasya'da alay komutanı olarak görev yapan, Azerbaycan Türkü olması muhtemel, Müslüman Yüzbaşı Bağirbekov, Osmanlı birliklerine karşı yapılan savaşta hayatını kaybetmiştir. *Kaspiy* gazetesinde cenaze töreni Olet adlı bir şahıs üzerinden şöyle aktarılmıştır:

⁵⁶ Tibet Abak, "Rus Vilayetlerinde Mukim Müslümanların Osmanlı'nın Savaşa Girişine Tepkileri ve Çarlık Hükümetinin Aldığı Tedbirler (1914)," *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi* 1/2 (2020): 160-161.

⁵⁷ Salavat Mithatoviç İshakov, "Otnoşenie Rossiyskoy Musulman k Pervoy Mirovoy Voynе," *Rossiyskaya İstoriya* 5 (2014): 111-115.

⁵⁸ Dilyara Usmanova, "Rossiyskie Musulmane i Propaganda v Gody Pervoy Mirovoi Voiny (1914-1916 gg.)," *Acta Slavica Iaponica* 37 (2016): 73-101.

“...Yakın zaman önce, Türklerle yapılan şanlı bir savaşta, Kafkasya’da görev yapan alay komutanı Müslüman Yüzbaşı Bagirbekov şehit oldu. Merhumun cenazesi, tüm arkadaşları tarafından uğurlandı. ...İki ahund davet edildi ve onlar, müzik eşliğinde, cenaze töreninin başında, aynı taburdan olan askerlerle birlikte cenazeyi mezara kadar götürdüler. Mezarın başında, merhum için görkemli bir namaz kılındı. Ahundlar, gün boyu, akşama kadar Kuran okumaya devam ettiler. Volga bölgesinden gelen Müslüman askerlerin, ahundların etrafında oturup, Kuran okumalarını ciddi bir şekilde dinlemeleri duygusal yönden etkileyiciydi. ...Kuran okumaları dikkatle dinlendi ve her bir sure gözyaşlarını beraberinde getirdi. Subaylar, merhumun arkadaşları, Müslümanlara bu sıcak ilgilerinden dolayı teşekkür ettiler. Gelenek olarak yemekler hazırlandı ve fakirlere para dağıtıldı.”⁵⁹

Rusya’daki Müslüman askerler ise çoğunlukla imparatora sadık kalmaya devam etmiş ve savaşmayı sürdürmüşlerdir. Kazan Tatarları gibi gruplar, cihat çağrısını “Alman destekli bir Osmanlı hamlesi” olarak görmüş ve genellikle bu çağrıya mesafeli kalmışlardır. Kafkasya ve Türkistan Müslümanları, genellikle cihat ilanına daha güçlü bir dini bağ hissiyle yaklaşmış olabilir. Ancak Rus ordusuna katılan Müslüman askerler üzerindeki etkisi sınırlı kalmıştır. Çoğu bölgede, Müslüman toplumlar, Osmanlı’yı destekliyor gibi görünmekten kaçınmış ve Rusya’ya olan bağlılıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle Rusya’daki Müslüman liderler, cihat ilanını dinen desteklemediklerini ifade etmişlerdir. Diğer yandan bazı Müslüman askerler, Osmanlı İmparatorluğu’na karşı savaşmaktan dolayı içsel bir çatışma yaşamıştır. Özellikle cephedeki mektuplarda, bazı askerlerin “din kardeşleriyle” savaşmaktan duyduğu rahatsızlık dile getirilmiştir. Müslüman dini liderlerin bir kısmı, Çarlık Rusya’sına olan bağlılıklarını açıkça ifade ederek halkı Osmanlı’nın çağrılarına karşı mesafeli durmaya çağırmıştır. Örneğin, Orenburg Müftüsü ve Kafkasya’daki dini liderler, Müslüman askerlerin Rusya’ya sadık kalmaları gerektiğini vurgulamışlardır. Cihat ilanı, Rus ordusundaki Müslüman askerler üzerinde karmaşık bir etki yaratmakla birlikte çoğu asker Rusya’ya bağlılığını korumuş ve orduda hizmet etmeye devam etmiştir. Diğer yandan savaşın başlamasıyla birlikte, Rus hükümeti Müslümanların Osmanlı İmparatorluğu’na olan sadakatinden endişe duymaya başlamıştır. Bu endişeler, kısmen, Rus Müslümanlarının Osmanlı yaralıları ve savaş esirleri için yardım toplama çabalarında görülmüştür. 1915 yılında, Müslüman askerlerin dini kimliklerini ifade etmek için ay yıldız ve hilal gibi sembollerini kullanma talepleri tartışılmıştır. Ancak, Rus yönetimi bu tür dini sembollerini çatışma yaratabileceği ve dini farklılıkları vurgulayabileceği gerekçesiyle reddetmiştir. Bazı bölgelerde yerel düzeyde bu semboller yine de gayri resmi olarak kullanılmıştır.⁶⁰

Sonuç

Rusya’nın Müslüman halklar üzerindeki hâkimiyet süreci XVI. yüzyılda hanlıkların ele geçirilmesiyle gerçekleşmeye başlamış; Kırım, Kafkasya ve Türkistan’ın işgaliyle sürmüştür. Rusya’nın imparatorluğa dönüş süreci olan bu genişleme I. Petro döneminden

⁵⁹ *Kaspiy*, No 142 (1915) 3.

⁶⁰ Vladislav Georgiyeviç Sobolev, “Musulmanskii Vopros v Rossiyskom Imperii v Godı Pervoy Mirovoy Voynı 1914–1916 gg. (po materialam Rossiyskago Gosudarstvennago İstorıçeskago Arhiva),” *Klio* 3, no. 99 (2015): 189–194.

başlayıp 1914'e kadar zorunlu askerliğe dair yapılan düzenlemelerle sürdürülmeye çalışılmıştır. Ancak Müslüman halkın askerliğe sıcak bakmaması, Rus idaresinin de Müslüman halka karşı güvensizliğiyle tamamlanmış, görece Rus idaresine daha geç dâhil olan Kafkasya, Türkistan gibi bölge halkları, önce doğrudan askerlikten muaf tutulmuş, daha sonraları ise askerlik vergisi vermek koşuluyla muafiyetleri sürdürülmüştür.

Öte yandan Müslüman Tatarlardan askeri birlikler kurulmuştur. Bu askerlerin dini ihtiyaçları için Kırım ve Kafkas savaşları döneminde orduda din adamları görevlendirilmeye başlanmıştır. Bunlar aracılığıyla askerlerin moralinin yükseltilmesi ve sadakatlerinin artırılması amaçlamıştır. İlk imam görevlendirmeleri, özellikle Kafkasya'da görev yapan Tatar askerler için yapılmıştır. 1860'lardan itibaren, bazı askeri üslerde askerler için mescit veya özel ibadet alanı tahsis edilmeye başlanmış ancak bu uygulama her bölgede eşit şekilde yaygınlaştırılamamıştır. Özellikle barış dönemlerinde askerlerin namaz ve oruç gibi ibadetleri için kısmi izinler verilmekle birlikte, bu tür esneklikler çetin savaş dönemlerinde sıklıkla göz ardı edilebilmiştir, XIX. yüzyılın sonlarına doğru Ruslaştırma politikaları kapsamında dini törenler sınırlandırılmış ve Rus kültürüne entegrasyon amaçlı çalışmalar yoğunlaşmıştır. İmam tayini ve ibadet alanlarının oluşturulması gibi düzenlemeler kısmen olumlu etkiler yaratsa da özellikle din alanındaki diğer kısıtlamalar başta Tatar toplumu olmak üzere Müslümanlar arasında askerlik hizmetine olan olumsuz bakışı daha fazla güçlendirmiştir. Çarlık yönetiminin dini tolerans ve sadakati artırmaya yönelik sınırlı bir strateji olmaktan öteye gidememiştir.

Müslüman askerlerin dini haklarına dair gelişmeler dönemin azınlık politikalarının bir yansımasıdır. Müslüman askerlerin ibadet gibi temel dini vecibelerini yerine getirme çabaları, devletin din politikalarındaki tutarsızlıklar ve yerel askeri idarecilerin inisiyatifine bırakılan düzenlemeler nedeniyle çoğu zaman sekteye uğramıştır. Bu durum, yalnızca bireysel hakların ihlali değil, aynı zamanda Müslüman toplumların askeri düzen içerisindeki yerlerini de belirsiz hale getirmiştir. Müslüman askerlerin dini özgürlükleri konusunda yaşanan kısmi gelişmeler, Rus-Japon Savaşı sırasında askeri molla pozisyonlarının oluşturulması ve 1908'de bu pozisyonların Hristiyan askeri din adamlarıyla eşit statüye getirilmesi gibi düzenlemelerle belirginleşmiştir. Ne var ki bu çabalar dahi İmparatorluk genelinde Müslümanların dini ve kültürel ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılayamamıştır.

Rusya'nın yerel han, mirza ve bey gibi etkili kesimlere askeri rütbelere vermesi, bu toplulukların desteğini kazanma ve yerel otoritesini artırma amacıyla gerçekleştirilmiştir. Diğer bir ifadeyle bu strateji, Müslüman askerlerin varlığının belirgin hale gelmesinden ziyade yerel güçler üzerinden Rus merkezi otoritesinin kurulmasına hizmet etmiştir. Her ne kadar Kafkasya ve Türkistan'dan alınan asker sayısı çok az olsa da Kafkas Yerli Süvari Tümeni gibi gönüllü birlikler, Rusya'nın Müslüman toplumlar üzerinde tesis etmeye çalıştığı otoritenin de simgesi olmuştur. Müslüman askerlerin savaşlardaki kahramanlıkları, orduda hızla yükselebilen Müslüman komuta kadrosunu ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu düzen içinde cihat ilanı, Rusya Müslümanları ve Müslüman askerler arasında beklenen etkiyi yaratamamıştır, zira Rusya'daki coğrafi, ekonomik, dilsel ve kültürel farklılıklar, daha önemlisi cihadın Almanya'nın çıkarlarına hizmet ettiğine dair

yayılan düşünce Rusya Müslümanlarının bir araya gelmesini engellemiş ve cihat ilanının etkisini sınırlamıştır.

Beyanname:

- 1. Etik Kurul İzni:** Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
- 2. Katkı Oranı Beyanı:** Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.
- 3. Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Declarations:

- 1. Ethics approval:** Not applicable.
- 2. Author contribution:** The author declares no one has contributed to the article.
- 3. Competing interests:** The author declares no competing interests.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

- BOA, Hariciye Nezareti İdare (HR. İD), 92/32.
BOA, Hariciye Nezareti Petersburg Sefareti 1, (HR.SFR.1), 133/29.
BOA, Hariciye Nezareti Petersburg Sefareti 1, (HR.SFR.1), 133/30.
BOA, Hariciye Nezareti Petersburg Sefareti 1, (HR.SFR.1), 133/43.

İnceleme, Araştırma Eserler ve Süreli Yayınlar

- Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperii (PSZRİ). Sobraniye 2. Tom 19. No 17519 (1844).
PSZRİ, Sobraniye 2. Tom 25. No 24117 (1850).
PSZRİ, Sobraniye 2. Tom 33. No 33848 (1858).
PSZRİ, Sobraniye 2. Tom 35. No 36001 (1860).
PSZRİ, Sobraniye 3. Tom 30. No 33247 (1913).
Abak, Tibet. "Rus Vilayetlerinde Mukim Müslümanların Osmanlı'nın Savaşa Girişine Tepkileri ve Çarlık Hükümetinin Aldığı Tedbirler (1914)." *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi* 1/2 (2020): 150-169.
Abdulaeva, M. İ. "Vtoroy Dagestanskiy Konniy Polk v Sostave Kavkazskoy Tuzemnoy Konnoy Divizii (1914-1917 gg.)." *İstoriya, Arkheologiya i Etnografiya Kavkaza* 4/40 (2014): 78-84.
Abdullin, Halim. "Musulmanskoe Voennoe Duhovenstvo: Sostav Poryadok İzbraniya, Utverjdeniya (konets XVIII-naçala XX vv.)." *Gasırlar Avazı-Eho Vekov* 1/2 (2005): 225-230.
Abramov, Alksandr Petroviç, and Aleksandr İvanoviç Alekseenko. "Duhovnost i Nravstvennost v İstoriko-Kulturnoy Traditsii Russkoy Armii." *İstoriçeskie, Filosojskie, Politiceskie i Yuridiçeskie Nauki, Kulturologiya i İskusstvovedenie. Voprosı Teorii i Praktiki* 5/2 (2011): 10-12.
Alp, Alper. "Rus Çarlığında Müftülüklerin Kuruluşu ve Gelişimi," *Gazi Akademik Bakış* 13 (2013): 117-126.

- Aminov, İ. İ. *Zakaspiyskiy Kray v Sostave Rossiyskoy İmperii: İstoriko-Pravovoe İssledovanie*. Moskva: İzdanie, 2018.
- Arabacı, Hacı Murat. "Rus Ordusunda Kırım Tatar Süvari Birlikleri 1806-1920." *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 67 (2021): 299-312.
- Arapov, D. Y. "Musulmane Rossii v Godı Pervoy Mirovoy Voynı." In *İslam v Multikulturnom Mire: Sbornik Statey Mejdunarodnoy Konferentsii* (13-17 Noyabr 2013 g.), 418-425. Kazan: Kazanskiy Federalniy Un-t, 2014.
- Arapov, D. Y. *Sistema Gosudarstvennogo Regulirovaniya İslama v Rossiyskoy İmperii (poslednaya tret XVIII-naçala XX vv.)*. Moskva: MİGU, 2004.
- Arapov, D. Y. "Mojna Otmetit Ryad Viskokih Podvigov Voinskoy Doblesti, Proyavlennih Musulmanami." *Voenno-İstoricheskiy Jurnal* 11 (2004): 42-43.
- Arapov, D. Y. "Musulmanskiy Mir v Vospriyatii Verhov Rossiyskoy İmperii." *Voprosı İstorii* 4 (2005): 132.
- Bayev, G. V. *Osetinskiy Divizion: İstoricheskaya Spravka*. Vladikavkaz: İzdanie, 1903.
- Bilderling, Aleksandr Aleksandroviç. *K 25-Letiyu Vseobşey Voinskoy Povinnost*. Sankt Peterburg: Voennoy Tipografii, 1899.
- Daşkovskiy, P. K. & E. A. Şerneva. "Polojenie Musulmanskih Obşin Zapadnoy Sibiri v Kontekste Gosudarstvennoy Religioznoy Politiki v Period Politiceskih Potryasenii v Naçale XX v." In *Etnoreligioznie Protessi v Transgraniçnom Prostranstve Zapadnoy Sibiri, Kazahstana i Mongolii v Kontekste Gosudarstvennoy Politiki v XX-naçale XXI v.*, 68-75. Barnaul: Altayskiy Gosudarstvenniy Universitet, 2019.
- Golovin, N. N. *Voenniya Usiliya Rossii v Pervoy Mirovoy Voyne*. Vol. 1. Parij, 1939.
- Gusterin, P. V. "Perviy Perevodçik i Pervoy İzdanie Korana na Russkom Yazıke." *İslamovedenie* 1 (2011): 84-92.
- İmperia Petra Velikago (1700-1725 gg)*. Moskva: OLMA Media Grupp, 2010.
- İshakov, S. M. "Turki-musulmane v Rossiyskoy Armii (1914-1917)." *Turkologiceskiy Sbornik* (2002): Moskva, 2003.
- İshakov, Salavat Mithatoviç. "Otnoşenie Rossiyskoy Musulman k Pervoy Mirovoy Voyne." *Rossiyskaya İstoriya* 5 (2014): 109-121.
- Karpayev, V. V. "Dikaya Diviziya." *Eho Kavkaz* 3/6 (1994): 38-42.
- Katiyeva, M. N. "İnguşi v Sostave İrregularnih Voinskih Soedineniy Rossii Sformirovannih v Posledney Çetverti XIX-Naçale XX vv." *Sovremennaya Nauçnaya Mısl* 5 (2021): 45-47.
- "Puteşestvie Yego İmperatotskago Veliçestva." *Letopis Voynı 1914 Goda* 17 (13 Dekabrya 1914 g.).
- Kipkeyeva, Z. B. *Karaçaeva-Balkarskaya Diaspora v Turtsii*. Stavropol: SGU, 2000.
- Muftiyzade, İ. M. *Oçerk Voennoy Slujbi Kırmskih Tatar s 1783 po 1899 god (po arhivnim materialam)*. Simferopol, 1899.
- Nikolaieff, A. M. "Universal Military Service in Russia and Western Europe," *The Russian Review* 8/2 (1949): 117-126.
- Oprışko, O. L. *Kavkazskaya Konnaya Diviziya*. Nalçik: Elbrus, 1999.
- Özdemir, Burcu. "Bakü Sovyeti, Mart Olayları ve Vahşi Tümen." *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (Nisan 2024): 213-231.

- Podpryatov, Nikolay Vyacheslavoviç. "Deyatelnost Organov Vlasti Po Organizatsii Slujbi Nepravoslavnago Duhovenstva v Russkoy Armii." *Vlast* 9 (2010): 105-107.
- Pokrovskiy, N. İ. *Kavkazskie Voynı i İmamət Şamilya*. Moskva: ROSSPEN, 2009.
- Psihomahova, A. R. "Kavkazskaya Konnaya Diviziya v Pervoy Mirovoy Voyne." *Vestnik Vyatskogo Gosudarstvennogo Gumaniternogo Universiteta* 8 (2014): 62-66.
- Rasulzade, Mamed Emin. *Sbornik Proizvedeniy i Pisem*. Moskva: Flinta, 2010.
- Redinger, A. F. *İstoriya Moey Jizni*. Vol. 2. Moskva, 1999.
- Sbornik Tsirkulárov Ministerstva Vnutrennikh Del po Voprosam Voinskoy i Voennno-Konskoy Povinnostey, 1874-1906 gg.* Sankt Peterburg, 1906.
- Sobolev, Vladislav Georgiyevič. "Musulmanskıy Vopros v Rossiyskoy İmperii v Godı Pervoy Mirovoy Voynı 1914-1916 gg. (po materialam Rossiyskogo Gosudarstvennogo İstoriçeskogo Arhiva)." *Klio* 3/99 (2015): 188-195.
- Sofin, D. M. "Velikiy Knyaz Mihail Aleksandroviç i Formirovanie Dikoy Divizii." *Noyabrskie İstoriko-Arhivnye Çteniya v Permskoy Partarhive* (2018): 383-388.
- Spisok Generalam Po Starşinstvu, Çast I, II, III*. Sostavlen po 1-e İyulya 1910 goda. Sankt Peterburg: Voennaya Tipografiya, 1910.
- Stoletie Voennago Ministerstva 1802-1902*. Sost. V. V. Şepetelnikov. Çast III, Kniga I, Otdel I. Sankt Peterburg: Tip. Tov-va M. O. Volf, 1914.
- Svod Voennih Postanovleniy 1869 goda*. Ç. 2. Voiska regulıarnye, kn. 6. Komplektovaniye voisk i upravleniy, zavedeniya i uçrejdeniya voennogo vedomstva. 2nd ed. Sankt Peterburg, 1907.
- Svod Zakonov Rossiyskoy İmperii, Zakon o Sostayaniyah*, Tom IX. Sankt Peterburg, 1857.
- Tanrıverdi, Mustafa. *Çarlık Rusyası'nda Tiflis Vilayeti (1846-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019.
- Tanrıverdi, Mustafa. "The Effect of Russo-Turkish Wars on The Martial Arrangement of Russia (1696-1878)," *Contemporary Turkish - Russian Relations From Past to Future* içinde, ed. İlyas Topsakal ve Ali Askerov, 239-253. Istanbul: Istanbul University Press, 2021.
- Tsiuntsuk, R. A. "Musulmanskaya Fraktsiya IV Gosudarstvennoy Dumy Nakanune i v Gody Pervoy Mirovoy Voynı." In *Pervaya Mirovaya Voyna i Gosudarstvennaya Duma: Materialı Mejdunarodnoy Nauchnoy Konferentsii (Kazan, 17-18 Oktyabrya 2014 Goda)*, 211-220. Moskva: Izdanie Gosudarstvennoy Dumy, 2015.
- Tsvijba, L. İ. *Abhazı na Frontah Pervoy Mirovoy Voynı (1914-1917)*. Moskva, 2024.
- Usmanova, Dilyara. "Rossiyskie Musulmane i Propaganda v Gody Pervoy Mirovoy Voynı (1914-1916 gg.)." *Acta Slavica Iaponica* 37 (2016): 73-101.
- Ustav o Voinskoy Povinnosti s Obşeponyatnimi Ob'esneniyami*. Sankt Peterburg: Peçatano v Voennoy Tipografii, 1874.
- Ustav Vnutrenney Slujbi v Kavalerii*. Sankt Peterburg: Voennaya Tipografiya, 1889.
- Zorin, V. Y. "K Voprosu ob Etnokonfessionalnom Vnutrenney Politiki Rossii Naçala XX v." *Oteçestvennaya İstoriya* 5 (2003): 105.

BOLŞEVİK BASINI VE HEGEMONYA: *NİSAN TEZLERİ*'NİN TOPLUMSAL MOBİLİZASYON ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

 Samet YERKÖY^a

Öz

Bu çalışma, Vladimir Lenin'in 1917 yılında kaleme aldığı *Nisan Tezleri*'nin, Bolşevik basın aracılığıyla nasıl etkili bir toplumsal mobilizasyon sağladığını analiz etmektedir. *Nisan Tezleri*, Rus Devrimi'nin ideolojik ve politik yönelimini belirleyen temel bir belge olarak, sosyalist devrim hedefini net biçimde ortaya koymuş ve geniş işçi sınıfı ile köylü sınıfı gibi toplumsal kesimlere hitap ederek mevcut kapitalist düzeni sert bir şekilde eleştirmiştir. Çalışmada, Antonio Gramsci'nin hegemonya teorisi temelinde Lenin'in söylemlerinin ideolojiyle ilişkisi ve Bolşevik basının bu söylemi yayma işlevi teorik çerçeve olarak sunulmuş; söylem analizi yöntemi olarak Teun van Dijk'in eleştirel söylem analizi modeli tercih edilerek Lenin'in retorik stratejileri bilişsel, söylemsel ve toplumsal boyutlarıyla sistematik biçimde incelenmiştir. Bu yöntem Lenin'in ideolojik hedeflerini ve söylem gücünü derinlemesine anlamaya olanak sağlamıştır. *Nisan Tezleri*, Bolşevik basın tarafından geniş kitlelere ulaştırılarak devrimci bilincin yaygınlaşmasında ve halkın devrim sürecine aktif katılımında kritik rol oynamış; basın, sadece mesajların taşıyıcısı olmakla kalmayıp, ideolojik içeriği geniş toplumsal tabanlara ulaştırarak devrimin iletişim altyapısını ve ideolojik çerçevesini güçlendirmiştir. Ayrıca, kitlelerin siyasi farkındalığını artırmış ve devrim sürecindeki aktörler arasındaki güç ilişkilerinin şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Bulgular, Lenin'in söylemlerinin işçi ve köylü kitleleri adına mevcut sistem algısını kökten değiştirme amacı taşıdığını ve söylemin hem stratejik hem de ideolojik bir araç olarak işlev gördüğünü göstermektedir. Çalışma, Lenin'in *Nisan Tezleri*'ni toplumsal mobilizasyon ve hegemonya inşası bağlamında ele alarak, devrimci hareketlerin dil ve söylem aracılığıyla nasıl etkili bir liderlik ve hegemonya mekanizması kurduğunu tarihsel ve siyasal bağlamda ortaya koymakta; böylece Lenin'in söylemlerinin stratejik amaçları ve toplumsal dinamiklerle kurduğu ilişki üzerinden dilin dönüştürücü gücünü ve ideolojik hegemonya yaratmadaki rolünü göstermektedir. Bu bağlamda, Bolşevik basın ve Lenin'in retorik, sosyalist devrim sürecinde söylem ile ideolojinin siyasette iç içe geçtiğinin somut örnekleri olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Rusya tarihi, Vladimir Lenin, *Nisan Tezleri*, Bolşevik basın, 1917 Rus Devrimi, toplumsal mobilizasyon, hegemonya, devrimci söylem.

^a Dr., İstanbul/Türkiye, yerkoysamet@gmail.com

BOLSHEVIK PRESS AND HEGEMONY: THE IMPACT OF *APRIL THESES* ON SOCIAL MOBILIZATION

Abstract

This study analyzes how Vladimir Lenin's *April Theses*, written in 1917, enabled effective social mobilization through the Bolshevik press. As a foundational document that defined the ideological and political orientation of the Russian Revolution, the *April Theses* clearly articulated the goal of socialist revolution. They harshly criticized the existing capitalist order by addressing broad social groups, including the working class and the peasantry. Based on Antonio Gramsci's theory of hegemony, the study presents the relationship between Lenin's discourse and ideology, as well as the function of the Bolshevik press in disseminating this discourse, as its theoretical framework; it employs Teun van Dijk's model of critical discourse analysis as the methodological tool, systematically examining Lenin's rhetorical strategies across cognitive, discursive, and social dimensions. This method enabled a deeper understanding of Lenin's ideological goals and discursive power. The *April Theses*, disseminated to the masses by the Bolshevik press, played a critical role in the spread of revolutionary consciousness and the active participation of the people in the revolutionary process; the press not only acted as a conveyor of messages but also strengthened the communicative infrastructure and ideological framework of the revolution by delivering ideological content to broader social bases. Furthermore, it increased political awareness among the masses and played a decisive role in shaping power relations among the actors of the revolutionary process. The findings reveal that Lenin's discourse aimed to fundamentally alter the existing perception of the system on behalf of the working and peasant classes, and that the discourse functioned as both a strategic and ideological tool. By examining Lenin's *April Theses* in the context of social mobilization and the construction of hegemony, the study reveals how revolutionary movements establish effective leadership and hegemony mechanisms through language and discourse in their historical and political contexts; thus, it demonstrates the transformative power of language and its role in creating ideological hegemony through the strategic objectives of Lenin's discourse and its interaction with social dynamics. In this context, the Bolshevik press and Lenin's rhetoric are evaluated as concrete examples of the interweaving of discourse and ideology in politics during the socialist revolutionary process.

Keywords: Russian history, Vladimir Lenin, April Theses, Bolshevik press, 1917 Russian Revolution, social mobilization, hegemony, revolutionary discourse.

БОЛЬШЕВИСТСКАЯ ПЕЧАТЬ И ГЕГЕМОНИЯ: ВЛИЯНИЕ АПРЕЛЬСКИХ ТЕЗИСОВ НА ОБЩЕСТВЕННУЮ МОБИЛИЗАЦИЮ

Аннотация

В данном исследовании анализируется, как *Апрельские тезисы* Владимира Ленина, написанные в 1917 году, обеспечили эффективную социальную мобилизацию посредством большевистской прессы. *Апрельские тезисы*, являясь основополагающим документом, определившим идеологическую и политическую направленность Русской революции, ясно обозначили цель социалистической революции и подвергли резкой критике существующий капиталистический порядок, обращаясь к широким слоям общества, таким как рабочий класс и крестьянство. В исследовании, основываясь на теории гегемонии Антонио Грамши, рассматриваются взаимосвязь ленинского дискурса с идеологией и функция большевистской прессы в распространении этого

дискурса как теоретическая рамка; в качестве метода анализа используется модель критического дискурса Тёна ван Дейка, с помощью которой риторические стратегии Ленина систематически исследуются в когнитивном, дискурсивном и социальном измерениях. Этот метод позволил глубже понять идеологические цели Ленина и силу его дискурса. *Апрельские тезисы*, доведённые до широких масс большевистской прессой, сыграли решающую роль в распространении революционного сознания и активном участии народа в революционном процессе; пресса не только служила передатчиком сообщений, но и усиливала коммуникативную инфраструктуру и идеологические рамки революции, распространяя идеологическое содержание среди широких слоев общества. Кроме того, она способствовала повышению политической осведомлённости масс и сыграла определяющую роль в формировании соотношения сил между участниками революционного процесса. Результаты показывают, что ленинский дискурс стремился радикально изменить восприятие существующей системы от имени рабочих и крестьянских масс, а также что дискурс функционировал как стратегический и идеологический инструмент. Анализируя *Апрельские тезисы* Ленина в контексте социальной мобилизации и построения гегемонии, исследование раскрывает, как революционные движения формируют эффективное лидерство и механизмы гегемонии посредством языка и дискурса в их историческом и политическом контексте; таким образом, демонстрируется преобразующая сила языка и его роль в создании идеологической гегемонии через стратегические цели ленинского дискурса и его взаимодействие с социальными динамиками. В этом контексте большевистская пресса и риторика Ленина рассматриваются как конкретные примеры переплетения дискурса и идеологии в политике в процессе социалистической революции.

Ключевые слова: История России, Владимир Ленин, Апрельские тезисы, большевистская пресса, Русская революция 1917 года, социальная мобилизация, гегемония, революционный дискурс.

Giriş

Bolşevik Devrimi, siyasal rejimin dönüşümünün ötesinde, toplumsal yapının, ideolojinin ve kültürün köklü bir biçimde yeniden inşa edilmesinin de başlangıcını simgelemiştir. Bu çalışmanın odağı, Vladimir İlyiç Lenin'in devrimci söylemi ile Bolşevik basının toplumsal mobilizasyondaki merkezî rolünü ideolojik hegemonya teorisi bağlamında analiz etmektir. Lenin döneminde, devrimci sürecin yalnızca silahlı mücadeleyle sınırlı olmadığı, bunun ötesinde halkın düşünsel dönüşümünü ve ideolojik yönelimini içeren daha kapsamlı bir toplumsal dönüşüm olarak kurgulandığı görülmektedir. Bu yaklaşım, devrimci hedeflerin geniş kitlelere ulaşabilmesi için ideolojik hegemonyanın kurulmasını gerekli kılmaktadır. Lenin'e göre, halkın bu süreci sahiplenmesi ve etkin katılım göstermesi, dilin stratejik ve dönüştürücü kullanımıyla mümkündür.

Son yıllarda ideoloji, dil ve toplumsal dönüşüm arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların sayısında belirgin bir artış gözlemlenmektedir. Literatür, özellikle söylem analizi ve hegemonya kavramlarına odaklanmış; bu kavramsal çerçeve içinde ideolojinin

dil aracılığıyla nasıl inşa edildiği ve toplumsal bağlamda nasıl sürdürüldüğü üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak Lenin'in devrimci retoriği ile Bolşevik basının toplumsal mobilizasyondaki işlevi, özellikle bilinç inşası ve ideolojik yönlendirme bağlamında hâlâ yeterince derinlemesine ele alınmamıştır. Bu bağlamda, Lenin dönemine ait söylemin yalnızca siyasal bir mesaj iletmekle kalmadığı, toplumsal algıları dönüştürmeyi de hedeflediği görülmektedir. Devrim süreci içinde dilin stratejik bir araç olarak kullanılması, halkın gündelik yaşantısıyla örtüşen bir anlam evreni yaratılmasına katkı sağlamıştır. Böylece Bolşevik iletişim tarzı, kitlelerin devrime yönelik algılarını biçimlendirmiş ve bu sürece aktif katılımın zeminini oluşturmuştur. Bu söylemsel yaklaşımın hem propaganda niteliği taşıdığı hem de ideolojik yönlendirme ve toplumsal bilinç inşası açısından değerlendirilmeye açık olduğu düşünülmektedir.

Bolşevik basını, Lenin'in devrimci söylemini topluma ulaştırmada kritik bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Basın, yalnızca bir bilgi kaynağı olmanın ötesinde, ideolojik bir eğitim ve dönüştürme mekanizması olarak da işlev görmüştür. Bu bağlamda, bu çalışma aşağıdaki sorulara yanıt aramaktadır: Lenin'in söylemi toplumsal mobilizasyonu nasıl mümkün kılmıştır? Bolşevik basınının ideolojik hegemonya inşasındaki işlevi nedir? Ve bu söylem ile ideoloji arasındaki ilişki devrim sürecinde nasıl ortaya çıkmaktadır? Lenin, basını devrimci ideolojiyi geniş kitlelere yaymak ve halkın devrimci bilincini güçlendirmek için etkin bir araç olarak değerlendirmiştir. Bolşevik gazeteleri, özellikle işçi sınıfı ve köylülere hitap ederek, devrimci mesajları topluma entegre etmeye odaklanmıştır. Bu süreçte kullanılan dil, halkın devrimci ideolojiyi kabul etmesine ve bu ideolojiyi içselleştirmesine katkı sağlayacak şekilde yapılandırılmıştır. Lenin'in söylemi, Antonio Gramsci'nin hegemonya teorisiyle paralellikler taşıyan bir yaklaşımla egemen ideolojilere alternatif bir dünya görüşü sunmuş ve toplumsal yapının dönüştürülmesi için bir araç olarak kullanılmıştır.

Bolşevik söyleminin toplumsal bilinç üzerindeki etkisi yalnızca teorik düzeyde kalmamış, pratikte de derin bir dönüşüm yaratmıştır. *Nisan Tezleri* gibi belgeler, devrimci hedefleri ve ideolojik yönelimleri açık bir şekilde ortaya koymuş; kullanılan dil, halkın bu hedeflere nasıl ulaşabileceği konusunda net bir çerçeve sunmuştur. Lenin'in 7 Nisan 1917'de *Pravda*'da yayımlanan "Proletaryanın Bu Devrimdeki Görevleri Üzerine" (О задачах пролетариата в данной революции) başlıklı yazısıyla formüle ettiği *Nisan Tezleri*, devrimci eylem planını kısa ve öz biçimde ortaya koymuş; teorik açıdan bazı tartışmalı yönlerine rağmen, Bolşeviklerin siyasal mücadelede zafer kazanmasına ve toplumu yeni bir gelişim düzeyine taşımasına önemli katkı sağlamıştır. Bu nedenle, *Nisan Tezleri* devrimin somut adımlarını belirlemiş ve halkın bu adımları nasıl benimsemesi gerektiğini anlatan pratik bir rehber işlevi görmüştür.¹ Bu bağlamda, Lenin'in söyleminin söylemsel, bilişsel ve toplumsal düzlemlerde analiz edilmesi, Bolşevik söyleminin halkın zihinsel yapısını dönüştürmede ve toplumsal mobilizasyonu sağlamadaki etkisini ortaya koymaktadır. Lenin'in ideolojik söylemi ile Bolşevik basının bu süreçteki yönlendirici rolü sayesinde, devrim siyasal bir değişim yaratırken, söylemin toplumsal gerçekliği inşa etme gücünü de ortaya koyarak halkın bilişsel dünyasını yeniden yapılandırmıştır. Bu durum,

¹ Aleksandr Vitalyeviç Gorlov, "Ob Aprelskih Tezisah V.İ. Lenina," *Vestnik Ekspertnogo Soveta* 3/38 (2024): 61-62.

söylemin bir aktarım aracı ve toplumsal dönüşümün kurucu bir ögesi olduğunu göstermektedir.

1) Bolşevik Basını ve Toplumsal Mobilizasyonun İdeolojik İnşası

Lenin'in liderliğinde Bolşevik basını, bir propaganda aracı olmanın ötesine geçmiş; devrimci ideolojinin geniş kitlelere ulaşmasını ve işçi sınıfı ile köylülerin harekete geçirilmesini sağlayan stratejik bir araç olarak toplumsal mobilizasyonda merkezî bir rol üstlenmiştir. Bu doğrultuda, Bolşeviklerin gazeteleri ve yayınları, Marksizm-Leninizm propagandasının en önemli ve belirleyici aracı olarak kabul edilmiş, Merkezi Komite'nin yayımladığı *Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Bolşevikler) Tarihi*'nde bu rolün altı çizilmiştir.² Lenin'in öncülüğünde yayımlanan *İskra (Искра)*, işçi sınıfı ile köylüler arasındaki birliği savunarak köylüleri despotizme karşı mücadeleye mobilize eden bir program oluşturmuştur.³ Benzer şekilde, *Pravda (Правда)*, 1917 devrimi öncesinde işçi sınıfını çarlık ve kapitalizme karşı belirleyici mücadelelere hazırlamada önemli bir rol oynamıştır.⁴ Özellikle 1917 yılının Mart ve Nisan aylarında Petrograd'da artan grevler, askerlerin kitle yürüyüşleri ve kadın işçilerin gösterileri, *Pravda*'nın yayımladığı devrimci çağrılarının halkta karşılık bulduğunu göstermektedir.

İskra gazetesi, Bolşevik basınının ilk ve en etkili örneklerinden biri olarak 1900 yılında yurtdışında yayımlanmaya başlamış, Lenin'in devrimci ilkelerini, toplumsal sorunlara dair çözüm önerileriyle birlikte işçi sınıfı ve köylülere aktarmada merkezî bir rol oynamıştır. Marksist düşünceleri geniş halk kitlelerine anlaşılır bir dille ulaştırmayı amaçlayan gazete, toplumsal değişimin gerekliliğini vurgulayarak emekçiler arasında ideolojik bir dayanışma zemini oluşturmayı amaçlamıştır.⁵ Lenin açısından *İskra*, yalnızca bir propaganda aracı olmanın ötesinde, devrimci hareketin örgütlenmesini ve yönlendirilmesini mümkün kılan bir araçtır. Bu doğrultuda gazete, kuramsal söylemin ötesine geçerek halkı eyleme sevk edecek pratik stratejilere de yer vermiştir.⁶ Lenin'in öncülüğünde şekillenen Bolşevik basın, kitlelerin bilincini dönüştürerek devrimci sürecin ilerlemesinde etkili olmuştur. Özellikle 1905 Devrimi sırasında işçiler arasında dağıtılan bildirilerle birlikte kullanılması, *İskra*'nın kitlesel grevlerin örgütlenmesinde oynadığı işlevsel rolü açıkça ortaya koymaktadır.

Bolşevik basının toplumsal mobilizasyon ve kamuoyu oluşturmadaki etkisi, Lenin'in stratejik liderliği ve bu yayınların geniş kitlelere ulaşmayı hedefleyen içerikleriyle şekillenmiştir. Proletaryanın hegemonyasını desteklemek amacıyla faaliyet gösteren *Proletariy (Пролетарий)*, *Vperyod (Вперед)* ve *Pravda* gibi yayınlar, özellikle işçi sınıfı ve köylülere hitap eden yazılarıyla toplumsal sorunları gündeme taşımış ve çözüm önerilerini yaygınlaştırmıştır.⁷ 1912 yılında günlük bir gazete olarak yayımlanmaya

² Valentin Andreeviç Şandra, *Propaganda Marksistsko-Leninskoy Teorii v Gazete: Uchebno-Metodicheskoe Posobie* (Moskva: İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta, 1978), 6.

³ Yuzef Zaharoviç Polevoy, *Leninskaya İskra i İskrovskie Organizatsii v Rossii* (Moskva: Gospolitizdat, 1941), 76.

⁴ Yuriy Amvrosiyeviç Knyazev, "Veteranı Treh Revolyutsiy: Stranitsy iz Jizni i Borby Mitişçinskogo Raboçego-Bolşevika G. P. Maksimova," *Avangardnaya Rol Proletariata v Revolyutsionnom Dvijenii Rossii (1895-1917 gg.): Sbornik Trudov* içinde, ed. Ervand Amayakoviç Kurginyan (Moskva: Moskovskiy Oblastnoy Pedagogičeskiy İnstitut im. N. K. Krupskoy, 1973), 106.

⁵ Polevoy, *Leninskaya İskra*, 3-4.

⁶ Viktor İvanoviç Novikov, *Lenin i Deyatelnost İskrovskih Grupp v Rossii: 1900-1903* (Moskva: Mısl, 1984), 4-5.

⁷ İvan Akimoviç Baykalov, *Lenin i Stalin o Peçati* (Moskva: Tipolaboratoriya Vkiy, 1933), 13-14.

başlayan *Pravda*, Bolşevik Parti'nin resmî organı olarak işçi ve köylü kitlelerinin toplumsal bilinçlenmesini desteklemeyi ve devrimci hareketin geniş bir tabana yayılmasını sağlamayı hedeflemiştir. Bu gazete, işçi sınıfının hakları ve mücadele yöntemlerini ele alan yazılarla toplumsal tartışmalara zemin hazırlamış ve devrimci fikirlerin kamuoyunda görünür hale gelmesine katkıda bulunmuştur.⁸ Lenin, *Ne Yapmalı (Что Делать?)*⁹ adlı eserinde, basının yalnızca bir propaganda aracı olarak görülmemesi gerektiğini belirtmiş; onu toplumsal ve siyasal etkisi olan bir güç olarak tanımlamıştır. Ona göre, yasadışı basın sansürü aşarak kamuoyunda önemli bir etki yaratmış, hatta devletin resmî kurumlarını bile tepki vermeye zorlamıştır. Bolşevik basının bu işlevi, dönemin sosyal ve politik koşullarına uygun olarak, geniş kitlelerin katılımını sağlama ve kamuoyu oluşturma açısından kritik bir rol oynamıştır. *Pravda*'nın 1917 İlkbaharı boyunca işçilere ve asker konseylerine yönelik yazıları, *Temmuz Günleri (Июльские дни)* olarak bilinen ve Geçici Hükümet'e karşı gerçekleştirilen halk ayaklanmasında da etkili olmuştur.¹⁰

Bolşevik basının toplumsal mobilizasyon üzerindeki etkisi, Çarlık rejiminin sert sansür politikalarına rağmen kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. Yeraltı matbaaları ve yurt dışındaki yayın organları aracılığıyla faaliyetlerini sürdüren Bolşevikler, devrimci mesajları yaymak için yaratıcı yöntemler geliştirmiştir. Askerî temalı basın organlarından *Okopnaya Pravda (Окопная Правда)*, *Soldatskaya Pravda (Солдатская Правда)* gibi gazeteler, cephedeki askerlerin devrimci bilincini artırmayı hedeflemiş, bu amaçla doğrudan askerî komiteler tarafından finanse edilmiştir. Gazeteler, özellikle cephedeki askerlerin yaşadığı sorunları gündeme getirerek, onların devrim sürecine katılımını teşvik eden bir platform işlevi görmüştür. Aynı zamanda, başlangıçta farklı sosyalist akımları temsil eden *Novaya Jizn (Новая Жизнь)*, entelektüel lider ve yazar Maksim Gorki'nin yazılarıyla geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmış ve toplumsal tartışmalara zemin hazırlamıştır. Ancak gazetenin zamanla sağa kayması ve Bolşevik Parti politikalarına yönelik eleştirileri, Lenin'in sert tepkisine yol açmış ve Bolşevik üyelerin gazeteyle iş birliği sona ermiştir.¹¹ 1917 yaz aylarında, özellikle *Temmuz Günleri* sırasında cephedeki askerlerin St. Petersburg'a yürüyerek devrim çağrısında bulunması, askerî basının etkisini açıkça ortaya koymuştur.¹²

Birinci Dünya Savaşı sırasında Bolşevik basını, savaşın toplumsal ve ekonomik etkilerini ele alarak savaş karşıtı bir bilinç oluşturmaya ve işçi sınıfını devrim sürecine mobilize etmeyi amaçlamıştır. Bu dönemde Lenin'in *Nisan Tezleri*, *Pravda* aracılığıyla geniş kitlelere ulaştırılmış; böylece devrimci fikirlerin toplumsal zeminde kök salmasına katkıda bulunulmuştur. Özellikle Nisan 1917'de *Pravda*'da yayımlanan ve "Tüm İktidar

⁸ Oleg Timofeyevich Palamarçuk, "Jurnalistika v Jizni Politika Lenina," *Ekonomika. Pravo. Peçat. Vestnik KSEİ* 1/2 (2017): 84-85.

⁹ Vladimir İlyiç Lenin, *Chto Delat?* (Moskva: OGİZ Gosudarstvennaya İzdatelstvo Politiceskoy Literaturı, 1945), 75.

¹⁰ Aleksandr Rabinoviç, *Bolşeviki Prihodyat k Vlasti: Revolyutsiya 1917 Goda v Petrograde* (Moskva: Progress, 1989), 42-43.

¹¹ Lidiya Alekseevna Spiridonova, "Bil li Gorkiy 'Porajentsem?': Po Materialam Publitsistiki Epohi Pervoy Mirovoy Voynı," *Russkaya Publitsistika i Periodika Epohi Pervoy Mirovoy Voynı: İssledovaniya i Materialı* içinde., ed. Vadim Vladimiroviç Polonskiy (Moskva: İmli Ran, 2013), 159; Dmitriy Gennadyeviç Gujva, "Voennye Gazeti i Jurnalı v Godı Pervoy Mirovoy Voynı kak Osnovnoe Sredstvo Informirovannaya Russkoy Armii," *Russkaya Publitsistika i Periodika Epohi Pervoy Mirovoy Voynı: Politika i Poetika* içinde., ed. Vadim Vladimiroviç Polonskiy (Moskva: İmli Ran, 2013), 552.

¹² Anton Antonoviç Antonov-Ovseenko, "Periodiceskaya Peçat i İyulskoe Vosstanie 1917 g. v Petrograde," *Uçenie Zapiski Zabaykalskogo Gosudarstvennogo Universiteta. Seriya Filologiya, İstoriya, Vostokovedenie* 2 (2012): 219-220.

Sovyetlere! (Вся власть Советам!)” çağrısını içeren yazılar, işçi ve cephedeki askerler tarafından kurulan temsil organı Petrograd Sovyeti içindeki tartışmalar üzerinde etkili olmuş ve Geçici Hükümet’e yönelik muhalefetin sertleşmesine zemin hazırlamıştır. Bolşevik Parti, legal basını ve parlamento kürsüsünü etkili biçimde kullanarak geniş halk kesimlerini siyasi olarak eğitmiş ve devrimci eyleme hazırlamıştır.¹³ Açlık, yoksulluk ve derinleşen eşitsizlikleri hedef alan bu yayınlar, kamuoyu desteğini artırarak işçileri ve köylüleri devrim mücadelesine dâhil etmiştir. Bu süreçte Bolşevik basını, savaşın yıkıcı etkilerine karşı sosyalist bir alternatif sunarak devrimci değişimin hem ideolojik hem de pratik temelini oluşturmuştur.¹⁴ Sonuç olarak Bolşevik basını, ideolojik mesajları iletirken halkı devrim sürecine de dâhil etmiş, siyasal bilinci örgütlemiş ve kolektif dönüşüm iradesini güçlendiren kurucu bir işlev üstlenmiştir.

2) Hegemonya Teorisi ve Söylem Analizi: Mobilizasyonun İdeolojik Temelleri

Antonio Gramsci'nin hegemonya teorisi, toplumsal mobilizasyonun ideolojik temellerini anlamak için tarihsel bağlamla bütünleşmiş güçlü bir analitik çerçeve sunmaktadır. Gramsci'nin kavramları, somut tarihsel olaylar ve toplumsal mücadelelerle şekillenmiş, “tarihselcilik” yaklaşımıyla belirli bir tarihsel duruma özgü anlamlarla ele alınmıştır.¹⁵ Bu yöntem, kavramları soyutluktan uzaklaştırır da evrenselci bilgi anlayışına meydan okuduğu için eleştirilmiştir. Yine de tarihselcilik, hegemonya gibi kavramların hem geçmiş hem de güncel bağlamlarda uygulanabilirliğini artırmaktadır. Gramsci'ye göre ideoloji, yalnızca bireylerin yaşam deneyimleriyle çelişen görüşleri benimsemesini açıklayan bir “yanlış bilinç” değil; aynı zamanda toplumsal yaşamı anlamlandıran, pratikleri yönlendiren ve sınıfsal çıkarları meşrulaştıran bir dünya görüşüdür.¹⁶ Zira bu tür bir açıklama bireysel çelişkileri izah etse de bütün bir toplumsal grubun benzer pozisyonları benimsemesini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda hegemonya, maddi gücün yanı sıra ideolojik söylemler aracılığıyla da inşa edilmektedir.

Hegemonya, Gramsci'nin teorik çerçevesinde merkezî bir konuma sahiptir ve bir sınıfın diğerleri üzerindeki baskısının yanı sıra, bu baskının rıza yoluyla elde edilmesini ve egemen sınıfın çıkarlarının diğer gruplar üzerinde dayatılmasını da ifade etmektedir.¹⁷ Gramsci, Lenin'in proletarya diktatörlüğü anlayışından etkilenerek, hegemonyayı proletaryaya, burjuvaziye ve onun hâkim sınıf mekanizmalarına uyarlamıştır. Bu yaklaşım, burjuvazinin hegemonyayı tesis ettiği durumlarla bunu başaramadığı durumları ayırt etmeyi mümkün kılmıştır.¹⁸ Örneğin, Kuzey Avrupa'da burjuvazinin hegemonyası, alt sınıflara verilen tavizlerle desteklenen bir uzlaşmaya dayanırken, başka bölgelerde bu tür

¹³ Boris Nikolayevič Ponomarev vd., *İstoriya Kommunističeskoj Partii Sovetskogo Soyuza* (Moskva: Politizdat, 1982), 151.

¹⁴ Moisey Davidovič Gilgulin vd., *Leninskaya “İskra”: K Pyatidesyatiletiju so Dnya Vihoda Pervogo Nomera* (Moskva: Gospolitizdat, 1950), 3.

¹⁵ Esteve Morera, *Gramsci's Historicism: A Realist Interpretation* (New York: Routledge, 2011): 1-2.

¹⁶ Peter Ives, *Language and Hegemony in Gramsci* (London: Pluto Press, 2004): 78.

¹⁷ Ercan Gündoğan, “Conceptions of Hegemony in Antonio Gramsci's Southern Question and the Prison Notebooks,” *New Proposals: Journal of Marxism and Interdisciplinary Inquiry* 2/1 (2008): 45.

¹⁸ Dylan John Riley, “Hegemony, Democracy, and Passive Revolution in Gramsci's Prison Notebooks,” *California Italian Studies* 2/2 (2011): 1-2.

bir hegemonya daha sınırlı kalmıştır.¹⁹ Gramsci, devleti yalnızca baskı aygıtlarından ibaret olmayan, siyasi toplum ile sivil toplumun iç içe geçtiği bir yapı olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda hegemonya, hem zorun hem de rızanın bileşiminden oluşmaktadır.²⁰ Sivil toplum, ideolojik hegemonyanın üretildiği temel alanlardan biridir ve burada söylem, toplumsal rızanın inşasında temel bir araç olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla söylem analizi, hegemonya kuramının ideolojik boyutunu somutlaştırmak açısından vazgeçilmez bir yöntem hâline gelmektedir.

Gramsci'nin "Modern Prens" kavramı, Niccolo Machiavelli'nin *Prens* eserindeki stratejilerin devrimci bir yaklaşımla yeniden yorumlanması yoluyla hem Machiavelli literatürüne hem de *Prens*'in demokratik okuma geleneğine özgün bir katkı sunmaktadır. Gramsci, devrimci partiyi, halk kitleleriyle sürekli ve çift yönlü bir iletişim kuran, toplumsal dönüşüm hedefi güden modern bir liderlik modeli olarak tanımlamaktadır.²¹ Bu model, hegemonya aracılığıyla rıza ve zorun stratejik bir bütünlük içinde kurgulanmasına dayanmaktadır. Toplumsal yapıları şekillendiren rıza mekanizmaları belirleyici bir rol oynarken, zorlayıcı araçlar yalnızca istisnai anlarında devreye girmektedir. Gramsci'nin devlet anlayışı, sadece baskıya değil, sivil toplumun ideolojik araçlarıyla kurulan rızaya da dayanmaktadır. Bu bağlamda, onun "bütünleşik devlet" kavramı, zor ve rızanın birleşimiyle işleyen, politik toplum ve sivil toplumun iç içe geçtiği bir hegemonik yapıyı ifade etmektedir.²² Bu bağlamda, Cox'un²³ vurguladığı üzere, eğitim sistemi, medya ve kilise gibi kurumlar, bireylerin hegemonik düzenle uyumlu davranış ve beklentiler geliştirmesine katkıda bulunmaktadır. Böylelikle, devlet ile sivil toplum arasındaki sınırların giderek bulanıklaştığı bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bu bulanıklık, hegemonya kavramının politik, kültürel ve söylemsel bir mücadele alanı olarak ele alınmasına olanak tanımaktadır.

Gramsci'nin hegemonya teorisi, tarihselcilik anlayışı sayesinde soyut bir analiz aracından çıkarak, somut tarihsel durumları açıklayan esnek ve kapsamlı bir çerçeveye dönüşmüştür. Bu teorik yaklaşım, sınıfsal ilişkilerden toplumsal dinamiklere uzanan geniş bir yelpazede uygulanabilmektedir. Hegemonya kavramı, özellikle toplumsal hareketlerin ideolojik temellerini anlamada belirleyici bir unsur olmuştur. Gramsci'ye göre hegemonya, siyasi bir olgu olmanın ötesinde, kültürel dönüşüm, sivil toplum, tarihsel blok ve pasif devrim gibi çok boyutlu süreçleri de içermektedir.²⁴ Bu süreç, bir sınıfın diğer sınıflar üzerinde hem güç kullanarak hem de onların rızasını kazanarak liderlik kurmasını gerektirmektedir. Bu noktada, hegemonya kuramı ile söylem analizi arasında kurulan ilişki, ideolojinin nasıl yeniden üretildiğini ve meşrulaştırıldığını çözümleme imkânı

¹⁹ Robert Warburton Cox, "Gramsci, Hegemony and International Relations: an Essay in Method," *Millennium: Journal of International Studies* 12/2 (1983): 163.

²⁰ Quintin Hoare & Geoffrey Nowell Smith, *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci* (London: Lawrence & Wishart, 1999): 532.

²¹ Peter D. Thomas, "The Modern Prince: Gramsci's Reading of Machiavelli," *History of Political Thought* 38/3 (2017): 523.

²² Nafiz Tok, "An Essay on Gramsci's Concept of Civil Society," *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 17/3-4 (2003): 248.

²³ Robert Warburton Cox, "Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method," 164.

²⁴ Mario Candeias, "Gramscian Constellations. Hegemony and the Realisation of New Ways of Production and Living," *Rosa Luxemburg Stiftung* (2013), 2, erişim 11.01.2025, https://www.rosalux.de/fileadmin/rls_uploads/pdfs/allg_Texte/Gramscian_Constellations.pdf

sunmaktadır. Dolayısıyla hegemonya, toplumsal mobilizasyonun ve dönüşümün temel dinamiklerini anlamak için güçlü bir teorik çerçeve sunmaktadır.

Bununla beraber, Gramsci'nin hegemonya anlayışı ile Lenin'in yorumları, tarihsel bağlamları ve toplumsal mobilizasyon stratejileri açısından farklılık göstermektedir. Lenin, *Nisan Tezleri* ve Bolşevik Devrim bağlamında, hegemonya kavramını işçi sınıfının köylülükle ittifak kurarak Çarlık rejimine karşı mücadele etmesi için bir strateji olarak ele almış ve aşağıdan yukarıya yönelen bir mobilizasyon sürecine odaklanmıştır. Ancak bu devrimci vizyon, zamanla sendika liderleri ve reformist politikacılarla kurulan ittifaklarla daraltılmıştır.²⁵ Gramsci ise hegemonyayı, kültürel ve ideolojik dönüşümün bir aracı olarak ele alarak, tarihsel blok ve sivil toplum kavramları üzerinden bu sürecin hem zorlayıcı hem de rıza üretici yönlerine dikkat çekmiştir. Kamuoyu oluşturma ve ideolojik üstünlük sağlama süreçlerini merkeze alan Gramsci, toplumsal mobilizasyonu daha geniş bir çerçevede değerlendirmiştir.²⁶ Bu doğrultuda hegemonya, sınıf ilişkileriyle birlikte söylem aracılığıyla şekillenen anlam üretim süreçlerini de kapsayan, çok katmanlı bir mücadele alanı olarak belirlemektedir. Lenin'in kısa vadeli devrimci hedeflere odaklanan stratejisi ile Gramsci'nin uzun vadeli kültürel dönüşüme dayalı yaklaşımı, toplumsal değişimi anlamak için birbirini tamamlayan önemli perspektifler sunmaktadır.

Gramsci'nin hegemonya teorisi, söylem analiziyle birleştirildiğinde, hegemonik yapıların dil ve ideoloji aracılığıyla nasıl inşa edilip sürdürüldüğünü anlamak için kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Teun van Dijk'in söylem analizi yaklaşımı, söylemin hem metin düzeyinde hem de toplumsal, kültürel ve tarihsel bağlam içinde ele alınması gerektiğini vurgulamakta; bu bağlamda söylemsel yapıların hegemonya oluşturma sürecindeki rolüne ışık tutmaktadır. Van Dijk, dilin ideolojik yapıların şekillenmesindeki rolünü ve bireylerin hegemonik sistemlere nasıl entegre olduklarını ortaya koyarak, bu sürecin dilsel, kültürel ve ideolojik boyutlarını aydınlatmaktadır.²⁷ Bu yaklaşım, Gramsci'nin hegemonya kavramını söylemsel bağlamda yeniden düşünmeye olanak tanımaktadır. Çünkü söylem, ideolojiyi taşıyan bir araç olmanın yanı sıra, ideolojik anlamların üretildiği ve yeniden üretildiği bir alan olma özelliğini de taşımaktadır. Gramsci'nin tarihselcilik anlayışıyla harmanlanan bu yaklaşım, toplumsal düzenin ekonomik, siyasi, dilsel ve kültürel mekanizmalar aracılığıyla nasıl kurulduğunu ve meşrulaştırıldığını anlamaya olanak sağlamaktadır. Bu çerçevede, toplumsal değişim ve direncin, hegemonik güç yapılarına karşı mobilizasyon süreçlerinin nasıl şekillendiği de daha açık bir şekilde kavranabilmektedir.

Teun van Dijk'in söylem analizi yaklaşımı, dilin yalnızca bir iletişim aracı olmanın ötesinde, aynı zamanda iktidar, egemenlik, önyargı ve direniş gibi toplumsal süreçleri şekillendiren bir mekanizma olduğunu vurgulamaktadır.²⁸ Van Dijk'e göre, söylem

²⁵ Biagio de Giovanni, "Lenin and Gramsci: State, Politics and Party," *Gramsci and Marxist Theory* içinde, ed. Chantal Mouffe (New York: Routledge, 2014), 266-270.

²⁶ Thomas R. Bates, "Gramsci and the Theory of Hegemony," *Journal of the History of Ideas* 36/2 (1975): 352-359; Peter D. Thomas, "After (Post) Hegemony," *Contemporary Political Theory* 20 (2021): 324-325.

²⁷ Adrian Blackledge, *Discourse and Power in a Multilingual World* (Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2005): 59-60.

²⁸ Teun A. Van Dijk, "Critical Discourse Analysis," *The Handbook of Discourse Analysis* içinde, ed. Deborah Tannen, Heidi E. Hamilton, & Deborah Schiffrin (New Jersey: John Wiley & Sons, 2015), 474-475.

toplumsal bir etkileşim biçimi olarak tanımlanmaktadır ve aynı zamanda toplumsal bilişimin ifadesi ve yeniden üretimidir. Yerel ve küresel toplumsal yapılar söylemi koşullar, ancak bunu sosyal olarak paylaşılan bilgi, ideolojiler ve bireysel mental modeller aracılığıyla bilişsel bir arayüzle gerçekleştirmektedir; sosyal aktörler ise iletişim olaylarını kendi öznel bağlam modelleri olarak tanımlamaktadır.²⁹ Ayrıca, Van Dijk, söylemi, metinler ile toplumsal meseleler arasındaki karşılıklı etkileşim sonucunda anlam kazanan ve bireylerin algılarını, değerlerini ve davranışlarını yönlendiren bir toplumsal eylem biçimi olarak ele almaktadır.³⁰ Bu anlayışa göre söylemin analizi, dilsel yapılarla sınırlı kalmamalı; toplumsal bağlamlar, aktörlerin konumları ve bilişsel temsiller de bu süreçte dâhil edilmelidir. Bu bağlamda, söylemin ideolojik yapılarla olan bağlantısını ortaya koyarak, dilin belirli bir toplumsal düzeni doğal ve değişmez bir gerçeklik olarak sunma işlevini analiz etmektedir. Dahası, söylem analizi, toplumsal güç yapılarını anlamak için dil ile biliş arasındaki ilişkileri inceleyen sosyobilişsel bir yaklaşım sunmaktadır. Van Dijk'in³¹ ifade ettiği gibi, biliş, söylemi dil kullanımı ve toplumsal etkileşim ile toplumsal yapılar ve durumlar arasında bağlayan gerekli bir arayüzdür. Söylemin ideolojik yapılarla olan bağlantısını açığa çıkaran bu yaklaşım, dilin belirli bir toplumsal düzeni doğal ve değişmez bir gerçeklik olarak sunma işlevini de mercek altına almaktadır. Ayrıca, söylem analizi, toplumsal güç yapılarını anlamak için dil ile biliş arasındaki ilişkileri inceleyen sosyobilişsel bir yöntemdir. Bireylerin sahip olduğu zihinsel (mental) modeller, belirli söylemleri nasıl algıladıklarını ve yorumladıklarını belirlerken, bu modeller söylemle sürekli etkileşim içinde yeniden şekillenmektedir. Bu sayede, söylem analizi, dilin altında yatan ideolojik ve hegemonik mekanizmaları açığa çıkararak toplumsal güç dinamiklerini derinlemesine anlamayı sağlamaktadır.

Söylem analizi, Gramsci'nin hegemonya teorisiyle yakından ilişkilidir. Toplumsal güç ilişkileri hem zorlayıcı hem de rızaya dayalı süreçlerle sürdürülmekte olup, söylem analizi bu dinamikleri açıklamak için önemli bir araç sağlamaktadır. Gramsci, hegemonik düzenin inşasında ahlaki ve entelektüel liderliğin, rıza üretimi kadar zorlayıcı mekanizmaların da rol oynadığını vurgulamaktadır. Aka'nın³² belirttiği gibi rıza, büyük ölçüde söylemler aracılığıyla inşa edilip meşrulaştırılmaktadır; bu da burjuva hegemonyasının, işçi sınıfının söylemlerle yönlendirilen bir bilinçle şekillenen rızasına dayandığını ortaya koymaktadır. Hegemonya, alt sınıfların mevcut statükoya rıza göstermesi ve yönetici sınıfın zorlamalarını kabul etmesiyle sürdürülmektedir. Teun van Dijk'in söylem analizi yaklaşımı, hegemonik söylemlerin oluşumunu ve toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretimindeki rolünü anlamak için etkili bir çerçeve sunmaktadır. Donoghue'ye³³ göre, söylem, toplumsal ve politik baskının bir aracı olmanın ötesinde, güç yapılarını meşrulaştıran ideolojik bir mekanizma olarak işleyerek hegemonya süreçlerini

²⁹ Teun A. Van Dijk, *Discourse and Knowledge: A Sociocognitive Approach* (Cambridge: Cambridge University Press, 2014): 12-13.

³⁰ Jan Blommaert ve Chris Bulcaen, "Critical Discourse Analysis," *Annual Review of Anthropology* 29 (2000): 448.

³¹ Teun A. Van Dijk, *Discourse and Power* (New York: Palgrave Macmillan, 2008): 41-42.

³² Asiye Aka, "Antonio Gramsci ve 'Hegemonik Okul,'" *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/21 (2009): 330-331.

³³ Matthew Donoghue, "Beyond Hegemony: Elaborating on the Use of Gramscian Concepts in Critical Discourse Analysis for Political Studies," *Political Studies* 66/2 (2018): 393.

derinlemesine çözümlemeyi mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda, söylem analizi toplumsal güç ilişkileri ve ideolojik yapıların çözümlemesinde önemli bir yöntem sunmaktadır. Dolayısıyla, söylemin eleştirisi semantik düzeyin ötesine geçerek, toplumsal yapıların yeniden üretildiği ideolojik bağlamlar ve bilişsel temsiller üzerinden gerçekleştirilmelidir.

Van Dijk söylem analizini, ideoloji analizi olarak kavramsallaştırmakta ve ideolojilerin genellikle; ancak, yalnızca sözlü söylemle değil, aynı zamanda görseller, fotoğraflar ve filmler gibi sözsüz iletişim araçlarıyla da ifade edilip yeniden üretildiğini ileri sürmektedir.³⁴ Bu bağlamda, ideolojilerin söylem yoluyla nasıl yapılandırıldığını anlamak amacıyla geliştirdiği üç katmanlı analiz çerçevesi toplumsal, bilişsel ve söylemsel boyutlardan oluşmaktadır. Bu çerçevede toplumsal boyut, söylemin üretildiği ve alınıldığı sosyopolitik bağlamları içerirken; bilişsel boyut, zihinsel temsiller, inanç sistemleri ve ideolojiler gibi bireysel ya da kolektif bilişsel yapıların söyleme etkisini analiz etmektedir; söylemsel boyut ise metnin mikro yapısına, yani sözdizim, sözcük seçimi, anlatı yapısı ve retorik stratejiler gibi dilsel unsurlara odaklanmaktadır.³⁵ Örneğin, Lenin'in *Nisan Tezleri* ve Bolşevik basınının söylemi, hegemonya ve kamuoyu oluşturma bağlamında değerlendirilebilmektedir. Lenin, devrimci hedeflerin meşruiyet kazanmasını sağlamak ve Bolşeviklerin ideolojik liderliğini pekiştirmek amacıyla söylemsel stratejiler kullanmış, Bolşevik basın ise kapitalist düzenin eleştirisini güçlendiren ve Sovyetler fikrini toplumsal bir norm haline getiren bir dil geliştirmiştir. Bu söylem, devrimci bir çağrı olmanın ötesinde, hegemonik bir düzenin rıza yoluyla inşasına hizmet ederek kamuoyunda Bolşevik iktidarının meşruiyetini sağlamıştır. Bu analizde özellikle Lenin'in söylemlerindeki temsillerin hangi zihinsel modellerle beslendiği ve bu modellerin toplumsal pratiklerle nasıl ilişkili olduğu soruları merkeze alınmalıdır.

Van Dijk'in Eleştirel Söylem Analizi yaklaşımı, söylemin dilsel yapısının ötesine geçerek, gücün ve ideolojinin toplumsal, politik ve ideolojik bağlamlar üzerinden nasıl yeniden üretildiğini incelemeyi amaçlamaktadır.³⁶ Bu bağlamda, Lenin'in *Nisan Tezleri* ve Bolşevik Basını, söylemin toplumsal mobilizasyon ve kamuoyu oluşturma süreçlerindeki rolünü incelemek için önemli bir örnek teşkil etmektedir. Lenin, Bolşevik söylemini, toplumsal eşitsizlikleri görünür kılmak ve Çarlık rejimine karşı ideolojik alternatifler sunmak amacıyla stratejik bir araç olarak kullanmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, Lenin'in söylemlerinin hem içeriksel düzlemde hem de söylemsel yapıları bakımından çözümlemeye tabi tutulması gerektiğidir; örneğin, tekrar eden metaforlar, karşıtlıklar ve "biz" ile "onlar" ayrımları gibi söylemsel yapılar bu analizde önemli göstergelerdir. Van Dijk'in çerçevesinde bu söylemler, bireysel algılar ve toplumsal normlar üzerindeki etkileriyle birlikte ele alınarak, güç ilişkilerinin ve toplumsal yapıların nasıl yeniden üretildiği anlaşılmaktadır. Lenin'in söylemleri, devrimci hareketin ideolojik temellerini meşrulaştırarak toplumsal rıza inşasına katkıda bulunmuştur. Bu da söylemin bağlamının ve gücün toplumsal yapılarla ilişkisini anlamak için önemli bir analiz aracı sunduğunu göstermektedir. Van Dijk'in üç düzeyli söylem analizine göre, Lenin'in

³⁴ Teun A. Van Dijk, "Discourse Semantics and Ideology," *Discourse & Society* 6/2 (1995): 17.

³⁵ Van Dijk, *Discourse and Knowledge*, 227-228; 172-174; 258-260.

³⁶ Teun A. Van Dijk, *Discourse and Context: A Sociocognitive Approach* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008): 4-5.

söylemleri söylemsel yapı, toplumsal bağlam ve bilişsel etki düzeylerinde çözümlenerek, Bolşevik basınının hegemonik düzen kurucu işlevi bütüncül biçimde değerlendirilmektedir.

3) *Nisan Tezleri* ve Bolşevik Söylemin Dönüştürücü Gücü

Lenin'in *Nisan Tezleri*, 4 Nisan 1917'deki konuşmasında Bolşevik hareketin devrimci yol haritasını belirleyen temel bir belge olmuştur. Şubat Devrimi sonrası yaşanan siyasi belirsizlikte Lenin, burjuva demokratik devrimin tamamlandığını ve sosyalist devrime geçilmesi gerektiğini vurgulamış, tüm iktidarın Sovyetlere devredilmesini savunmuştur. Lenin, Geçici Hükümet'in savaş devam ettikçe burjuvazinin çıkarlarını savunmasını eleştirerek, bu politikaların ülkeyi çöküşe sürükleyeceğini belirtmiş ve proletaryanın devrimci gücünü sahneye çıkarmayı hedeflemiştir. Hegemonya bağlamında, Lenin, burjuva egemenliğine karşı proletaryanın lehine bir karşı-hegemonya inşasını önermiştir. Eleştirel söylem analizine göre, Lenin, mevcut durumu eleştirmenin yanı sıra proletaryanın tarihsel misyonunu vurgulamış ve tabandan yukarıya bir iktidar modelini savunmuştur. Lenin'in bu stratejileri, kısa sürede Bolşevik Parti'nin temel programı haline gelmiş ve sosyalist devrimle ilgili dünya çapında bir ilham kaynağı olmuştur.

Tez 1: "Rusya açısından ve Lvov ile ortaklarının başında bulunduğu yeni hükümet döneminde savaşın, bu hükümetin kapitalist karakteri nedeniyle kesin biçimde soyguncu emperyalist bir savaş olarak kalmaya devam ettiği koşullarda, "devrimci savunma" anlayışına en küçük bir taviz bile kabul edilemez. Devrimci savunmayı gerçekten haklı çıkaran devrimci bir savaşa, bilinçli proletarya ancak şu koşullarda onay verebilir: a) iktidarın proletaryanın ve ona katılan en yoksul köylü kesimlerinin eline geçmesi; b) tüm ilhaklardan sözde değil eylemde vazgeçilmesi; c) sermaye ile olan tüm çıkar bağlarının fiilen koparılması. Bu görüşün, cephedeki ordu içinde mümkün olan en geniş biçimde yaygınlaştırılması gerekmektedir."³⁷

Analiz 1: Lenin'in *Nisan Tezleri*'ndeki ilk vurgu, dönemin savaş anlayışına yönelttiği köklü eleştiridir. 1917'deki Geçici Hükümet'in emperyalist savaşa devam kararı, Lenin tarafından "devrimci savunma" adı altında meşrulaştırılan bir burjuva stratejisi olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Lenin, savaşı sınıfsal çıkarların bir yansıması olarak tanımlarken, işçi sınıfını bu yanıltıcı söyleme karşı uyarmaktadır. Van Dijk'in söylemsel düzeyinde, Lenin'in dilsel stratejileri dikkat çekicidir: "Kesinlikle soyguncu bir emperyalist savaş" ve "devrimci savunma adına hiçbir şekilde taviz verilmesi kabul edilemez" ifadeleri, güçlü ve net bir retorik yapı içermektedir. Bu ifadeler, ideolojik

³⁷ Tez 1'in Rusça orijinali için bk.: "В нашем отношении к войне, которая со стороны России и при новом правительстве Львова и К° безусловно остается грабительской империалистской войной в силу капиталистического характера этого правительства, недопустимы ни малейшие уступки "революционному оборончеству." На революционную войну, действительно оправдывающую революционное оборончество, сознательный пролетариат может дать свое согласие лишь при условии: а) перехода власти в руки пролетариата и примыкающих к нему беднейших частей крестьянства; б) при отказе от всех аннексий на деле, а не на словах; в) при полном разрыве на деле со всеми интересами капитала. Организация самой широкой пропаганды этого взгляда в действующей армии." *Pravda*, [gazeta], 1937, № 105 (7071), 16 Aprelya, Biblioteka im. N. A. Nekrasova, Elektronnaya Biblioteka, erişim 08.01.2025, <https://electro.nekrasovka.ru/books/6147365/pages/1>.

hegemonya kurmak isteyen egemen sınıfın söylemini hedef almaktadır. Lenin, bu kavramları sistematik biçimde reddederken, karşı söylemi oluşturacak “gerçek devrimci savaş” gibi alternatif terimleri de üretmektedir. Bu, söylemin sadece eleştirel değil aynı zamanda kurucu bir yön taşıdığını göstermektedir.

Bilişsel düzeyde, Lenin'in söylemi, dinleyici ya da okuyucunun zihinsel modellerini dönüştürmeye yöneliktir. Van Dijk'in bilişsel söylem analizine göre, bireyler olayları anlamlandırırken sosyal temsillerden ve zihinsel şemalardan faydalanırlar.³⁸ Lenin burada bu şemalara müdahale ederek, savaşa dair yerleşik anlayışları kırmayı amaçlamaktadır. Bilinçli proletaryanın “devrimci savunma” söylemini reddetmesi, ancak belli koşullar altında “devrimci savaş”ı kabul etmesi gerektiği vurgulanarak, alıcının zihninde yeni bir çerçeve kurulmaktadır. Bu zihinsel model, savaşın ancak kapitalist iktidarın devrilmesi ve işçi sınıfının iktidarıyla meşru hâle geleceği yönünde yapılandırılmaktadır. Lenin bu bağlamda kitlelerin algısını yönlendiren alternatif bilişsel yapılar önermektedir. Bunlar, iktidarın proletaryaya geçmesi, ilhakların tümüyle reddedilmesi ve kapitalist çıkarlarla bağların koparılmasıdır. Bu şekilde Lenin, savaşın niteliğini yeniden tanımlayarak, ideolojik bir yeniden konumlandırma sağlamaktadır.

Toplumsal düzeyde, Lenin'in bu tezi, Bolşevik hareketin geniş halk kitleleriyle kurduğu bağın şekillenişinde belirleyici bir rol oynamıştır. 1917'deki siyasal bağlamda, Geçici Hükümet geniş kesimler tarafından desteklenirken, Bolşevikler hâlâ marjinal bir konumda bulunmuştur. Ancak Lenin'in savaş karşıtı net tutumu, özellikle cephede savaşan askerler ve yoksul köylüler arasında güçlü bir karşılık bulmuştur. Bu tez, Geçici Hükümet'in savaş politikalarına karşı toplumsal bir karşı-hegemonya üretmenin ilk ve etkili adımlarından biri olmuştur. Lenin'in toplumsal stratejisi, hegemonya krizinin yaşandığı bir dönemde işçi sınıfının politik özne olarak konumlandırılmasına dayanmıştır. Sovyetlerin iktidarı devralması çağrısı, geleneksel burjuva kurumlarının meşruiyetini sorgulayan bir kitle hareketini tetiklemiştir. Böylece söylem, yalnızca ideolojik değil aynı zamanda pratik ve politik sonuçlar doğurmuş, 1917 Ekim Devrimi'ne giden süreci başlatan temel toplumsal dinamiklerden biri olmuştur.

Lenin'in bu tezi sadece teorik bir pozisyon değil, ideolojik hegemonya ile sınıf mücadelesi arasında kurulan söylemsel bir müdahaledir. Söylem düzeyinde sert ve net bir retorikle egemen dili kırarken, bilişsel düzeyde alıcının zihinsel yapısını yeniden şekillendirmekte, toplumsal düzeyde ise Bolşeviklerin politik programının kitleler nezdinde meşruluk kazanmasına katkı sunmaktadır. Bu bağlamda Lenin'in “devrimci savunmacılığa” karşı tezi, ideoloji, güç ve söylem ilişkilerini tarihsel bağlamıyla birlikte anlamayı mümkün kılan çok katmanlı bir örnek sunmaktadır.

Tez 2: “Rusya'daki mevcut durumun özgünlüğü, devrimin birinci aşamasından, proletaryanın yeterince bilinçli ve örgütlü olmaması nedeniyle iktidarın burjuvaziye geçtiği süreçten, iktidarın proletaryanın ve en yoksul köylü kesimlerinin eline geçeceği ikinci aşamaya geçişte yatmaktadır. Bu geçiş, bir yandan en yüksek yasallığın varlığı ile (şu anda savaşan ülkeler arasında Rusya en özgür ülkedir), diğer yandan kitlelere yönelik

³⁸ Van Dijk, *Discourse and Knowledge*, 103-104

siddetin olmaması ve nihayetinde barışın ve sosyalizmin en büyük düşmanları olan kapitalistlerin hükümetine karşı güven dolu ve bilinçsiz tutumlarıyla karakterize edilmektedir. Bu özgün durum, bizden, politik hayata henüz uyanan geniş proletarya kitleleri arasında parti çalışmasını yürütürken özel koşullara uyum sağlama becerisini gerektirmektedir.”³⁹

Analiz 2: Lenin’in bu tezinde kullandığı dil, devrimci dönüşümün farklı aşamalarını yapılandırmak ve mevcut geçiş sürecine teorik bir yön vermek amacıyla seçilmiş kavramlarla örülmüştür. Söylemsel düzeyde metinde dikkat çeken “mevcut durumun özgünlüğü” ifadesi, anlatının istisnai ve tarihsel anlamda belirleyici bir an olduğunu vurgulamak için kullanılmıştır. Bu söylemsel vurgu, kitleleri mevcut koşulları kavramsal olarak kavramaya ve politik farkındalık geliştirmeye davet etmektedir. “En özgür ülke” gibi iddialı nitelemeler, demokratik özgürlük görünümünü kabullenmek yerine bu özgürlük ortamını devrimci faaliyet için araçsallaştıran bir retorik stratejisi olarak kullanılmaktadır. “Kapitalist hükümete güvenen bilinçsiz kitleler” gibi ifadeler ise söylemde açık bir ideolojik çatışma sunmaktadır. Burada Lenin, halkın politik tutumunu dönüştürmeye çalışmakta ve mevcut güven ilişkisini devrimci bilinçle kırmayı hedeflemektedir. Tez, bu anlamda, mevcut söylem düzenini bozan ve yeni bir hegemonik anlatının zeminini hazırlayan bir yapı sergilemektedir. Lenin’in dili, bir yandan durum tespiti yaparken, diğer yandan Bolşeviklerin kitlelerle kuracağı ilişki biçimini devrimci bir perspektiften yönlendirmektedir.

Lenin’in bu tezdeki bilişsel stratejisi, devrimci farkındalık ile bilinçsizliğin karşıtlığına dayanmaktadır. Lenin, devrimin birinci aşamasının burjuvazi lehine sonuçlanmasını proletaryanın yetersiz politik bilinç ve örgütlenme düzeyiyle açıklayarak, kitlelerin algı dünyasında bir eksiklik ve ihmal duygusu inşa etmektedir. Böylece, geçmişteki yetersizliklerin farkına varılması ve ikinci aşamada bu hataların telafi edilmesi gerektiği mesajı verilmiş olmaktadır. Bu strateji, Van Dijk’in bilişsel söylem analizinde sözünü ettiği bağlamsal modellerin inşasına örnektir. Lenin, kitlelerin zihninde “devrim”i çok katmanlı, ilerlemeli bir süreç olarak yeniden çerçevelemektedir. Kitlelerin kapitalist hükümete duyduğu “güven”in “duyarsız ve bilinçsiz” olması ise ideolojik manipülasyonun nasıl çalıştığına dair bilişsel bir çözümleme içermektedir. Lenin burada, mevcut iktidarın meşruiyetini sağlayan bilişsel şemaların sorgulanmasını talep etmektedir ve bu doğrultuda partinin görevini, bu algıyı devrimci bilinç lehine dönüştürmek olarak tanımlamaktadır.

Bu tezde Lenin, yalnızca bir politik geçişi değil, aynı zamanda toplumsal güç dengelerinin dönüşümünü de dile getirmektedir. “Proletarya ve en yoksul köylü

³⁹ Tez 2’nin Rusça orijinali için bk.: “Своеобразие текущего момента в России состоит в переходе от первого этапа революции, давшего власть буржуазии в силу недостаточной сознательности и организованности пролетариата, - ко второму ее этапу, который должен дать власть в руки пролетариата и беднейших слоев крестьянства. Этот переход характеризуется, с одной стороны, максимумом легальности (Россия сейчас самая свободная страна в мире из всех воюющих стран), с другой стороны, отсутствием насилия над массами и, наконец, доверчиво-бессознательным отношением их к правительству капиталистов, худших врагов мира и социализма. Это своеобразие требует от нас умения приспособиться к особым условиям партийной работы в среде неслышанно широких, только что проснувшихся к политической жизни, масс пролетариата.” *Pravda*, [gazeta], 1937.

kesimlerine iktidarın devri” çağrısı, sınıfsal yeniden yapılanmanın temelini oluşturmaktadır. Bu, sınıf mücadelesi bağlamında politik iktidarın sınıflar arası yeniden dağıtımını savunmaktadır. Toplumsal düzeyde Lenin, Bolşeviklerin yalnızca devlete değil, aynı zamanda halkın politik gündemine de müdahil olmasını önermektedir. Politikaya yeni uyanan geniş kitlelerle doğrudan temas kurulması, parti çalışmasının niteliğini ve pratiğini dönüştürmek zorundadır. Van Dijk'e göre ideolojiler, sosyal grupların çıkarlarını koruyan zihinsel sistemlerdir ve bu ideolojiler dil yoluyla toplumda yeniden üretilmektedir.⁴⁰ Lenin'in tezi, mevcut sınıfsal düzeni sorgulayan ve işçi-köylü ittifakıyla yeni bir politik özne inşasını hedefleyen ideolojik bir yönlendirme içermektedir. Kitlelerin içindeki potansiyel, bu yönlendirme ile organize edilmek istenmektedir.

Tez 3: “Geçici Hükümet'e hiçbir destek verilmemelidir; özellikle ilhaklardan vazgeçme konusundaki vaatleri olmak üzere, tüm vaatlerinin tamamen aldatıcı olduğu açıklanmalıdır. Kapitalistlerin hükümeti olan bu yönetimin emperyalist olmayı bırakmasını talep etmek yerine, onun gerçek yüzünü açığa çıkarmak gereklidir.”⁴¹

Analiz 3: Lenin'in üçüncü tezinde kullandığı dil, sert bir retoriğe dayanmakta ve mevcut siyasi yapıya karşı radikal bir söylem üretmektedir. “Hiçbir destek verilmemelidir” ifadesi, kesin bir red ifadesini oluşturmakta ve Bolşeviklerin Geçici Hükümet'le herhangi bir uzlaşmaya girmesini kesin biçimde dışlamaktadır. “Tamamen aldatıcı” ve “gerçek yüzünü açığa çıkarmak” gibi ifadeler, iktidarın ideolojik meşruiyetini çökertmeye yönelik söylemsel stratejilerdir. Lenin burada yalnızca siyasi bir eleştiri getirmekle kalmamakta, ayrıca dil aracılığıyla kitlelerin algısını yeniden şekillendirmeye de çalışmaktadır. Bu söylem, Gramsci'nin hegemonya mücadelesinde dile atfettiği dönüştürücü gücü yansıtmaktadır. Lenin, Geçici Hükümet'in “emperyalist” niteliğini görünür kılarak alternatif bir gerçeklik inşa etmekte ve bu gerçeklik üzerinden bir karşı-hegemonya geliştirmeye girişmektedir. Bu bağlamda, söylem, sadece tanımlayıcı değil, eyleme çağıran bir pratik olarak işlev görmektedir.

Van Dijk'in bilişsel yaklaşımıyla değerlendirildiğinde, Lenin'in söylemi belirli zihinsel modellerin oluşturulmasına hizmet etmektedir. “Tamamen aldatıcı vaatler” ve “emperyalist yönetim” gibi kavramlar, dinleyicilerin Geçici Hükümet'e dair olumsuz zihinsel temsiller geliştirmesini amaçlamaktadır. Bu tez, Lenin'in izleyicilerinin siyasi olayları kavrayış biçimini yeniden yapılandırmaya yöneliktir. Van Dijk'e göre, ideolojik söylem, grup kimliğini tanımlayan ve 'biz' ile 'onlar' arasındaki sınırları belirleyen zihinsel kategoriler inşa etmektedir. Lenin'in dilinde, Geçici Hükümet 'onlar' grubunu yani burjuvaziyi, emperyalistleri ve halkı kandıranları temsil etmektedir. Buna karşın, gerçeği açığa çıkaranlar ve aldatmacayı sonlandıracak olan Bolşevikler ve bilinçli proletarya, 'biz' olarak konumlanmaktadır. Bu bilişsel yapı, siyasi kararların ve toplumsal eylemlerin çerçevesini belirleyen ideolojik bir altyapı sunmaktadır.

Toplumsal düzeyde, bu tez Bolşeviklerin Geçici Hükümet'le olan mutlak kopuşunu

⁴⁰ Teun A. Van Dijk, *Discourse as a Social Interaction* (London: Sage Publications, 1997): 18.

⁴¹ Tez 3'ün Rusça orijinali için bk.: “Никакой поддержки Временному правительству, разъяснение полной лживости всех его обещаний, особенно относительно отказа от аннексий. Разоблачение, вместо недопустимого, сеющего иллюзии, “требования,” чтобы это правительство, правительство капиталистов, перестало быть империалистским.” *Pravda*, [gazeta], 1937.

ilan etmekte ve siyasi meşruiyetin yeniden dağıtılması yönünde bir strateji önermektedir. Lenin'in bu yaklaşımı hem siyasi bir alternatif oluşturmakta hem de kitleleri mevcut iktidarı sorgulamaya ve bu iktidara karşı bir toplumsal muhalefet geliştirmeye çağırmaktadır. Gramsci'nin hegemonya kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, Lenin'in önerdiği olgu, egemen sınıfın rızaya dayalı ideolojik üstünlüğünü yıkmak ve proletarya lehine yeni bir hegemonik düzen kurmaktır. Geçici Hükümet'in vaatlerini "aldatmaca" olarak tanımlamak, kitlelerin bu iktidara olan güvenini sarsmayı ve onları devrimci alternatiflere yönlendirmeyi amaçlamaktadır. Böylece söylem, bir yandan anlam üretirken diğer yandan maddi bir toplumsal değişimin taşıyıcısı olmaktadır.

Tez 4: "İşçi Temsilcileri Sovyeti'nin çoğunda partimizin azınlıkta olduğunu, üstelik şu an zayıf bir azınlık olduğunu kabul etmek; burjuvazinin etkisine kapılmış ve bu etkiyi proletarya içinde yayan tüm küçük burjuva fırsatçı blokuna karşı durmak gerekmektedir. Bu blok, Halk Sosyalistlerinden, Sosyalist-Devrimcilere, O.K. (Çkheidze, Tsereteli vb.), Steklov ve diğerlerine kadar uzanan çeşitli unsurlardan oluşmaktadır. Kitlelere, İşçi Temsilcileri Konseyi'nin (S.R.D.) devrimci hükümetin tek mümkün biçimi olduğu gösterilmelidir ve bu nedenle görevimiz, bu hükümet burjuvazinin etkisine boyun eğdiği sürece, onların taktiklerindeki hataların sabırlı, sistematik ve ısrarcı bir biçimde, özellikle kitlelerin pratik ihtiyaçlarına uygun şekilde açıklanmasıdır. Azınlıkta olduğumuz sürece, hataları eleştirme ve ortaya çıkarma çalışmasını yürütürken, aynı zamanda tüm devlet iktidarının İşçi Temsilcileri Konseyi'ne devredilmesinin gerekliliğini savunuyoruz ki, halk deneyim yoluyla hatalarından kurtulabilsin."⁴²

Analiz 4: Lenin'in bu tezi, söylem düzeyinde stratejik bir özeleştir ve ikna girişimi olarak kurgulanmıştır. "Gerçeği kabul etmek gerekir" ifadesiyle başlayan bu söylem, öznel bir duygulanımdan uzak, nesnel bir politik durumu tarif etmektedir. Burada, "azınlık" ve "zayıflık" gibi sözcüklerin doğrudan telaffuzu, söylemsel bir güçsüzlük değil, siyasi bir açıklık ve taktiksel bir üstünlük izlenimi yaratmak üzere işlev görmektedir. "Sabırlı, sistematik, ısrarcı" gibi ardışık sıfatlar, Lenin'in söylemine retorik bir ritim kazandırarak kararlılığı ve siyasi istikrarı ön plana çıkarmaktadır. Bu, kitlelerle kurulan dili daha etkili kılmak ve onların güvenini kazanmak için seçilmiş bilinçli bir üsluptur. Ayrıca, küçük burjuva gruplarının ve bazı kişilerin açıkça isimlendirilmesi, düşmanın kim olduğunu net bir şekilde göstermeyi amaçlamaktadır. Böylece karşıt siyasi grubun gerçek yüzü bireyler üzerinden ortaya konmaktadır ve bu da onların meşruiyetini sorgulayan bir dil kullanımıdır. Bu söylem, eleştiri ve sabır arasında kurulan söylemsel dengeyle, Bolşeviklerin siyasi sabrını ve ilerici vizyonunu aynı anda ifade etmektedir.

Bu tez, okuyucunun zihinsel modellerini yapılandırmaya yönelik karmaşık bir

⁴² Tez 4'ün Rusça orijinali için bk.: "Признание факта, что в большинстве Советов рабочих депутатов наша партия в меньшинстве, и пока в слабом меньшинстве, перед блоком всех мелкобуржуазных оппортунистических, поддавшихся влиянию буржуазии и проводящих ее влияние на пролетариат, элементов от народных социалистов, социалистов-революционеров до О.К. (Чхеидзе, Церетели и пр.), Стеклова и пр. и пр. Разъяснение массам, что С. Р. Д. есть единственно возможная форма революционного правительства и что поэтому нашей задачей, пока это правительство поддается влиянию буржуазии, может явиться лишь терпеливое, систематическое, настойчивое, приспособляющееся особенно к практическим потребностям масс, разъяснение ошибок их тактики. Пока мы в меньшинстве, мы ведем работу критики и выяснения ошибок, проповедуя в то же время необходимость перехода всей государственной власти к Советам рабочих депутатов, чтобы массы опытом избавились от своих ошибок." *Pravda*, [gazeta], 1937.

bilişsel strateji taşımaktadır. Van Dijk'e göre, ideolojiler yalnızca bireysel inanç sistemleri değil, aynı zamanda "toplumsal olarak paylaşılan bilgi, ideolojiler ve bireysel zihinsel modeller" aracılığıyla işleyen ve söylem içinde yeniden üretilen bilişsel yapılardır. Söylem, biliş ve toplumdan oluşan bu üçlü yapı ideolojilerin bireysel zihinde nasıl oluştuğunu ve toplumsal düzeyde nasıl yeniden üretildiğini açıklamaktadır.⁴³ Lenin'in burada sunduğu modelde, durumun farkında olan, sabırla çalışan ve gerçek devrimci çözümün İşçi Temsilcileri Sovyeti'nde olduğunu bilen bir "biz" kategorisi vardır. Buna karşılık, küçük burjuva oportünistler, burjuvazinin etkisiyle hareket eden ve kitleleri yanıltan bir "onlar" kategorisini oluşturmaktadır. Lenin'in vurguladığı "deneyim yoluyla hatalardan kurtulma" fikri, kitlelerin siyasal bilinç düzeyini yukarıya çekmeyi amaçlayan pedagojik bir yaklaşımdır. Bu anlamda söylem, bir durumu bildirmekle beraber okuyucunun dünyayı algılayış biçimini dönüştürmeyi de hedeflemektedir. Bu dönüşüm, zihinsel düzeyde bir ideolojik yeniden konumlanma anlamına gelmektedir. Proletarya, mevcut azınlık durumundan dolayı yılmadan mücadele etmeli ve karşı bloğun etkisini çözümlyerek kendi tarihsel rolünü kavramalıdır.

Toplumsal bağlamda bu tez, Bolşeviklerin devrim sürecinde sabırlı bir strateji izlediğini ve iktidarın kitlelerin organı olan Sovyetler aracılığıyla inşa edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Lenin'in burada önerdiği siyasi tavır hem bir muhalefet pratiği hem de hegemonya kurma sürecinde Gramşiyen anlamda "pasif devrim" diyebileceğimiz bir geçiş stratejisidir. Azınlıkta olunduğunun kabulü, devrimci bir romantizmden uzak, toplumsal güç ilişkilerine dair gerçekçi bir analiz içermektedir. Bu tez, devrimi doğrudan zora dayalı bir çatışma yoluyla değil, sabırlı örgütlenme, ideolojik mücadele ve siyasi eğitim yoluyla gerçekleştirme çağrısıdır. Lenin, burada devlet iktidarını zorla ele geçirmeyi değil, kitlelerin bilinçlenmesi yoluyla meşru bir geçişi savunmaktadır. Bu da Bolşevik söylemin yalnızca yıkıcı değil, aynı zamanda kurucu bir boyut taşıdığını ortaya koymaktadır. Sovyetler, bu kurucu tahayyülün kurumsal temelidir ve Lenin'e göre gerçek iktidar ancak bu yolla tesis edilebilir.

Tez 5: "Parlamentar bir cumhuriyet değil – İşçi Temsilcileri Konseyi'nden parlamentar bir cumhuriyete dönüş, geriye doğru bir adım olur – ülke genelinde, aşağıdan yukarıya kadar örgütlenmiş, İşçi, Köylü ve Tarım İşçisi Temsilcileri Konseylerine dayalı bir cumhuriyet kurulmalıdır. Polis, ordu ve bürokrasi kaldırılmalıdır. Tüm memurlara, seçilebilir ve her an görevden alınabilir olmaları koşuluyla, ödenecek maaş, iyi bir işçinin ortalama maaşını aşmamalıdır."⁴⁴

Analiz 5:

Söylemsel düzeyde bu tez, klasik anlamda parlamentar demokrasiyi açıkça reddeden ve onun yerine Sovyetler sistemini öneren keskin bir karşıtlık yapısıyla kurulmuştur. "Parlamentar bir cumhuriyet değil" ifadesiyle başlayan cümle, retorik düzeyde güçlü bir olumsuzlama içermektedir. Ardından gelen açıklamadaysa bu reddin

⁴³ Van Dijk, *Discourse and Knowledge*, 12-13.

⁴⁴ Tez 5'in Rusça orijinali için bkz.: "Не парламентарная республика, - возвращение к ней от С.Р.Д. было бы шагом назад, - а республика Советов рабочих, батрацких и крестьянских депутатов по всей стране, снизу доверху. Устранение полиции, армии, чиновничества. Плата всем чиновникам, при выборности и сменяемости всех их в любое время, не выше средней платы хорошего рабочего." *Pravda*, [gazeta], 1937.

gerekçesi, “geriye doğru bir adım” olarak tanımlanarak pekiştirilmektedir. Bu yapı, okuyucuyu belirli bir tarihsel doğrultuya yönlendirmek için stratejik biçimde kullanılmıştır. Ayrıca, “aşağıdan yukarıya” vurgusu, hiyerarşik değil taban örgütlenmesine dayalı bir yönetim modeline işaret etmekte ve bu söylemle yatay bir iktidar ilişkisi idealleştirilmektedir. Bürokrasi, ordu ve polisin “kaldırılması” çağrısı, devrimci söylemin radikal yönünü yansıtırken; memurların maaşlarının işçi ücretleriyle sınırlandırılması, sınıfsal eşitlik arzusunun dilsel temsiline dönüşmektedir. Söylemde sürekli bir eşitleyici, indirgemeci ve merkezin dışında bir iktidar formu öne çıkarılmaktadır.

Van Dijk’in bilişsel söylem modeli temel alındığında, bu tez okuyucunun zihinsel modelini yapılandırmaya dönük bir dizi ideolojik kategori sunmaktadır. “Biz” olarak kurgulanan özne, halkın taban örgütlenmelerinde aktif rol oynayan işçiler, köylüler ve yoksul çiftlik emekçileridir. “Onlar” ise mevcut parlamenter rejimin sürdürücüleri, bürokratlar, polis gücü ve ordu gibi devletin baskı aygıtlarını temsil eden sınıflardır. Bu ikili yapı, okuyucunun hem düşmanı hem de kendisini tanımasını sağlamak üzere kurgulanmış zihinsel bir harita işlevi görmektedir. Ayrıca, maaşların sınırlandırılması, seçilebilirlik ve görevden alınabilirlik gibi unsurlar, adalet, eşitlik ve denetlenebilirlik gibi ideolojik kavramları aktif hâle getirmektedir. Bu bağlamda, söylem önerilen bir yönetim biçimini aktarmakta ve zihinsel düzeyde adil, katılımcı ve eşitlikçi bir toplum tahayyülünü kodlamaktadır.

Tez, Bolşevik söyleminin en temel unsurlarından biri olan “devlet aygıtının parçalanması” fikrini toplumsal düzeyde tekrar üretmektedir. Lenin’in burada ortaya koyduğu siyasal vizyon, burjuva parlamenterizminin sadece sınıfsal çıkarları yeniden üreten bir yapı olduğunu varsaymakta ve onun yerine Sovyet sistemini devrimci bir alternatif olarak sunmaktadır. Bu tez, egemen sınıfların araçları olan polis, ordu ve bürokrasinin lağvedilmesini savunarak, sınıfsal baskının ortadan kaldırılmasını hedeflemektedir. Ayrıca memurların maaşları konusundaki öneri, devletin bir ayrıcalık kurumu değil, halkın doğrudan denetleyebileceği bir hizmet mekanizması olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Sovyet cumhuriyeti modeli hem ekonomik hem siyasal olarak tabanın iktidarını önceleyen bir yapı olarak kurgulanmakta ve bu yolla emekçi sınıfların doğrudan iktidarına dayalı yeni bir toplumsal düzen çağrısı yapılmaktadır.

Tez 6 (Türkçe): “Tarım programında ağırlık, Tarım İşçisi Temsilcileri Sovyetlerine verilmelidir. Tüm büyük toprak sahiplerine ait araziler kamulaştırılmalıdır. Ülkedeki tüm toprakların millileştirilmesi ve bu toprakların yönetiminin yerel Tarım İşçisi ve Köylü Temsilcileri Konseylerine bırakılması sağlanmalıdır. Yoksul köylülerin temsilcilerinden oluşan konseylerin kurulması teşvik edilmelidir. Her büyük toprak mülkünün (yaklaşık 100 ila 300 dönüm, yerel koşullara ve diğer durumlara bağlı olarak yerel kurumlar tarafından belirlenecek şekilde) örnek bir tarım işletmesine dönüştürülmesi, tarım işçileri temsilcilerinin denetimi altında ve toplumsal fonlardan finanse edilerek gerçekleştirilmelidir.”⁴⁵

⁴⁵ Tez 6’nın Rusça orijinali için bk.: “В аграрной программе перенесение центра тяжести на Сов. батр. депутатов. Конфискация всех помещичьих земель. Национализация всех земель в стране, распоряжение землею местными Сов. батр. и крест. депутатов. Выделение Советов депутатов от беднейших крестьян. Создание из каждого крупного имения (в размере около 100 дес. до 300 по местным и прочим условиям и по определению

Analiz 6:

Altıncı tez, Lenin'in tarımsal dönüşüm programını formüle ettiği radikal bir söylemsel yapı üzerine kuruludur. Söylem, merkezîyetçi bir tarım politikası yerine yerel Sovyetlere dayanan, aşağıdan örgütlenen bir toprak düzenini savunmaktadır. Metin boyunca "kamulaştırılmalıdır", "millîleştirilmelidir", "yönetim yerel Sovyetlere bırakılmalıdır" gibi edilgen ama buyurgan fiiller kullanılarak, devrimci zorunlulukların doğal ve kaçınılmaz olduğu ima edilmektedir. Söylemin odağında "toprak ağaları"na ait mülklerin kamulaştırılması ve bu mülklerin "örnek tarım işletmeleri"ne dönüştürülmesi fikri vardır; bu dönüşüm, halkın çıkarlarını temsil eden "çiftlik işçileri" aracılığıyla ve onların denetiminde gerçekleşecektir. Bu dilsel yapı, programın teknik detaylarını sunarken egemen sınıfın elindeki kaynaklara karşı radikal bir müdahale çağrısını da içermektedir.

Van Dijk'in bilişsel yaklaşımı açısından bu tez, okuyucunun zihin dünyasında toprağa, üretime ve yönetime ilişkin mevcut kavramları yeniden şekillendirmeyi amaçlayan bir ideolojik yeniden çerçeveleme örneğidir. Burada "biz" kategorisi, yoksul köylüler, çiftlik işçileri ve onların temsilcileri olarak belirirken; "onlar" ise büyük toprak sahipleri, yani aristokrat toprak ağalarıdır. Bu karşıtlık, toprak üzerindeki mülkiyet haklarının kime ait olması gerektiği sorusunu ideolojik bir düzlemde tartışmaya açmaktadır. Ayrıca "örnek tarım işletmeleri" ifadesiyle ideal bir üretim modeli tahayyül edilmekte ve bu modelin kontrolünün doğrudan halk temsilcilerine verilmesi, okuyucunun zihninde bir adalet ve verimlilik ilişkisi kurmaktadır. Bireysel mülkiyetin tasfiyesiyle kolektif yönetim arasındaki bu zihinsel geçiş, tarımsal devrimin aynı zamanda bilişsel bir devrim olduğu anlamına gelmektedir.

Toplumsal olarak bakıldığında, bu tez Bolşevik tarım politikasının sınıfsal yönünü açıkça ortaya koymaktadır. Lenin'in burada önerdiği sistem, sadece mülkiyet biçimlerinin değişmesini değil, aynı zamanda üretim ilişkilerinin ve toplumsal güç dengelerinin de yeniden inşasını öngörmektedir. Toprak ağalarının ellerindeki toprakların kamulaştırılması, eski feodal yapının tasfiyesini ve tarımsal üretimin devlet denetiminde kolektif bir düzene geçmesini ifade etmektedir. Bununla birlikte, yönetimin yerel Sovyetlere bırakılması, merkezin değil halkın doğrudan söz sahibi olduğu bir üretim sistemini amaçlamaktadır. Örnek çiftlik modeli ise, ideolojik olarak yalnızca üretim birimi değil, aynı zamanda halkçı yönetişimin ve işçi denetiminin somutlaştığı laboratuvarlar olarak kurgulanmaktadır. Bu bağlamda, tarım politikası üzerinden sınıfsal iktidarın yeniden dağıtımı hedeflenmekte ve aynı zamanda devrimci iktidarın meşruiyeti, taban örgütlenmesi ve doğrudan yönetişim ilkeleriyle toplumsallaştırılmaktadır.

Tez 7: "Ülke çapındaki tüm bankaların derhâl tek bir ulusal banka altında birleştirilmesi ve bu bankanın İşçi Temsilcileri Sovyeti tarafından denetlenmesinin sağlanması gerekmektedir."⁴⁶

местных учреждений) образцового хозяйства под контролем батр. депутатов и на общественный счет." *Pravda*, [gazeta], 1937.

⁴⁶ Tez 7'nin Rusça orijinali için bk.: "Слияние немедленное всех банков страны в один общенациональный банк и введение контроля над ним со стороны С. Р. Д." *Pravda*, [gazeta], 1937.

Analiz 7: Bu tezin söylemsel yapısı son derece net, buyurgan ve teknokratik bir dille kurulmuştur. “Derhâl”, “birleştirilmesi” ve “denetlenmesi” gibi mutlak ifadeler, Lenin’in bu önerisini tartışmaya kapalı ve devrimci bir zorunluluk olarak sunduğunu göstermektedir. Burada finansal altyapıya ilişkin kullanılan dil, radikal ekonomik reformun yalnızca teknik değil, aynı zamanda sınıfsal bir müdahale olduğuna işaret etmektedir. “Tüm bankaların tek ulusal banka altında birleşmesi” söylemi, parçalı sermaye yapısının tasfiyesini ve burjuva sınıfının mali özerkliğinin sonunu ima etmektedir.

Bu tez, finans sektörüne dair yerleşik “bağımsız bankacılık” ya da “serbest piyasa” imgelerini radikal biçimde sorgulamaktadır. Bankaların tek bir ulusal yapı altında birleştirilmesi ve bu yapının Sovyet denetimine alınması, ekonomik gücün merkezîleştirilmesini ve işçi sınıfının doğrudan kontrolüne verilmesini hedeflemektedir. Böylece bankalar yalnızca ekonomik birer kurum değil, aynı zamanda sınıf mücadelesinin ideolojik araçları olarak yeniden tanımlanmaktadır. Bankacılık sistemi, tarafsız bir mekanizma olmaktan çıkarılarak, sermaye düzeninin ideolojik bir bileşeni olarak ifşa edilir.

Toplumsal olarak bu tez, mali burjuvazinin ekonomik iktidarına doğrudan bir darbe niteliğindedir. Bankacılığın ulusallaştırılması, kapitalist mülkiyet ilişkilerinin kalbine yönelik bir müdahaledir ve işçi sınıfının ekonomik egemenliğini kurma stratejisinin parçasıdır. Bankalar üzerindeki denetimin Sovyetlere verilmesi, yalnızca mülkiyetin değil, karar alma mekanizmalarının da proletaryanın kontrolüne geçmesini öngörmektedir. Bu da ekonomik alanın demokratikleştirilmesini değil, devrimci sınıfsal dönüşümünü hedeflemektedir.

Tez 8: “Bizim derhâl sosyalizmi ‘uygulamak’ görevimiz değil, fakat sosyal üretimi ve ürünlerin dağıtımını derhal İşçi Temsilcileri Sovyeti’nin denetimi altına almaktır.”⁴⁷

Analiz 8: Bu tez, sosyalizmin doğrudan ve hemen tam anlamıyla uygulanması yerine, öncelikle toplumsal üretim ve dağıtım süreçlerinin Sovyetler tarafından denetlenmesi gerektiği fikrini vurgulamaktadır. Söylem, “doğrudan sosyalizmin uygulanması” ifadesiyle radikal bir dönüşüm talebinden ziyade aşamalı ve kontrollü bir sürece işaret ederek okuyucuya adım adım ilerleyen bir strateji sunmaktadır. Burada bir “kontrol” talebi öne çıkarılarak, ani ve kapsamlı bir değişim yerine, üretim araçlarının yönetiminde işçi sınıfının etkin rolü vurgulanmaktadır.

Okuyucunun zihinsel modelinde, sosyalizm genellikle tüm yapısal dönüşümlerin aniden gerçekleştiği bir ideal olarak temsil edilmektedir. Ancak bu tez, okuyucunun bu idealize edilmiş, mutlak sosyalizm kavramını yeniden düzenlemektedir; ilk adımın mutlak dönüşüm değil, üretim ve dağıtım üzerinde Sovyetlerin etkin denetimi olduğu mesajını iletmektedir. Böylece okuyucunun sosyalizme dair zihinsel şeması, aşamalı ve pratik bir süreç olarak yeniden yapılandırılmaktadır.

Toplumsal olarak bu tez, sınıf mücadelesinde bir aşama geçişi olarak değerlendirilebilir. Doğrudan sosyalizm değil, üretim ve dağıtımın denetlenmesi ile

⁴⁷ Tez 8’in Rusça orijinali için bk.: “Не ‘введение’ социализма, как наша непосредственная задача, а переход тотчас лишь к контролю со стороны С. Р. Д. за общественным производством и распределением продуктов.” *Pravda*, [gazeta], 1937.

başlayan bir süreç, işçi sınıfının mevcut yapılar içinde güçlenmesini ve egemen sınıfların kontrolünü yavaş yavaş sınırlandırmasını ifade etmektedir. Bu, radikal devrim anlayışı yerine stratejik ve örgütlü bir mücadeleyi temsil etmektedir. Toplumsal dönüşümün kademeli ve kontrollü ilerlemesi üzerine kuruludur.

Tez 9: “Partinin görevleri: a) derhâl bir parti kongresi düzenlenmesi; b) parti programının, esas olarak şu konularda değiştirilmesi: 1-) emperyalizm ve emperyalist savaş meselesi hakkında, 2-) devlete karşı tutumumuz ve “komün devleti” talebimiz hakkında, 3-) güncelliğini yitirmiş asgari programımızın düzeltilmesi; c) partinin adının değiştirilmesi.”⁴⁸

Analiz 9: Bu tez, partinin acil ve köklü bir dönüşüm geçirmesi gerektiği mesajını doğrudan ve kararlı bir dille vermektedir. “Derhâl” kelimesiyle vurgulanan zaman aciliyeti, okuyucu üzerinde hızlı ve etkili bir değişim algısı yaratmaktadır. Ayrıca, partinin program ve isim değişikliği gibi temel konuların sıralanması, yapısal reformların zorunluluğunu ve kapsamını somutlaştırmaktadır. Böylece, söylem okuyucuyu harekete geçmeye çağıran, reformist ve dönüşümcü bir ton taşımaktadır.

Okuyucunun zihinsel modelinde, bir partinin programı ve kimliği genellikle sabit ya da sadece yavaş değişen unsurlar olarak algılanabilmektedir. Bu tez ise, bu algıyı sarsarak, partinin ideolojik ve yapısal açıdan köklü bir yenilenmeye ihtiyaç duyduğunu ortaya koymaktadır. Emperyalizm, devlet anlayışı ve program hedefleri gibi temel unsurların yeniden ele alınması, okuyucunun partinin misyonunu ve hedeflerini daha dinamik ve yeniden şekillendirilebilir olarak görmesini sağlamaktadır.

Toplumsal bağlamda, bu tez, parti içi demokratik süreçlerin önemini ve ideolojik güncellenmenin gerekliliğini vurgulamaktadır. Emperyalizm ve devlet ilişkisi konusundaki yenilikçi yaklaşımlar, toplumsal mücadelede daha etkili ve güncel bir duruşun inşasını temsil etmektedir. Ayrıca, partinin adının değiştirilmesi gibi sembolik bir adım, toplumsal kimlik ve aidiyet açısından yeniden yapılandırıcı bir etki yaratmakta ve yeni bir toplumsal vizyonun habercisi olmaktadır.

Tez 10: “Yeni bir Enternasyonal. Devrimci bir Enternasyonal’in yaratma inisiyatifini biz üstlenmeliyiz; bu Enternasyonal sosyal-şovenistlere ve ‘merkez’e karşı olmalıdır.”⁴⁹

Analiz 10: Bu tez, söylemsel düzeyde, devrimci bir hareketin yeniden canlandırılması ve mevcut yapılarla mücadele kararlılığını güçlü, çağrısız bir dille ifade etmektedir. Bilişsel düzeyde, bu yaklaşım, okuyucunun zihninde eski ve pasifleşmiş bir Enternasyonal imajını yıkarak, onun yerine aktif, dinamik ve mücadelecü bir yapının inşasını incelemektedir. Toplumsal açıdan ise, sosyal-şovenistlere ve merkez olarak tanımlanan güç odaklarına karşı yeni ve radikal bir birlik kurma fikri, toplumsal hareketler içinde ideolojik saflığın korunması ve devrimci kararlılığın güçlendirilmesi anlamına gelmektedir. Böylece, tez hem ideolojik hem de örgütsel açıdan kapsamlı bir

⁴⁸ Tez 9’un Rusça orijinali için bk.: “Партийные задачи: а) немедленный съезд партии; б) перемена программы партии, главное: 1-) об империализме и империалистской войне, 2-) об отношении к государству и наше требование “государства-коммуны,” 3-) исправление отсталой программы-минимум; в) перемена названия партии.” *Pravda*, [gazeta], 1937.

⁴⁹ Tez 10’un Rusça orijinali için bk.: “Обновление Интернационала. Инициатива создания революционного Интернационала, Интернационала против социал-шовинистов и против ‘центра.’” *Pravda*, [gazeta], 1937.

yenilenmeyi ve mücadelecî duruşu vurgulamaktadır.

Sonuç

Lenin'in devrimci söylemi, 1917 Bolşevik Devrimi bağlamında toplumsal yapının dönüşümünde kritik bir rol oynamış ve ideolojik bir araç olarak hem bireylerin hem de toplumun bilinçlenmesinde etkili olmuştur. Bu söylemsel aşamada, Lenin'in kullandığı dil ve retorik, devrimci mesajın kitlelere ulaşmasında ve içselleştirilmesinde belirleyici olmuştur. İşçi sınıfının ve köylülerin bilinçlenmesi, yalnızca mevcut düzene karşı değil, aynı zamanda kapitalist ideolojilere karşı da güçlü bir direnişin temelini oluşturmuştur. Bu bağlamda, Lenin'in söylemi, devrimci hareketin yalnızca siyasal bir dönüşüm değil, aynı zamanda kültürel bir devrim olarak şekillendirilmesinde önemli bir stratejik temel sunmuştur. Bu çalışma, Lenin'in devrimci stratejilerinin ideolojik ve kültürel dönüşüm süreçlerini nasıl şekillendirdiğini derinlemesine analiz etmektedir.

Lenin'in *Nisan Tezleri*, burjuvazinin ideolojik hegemonyasına karşı işçi sınıfının bilinçli bir karşı-hegemonya inşa etmesini sağlayacak bir program sunmuştur. Bilişsel aşamada, bu tezler halkın devrimci ideolojiyi kavramasında ve benimsemesinde kritik bir zihinsel yapı oluşturmuştur. Bu tezler, devrim sürecinin yalnızca politik iktidarın ele geçirilmesine odaklanmadığını, aynı zamanda toplumsal yapının devrimci bir şekilde yeniden inşasını hedeflediğini ortaya koymaktadır. Gramsci'nin hegemonya teorisi bağlamında değerlendirildiğinde, Lenin'in önerdiği Sovyet yapıları, işçi sınıfının ve köylülüğün ekonomik ve kültürel temsili için hem ideolojik hem de pratik bir dönüşüm aracı olarak işlev görmüştür. Bu süreçte, Bolşevik söyleminin ve basın kitlelerin bilinçlendirilmesindeki etkisi açıkça görülmektedir.

Lenin'in Sovyetler aracılığıyla işçi sınıfının iktidarını kurma ve bu iktidarı sürekli hâle getirme arzusunu ortaya koyan *Nisan Tezleri*, burjuvazinin hegemonyasına karşı bir ideolojik savaşın, işçi sınıfı tarafından nasıl sürdürüleceğini tartışmaktadır. Buradaki temel fikir, sadece politik iktidarın elde edilmesi değil, aynı zamanda toplumsal yapının devrimci bir şekilde yeniden inşa edilmesi olmuştur. Lenin, bu sürecin yalnızca işçi sınıfının fiziksel gücüne dayanarak gerçekleşmeyeceğini, aksine bir ideolojik dönüşümün gerekliliğini savunmuştur. Sovyetlerin, işçi sınıfının ekonomik ve kültürel temsili için en uygun mekanizmalar olduğuna inanmış ve bu nedenle Sovyetler aracılığıyla toplumsal dönüşümün hızlandırılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda, toplumsal aşamada Sovyetler, işçi sınıfının kolektif eylem ve örgütlenme kapasitesini artırarak hegemonya mücadelesinde somut bir güç odağı hâline gelmiştir.

Lenin, Sovyetlerin demokratik bir temsil yapısı olarak işlev görmesi gerektiği, işçi sınıfının yalnızca iktidarı elde etmekle kalmayıp, bu iktidarı toplumsal yapıyı dönüştürmek için kullanması gerektiği *Nisan Tezleri*'nde öne çıkan temalardan olmuştur. Bu yaklaşım, sınıf mücadelesinin sadece ekonomik ve politik bir mücadele olmanın ötesinde, aynı zamanda ideolojik bir mücadele olduğuna işaret etmektedir. Lenin'in bu tezlerdeki vurgu yaptığı, yalnızca fiziksel bir devrim değil, kültürel bir devrimdir. Burada, proletaryanın bilinçli olarak toplumsal yapıyı dönüştürmek ve egemen sınıfların ideolojik araçlarını yerle bir etmek için stratejik olarak hareket etmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Lenin'in *Nisan Tezleri*, yalnızca devrimci bir siyasî program olarak değil, aynı

zamanda toplumsal mobilizasyon ve ideolojik dönüşüm süreçlerinin yönlendiricisi bir strateji olarak değerlendirildiğinde, önemli bir literatür boşluğunu doldurmaktadır. Bu çalışma, Lenin'in devrimci söyleminin ve stratejilerinin, işçi sınıfının ekonomik değil, aynı zamanda ideolojik ve kültürel olarak da dönüşmesini hedeflediğini vurgulamaktadır. *Nisan Tezleri*, Lenin'in devrimci stratejisinin yalnızca bir siyasal iktidar kurmayı değil, aynı zamanda toplumsal yapıyı köklü bir biçimde dönüştürmeye yönelik olduğunu gösteren kritik bir belge olarak literatüre katkı sağlamaktadır. Söylemsel, bilişsel ve toplumsal tüm aşamalarda, *Nisan Tezleri*'nin dili, algıları ve toplumsal örgütlenmeyi dönüştürme gücü ortaya konmuştur. Bu tezlerin, kültürel hegemonyayı kırma amacının bir parçası olarak, Sovyetlerin devrimci gücünü pekiştirdiği ve Sovyetlerin yalnızca bir devrimci hükümet değil, aynı zamanda toplumsal yapıyı değiştiren, toplumsal adaletin sağlanması için mücadele eden bir güç olması gerektiğini ortaya koyduğu belirtilmiştir.

Gelecekteki araştırmalar açısından, *Nisan Tezleri*'nin ve Lenin'in diğer yazı ve eserlerinin Sovyetler Birliği'nin ideolojik yapısına etkisinin daha detaylı bir şekilde incelenmesi, bu çalışma ile açılan tartışmayı derinleştirebilir. Ayrıca, toplumsal mobilizasyonun hegemonik yapılar üzerindeki etkisi, farklı tarihsel bağlamlarda yeniden değerlendirilmelidir. Lenin'in devrimci söylemi ve bu söylemin günümüz siyasi hareketlerindeki izdüşümleri, gelecek çalışmalara ışık tutabilecek önemli bir araştırma alanıdır. Bu bağlamda, çalışma, Lenin'in ideolojik mücadelesinin tarihsel ve güncel etkilerini inceleyen araştırmalar için sağlam bir temel sunmaktadır.

Beyanname:

- 1. Etik Kurul İzni:** Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
- 2. Katkı Oranı Beyanı:** Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.
- 3. Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Declarations:

- 1. Ethics approval:** Not applicable.
- 2. Author contribution:** The author declares no one has contributed to the article.
- 3. Competing interests:** The author declares no competing interests.

KAYNAKÇA

İnceleme ve Araştırma Eserler

- Aka, Asiye. "Antonio Gramsci ve 'Hegemonik Okul.'" *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/21 (2009): 329-338.
- Antonov-Ovseenko, Anton Antonoviç. "Periodičeskaya Peçat i İyulskoe Vosstanie 1917 g. v Petrograde." *Uçenie Zapiski Zabaykalskogo Gosudarstvennogo Universiteta. Seriya Filologiya, İstoriya, Vostokovedenie* 2 (2012): 217-221.
- Bates, Thomas R. "Gramsci and the Theory of Hegemony." *Journal of the History of Ideas* 36/2 (1975): 351-366.
- Baykalov, İvan Akimoviç. *Lenin i Stalin o Peçati*. Moskva: Tipolaboratoriya Vkij, 1933.

- Blackledge, Adrian. *Discourse and Power in a Multilingual World*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2005.
- Blommaert, Jan ve Bulcaen, Chris. "Critical Discourse Analysis." *Annual Review of Anthropology* 29,1 (2000): 447-466.
- Cox, Robert Warburton. "Gramsci, Hegemony and International Relations: an Essay in Method." *Millennium: Journal of International Studies* 12/2 (1983): 162-175.
- De Giovanni, Biagio. "Lenin and Gramsci: State, Politics and Party." *Gramsci and Marxist Theory* içinde, ed. Chantal Mouffe, 259-288. New York: Routledge, 2014.
- Donoghue, Matthew. "Beyond Hegemony: Elaborating on the Use of Gramscian Concepts in Critical Discourse Analysis for Political Studies." *Political Studies* 66/2 (2018): 392-408.
- Gilgulin, Moisey Davidoviç, vd. *Leninskaya "İskra": K Pyatidesyatiletii so Dnya Vihoda Pervogo Nomera*. Moskva: Gospolitizdat, 1950.
- Gorlov, Aleksandr Vitalyeviç. "Ob Aprelskih Tезisаh V.İ. Lenina." *Vestnik Ekspertnogo Soveta* 3/38 (2024): 60-67.
- Gujva, Dmitriy Gennadyeviç. "Voennіe Gazeti i Jurnalі v Godі Pervoy Mirovoy Voynі kak Osnovnoe Sredstvo Informirovannaya Russkoy Armii." *Russkaya Publitsistika i Periodika Epohi Pervoy Mirovoy Voynі: Politika i Poetika* içinde, ed. Vadim Vladimiroviç Polonskiy, 546-557. Moskva: İmli Ran, 2013.
- Gündoğаn, Ercan. "Conceptions of Hegemony in Antonio Gramsci's Southern Question and the Prison Notebooks." *New Proposals: Journal of Marxism and Interdisciplinary Inquiry* 2/1 (2008): 45-60.
- Ives, Peter. *Language and Hegemony in Gramsci*. London: Pluto Press, 2004.
- Hoare, Quintin & Nowell Smith, Geoffrey. *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*. London: Lawrence & Wishart, 1999.
- Knyazev, Yuriy Amvrosiyeviç. "Veteranı Treh Revolyutsiy (Stranitsı iz Jizni i Borbi Mitişinskogo Raboçego-Bolşevika G. P. Maksimova.)" *Avangardnaya Rol Proletariata v Revolyutsionnom Dvijenii Rossii (1895-1917 gg.): Sbornik Trudov* içinde, ed. Ervand Amayakoviç Kurginyan, 100-116. Moskva: Moskovskiy Oblastnoy Pedagogiçeskiy İstitut im. N.K. Krupskoy, 1973.
- Lenin, Vladimir İlyiç. *Chto Delat?*. Moskva: OGİZ Gosudarstvennaya İzdatelstvo Politіçeskoй Literaturı, 1945.
- Morera, Esteve. *Gramsci's Historicism: A Realist Interpretation*. New York: Routledge, 2011.
- Novikov, Viktor İvanoviç. *Lenin i Deyatelnost İskrovskih Grupp v Rossii: 1900-1903*. Moskva: Misl, 1984.
- Palamarçuk, Oleg Timofeyeviç. "Jurnalistika v Jizni Politika Lenina." *Ekonomika. Pravo. Peçat. Vestnik KSEİ* 1-2 (2017): 83-93.
- Polevoy, Yuzef Zaharoviç. *Leninskaya İskra i İskrovskie Organizatsii v Rossii*. Moskva: Gospolitizdat, 1941.
- Ponomarev, Boris Nikolayeviç vd. *İstoriya Kommunistiçeskoй Partii Sovetskogo Soyuza*. Moskva: Politizdat, 1982.

- Rabinoviç, Aleksandr. *Bolşeviki Prihodyat k Vlasti: Revolyutsiya 1917 Goda v Petrograde*. Moskva: Progress, 1989.
- Riley, Dylan John. "Hegemony, Democracy, and Passice Revolution in Gramsci's Prison Notebooks." *California Italian Studies* 2(2) (2011): 1-21.
- Spiridonova, Lidiya Alekseevna. "Bıl li Gorkiy 'Porajentsem?' (Po Materialam Publitsistiki Epohi Pervoy Mirovoy Voynı)", *Russkaya Publitsistika i Periodika Epohi Pervoy Mirovoy Voynı: İssledovaniya i Materialı* içinde, ed. Vadim Vladimiroviç Polonskiy, 145-168. Moskva: İmli Ran, 2013.
- Şandra, Valentin Andreeviç. *Propaganda Marksistsko-Leninskoy Teorii v Gazete: Uçebno-Metodiçeskoe Posobie*. Moskva: İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta, 1978.
- Thomas, Peter D. "After (Post) Hegemony." *Contemporary Political Theory* 20/2 (2021): 318-340.
- Thomas, Peter D. "The Modern Prince: Gramsci's Reading of Machiavelli." *History of Political Thought* 38/3 (2017): 523-544.
- Tok, Nafiz. "An Essay on Gramsci's Concept of Civil Society." *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 17/3-4 (2003): 239-254.
- Van Dijk, Teun A. "Critical Discourse Analysis." *The Handbook of Discourse Analysis* içinde, ed. Deborah Tannen, Heidi E. Hamilton, and Deborah Schiffrin, 466-485. New Jersey: John Wiley & Sons, 2015.
- Van Dijk, Teun A. *Discourse and Power*. New York: Palgrave Macmillan, 2008.
- Van Dijk, Teun A. *Discourse as a Social Interaction*. London: Sage Publications, 1997.
- Van Dijk, Teun A. "Discourse semantics and ideology." *Discourse & Society* 6/2 (1995): 243-289.
- Van Dijk, Teun A. *Discourse and Context: A Sociocognitive Approach*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Van Dijk, Teun A. *Discourse and Knowledge: A Sociocognitive Approach*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

İnternet Kaynakları

- Candeias, Mario. "Gramscian Constellations. Hegemony and the Realisation of New Ways of Production and Living." Rosa Luxemburg Stiftung (2013): 2. Erişim 11.01.2025. https://www.rosalux.de/fileadmin/rls_uploads/pdfs/allg_Texte/Gramscian_Constellations.pdf
- Pravda, [gazeta], 1937, № 105 (7071), 16 Aprelya." Biblioteka im. N. A. Nekrasova, Elektronnaya Biblioteka. Erişim 08.01.2025. <https://electro.nekrasovka.ru/books/6147365/pages/1>

TÜRKİYE'NİN STRATEJİK GÜÇ SARKACI: SOĞUK SAVAŞ'TA ABD VE SSCB ARASINDA DENGİ VE KARŞI DENGİ POLİTİKALARI

 Elif ŞİMŞEK^a

Öz

Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemindeki dış politikasını “güç dengesi” açısından incelemeyi amaçlayan bu çalışma, Türkiye'nin bu dönemde parçası olduğu ittifakın kolektif çıkarları ile kendi ulusal çıkarları arasında olası bir çatışmada dış politikasını nasıl şekillendirdiği sorusuna yanıt aramayı hedeflemiştir. Uluslararası belirsizliklerin yarattığı riskleri arka planda tutarak ulusal çıkarlarını güçlü bir şekilde koruyacak bir dış politika izleyip izlemediğinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu nedenle kuruluş döneminden kaynaklanan dinamikleri de göz önüne alınmaktadır. Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde nasıl bir dış politika geliştirdiğine, Türk Dış Politikasının bu süreçte Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile olan ilişkilerinin neden ve hangi koşullar altında değiştiğine ve son olarak nasıl yeniden şekillendiğine dair sorulara yanıt aranmaktadır. Nitel araştırma yöntemini benimseyen çalışma, çeşitli diplomatik arşiv belgeleri de dahil olmak üzere birincil ve ikincil kaynakları kullanarak araştırma problemini incelemeyi hedeflemiştir. II. Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre sonra Türkiye, toprak bütünlüğüne ve egemenliğine doğrudan tehdit olan SSCB'yi vazgeçirebilmeye yönelik “güç dengesi”ni sağlayacak bir dış politika benimsemek zorunda kalmıştır. Bu nedenle, “rasyonel dış politika tercihinin” bir parçası olarak Türkiye, özellikle Soğuk Savaş'ın başlangıcında ABD ile iş birliğine gitmiş ve Batı ittifakının bir parçası olmuştur. Ancak NATO üyeliği, Türkiye'nin kendisine yönelik SSCB tehdidinin bertaraf edilmesine yönelik kesin bir çözüm sağlamamış, hatta Türkiye bu sefer de NATO üyeliğine bağlı olarak daha açık bir hedef halini almıştır ve Türkiye'nin, müttefiki ABD ile ilişkilerinde Jüpiter Füzelere ve Kıbrıs'a bağlı güven krizi baş göstermiştir. Bu nedenle, Türkiye'nin “güç dengesi” politikası, “aşırı dengeleme” ile sekteye uğramıştır. Devlet Batı yanlısı dış politika yönelimini yeniden şekillendirerek bu sefer de aşırı dengelemeyi optimal dengeye çekecek bir siyasete kayış göstermiştir. Bu kayışla birlikte Türkiye SSCB ile sınırlı bir yakınlaşma siyaseti benimsemiş ve bunun neticesinde bir NATO üyesi olmasına rağmen SSCB'nin Varşova Paktı dışında yardım sağladığı bütün devletler arasında en fazla ekonomik desteği alan devlet haline gelmiştir. Diğer taraftan da ABD'nin Ortadoğu bölgesinde yer alan devletler arasında verdiği destek açısından üçüncü sırada yer almaya başlamış ve böylece yeniden güçler dengesini sağlamıştır. Bu makale, devlet analiz düzeyini benimseyen Klasik Realizm ya da yapı analiz düzeyinde çalışan Neorealist

^a Dr., Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Kayseri/Türkiye, elifsimsek@gmail.com

çerçevelerin Türkiye'nin Soğuk Savaş'taki dış politikasını açıklamak için kısıtlı olduğunu iddia ederek, Neoklasik Realist bir bakış açısı çerçevesinde Türkiye'nin bu dönemde ABD ve SSCB ilişkilerini açıklamayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin Soğuk Savaş'ın başlangıcında Sovyet tehdidine bir yanıt olarak "güç dengesi" politikası geliştirdiği ve bu minvalde devletin ulusal güvenlik nedeniyle politikalarını yeniden gözden geçirdiğinde ise ABD ile yaşadığı krizlere, SSCB ile sınırlı iş birliğinin de dahil olduğu yanıtlar vererek, dış politikada "optimal dengeye" ulaşmak için kendi özgün koşullarında bir karşı denge unsurunu bulduğunu savunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Rusya tarihi, SSCB, ABD, Soğuk Savaş, Türk dış politikası, güç dengesi.

TÜRKİYE'S STRATEGIC POWER PENDULUM: BALANCE AND COUNTERBALANCE POLICIES BETWEEN THE USA AND THE USSR DURING THE COLD WAR

Abstract

With the aim of examining Türkiye's foreign policy during the Cold War in terms of "balance of power," this paper investigates whether Türkiye pursued a foreign policy that would strongly protect its national interests by keeping the risks of the international uncertainties in the background in a possible conflict between the collective interests of the alliance that it was a part of and its own national interests during the Cold War. To this end, the study requests for answers to the questions of what kind of foreign policy Türkiye developed during the Cold War, including the period when the Republic was founded, and why and under what conditions these behaviours changed and re-shaped within the scope of the state's relations with the United States of America (the US) and the Union of Soviet Socialist Republic (USSR). Adopting the qualitative research method, this paper aims to explore its research problem by using primary and secondary sources, including various diplomatic archive documents. In line with its objective, it is demonstrated that Türkiye with an aim of optimal balance, prioritized its national security interests over the interests of the US and the collective security organization that it was a part of. Soon after the World War II, Türkiye had to adopt a foreign policy that must have repel the direct threat to its territorial integrity and sovereignty from the USSR. Thus, as a part of "rational foreign policy choice", Türkiye selected to be a part of the Western alliance, particularly in a cooperation with the US at the very beginning of the Cold War. Yet NATO membership was not the best and complete solution for the threat that it faced from the USSR. Indeed, Türkiye soon experienced a crisis of confidence in its relations with its ally, the US, on the Jupiter missiles crisis and Cyprus conflict. Therefore, Türkiye, balance of power policy of which was challenged by overbalancing, had to re-shape its pro-Western foreign policy orientation. In line with this, Türkiye sought rapprochement, albeit limited, with the USSR, that would allow the state, a NATO member, to receive the highest economic support from the USSR among the all states outside the Warsaw Pact. On the other hand, it has risen to third place among the states to which the US provides aid in the Middle East region. This study aims to provide a neo-classical realist explanation by arguing that the systemic structure-level analyses of neo-realism and the state level analyses of classical realism are limited to explain Türkiye's relations with the US and the USSR in the Cold War. Within this framework, this article argues that Türkiye aimed to develop a "balance of power" policy as a response to the Soviet threat at the very beginning of the Cold War, and that when the state reconsidered its

policies for national security priorities, Türkiye found a counterbalance in its own unique circumstances to reach an “optimal balance” in its foreign policy orientation by responding to the crises it experienced with the USA, including limited cooperation with the USSR.

Keywords: Russian history, USSR, The US, Cold War, Turkish foreign policy, balance of power.

СТРАТЕГИЧЕСКИЙ МАЯТНИК ВЛАСТИ ТУРЦИИ: ПОЛИТИКА БАЛАНСА И ПРОТИВОВЕСА МЕЖДУ США И СССР В ГОДЫ ХОЛОДНОЙ ВОЙНЫ

Аннотация

С целью изучения внешней политики Турции во время Холодной войны с точки зрения «баланса сил» в данной статье исследуется, проводила ли Турция внешнюю политику, которая бы надежно защищала ее национальные интересы, сохраняя риски международной неопределенности на заднем плане в возможном конфликте между коллективными интересами альянса, частью которого она была, и ее собственными национальными интересами во время Холодной войны. С этой целью в исследовании запрашиваются ответы на вопросы о том, какую внешнюю политику Турция развивала во время Холодной войны, включая период основания Республики, и почему и при каких условиях это поведение изменилось и переформировалось в рамках отношений государства с Соединенными Штатами Америки (США) и Союзом Советских Социалистических Республик (СССР). Применяв качественный метод исследования, данная статья направлена на изучение своей исследовательской проблемы с использованием первичных и вторичных источников, включая различные дипломатические архивные документы. В соответствии со своей целью, продемонстрировано, что Турция с целью оптимального баланса поставила свои интересы национальной безопасности выше интересов США и организации коллективной безопасности, частью которой она была. Вскоре после Второй мировой войны Турции пришлось принять внешнюю политику, которая должна была отразить прямую угрозу ее территориальной целостности и суверенитету со стороны СССР. Таким образом, в рамках «рационального выбора внешней политики» Турция решила стать частью западного альянса, особенно в сотрудничестве с США в самом начале холодной войны. Однако членство в НАТО не было лучшим и полным решением для угрозы, с которой она столкнулась со стороны СССР. Действительно, Турция вскоре испытала кризис доверия в своих отношениях со своим союзником, США, из-за кризиса ракет «Юпитер» и конфликта на Кипре. Поэтому Турция, политика баланса сил которой была поставлена под сомнение перевесом, должна была переформулировать свою прозападную внешнеполитическую ориентацию. В соответствии с этим Турция стремилась к сближению, хотя и ограниченному, с СССР, что позволило бы государству, члену НАТО, получить самую высокую экономическую поддержку от СССР среди всех государств за пределами Варшавского договора. С другой стороны, она поднялась на третье место среди государств, которым США оказывают помощь в регионе Ближнего Востока. Целью данного исследования является предоставление неоклассического реалистического объяснения, утверждая, что системный структурно-уровневый анализ неореализма и анализ классического реализма на государственном уровне ограничены для объяснения отношений Турции с США и СССР в холодной войне. В этой связи в статье утверждается, что Турция стремилась разработать политику «баланса

сил» в ответ на советскую угрозу в самом начале холодной войны и что, когда государство пересмотрело свою политику в отношении приоритетов национальной безопасности, Турция нашла противовес в своих собственных уникальных обстоятельствах, чтобы достичь «оптимального баланса» в своей внешнеполитической ориентации, отреагировав на кризисы, которые она пережила с США, включая ограниченное сотрудничество с СССР.

Ключевые слова: История России, СССР, США, Холодная война, внешняя политика Турции, баланс сил.

Giriş

Soğuk Savaş, II. Dünya Savaşı sonrası Yalta Düzeniyle başlayan ve dönemin iki süper gücü Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasında ancak ikincisinin dağılmasıyla nihayete eren; askeri, iktisadi, siyasi bir mücadele olarak XX. yüzyıl siyasi tarihine damga vurmuştur. Dünyanın SSCB ve ABD'nin liderliklerindeki iki kutup arasında bölündüğü bu dönemde, 1949'da ABD liderliğinde kurulan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization: NATO) ve 1955'te SSCB'nin öncülüğündeki Dostluk İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması (*Dogovor o drujbe, sotrudničestve i vzaimnoy pomoşi*)¹ kapsamında kurulan Varşova Paktı'nın (*Varşavski Pakt*) karşılıklı mücadelesi söz konusu olmuştur.

İki kutup arasındaki rekabete Avrupa ve Balkanlar başta olmak üzere bütün dünyada, liderlerden birinin diğerine yönelik istihbarat eylemleri ve ideolojik sirayet kabiliyetleri ile bir diğerinin etki alanına sızma yetenekleri arasındaki mücadele eşlik etmiştir. İki süper güç hem kendi etki alanlarını diğeri aleyhine genişletme hem de ikiye bölünmüş Avrupa'da bir diğerini kontrol etme amacıyla *de facto* ya da *de jure* çevreleme (containment) siyaseti izlemiştir. Avrupa dışında, özellikle Afrika ve Latin Amerika'da neredeyse bütün iç karışıklıklarda iki süper güç aralarındaki rekabeti bir diğerine doğrudan temas etmedikleri *vekalet savaşlarıyla* (proxy wars) sürdürmüştür. Bu dönemde iki blok birbirine karşı üstünlük kurmak amacıyla askeri kaynaklarının kalitesini ve yeteneklerini artırmaya çalışmıştır. Son olarak bu süre zarfında bilim, sanat ve spor da siyasi içerik kazanmış ve yarış bir anlamda bu alanlarda da sürdürülmüştür. Uzayda Soğuk Savaş, birinin diğerine vereceği zararı yeniden düşünmesi gerekliliğini gündeme getirmiştir.

İki süper gücün karşılıklı güvenlik kaygılarının yol açtığı mücadelede, bu süper güçlerden birinin, diğerinin sonraki eyleminin bilinmezliğinden kaynaklanan *güvenlik ikilemine* (security dilemma) bağlı *silahlanma yarışı* (arms race) başlamıştır. Bu yarışın nükleer silahlanma boyutunun dünya çapında insanlığın sonunu getirecek bir felakete yol açma ihtimali söz konusu olmuştur. Bu nedenle devletlerin bir diğeriyle sıcak temasa

¹ Bu çalışmada, "iş birliği" teriminin yazımında, Türk Dil Kurumu'nun (TDK) güncel Yazım Kılavuzu esas alınmıştır. Ancak söz konusu terim, belirli bir uluslararası belge, antlaşma veya diplomatik metni ifade ettiğinde, teknik bir anlam kazanmakta ve kalıplaşmış bir özel isim olarak bitişik yazılmaktadır. Çalışma boyunca, terimin istisnai olarak uluslararası antlaşma ve diplomatik belgelerin başlıklarında yer alması durumunda anılan belgelerin Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren hâline sadık kalınmış, literatürle tutarlı biçimde özgün metinlere bağlılık gözetilerek kelime bitişik biçimde yazılmıştır.

girmekten çekinmelerinden kaynaklanan bir *dehşet dengesi* (balance of terror) oluşmuştur. Her türlü senaryoda karşı tarafa cevap verebilmek için *ikinci vuruş kapasiteleri* (second strike) ön plana çıkmıştır. Kendisine özgü kuralları olan Soğuk Savaş, SSCB'nin 1991'de dağılmasıyla sona erse de XX. yüzyılın geriye kalan neredeyse onda birlik bölümünde ve XXI. yüzyılın neredeyse ilk çeyreği boyunca, SSCB'nin ardıl (halef) devleti Rusya Federasyonu ve ABD arasında ilişkiler gerginleşmeye başladığında, *Yeni Soğuk Savaş*² *İkinci Soğuk Savaş*³ ya da *Küresel Soğuk Savaş*⁴ kavramları hemen her seferinde yeniden gündeme gelmiştir. Dünya tarihinin Soğuk Savaş döneminde ABD'nin müttefikleri arasında yer alan Türkiye, 1952'den bu dönemin sonuna kadar, SSCB ile deniz ve karadan sınır komşusu olan bir NATO üyesi olarak, bu süreci diğer devletlerden daha farklı biçimde deneyimlemiştir.

Türkiye'nin ulusal kurtuluş savaşını işaret eden Millî Mücadele döneminde Avrupalı güçlere karşı birlikte hareket eden Ankara ve Moskova'nın ilişkileri, II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru SSCB'nin Türkiye'nin egemenlik ve toprak bütünlüğünü hedef alan ve devletin doğrudan güvenlik politikasına tehdit oluşturacak talepleriyle zor komşuluk halini almıştır. Sovyet taleplerine karşı uluslararası politikada yalnızlaşan Türkiye açısından Soğuk Savaş'ta SSCB karşıtı Batı ile iş birliği, bir tercihten ziyade bir zorunluluk oluşturmıştır. Bir süper güç olan Sovyetler Birliği'nin tehditlerinin oluşturduğu sorun karşısında Türkiye, diğer süper güç olan ABD ile ittifakı en iyi çözüm olarak belirlemiş, tedrici olarak NATO'ya girmiştir.

NATO üyeliği Türkiye'ye Sovyetler karşısında bir güvenlik şemsiyesi sağlamış olmasına rağmen Ankara'yı Moskova açısından olması gerekenden daha büyük bir hedef haline getirmiştir. Bu da üyeliğin bir taraftan artırdığı devlet güvenliğini, diğer taraftan azalttığını işaret etmiştir. Bunun yanında Washington'un ulusal çıkarlarının Türkiye'ninkilerle uyuşmadığı durumlarda Ankara ile istişare yerine Türkiye'nin güvenlik önceliklerini yok sayması, Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde güven bunalımına yol açmıştır: Neticede ABD'nin dış politikasının NATO'nun kolektif güvenlik için iş birliğini öngören kuruluş amaçlarıyla örtüşmemesi, Türkiye'nin de kolektif çıkarlar yerine ulusal çıkarlarını öne alan bir siyasete kayışının nedenini oluşturmıştır. Bir başka ifadeyle Sovyet tehdidi karşısında ABD ile iş birliği yapan ve NATO üyesi olan Türkiye'nin bu kolektif güvenlik örgütündeki üyeliği ve ABD ile yakın ilişki biçimi, Türkiye'ye daha farklı bir ulusal güvenlik tehdidi oluşturmaya başlamıştır. Bunun çözümü için Türkiye, Sovyetler ile ilişkilerini sınırlı olsa da geliştirerek, ABD'ye karşı denge oluşturmaya çalışmıştır.

Soğuk Savaş'ta denge ve karşı dengelemeye yönelik politikalar, realizm kökenli

² Elliott Abrams, "The New Cold War," Council of Foreign Relations, (2022), erişim 05.10.2023 <https://www.cfr.org/blog/new-cold-war-0>

³ Ryan Mackenzie, "Rubio: U.S. Barreling Toward a Second Cold War," *USA Today* (3 Ekim 2015), erişim 10.05.2023, <https://www.usatoday.com/story/news/politics/elections/2016/2015/10/03/rubio-us-barreling-toward-second-cold-war/73288022/>; Dmitri Trenin, "The Crisis in Crimea Could Lead the World into a Second Cold War," *The Guardian* (2 Mart 2014), Erişim 09.10. 2023, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/mar/02/crimea-crisis-russia-ukraine-cold-war>.

⁴ Michael Hirsh, "We Are Now In A Global Cold War," *Foreign Policy* (27 Haziran 2022), erişim 10.09.2023 <https://foreignpolicy.com/2022/06/27/new-cold-war-nato-summit-united-states-russia-ukraine-china/>

Uluslararası İlişkiler Yaklaşımlarının⁵ bu dönemde üzerinde tartıştığı başlıca konular arasındadır. Realist Uluslararası İlişkiler Kuramları açısından devletin kendi bekasının müdafaası asli amaçları arasında ilk sırada yer almaktadır. Rekabetçi sistem içinde *hayatta kalmaya* (survive) çalışan devletler daha iyi bir seçenek olarak *güçlerini maksimize etmeyi* (maximization of power) amaçlamaktadırlar. Yine devletlerin kendi aralarında güç saiklerine bağlı çıkar çatışmalarından faydalanarak; zamana, şartlara ve duruma göre değişik ittifak sistemlerine katılarak varlıklarını sürdürmeye yönelik siyaseti, *denge politikası* (balancing) ya da tam anlamıyla *güç dengesi* (balance of power) olarak tanımlanmaktadır.⁶ Denge politikasındaki değişiklikleri devlet ekseninde inceleyen klasik realizm ve sistem/yapı düzeyinde inceleyen neorealist çalışmalardan farklı olarak neoklasik realist bakış açısı, güç dengesini; devlet, uluslararası sistem ve ulus altı birimlerin hepsini göz önüne alacak biçimde incelemektedir. Klasik Realizmin devlet ile çıkar ya da neorealizmin devlet ile uluslararası sistem arasında kurduğu ilişkiye bağlı kalmak yerine, neoklasik realizm; iç siyasetin, karar alıcıların ve tehdidin kendisinin devletten devlete geçtiğini kabul etmektedir. Tehdit ve çıkarın değişmesi, devletlerin asıl amaçları olan güç maksimizasyonunun mutlak değil göreceli bir nitelik taşıdığını işaret etmektedir.⁷

Neoklasik Realist bakış açısı, devletlerin uluslararası politikadaki benzer gelişmelere karşı tepkileri ve eylemleri arasında farklılıklar olabileceğini kabul etmektedir. Bu farklılıklar doğrudan kararlar ve karar alma mekanizmaları, ilgili siyasi ve sosyal aktörlerin tercihleri ya da devletin toplumunun ve hükümetinin kendine özgü yapısal özellikleri ile ilişkili olabileceği gibi aktörler için kısıtlamaların ve fırsatların birine, birden fazlasına veya hepsine de bağlı olabilmektedir. Bir devlet siyasi tercihlerinin bir fonksiyonu olarak dış politikasını denge siyaseti ekseninde şekillendirme seçeneğine her zaman sahiptir. Ancak başka bir devletin aleyhine gereğinden fazla güç biriktiren bir devletin, karşı tarafın caydırıcılık maksadıyla aynı şekilde cevap vermesine bağlı olarak *güvenlik ikilemiyle* (security dilemma) karşı karşıya kalması da bir olasılık olarak söz konusudur.

Neoklasik Realizm açısından devletin dış politikası sadece belirli katalog fiil ve söylemler arasından kendi iradesiyle rasyonel biçimde aldığı kararlarla şekillenen davranış ve söylemler bütünü değildir. Devletin eylemleri ve söylemleri, uluslararası sistemin kendisi üzerindeki kuşatıcılığıyla ona atadığı rollerin ifasından ibaret değildir. Uluslararası sistem ve devletin kendisi ile liderinin yanında ulusu ve ulus altındaki birimlerinin süreç içinde yer aldıkları çoklu ve çok dinamikli tercihleri ile davranışlarının toplamıdır. Devletler bu tercihleri tek başına değil bütün bu birimlerin kendi üstündeki sınırlayıcılık kapasitelerini ve buna bağlı olarak çıkarları ile hassasiyetlerini göz önüne alarak yapmaktadır.

⁵ Bu metinde bir disiplin ya da teori olup olmadığı tartışmasından bağımsız olarak Uluslararası İlişkiler, ulusların arasındaki ilişkilerden farklılaştırılmak için genel kullanıma uygun olarak büyük harflerle yazılmıştır.

⁶ Jack Donnelly, *Realism and International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 107-130; Richard Little, *The Balance of Power in International Relations: Metaphors, Myths and Models* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 91-127.

⁷ Randall L Schweller, "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing," *International Security* 29/2 (2004): 159-201.

Neoklasik Realizm diğer realist kökenli kuramlarla gücün önemi hususunda birleşmekte ancak, bu bakış açısında gücün mutlak değil göreceli bir niteliği söz konusu olmaktadır. Devlet; askeri, beşerî, iktisadi ve jeopolitik kapasitesini ve kendine özgü birçok unsurun, ona tanıdığı imkanların sınırlarını göz önüne alarak seçimlerini en optimal şekilde yapabilen ya da yapmaya çalışan rasyonel bir aktördür. Devletlerin, güvenlik endişeleri ve tehditler karşısında başvurdukları denge politikalarında amaçladıkları istikrara ulaşamadıkları durumlar söz konusu olabilmektedir.⁸ Devletlerin dış politikalarının olası sonuçları arasında *optimal dengelemenin* (optimal balancing) yanında farklı dengeler de yer almaktadır: Devlet öncelikle bir tehdit karşısında ulusal düzeyde siyasal işlemlerin ve gelişmelerin süreci engellememesi koşuluna bağlı olarak, uygun ve makul bir dengeleme cevabıyla kendi güvenliğini maksimize edebilmektedir. Ancak herhangi bir tehlike karşısında; fiiliyatta, iç siyasal işlem ve süreçlerdeki siyaset yapımı süreçlerinde tehdidin aşırılaştırılması gibi durumlar söz konusu olabilmektedir. Bu, devletin duruma uygun denge siyaseti yerine optimal olmayan *aşırı dengeleme* (sub-optimal over balancing) siyasetine istemeden kayabileceğine işaret etmektedir.

Devletler herhangi bir tehdidi denge siyasetiyle yönetmesini sağlayan kaynaklarının yetersizliği veya bu siyasetin maliyetinin kazancından yüksek olması gibi sorunlarla karşılaşabilmektedir. Bunlara ya da başka nedenlere bağlı olarak gerekli cevabı vermeyen ya da veremeyen devletin dış politikasında *eksik dengeleme* (under-balancing) söz konusu olabilmektedir. Devletler dengeyi sağlamak için bu tip durumlarda ittifaklara başvurabilmekte, siyaset değişikliğine gidilebilmekte, farklı şekillerde dengeleme arayışlarına girebilmektedir. Bunun yanında güçlü bir devletin peşine takılarak onun politikasına bir yerden eklenilerek *izini sürme* (band-waggoning) siyasetini benimseyebilmekte ya da bir tür *uzlaşma siyaseti* gibi farklı ve çeşitli dış politika tercihlerinden birine yönelebilmektedir. Hatta devletler güvenlik maksimizasyonuna yönelik amaçlarını gerçekleştirmeye çalışırken iç içe geçmelerinden ötürü çözümü zorlaşan problemler karşısında *karmaşıklık* (entanglement) sorunu ile karşılaşabilmekte, karşı aktörün sıkıştırıcı hamlelerine bağlı olarak *tuzağa düşme* (entrapment) problemi gibi olumsuzluklar da deneyimleyebilmektedir. Bu tip gelişmeler karşısında devletler denge politikasını sürdürebilmek ya da ona geri dönebilmek için *karşı dengeleme* (counter-balancing) gibi stratejileri benimseyebilmektedir.⁹

Uluslararası sistemde üstün bir kural koyucu olmadığı için devletler daha fazla güç istenci olarak tanımlanan ulusal çıkarlarını kendi kendilerine *öz yardım* (self-help) ile gerçekleştirmeye çalışırken, farklı ittifaklara katılabilmekte, kendi denge siyasetlerini geliştirebilmektedir. Bu süreçte eksik veya aşırı dengeleme söz konusu olduğunda, devletler karşı denge mekanizması kurarak, siyasal istikrara yönelik manevralar yapabilmektedir. Bu stratejik manevraların yönü, şiddeti ya da açısı ise devletin kapasitesi, uluslararası sistemin yapısı, çıkarlarının diğer devletlerle örtüşmesi ya da çelişmesi gibi birçok farklı değişkenden etkilenmektedir.¹⁰ Anılan manevra alanına sahip devletlerin

⁸ Schweller, "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing," 159-201.

⁹ Ellis Mallett & Thomas Juneau, "A Neoclassical Realist Theory of Overbalancing," *Global Studies Quarterly* 3/2 (2023): 1-12.

¹⁰ Schweller, "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing," 168-169.

sabit ya da sürekli nitelikte dost ve düşmanları söz konusu olmamaktadır. Kolektif güvenlik çıkarları da dahil olmak üzere hemen hiçbir güvenlik ya da çıkar türü, devletin kendi ulusal çıkarını gerçekleştirmesinden daha önemli sayılmamaktadır.

Bu çalışmada yukarıdaki kavramsal çerçeve sınırları içinde Türkiye'nin Soğuk Savaş süresince SSCB ve ABD'ye yönelik siyaseti incelenmekte ve devletin önünde yer alan sınırlı seçenekler arasında rasyonel bir dış politika tercihi benimsemeye çalıştığı savunulmaktadır. Ankara'nın dış politika önceliklerinin sadece uluslararası sistemin özellikleri ya da devletin karar alma süreçleri tarafından değil; bu ikisine ilaveten karar alıcılar ve ulusal öncelikler tarafından da belirlendiği iddia edilmektedir. Bu alanla ilgili literatür incelendiğinde; Türk Dış Politikasındaki genel eğilimi Ankara'nın Soğuk Savaş dönemi siyaseti ile Soğuk Savaş sonrası dış politikası arasındaki benzerlikleri ya da farklılıkları incelemek suretiyle tespit etmeyi amaçlayan araştırmaların¹¹ yanında Soğuk Savaş'ın belirli bir bölümünü inceleyen çalışmalar¹² ve Soğuk Savaş'taki özgün bir bunalıma odaklanan eserler¹³ göze çarpmaktadır. Ancak Türkiye'nin bu dönemdeki dış politikasını, uluslararası yapının anarşik karakterini işaret eden Soğuk Savaş ile siyasetine yön veren liderler ve karar alma süreçleri gibi ilgili faktörlerle birlikte ele alan belirgin bir çalışma söz konusu değildir. Diğer taraftan Türkiye'nin dış politikasındaki değişim ya da krizleri inceleyen çalışmaların arasında da Ankara'nın Soğuk Savaş'ta Moskova ve Washington arasında nasıl konumlandığını doğrudan sorunsallaştırmayı hedefleyen bir araştırmadan da bahsedilememektedir. Bu çalışma ile literatürdeki bu boşluğun doldurulması hedeflenmektedir.

Amaçlarına uygun olarak çalışmanın ilk bölümünde Soğuk Savaş öncesi dış politikasının öncelikleri doğrultusunda Türkiye'nin Sovyetler ile iyi ilişkileri ele alınmıştır. I. Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmeler ve Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı ile Sovyetler'in Bolşevik Devrimi ertesinde ayakta durma çabaları, iki devlet arasında geçici bir dostluk yaratmıştır. Bu dönemde Türkiye, Kurtuluş Savaşında, Bolşevik Devrimi ardından uluslararası politikada yalnızlaşan Sovyetler'den yardım almış ve hemen ardından gelen kuruluş döneminde ise Sovyetler ile birlikte hareket etmiştir. Ancak bu yakınlık II. Dünya Savaşı'na kadar sürdürülmüştür. İki devletin ulusal çıkarları farklı istikametlerde değişik dış politikaları izlemelerini gerektirmiştir. Türkiye, savaş sırasında üçlü ittifakın diğer üyelerinin çıkarları yerine kendi ulusal çıkarını izlemiş ve savaşa girmeyerek ulusal güvenliğini korumuştur. Doğu cephesindeki yükü üstlenmek zorunda kalan Sovyetler açısından Türkiye'nin savaşa girmesi büyük önem taşımış olsa da Türkiye'yi İngiltere¹⁴ ve Fransa aracılığıyla ikna etmeyi başaramamıştır.

II. Dünya Savaşı ertesinde bir süper güç haline gelen SSCB'nin Türkiye'den talepleri söz konusu olmuştur. Bu bağlamda, çalışma, ikinci bölümünde Türk-Sovyet dostluğunun sona ermesinin nedenleri ve Türkiye'nin Batı ile yakınlaşma zorunluluğunu tartışmaya

¹¹ Baskın Oran, "Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş ertesindeki Durumu Üzerine Notlar," *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51/1 (1996): 353-370.

¹² Cihat Göktepe & Süleyman Seydi, "Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası," *Bilgi* 72 (2015): 197-222.

¹³ Mahir Küçükvan, "Soğuk Savaş'ın Türk Dış Politikasına Etkileri ve 1957 Türkiye-Suriye Bunalımı," *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 11 (2011): 73-91.

¹⁴ Resmi adı Büyük Britanya olmasına rağmen, bahsi geçen devlet bu çalışmada literatürdeki genel eğilimi takip ederek İngiltere olarak anılmaktadır.

açmıştır. Türkiye'nin savaşa girmemesi, II. Dünya Savaşı ile Soğuk Savaş arasındaki dönemde Boğazlar'ın kontrolünün SSCB'nin savunma öncelikleri arasında yer almasına neden olmuştur. Bu amacı doğrultusunda Türkiye'ye yönelik toprak talebini de içeren bir zorlama ve uluslararası sıkıştırma siyasetine yönelmiştir. Bu klasik nitelikteki tehdit karşısında Ankara Sovyet tehdidini zorunlu olarak Batı ile ittifakla dengelemeye yönelmiştir. ABD ile yakın iş birliği ve NATO üyeliğiyle bu amacına ulaşmıştır. Ancak bu Türkiye'nin Sovyet tehdidini dengelediği anlamına gelmemiştir: Türkiye'nin topraklarındaki NATO ve ABD üsleri, devletin; Sovyet tehdidine karşı bir taraftan güvenliğini artırmış ancak diğer taraftan da devleti bu sefer de SSCB'nin olası saldırısına karşı açık hedef haline getirmiştir. Türkiye topraklarındaki NATO ve ABD unsurları yüzünden, Sovyetler açısından bir Soğuk Savaş tehdidi halini almıştır.

Türkiye U-2 Krizinde, topraklarındaki NATO ve ABD unsurlarına bağlı olarak SSCB'nin doğrudan muhatabı olmuştur. Hemen sonra Ekim Füzeri yüzünden SSCB ve ABD karşı karşıya kaldığında ABD kendi ulusal güvenliğini NATO'nun ve İttifak üyesi olan Türkiye'nin güvenliğinden daha öncelikli görmüştür: Soğuk Savaş'ta yumuşama sürecini başlatan Küba Krizi, Türkiye'deki Jüpiter Füzerlerinin sökülmesine yönelik bir uzlaşıyla çözülmüştür. Türkiye, kendisine bilgi verilmeksizin yapılan bu uzlaşıdan haberdar olduğunda aşırı dengeleme siyasetinin kendi ulusal güvenlik öncelikleriyle çelişmesine karşı bir siyasete kayış göstermiştir.

ABD ile ilişkilerindeki afyon ekimi krizi ve Kıbrıs sorunu ile bunların neticesinde Türkiye'ye yönelik başlayan Amerikan ambargosu, Ankara'nın Washington ile ilişkilerinde görünür güven bunalımı oluşturmıştır. Bu bağlamda çalışmanın üçüncü bölümünde bu bunalımla birlikte Türkiye'ninkilerle ABD'nin liderliğindeki NATO'nun güvenlik öncelikleri arasında bir fark oluştuğunda, devletin kendi öncelikleriyle belirlediği yeni dış politikasının nedenleri ve sonuçlarının tartışılması amaçlanmıştır. Bu bölümde Türkiye'nin SSCB ile ilişkilerinin seyrinin belirleyicisinin Soğuk Savaş'taki yumuşama döneminden ziyade Ankara'nın kendi ulusal öncelikleri olduğu saptanmıştır. Yumuşama süreci sonunda başlayan ikinci Soğuk Savaş'tan SSCB'nin dağılmasına kadar geçen süre zarfında Türkiye, ABD ve NATO ile ilişkilerini SSCB ve diğer dünya ile olan ilişkilerinden ayırmış ve katı bir kutup politikası izlemek yerine SSCB ile ikili ilişkilerini de öncelikleri arasına alan bir siyasete kayış göstermiştir. Neticeyle Türkiye, iki kutuplu uluslararası sistemde, bir kutuptan tehdit algıladığında, diğer kutup lideriyle bu tehdidi dengelemiştir. İçinde yer aldığı kolektif ittifak sistemi ve sistemin lideri ile güven bunalımı söz konusu olduğunda kendi ulusal önceliklerini tercih etmiştir. Sistemdeki yumuşamanın Türkiye'nin dış politikası üzerinde ciddi bir etkisi olmamış, SSCB ile ilişkilerindeki iyileşme uluslararası konjonktürden ziyade devletin kendi ulusal öncelikleri tarafından belirlenmiştir. Bu noktada Türkiye'nin Soğuk Savaş'ta ABD ve SSCB ile ilişkileri, Klasik Realizmin devlet, Neorealizm'in yapı odaklı bakış açısıyla değil, Neoklasik Realizmin varsayımlarıyla uygunluk göstermektedir.

1) Soğuk Savaş Öncesi Türk Dış Politikasının Öncelikleri: Zorunlu Denge Aracı olarak Sovyetler ile İş Birliği

I. Dünya Savaşı, çok uluslu devletlerin ve imparatorlukların dağıldığı, rejimlerin

değiştirdiği “yeni dünya düzenini” beraberinde getirmiştir. Savaşta birbirlerine karşı cephelelerde savaşan Rus Çarlığı ve Osmanlı savaşın diğer galip ve mağluplarından farklı sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı’nın toprakları, daha savaşa son veren barış anlaşması imzalanmadan paylaşılmıştır. Buna cevaben Anadolu’da dünya tarihinin ilk ulusal kurtuluş mücadelesi başlamış ve bu hareket devletin kadim geleneğine dayanan ve ulus devlet temelli yeni Türkiye Cumhuriyeti’ni kurmaya muktedir olmuştur. Çarlık Rusyası ise savaşın galibi olan itilaf devletleri arasında yer almasına rağmen, savaş devam ederken kendi içindeki Bolşevik Devrimi ertesinde kurulan hükümetin iradesiyle savaştan çekilmiştir.

Menşevik Devrimi (23 Şubat/8 Mart 1917 Burjuva Demokrat Devrimi) ardından gerçekleşen Bolşevik Devrimi (25 Ekim/7 Kasım 1917 Büyük Ekim Devrimi) ile iktidara gelen Bolşevikler, 2 Mart 1918’de Brest-Litovsk Antlaşması’nı imzalayarak devletin savaştan çekildiğini ilan etmiştir. Osmanlı bundan yaklaşık yedi ay kadar sonra 30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi’ni imzalamış ve bunun akabinde devletin topraklarında fiili işgal başlamıştır. Bu gelişmeler üzerine aralarındaki ilişkiler artık Anadolu’da 23 Nisan 1920’de kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin (TBMM) başkanı Mustafa Kemal ve Moskova merkezli Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti’nin (RSFSC) kurucu lideri Vladimir İliç Lenin arasında yürütülmeye başlanmıştır. 1924 gelmeden sırasıyla Çarlık Rusyası’nın yerine SSCB, Osmanlı’nın yerine Türkiye Cumhuriyeti uluslararası sisteme yeni birer devlet olarak katılmıştır. Ancak her ikisi de başta Avrupalı devletlere karşı meşakkatli mücadelelerine rağmen uluslararası politikadaki yalıtılmışlıklarından sıyrılamamışlardır. Avrupalı devletlerin yanında ABD de iki devlet ile ilişki ihdası hususunda mütereddit kalmış, süreçleri uzaktan takip etmekle yetinmiştir.

Thomas Woodrow Wilson liderliğindeki Demokrat Parti Hükümetinin, Bolşeviklerle geçmişten gelen bağları söz konusu olmasına rağmen ABD devrimden sonraki on altı yıl boyunca SSCB ile resmi düzeyde diplomatik ilişki kurmamıştır. Bunun nedenleri bir ölçüde Wilson’un, Bolşeviklerin devrimci ilkelerine moral karşıtlığı ve Sovyetler’in özel mülkiyeti lağvedilmesi gibi ABD’nin kurucu değerlerine zıt tasarruflarının etkisiyle ilişkilidir. Buna ilaveten ABD’de yeni Bolşevik rejimin uluslararası faaliyetlerinin kendisi açısından yıkıcı olabileceğine dair yaygın kanının da yadsınamaz rolü söz konusudur. Ez cümle ABD’nin 1920’lerdeki Cumhuriyetçi yönetimlerinin dünyaya bakış açısı, Bolşevik ideolojiyle kurulmuş bir devletin kabulüne imkân tanımamıştır.¹⁵ Bu çalışma açısından aralarındaki temel fark hem ABD’nin hem de SSCB’nin desteklediği *ulusların kendi kaderlerini tayin hakkının* (self-determinasyon); Wilson’a göre siyasi, Lenin açısından ise ekonomik yönden ele alınmasıyla ilişkilidir. Uluslararası politika anlayışlarındaki bu temel farklılık, ABD ve SSCB’nin ikisinin de birbirlerinin yaşamsal ilkelerini ihlal ederek var olabileceklerine işaret etmektedir. Neticeyle 1930’lara gelindiğinde ABD ve SSCB, aralarında moral farklılıkları olan, zıt iktisadi ve siyasi eğilimler tarafından yönlendirilen ve son olarak devlet çıkarları arasında derin uçurumlar ve tezatlıklar barındıran ve bütün bunlardan ötürü uluslararası politikada yan yana gelmesi

¹⁵ John Lewis Gaddis, *Russia, the Soviet Union, and the United States: an Interpretive History* (New York: John Wiley, 1978), 87-117.

en imkânsız iki uluslararası aktördür. Bolşeviklerin, ABD ve Avrupa'dan siyasal, ekonomik ve ideolojik farklılığı; aralarındaki ilişkilerin temel problemini oluşturmuştur. Ancak bu farklılıklar aynı zamanda da Lenin'in Türkiye'nin ulusal kurtuluş mücadelesine, ilerici olarak nitelendirdiği karakterine bağlı olarak sağladığı göreceli ve sınırlı desteğini sağlayan temel unsur da oluşturmuştur.

Moskova, I. Dünya Savaşı'nın tükenmişliğinde gerçekleşen Bolşevik Devrimi sonrasında iç savaşı büyük zorluklarla ancak 1922'de nihayete erdirebilmiştir. Bu sırada I. Dünya Savaşı ertesinde Osmanlı'da kalıcı barış anlaşması olan Sevrés imzalanmadan, Anadolu'ya yönelik işgal başlamıştır. Kurtuluş Savaşı'nı başlatan kadronun bir bölümü, bu hakkaniyetsiz işgal karşısında Wilson İlkelerinde de yer alan kendi kaderini tayin hakkını kullanabilmek için ABD'nin de içinde olduğu Batılı devletlere çeşitli mektuplar göndereseler de bunlara müspet bir cevap alamamıştır. Osmanlı bakiyesi topraklarda savaştan ve toprak kayıplarından yorulmuş kadro, devletin hayatta kalabilmesi için Misak-ı Milli sınırlarını gözetenerek başlattığı kurtuluş mücadelesi neticesinde 29 Ekim 1923'te büyük çaba ile çok zor şartlarda cumhuriyeti ilan etmiştir. Bu süreçler, uluslararası siyasette yalnızlaştırılmış yeni Türkiye Cumhuriyeti ve SSCB'yi, ideolojik eğilim gibi farklılıkları göz ardı ederek kendi ulusal çıkarlarına uygun bir şekilde birlikte hareket etmeye yönlendirmiştir.

Moskova'nın Ankara'ya desteği, diğerleri arasında öncelikli olarak kara ve denizden komşusu olan Anadolu'da egemenliğini kuran yeni ve bağımsız bir Türkiye'yi, kendisiyle rekabet halinde olan ve tehdit oluşturan İngiltere ya da Fransa gibi bir gücün tahakkümü altındaki bir komşuya tercihiyle ilişkilidir. Uluslararası politikada daha fazla desteğe ihtiyacı olan Türkiye açısından da kendisinden farklı iktisadi eğilimi olan SSCB ile komşuluk ilk etapta bir dış politika önceliği değildir. Seçenekler arasında Avrupalı devletlerin amaçları karşısında ABD'den kendi bağımsızlığına yönelik destek de yer almıştır. Avrupa'dan farklı olarak ABD'deki finans çevrelerinin siyasi değil ticari kurumlar olduklarını ve buna bağlı olarak ABD'nin bunlar üzerinden kendisinin iç işlerine karışmayacağını öngörmüştür. Buna dayanarak, bu özel teşebbüsler üzerinden ABD hükümetinden destek sağlamak amacıyla Amerikan menşeli ticari şirketlerle temasa geçmiştir.¹⁶ Beklenenin alakanın bulunamaması üzerine Türkiye'de mücadelenin örgütlenme sürecinde yer alanların arasındaki Amerikan desteği taraftarlarının sayısı giderek azalmış, buna karşın Sovyet yanlılarının sayısında ise kayda değer bir artış söz konusu olmuştur. Neticeyle Türkiye ile RSFSC arasında 16 Mart 1921'de Moskova Antlaşması olarak bilinen Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması'nın imzalanmasıyla Türkiye ilk kez Avrupalı bir devlet tarafından tanınmış, ikili ilişkiler 17 Aralık 1925'te imzalanan Tarafsızlık ve Dostluk (Saldırmazlık) Antlaşması'yla geliştirilmiştir.¹⁷

Çarlık ve Osmanlı yönetimlerinin sona erdiğini teyit eden Moskova Antlaşması ile Bolşeviklerin Anadolu'daki mücadeleye mühimmat, silah, altın ve rubleden oluşan yardımları hukuki bir çerçeveye kavuşmuş; Antlaşma öncesindekiler de dahil edildiğinde

¹⁶ İsmail Görge, "Türk Amerikan İlişkilerinde Chester Projesi," *Erciyes Akademi* 36/1 (2022): 389.

¹⁷ Elif Şimşek, "Rusya Türkiye İlişkileri," *Türk Dış Politikası: Aktörler, Krizler, Tercihler, Çözümler* içinde, ed. Sertif Demir, Poyraz Gürson & Ayça Eminoğlu (Ankara: Barış Yayınevi, 2017), 282-331.

Moskova'nın Mücadele'ye sağladığı yardım, toplam savunma bütçesinin yaklaşık onda birini oluşturmuştur.¹⁸ Bolşeviklerle yardımlaşma sürerken, Hükümet, başka kaynak ve destek arayışlarını da ihmal etmemiştir. Kanada ve Amerikan iştiraki Ottoman American Development Company (Osmanlı-Amerikan Kalkınma Şirketi) ile kilometre garantisi ve para yardımı olmaksın bir demiryolu ile Karadeniz ve Akdeniz kıyılarında üç liman inşaatını içeren Chester Projesi üzerine bir sözleşme yapmış ve bu sözleşme 10 Nisan 1923'te, "Şarkî Anadolu Demiryolları'na Dair Kanun" adıyla onaylanmıştır. Türkiye esasen bu şirket vesilesiyle petrol hususunda ABD'nin desteğini alabilmeyi amaçlasa da ABD buna sıcak yaklaşmamıştır.¹⁹ Diğer taraftan şirketin kendi iç sorunları nedeniyle projeye başlayamaması üzerine sözleşme, 18 Aralık 1923'te Ankara tarafından feshedilmiştir.²⁰ Neticede Ankara'nın beklentilerinin aksine ABD ile ilişkilerinde bir yakınlaşma söz konusu olmamış, hatta Türkiye ile ABD arasında resmi ilişkiler ancak Lozan'ın imzalanmasından üç yıl sonra 1926'da kurulmuştur. Aslında ABD açısından Türkiye; Osmanlı'dan farklı olarak "umut vadeden bir ülkedir." Buna rağmen ABD, öncelikli olarak Fransa ve İngiltere siyasetini tetkik etmiş,²¹ 1929'daki büyük ekonomik buhranın olumsuz etkilerine de bağlı olarak, Türkiye ile temaslarında temkinli bir mesafe benimsemiştir. ABD ile Türkiye arasında istikrarlı ilişkiler ancak II. Dünya Savaşı sonrası kurulan iki kutuplu dünya düzeninde ABD'nin SSCB'nin karşısında kendi ulusal çıkarlarını korumak için izlediği güvenlik politikasında Türkiye'nin önem kazanmaya başlamasıyla kurulabilmiştir. Dolayısıyla cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde eğitim alanındaki iş birliği haricindeki hususlarda kayda değer bir gelişme söz konusu olmamıştır. Buna karşın SSCB ile Türkiye, aralarındaki farklılıkları bir kenara bırakarak; birbirlerinin egemenlikleri ile toprak bütünlüklerine saygı çerçevesinde, ikisinin de güvenliğine hizmet eden ve ortak düşmanları açısından bir tür caydırıcılık potansiyeli taşıyan bir ilişki biçimi kurmuşlardır. Bu amaçla Türkiye ve SSCB, 17 Aralık 1925 Antlaşmasını, önce 1929 Protokolüyle iki ve 1931'de imzalanan ikinci bir protokolle beş yıl daha uzatmışlardır.²²

Türkiye ve SSCB ilişkilerinde ilk kez Lausanne görüşmeleri devam ederken Boğazlar hususunda fikir ayrılığı söz konusu olmuş ve bu farklılık, 1936'da Montreux Boğazlar Sözleşmesi imzalanmadan hemen önceki istişarelerde çok daha belirgin hale gelmiştir. Buna rağmen Türkiye, SSCB ile ilişkilerini, içişlerine karışılmaması ve toprak bütünlüğüne saygıya dayalı bir iş birliği etrafında şekillendirebilmiştir. Diğer taraftan SSCB ile iyi ilişkiler vesilesiyle uluslararası alandaki yalnızlığını azaltarak İngiltere ve Fransa'ya karşı denge siyasetine devam etmiştir. Devrim ertesinde uluslararası alanda yalnızlaşan Bolşevikler açısından da komşusu Türkiye iki açıdan önem taşımıştır: Öncelikle Türk kurtuluş mücadelesinin başarısı, İngiltere ve Fransa'nın sömürge topraklarındaki Müslümanlar arasında bir emsal oluşturarak onların özgürlük arayışlarını tetikleme

¹⁸ Erel Tellal, "1919-1923: Sovyetlerle İlişkiler." *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler. Yorumlar Cilt I* içinde, ed. Baskın Oran, 6. baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 162.

¹⁹ Görgen, "Türk Amerikan İlişkilerinde Chester Projesi," 376-395.

²⁰ Yahya Sezai Tezel, "Birinci Büyük Millet Meclisi Anti-empyralist miydi?: Chester Ayrıcılığı," *Ankara SBF Dergisi* 25/4 (1970): 287-318.

²¹ Görgen, "Türk Amerikan İlişkilerinde Chester Projesi," 389-390.

²² Şimşek, "Rusya Türkiye İlişkileri," 282-331.

potansiyeline sahiptir. İkinci olarak bağımsız bir Türkiye, SSCB'nin Batılı emperyalistlerin işgalindeki Anadolu topraklarıyla komşu olmak gibi bir tehlikeyi ortadan kaldırmaktadır. Bu nedenler, Türkiye ve SSCB'yi bu geçici dostlukta buluşturmuştur. Neticede iki tarafı birbirleriyle yaklaştıran bu amaçlar çerçevesinde 1935'te aralarındaki dostluk anlaşmasını on yıllığına uzatan bir protokol daha imzalanmıştır. Bu vesileyle Türkiye Lausanne'dan arta kalan Musul sorusunda SSCB'nin desteğini almış,²³ SSCB ise artık yaklaştığı anlaşılan II. Dünya Savaşı öncesinde sınır güvenliğini sağlamıştır.

II. Dünya Savaşı ile önce Avrupa'yı sonra bütün dünyayı etkileyecek olan militarist İtalyan Faşizmi ve Alman Nazizmi, Türkiye'nin SSCB ve ABD ile ilişkilerinde yeni bir dönemi de beraberinde getirmiştir: SSCB, 23 Ağustos 1939'da Almanya ile Molotov-Ribbentrop Paktını imzaladıktan sonra Türkiye ile Boğazlar'ın ortak savunulması önerisiyle temasa geçmiş ancak Türkiye bunu kabul etmemiştir. Diğer taraftan Türkiye, 19 Ekim 1939'da Fransa ve İngiltere'yle olası saldırı durumunda yardımlaşmayı öngören Üçlü Askeri İttifak Antlaşması imzalamıştır ²⁴

Almanya'nın 22 Haziran 1941'de SSCB topraklarına yönelik işgale başlaması, Moskova'nın Londra ile temasa geçerek Almanya'ya karşı birlikte eylem planı hazırlamasını beraberinde getirmiştir. Bu ortak hareket planı uyarınca SSCB, İngiltere üzerinden Türkiye'ye Üçlü Askeri İttifak'tan kaynaklanan sorumlulukları çerçevesinde savaşta bir cephe açmasına yönelik baskı oluşturmaya başlamıştır. Kasım 1942'deki Stalingrad zaferi ertesinde Adana'da İsmet İnönü'yle bir araya gelen İngiltere Başbakanı Winston Churchill, Türkiye'ye savaşa katılması durumunda devletin askeri ihtiyaçlarına göre yapılacak yardımın artırılabilceğini ifade etmiş ve aynı yılın Aralık ayında, bu sefer Kahire'de Türkiye'yi savaşta cephe açmaya tekrar zorlamıştır. Ancak Türkiye bu ısrarlara olumlu yanıt vermekten kaçınmıştır. Buna sırada SSCB, Almanya'yla savaşmaya başlamasından 1944'e kadar geçen süre zarfında, Alman savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişine göz yumduğu gerekçesiyle Türkiye'ye birçok defa protesto notası göndermiştir.²⁵ Neticede Türkiye'nin Almanya'ya karşı cephe açmaması ve savaş esnasında Alman savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişi, SSCB'nin Türkiye'ye karşı duyduğu güvensizliği artırmıştır.

Savaşın Doğu Cephesindeki galibiyetin büyük ölçüde mimarı olan SSCB, savaş sona ererken müttefikleri ile birçok kez bir araya gelmiştir. Bunların arasında yer alan 9 Ekim 1944 tarihli Moskova buluşmasında Joseph Stalin ile Churchill, SSCB için Romanya'nın ve İngiltere için de Yunanistan'ın önemini göz önünde bulundurarak; Güneydoğu Avrupa'nın iki devlet arasında nüfuz bölgelerine ayrılması hususunda *de facto* bir uzlaşmaya varmıştır.²⁶ Bununla ilgili olarak Churchill'in anılarında yer verdiği kendi el yazısı belgeye göre Romanya ve Bulgaristan çok büyük oranda SSCB'nin Yunanistan çok büyük oranda İngiltere'nin nüfuzuna bırakılırken; Yugoslavya ve Macaristan ise yarı yarıya

²³ Christos L. Rozakis & Petros N. Stagos, *The Turkish Straits* (Lanchester: Martinus Nijhoff Publishers, 1987), 38.

²⁴ Rozakis & Stagos, *The Turkish Straits*, 44.

²⁵ Erel Tellal, "1945-1960 SSCB'yle İlişkiler," *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler. Yorumlar Cilt I* içinde, ed. Baskın Oran, 6. baskı (İstanbul: İletişim Yayınları 2002), 504-509.

²⁶ Winston Churchill, *The Second World War, Triumph and Tragedy*, Vol 6 (Boston: Houghton Mifflin Company, 1953), 196-197.

paylaşmıştır.²⁷ İlgili görüşmenin İngiltere'deki kayıtlarında bu bölümün olmaması ve SSCB'de de benzeri bir belgenin bulunmamasına bağlı olarak bu uzlaşının varlığı büyük ölçüde reddedilmiştir.²⁸ Ancak Churchill'e göre bu görüşmeyi izleyen iki gün içinde iki devletin dışişleri yetkilileri tekrar bir araya gelerek SSCB'nin Bulgaristan ve Macaristan'daki etki oranlarının artırılması hususunda hemfikir olarak bu paylaşımı kabul etmişlerdir.²⁹ "Yüzdelere antlaşması" olarak da bilinen bu uzlaşının sonucunda SSCB, Yunanistan iç savaşında komünistlere destek vermemiş, diğer taraftan İngiltere ise daha 1948 gelmeden bunların da içinde yer aldığı etki alanları üzerindeki varlığını sürdürmeyeceğini öngörerek bu görevi ABD'ye tevdi etmiştir.³⁰ Savaş esnasında etki alanları hususundaki paylaşımın sonuçları net olarak kararlaştırılmadığı için savaştan sonra tarafların kendi payları üzerindeki hak iddiaları ve karşılıklı anlaşmazlıkları, aralarında başlayan Soğuk Savaş'ın en önemli nedenleri arasında yer almıştır.

Pazarlık konusu olan devletler arasında yer almamasına ve savaşta işgale uğramamasına rağmen Türkiye, savaşın sonunda başlayan yeni düzene, savaşta ulusal güvenliğini önceleyen denge siyasetinin bir sonucu olarak Sovyet tehdidi ile başlamıştır: SSCB'nin ısrarlarına rağmen Türkiye'nin yeni cephe açmaktan kaçınması, Sovyetler'in savaştaki işini zorlaştırmış, çıkarlarını zedelemiş, savaşın topraklarındaki tahribatını artırmıştır. SSCB'nin mutlak galibiyeti öngördüğü 1944'ten itibaren Türkiye'den Almanya'ya karşı yeni cephe açmasına yönelik talebi sona ermiştir. Ancak Sovyetler, Boğazlar'ın kendi güvenliğine yönelik risk oluşturduğu gerekçesiyle, Montreux'de zamanın şartları nedeniyle değişiklik yapılmasına dair taleplerine savaş esnasındaki konferanslarda müttefikleri ABD ve İngiltere ile birçok defa paylaşmaya başlamıştır.

SSCB'nin Şubat 1945'te, Türkiye'ye yönelik güvensizliğine bağlı olarak Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesine yönelik taleplerini dile getirdiği Yalta Konferansı'nda İngiltere ve ABD'den SSCB'ye karşı ciddi bir itiraz söz konusu olmamış, hatta Stalin'in Türkiye'nin Boğazlar üzerinde sadece savaşta değil savaş tehdidi durumunda da söz sahibi olmasından kaynaklanan endişelerine Churchill'in yanında dönemin ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt de katılmıştır.³¹ Savaştan sonra kurulacak olan Birleşmiş Milletler Örgütü'nün güvenlik konseyi üyelerine hasredilen veto yetkisi hususunun da karara bağlandığı bu konferanstan sonra çok vakit kaybetmeden SSCB, 19 Mart 1945'te dönemin Türkiye Büyükelçisine, aralarındaki Tarafsızlık ve Dostluk (Saldırmazlık) Antlaşması'nın uzatılmayacağına dair bir nota vermiştir. İngiltere ve ABD bu hususta Türkiye'nin yanında yer almamıştır. 17 Temmuz 1945 ve 2 Ağustos 1945 tarihleri arasında toplanan Potsdam Konferansı'nda İngiltere ve ABD ile SSCB arasında görüş ayrılıkları ciddi ölçüde belirginleşmiş, hatta bu konferans öncesinde dahi İngiltere ve ABD, SSCB'nin Boğazlar üzerinde olası bir tahakkümünün kabul edilmez olduğu üzerinde hemfikir olmuşlardır. Ancak buna rağmen bu konferansta da SSCB'nin

²⁷ Churchill, *The Second World War, Triumph and Tragedy*, 196-197.

²⁸ Ernest Llewellyn Woodward, *British Foreign Policy in the Second World War*, Cilt 3 (Londra, Her Majesty's Office: 1971), erişim 17.10.2023, https://archive.org/details/britishforeignpo00sir1_1/page/n5/mode/2up, 150.

²⁹ Churchill, *The Second World War, Triumph and Tragedy*, 196-197.

³⁰ Albert Resis, "The Churchill-Stalin Secret 'Percentages' Agreement on the Balkans, Moscow," *The American Historical Review* 83/2 (1978): 368-387.

³¹ Resis, "The Churchill-Stalin Secret 'Percentages' Agreement on the Balkans, Moscow," 368-387.

Montreux'nün revizyonu hususundaki tutumunun tam olarak karşısında yer almamışlardır.³²

Stalin'in Montreux'nün revizyonunun yanında, Boğazlar'ın ortak savunulması ve şifahen de olsa devletin doğu vilayetlerinin bir bölümünün SSCB'ye devredilmesine yönelik talepleri karşısında Türkiye, ilk etapta İngiltere ve Montreux'nün imzacıları arasında yer almayan ABD'den beklediği desteği görememiştir. Oysa SSCB'nin Türk Boğazları'nın ortaklaşa savunulması talebi; burada bir askeri üs ya da benzeri bir statüye yönelik ilgisini göstermekte dolayısıyla devletin Türkiye'nin içişlerine müdahalesi anlamına gelmektedir. Brest-Litovsk, Moskova ile Kars Antlaşmalarıyla Türkiye'nin üzerlerindeki egemenliğini kabul ve tescil ettiği Kars ve Ardahan'a yönelik talepleri ise Türkiye'nin kendi ülkesi üzerindeki egemenlik haklarının çiğnenmeye yönelik ilgisini işaret etmektedir.³³ Bu durumda Sovyet talepleri karşısında yalnızlaşan Türkiye, Batı blokundan destek alarak Sovyet tehditlerini dengelemeye yönelik bir dış politika benimsemiştir. Ancak bu Türkiye'nin belirttiği bir tercihi göstermemiş, devletin ulusal güvenlik çıkarları açısından bir zorunluluğa denk gelmiştir. Bu mecburi tercih çerçevesinde Türkiye, ABD ile 1945 ile 1947 arasında varlığı bilinen beş antlaşma imzalayarak, bu devlete, topraklarında çeşitli ayrıcalıklar tanımıştır.³⁴ Soğuk Savaş'ın en geç 1946 sona ermeden başlaması, Türkiye açısından SSCB tehdidinin dengelenmesinin kolaylaştırılması açısından bir dönüm noktası oluşturmuştur: Türkiye'nin ABD'de görev esnasında vefat eden büyükelçisi Münir Ertegün'ün na'sının, ABD tarafından 5 Nisan 1946'da Missouri Savaş Gemisiyle Türkiye'ye gönderilmesi, Stalin'in talepleri karşısında Washington'un Ankara ile birlikteliğini sembolik olarak göstermiştir. ABD bu tarihten sonra gelen ilk Sovyet notasına, diğer hususların yanında SSCB'nin Türkiye ile Boğazlar'ı müştereken savunma taleplerini kabul edilmez olarak nitelendirdiğini belirten bir karşı notayla cevap vermiştir. SSCB'nin taleplerini bir sonraki notada yinelemesi üzerine ABD, bu istekleri bu sefer de bu talebin, devletlerin kendi toprakları üzerindeki egemenlik haklarına aykırı olduğuna dair bir karşı nota ile cevaplamıştır.³⁵ Bu gelişmelerden ABD'nin Truman Doktrinini ilan etmesine kadar geçen süre zarfında ABD'nin SSCB istekleri karşısında Türkiye'ye verdiği destek, Washington'un varoluşsal ilkeleri arasında yer alan iktisadi ve siyasi liberalizasyon ekseninde Karadeniz'in statüsü ve Boğazlar'dan serbest ticaretin engelsizce sürdürülmesiyle ilgili sınırlı alanları kapsamıştır.

Neticeyle Yalta'da alınan kararlar doğrultusunda oluşturulan Birleşmiş Milletler'in (BM) resmi olarak kurulduğu San Francisco Konferansı'na katılarak bu yeni örgütün asli üyeleri arasında bulunmak için 23 Şubat 1945'te Almanya'ya sembolik olarak savaş açan Türkiye, ulusal güvenliğini korumak için farklı bir iş birliğine gitmiştir: Devlet, Suriye'den sonra en uzun kara sınırını paylaştığı SSCB'nin lideri olduğu blokun karşısında kendisinin on bin kilometre kadar uzağında yer alan ABD ile birlikte hareket etmeye yönelmiştir. En

³² Mehtap Başarır, "Potsdam Konferansı Sırasında İngiltere'de Meydana Gelen Hükümet Değişimi Ekseninde Türk Dış Politikası," *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 49 (2022): 129-145.

³³ Nasrullah Uzman, "II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Talepleri ve Türkiye'nin Tepkisi," *Gazi Akademik Bakış* 11/22 (2018): 117-142.

³⁴ Çağrı Erhan, "1945-1960 ABD ve NATO'yla İlişkiler," *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler. Yorumlar Cilt I* içinde, ed. Baskın Oran, 6. baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 523.

³⁵ Feridun Cemal Erkin, *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi* (Ankara: Başnur Yayınları, 1968), 90-95.

sonunda Yalta ve Potsdam'da doğrudan karşı karşıya gelmek yerine Avrupa'yı etki alanlarına bölen üç büyükler bu sefer kıtayı, kıtanın kenarındaki SSCB ile Atlantik ötesindeki ABD arasında ikiye bölmüştür: Türkiye'nin kadim komşusu İran da bunun istisnası olmamış, topraklarında 1946'nın başında Sovyet destekli Mahabad Kürt Cumhuriyeti ve Muhtar Azerbaycan Cumhuriyeti kurulmuştur. Her ikisi de aynı yılın sonunda yıkılmıştır. Ama SSCB'nin bu veya benzeri şekilde çevresini değiştirmeye muktedir bir güce sahip olması, ABD'yi Türkiye'nin toprak bütünlüğüne destek vermeye yönlendirmiştir. Bu yüzden ABD Türkiye'nin SSCB'ye karşı iktisadi olarak güçlendirilmesi amacıyla 7 Mayıs 1946'da *ödünç verme ve kiralama* (lend-lease) kapsamında ondan aldığı borçların tamamını silmiştir.³⁶ Türkiye ise SSCB tehdidini dengelemek için desteğine gereksinim duyduğu ABD ile yakınlaşma sürecini, ekonomik ve siyasi hamlelerle pekiştirmeye yönelik adımlar atmıştır. Bu çerçevede Türkiye ekonomi hususunda bir taraftan iktisadi korumacı modelden yavaş bir şekilde uzaklaşmaya başlamış, diğer taraftan siyasal alanda da açık oy kapalı tasnif usulü ile 21 Temmuz 1946'da gerçekleştirilen seçimler ile ülkede çok partili hayata geçilmiştir.³⁷

2) Güçler Dengesi: Truman Doktrininden U-2 Krizine Birinci Soğuk Savaş'ta Denge: Sovyet Tehdidine Karşı ABD ile İttifak

Türkiye II. Dünya Savaşı sonrası düzene, topraklarındaki işgal karşısındaki ulusal bağımsızlık mücadelesinde bir denge mekanizması oluşturmak amacıyla iş birliğine gittiği komşusu SSCB ile ciddi sorunlar deneyimleyerek giriş yapmıştır. Sovyetler, Türkiye açısından artık denge sağlayıcı bir faktör olmaktan çıkmış, bilakis kendisi dengelenmesi gereken bir tehdit halini almıştır. Bu dönemde başlayan Soğuk Savaş, Türkiye'nin Sovyet tehdidini dengeleyebilmesi için Ankara'ya uygun araçları sağlamıştır: ABD'nin 12 Mart 1947'de yayınladığı Truman Doktrini kapsamında Türkiye'ye yapılması kararlaştırılan 100 milyon dolar civarındaki yardım bunlardan ilkidir.³⁸ İkinci olarak Sovyet tehdidi karşısında daha fazla askeri güce ihtiyacı olan Türkiye, 12 Temmuz 1947'de Ankara'da ABD ile olası bir Sovyet saldırısına yönelik yardımları düzenleyen bir antlaşma imzalamıştır.³⁹ Burada yardımların büyük bir bölümü; "Sovyet tehdidi" altındaki devletin askerî donanımını geliştirmeye ayrılırken, geriye kalan kısmı ise olası tehdit anında ikmali kolaylaştırmak için karayolu yapımına hasredilmiştir. Antlaşma aynı zamanda, Türkiye'nin aldığı yardımdan amaç dışı faydalanmasını engellemek için ABD'den gelen silah ve mühimmatın, Türkiye'nin topraklarına yönelen "belirli saldırılar haricinde kullanılamayacağı" koşulları altında geçerli olduğunu da hükme bağlamıştır. İlerleyen süreçteki askerî yardımlar da aynı koşulu içermeye devam etmiştir.⁴⁰ Bu Türkiye'nin anılan yardımların sürekliliği ve istikrarı için ABD ile aynı dış politika çizgisinde kalmasını beraberinde getirmiştir.

Aynı yardımlar büyük bir bölümü savaş artığı askerî malzemeden oluşmasına rağmen Türkiye'nin elindekilere kıyasla daha iyi donanıma sahiptir. Bu yüzden ordunun

³⁶ Erhan, "1945-1960 ABD ve NATO'yla İlişkiler," 523-525.

³⁷ Kaan Kutlu Ataç, "70. Yılında Truman Doktrini: Türkiye ve Soğuk Savaş," *Ortadoğu Etütleri* 8/1 (2016): 102-135.

³⁸ Faik Sönmezoglu, *II. Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası* (İstanbul: Der Yayınları, 2006), 38.

³⁹ Resmî Gazete 6699 (5 Eylül 1947), erişim 17.10.2023, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6699.pdf>

⁴⁰ Erhan, "1945-1960 ABD ve NATO'yla İlişkiler," 534-535.

gelişimine katkı sağlamıştır. Ancak askerî malzeme ve teçhizatın bakım ve onarımı, süreç içinde Türkiye'nin ABD'ye tek taraflı yedek parça bağımlılığını ve ABD'nin askerî donanım tedarikindeki rakipsizliğini beraberinde getirmiştir. Bu, Türkiye ekonomisine ek bir külfet oluşturmuştur: Karşılıksız olarak verilen askerî malzemenin bakımı ve yedek parçaları için Türkiye, her yıl teçhizatın ederinin neredeyse bir buçuk katı civarında bir ödeme yükümlülüğüyle karşı karşıya kalmıştır. Neticeyle, savaş ertesinde Türkiye'nin sahip olduğu, ancak Sovyet tehdidine karşı güvence olarak tutmaya çalıştığı altın ve döviz rezervleri kısa sürede erimiş ve devletin dış ticaret dengesi bozulmuştur.⁴¹

Truman Doktrininden sonra ABD, ikinci olarak, "Marshall Planı" ile Avrupa'nın yeniden imarını öngören bir hamle yapmıştır: Bu kapsamda Türkiye ile 4 Temmuz 1948'de, gelecek maddi ve aynı yardımların nereye ve ne şekilde yönlendirileceğinin yine ABD tarafından belirlenmesi koşuluna bağlı bir ekonomik işbirliği antlaşması imzalamıştır.⁴² Bu plan çerçevesinde Türkiye, bu antlaşmanın imzalanmasından 1952'ye kadar geçen süre zarfında, Marshall Yardımlarının %4'ünden daha az bir oranından faydalandırılmıştır.⁴³

Planlar ve yardımlarla ABD önderliğindeki blok saflarını sıkılaştırırken, SSCB de kendi etki alanını dizayn etmeye başlamıştır: Doğu Avrupa ve Balkanlar'da yedi ülkede 1948'e gelmeden SSCB'nin çıkarları lehine rejim değişiklikleri gerçekleşmiştir: 1944'te Bulgaristan'daki rejim değişikliği neticesinde Türkiye, komşularıyla kara sınırlarının çoğunu rakip kutbun devletleri ile paylaşmaya başlamış, 1947'de Romanya'da gerçekleşen iktidar değişikliğiyle bu sefer de Karadeniz'deki toplam kıyı şeridinin %65'i Doğu Blokunun hakimiyeti altına girmiştir.⁴⁴ Batı Avrupa için neredeyse 1947'nin sonuna kadar belirgin bir güvenlik planına sahip olmayan ABD açısından Güneydoğu Avrupa'daki bu gelişmeler, Batı Avrupa'nın güvenliğini diğer sorunlardan daha öncelikli bir hale getirmiştir.

Kendisinin liderliğindeki kampa yönelik artan SSCB tehdidine karşı ABD; Truman Doktrini ve Marshall Yardımlarından sonra üçüncü bir önlem olarak bir kolektif güvenlik örgütünün oluşturulması amacıyla Avrupa'daki müttefikleriyle görüşmelere başlamıştır. Görüşmeler neticesinde oluşturulan örgütün dibacesinde üyelerin siyasal anlamda batı tipi demokrasi ve özgürlüklere bağlı oldukları teyit edilmiştir. Diğer taraftan SSCB karşısında askeri ittifak tesis eden devletler, antlaşmanın kendisine temel teşkil eden *casus foederis* olan 5. maddesi uyarınca taraflardan birisine yapılan saldırıyı kolektif biçimde cevaplamayı taahhüt etmiş, dolayısıyla SSCB'den gelecek bir tehdide karşı üyelerin meşru müdafaa haklarını ortaklaşa kullanacakları ifade edilmiştir.⁴⁵ Kararlarının oybirliği (consensus) ilkesi ile alınması öngörülen örgütün, siyasi ve güvenlikle ilgili işleyişinde mutabık kalan müttefikler arasında; İtalya, Yunanistan ve Türkiye'nin üyelikleri; en çok tartışılan hususlar içinde yer almıştır. Bu müzakerelerde, NATO'nun

⁴¹ Erhan, "1945-1960 ABD ve NATO'yla İlişkiler," 534-535.

⁴² Çağrı Erhan, "Ortaya çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı," *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 51/1 (1996): 275-287.

⁴³ Erhan, "1945-1960 ABD ve NATO'yla İlişkiler," 533-536.

⁴⁴ Hristo Stanchev et.al., "Determination of The Black Sea Area and Coastline Length Using GIS Methods and Landsat 7 Satellite Images," *Geo-eco-Marina* 17 (2011): 29.

⁴⁵ The North Atlantic Treaty, Washington D.C: 4 Nisan 1949, erişim 10.10.2023. https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm.

erişim alanının Kuzey Atlantik ile coğrafi olarak sınırlandırılması hususundaki nihai oydaşı uzun soluklu olmamış, İtalya, görüşmelere kurucu üye olarak davet edilmiştir. Bu gelişme, coğrafi açıdan NATO üyeliği önünde artık bir mâni kalmayan Türkiye'nin bu husustaki ısrarını beraberinde getirmiştir.

Türkiye'nin ısrar ve Sovyet tehdidi hususundaki endişeleri üzerine 13 Mart 1949'da ABD Dışişleri Bakanlığı, SSCB'nin Yunanistan, Türkiye ve İran gibi devletlere yönelik olası saldırısına karşı bu devletlerin destekleneceğine dair açıklama yapmış ve bunun ardından Hollanda, Norveç, Portekiz, İngiltere ve ABD arasında 4 Nisan 1949'da NATO'yu kuran ittifak anlaşması imzalanmıştır.⁴⁶ Sovyetler, Washington'da imzaların atılmasından yaklaşık beş ay kadar sonra Eylül'de ilk atom bombası testinin başarıyla tamamladığını ilan ederek, ABD'nin Pasifik'te savaşı sona erdiren atom bombası üzerindeki teknolojik tekeli kırılmıştır. SSCB'nin bu ayrıcalığa ortak olması, olası bir sıcak temasta ABD ile şartların eşitlendiğini işaret etmiştir. Diğer taraftan taraflar arasındaki olası savaşın konvansiyonel silahlarla gerçekleşme ihtimalini artırmıştır. Bu olasılığın yükselmesi ABD açısından Sovyet topraklarındaki stratejik hedeflere yönelik bir bombardıman için Türkiye'nin topraklarının kullanılmasını elzem kılmıştır. Buna uygun şekilde Türkiye'deki altyapı modernizasyonunu destekleyen yardımlara başlanmıştır.⁴⁷

NATO, 6 Ocak 1950'de ABD'nin stratejisinin bir devamı niteliği taşıyan ve İttifak'ın istisnasız her tür silahla ve mümkün olan her yolla stratejik bombardımanı hedefleyen "saldırıcı caydırma" stratejisini ilk resmi stratejik konsepti olarak kabul etmiştir.⁴⁸ SSCB'nin sahip olduğu atom bombası teknolojisinin de etkisiyle, konseptte ittifakın öncelikli olarak caydırıcılık fonksiyonuna odaklanacağı ve ancak olası bir saldırı karşısında kuvvet kullanımının söz konusu olacağı vurgulanmıştır.⁴⁹ Harici seçeneklerle güvenlik endişeleri giderilmeyen Türkiye ise NATO'ya, kuruluşundan bir yıl sonra ilk üyelik başvurusunu gerçekleştirmiştir.⁵⁰

Türkiye'nin üyelik başvurusunun siyasal ve güvenlik eksenli nedenleri söz konusudur: NATO üyeliği, Ankara açısından Türkiye'nin Batılı bir devlet olarak Batı Avrupa ve Atlantik ile aynı safta yer aldığına nişanesidir. Bolşevik ideolojinin karşısında konumlandığı anlamına gelmektedir. ABD ile farklı ikili antlaşmalar yerine güvenlik ihtiyacını sürdürülebilir şekilde giderecek hukuki zemini kurumsal olarak sağlamaktadır. Yine, NATO üyeliği, Türkiye'nin mevcut askeri kapasitesinden çok daha fazlasıyla donatılmasına imkân tanıyarak, devlete Sovyet tehdidini dengelemesine yönelik önemli bir mekanizma sağlamaktadır. Son olarak iki kutuplu dünya sisteminde bir kutup üyeliği

⁴⁶ Abdulkadir Baharççek & Süleyman Ekici, "NATO'ya Üyelik Sürecinde Türkiye ABD İlişkileri," *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 6/1 (2016): 155-156.

⁴⁷ Selin M Bölme, "Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim," *Uluslararası İlişkiler* 9/34 (2012): 60.

⁴⁸ "Evolution of NATO Strategy 1949-1999" (18 Temmuz 2022), erişim 15.10.2023, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_56626.htm.

⁴⁹ Fulya Ereker Aksu, "NATO'nun Güvenlik Anlayışı ve Stratejik Konseptleri", *Güvenlik Yazıları Serisi* 23 (2019): 1-9. erişim 17.10.2023, https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11/NATOSTrategikKonseptleri_FulyaAksuEreker_v.1.pdf; Stephen Twigge & Alan Macmillan, "Britain, United States and the Development of NATO Strategy 1950-1964." *Journal of Strategic Studies* 19/2 (1996): 271-273.

⁵⁰ Mustafa Ekincikli, *Türk Dış Siyaseti İnönü-Bayaz Dönemleri* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2007), 204.

aynı zamanda da sistemdeki güçler dengesinin bir parçası olmasına olanak vermektedir.

Türkiye NATO üyeliği önündeki engelleri aşmaya yönelik çeşitli düzenlemelere gitmiştir: Soğuk Savaş'ın başında çok partili sisteme geçen Türkiye, 21 Temmuz 1946'daki seçimlerde kullanılan açık oy gizli tasnif usulünü değiştirmiştir. Bunun yerine getirilen kapalı oy açık tasnif sistemine göre düzenlenen 14 Mayıs 1950 seçimlerinde ülkede ilk kez, lideri NATO üyeliği perspektifine seçim vaatleri arasında yer veren Demokrat Parti iktidara gelmiş ve tek parti dönemi sona ermiştir. Türkiye, NATO üyeliği talebini güvenilir bir müttefik olacağına dair vurgusuyla destekleyerek, bu esnada BM Genel Kurulunun Barış için Birlik kararına istinaden başlayan Kore Savaşına asker göndermiştir. Kore Savaşı devam ederken, Moskova'yı rahatsız etme pahasına, üyelik için NATO'ya Yunanistan ile aynı anda bir kere daha başvurmuş, ancak bu sefer de olumlu bir yanıt alamamıştır.⁵¹

Türkiye ABD'nin üyelik harici çözüm önerilerini yanıtsız bırakarak Türkiye'siz bir güvenlik anlayışının oluşturacağı boşluklara dikkat çekmiştir: Bu süreçte, ABD'nin ısrarına rağmen, ülkesinde, NATO üyeliği haricindeki hiçbir farklı düzenlemeyle yeni hava üslerinin kurulmasına sıcak yaklaşmayarak ABD'yi stratejik olarak da Türkiye'nin üyeliğini desteklemeye zorlamıştır. Hepsinin arasında belki de en çok bu direnci, SSCB'nin olası saldırgan bir eylemini Türkiye'deki hava üslerini kullanarak cevaplamayı hedefleyen ABD'yi, üyelik hususunda yumuşatmıştır.

Diğer taraftan ABD; SSCB'ye karşı askeri strateji planlamasında bir değişikliğe daha gitmiştir. Kaynaklarının sınırlı olmasına bağlı olarak devletin kara birliklerinin NATO'ya katkısını azaltıp; stratejik hava, hava savunma ve taktik hava desteklerinin artırılmasına karar verilmiştir. Bu da ABD açısından Türkiye'nin üyeliğinin önemli hale getirmiştir.⁵² Ancak NATO üyelerinin bir bölümünün Türkiye hususundaki tereddütlü bir süre daha devam etmiştir: Türkiye'nin NATO üyeliği, SSCB'den gelecek olası saldırılara optimal cevaplar için iyi bir fırsat olduğu kadar, SSCB'nin saldırı olasılığını artıracak potansiyele de sahiptir. Bu durumda hem fırsat sunan hem de risk taşıyan bu üyelik, diğer üyelerin kendi ulusal güvenliklerine de tehdit oluşturmaktadır. Ancak ABD'nin değişen stratejisine ilaveten Kore Savaşı'nın NATO'nun askeri yapısının kuvvetlendirilmesine yönelik ihtiyacı da açığa çıkarması ABD'nin diğer üyeleri uzlaşmaya çekmesine neden teşkil etmiştir. Bu minvalde Ocak 1951'den itibaren Dwight D. Eisenhower'ın direktifleriyle çalışmaya başlayan "Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Karargâhı" (SHAPE) kurulmuştur.⁵³ Bunun ardından ABD, 15 Mayıs 1951'de "değişen dünya koşullarına yönelik endişesine" bağlı olarak ikna ettiği diğer üyeler adına, Türkiye ve Yunanistan'ı NATO üyeliğine davet etmiştir. Türkiye'nin ABD ve diğer NATO üyeleriyle görüşmelerini sürdürürken, SSCB ile 1948'den itibaren seyri görece durgun olan ilişkilerinde Türkiye'nin üyelik üzerindeki ısrarına binaen bir hareketlilik başlamıştır: Moskova, 3 Kasım 1951'de Türkiye'nin NATO'ya olası üyeliği halinde Ankara'ya "NATO'nun saldırgan amaçlarına hizmet etmenin getirdiği sorumluluklara katlanması gerektiğini" hatırlatan bir protesto notası göndermiştir.⁵⁴ Ancak SSCB'nin bu rahatsızlığı, Türkiye'de NATO üyeliği hedefiyle ilgili bir

⁵¹ Ekincikli, *Türk Dış Siyaseti İnönü-Bayar Dönemleri*, 204.

⁵² Bölme, "Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler," 58.

⁵³ Evolution of NATO Strategy 1949-1999.

⁵⁴ Tellal, "1945-1960 SSCB'yle İlişkiler," 506.

tereddüte neden olmamıştır.⁵⁵ Üyelik süreci başlarken bir diğer taraftan da ABD ile Türkiye arasında, Türkiye'ye ABD'nin askerî girişimlerini desteklenmesi ve bunlara yardım sağlanması hususlarında yükümlülükler getiren bazı anlaşmalar imzalanmıştır.⁵⁶ Böylece Türkiye'nin NATO üyeliği, Orta Doğu'yla ilgili ek sorumluluklar alması ve Türkiye topraklarındaki üslerin ABD tarafından kullanımının kolaylaştırılmasıyla ilişkilendirilmiştir. Son olarak 3 Aralık 1952'te yayınlanan "Kuzey Atlantik Bölgesinin Savunulmasına İlişkin Stratejik Konsept" ile Türkiye ve Yunanistan'ın katılımlarıyla ilgili güncellemeler ve bunun yanında entegre kuvvetlerin oluşturulması stratejisi çerçevesinde farklı kanatlardaki kuvvetlerin bütünleşik şekilde hareket edebilmesi hususları detaylandırılmıştır.⁵⁷

Üyelik, Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve egemenliğini güvenceye almış ve devletin uluslararası politikadaki yerini belirginleştirmiştir. Türkiye, askeri ve siyasal olarak Batı ile bütünleşme hedefini NATO üyeliği ile hayata geçirmiştir. NATO üyeliği ertesinde Ankara ile Washington arasındaki ilişkiler gelişmiş, Türkiye, NATO'ya siyasal ve askeri bağlılığıyla ortak güvenlik ile ulusal çıkarlarını bir bütün olarak ele almaya başlamıştır. Ankara dış politikasını ABD ve büyük ölçüde ABD'nin etkisiyle belirlenen NATO'nun öncelikleri etrafında şekillendirmeye başlamıştır. Fakat Türkiye'nin Washington'ın dış politikasında benzeri bir özel bir üstünlüğü ya da ayrıcalığı söz konusu olmamış, NATO'nun öncelikleri ise büyük ölçüde ABD'nin ulusal çıkarları doğrultusunda şekillenmeye devam etmiştir.

NATO'nun, Türkiye ve Yunanistan'ın 18 Şubat 1952'deki üyelikleri ardından gerekli uyarlamaları içeren ikinci stratejik konseptinde konvansiyonel kuvvetlerin, SSCB'ninkilerle sayıca dengelenmesi hedefine yer verilmiştir. Ancak bu dönemde SSCB'nin henüz sınırları bilinmeyen bir nükleer güç olması nedeniyle NATO stratejisi, esasen ABD'nin nükleer hava gücü yetenekleri ve güvenlik stratejisindeki eksikliklere göre yeniden düzenlenmiştir.⁵⁸ NATO stratejisindeki değişiklik ardından Türkiye, taahhütlerine uygun olarak çeşitli paktlarla, kendisinin üzerinden NATO ve ABD'nin güvenliğini artırmaya yönelmiştir. Moskova'ya göre bu adımlar Ankara'yı Batı'nın Orta Doğu'daki ileri bir karakolu haline getirmiştir.⁵⁹ Türkiye'nin Batı ittifakıyla dengelemeyi hedeflediği Sovyet tehdidi karşısında bir anlamda kolaylaştırıcı rol oynayan Soğuk Savaş, aynı zamanda hem Türkiye'yi SSCB açısından daha farklı bir tehdit unsuru haline getirmiş, hem de Türkiye'nin SSCB'yi artık komşu devlet olarak değil üyesi bulunduğu NATO'yu tehdit eden bir devlet olarak görmesine neden olmuştur. Bir tür güvenlik ikilemiyle benzerlik taşıyan şekilde, Türkiye Sovyet tehdidini dengelerken bir taraftan da olduğundan daha büyük bir hedef haline gelmiştir.

Stalin'den sonra liderlik koltuğuna oturan Nikita Khrushchev⁶⁰ 30 Mayıs 1953'te SSCB'nin, Stalin'in Montreux'de revizyon ve Boğazlar'ın ortaklaşa savunulması ile toprak

⁵⁵ Sabit Dokuyan, "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den İstekleri," *CTAD* 9/18 (2013): 132.

⁵⁶ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)* (Ankara: Türkiye İş Bankası, 1993), 183-187.

⁵⁷ Evolution of NATO Strategy 1949-1999.

⁵⁸ Twigge & Macmillan, "Britain, United States and the Development of NATO Strategy 1950-1964," 262.

⁵⁹ Denise Folliot, *Documents on International Affairs* (Oxford: Oxford University Press, 1954), 546-547.

⁶⁰ Nikita Khrushchev'in ismi, Rusçada Türkçeye doğrudan transliterasyon yapıldığında "Hruşov" kelimesi ile karşılanmaktadır. Ancak Türkçe literatürde Kruşçev ya da İngilizce transliterasyonu olan Khrushchev olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada da yaygın kullanım takip edilerek, İngilizce yazılışı olan Khrushchev kullanılmıştır.

talepleri hususlarındaki “resmi görüş değişikliklerini” Türkiye’ye iletmiştir.⁶¹ Aynı zamanda da aralarındaki ilişkilerin normalleştirilmesi ve geliştirilmesine yönelik her tür adımın atılacağını da taahhüt etmiştir. Ancak Türkiye, dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın ifadesiyle “bu değişimi inandırıcı ve güvenilir bulmamıştır.”⁶² Neticede Türkiye, SSCB’nin bu girişimini devletin stratejik dengeleme yeteneğinin başarısına bağlı bir taktik geri adımı olarak değerlendirmiştir. Ankara, bir diğer taraftan ABD’nin çevreleme politikasına uygun şekilde NATO üyeliği karşılığında üstlendiği sorumlulukları yerine getirmek için Balkan ve Bağdat Paktlarının kurulmasına yönelik girişimlerini hızlandırmıştır. Bu çerçevede Türkiye, 28 Şubat 1953’te Yunanistan’la birlikte Balkan Pakti’nin kurulmasında öncü rol oynamıştır. Bu Pakt ile Tito-Stalin anlaşmazlığına bağlı olarak SSCB ile sorunları olan Yugoslavya’nın güvenliğinin dolaylı olarak NATO’yla ilişkilendirmesi hedeflenmiştir. Bir diğer taraftan Türkiye, Orta Doğu’da ABD’nin gözlemci üyeliğiyle Bağdat Pakti’nin 24 Şubat 1955’teki kuruluşunda lokomotif bir rol oynamış, SSCB ise bu durumu protesto etmiştir.⁶³

Çevreleme siyaseti ve 6 Mayıs 1955’te Batı Almanya olarak bilinen Almanya Federal Cumhuriyeti’nin NATO’ya üye olmasına cevaben, SSCB kendi blokunun içindeki entegrasyonu derinleştirmek için 14 Mayıs 1955’te Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya, Romanya ve Doğu Almanya olarak bilinen Demokratik Alman Cumhuriyeti’nin katılımlarıyla Varşova Pakti’nin kurulmasına olanak tanıyan “Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardımlaşma Antlaşması”nı imzalamıştır. Varşova Pakti’nin kurulmasıyla hem Soğuk Savaş’ın Avrupa’daki coğrafi sınırları belirginleşmiş, hem de NATO karşısında bir denge unsuru meydana getirilmiştir.⁶⁴

SSCB’nin II. Dünya Savaşı ertesindeki kazanımlarının daha da artırmasının engellenmesi ile SSCB’yi çevrelemek için kurulan Balkan ve Bağdat Paktları bir taraftan amaçlarına hizmet etmemiş diğer taraftan da uzun ömürlü olmamışlardır. Balkan Pakti’nin başarısızlığı, Khrushchev’in Stalin’in iki kamp teorisini tersine çeviren “barış içinde bir arada yaşama” stratejisinden (*peaceful coexistence: mirnoye sosușesvovaniye*) kaynaklanmıştır: Khrushchev, SSCB’yle 1948’de yollarını ayıran Yugoslavya ile yeniden uzlaşi zemini yakalamış ve böylece Yugoslavya’nın Balkan Pakti’na ilgisi azalmıştır. Diğer taraftan 10 Kasım 1954’te EOKA’nın (Ethniki Organosis Kiprion Agoniston: Kıbrıslı Savaşçıların Millî Örgütü) Kıbrıs’ta başlayan eylemleriyle Türkiye ve Yunanistan ilişkilerinde sorunlu bir dönem başlamış, böylece Türkiye bütün ilgisini Orta Doğu’ya kanallandırmıştır. Bu esnada ilk Arap-İsrail Savaşı ertesinde SSCB, Nasır liderliğindeki Mısır ordusunun modernleştirilmesi ve Hafız Esad önderliğindeki Suriye’yle stratejik ortaklık geliştirmeye yönelmiştir. Bunun karşısında ABD’nin İran ile sıcak ilişkiler kurması, Soğuk Savaş’ın varlığını Orta Doğu’da da hissettirmeye başladığını işaret etmiştir. Orta Doğu’daki Sovyet varlığının ABD ile dengelenmesi gerektiğini savunan Türkiye, bu

⁶¹ A. Suat Bilge, *Güç Komşuluk, Türkiye Sovyetler Birliği İlişkileri, 1920-1964* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992), 397.

⁶² Bilge, *Güç Komşuluk, Türkiye Sovyetler Birliği İlişkileri, 1920-1964*, 397.

⁶³ Selma Çetinkaya, “Bağdat Pakti’nin Kuruluş Sürecinde Türkiye’nin Ortadoğu ve Batı ile İlişkileri,” *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 1/Ortadoğu Özel Sayısı (2016): 1-29.

⁶⁴ Feroz Ahmad & Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politika’nın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1976), 89.

batı taraftarı siyasetiyle Nisan 1955'te toplanan Bandung Konferansı'nda katılımcılara birinci dünyaya eklemellenmelerinin daha doğru olacağına dair bir öneri getirerek, üçüncü dünya devletlerinin tepkilerini üzerine çekmiştir.⁶⁵

SSCB'nin 26 Temmuz 1956'daki Süveyş Krizi ve ertesinde Mısır ve Suriye'yle kurduğu iyi ilişkiler, ABD'nin bölge siyasetini, güvenilir müttefiklerin vekaletiyle yürütmek yerine doğrudan kendi uhdesine almasına yol açmıştır. Süveyş sorunundan rahatsızlık duyan ABD, SSCB ile mücadelesine bağlı olarak iktisadi açıdan daha fazla yıpranmadan etkin bir caydırıcılık sağlamak amacıyla geliştirdiği "Yeni Bakış" (New Look) ile Orta Doğu'ya yönelik coğrafi projeksiyonunu değiştirmiştir. Odağını Süveyş Kanalı'ndan "Kuzey Kuşağı"na (Northern Tier) kaydıran⁶⁶ ABD, 5 Ocak 1957'de Eisenhower Doktrinini ilan etmiştir. SSCB'nin tepki gösterdiği doktrin doğrultusunda Türkiye'de NATO ile ortaklaşa kullanılacak olan on bir yeni hava ve deniz üssünün inşası planlanmıştır. Jeostratejik konumuna bağlı olarak Türkiye'nin "İzlanda'dan Himalayalar'a kadar uzanan" Batı savunma sisteminin dayanağı olması hedeflenmiştir.⁶⁷ Bu çerçevede NATO, nükleer silahlara sahip olan SSCB'ye karşı konvansiyonel kuvvetler aracılığıyla yürütülen savunma stratejisi yerine 23 Mayıs 1957'de "topyekûn mütekabiliyet" (*kitlesel karşılık/massive retaliation*) stratejisini benimsemiş, Türkiye'dekilerin de dahil olduğu askerî üslere nükleer silahlar yerleştirilmeye başlanmıştır. Türkiye, bölgeyi komünizme karşı güvenceye almaya yönelik amaçlarını göz önüne alarak hem doktrini hem de yeni stratejiyi memnuniyetle karşılamıştır. Bu esnada Türkiye'nin Mısır ve Suriye ile ilişkileri gerginleşmiş, hatta 1957 yazında Türkiye, Suriye ile savaşın eşiğine gelmiştir.⁶⁸ ABD ise bölgesel operasyonları için İncirlik'teki üssünün kapasitesini ve Türkiye'ye yönelik askerî yardımlarını tedrici olarak artırmıştır. Türkiye bu dönemde ilk kez 1958'deki Lübnan ve Ürdün olaylarında, ABD'nin Orta Doğu'ya müdahale için topraklarını NATO amaçları dışında kullanmasına izin vermiştir.⁶⁹ Lübnan ve Ürdün'ün katılım sağlamamalarıyla hedefinden zaten uzaklaşmış olan Bağdat Paktı, Irak'ta gerçekleşen 1958 darbesi ertesinde kuruluş amacından da uzaklaşmış ve Eisenhower Doktrini anlamını yitirmiştir.⁷⁰

Dünyanın hemen her tarafına sirayet eden Soğuk Savaş, SSCB'nin 4 Ekim 1957'de dünyanın ilk yapay uydusu Sputnik-I'i yörüngeye yerleştirmesiyle uzaya da sıçramıştır. SSCB'nin uzay yarışındaki başarısı, Moskova'nın orta ve uzun menzilli balistik füze teknolojisini kıtalararasında kullanabilecek seviyeye çıkardığını göstermiş; ABD'yi doğrudan hedef haline getirebildiğini ve hatta teknolojik olarak ABD'nin önüne geçtiğini işaret etmiştir. Bu, olası bir nükleer çatışmada ikinci vuruş yeteneğini çok önemli hale getirmiş ve böylece ABD, NATO'nun halihazırdaki stratejisiyle uyumlu biçimde Aralık 1957'de talep eden NATO üyelerinin topraklarına Jüpiter ve Thor cinsi orta menzilli

⁶⁵ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, 183-187.

⁶⁶ A Report to The National Security Council by The Executive Secretary on basic National Security Policy NSC 162/2 (47), 30 Ekim 1953, erişim10.10.2023 <https://irp.fas.org/offdocs/nsc-hst/nsc-162-2.pdf>

⁶⁷ Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964* (Ankara: İmge Yayınları: 2016), 177.

⁶⁸ Erhan, "1945-1960 ABD ve NATO'yla ilişkiler," 568.

⁶⁹ Bölme, "Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler," 61.

⁷⁰ Erel Tellal, *Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Işığında SSCB-Türkiye İlişkileri 1953-1964* (Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları: 2000), 131-133.

balistik nükleer füzelerin yerleştirilmesi önerisinde bulunmuştur. Bu öneri karşısında SSCB, NATO üyelerinin Jüpiter Füzeri konuşlandırılmış topraklarının doğrudan hedef haline geleceği hususunda bir uyarıda bulunmuştur.⁷¹ Türkiye bu ihtarı füzelerin savunma amaçlı olduğunu vurgulayarak cevaplamış ve İtalya ile birlikte Jüpiterlerin kendi topraklarına konuşlandırılmasına olumlu yaklaşan iki NATO üyesinden biri olmuştur. Bunun üzerine SSCB, Türkiye'ye bir yıldan az bir süre zarfında dört protesto notası vermiştir.⁷²

Neticede, Türkiye ve ABD arasında 19 Eylül 1959'da Jüpiterlerin konuşlandırılma esaslarına ilişkin bir antlaşma imzalanmıştır. Füzerin yerleştirilmesine yönelik hazırlıklar 1960 sonunda tamamlanmıştır. Hazırlıkların tamamlanmasından yaklaşık altı ay kadar önce, Mayıs 1960'ın başında SSCB, kendi toprakları üzerinde seyir halinde bulunan ABD'ye ait bir Lockheed U-2 tipi casus uçağını düşürmüştür. Bu uçuşun kaynak ülkesi olması vesilesiyle Türkiye'yi suçlamış, bunun üzerine Türkiye 8 Mayıs 1960'ta uçağın İncirlik'ten kalkmadığına yönelik bir açıklama yapmak zorunda kalmıştır. Ancak Peşaver'den Sovyet hava sahasına giren uçağın ilk kalkış noktasının İncirlik üssü olması, SSCB'nin ABD'nin yanında bu uçuşa olanak sağlayan devletler arasında bulunan Türkiye'ye nota göndermesini de beraberinde getirmiştir.⁷³

SSCB ile ilişkilerinde ABD ve NATO'ya bağlı nedenlerden ötürü gerilim deneyimleyen Türkiye, güvenlik açısından NATO şemsiyesi vesilesiyle ordusunun modernizasyonuna yönelik adımlar atmıştır. Ancak askerî açıdan Türkiye'nin ABD'ye artan bağımlılığı devletin NATO üyeliğinden kaynaklanan imtiyazları ve kendisine yönelik taahhütlerin ötesine geçerek başlı başına bir sorun teşkil etmeye başlamıştır: Marshall Yardımları ve NATO üyeliğiyle değişen ekonomi politikasına bağlı olarak Kayseri Uçak Fabrikasının üretiminin durdurulması gibi Ankara'nın orta ve uzun vadede yerli savunma sanayi açısından sorun teşkil edecek tasarrufları söz konusu olmuştur. Türkiye'nin katı blok politikası devletin hem iktisadi bağımlılığını hem de ABD'nin bir nevi iz sürücülüğünü beraberinde getirmiştir. Buna ilaveten iktisadi yardımlar, Türkiye'nin ekonomisini ABD çıkarlarına göre şekillendirmiş ve başta ABD'ninki olmak üzere yabancı sermayenin girişinin önündeki engelleri azaltan ve yurtdışına kâr transferini kolaylaştıran önlemler, Türkiye'nin yeterli seviyede kalkınmasına mâni olmuştur.

Amerikalı girişimciler ve yabancı yatırımcılar açısından ülkeyi cazip kılacak düzenlemeler sayesinde 1954 ve 1965 arasında ABD'nin Türkiye'ye yatırım için gelen yabancı sermayedeki payı %30,5'e kadar ulaşmıştır.⁷⁴ Ancak dış yatırımı kolaylaştıran bu liberal tedbirlere rağmen, devlet yabancı yatırımlar hususundaki hedeflerini tutturamamıştır. Neticeyle Amerikan yardımları tek başına Türkiye'de ciddi bir ekonomik rahatlama ya da ilerlemeyi beraberinde getirmemiş, hatta 1955'e gelindiğinde başta ABD olmak üzere yabancı yardımların kalkınma maliyetlerini karşılama oranı %10 civarına kadar inmiştir. Bu dönemde ABD yardımları, yine ABD'den alınan makine teçhizat ve

⁷¹ Bahar İzmir, "İki Müttefik, Bir Kriz: Türk Amerikan İlişkilerinde Jüpiter Füzeri Krizi," *Humanitas-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 5/10 (2017): 177-192.

⁷² İzmir, "İki Müttefik, Bir Kriz: Türk Amerikan İlişkilerinde Jüpiter Füzeri Krizi," 177-192.

⁷³ Tellal, "1945-1960 SSCB'yle İlişkiler," 516-517.

⁷⁴ Erhan, "1945-1960 ABD ve NATO'yla İlişkiler," 554-560.

bunların bakım onarımı ile yedek parça için tekrar ABD'ye dönmüş, geriye kalan az kısımla aralarında Et ve Balık Kurumu'nun da bulunduğu sınırlı sayıda yatırım yapılmıştır.⁷⁵ Buna karşılık 1950'lerin sonuna gelindiğinde Türkiye'nin SSCB ile ticareti, dönemin başıyla kıyaslandığında, yaklaşık 15 katı artış göstermiştir.⁷⁶ SSCB'nin ağır sanayiye yönelik ucuz kredi imkânı; Batı'nın desteklemediği bu alan vesilesiyle, "Avrupa'nın manavı olmak istemeyen" Türkiye'yi rahatlatmıştır.⁷⁷ Bu yüzden SSCB ile siyasi ilişkilerin geliştirilmesini de içine alan planlanmalara başlanmış, dönemin başbakanı Adnan Menderes'in takvimine Khrushchev ile başbakanlık seviyesinde bir görüşme içeren resmi bir Moskova ziyareti dahil edilmiştir.⁷⁸ Diğer taraftan 1958'de Ankara'nın dış borçlarının kapatılması için 400 milyon dolar civarında bir yardım talebini reddeden ABD,⁷⁹ Türkiye'ye yönelik kesilen yardımlara 1963'ten itibaren sınırlı bir şekilde yeniden başlamıştır.⁸⁰

3) Aşırı Denge ve Karşı Dengeleme: Yumuşamadan Soğuk Savaş Ertesine Türk Dış Politikasında Güven Bunalımı ve Karşı Denge Unsuru Olarak SSCB

ABD ile SSCB arasında Soğuk Savaş'ın en ciddi bunalımları arasında yer alan Küba füzeleri krizi, aynı zamanda da SSCB'nin Afganistan'a asker göndermesine kadar süren yumuşama (détente) döneminin de başlangıcını oluşturmuştur. Bu dönemde Türkiye, ulusal çıkarları açısından farklı önceliklerine bağlı olarak ABD ile bağlarını gevşetmiş, bunun yerine daha az batı merkezli, çok taraflı ve daha özerk bir dış politikaya doğru kayış göstermiştir: Bu dönemde Ankara ve Washington ilişkileri, neredeyse 1964'ten 1978'e kadar devam eden on yıldan uzun bir süre zarfında üst üste güven bunalımları deneyimlemiştir. Küba füze krizi sonrası Türkiye'nin topraklarında konuşlanan Jüpiter Füzerininin, Ankara'nın haberi olmadan SSCB ile pazarlık konusu yapıldığı ve Türkiye'nin bu hususta doğru şekilde bilgilendirilmediği sonradan öğrenilmiştir. Yunanistan ile aralarındaki Kıbrıs sorunu yüzünden ABD'den gelen Johnson Mektubu ve bunun akabinde afyon ekimi sorunu ve Kıbrıs Barış Harekâtına bağlı olarak Türkiye yaklaşık üç yıl boyunca Amerikan ambargosuna maruz kalmıştır. Üst üste deneyimlenen bu sorunlar karşısında Türkiye, bu dönemde SSCB ile ilişkilerini, ABD'ye karşı denge mekanizması olarak değerlendirmeyi bir seçenek olarak gündemine almıştır.

ABD ile SSCB arasında yumuşama sürecini başlatan Küba füzeleri krizi, dolaylı olsa da esasen 1957'de Türkiye'de Menderes hükümeti ile ABD Başkanı Eisenhower arasında, on beş adet PGM-19 Jüpiter orta menzili balistik nükleer başlıklı füzenin (IRMB) Türkiye'ye kademeli olarak konuşlandırılmasına dair anlaşma ile başlamıştır. Türkiye'nin füzeler üzerindeki tasarrufu, füzelerin savaş başlıklarının ABD gözetimi altında kalmasıyla sınırlandırılmış ve ilkesel olarak kullanımı iki tarafın da rızasını gerektiren bir sisteme tabi tutulmuştur.⁸¹ SSCB'nin 1 Ocak 1959'da komünistlerin iktidara geçtiği Küba'da benzeri bir uygulamayla misilleme yapması ihtimalini göz önüne alan Kennedy

⁷⁵ Erhan, "1945-1960 ABD ve NATO'yla ilişkiler," 554-560.

⁷⁶ Tellal, "1945-1960 SSCB'yle ilişkiler," 516-517.

⁷⁷ Şimşek, "Rusya Türkiye ilişkileri," 295.

⁷⁸ Tellal, *Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Işığında SSCB-Türkiye İlişkileri 1953-1964*, 190.

⁷⁹ Gürol Baba & Soner Karagül, "Türk Dış Politikasında Çok Taraflılığa Geçiş Çabaları: 1965 Çok Uluslu Güç Projesi ve 1 Mart 2003 Tezkeresi," *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 3/1 (2021): 25-26.

⁸⁰ Erhan, "1945-1960 ABD ve NATO'yla ilişkiler," 553.

⁸¹ William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, çev. Petek Demir (İstanbul: Mozaik Yayınevi, 2003), 135-136.

başkanlığa seçildiği 1960'tan itibaren Jüpiterlerin konuşlandırılması sürecinin hemen her aşamasında ve her fırsatta Türkiye'ye önce füzelerin yerleştirilmemesi sonraları ise sökülmesi hususunda farklı tekliflerde bulunmuştur: ABD, önce Irak'ın 1958 Darbesinden sonra üyelikten çekilmesiyle Bağdat Paktı'nın dönüştürüldüğü Merkezi Antlaşma Teşkilatı'nın (Central Treaty Organization: CENTO) Nisan 1961'deki toplantısında, sonra Mayıs 1962'deki NATO görüşmelerinde ve bundan bir ay sonra NATO Bakanlar Toplantısı'nda ve yine bu yılın Haziran ayında Washington'daki Türkiye Büyükelçiliği'ne yapılan iki farklı çağrıyla bu teklifi getirmiştir. Ancak Ankara hiçbir seferinde buna sıcak yaklaşmamıştır.

Jüpiter Füzelelerinin Türkiye'de konuşlanması hususundaki antlaşma Menderes hükümeti döneminde yapılmıştır. Ancak Jüpiter Füzeleleri hem Menderes hem onun iktidarını hedef alan 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesiyle yönetimi devralan Milli Birlik Komitesi, hem de 15 Ekim 1961 genel seçimlerinden sonra İsmet İnönü liderliğindeki sivil hükümetin üzerinde hemfikir olduğu nadir konular arasında yer almıştır.⁸² Oysa dış politika alanında ahde vefa bağlamında ilk andan itibaren NATO ve CENTO'nun da dahil olduğu ittifaklara ve uluslararası sözleşmelere bağlılıklarını belirtmiş olan Komite, hükümeti sivillere teslim etmeden önce Menderes döneminde Sovyetler ile yapılan ikili anlaşmayı feshetmiştir. Jüpiter hususunda ise ABD'nin bütün taleplerini ulusal güvenlik çıkarları nedeniyle olumsuz şekilde yanıtlamıştır. Neticeyle Türkiye'nin negatif tutumu ve direnci karşısında, ABD, füzelerin ateşleme sistemleri ve savaş başlıklarının takılarak operasyonel hale gelmesini Eisenhower'dan sonra seçimleri kazanan John F. Kennedy'nin başkanlıktaki ikinci yılına, 1962'nin ortalarına kadar geciktirmeye çalışmıştır.⁸³

SSCB'nin karadan ve denizden komşusu olan Türkiye açısından Jüpiter Füzeleleri, güvenlik artırıcı bir önlem olarak değerlendirilmiştir. Ancak Türkiye'deki on beş ve İtalya'da iki füzenin Avrupa'ya yönlendirilmiş 129 orta menzilli Sovyet füzesinin 45'ini hedef menzilleri içine alması önemli bir sorunu beraberinde getirmiştir: Füzeleler, SSCB'yi aşırı kıskırtmış ve bu kutuplar arasında güvenlik ikilemini tırmandırarak, Türkiye'nin güvenliğini sağlamaktan ziyade riske atan bir tehdit haline gelmiştir: Ankara silahlanmanın caydırıcılığına bağlı olarak, bu füzeleleri SSCB'ye karşı en iyi savunma stratejilerinden biri olarak değerlendirmiş, Türkiye'nin NATO'daki önemli konumunun nişanesi ve ABD ile öncelikli ilişkilerinin göstergesi saymıştır. Oysa Bernstein'e göre Jüpiterler, orta menzilli füzeleler olarak çok dayanıklı sayılmamakta, ateşleme mekanizmasının çalışması uzun sürmekte ve dolayısıyla ilk vuruş haricinde yeterince güvenlik sağlamamaktadır. Bu da füzeleleri Türkiye açısından bu denli vazgeçilmez kılanın askeri caydırıcılıklarından ziyade kullanılabilir siyasi caydırıcılıkları olduğunu işaret etmiştir.⁸⁴ İkinci olarak tam da bu dönemde Sputnik I'in başarısının ardından ABD, NATO'nun stratejik konseptinin kitlesel mütekabiliyetten, esnek karşılığa dönüştürülmesi hususunu gündeme getirmiştir. ABD'nin füzelerin kaldırılmasına yönelik talebi, buna bağlı

⁸² Barton J. Bernstein, "The Cuban Missile Crisis: Trading The Jupiters in Turkey?," *Political Science Quarterly* 97/1 (1980): 101-102.

⁸³ Bernstein, "The Cuban Missile Crisis: Trading The Jupiters in Turkey?," 99-100.; Ayşegül Sever, "Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye," *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 52/1 (1997): 650-651.

⁸⁴ Bernstein, "The Cuban Missile Crisis: Trading The Jupiters in Turkey?," 99-100.

olarak Türkiye tarafından Washington'un nükleer sorumluluktan kaçındığı şeklinde yorumlanmıştır.⁸⁵ Füze operasyonel hale getirildiğinde, SSCB'nin deniz yoluyla Küba'ya Jüpiter benzeri füzelerin rampa ve ateşleyici sistemlerinin parçalarını gönderdiği anlaşılmış; bunun üzerine SSCB'nin Küba'ya yerleştireceği füzeleri taşıyan gemilerinin Küba'nın karasularına girmesini engellemek için ABD donanması Küba'yı ablukaya almıştır.⁸⁶ Gündeme ilk geldiğinden beri Jüpiter Füzelerine karşı hemen her uluslararası platformda tepki gösteren ve bu hususta da Türkiye'ye nota veren SSCB'nin Küba'ya desteği; misilleme anlamına gelmiş ve ABD'nin Sovyet gemilerine karşı deniz ablukası, iki nükleer gücü savaşın eşiğine getirmiştir. Ancak, yine bu gelişme, esasen ikinci vuruşu önemli hale getiren dehşet dengesine bağlı olarak ABD ve SSCB'yi aynı zamanda birbirleriyle uzlaşmaya yöneltmiştir.

ABD'nin abluka kararına sarahaten destek veren Türkiye; Küba bunalımı dolayısıyla ABD'den kendisine yönelik askeri yardımı artırmasını ve ihtiyacı olan bazı uçak parçalarının gönderilmesini talep etmiştir. Diğer taraftan da bu krizin özellikle uluslararası basında Jüpiter Füzeleriyle ilişkilendirilmesinden duyduğu rahatsızlığı da ABD'ye iletmıştır.⁸⁷ Küba füzeleri krizinin sona ermesi için Khrushchev ve Kennedy arasında başlayan açık ve gizli görüşmelerde ABD, Ankara'ya ön bilgilendirme yapmaksızın inisiyatif olarak SSCB'nin Küba'ya füze yerleştirme işleminin iptali için Türkiye'ye yerleştirdiklerinin sökülmesi koşulunu kabul etmiştir. Ancak bunu uzlaşma öncesi ya da pazarlık aşamasında Türkiye'yle durumu istişare etmediği gibi sonrasında da bunu Ankara'ya bildirmemiştir. 27 Ekim'de Jüpiter Füzelerinin sökülüleceğini beyan eden Khrushchev, bir gün sonra 28'inde yaptığı açıklamada Küba'daki SSCB füzelerini hızlı biçimde çektiklerini ifade ederken hiçbir koşula değinmemiş, ABD ise 29 Ekim 1962'de Türkiye'ye SSCB ile aralarında böyle bir pazarlık olmadığına dair bir güvence vermiştir.⁸⁸ Gün aşırı değişen ve çok da birbiriyle tutarlı olmayan söylemler, Türkiye açısından sorun olarak addedilmişse de ülke kamuoyunda bu hususun üzerinde çok durulmamıştır.

Neticeyle 1 Nisan 1963'te Jüpiterler sökülmeye başlanmış ve 1958'de yok denecek kadar azalmış olan Amerikan kredi yardımları, 1962'de kurulmuş olan "Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu" üzerinden Eylül 1963'ten itibaren tekrar işlevsel hale getirilmiştir.⁸⁹ Ancak yardım paketindeki artış miktarı, Türkiye açısından tatmin edici bulunmamıştır. Diğer taraftan SSCB'nin 1963'te ithal ettiği kromun fiyatını düşürmesi üzerine Türkiye'den krom alan Amerikan şirketlerinin siparişleri için yüzlerini SSCB'ye çevirmesine ABD yönetimi tarafından herhangi bir müdahalenin söz konusu olmaması, Türkiye açısından aralarındaki ilişkinin sorgulanmasını gerektiren bir diğer yönünü oluşturmuştur.⁹⁰ Türkiye ve ABD çok uyumlu ekonomik partnerler olmamakla birlikte, Türkiye'nin bakış açısına göre ulusal güvenlik ile ilgili hususlar, ekonomi gibi alt politikayı

⁸⁵ Bernstein, "The Cuban Missile Crisis: Trading The Jupiters in Turkey?," 103-104.

⁸⁶ Kaan Kutlu Ataç & Begüm Sezin Özcan, "1962 Küba Krizi: Amerikan Arşivleri Üzerinden bir Okuma," *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 17/39 (2021): 521-562.

⁸⁷ Mehmet Gönübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990)* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993), 328.

⁸⁸ Bernstein, "The Cuban Missile Crisis: Trading The Jupiters in Turkey?," 124.

⁸⁹ Çağrı Erhan, "1960-1980 ABD ve NATO'yla ilişkiler," *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler. Yorumlar Cilt I* içinde, ed. Baskın Oran, 6. baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 699.

⁹⁰ Baba & Karagül, "Türk Dış Politikasında Çok Taraflılığa Geçiş Çabaları," 25-26.

değil, onunla kıyasla üst siyaseti ilgilendiren hususlar arasında yer almaktadır.

ABD'nin ithalatta Türkiye yerine SSCB'nin tercih edilmesine müdahale etmemesi; Ankara'ya her iki devletin ulusal güvenlik çıkarlarının aynı düzlemde olmadığını göstermiştir. Diğer taraftan Jüpiter Füzelere sorunu, 1964'te Johnson Mektubu yüzünden ABD'ye karşı güven krizi deneyimlediği dönemde Türkiye'nin gündemine gelmiş ve ülkede ABD'ye karşı başlayan güven bunalımını daha da derinleştirmiştir.⁹¹ 1960'taki U-2 Krizi de dahil olmak üzere üst üste gelen bu gelişmelerle birlikte, Türkiye açısından ABD ile ilişkilerinin dokunulmaz konumu zarar görmüş ve Türkiye'nin NATO ittifakında üstlendiği görevleri sorgulamasına da neden olmuştur.⁹²

Jüpiter Füzelere, Türkiye'nin planladığının aksine SSCB'ye karşı bir caydırıcılık taşımamıştır. Bunun yerine Türkiye ABD'nin kendisini bilgilendirmeksizin kendisini de ilgilendiren bir hususta SSCB'yle pazarlık yapmasından ötürü ABD ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmesini gerektirmiştir. Bu olay Türkiye'nin Jüpiter Füzelere ya da benzeri bir savunma veya saldırı silahının topraklarındaki varlığı yüzünden SSCB'nin kendisine yönelik olası bir saldırısı söz konusu olursa, ABD'nin Türkiye'ye destek vermeme veya saldırının Türkiye ile sınırlı kalmasını sağlayabilmek için tepki göstermeme ihtimalini işaret etmiştir. NATO üyeliği ve ABD'yle müttefikliğin, Türkiye'nin öngördüğünün ve olması gerekenin aksine, devletin toprak bütünlüğünü, güvenliğini ve egemenliğini garanti altına almadığını ortaya çıkarmıştır. Diğer taraftan Türkiye'ye füzelerin pazarlık konusu olmadığına dair verilen güvenceye rağmen füzelerin pazarlığın esas konusu olması, Türkiye ile ABD ilişkilerinin, Türkiye'nin öngördüğünden daha zayıf bir bağa sahip olduğuna işaret etmiştir. Son olarak elbette ki NATO'daki diğer müttefikler nezdinde de bir güven sorunu teşkil etmiştir. Bütün bunlardan farklı olarak Jüpiter Füzelere, aslında kendi caydırıcılığından çok daha önemli bir işlev kazanmış iki süper gücün birbiriyle savaşmasını engellemiştir.⁹³

Pazarlıklar neticesinde olası bir nükleer savaşı engellemek için Moskova ve Washington arasında doğrudan kırmızı-hat (hot-line) telefon bağlantısı kurulmuş, bu uzlaşma hem ABD ve SSCB arasındaki krizi sona erdirmiş hem de Soğuk Savaş'ta yumuşama (détente) dönemini beraberinde getirmiştir. ABD, İngiltere ve SSCB 5 Ağustos 1963'te nükleer silahların; atmosferde, uzayda ve su altında test edilmesini yasaklayarak bu tür denemelerin sadece toprak altı ile sınırlandırılmasına yönelik Nükleer Denemelerin Kısmen Yasaklanması Antlaşmasını imzalamışlardır.⁹⁴ Bu antlaşmanın gösterdiği üzere girilen yumuşama döneminde benimsenecek olan esnek karşılık stratejisiyle uyumlu bir biçimde Washington, Ankara'yı, onu gözden çıkarmadığına ikna etmek için, Türkiye'ye konvansiyonel silah sevkiyatına ve F-104 uçaklarıyla Türk Hava Kuvvetleri'ni güçlendirmeye başlamıştır.⁹⁵ Ancak ABD'nin; Türkiye'nin, SSCB'ye rağmen SSCB'ye karşı

⁹¹ Sever, "Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye," 160.

⁹² Bölme, "Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler," 62.

⁹³ Sever, "Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye," 160.

⁹⁴ General Records of the US. Government Record Group 11: National Archives Records of the US Government Nuclear Test Ban Treaty. Treaties and other International Agreements Series 5433 (26 Temmuz 1963), erişim 17.10.2023, <https://www.archives.gov/milestone-documents/test-ban-treaty>

⁹⁵ Philip Nash, *The Other Missiles of October Eisenhower, Kennedy, and the Jupiters, 1957-1963* (Chapel Hill and London: The University of North Carolina Press, 2000), 91-116.

yerleştirilmesini talep ettiği füzelerin akıbetine, Ankara'ya danışmadan karar vermesinden kaynaklanan güven bunalımının Türkiye'nin siyaseti üzerinde dönüştürücü bir etkisi olmuştur: Kriz, Türkiye'ye ulusal çıkarı ile blok çıkarlarını birbirinden ayırmasına ve blok çıkarlarının ikincil olarak kıymetlendirmesine yönelik bir siyaset imkanını değerlendirme olanağı sunmuştur.

Jüpiter Füzerinin Türkiye'den çekilmesiyle aynı zamanlarda Kıbrıs'ta, esasen 1955'ten itibaren başlayan ve çeşitli girişimlere rağmen çözilemeyen sorun daha da olumsuz bir noktaya doğru kaymıştır. Kıbrıs'ta Rum kesiminin Türklere yönelik şiddeti giderek tırmanmıştır: 21 Aralık 1963'teki "Kanlı Noel" saldırısının akabinde Türkiye, Kıbrıs'ta nüfusun çoğunluğunu oluşturan ve 1960 Anayasası'nın hükümlerini uygulamayan Rumlara karşı, adadaki Türk kesimine yardım etmek amacıyla garantörlükten kaynaklanan müdahale hakkını kullanmaya yönelmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, dönemin ABD Başkanı Lyndon B. Johnson'a Kıbrıs'ta yaşananların durdurulması için araya girerek baskı unsuru oluşturmaya yönelik talebini bir mektupla iletmiştir. Ancak Johnson'ın cevabı hem Türkiye'ye beklediği desteği vermeyeceklerini hem de bu hususta eylemsiz kalarak, Kıbrıs'ta Türk kesimine yönelik şiddete göz yummayı sürdüreceklerini işaret etmiştir. Neticeyle 16 Mart 1964'te TBMM'den hükümete lüzumu dahilinde adaya askerî müdahale iznini veren tezkere geçmiştir.⁹⁶ Neticeyle Küba füzeleri meselesindeki on üç günlük kriz boyunca Türkiye'ye bilgi verilmemesi ve bunun ertesinde hali hazırda var olan Kıbrıs bunalımının akut bir sorun haline alması, diğer problemlerin yanında, Türkiye açısından ABD ile ilişkilerinin yeniden değerlendirilmesini gerektiren önemli nedenlerin başında yer almıştır.

Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahale ihtimalinin artması üzerine 5 Haziran 1964'te Johnson, muhtıra niteliğinde bir mektupla Türkiye'nin adaya yönelik olası bir operasyonunun SSCB'yi soruna doğrudan müdahil kılarak, Türkiye'ye yönelik bir eyleme itebileceğini belirtmiştir. Yine aynı mektupta böyle bir olasılığın NATO'nun Türkiye'ye karşı savunma yükümlülüğünü tartışılabilir hale getirebileceğine dair bir uyarıda bulunmuştur. Ancak mektubun, bunların yanında Türkiye açısından bir önemi daha söz konusudur: Mektupta 12 Temmuz 1947 tarihli Türk-Amerikan Yardım Anlaşmasının temin edilen askeri malzemenin veriliş amacının dışında kullanılamayacağı ve bunların kullanılmasında ABD'nin onayının alınması gerektiğine yönelik maddelerine atıf yapılmıştır. Türkiye, o ana kadar tasarlanan dört müdahale girişiminden de haberdar ettiği ABD'den kendisine gelen bu mektubu endişe ile karşılamıştır. Ankara, buna cevabında Sovyet müdahalesine karşı yardım yükümlülüğünün tartışılabilir bir husus olarak gündeme taşınmasının, NATO'nun kendi bağlamından koparılması anlamına geldiğini ifade etmiştir.⁹⁷ Daha önce Kıbrıs konusunda aralarında Bağlantısızlar ve Orta Doğu'daki devletlerinin de bulunduğu kesimlerden destek alamayan Türkiye, Johnson Mektubu ile ABD ile ilişkilerini yeniden değerlendirmenin yanı sıra, bu ilişkiler uğruna mahrum kaldığı uluslararası destekle de yeniden ilgilenmeye başlamıştır. Türkiye ABD açısından ancak onun çıkarları doğrultusunda hareket ettiği sürece kıymetli bir müttefik olduğunu ve bu

⁹⁶ Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler," *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler. Yorumlar Cilt I* içinde, ed. Baskın Oran, 6. baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 725.

⁹⁷ Erhan, "1960-1980 ABD ve NATO'yla İlişkiler," 689.

fedakâr dış politikanın esasen bir karşılığı olmadığını görmüştür. Dolayısıyla Johnson Mektubu, Türkiye'nin 1950'lerin başından beri katı biçimde bağlı kaldığı Batı ittifakının gerçek yararını yeniden değerlendirmesine önemli bir neden teşkil etmiştir. Bu haliyle Ankara'nın hem Washington ile ilişkilerinin hem de bir bütün olarak dış politikasının önemli dönüm noktaları arasında yer almıştır.⁹⁸

ABD açısından Türkiye'nin Kıbrıs'a olası müdahalesi, iki NATO üyesini karşı karşıya bırakmaktadır. Bu da ittifak içindeki oydaşı kültürünü sorgulanır hale getirecek; İttifakın bu anlamda bir bütün olarak hareket kabiliyetini azaltacaktır. Dolayısıyla kendisinin NATO üzerindeki lider konumunu sarsabilecek niteliktedir. Buna bağlı olarak NATO'ya ve kendisinin NATO'daki konumuna yönelik doğrudan bir tehdit taşımaktadır. Bu yüzden Türkiye'nin böyle bir eyleme en baştan kalkışmaması gerekmektedir. Son olarak ABD'nin tam da Vietnam savaşı odaklandığı bir dönemde, ulusal çıkarları ve öncelikleri açısından NATO müttefiklerinin aralarında böyle bir gerginlikten kaçınmaları gerekmektedir. Ancak, NATO üyesi olduğundan itibaren jeopolitik konumu ve NATO ile ilişkili ancak ondan bağımsız olarak ABD ile geliştirdiği ilişkiler dolayısıyla diğer üyelerden farklılaşan Türkiye, kendisi için bu denli önemli bir problemin ABD'nin öncelikleri arasında yer almamasını, başlı başına çözülmesi gereken farklı bir sorunla ilişkilendirmiştir: Johnson Mektubuna göre, Türkiye'nin bu denli önem atfettiği sorun, ABD'nin öncelikleri arasında yer almamaktadır. Buna rağmen Türkiye'nin ABD ile iş birliğine ve NATO üyeliğine yönelik sadakati ise devletin diğer devletler ilişkilerini zedelemiş ve son olarak Türkiye 5. maddesi ortak meşru müdafaayı öngören NATO güvenlik şemsiyesinin korumasının sınırlarının da ABD'nin ulusal çıkarları olduğunu görmüştür. Bu gelişmeler, Türkiye'nin dış politikasında SSCB'nin kendisine oluşturduğu tehdidi iş birlikleri ve ittifaklarla dengeleme siyasetinin aşırı dengelemeye kaydığını işaret etmiş, Türkiye dış politikasını optimal denge arayışı ekseninde yeniden düzenlemiştir.

Türkiye Johnson Mektubu ertesinde, NATO ile ilgili sorumluluklarının muhasebesini yapmıştır: NATO bünyesinde kurulması planlanan ve blok içinde nükleer gücün kullanımının paylaşılmasını öngören Çok Taraflı Askerî Güçten (Multilateral Force-MLF) daha önce katılım taahhüdünde bulunmasına rağmen ve ilgili sürecin başlamasına sadece iki gün kala 13 Şubat 1965'te "bütçesinde oluşturacağı ekonomik yükü" sebep göstererek çekildiğini açıklamıştır.⁹⁹ Aynı yıl Türkiye, nükleer donanımlı bir ABD gemisinin limanlarını ziyaretine izin vermemiştir.¹⁰⁰ Böylece Ankara, Washington'dan uzaklaşarak NATO içinde ABD merkezli olmayan, uluslararası politikada ise batı merkezli olmayan bir duruşa kayış göstermeye başlamıştır. Türkiye'nin ABD karşıtlığı, Eylül 1965'te; ABD'nin bir yıl önce müdahil olduğu Vietnam Savaşı'nda güç kullanmasına ilişkin BM Genel Kurulu'ndaki görüşmelerde de kendisini göstermiş, Türkiye burada diğer müttefiklerin aksine ABD'nin aleyhinde oy kullanmıştır.¹⁰¹ Diğer taraftan Türkiye ABD ile

⁹⁸ Ömer. E. Kürkcüoğlu, *Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na karşı Politikası (1945-1970)* (Ankara: AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1972), 138.

⁹⁹ Andrew Priest, "In Common Cause: The NATO Multilateral Force and The Mixed-Manning Demonstration on The USS Claude v. Ricketts, 1964-1965," *The Journal of Military History* 69/3 (2005): 782.

¹⁰⁰ Tellal, *Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Işığında SSCB-Türkiye İlişkileri 1953-1964*, 190.

¹⁰¹ Baskın Oran, "1960-80 Görelî Özerklik-3 Dönemin Bilançosu," *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler. Yorumlar* Cilt I içinde, ed. Baskın Oran 6. baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 674.

ilişkilerinde kendi ulusal çıkarı ile ABD'ninkini ayırdığı ölçüde SSCB ile yakınlaşmıştır.

Ankara, Ekim 1964'te Khrushchev'in yerine liderlik koltuğuna gelen Leonid Brejnev döneminde de bu eğilimini sürdürmüştür; iki devlet 1965'te ticari, kültürel iktisadi ve teknik alanları kapsayan üç farklı işbirliği anlaşması imzalamıştır.¹⁰² SSCB, II. Dünya Savaşından sonra Mayıs 1965'te Türkiye'ye ilk kez dışişleri bakanlığı düzeyinde bir ziyaret gerçekleştirmiş ve hemen akabinde Moskova, Ankara'nın Kıbrıs'ta *enosis* (birleşme) yerine federasyon tezine destek verdiğine dair bir açıklamada bulunmuştur. Siyasi yakınlaşma, iktisadi alana da yansımış, bu ziyaretin üzerinden bir yıl geçmeden iki devlet arasındaki ticaret hacmi bir sene öncesine mukayeseyle %90 civarında artış göstermiştir. SSCB, Aralık 1965'te yine İncirlik'ten kalkan bir Amerikan casus uçağını Karadeniz üzerinde düşürmüştü¹⁰³ ve Türkiye'ye U-2 krizindekiyle benzer mahiyette bir nota vermiş ancak Türkiye bu sefer ABD'den Türkiye üzerinden yapılacak bütün gözlem uçuşlarının durdurmasını talep etmiştir. Bu tarihten 1980'e kadar Türkiye'den kalkan herhangi bir U-2 casus uçağı söz konusu olmamıştır.¹⁰⁴

Johnson Mektubunun metninin kamuoyu ile paylaşılması ve Jüpiter meselesinin yakın zamanda benzer şekilde gündeme gelmesi,¹⁰⁵ Türkiye'de Amerikan karşıtlığının toplumsal tabanda da karşılık bulmasını beraberinde getirmiştir. Bunun nedeni, 1962'deki Küba füzeleri bunalımı ertesindeki gelişmelerle ilişkilidir: Jüpiterlerin, Türkiye'nin süreçten bilgilendirilmeksizin sökülmesi, başlı başına Türkiye'de devletin ulusal çıkarların büyük devlet çıkarlarına feda edildiği fikrinin tohumlarını atmıştır.¹⁰⁶ Türkiye, ulusal güvenliğinin ABD tarafından dikkate alınmadığını Jüpiter Füzeleri Krizinde fark etmiş, ulusal güvenliğiyle ilgili Kıbrıs gibi hassas bir konuda ise ABD'nin öncelikleri arasında görece aşağı sıralardaki yerini görmüştür. Bu da Türkiye'nin siyasi tercihleri açısından kendi güvenliği ve ulusal çıkarlarından feragat etmek yerine ABD ile dostluğundan fedakârlık etmeyi daha uygun bir seçenek haline getirmiştir. Zaten ABD'nin de bu süreçlerde Türkiye'yi kazanmak için ciddi bir adımı söz konusu olmamış, bilakis ABD, 1965'te Türkiye'ye yaptığı korumacılıktan serbest piyasa şartlarına geçişi sağlamaya yönelik ekonomik yardımlarını azaltarak 1973'te sonlandıracağını açıklamış, bu kısıntı, 1970'de Türkiye'de devalüasyonu beraberinde getirmiştir.¹⁰⁷ ABD ile güvenlik ve çıkar hususlarındaki çatışmaları ve bunların iktisadi izdüşümü, Türkiye'nin görece özerk ve batı odaklı olmayan bir dış politika seçeneğine yönelik ilgisini daha da pekiştirmiştir.

Ankara, çok yönlü politika çerçevesinde geliştirdiği ilişkiler neticesinde Moskova ile 27 Mart 1967'de Türkiye'de kurulacak yedi fabrika için gerekli teçhizat ve teknik yardım ve projeleri içeren 200 milyon dolara yakın Sovyet kredisi üzerine bir "Ekonomik Teknik İşbirliği Anlaşması" imzalamıştır.¹⁰⁸ SSCB ve Türkiye'nin ilişkileri iyileştikçe aralarındaki temasları artmış, ortak demeçlerinde Kıbrıs meselesinin barışçıl çözümüne yönelik ortak çağrılar daha fazla yer bulmaya başlamıştır. Bu dönemde işbirlikleri, İskenderun Demir

¹⁰² Baba & Karagül, "Türk Dış Politikasında Çok Taraflılığa Geçiş Çabaları," 26.

¹⁰³ Hüner Tuncer, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türk Dış Politikası* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014), 108.

¹⁰⁴ Oran, "1960-80 Göreceli Özerklik-3 Dönemin Bilançosu," 674.

¹⁰⁵ Erhan, "1960-1980 ABD ve NATO'yla İlişkiler," 689.

¹⁰⁶ Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, 136.

¹⁰⁷ Erhan, "1960-1980 ABD ve NATO'yla İlişkiler," 700.

¹⁰⁸ Tellal, *Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Işığında SSCB-Türkiye İlişkileri 1953-1964*, 190.

Çelik Fabrikası, İzmir Aliğa Petrol Rafinerisi, Bandırma Sülfürik Asit Fabrikası, Seydişehir Alüminyum Tesisleri, Artvin Liv-Levha Fabrikası projelerinin yanında Sümerbank'ın genişletilmesi ve Çayırova Cam Fabrikasının kurulması hususlarında da sürdürülmüştür. Yapılan yatırımlar sonucunda 1966 ile 1970 yılları arasında Türkiye'de sanayileşme hızı &9,1'e çıkarak, bu tarihe kadar ulaşılan en yüksek seviyeye erişmiştir.¹⁰⁹

Türkiye'nin batı merkezci dış politikasındaki çözülme, SSCB ile yakınlaşan ilişkilerinin yanında Ankara'nın Orta Doğu siyasetinde de yeni bir dönemi beraberinde getirmiştir. Cumhuriyet tarihinde ilk kez Haziran 1967'deki Altı Gün Savaşı'nda, Türkiye; İsrail ile arasına bir mesafe koyarak Araplara destek vermiştir.¹¹⁰ Savaş esnasında ABD'nin Türkiye'deki üsleri kullanmasına bu üslerin NATO'ya tabii olduğu hatırlatarak izin vermemiş,¹¹¹ buna karşın SSCB'ye ait uçakların Türkiye'nin hava sahasını kullanmasına izin verilmiştir.¹¹² Diğer taraftan NATO'da Fransa'nın örgütün askeri kanadından 1966'da çekilmesinden iki yıl kadar sonra 16 Ocak 1968'de, gerilimin tırmanmasından önce siyasi mekanizmalara başvurulmasına olanak tanıyan bir askeri strateji olan "esnek karşılık stratejisi" (flexible response) kabul edilmiştir.¹¹³ Soğuk Savaş sonuna kadar yürürlükte kalan stratejide olası saldırılara doğrudan savunma, kontrollü tırmanma ve genel nükleer karşılık olmak üzere üç aşamada karşılık verilmesi üzerinde uzlaşıya varılmıştır. Esneklik sadece askeri hususları kapsamamış, herhangi bir gerilimde siyasi istişare mekanizmalarına imkân tanınması hasebiyle yumuşama döneminde iki kutbu bir araya getiren süreçlerin de önünü açmıştır. Türkiye, bu stratejiyi sorunsuzca kabul ettikten sonra kendi topraklarındaki ABD varlığını düzenlemeye yönelmiştir.

Türkiye ABD ile ilişkilerini daha az esnek ve sınırlı bir zemine çekmek için Eylül 1968'de ABD'nin Türkiye'de askeri üsler ve tesisler kurması ve askeri personel bulundurmasıyla ilgili NATO Kuvvetler Statüsü Anlaşmasında (Status of Forces Agreement: SOFA) kendi lehine değişikliğe gitmiştir. Diğer taraftan üslerin kullanımı ve statüleriyle ilgili eski anlaşmalardan kaynaklanan pek çok sorunu gidermek için, ABD ve Türkiye arasında farklı zamanlarda yapılan antlaşmalar ve sözleşmelerde gerekli revizyonların yapılarak onları aynı çatı altında birleştiren yeni ve kapsayıcı bir anlaşma belgesinin hazırlıklarına hız vermiştir. Neticede, ABD'nin Türkiye'deki askerî varlığını ilgilendiren farklı antlaşmaları kendisinde toplayan Ortak Savunma İşbirliği Anlaşması (OSİA) 3 Temmuz 1969'da imzalanmıştır.¹¹⁴ OSİA'yı öncekilerden farklı kılan unsur, Türkiye topraklarında bulunan ABD ve NATO üslerinden Türkiye'nin rızası alınmadan üçüncü ülkelere yönelik operasyon düzenlenemeyeceği ve yine ulusal güvenlik gerekçesiyle üs kullanımının sınırlanabileceği hususlarının bu metinle hükme bağlanmış

¹⁰⁹ Mehmed Gökhan Polatoğlu, "Türkiye ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği arasında 1965-1975 döneminde Gerçekleştirilen Ekonomik İşbirliği ve Yapılan Yatırımlar," *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 65 (2019): 478-496.

¹¹⁰ Oran, "1960-80 Görelî Özerklik-3 Dönemin Bilançosu," 674.

¹¹¹ Bölme, "Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler," 63.

¹¹² Hulûsi Turgut, "Demirel'in Çok Gizli Dış Politika Arşivi-1," *Hürriyet* (17 Haziran 2017), erişim 19.10.2023, <http://www.hurriyet.com.tr/demirelin-cok-gizli-dis-politika-arsivi-1-40492807>.

¹¹³ Ali. L. Karaosmanoğlu, "NATO'nun Dönüşümü," *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 10/40 (2015): 3-38.

¹¹⁴ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980* (İstanbul: Hil Yayın, 2007), 235; Bölme, "Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler," 64.

olmasıdır.¹¹⁵ Her ne kadar ABD'nin ihlallerden tamamen vazgeçmesi söz konusu olmasa da 1973 Arap-İsrail Savaşı sırasında da ABD'ye ortak tesislerin ve üslerin kullanım iznini vermeyen Türkiye, aslında OSİA ile ABD'nin olağanüstü yetki aşımına imkan tanıyan konumunu sıradanlaştırarak, ilişkilerinin eşitler arası bir zemine oturtmayı hedeflemiştir. Türkiye, aşırı dengelemeye sorunun üstesinden gelmek üzere ürettiği karşı denge stratejisi olarak ABD ile ilişkilerini iki devlet arasındaki normal ilişki seviyesine çekerken, diğer taraftan da SSCB'ye de neredeyse aynı ölçüde yakınlaşmaya başlamıştır.

Cumhuriyet tarihinde SSCB'den Türkiye'ye başbakanlık seviyesindeki ilk ziyaret Aralık 1966'ya gelindiğinde Aleksey Kosıgin tarafından gerçekleştirilmiş, bundan bir yıl sonra ABD'de Johnson'un aday olmadığı 1967 seçimlerini Richard Nixon'ın kazanmasıyla Türkiye ve ABD ilişkileri; kendi tarihçesinin o ana kadar en gergin dönemine başlamıştır.¹¹⁶ Seçim vaatleri arasında Vietnam'dan çıkmanın yanında uyuşturucu ile mücadele öne çıkan Nixon'ın döneminde, ABD, Türkiye'ye topraklarında üretilen haşhaş ekiminin sonlandırılmasına yönelik baskıya başlamıştır. Ancak geleneksel olarak yüzyıllardır Türkiye'de devam eden haşhaş üretimi hususunda Ankara özellikle 1931 Cenevre Afyon Sözleşmesinin tarafı olarak kaçakçılığının önlenmesi için etkili yöntemler geliştirmiştir. Türkiye ABD'ye illegal yollardan giren haşhaşın kaynağı olmamasına rağmen bu ekimi sınırlandırma kararı almıştır. 12 Mart 1971 muhtırası ardından ülkede haşhaş ekimi ve afyon üretimi tamamen yasaklanmıştır.¹¹⁷ Esasen avro-komünizmi hedef alan muhtıra sonrasında, Türkiye'nin SSCB ile iç işlere saygı çerçevesinde ilerleyen ilişkilerinin rotasında bir değişiklik söz konusu olmamıştır. İki devlet Yüce Sovyet Başkanı Nikolay Podgorni'nin 1972'de Nisan ayının başında Türkiye'ye düzenlediği bir haftalık resmi ziyarette iyi komşuluk bildirgesine ilaveten yayınladıkları bir ortak bildiride Vietnam'daki durum üzerine ortak kaygılarını dile getirmişlerdir.¹¹⁸

Muhtıra ardından gerçekleşen 1973 genel seçimlerinin sonuçlarına göre 1974'te kurulan hükümet, kamuoyunda uyandırdığı sosyo-ekonomik rahatsızlıklara bağlı olarak afyon ekimine yönelik yasağın 1 Temmuz 1974'te kaldırılmasına karar vermiştir. Bunun üzerine ABD Kongresi'nde Türkiye'ye karşı askeri ve ekonomik bir ambargo ilanına yönelik çalışmalar başlamıştır. Türkiye'de dönemin başbakanı Bülent Ecevit'in işaret ettiği üzere "Kıbrıs Barış Harekâtı, Senato'dan ambargo kararının çıkacağına anlaşılar hale gelmesinden neredeyse yirmi gün kadar sonra, 20 Temmuz'da başlamış ve 18 Ağustos 1974'te sona ermiştir."¹¹⁹ Neticede, haşhaş ekim yasağının kaldırılması ve Yunan Cuntasının Kıbrıs'ı Yunanistan ile birleştirerek *enosise* yakınlaştırmak için verdiği destekle 15 Temmuz 1974'te Kıbrıs'ta gerçekleştirilen darbeye cevaben Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekâtını düzenlemesi ve bu dönemde Yunan lobisinin ABD'deki faaliyetleri

¹¹⁵ Erhan, "1960-1980 ABD ve NATO'yla İlişkiler," 692.

¹¹⁶ Aşkın İnci Sökmek Alaca, "Vietnam Savaşı ve ABD'nin Gücünün Sınırları," *Türkiye'de Vietnam Çalışmaları-I* içinde, ed. A. Merthan Dünder (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2021), 215-232.

¹¹⁷ Macide Başlamışlı, "ABD'nin Türkiye'ye Yönelik Ambargo Kararına İlişkin Haşhaş Sorunu Yerine 1974 Kıbrıs Krizini Ön Plana Çıkarma Girişimi," *Asia Minor Studies* 9/1 (2021): 695-712.

¹¹⁸ George Ginsburgs & Robert M. Slusser, et.al., *A Calendar of Soviet Treaties: 1958-1973* (The Netherlands and Rockville: Sijthoff and Noordhoff. 1981), 886.

¹¹⁹ Milliyet, 18 Ocak 1991, akt. Başlamışlı, "ABD'nin Türkiye'ye Yönelik Ambargo Kararına İlişkin Haşhaş Sorunu Yerine 1974 Kıbrıs Krizini Ön Plana Çıkarma Girişimi," 695-712.

sonucunda ABD'deki Türkiye karşıtlığı güçlenmiştir.¹²⁰ Buradan Amerikan Kongresi'nin, öncelikli sebebi nispeten haşhaş ekimi yasağının kaldırılması olmasına rağmen, Türkiye'nin Kıbrıs'taki Samson Darbesi ertesinde adaya müdahalesini ambargo kararına çok daha makul ve meşru bir neden olarak saptadığı anlaşılmaktadır.¹²¹ ABD'nin Türkiye'ye karşı ambargosunu böyle bir şekilde temellendirmesi aynı zamanda da 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı yüzünden Yunanistan'da oluşan Amerikan karşıtlığını sınırlandırma çabalarına da destek vermiştir.¹²²

ABD, Şubat 1975'teki ambargo kararıyla birlikte Türkiye'ye verilmesi öngörülen 200 milyon dolarlık yardımı askıya almıştır. Ankara'nın bu kararın NATO'nun güney kanadını SSCB karşısında zayıflatacağına dair uyarılarına rağmen Washington bu karardan geri adım atmamıştır. Türkiye de bunun üzerine 25 Temmuz 1975'te OSİA'yı feshederek, NATO görevi haricinde İncirlik'te bulunan bütün ABD üslerini ambargo sona erene kadar geçici olarak kapatmış ve ABD'nin C-130 tipi uçaklarının kullandığı havalimanlarını ücretlendirmeye başlamıştır.¹²³ Buna ilaveten OSİA'nın feshinden beş gün kadar önce, 20 Temmuz 1975'te, Kıbrıs Barış Harekâtı ile durumun daha da gerginleşmesi ve savaş ihtimalinin artması üzerine Türkiye; Yunanistan ve Batı Anadolu ile Kıbrıs hususlarıyla ilgili sorunlara mahsusen ve mensupları NATO kuvvetleri dahil olmayan askeri unsurların katılımıyla Ege Ordusunu kurmuştur.¹²⁴ Amerikan ambargosunun sürdüğü üç yıl boyunca Türkiye, ABD'den ödemesini önceden yaptığı silah ve askeri teçhizatı teslim alamamış, elindekiler için de gerekli yedek parçaları sağlayamamıştır. Daha önce dış politikasındaki dengeyi yeniden gözden geçiren Türkiye bu dönemde ABD ve NATO ağırlıklı olan savunma politikasını da incelemiştir: NATO üyeliğinden itibaren ilk kez yerli silah sanayisinin geliştirilmesi ve askeri malzemenin tedarik edildiği devletlerin çeşitlendirilmesi hususları ülkede gündeme alınmıştır.¹²⁵ Yeni oluşturulan "ulusal savunma kavramı" çerçevesinde "millî savunma konsepti" ve dış politika doktrini geliştirmiştir.

Türkiye, ambargo döneminde kendi potansiyelinin yanında ekonomik kapasitesini ve teknik donanımını etüt etmiştir. Silahlanmanın caydırıcılığı yerine, iyi ilişkilerin dönüştürücülüğünü göz önüne alan daha az maliyetli güvenlik arayışı öneren bölge merkezli politikalar etrafında bir güvenlik kuşağı oluşturmak için Balkanlar, Orta Doğu ve Afrika Devletleri'nin yanında SSCB ile de ilişkilerini güçlendirmeye yönelmiştir.¹²⁶ Bu çerçevede Türkiye ve SSCB'nin yakınlaşması, iki devleti ilk kez karşı karşıya bırakan Türk Boğazları hususuna da yansımıştır: ABD ve diğer NATO üyelerinin Akdeniz'e girişinin uzun vadede bölgedeki deniz kuvvetleri dengesinde önemli bir değişikliğe neden

¹²⁰ Sinan Kıyanç, "Soğuk Savaş Yıllarında Türkiye'deki ABD Üs ve Tesisleri," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* XXXVI/101 (2020): 203-252.

¹²¹ Erhan, "1960-1980 ABD ve NATO'yla İlişkiler," 703-704. Ayrıca bk. Çağrı Erhan, *Beyaz Savaş: Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1996).

¹²² Başlamışlı, "ABD'nin Türkiye'ye Yönelik Ambargo Kararına İlişkin Haşhaş Sorunu Yerine 1974 Kıbrıs Krizini Ön Plana Çıkarma Girişimi," 695-712; Ayrıca bk. Çağrı Erhan, *Beyaz Savaş*.

¹²³ Kıyanç, "Soğuk Savaş Yıllarında Türkiye'deki ABD Üs ve Tesisleri," 203-252.

¹²⁴ Hülya Şahin, "Atatürk, Cumhuriyet ve Türk Ordusu," *Erdem* 32 (1998): 587-620.

¹²⁵ İlhan Uzgel, "Türkiye'de Yeni Ulusal Savunma Doktrini Kutusu," *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I* içinde, ed. Baskın Oran, 6. baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 674; Erhan, "1960-1980 ABD ve NATO'yla İlişkiler," 692.

¹²⁶ Uzgel, "Türkiye'de Yeni Ulusal Savunma Doktrini Kutusu," 674.

olabileceğine yönelik itirazlarına rağmen, SSCB'nin ilk uçak gemisi olan 40.000 tonluk Kiev, 18 Temmuz 1976'da Akdeniz'e inmek üzere, Boğazlar'dan geçmiştir.¹²⁷

SSCB ile ilişkilerdeki gelişmeler, ABD'nin dış politikasında farklı bir karşılık bulmuş; Türkiye'nin giderek uzaklaşması üzerine ABD Kongresi'nden 1977'de, Amerikan yardımının hibe bölümünü oluşturan askerî yardım programı hariç bırakılmak üzere, Türkiye'ye askerî mühimmat satışına izin veren bir karar çıkmıştır. Ancak askeri malzemenin tedariki için İran ve Libya ile iş birliği olanaklarını da araştıran Türkiye, bu bağlamda SSCB'den askeri malzeme alınmasını dahi halihazırda bir olasılık olarak gündemine almıştır.¹²⁸ Hatta 1920'lerin başından beri ilk kez bir Sovyet Genelkurmay Başkanı Nisan 1978'de Türkiye'ye ziyaret düzenlemiş ve bu esnada NATO üyesi bir devlet olan Türkiye'ye silah yardımı yapabileceklerini açıklamıştır.¹²⁹ Dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in 23 Haziran 1978'de düzenlediği SSCB ziyaretinde bu hususları da kapsayan bir siyasi belge imzalanmıştır. Bundan yaklaşık bir ay kadar sonra, ABD Senatosu, Türkiye'ye yönelik ambargoyu kaldırma kararı almış ve 26 Eylül'de de dönemin ABD Başkanı Jimmy Carter tarafından imzalanan karar neticesinde ambargo tamamen kaldırılmıştır.¹³⁰

Türkiye'nin ABD'den uzaklaşarak SSCB'yle giderek yakınlaştığı bu süreç bir diğer taraftan da dünya siyasetindeki yumuşama dönemine denk gelmiş, 1 Ağustos 1975'te Helsinki Nihai Senedinin imzalanmasıyla Soğuk Savaş'ta doruk noktasına ulaşan ABD ile SSCB arasındaki yumuşama 1979'un sonunda Sovyet askerî birliklerinin Afganistan'a girmesine kadar devam etmiştir. SSCB'nin 1979'da Afganistan'a asker çıkarmasıyla, Carter ve Brejnev arasında 18 Haziran 1979'da imzalanan ve uzun menzilli nükleer silahlara bir sınırlandırma getiren SALT-II, Amerikan Kongresi'nde onaylanmamış ve Soğuk Savaş'ta yumuşama dönemi yerini İkinci Soğuk Savaşa bırakmıştır.¹³¹ Buna bağlı olarak SSCB'nin Afganistan'a asker göndermesinin karşısında yer almasına rağmen Türkiye, Aralık 1979'da Afganistan'a gönderdiği askerler dolayısıyla SSCB'ye uygulanan yaptırımlara katılmamıştır. Ancak SSCB'ye karşı Afganistan'daki İslami direnişi destekleyen ABD'ye bir şekilde katkıda bulunmuştur.

Bir diğer taraftan ABD-Türkiye ilişkilerinde ambargonun kalkmasıyla yeni bir dönem başlamıştır. ABD'nin İran'daki üsleri 1979'daki İslam Devrimi ertesinde kapandığı için U-2 casus uçaklarının Türkiye'den kaldırılması teklifi, Türkiye tarafından SSCB ile ilişkilere zarar verme riskine bağlı olarak kabul edilmemiştir. Ankara, Moskova ile ilişkilerini bu sefer güven bunalımı yaşadığı ABD yüzünden riske atmaya göze almamıştır; Çünkü aralarındaki ilişkinin seviyesi o denli hızlı bir ivme kazanmıştır ki SSCB'nin 1978'de en fazla yardım ettiği blok dışı gelişmekte olan ülke Türkiye olmuştur.¹³² Diğer taraftan Türkiye İslam Devrimi ertesinde ABD'nin İran'a yönelik ambargosunu da desteklememiş ve rehine krizinde ABD'ye yardımcı olmasına rağmen topraklarından İran'a yönelik olası

¹²⁷ "A Soviet Carrier Enters Mediterranean First Time," *New York Times* (19 Temmuz 1976), 4, erişim 17.10.2023, <https://www.nytimes.com/1976/07/19/archives/a-soviet-carrier-enters-mediterranean-first-time.html>.

¹²⁸ Uzgel, "Türkiye'de Yeni Ulusal Savunma Doktrini Kutusu," 674.

¹²⁹ Erel Tellal, "1960-1980 SSCB'yle İlişkiler," *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler. Yorumlar Cilt I* içinde, ed. Baskın Oran, 6. baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 780.

¹³⁰ Kıyanç, "Soğuk Savaş Yıllarında Türkiye'deki ABD Üs ve Tesisleri," 203-252.

¹³¹ Tellal, "1960-1980 SSCB'yle İlişkiler," 783.

¹³² Tellal, "1960-1980 SSCB'yle İlişkiler," 783.

bir operasyona alan-dışılık nedeniyle izin vermemiştir. Türkiye açısından İran'da, İslami Devrim gibi anti-kapitalist eğilimli Tudeh'in de SSCB'den destek alarak iktidara gelerek ülkeyi Sovyet uydusu haline getirme ihtimali de önemli bir tehdittir. ABD'nin bölgeye yönelik kaygılarıyla aynı eksende yer alan bu çekincelere ilaveten Türkiye, Orta Doğu'da İran yanlısı rejimlerin kurulmaması ve yine 1980'de başlayan İran-İrak savaşından İran'ın mutlak galip olarak çıkmamasına yönelik ortak çıkarları bağlamında ABD ile buluşmuştur.

Ambargo sonrasındaki bölgesel ve küresel gelişmelere bağlı olarak Türkiye'deki askeri üslerin statüsünü düzenleyen "Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması" (SEİA) Türkiye ve ABD tarafından 29 Mart 1980'de imzalanmıştır. Ancak bu anlaşma ilk etapta TBMM'de onaylanmamıştır. Diğer taraftan yine ABD'nin baskılarına rağmen Türkiye, Kıbrıs sorunu ertesinde NATO'nun askeri kanadından çıkan Yunanistan'ın ittifaka geri dönmesine sıcak yaklaşmamıştır. Ancak Türkiye'de sağ ve sol gruplar arasındaki çatışmaların şiddetlenmesi neticesinde ülkede 12 Eylül 1980'de askerî darbe gerçekleşmiş, darbe yönetimi SEİA'yı iktidarı sivil hükümete devretmeden önce 29 Ekim 1982'de onaylanmıştır.¹³³ SEİA'nın yürürlüğe girmesiyle Türkiye ve ABD arasında askeri üsler ve savunma meselelerinin yanında iktisadi alanda da yeni bir uzlaşya gidilmiştir. Bu dönemden itibaren Türkiye'de ambargo sürecinde ciddi bir sorun olan tüketim malları sıkıntısı ve hammadde sorunları çözülmüştür.¹³⁴ Neticeyle günümüzde hala yürürlükte olan SEİA'nın yürürlüğe girmesiyle Türkiye'nin hem ABD ile ilişkileri hem de NATO'ya bağlı yükümlülükleri açısından yeni bir dönem başlamıştır.

Darbe, son olarak Türkiye'de 24 Ocak 1980'de serbest piyasa ekonomisine geçiş yönünde alınan kararların uygulanmaya başlanmasını beraberinde getirmiştir. Böylece devlet ihracata dayalı büyüme modeline geçiş yaparak, öncelikli bölge olarak belirlediği Orta Doğu'ya açılmaya başlamıştır.¹³⁵ ABD'nin 1981'de Türkiye'ye yönelik yardımı 350 milyon Dolar civarında seyrederken, bundan dört yıl sonra, 1985'te bunun iki buçuk katının biraz fazlası olan 900 milyon Dolara kadar yükselmiş ve hatta Türkiye ABD'den en fazla yardımı alan devletler arasında İsrail ve Mısır'dan sonra üçüncü sıraya yükselmiştir.¹³⁶ Türkiye'nin bu dönem ABD ile siyasi ilişkilerinde görünür bir iyileşme ve SSCB ile kısmi durağanlığı söz konusu olsa da bunlar, Ankara ve Moskova arasındaki iktisadi ilişkilerin cumhuriyet tarihinin en üst düzeyine ulaşmış seyri üzerinde bozucu bir etkiye sebebiyet vermemiştir.

ABD'de Ocak 1981'de başkanlık görevini "yeniden büyük Amerika" (make America great again) sloganıyla devralan Ronald Reagan yönetimi ile İkinci Soğuk Savaş'ın yeniden tırmandığı bir döneme girilmiştir. Reagan, bu vaadi çerçevesinde SSCB'ye karşı hem konvansiyonel güç baskısının hem de nükleer caydırıcılığın artırılması hedefiyle Ekim'de

¹³³ Türkiye-ABD Hükümetleri Arasında 29.03.1980 tarihinde imzalanmış bulunan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile ABD Hükümetleri Arasında Kuzey Atlantik Anlaşmasının ve III. Maddelerine Uygun Olarak Savunma ve Ekonomik Alanda İşbirliğinde Bulunulmasına Dair Anlaşma ile Bununla İlgili Tamamlayıcı Anlaşmalar ve Uygulama Anlaşmaları"nın Onaylanması" *Resmî Gazete*. Sayı: 17238 (1 Şubat 1981), erişim 10.12.2023 <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17238.pdf>

¹³⁴ Oran, "1980-90: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2 Dönemin Bilançosu," *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler. Yorumlar*, Cilt II içinde, ed. Baskın Oran, 6. Baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 34.

¹³⁵ İlhan Uzel, "1980-90 ABD ve NATO'yla İlişkiler," *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler. Yorumlar*, Cilt II içinde, ed. Baskın Oran, 6. baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 42-43.

¹³⁶ Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017), 191.

stratejik modernizasyon programını ilan ederek yeniden silahlanma yarışını başlatmıştır. Reagan'ın yeni ve iddialı stratejik bir çıkış yaptığı dönemde Afganistan'daki belirsizlik, İran'ının durumu, Yunanistan'daki NATO karşıtlığı; Türkiye'yi ABD açısından Orta Doğu'nun kuzey kuşağında tek güvenilir ülke haline getirmiştir.¹³⁷ Bu esnada Reagan hükümeti, 1983'te Stratejik Savunma Girişimi kapsamında "yıldız savaşları projesi" (strategic defense initiative) ile uydular aracılığıyla balistik füzelerin havada etkisiz hale getirilmesine yönelik projesini kamuoyuyla paylaşmıştır. Bu projenin hayata geçmesiyle birlikte dehşet dengesinin bozulacağına ve caydırıcılığın artacağını işaret etmiştir. Bu esnada SSCB'de devam eden ekonomik problemlere ek olarak bir yönetim sorunu baş göstermiştir. Bir tür zorunlu gerontokrasinin yönetim ve karar alma süreçleri üzerinde önemli ölçüde duraklatıcı etkisi söz konusu olmuştur. Liderlikte Brejnev'i izleyen Yuri Andropov'un bir buçuk yıldan ve halefi Konstantin Çernenko'nun da bir yıldan biraz fazla devam eden yönetimlerinde devletin acil ve kapsamlı reform ihtiyacı giderilememiştir. Mihail Gorbacov'un Mart 1985'ten itibaren göreve başlamasıyla SSCB'de "ekonomik yeniden yapılanma" (perestroyka) ve "demokratik açıklık" (glasnost) ile bir değişim süreci başlamıştır. ¹³⁸ Dış politika ayağında kendisini "yeni düşünce" (novoye mışleniye'ye) ile gösteren bu değişim, Türkiye ve SSCB ilişkilerinin "alanların kompartımanlaştırılmasına" dayalı karakterinin oluşmasını desteklemiş, değişim sürecinde ilişkiler istikrarlı bir seviyede devam etmiştir.

Neticeyle Küba krizinden SSCB'nin dağılmasına kadar geçen süre zarfında SSCB ve ABD arasında başlayan yumuşama Helsinki Nihai Senedi ile stratejik silahların sınırlandırılmasına yönelik görüşmeler SALT I'nin ertesinde SALT II'nin de imzalanmasını beraberinde getirmiştir. Ancak ABD'de SALT II'nin iç hukuk işlemleri sürerken kamuoyunda ve karar alıcılar arasında bu antlaşmanın kendisini güçsüzleştireceğine yönelik kanı, SSCB'nin Afganistan'a asker yollamasını nedenine bağlı olarak antlaşmanın onaylanmamasına yol açmıştır. Dolayısıyla 1979'dan itibaren yeniden caydırıcılığa dayalı bir silahlanma yarışı başlamıştır.¹³⁹ Yeniden silahlanma yarışıyla başlayan 1980'ler, yeniden silahsızlanma anlaşmalarıyla ve SSCB'nin dağılma süreciyle sona ermiştir. Yine "Yeni Dünya Düzeni"ne geçilirken Türkiye'de bazı hava üsleri ve mühimmat depoları kapatılmış buralardaki nükleer silahlar geri çekilmiş ve Türkiye'de bulunan nükleer yetenekli uçak filosu sayısı dörtten ikiye indirilmiştir.¹⁴⁰

SSCB'nin Aralık 1991'de kendisini lağvetmesiyle son bulan Soğuk Savaş ertesinde SSCB'nin eski coğrafyasında bağımsızlıklarını ilan eden on beş yeni devlet olmak üzere ortaya çıkan yeni bölgesel ve uluslararası dinamikler, Türkiye'ye yeni fırsatları ve aynı zamanda da krizler ile meydan okumaları beraberinde getirmiştir. Türkiye açısından beliren bu yeni fırsatların değerlendirilmesi ve kendisine yönelik meydan okumaların cevaplanması hususlarında hem ABD hem de yeni kurulan Rusya Federasyonu, Soğuk Savaş ve hatta daha önceki dönemlerde olduğu gibi en önemli aktörler olmaya devam

¹³⁷ Bölme, "Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler," 51-71.

¹³⁸ Erel Tellal, "1980-1990 SSCB'yle İlişkiler," *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler. Yorumlar*, Cilt II içinde, ed. Baskın Oran, 6. baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 158-166.

¹³⁹ Aksu, "NATO'nun Güvenlik Anlayışı ve Stratejik Konseptleri," 1-9.

¹⁴⁰ Bölme, "Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler," 51-52.

etmiştir.

Sonuç

Bu çalışma Türkiye'nin Soğuk Savaş'ta ABD ve SSCB ile ilişkilerinin, devletin dış politikasında optimal denge amacına bağlı olarak güç dengesi etrafında şekillendiğini savunmuştur. Soğuk Savaş süresince Türkiye'nin sırasıyla SSCB'den gelen tehdidi ABD ile ve bunun ardından ABD ile deneyimlediği güven bunalımıyla görünür hale gelen aşırı dengeleme sorununu ise SSCB ile sınırlı ancak yakın bir ilişki ile ihdas etmeye çalıştığı ve karşı dengeleme siyasetiyle çözmeye yöneldiği öne sürülmüştür. Devletlerin dostlarının ve düşmanlarının sürekli olmadığını hususunda realizm ile birleşen neoklasik realizm çerçevesinde çalışmada güç dengesi siyaseti ile devletlerin çatışan ulusal çıkarları arasındaki uyum ve uyumsuzluklara işaret edilmiştir. Son kertede; Türkiye'de Soğuk Savaş ertesinde tedricen benimsenen çok yönlü dış politikanın düşünsel temellerinin de bu dönemde atıldığına işaret edilmiştir. Bu bağlamda Soğuk Savaş'ta Türkiye'nin dengeleme, aşırı dengeleme ve karşı dengeleme şeklinde formüle edilebilecek olan denge siyasetindeki dönüşümü sorunsallaştıran bu çalışmada, Türkiye'nin rasyonel bir siyaset üretmeye çalıştığı ve dış politika tercihlerinin; uluslararası sistem, devletin kendi öncelikleri ve sistemdeki aktörlerle ilişkilerin yanında darbe gibi iç siyasal kırılmalar ile liderler ve devletin toplumu gibi dinamiklerden etkilendiği göz önüne serilmiştir. Bu etkenlerden her birisinin Türkiye'nin dış politikası üzerindeki ağırlığı Soğuk Savaş'ın farklı dönemlerinde farklı oranlarda söz konusu olmuştur.

İlk bölümünde Türkiye ve SSCB'nin iki savaş arası dönemde, yeni kurulan ve birbirinden farklı yönetim sistemlerine sahip cumhuriyetler olarak; kendilerine karşı olan Avrupa'ya karşı işbirliklerinin geçici bir nitelik taşıdığına işaret edilmiştir: Kurtuluş savaşı veren Türkiye ile iç savaş yüzünden yorgun Bolşevikler bu dönemde karşılıklı yardımlaşmışlardır. Bu yardımlaşma her iki devlet açısından da uluslararası yalnızlığı aşmak için araçsallaştırılmıştır. Türkiye açısından Millî Mücadele'nin kazanılması hayatta kalmak anlamına gelmiştir. Bolşevikler açısından da emperyalistlerin Türkiye'yi sömürgeleştirmelerinin önüne geçilmesi SSCB'nin en kötü ihtimalle hayatta kalması daha iyi bir seçenek olarak görelî güçlenmesiyle ilişkilendirilmiştir. Yaşamsal güvenlik ihtiyaçları hususunda kurulan yardımlaşma temelli ilişki biçimin sağladığı karşılıklı fayda iki devletin işbirliklerinin ulusal çıkarlarının örtüşmeye devam ettikçe süreceğine işaret etmiştir.

II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin savaştan uzak kalmaya yönelik siyaseti, Doğu cephesinin büyük yükünü çeken SSCB'yi zor durumda bırakmıştır. II. Dünya Savaşı esnasında SSCB, kendisinin hayatta kalması ya da daha az zarar görmesi için Türkiye'ye Almanya'ya karşı cephe açması için baskı yapmasına rağmen Kurtuluş Savaşı ertesinde yorgun Türkiye savaş dışı kalmayı başarmıştır. Bunun üzerine savaşın tükenmiş galibi Sovyetler, Türkiye'den Montreux Boğazlar Sözleşmesinde revizyon ve Türk Boğazları'nın ortak savunulmasının yanında toprak taleplerinde bulunmuştur. Dünyanın etki alanlarına bölüşümündeki belirsizlik ve nihayetindeki Soğuk Savaş'a bağlı kutuplaşmanın söz konusu olduğu dönemin başında SSCB'nin bu talepleri, ideolojik değil Türkiye'nin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne yönelik klasik nitelikte tehditlerdir. SSCB, aslında

Lausanne'daki tartışmalardan itibaren sorun olarak gördüğü Boğazlar meselesini bu vesileyle lehine çözümlemeyi amaçlamıştır. Ancak bu Türkiye'yi, bu sefer de ABD ile ittifaka giderek Sovyet tehdidini dengelemeye sevk etmiştir. Hatta Soğuk Savaş bu anlamıyla SSCB'den gelen tehdit karşısında Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini iş birliği seviyesine yükselten önemli bir dinamik haline gelmiştir. Türkiye kendisine yönelik Sovyet tehdidi karşısında uluslararası sistemin iki kutuplu olmasının ve Soğuk Savaş'ı işaret eden uluslararası yapının kendisine sağladığı imkanlar ile hayatta kalmıştır. İki kutuplu uluslararası sistemin sağladığı avantajla Türkiye ulusal güvenliğini korumaya yönelik çıkarlarını gerçekleştirmiştir.

Bir süper güç olarak ABD, diğer süper güç olan SSCB ile rekabetinde jeostratejik öneminden ötürü Türkiye'yle birlikte hareket etmeye yönelmiştir. Türkiye'nin Sovyet tehdidini dengelemeye yönelik siyaseti, devletin NATO üyeliğiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Bir kolektif güvenlik örgütü olarak NATO, üyelerinin ulusal güvenlik çıkarlarını ortak savunma ekseninde birbirine bağlayarak bu devletleri Sovyet tehdidi karşısında bütün örgütün askeri kapasitesini kullanabilecekleri şekilde güçlendirmiştir. Ancak buna karşılık üyelerinden herhangi birine yönelik Sovyet saldırısı ihtimalinde de diğer üyeleri, kendilerinin ulusal çıkarlarının aleyhine, askeri kapasitelerini saldırıya uğrayan üyelerin lehine kullanmaya yönelik bir zorundalığın mükellefi haline getirmiştir. Bu durum Sovyetler ile sorunlu ilişkisi düşünüldüğünde ilk etapta Türkiye'nin ulusal güvenlik öncelikleri açısından önemli bir kazanım addedilmiş ve hatta Stalin'in Türkiye'ye yönelttiği tehdidin Khrushchev tarafından geri çekilmesi dahi Türkiye açısından ulusal gücünün bu üyelikle artırılmasıyla ilişkilendirilmiştir.

Zaman içinde NATO'nun Stratejik Konseptleri ABD'nin savunma öncelikleriyle paralellik göstermiş, diğer taraftan Türkiye'yi Batı ile ittifaka yönlendiren ilk neden olan Sovyet talepleri ortadan kalkmıştır. Ancak bu klasik nitelikteki tehdit yerini farklı bir tehdit türüne bırakmıştır: ABD'nin Türkiye topraklarındaki üsleri, buradaki askeri donanımı ve son kertede bu üslerin kullanılma sebeplerine bağlı olarak Türkiye; Sovyetler açısından yeni bir açık hedef halini almıştır. Bu süre zarfında NATO'nun ortak savunma planlamaları dolayısıyla kendi ulusal savunma sanayine ve bununla ilgili alanlara yatırım yapamamış, gelen Amerikan yardımları, askeri üslere sevkiyatı sağlayacak ilişkili havaalanları ya da karayolları gibi ABD ve NATO'nun üslere erişimini kolaylaştıran altyapı ihdasında kullanılmış, artanıyla ABD meşeli silahların yedek parça ya da bakımlarına bütçe ayrılmıştır. Üçüncü olarak Türkiye, Orta Doğu ile ya da Bağlantısızlarla ilişkilerinde izlediği katı kutup politikasından kaynaklanan sorunlar deneyimlemeye başlamış; aşırı dengeleme neticesinde uluslararası arenada yalnızlaşmıştır.

Caydırıcılık maksadıyla topraklarında konuşlanmasına talip olduğu Jüpiter Füzelelerinin ABD tarafından SSCB ile Küba Ekim füzeleleri Krizinde pazarlık konusu haline getirilmesi, Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini zedelerken, Afyon ekimi ve Kıbrıs Barış Harekâtına bağlı olarak NATO müttefiki ABD'nin kendisine ambargo uygulamaya başlaması ise güven bunalımını derinleştirmiş, Ankara'nın karşı dengeleme siyasetine kayışını hızlandırmıştır. Aşırı dengelemeyi optimal hale çekecek stratejik dış politika manevraları, Türkiye'yi NATO ve ABD ile ittifakından kaynaklanan kısıtlamalardan nispi

olarak özgürleştirmiş ve devletin çok yönlü bir siyaset izlemesini olanaklı hale getirmiştir. Başka bir ifadeyle ABD'nin Türkiye'ninkileri göz ardı ederek gerçekleştirmek istediği ulusal çıkarları, Türkiye'nin kendi çıkarlarını ABD'ye karşı ve ABD'ye rağmen savunmak zorunda kalmasını beraberinde getirmiştir. Son kertede Türkiye'nin ABD ile bozulan ilişkileri devletin SSCB ile yakınlaşmasının temellerini oluşturmuştur. Bu çerçevede Soğuk Savaş'ta Türkiye'nin ABD ile SSCB tehdidi karşısında güç dengesi arayışıyla başlayan müttefiklik ilişkisi, ABD ile sorunlarına bağlı olarak ABD'ye karşı uluslararası güç dengesi arayışlarına dönüşmüş; Türkiye'nin SSCB tehdidine karşı istikrarlı ve sürdürülebilir denge arayışına bağlı ısrarlı talepleriyle edindiği NATO üyeliği ise devletin SSCB ile ilişkilerinde kendi güvenlik ikilemini oluşturmuştur.

Netice itibarıyla Küba krizinin çözümü olarak Türkiye topraklarındaki Jüpiter Füzerinin sökülmesi, dünya siyasetine yumuşama dönemini getirmiştir. Ancak Soğuk Savaş'a yumuşama getiren bu çözüm, ABD ve Türkiye ilişkilerinde ciddi bir krize yol açmıştır. Küba krizi, Soğuk Savaş'ta doğu ve batı arasında diyalog anlamına gelen bir iletken, Türkiye açısından ise batı ile ilişkilerinin dış politikası üzerindeki belirleyici etkisini kıran bir set görevi üstlenmiştir. Türkiye, II. Dünya Savaşı ertesinde sınır komşusu SSCB'den ideolojik nedenlerle değil, devletin üzerinde etki kurmaya çalışmasından ötürü uzaklaşmış ve aynı şekilde afyon ekimi ve Kıbrıs krizlerinde de ideolojik olarak yakın olduğu ABD'den hem içişlerine müdahalesini engellemeye hem de uluslararası politikasında belirleyici rolünü kısıtlamak için uzaklaşarak, çok taraflı bir siyasete yönelmiştir. Böylece bir süper güce karşı başka bir süper güç ve onun etrafındaki bir kolektif güvenlik örgütüne yönelik güvensizlik, Türkiye'yi özellikle 1960'ların ortasından itibaren, aşırı dengelemeye karşı stratejik manevralara yönlendirmiştir. Bu çerçevede devletin bir dengeleme aracı olarak daha esnek bir siyasete kayış göstermesini beraberinde getirmiştir. Karşı denge arayışı ambargo kararının alınmasında sonra Türkiye'nin benimsemeye başladığı çok yönlü dış politika ve savunma hususlarında kendisini çok daha net belli etmeye başlamıştır.

Türkiye ambargoya cevaben ABD ile arasındaki OSİA'yı feshetmiş ve bu esnada SSCB ile ilişkilerindeki görünür yaklaşma neticesinde, bir taraftan sanayi alanına ilişkin ucuz kredi ve destek fırsatı bulmuş, diğer taraftan da ikili ilişkileri askeri alanda yardımlaşma seviyesine yükselmiştir. ABD ile ilişkileri ise ancak 12 Eylül 1980 darbesi ertesinde yeniden görece istikrarlı bir zemine oturmuştur. Aslında daha önce imzalanmasına rağmen sivil hükümetin kamuoyu tepkisinden çekinerek gündeme almadığı SEİA ile 24 Ocak kararları, askeri yönetim tarafından uygulamaya alınmıştır. Netice itibarıyla Türkiye bu süreçte kendi ulusal çıkarı ile NATO ve ABD'ninkiler arasında bir ayrıma giderek, kendisinininkini diğerlerinden daha öncelikli ve dokunulmaz bir konuma yerleştirmiştir. 12 Eylül ertesinde Ankara ve Washington ilişkileri, hem İran Devrimi ertesinde ABD'nin Orta Doğu'da Türkiye'den daha yakın bir müttefikinin kalmaması hem de Soğuk Savaş'ta yumuşamanın sona ermesine bağlı olarak farklı bir noktaya doğru evrilmiştir.

Soğuk Savaş'ta uluslararası politikasını kendi kapasitesinin ve dinamiklerinin farkında olan Türkiye izlediği güç dengesi siyasetinde hamleleri ve stratejik manevralar

ile bu siyasetin dengeleyici unsur ve araçlarını verili sabitler olarak değil; değişkenler olarak nitelendirmiştir. Türkiye'nin fiili siyasetin icrasında olabilecek cinsten aşırı ya da eksik dengeleme eğilimlerini deneyimlediği bu süreçte, devlet; denge siyasetindeki olası güç kaymalarında yeni ve farklı bir dengeleme hamleleriyle optimal dengeyi yakalamayı amaçlamıştır. Neticede Sovyet talepleri karşısında ABD ile denge arayışında Türkiye'ye yardımcı olan Soğuk Savaş aynı zamanda da Türkiye'nin bu dönem boyunca, dış politika kararlarının belirleyicileri arasında yer aldığı için aynı zamanda da devletin siyasetini kısıtlayıcı bir unsur halini almıştır. Devletin diğer aktörlerle olan ilişkileri ise hem uluslararası yapı hem ilişkide olduğu devletlerin ve kendisinin ulusal çıkarları hem de Türkiye'deki karar alma süreçlerine dahil olan bütün dinamiklerden etkilenmiştir. Neticeyle güç dengesi arayışlarıyla girdiği Soğuk Savaş'ta Türkiye, sistemdeki iki kutuplu güç dağılımını dikkate alarak dış siyasetinde hedeflediği güç dengesine erişmiş ancak bu dengede hesaplanmayan değişimlere bağlı olarak aşırı dengeleme konumuna kaymış ve son kerte de karşı dengelemeye yönelik stratejik manevralar gerçekleştirmiştir.

Beyanname:

1. **Etik Kurul İzni:** Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
2. **Katkı Oranı Beyanı:** Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.
3. **Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Declarations:

1. **Ethics approval:** Not applicable.
2. **Author contribution:** The author declares no one has contributed to the article.
3. **Competing interests:** The author declares no competing interests.

KAYNAKÇA

İnceleme ve Araştırma Eserler

- Ahmad, Feroz. *Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945–1980*. İstanbul: Hil Yayın, 2007.
- Ahmad, Feroz & Bedia Turgay Ahmad. *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1976.
- Alaca, Aşkın İnci Sökmen. “Vietnam Savaşı ve ABD’nin Gücünün Sınırları.” *Türkiye’de Vietnam Çalışmaları-I* içinde ed. A. Merthan Dünder, 215-232. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2021.
- Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*. Ankara: Türkiye İş Bankası, 1993.
- Ataç, Kaan Kutlu. “70. Yılında Truman Doktrini: Türkiye ve Soğuk Savaş.” *Ortadoğu Etütleri* 8/1 (2016): 102-135.
- Ataç, Kaan Kutlu & Begüm Sezin Özcan. “1962 Küba Krizi: Amerikan Arşivleri Üzerinden bir Okuma.” *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 17/39 (2021): 521-562.
- Baba, Gürol & Soner Karagül. “Türk Dış Politikasında Çok Taraflılığa Geçiş Çabaları: 1965 Çok Uluslu Güç Projesi ve 1 Mart 2003 Tezkeresi.” *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 3/1 (2021): 18-42.

- Baharççek, Abdulkadir & Süleyman Ekici. "NATO'ya Üyelik Sürecinde Türkiye ABD İlişkileri." *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 6/1 (2016): 149-168.
- Balcı, Ali. *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar*. Alfa Yayınları: İstanbul, 2017.
- Başarır, Mehtap. "Potsdam Konferansı Sırasında İngiltere'de Meydana Gelen Hükûmet Değişimi Ekseninde Türk Dış Politikası." *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 49 (2022): 129-145.
- Başlamışlı, Macide. "ABD'nin Türkiye'ye Yönelik Ambargo Kararına İlişkin Haşhaş Sorunu Yerine 1974 Kıbrıs Krizini Ön Plana Çıkarma Girişimi." *Asia Minor Studies* 9/1 (2021): 695-712.
- Bernstein, Barton J. "The Cuban Missile Crisis: Trading The Jupiters in Turkey?." *Political Science Quarterly* 97/1 (1980): 97-125.
- Bilge, A. Suat. *Güç Komşuluk, Türkiye Sovyetler Birliği İlişkileri, 1920-1964*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992.
- Bölme, Selin M. "Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim." *Uluslararası İlişkiler* 9/34 (2012): 51-71.
- Churchill, Winston. *The Second World War, Triumph and Tragedy Vol 6*. Boston: Houghton Mifflin Company, 1953.
- Çetinkaya, Selma. "Bağdat Paktının Kuruluş Sürecinde Türkiye'nin Ortadoğu ve Batı ile İlişkileri." *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 1/Ortadoğu Özel Sayısı (2016): 1-29.
- Dokuyan, Sabit. "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den İstekleri." *CTAD* 9/18 (2013): 119-135.
- Donnelly, Jack. *Realism and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Ekincikli, Mustafa. *Türk Dış Siyaseti İnönü-Bayaz Dönemleri*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2007.
- Erhan, Çağrı. "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 51/1 (1996): 275-287.
- Erhan, Çağrı. *Beyaz Savaş: Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1996.
- Erhan, Çağrı. "1945-1960 ABD ve NATO'yla İlişkiler." *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler. Yorumlar Cilt I* içinde, ed. Baskın Oran, 522-575. 6. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Erhan, Çağrı. "1960-1980 ABD ve NATO'yla İlişkiler." *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler. Yorumlar Cilt I* içinde, ed. Baskın Oran, 681-715. 6. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Erkin, Feridun Cemal. *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*. Ankara: Başnur Yayınları, 1968.
- Fırat, Melek. "Yunanistan'la İlişkiler." *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler. Yorumlar Cilt I* içinde, ed. Baskın Oran, 716-768. 6. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Folliot, Denise. *Documents on International Affairs*. Oxford: Oxford University Press, 1954.

- Gaddis, John Lewis. *Russia, the Soviet Union, and the United States: an Interpretive History*. New York: John Wiley, 1978.
- Ginsburgs George & Robert M. Slusser. *A Calendar of Soviet Treaties: 1958-1973*. The Netherlands and Rockville: Sijthoff and Noordhoff, 1981.
- Göktepe, Cihat & Süleyman Seydi. "Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası." *Bilig* 72 (2015): 197-222.
- Gönlübol, Mehmet. *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990)*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993.
- Görgen, İsmail. "Türk Amerikan İlişkilerinde Chester Projesi." *Erciyes Akademi* 36/1 (2022): 376-395.
- Hale, William. "Türk Dış Politikası 1774-2000." Çev. Petek Demir. İstanbul: Mozaik Yayınevi, 2003.
- İzmir, Bahar. "İki Müttefik, Bir Kriz: Türk Amerikan İlişkilerinde Jüpiter Füze Krizi." *Humanitas- Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 5/10 (2017): 177-192.
- Karaosmanoğlu, Ali. L. "NATO'nun Dönüşümü." *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 10/40 (2015): 3-38.
- Kıyanç, Sinan. "Soğuk Savaş Yıllarında Türkiye'deki ABD Üs ve Tesisleri." *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* XXXVI/101 (2020): 203-252.
- Küçükvatan, Mahir. "Soğuk Savaş'ın Türk Dış Politikasına Etkileri ve 1957 Türkiye-Suriye Bunalımı." *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 11 (2011): 73-91.
- Kürkçüoğlu, Ömer. E. *Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na karşı Politikası (1945-1970)*. Ankara: AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1972.
- Little, Richard. *The Balance of Power in International Relations: Metaphors, Myths and Models*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Mallett, Ellis & Thomas Juneau. "A Neoclassical Realist Theory of Overbalancing." *Global Studies Quarterly* 3/2 (2023), 1-12.
- Nash, Philip. *The Other Missiles of October Eisenhower, Kennedy, and the Jupiters, 1957-1963*. Chapel Hill and London: The University of North Carolina Press, 2000.
- Oran, Baskın. "Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 51/1 (1996): 353-370.
- Oran, Baskın. "1960-80 Görelî Özerklik-3 Dönemin Bilançosu." *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* Cilt I içinde ed. Baskın Oran, 655-680. 6. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Oran, Baskın. "1980-90: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2 Dönemin Bilançosu." *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler. Yorumlar* Cilt II içinde ed. Baskın Oran, 9-34. 6. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Polatoğlu, Mehmed Gökhan. "Türkiye ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği arasında 1965-1975 Döneminde Gerçekleştirilen Ekonomik İşbirliği ve Yapılan Yatırımlar." *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 65 (2019): 477-496.
- Priest, Andrew. "In Common Cause: The NATO Multilateral Force and The Mixed-Manning Demonstration on The USS Claude v. Ricketts, 1964-1965." *The Journal of Military History* 69/3 (2005): 759-788.

- Resis, Albert. "The Churchill-Stalin Secret "Percentages" Agreement on the Balkans, Moscow." *The American Historical Review* 83/2 (1978): 368-387.
- Rozakis, Christos L. & Petros N. Stagos. *The Turkish Straits*. Lanchester: Martinus Nijhoff Publishers, 1987
- Sander, Oral. *Türk-Amerikan İlişkileri, 1947-1964*. Ankara: İmge Yayınları. 2016.
- Schweller, Randall L. "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing." *International Security* 29/2 (2004): 159-201.
- Sever, Ayşegül. "Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 52/1 (1997): 647-660.
- Sönmezoglu, Faik. *II. Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası*. İstanbul: Der Yayınları, 2006.
- Stanchev, Hristo, Atanas Palazov & Margarita Stancheva, Anatoly Apostolov. "Determination of The Black Sea Area and Coastline Length Using GIS Methods and Landsat 7 Satellite Images." *Geo-eco-Marina* 17 (2011): 27-31.
- Şahin, Hülya. "Atatürk, Cumhuriyet ve Türk Ordusu." *Erdem* 32 (1998): 587-620.
- Şimşek, Elif. "Rusya Türkiye İlişkileri." *Türk Dış Politikası: Aktörler, Krizler, Tercihler, Çözümler*. içinde ed. Sertif Demir, Poyraz Gürson & Ayça Eminoğlu, 282-331. Ankara: Barış Yayınevi. 2017.
- Tellal, Erel. *Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Işığında SSCB-Türkiye İlişkileri 1953-1964*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları. 2000.
- Tellal, Erel. "1919-1923: Sovyetlerle İlişkiler." *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler. Yorumlar* Cilt I içinde, ed. Baskın Oran, 155-177. 6. baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Tellal, Erel. "1945-1960 SSCB'yle İlişkiler." *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler. Yorumlar* Cilt I içinde, ed. Baskın Oran, 499-521. 6. baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Tellal, Erel. "1960-1980 SSCB'yle İlişkiler." *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler. Yorumlar* Cilt I içinde, ed. Baskın Oran, 769-783. 6. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Tellal, Erel. "1980-1990 SSCB'yle İlişkiler." *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler. Yorumlar* Cilt II içinde, ed. Baskın Oran, 158-166. 6. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Tezel, Yahya Sezai. "Birinci Büyük Millet Meclisi Anti-emperyalist miydi?: Chester Ayrıcılığı." *Ankara SBF Dergisi* 25/04 (1970): 287-318.
- Tuncer, Hüner. *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türk Dış Politikası*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014.
- Twigge, Stephen & Alan Macmillan. "Britain, United States and the Development of NATO Strategy 1950-1964." *Journal of Strategic Studies* 19/2 (1996): 260-281.
- Uzgel, İlhan. "Türkiye'de Yeni Ulusal Savunma Doktrini Kutusu." *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* Cilt I içinde, ed. Baskın Oran, 674. 6. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Uzgel, İlhan. "1980-90 ABD ve NATO'yla İlişkiler." *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler. Yorumlar* Cilt II içinde, ed. Baskın Oran, 34-82. 6. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Uzman, Nasrullah. "II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Talepleri ve Türkiye'nin Tepkisi." *Gazi Akademik Bakış* 11/22 (2018): 117-142.

İnternet Kaynakları

"A Report to the National Security Council By The Executive Secretary On Basic National Security Policy." NSC 162/2 (47) (30 Ekim 1953). Erişim 10.10.2023. <https://irp.fas.org/offdocs/nsc-hst/nsc-162-2.pdf>

"A Soviet Carrier Enters Mediterranean First Time." *New York Times*, 4. (19 Temmuz 1976). Erişim. 17.10.2023. <https://www.nytimes.com/1976/07/19/archives/a-soviet-carrier-enters-mediterranean-first-time.html>

Abrams, Elliott. "The New Cold War." *Council of Foreign Relations* (2022). Erişim 05.10.2022. <https://www.cfr.org/blog/new-cold-war-0>

Aksu Ereker, Fulya. "NATO'nun Güvenlik Anlayışı ve Stratejik Konseptleri", *Güvenlik Yazıları Serisi* 23 (2019): 1-9. Erişim 17.10.2023. https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11/NATOStratejikKonseptleri_FulyaAksuEreker_v1.pdf

Evolution of NATO Strategy 1949-1999 (18 Temmuz 2022). Erişim 15.10.2023. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_56626.htm

General Records of the U.S. Government Record Group 11: National Archives Records of the US Government Nuclear Test Ban Treaty, *Treaties and Other International Agreements Series* 5433 (26 Temmuz 1963). Erişim 17.10.2023. <https://www.archives.gov/milestone-documents/test-ban-treaty>

Hirsh, Michael. We Are Now In A Global Cold War, *Foreign Policy*. (27 Haziran 2022). Erişim 10.09.2023. <https://foreignpolicy.com/2022/06/27/new-cold-war-nato-summit-united-states-russia-ukraine-china/>

Mackenzie, Ryan. "Rubio: U.S. Barreling Toward a Second Cold War," *USA Today*. (3 Ekim 2015). Erişim 10.05.2023. <https://www.usatoday.com/story/news/politics/elections/2016/2015/10/03/rubio-us-barreling-toward-second-cold-war/73288022/>

Turgut, Hulûsi. "Demirel'in Çok Gizli Dış Politika Arşivi-1." *Hürriyet* (17 Haziran, 2017). Erişim 19.10.2023. <http://www.hurriyet.com.tr/demirelin-cok-gizli-dis-politika-arsivi-1-40492807>

The North Atlantic Treaty, Washington D.C. (4 Nisan 1949) Erişim 10.10.2023. https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm

Trenin, Dmitri. "The Crisis in Crimea Could Lead the World into a Second Cold War." *The Guardian*. (2 Mart 2014). Erişim 09.10.2023. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/mar/02/crimea-crisis-russia-ukraine-cold-war>

Türkiye-ABD Hükümetleri Arasında 29/3/1980 Tarihinde İmzalanmış Bulunan Ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile ABD Hükümetleri Arasında Kuzey Atlantik Anlaşmasının ve III. Maddelerine Uygun Olarak Savunma ve Ekonomik Alanda İşbirliğinde

Bulunulmasına Dair Anlaşma ile Bununla İlgili Tamamlayıcı Anlaşmalar ve Uygulama Anlaşmaları”nın Onaylanması,” *Resmî Gazete*, 17238 (1 Şubat 1981). Erişim 10.12.2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17238.pdf>

Türkiye Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında 12 Temmuz 1947 tarihinde Ankara’da imzalanan “Türkiye’ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma”nın Onanmasına dair Kanun, *Resmî Gazete*, 6699 (5 Eylül 1947). Erişim 17.10.2023, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6699.pdf>

Woodward, Ernest Llewellyn. *British Foreign Policy in the Second World War*. Vol 3. Londra: Her Majesty’s Office, 1971. Erişim 17.10.2023. https://archive.org/details/britishforeignpo00sirl_1/page/n5/mode/2up

RUSYA VE KAZAKİSTAN ARASINDAKİ MÜTTEFİKLİK İLİŞKİSİNİN SINIRLARI

 Sabir ASKEROĞLU^a

 Emrah KAYA^b

Öz

Rusya ve Kazakistan, aralarında güçlü ilişkiler ve bağlar olan iki müttefik devlettir. İki devletin ilişkilerinin simbiyotik özellik taşıdığı bile iddia edilmekte ve özellikle Rusya, Kazakistan’la ilişkilerinin sınırsız iş birliğine dayandığını düşünmekteydi. Bu düşüncenin iki devletin birbirlerini birçok konuda koşulsuz destekleyeceği beklentisine yol açtığı söylenebilir. Ancak 2022’de başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı, Rusya ile Kazakistan arasındaki ilişkilerin değişiminde kritik bir rol oynamıştır. Savaşla birlikte Kazakistan da dahil olmak üzere Orta Asya devletleri üzerindeki Rus nüfuzu azalmaya başlamış ve bölge devletleri ile Rusya’nın politikaları arasında farklılık ortaya çıkmıştır. Rusya, Ukrayna Savaşı sırasında Kazakistan’dan destek göreceğini düşünürken bu beklentisi gerçekleşmemiştir. Kazakistan, Rusya’nın Ukrayna müdahalesini desteklememiş ve Rusya’ya uluslararası yaptırımları aşması konusunda yardım etmeyeceğini açıklamıştır. Bu karardan rahatsız olan Rusya, enerji konusundaki uygulamaları ve toprak bütünlüğü söylemleri ile Kazakistan üzerinde baskı kurmaya çalışmıştır. Bu durum ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur. Buna karşı Kazakistan, Rusya’yı dengeleyebileceği alternatif ülkelere yönelmiş ve yeni rotaları geliştirmeye çalışmıştır. Kazakistan ile Rusya arasında yaşanan gerginlik, iki devletin çıkarlarının her zaman uyuşmadığını, tarafların çıkar çatışmasına girebildiğini ve müttefiklik ilişkilerinin bir sınırının olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda çalışmada Şubat 2022’de başlayan Ukrayna Savaşı’yla farklı bir evreye giren Kazakistan-Rusya ilişkilerine odaklanılmıştır. Çalışmada iki devlet arasındaki ilişkilerin nasıl bir süreç izlediği analiz edilmektedir. Zira savaş öncesi müttefik ilişkilerine sahip olan devletler, savaşın başlamasının ardından ise ilişkilerini gözden geçirmiştir. Bu süreçte Rusya, Kazakistan’ı kendi çıkarlarına aykırı hareket eden aktör olarak görürken, Kazakistan ise Rusya’yı bir tehdit olarak konumlandırmıştır. İki devlet arasındaki ilişkiler, bir süre sonra normalleşse de taraf arasındaki güvenin kırıldığı ve sınırsız iş birliğinin aslında sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmanın amacı, 2022 sonrası süreçte yaşanan gelişmelere paralel olarak Kazakistan ile Rusya arasındaki müttefiklik ilişkisinin sınırlarının ne olduğunun belirlenmesidir.

Anahtar kelimeler: Rusya, Kazakistan, müttefik, petrol, yaptırım.

^a Dr., Bağımsız Araştırmacı, Uluslararası İlişkiler, Ankara/Türkiye, sabiraskeroglu@gmail.com

^b Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Osmaniye/Türkiye, dremrhkaya@gmail.com

LIMITS OF THE ALLIED RELATIONSHIP BETWEEN RUSSIA AND KAZAKHSTAN

Abstract

Russia and Kazakhstan are two allied states with strong relations and ties. It is even claimed that the relations between the two states are symbiotic and Russia, in particular, believed that its relations with Kazakhstan were based on unlimited co-operation. It can be said that this idea led to the expectation that the two states would unconditionally support each other in many issues. However, the Russian-Ukrainian War that started in 2022 played a critical role in the change of relations between Russia and Kazakhstan. With the war, Russian influence over the Central Asian states, including Kazakhstan, began to decline, and differences emerged between the policies of the regional states and Russia. While Russia expected to receive support from Kazakhstan during the war in Ukraine, this expectation did not come true. Kazakhstan did not support Russia's intervention in Ukraine and announced that it would not help Russia overcome international sanctions. Russia, which was disturbed by this decision, tried to put pressure on Kazakhstan with its energy practices and territorial integrity statements. This situation caused the relations to become tense. Against this, Kazakhstan turned towards alternative countries where it could balance Russia and tried to develop new routes. The tension between Kazakhstan and Russia has shown that the interests of the two states do not always coincide, that the parties can enter into conflict of interest and that there is a limit to alliance relations. In this context, the study focuses on Kazakhstan-Russia relations, which entered a different phase with the Ukraine War that started in February 2022. The study analyses the process of relations between the two states. Because the states that had allied relations before the war reviewed their relations after the war began. In this process, while Russia saw Kazakhstan as an actor acting against its interests, Kazakhstan positioned Russia as a threat. Although the relations between the two states normalised after a while, it is understood that the trust between the parties was broken and the unlimited cooperation was actually limited. The aim of the study is to determine the limits of the alliance relationship between Kazakhstan and Russia in parallel with the developments in the post-2022 period.

Keywords: Russia, Kazakhstan, ally, oil, sanction.

ПРЕДЕЛЫ СОЮЗНИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ РОССИЕЙ И КАЗАХСТАНОМ

Аннотация

Казахстан и Россия — два союзных государства с прочными отношениями и связями. Считается, что отношения между двумя государствами являются симбиотическими, и Россия, в частности, считала, что ее отношения с Казахстаном основаны на неограниченном сотрудничестве. Можно сказать, что эта идея привела к ожиданию того, что два государства будут безоговорочно поддерживать друг друга во многих вопросах. Однако решающую роль в изменении отношений между Россией и Казахстаном сыграла российско-украинская война, начавшаяся в 2022 году. С началом войны влияние России на государства Центральной Азии, включая Казахстан, стало снижаться, и возникли разногласия между политикой региональных государств и России. Хотя Россия рассчитывала получить поддержку от Казахстана во время войны на Украине, эти ожидания не оправдались. Казахстан не поддержал вмешательство

uzaklaşması üç çerçevede yaşanmaktadır. İlk olarak Rusya'nın zayıflaması, Kazakistan'ın daha özerk hareket etmesine yol açmaktadır. Bu durum Rusya'nın yaşadığı güç kaybının bir sonucudur. İkinci olarak ekonomik, siyasi ve askeri kapasitesini arttıran Kazakistan'ın daha özerk hareket etme isteği güçlenmektedir. Rusya önemli bir müttefik olsa da Kazakistan, aradaki asimetrik ilişkiyi simetrik hale getirmek ve daha özerk hareket etmek istemektedir.³ Bu istek, Kazakistan'ın hedefleri doğrultusunda şekillenmektedir. Son olarak ise taraflar arasında gerginleşen ilişkiler Kazakistan'ı daha özerk hareket etmeye zorlamaktadır. Çünkü müttefik olarak tanımladığı Rusya'nın tehdit ya da rakibe dönüşmesine karşı Kazakistan'ı alternatif ilişkiler aramaktadır. Bu ise ikili ilişkilerdeki kırılmanın bir sonucudur.

Kazakistan ile Rusya'nın bir konuda farklı noktalarda bulundukları ve ilişkilerinin en gergin olduğu dönem 2022 yılı olmuştur. Rusya'nın Ukrayna'ya saldırması, diğer Orta Asya devletlerini olduğu gibi Rusya'ya komşu olan Kazakistan'ı da rahatsız etmişti.⁴ Aksine Rusya, Ukrayna müdahalesi sırasında KGAÖ üyesi ülkelerden destek alacağını düşünmekteydi.⁵ Ancak Moskova, başta Astana yönetimi olmak üzere çoğu müttefiki tarafından desteklenmemişti. Müttefiklerinin politikasını etkileyen faktör, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik tartışmalı argümanları ve bu ülkenin toprak bütünlüğüne aykırı hareket etmesi olmuştur. Astana'nın Moskova'yı Ukrayna konusunda desteklemesi, Rusya'nın komşuları üzerindeki iddialarını meşru görmesi anlamına gelecekti. Buna karşı Kazakistan, 28 Şubat 2022'de Ukrayna'daki gelişmelere karşı tavrı sergilemiştir. Kazakistan'ın Rusya'nın politikalarını desteklememesi, Moskova'da tepkilere neden olmuştur.⁶ Çünkü 2022'de Kazakistan'da yaşanan Ocak Olayları'nda Tokayev iktidarının Moskova sayesinde kurtarıldığı düşüncesi hakimdi.⁷ Ocak Olayları sırasında Astana'yı destekleyen Moskova'da buna karşılık kendisinin Ukrayna'da destekleneceğine dair beklenti oluşmuştur.

Rusya-Ukrayna Savaşı, Astana-Moskova arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Ulusal çıkarları çerçevesinde hareket eden Kazakistan, Rusya'yı Ukrayna konusunda desteklememiş ve dış politikasında çok vektörlülük ilkesinden taviz vermeyerek Batı'yla ilişkilerini sürdürmeye devam etmiştir. Kazakistan ile Rusya arasındaki politik farklılıklar, çıkar çatışmasını beraberinde getirmiştir. Bu durum Moskova ile Astana'nın politikalarının, değerlerinin ve çıkarlarının çatıştığını gösterirken taraflar arasındaki ilişkilerin de gerilmesine yol açmıştır. Bu gerilme neticesinde çalışmada Kazakistan ile Rusya arasındaki ilişkilerin sınırsız iş birliğine dayanmadığı, simbiyotik bir özellik

³ Zhuldyz Kanapiyanova, "History of the Energy Sector Development and Kazakhstan's Energy Potential," *Eurasian Research Journal* 1/2 (2019): 27.

⁴ Johan Engvall, "Central Asia One Year After Russia's Full-Scale Invasion of Ukraine," *Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program* (2023), 1, erişim 18.03.2025, https://www.cacianalyst.org/resources/pdf/23307_FT_Engvall_2.pdf

⁵ Ekaterina Grobman, vd., "ODKB hoşet uçastvovat' v mirotvorcheskih operaciyah OON, kak NATO," *Vezomosti*, erişim 18.03.2025, <https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2022/03/03/912018-odkb-uchastvovat-mirotvorcheskih>

⁶ "V Dume nazvali vyzovom slova Tokayeva o DNR i LNR v prisutstvii Putina," erişim 25.05.2025, <https://www.mk.ru/politics/2022/06/18/v-dume-nazvali-vyzovom-slova-tokayeva-o-dnr-i-lnr-v-prisutstvii-putina.html>

⁷ Kate Mallinson, "Russia's influence in Kazakhstan is increasing despite the war in Ukraine," *Chatham House*, erişim 18.03.2025, <https://www.chathamhouse.org/2024/02/russias-influence-kazakhstan-increasing-despite-war-ukraine>

taşımadığı ve iki devletin ilişkilerinin bir sınırı olduğu iddia edilmektedir. İki ülke 1991-2022 arasındaki süreçte güçlü ilişkilere sahip olsa da Şubat 2022'den sonra yaşanan gelişmeler, bu sınırın keskinleşmesine yol açmıştır. İlişkilerdeki sınırlılık, Rusya'nın beklentileri ve baskısı ile Kazakistan'ın ulusal çıkarları ve dış politikası üzerinde şekillenmektedir. Çalışmanın amacı da Rusya ile Kazakistan arasındaki iş birliğinin sınırlarını tespit etmektir.

Rusya ile Kazakistan arasındaki ilişkilere dair geniş bir literatür bulunmaktadır.⁸ Rusya'nın Orta Asya politikasında da Kazakistan'ın kritik öneme sahip olduğu genel olarak kabul görmektedir. Ancak Rusya-Ukrayna Savaşı'nın başlamasından, yani Şubat 2022'den sonraki ilişkileri inceleyen kaynaklar oldukça sınırlıdır. Bu çalışmanın hem Şubat 2022 sonrasına yoğunlaşması hem de iki devletin müttefiklik ilişkilerinin bir sınırı olduğunu vurgulaması sebebiyle literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Çalışma dört ana başlıktan oluşmaktadır. İlk olarak Rusya için Kazakistan'ın önemi ele alınacaktır. Burada temel etken Rusya'nın büyük güç olması ve ilişkilerin sekteye uğramasını nedeni bu ülkenin saldırgan dış politika benimsemesidir. İkinci kısımda Rusya-Ukrayna Savaşı'nın ilişkilerde yaratmış olduğu kırılma incelenecektir. Üçüncü bölümde gerilen ilişkilere paralel olarak Rusya'nın Kazakistan'a yönelik izlediği politikaya değerlendirilecektir. Son bölümde ise Rusya'nın politikalarına ve bu ülkenin yarattığı tehdit algısına karşı Tokayev yönetiminin izlediği strateji analiz edilecektir.

1) Rusya İçin Kazakistan'ın Stratejik Önemi ve İlişkilerdeki Güven Süreci

Kazakistan, Rusya'nın güney komşusudur. İki devlet arasındaki sınır, dünyanın en uzun kesintisiz kara sınırır.⁹ Bu durum taraflar arasındaki ilişkilerde güvenliği ön plana çıkarmaktadır. Aynı zamanda Orta Asya'nın en önemli ülkelerinden biri olan Kazakistan, Rusya'nın bölgeye açılan kapısıdır. Bu noktada Kazak toprakları, Moskova nezdinde farklı bir öneme sahiptir. Rusya, genelde Orta Asya ve özelde Kazakistan'ı birkaç açıdan ulusal çıkarları ve ulaşmak istediği stratejik çıkarları için kritik bir jeopolitik alan olarak görmektedir.¹⁰ Rusya'nın siyasi, ekonomik, güvenlik ve jeopolitik temelli hedefleri ve politikaları, 1993'ten bu yana önemli bir değişim geçirmemiştir. Her ne kadar Rusya belirlemiş olduğu stratejik hedeflerinin bir kısmına farklı dönemlerde ulaşsa da bazılarını gerçekleştirememiştir. Yine de Moskova, politikalarından ve hedeflerinden vazgeçmemiştir.

⁸ A. B. Beloglazov, "Formirovanie i razvitie rossiysko-kazahstanskikh otnosheniy v pervoy polovine 1990-h godov," Uçyonye Zapiski Kazanskogo Gosudarstvennogo Universiteta 151/1 (2009): 191-205; Murat Laumulin & Mukhtar Shaken, "Kazakhstan and Russia: Relations as Part of Russia's Foreign Policy Strategy," *Central Asia and the Caucasus* 1/49 (2008): 112-124; Robert Kaiser & Jeff Chinn, "Russian-Kazakh Relations in Kazakhstan," *Post-Soviet Geography* 36/5 (2013): 257-273; Yelena Nikolayevna Zabortseva, *Russia's Relations with Kazakhstan: Rethinking Ex-Soviet Transitions in the Emerging World System* (New York: Routledge, 2016); Anar Somuncuoğlu, "Kazakistan-Rusya İlişkilerinde Coğrafi Tahayyüller," *Gazi Türkiyat* 19 (2016): 95-121; Christopher A. Stevens, "Russia-Kazakhstan Relations in the Early Post-Soviet Era: Explaining the Roots of Cooperation," *Europe-Asia Studies* 72/7 (2020): 1153-1185; B. Sultanov, "Kazahstano-Rossiyskie Otnosheniya Vo Vneşney Politike Prezidenta K.-Zh. Tokaeva," *Rossiia i novye gosudarstva Evrazii II/HLVII* (2020): 58-68; O. Shegirbaev, "Kazahstansko-Rossiyskie Otnosheniya V Svete Sanktsionnogo Davleniya Zapada," *Rossiia i novye gosudarstva Evrazii I/LVIII* (2023): 81-91.

⁹ Jeremy Smith, "The Transformation of Soviet Republic Borders to International Borders: Competing Concepts of the Kazakhstan-Russia Border," *Journal of Borderlands Studies* 32/1 (2016): 92.

¹⁰ Vitaliy Naumkin, "Rossiyskaya politika v otnoshenii Kazahstana," içinde *Strategičeskie perspektivy: veduşie derjavy, Kazahstan i central'noaziatskiy uzel*, ed. Robert Legvold, (London: Interdialekt +, 2004), 77.

Rusya'nın politikalarından ve hedeflerinden vazgeçmemesinin nedeni Moskova'nın bölgeye olan yaklaşımını ve bölgenin önemini göstermektedir. Bu bağlamda ilk olarak Rusya, genelde Orta Asya'yı ve özelde Kazakistan'ı kendi çıkar alanı içinde görmektedir. Orta Asya, Rusya'nın etkisinin ve nüfuzunun en fazla olduğu alandır. Moskova, kendisini uzun bir süre boyunca bölgenin lideri olarak görmüştür. Ayrıca Rusya, Avrasya'da en etkin güç olarak kalabilmek ve küresel politikada etkili bir aktör olarak kabul edilebilmek için bölgedeki etkisinin korunmasına bağlı olduğunu düşünmektedir. Kısaca Orta Asya'daki etkin konumunun Rusya'ya prestiji ve uluslararası ilişkilerde büyük güç statüsü sağladığı düşünülmektedir.¹¹

İkincisi Rusya, post-Sovyet ülkelerinin uydu devleti olarak kalmasını istemektedir. Rusya, başta Kazakistan'ın özellikle dış politika tercihlerinde Rusya'nın dış politikasına ters düşecek kararlar almasını beklememektedir. Bu durum, Rusya'nın bölge ülkeleri ve siyasi karar alma mekanizmaları üzerindeki nüfuzunun onaylanması olarak görülebilir. Ayrıca Rusya hem Kazakistan'ın desteği sayesinde politikalarına meşruiyet kazandırırken hem de Astana'nın çok vektörlü dış politikasında merkez olmayı sürdürebilecektir.¹²

Üçüncü olarak Rusya, Kazakistan'da Sovyetler Birliği'nden kalan siyasi ve sosyal yapının muhafaza edilmesi ya da en azından kendisine benzer bir siyasi yapının inşa edilmesini istemektedir. Bu nedenle herhangi bir şekilde iktidarın veya yönetim biçimlerinin değişmesine karşı çıkmakta ve var olan siyasi yapıyı desteklemektedir. Rusya, özdeş veya benzeri yönetim şekillerine sahip olan iktidarlara iş birliğinin kurulması daha kolay olacağını ve Batı'nın etkisinin ise sınırlanacağı düşünülmektedir.¹³ Ayrıca Sovyet mirası ve Rus nüfuzu korunabilecektir.

Dördüncü olarak Rusya, Orta Asya'da diğer bölgesel ve küresel güçlerin etkisinin sınırlı olmasını istemektedir. Geçmiş dönemde Büyük Oyun ve mevcut düzende Yeni Büyük Oyun tartışmaları kapsamında Rusya, Orta Asya'da kendisine alternatif olabilecek bir aktörün varlığına soğuk yaklaşmaktadır. Özellikle Kazakistan'da farklı bir gücün etkin olması, Moskova yönetimi tarafından kabul edilemez olarak görülmektedir. Zira Rusya, Kazakistan'ın alternatif iş birlikleri geliştirmesini Moskova'nın etkisinin azalmasına neden olacağını düşünülmektedir.¹⁴

Rusya'nın politikalarından vazgeçmemesinin beşinci nedeni, Kazakistan'ı enerji politikaları ve jeo-ekonomik çıkarları için önemli bir aktör olarak görmesidir. Moskova, Kazak enerji kaynakları, bu kaynakların çıkarılması ve ihracatı gibi konularda etkin olmayı istemektedir. Rusya, kuracağı etkinlik ile Kazakistan'ın farklı güzergahlara yönelmesini engellemeye çalışmaktadır.¹⁵ Ayrıca Kazakistan'ın enerji kaynaklarının Batı'ya Rusya'nın kontrolü dışında aktarılmasının Moskova'nın Batı'ya karşı kullandığı

¹¹ Aleksey Malaşenko, "İnteresi İ Şansı Rossii v Tsentralnoy Azii," *Pro et Contra* 1/2 (2013): 21-34.

¹² Temur Umarov, "Sud'ba mnogovektornosti. Çem Kazahstan zaplatit Rossii za podderjku," Carnegie Endowment for International Peace, erişim 18.03.2025, <https://carnegieendowment.org/posts/2022/01/will-russias-intervention-in-kazakhstan-come-at-a-price?lang=ru>

¹³ Malaşenko, "İnteresi İ Şansı Rossii v Tsentralnoy Azii," 21-34.

¹⁴ Nabi Ziyadullayev, "Stranı Tsentralnoy Azii Na Puti K Integratsii," *Nezavisimaya Gazeta*, erişim 18.03.2025, https://www.ng.ru/courier/2018-09-16/11_7311_integrat.html

¹⁵ R. S. Muhametov, "Tsentralnaya Aziya vo vneşney politike Rossii," *İzvestiya Uralskogo Gosudarstvennogo Universiteta* 3/80 (2010): 112-117.

enerji kozunu zayıflatma ihtimal bulunmaktadır. Bu nedenle Kazak enerji kaynaklarının işlenmesi ve aktarılmasında Rusya ana aktör olmaya çalışmaktadır. Diğer yandan Kazakistan, Rusya'nın en önemli ticari ortaklarından biridir. 2023 verilerine göre Rusya, yaklaşık 55 milyar dolarlık ticaretle Çin'in ardından Kazakistan'ın dış ticaretinde ikinci devlet olmuştur.¹⁶

Altıncı olarak Rusya'nın politikalarını etkileyen etken güvenlidir. Zira Orta Asya, Afganistan gibi istikrarsız güney bölgelerden kaynaklı güvenlik tehditlerini Rusya'dan uzak tutmak için bir tampon bölge niteliğindedir. Benzer şekilde Kazakistan da Orta Asya'daki güvenlik tehditlerini Rusya'nın güney sınırlarında uzak tutan için tampon ülke konumundadır.¹⁷ Orta Asya'nın kuzeyinden Afganistan'a doğru inildiğinde bölgedeki dini radikalleşmenin gittikçe yoğunluk kazandığı görülmektedir. Güvenliğin diğer bir boyutu ise Kazakistan'da yabancı ülkelerin askeri olarak etki ve varlık göstermesi ihtimalidir. 11 Eylül saldırıları sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Afganistan'a müdahalesi sürecinde Orta Asya'da üs elde etmesine karşı çıkmayan Rusya, daha sonra bu üslere karşı bir tutum sergilemiştir.

Yedincisi, Rusya'nın Orta Asya'daki müttefiklerine ulaşması için Kazakistan bölgenin bir kara kapısı niteliğindedir. Kazakistan olmadan Rusya'nın Özbekistan, Kırgızistan veya Tacikistan'a ulaşması oldukça maliyetli ve risklidir. Türkmenistan'la Hazar Denizi üzerinden bağlantı kurabilen Rusya için diğer Orta Asya devletlerine ulaşma sürecinde Kazakistan en kısa ve en az maliyetli güzergahtır. Kazakistan'ın jeopolitik önemi Rusya-Ukrayna Savaşıyla daha da artmıştır. Özellikle Rusya'nın Hindistan ve Pakistan gibi ülkelere de ulaşmak istemesi, Güney Asya'ya enerji satma düşüncesi ve Batı merkezli yaptırımları aşmak amacıyla bölge pazarlarına ulaşmaya çalışması Kazakistan'ın jeopolitik önemini arttırmaktadır. Rusya'nın da dahil olduğu ve İran ile Hindistan'ın birlikteliğinde inşa edilmeye çalışılan Uluslararası Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru'nun (INSTC) sacayaklarından biri Kazakistan'dan geçmektedir.¹⁸

Bütün bu amaç ve politikaların kapsamında Rusya gerek Orta Asya'da gerekse de Kazakistan'daki en etkili aktörlerin başında gelmektedir. Örneğin Orta Asya devletlerinin dış ticaretinde Rusya ikinci sıradadır.¹⁹ Ayrıca Rusya, AEB üzerinden bölgede güçlü ekonomik ilişkiler tesis etmiş durumdadır. Dahası Kazakistan'ın enerjisinin büyük bir kısmı Rus toprakları üzerinden dünya piyasasına aktarılmakta ve enerji konusunda önemli iş birlikleri gerçekleştirmektedirler. Bununla birlikte bölge devletleri güvenlik ve savunma sanayi konusunda Rusya'yla çok yakın ilişkilere sahiptir. Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan, KGAÖ'ye üyedir. Diğer yandan Orta Asya'daki başlıca dillerden bir Rusça'dır

¹⁶ "Foreign trade turnover of the Republic of Kazakhstan (January-December 2023)," Bureau of National Statistics, erişim 18.03.2025, <https://stat.gov.kz/en/industries/economy/foreign-market/publications/123067/>

¹⁷ Murat Laumulin, "Strategičeskiye İnteresı Rossii v Gosudarstvah Tsentralnou Azii Na Sovremennom Etape," *Tsentrlnaya Aziya i Kavkaz* 3/63 (2009): 105-122.

¹⁸ Lakshman Chandra Pal, "The International North-South Transport Corridor (INSTC) and India: potential and impediments," *Brazilian Journal of Political Economy* 44/3 (2024): 570-571; "Russia, Kazakhstan and Turkmenistan create INSTC joint venture," RailFreight, erişim 18.03.2025, <https://www.railfreight.com/railfreight/2024/02/28/russia-kazakhstan-and-turkmenistan-create-instc-joint-venture/?gdpr=deny>

¹⁹ "China eclipses Russia as Central Asia's top trade partner in 2023," Eurasianet, erişim 25.05.2025, <https://eurasianet.org/china-eclipses-russia-as-central-asias-top-trade-partner-in-2023>

ve Ruslar bölgedeki kalabalık etnik gruplardan biridir. Tarihsel olarak Rusların Orta Asya'yı ele geçirmesi ve yönetmesi sürecinde izlediği politikalarla homosovieticus²⁰ yetiştirmeye çalışması ve Rus değerlerini bölgeye dayatması neticesinde sosyal ve kültürel alanda Rusya'nın önemli bir etkisi bulunmaktadır. Neticede Rusya, Orta Asya devletleri ile ortak çıkar ve tehdit algısının yanı sıra kimliksel birçok bağa sahiptir. Bu noktada bölge devletleri, karar alma süreçlerinde Rusya'yla olan ilişkilerini göz önünde bulundurmaktadırlar.

Rusya, Kazakistan'a büyük önem verirken 2022 yılında ilişkilerin daha da güçlenmesini sağlayacak olan bir olay yaşanmıştır. Ocak 2022'de Kazakistan'da LPG fiyatlarına yapılan zammın ardından meydana gelen protestolar Rusya-Kazakistan ilişkilerini etkilemiştir. Ocak Olayları olarak bilinen süreç, Rusya'yı hem endişelendirmiş hem de nasıl bir tutum sergilemesi gerektiği konusunda zorlamıştır. Bu ortamda protestoların Kazakistan'ı istikrarsızlaştırma ihtimalinin yanı sıra Rusya'yı olumsuz etkileyebileceği düşüncesi nedeniyle Moskova, Tokayev yönetimini desteklemenin en doğru seçenek olarak görmüştür. Bu süreçte Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Kazakistan'daki olayları 2014'te Ukrayna'da yaşanan Maydan Olayları'na benzetmiş ve protestocuları yurt dışındaki teröristlerin kamplarda eğitim almış silahlı gruplar olarak tanımlamıştır.²¹

Tokayev, şiddete başvuran protestocuları terörist olarak tanımlamış ve uygun yöntemlerle mücadele edileceğini açıklamıştı. Ayrıca ülkede istikrarı sağlamak ve otoriteye yönelik tehditle mücadele etmek için Rusya'nın da üyesi olduğu KGAÖ'yü ülkeye davet etmiştir. Burada Tokayev'in Rusya'yı ve KGAÖ'yü güvenilir aktörler olarak gördüğü iddia edilmektedir.²² Tokayev yönetiminin bu adımının siyasi ve hukuki temelleri vardı. KGAÖ'nün 4. Maddesi'ne göre, üye devletlerden birinin "güvenliği, istikrarı, toprak bütünlüğünü ve egemenliği tehdit eden silahlı saldırı" altında olursa bu bütün üyelere gerçekleştirilmiş bir saldırı olarak kabul edilmektedir. Bu noktada saldırıya uğrayan devletin talebiyle askeri yardım da dahil olmak üzere gerekli yardımların sağlanacağı belirtilmektedir. Burada da BM'nin 51. Maddesine atıf yapılarak BM Şartı ve uluslararası hukuka uygunluk konusunda meşruiyet sağlanmaktadır. Ayrıca saldırıyı kimin düzenlediğine dair bir ayrımın olmaması, Kazakistan'ın terörist gruplara karşı bile KGAÖ'yü kullanmasının önünü açmaktadır.²³ Bu bağlamda Rusya gerek Kazakistan'ın istikrarsızlaşmasının önüne geçmek gerek Orta Asya'daki nüfuzunu domine etmek gerekse de büyük güç olduğunu göstermek için KGAÖ kapsamında Kazakistan'a asker göndermiştir. Bunun yanında yönetimi tehdit eden unsurların Kazakistan ve Rusya tarafından terör oluşumları olarak tanımlaması, iki ülkeyi terörle mücadele noktasında

²⁰ Oliver Roy, *Yeni Orta Asya: Ya da Ulusların İmal Edilişi* (İstanbul: Metis Yayınları, 2000), 9.

²¹ Dmitri Zubarev, "Putin: V Kazakistane İspolzovalis Maydannıye Tehnologii," *Vzglyad*, erişim 18.03.2025, <https://vz.ru/news/2022/1/10/1138001.html>

²² Lucian Kim, "The Other Jan. 6,," *Foreign Policy*, erişim 18.03.2025, <https://foreignpolicy.com/2023/01/05/kazakhstan-bloody-january-violence-tokayev-nazarbayev-conspiracy-protest/>

²³ "Collective Security Treaty, dated May 15, 1992," Collective Security Treaty Organization, erişim 25.05.2025, https://en.odkb-csto.org/documents/documents/dogovor_o_kollektivnoy_bezopasnosti/#loaded

buluşturmuştur.²⁴

Ocak Olayları'nın gidişatının belirsizlik taşımasının yanı sıra post-Sovyet coğrafyada her türlü renkli devrimlere karşı olması nedeniyle de Moskova yönetimi, Astana'yı desteklemek durumunda kalmıştır. Ayrıca Kazakistan'ın borçlanmasını sağlamak, az sayıda olan müttefiklerini kaybetmemek ve güney sınırlarında istikrarsızlığı önlemek için Moskova, KGAÖ çerçevesinde asker göndermiştir.²⁵ Kazakistan'ın KGAÖ'yü davet etmesine olumsuz cevap verilmesi de Astana'nın güvenini kaybetme riski taşımaktaydı. Buna karşı Rusya için diğer ittifak üyesi ülkelerle beraber asker gönderilmesi en makul seçenektir. Rusya'nın bu kararının iki önemli sonuca yol açacağı beklenmekteydi. Birincisi, güney sınırlarının en büyük ülkesi olan Kazakistan'da istikrar sağlanacaktı. Böylelikle Rusya kendisine dost bir iktidarın işbaşına kalmasına katkıda bulunarak Rusya-Kazakistan ilişkilerini daha da güçlendirecekti. İkincisi ise KGAÖ olan güveni artırarak işlevsel bir örgüt olması sağlanacaktı. Örgütün eski Genel Sekreteri Nikolay Bordyuja'nın açıklamasında bölgeden KGAÖ'ne yönelik bir talebin olduğunu iddia etmiştir.²⁶ KGAÖ ve Rusya, bölgenin istikrarını sağlayan ülke olarak tekrar kendisini tanımlamıştır. Rusya, post-Sovyet coğrafyada ve özellikle Orta Asya ülkelerinde prestiji arttırdığını ve Kazakistan'ın kendisine olan sadakatinin derinleştiğini düşünmüştür.²⁷

KGAÖ'yü ülkeye davet eden Tokayev, iki hafta gibi kısa bir süre içerisinde ülke içinde istikrarı sağlamıştır. Bu dönem taraflar arasındaki ilişkiler Ocak Olayları'nın yarattığı tehdit algısı nedeniyle güvenlik temelinde üst seviyeye çıkmıştır. Astana'nın tekrardan Moskova'nın güdümünde bir ülke olduğu yorumları yapılmıştır.²⁸ Bu süreçte iki ülke hem bölgede hem de küresel sistemde yakın bir profil çizerken ilişkilerinin simbiyotik olduğu algısı güçlenmişti.

2) İlişkilerdeki Kırılma Noktası: Rusya-Ukrayna Savaşı

Rusya'nın Kazakistan'daki iç istikrarı sağlama konusundaki desteğinin Kazakistan'la ilişkilerinde olumlu bir sonuca yol açmış gibi görünse de bu farklı beklentilere de neden olmuştur. Ocak Olayları üzerinden post-Sovyet coğrafyada prestij kazandığını düşünen Rusya'da KGAÖ üyelerini kendi etrafında konsolide ettiği düşüncesi ve Ukrayna politikasında üyelerin desteğini alma beklentisi hasıl olmuştur. Bu bağlamda Ukrayna'ya yönelik askeri müdahale planları yaparken KGAÖ'nün Ukrayna'da barış gücü kapsamında bulunabileceğini düşünmüştür.²⁹ Ancak 21 Şubat 2022'de Rusya, Ukrayna'nın Lugansk ve Donetsk bölgelerinin bağımsızlıklarını tanıması ve 24 Şubat'ta Ukrayna'ya kapsamlı bir askeri müdahalede bulunması Kazakistan tarafından endişeyle

²⁴ Vladimir Muhiñ, "Kollektivnaya Nadnatsionalnaya Oboroba," *Nezavisimaya Gazeta*, erişim 18.03.2025, https://nvo.ng.ru/nvo/2012-09-20/1_oborona.html

²⁵ "The Other Jan. 6."

²⁶ "Missiya v Kazakstane Dokazala Vostrebouvannost' Kollektivnykh Mekhanizmov-Bordyuja," *EurAsia Daily*, erişim 18.03.2025, <https://easaily.com/ru/news/2022/01/25/missiya-v-kazahstane-dokazala-vostrebouvannost-kollektivnyh-mekhanizmov-bordyuzha>

²⁷ Mariya Y. Omelicheva, "Kazakhstan-Russia Relations in the Wake of the January Unrest," *Russian Analytical Digest* 278 (2022): 9.

²⁸ Jakob Hedenskog & Hugo von Essen, "Russia's CSTO Intervention in Kazakhstan: Motives, Risks and Consequences," *Utrikespolitiska Institutet*, erişim 18.03.2025, <https://www.ui.se/forskning/centrum-for-osteuropastudier/sceus-commentary/russias-csto-intervention-in-kazakhstan-motives-risks-and-consequences>

²⁹ "ODKB hoçet uçaštvovat' v mirotvorçeskih operacijah OON, kak NATO."

karşılanmıştır. Kazakistan ne Lugansk ve Donetsk bölgelerinin bağımsızlıklarını ne de Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısını uluslararası hukuka uygun bulmuştur. Kazakistan, bu süreçte Rusya'nın kararlarının uluslararası hukukun ihlali olduğunu, söz konusu ayrılıkçı bölgelerin bağımsızlıklarını tanımayacağı ve KGAÖ çerçevesinde barış gücü amaçlı olsa da Ukrayna'ya asker de göndermeyeceğini açıklamıştır.³⁰ Ayrıca Kazakistan, Birleşmiş Milletler'de (BM) Rusya-Ukrayna Savaşı'na dair yapılan oylamalarda genel olarak çekimser kalarak bu konudaki tutumunu uluslararası siyasette de sergilemiştir.³¹

Kazakistan'ın bu kararında hem hukuki hem de siyasi gerekçeleri söz konusuydu. Öncelikle Kazakistan, BM Şartı'na uyulmasını ve uluslararası toplum tarafından tanınan Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne riayet edilmesini savunmaktaydı. Bu bağlamda Kazakistan, tanınmış sınırların herhangi bir güç kullanarak ihlal edilmesini hukukten kabul edilemez olarak görmüştür. Zira aksi bir yaklaşım Kazakistan'ın Rusya'nın tezlerini desteklemesi, uluslararası hukukun ihlaline göz yumması veya Rusya'nın ihlaline ortak olması anlamına gelmekteydi.

Kazakistan açısından Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün diğer bir hukuki boyutu kendisinin de dâhil olduğu 1994 Budapeşte Memorandumu'ydu. Bu memoranduma göre Ukrayna ve Kazakistan topraklarında bulunan nükleer silahları Rusya'ya devretmesi karşılığında Rusya, ABD ve İngiltere tarafından toprak bütünlüğüne yönelik olmak üzere güvenlik garantisi elde etmişti.³² Rusya'nın Ukrayna'ya ilk olarak 2014'te yaptığı müdahaleyle uluslararası anlaşmayı ihlal etmişti. Bu ise nükleer silahlarını Rusya'ya devreden Astana yönetimini rahatsız eden bir gelişmeydi.

Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik tutumu, Kazakistan'ı siyasi ve güvenlik boyutuyla da endişelendirmektedir. Yapılan çeşitli analizlere göre, BM ve ikili anlaşmalarla tanınmış Ukrayna sınırlarını ihlal eden ve uluslararası hukuka riayet etmeyerek güç siyaseti izleyen Rusya, Kazak toprakları üzerinden de benzer iddiada bulunabilirdi. Zira Putin'in Ukrayna'ya müdahale etmeden önce Ukrayna'nın devleti ve sınırlarıyla ilgili yapmış olduğu açıklama Kazakistan'ı endişelendirmiştir. Açıklamasında Putin, Ukrayna'nın tarihsel anlamda bir devlet olamadığını ve olamayacağını, Ukrayna'nın topraklarının Rus yöneticileri tarafından hediye edildiğini ve bunun Rusya'ya karşı yapılmış bir adaletsizlik olduğunu dile getirerek tarihsel adaletin sağlanması gerektiğini öne sürmüştür.³³ Bununla birlikte çeşitli dönemlerde Rusya'da Kazakistan devletine ve topraklarına yönelik benzer söylemler de yükselmektedir. Rusya Parlamentosu'nun Alt Kanadı Duma'nın Başkan Yardımcısı Vladimir Jirinovski³⁴ ve Devlet Duması Milletvekili

³⁰ Roman Petrenko, "Kazakhstan Ne Priznayet "Respubliki" ORDLO İ İsklyuçayet Otpravku Tuda Voysk ODKB," *Ukrainskaya Pravda*, erişim 18.03.2025, <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/02/22/7325004/>

³¹ "Aggression against Ukraine : resolution / adopted by the General Assembly," *United Nations Digital Library*, erişim 25.05.2025, <https://digitallibrary.un.org/record/3959039?ln=en>

³² Togzhan Kassenova, "Kazakhstan's Irreversible Disarmament," *Journal for Peace and Nuclear Disarmament* 7/1 (2023): 60-70; "Memorandum on security assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons," *United Nations*, erişim 18.03.2025, <https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=0800000280401fbb>

³³ "Polniy Tekst Obrashcheniya Vladimira Putina Po Priznaniyu DNR i LNR 21 Fevralya 2022: Stenogramma," *Komsomolskaya Pravda*, erişim 18.03.2025, <https://www.kp.ru/daily/27366/4549244/>

³⁴ Marlene Laruelle, "Why No Kazakh Novorossiya? Kazakhstan's Russian Minority in a Post-Crimea World," *Problems of Post-Communism* 65/1 (2016): 65.

Vyacheslav Nikonov, Kazak topraklarına yönelik söylemelerde bulunmuştur. Bunun üzerine Kazakistan, Astana'daki Rus Büyükelçiliği'ne protesto notası vermiş ve bu söylemlerin devletler arasındaki müttefiklik ilişkilerine zarar verdiğini dile getirmiştir.³⁵ Rusya'nın eski Devlet Başkanı ve şimdiki Güvenlik Konseyi Başkan Yardımcısı Dmitri Medvedev de Ağustos 2022'de sosyal medyadan yaptığı bir paylaşımda Kazakistan ve Gürcistan'ı hedef almıştır. Bu devletlerin yapay olduğunu iddia eden Medvedev, Kazakistan'ın tehdit algısını etkilemiştir.³⁶ Bu bağlamda Rus siyasetçilerin Kazakistan'ı hedef alması³⁷ Astana'da bilinçli bir politika olarak görülmüştür.

Bununla birlikte Rusya'nın Rus Dünyası politikası Astana'da rahatsızlık yaratmıştır. 2014'ten sonra ortaya koyulan konsept, Rusya toprakları dışında yaşayan Ruslara yönelik Moskova'nın koruyucu ve müdahaleci bir perspektif kabul etmesi, Rusların yoğun bir şekilde yaşadığı Kazakistan'da sorun olarak algılanmıştır.³⁸ Zira Rusya'dan da Kazakistan'ın benzer bir baskıya maruz kalabileceğinin mesajı verilmiştir. Lavrov, 2021'deki yazısında Kazakistan'da milliyetçiliğin arttığını, Kazakistan'da Rusça konuşanlara düşmanlık yapıldığını ve Rusya ile kurulan ilişkilerin itibarsızlaştırıldığını da iddia etmişti.³⁹ Ancak bu rahatsızlığın güvenlik endişesine dönüşmesi Rusya-Ukrayna Savaşı'yla olmuştur. Savaş, Astana'nın Moskova'ya yönelik tutumunu, güvenlik ve tehdit algısını değiştirmiştir. Zira Rusya'daki siyasetler, Ukrayna devletinin varlığını reddederken Ukrayna topraklarında yaşayan Ruslara yönelik asimilasyon politikası izlendiği iddiası üzerinden savaş için gerekçe oluşturmaya çalışmışlardır. Bu durum Kazakistan için de benzer bir senaryonun oluşturulma iddialarını gündeme getirmiş ve Kazakistan'ın ikinci Ukrayna olup olmayacağı tartışılmıştır.

Rusya'nın Ukrayna konusunda Kazakistan'dan beklentisi gerçekleşmediği için siyasi ilişkiler gerilmiştir. Rusya, Kazakistan'ı ikna etmek yerine baskı kurmayı seçmiştir. Bunun üzerine Kazakistan, Rusya'nın saldırgan ve yayılmacı tutumuna karşı rahatsızlığını göstermesi gerektiğini düşünmüştür. Rusya, Ukrayna'da meşgulken Kazakistan Batı ile ilişkilerini sürdürmüş ve Çin Devlet Başkanı Şi Jinping'i Astana'da ağırlamıştır. Bu ziyaret sırasında Şi, Kazakistan'ın toprak bütünlüğünü desteklediklerini açıklamıştır.⁴⁰ Lakin Kazakistan'ın Rusya'yı dengelemek için yeni ortaklar araması üzerine Moskova, Astana'ya yönelik baskılarını daha da artırmıştır.

3) Rusya'nın Kazakistan'a Yönelik Baskı Politikası

Rusya, Kazakistan'a enerji ihracatı ve enerji şirketleri üzerinden baskı uygulamıştır. İlk olarak enerji ihracatı açısından bakıldığında Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu (HBK), Kazak petrolünü dünya pazarlarına taşıyan en önemli hattır. 1.511

³⁵ Rüstem Kadyrzhanov, vd., "Kazakhstan's Sovereignty in the Context of Kazakh-Russian Relations," *Central Asia and the Caucasus* 22/4 (2021): 94.

³⁶ Paolo Sorbello, "Former Russian President Questions Kazakhstan's Sovereignty," *The Diplomat*, erişim 18.03.2025, <https://thediplomat.com/2022/08/former-russian-president-questions-kazakhstans-sovereignty/>

³⁷ Vyacheslav Nikonov, "Deputat Gosdumy Nazval Territoriyu Kazakhstana «Podarkom Rossii»,» *Gazeta.Uz*, erişim 18.03.2025, <https://www.gazeta.uz/ru/2020/12/13/kazakhstan/>

³⁸ Somuncuoğlu, "Kazakistan-Rusya İlişkilerinde Coğrafi Tahayyüller," 97-107.

³⁹ "Rossiya i Kazahstan: sotrudnichestvo bez granits."

⁴⁰ Vusala Abbasova, "China's President Vows to Support Kazakhstan's Territorial Integrity," *Caspian News*, erişim 18.03.2025, <https://caspiannews.com/news-detail/chinas-president-vows-to-support-kazakhstans-territorial-integrity-2022-9-16-0/>

kilometre uzunluğundaki ana boru hattı, petrolün deniz terminali aracılığıyla Batı Kazakistan'ın petrol yataklarını petrolün tankerlere aktarıldığı Karadeniz'in Rusya kıyılarına bağlamaktadır. Boru hattının taşıma kapasitesi 67 milyon tondur. Kapasite arttırımı çerçevesinde 2019'da bu miktarın 83 milyon tona çıkarılması için çalışmalara başlanmıştır.⁴¹ Ekim 2001-Ocak 2022 arasında yaklaşık olarak Tengiz-Novorossiysk boru hattı sistemi aracılığıyla dünya pazarlarına 767 milyon ton ham petrol dünya piyasalarına aktarılmıştır. Bu miktarın 669 milyon tonu Kazakistan'a ait olmakla birlikte 98 milyon tonu ise Rusya'ya aittir. Bu da yaklaşık olarak HBK'den geçen petrolün %87'sinin Kazakistan'a ait olduğunu göstermektedir.⁴² HBK üzerinden ihraç edilirken petrolün çoğu Avrupa'ya gitmektedir. 11 milyon ton petrol ise Atrau-Samara Boru Hattı aracılığıyla ihraç edilmektedir.⁴³ Rusya, 28 Mart 2022'de HBK, açık deniz bağlama yerlerinde tespit edilmesi ve olası hasar gerekçesiyle terminaldeki petrol yüklemesini tamamen askıya almıştır. Kısa bir süre sonra HBK, Tengiz-Novorossiysk sistemine minimum kapasiteyle petrol alımına yeniden başlamıştır. İki demirleme cihazının normal olarak petrol pompalama ve yüklemesi 23 Nisan'da başlamıştır. Ayrıca Moskova, HBK'nin Novorossiysk'teki deniz terminalindeki petrol sevkiyatlarına ilişkin aylık istatistikleri yayınlamayı durdurmuştur.⁴⁴

Rusya'nın petrol ihracatını engellemeye yönelik kararı, Kazakistan'ın tepkisine yol açmış ve petrol ihracatı için daha o zaman alternatif bir rota geliştirme ihtiyacından bahsedilmeye başlanmıştır. Kazakistan Maliye Bakanı Yerulan Camaubayev, HBK'nin işleyişinin durdurulma kararının muhtemelen hem Kazakistan'a hem de Batı'ya yaptırım olduğunu, bunun ne kadar süreceğini kestirmenin zor olduğunu ve ihlalden kaynaklı maddi hasarın tahmini maliyetinin 330 milyon doları bulduğunu belirtmiştir.⁴⁵ Kazakistan Enerji Bakanlığı, HBK deniz terminalindeki tesislerin onarımı nedeniyle Kazakistan, Nisan ayının sonuna kadar günde yaklaşık 320.000 varil veya 1,3 milyon ton petrol kaybedebileceği açıklamıştır.⁴⁶

Tokayev, 14 Haziran'da Batı tarafından Rusya'ya karşı uygulanan yaptırımları aşması için Moskova'ya yardım etmeyeceğini⁴⁷ ve 17 Haziran'da St. Petersburg Uluslararası Ekonomi Forumu'nda Kazakistan'ın Donetsk ve Lugansk bölgelerinin bağımsızlıklarını tanımadığını açıklamıştır.⁴⁸ 5 Temmuz'da Krasnodar Mahkemesi'nin çevre ihlalleri gerekçesiyle HBK'nin çalışmalarını 30 günlüğüne yeniden askıya alma

⁴¹ "General Information," Caspian Pipeline Consortium, erişim 25.05.2025, <https://www.cpc.ru/en/about/Pages/general.aspx>

⁴² "Operations," Caspian Pipeline Consortium, erişim 25.05.2025, <https://www.cpc.ru/en/operations/Pages/default.aspx>

⁴³ Mariya Muratova, vd., "The EU and Kazakhstan in the latest geopolitical and geoeconomic conditions: New dimensions of partnership," *Journal of Eurasian Studies* 16/1 (2025): 2.

⁴⁴ "İstochnik Soobşil O Snijenii KTK Otgruzki Nefti v Marte İz-Za Remonta," Interfax, erişim 18.03.2025, <https://www.interfax.ru/business/840448>

⁴⁵ "Minfin Kazahstana: Uşerb Ot Avarii Na KTK Mojet Sustavit' Do \$330 mln," Vedomosti, erişim 18.03.2025, <https://www.vedomosti.ru/economics/news/2022/04/19/918724-uscherb-ktk-do-330-mln>

⁴⁶ "Kazakstan OPEK+ Bojynşa Oz Mindetmelerin ondirudi Kuskartu Esebinen oteydi," erişim 18.03.2025, <https://www.gov.kz/memleket/entities/energo/press/news/details/347102?lang=kk>

⁴⁷ "Rabota S Rossiei Prodoljaetsya Bez Narušenija Sankciy, Zayavil Tokaev," Ria Novosti, erişim 18.03.2025, <https://ria.ru/20220615/sanktsii-1795404652.html?ysclid=ldjqivaumq373744158>

⁴⁸ "Tokaev Zayavil O Nepriznanii DNR i LNR," Ria Novosti, erişim 18.03.2025, <https://ria.ru/20220618/politika-1796372429.html?ysclid=ldjoioxhjm945577832>

kararından sonra Kazakistan, 6 Temmuz'da konuyu ele almak için olağanüstü toplantı düzenlemiştir. Toplantıda Kazak yetkililer, Rusya'nın Kazak petrol ihracatının kısıtlanmasının ülke bütçesinin olumsuz etkileyeceğini açıklamış ve Kazakistan'ın zararlarını en aza indirmek için alternatif yollar aranmasına dair karar almıştır.⁴⁹ Bunun ardından Kazakistan Maliye Bakanlığı, Rusya'ya belirli malların tedarikini yasaklayan yaptırımların uygulanmasını düzenleyen bir karar taslağının kamuoyunda tartışılması için yayınlanmıştır.⁵⁰

İkinci olarak baskının şirketler boyutuna bakıldığında Kazakistan'daki petrolün çıkarılması büyük oranda Batılı teknolojiler ile yatırımlara dayanmakta ve Batılı şirketler tarafından yürütülmektedir. Kazakistan'ın en büyük üç petrol sahasındaki uluslararası petrol üretiminde Batılı enerji şirketleri kayda değer paya sahiptir. Hazar Denizi'ndeki Tengiz sahasında petrol ve gaz sahası, 1993'ten beri Tengizchevroil küresel ortaklığı tarafından işletilmektedir. Burası, yaklaşık 3,2 milyar ton petrol rezervi ile Kazakistan'ın en büyük sahalarından biridir. Ayrıca Tengizchevroil ortaklığı, 45,2 milyar dolarlık Tengiz Üretimi Genişletme Projesi'ni yürütmektedir. Bu sahadaki üretimin %50'si Chevron (ABD), %25'i ExxonMobil (ABD), %5'i LukArco JV (ABD) tarafından yapılmaktadır. Zaman zaman yaşanan kesintiler ve gelecekte de kesintilerin yaşanacak olma ihtimali, Tengizchevroil'in kredi itibarını zayıflatmaktadır.⁵¹ Kaşagan sahasında Eni (İtalya) %16,81, ExxonMobil (ABD) %16,81, Shell (İngiltere) %16,81, Total (Fransa) %16,81, Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC-Çin) %8,33, Inpex (Japonya) %7,56 paya sahiptir. Batı Kazakistan bölgesindeki Karaçaganak sahasında ise Eni (İtalya) %29,25, Shell (İngiltere) %29,25 ve Chevron (ABD) %18'lik kısmı elinde bulundurmaktadır.⁵²

HBK'de faaliyet yürüten şirketlere Rusya'nın baskı kurması muhtemeldir. Çünkü HBK'nin %40 Rus, %28'i Kazak ve %32'si Batılı şirketlere (Chevron, ExxonMobil, Shell ve ENI) aittir. Her ne kadar ABD, HBK'den geçen petrole yatırım konusunda muafiyet tanısa da Rusya ile ABD arasında artan gerilim, Kazakistan'ı çift yönlü baskı altına alarak tercih yapmak zorunda bırakabilir. İhraç edilen Kazak petrolünün %80'inin HBK üzerinden taşındığı düşünüldüğünde, Batılı şirketlere uygulanacak baskının Kazakistan'ı doğrudan olumsuz etkileyeceği aşikardır.⁵³ Bu baskıya Kazak şirketlerinin de maruz kalması, Kazakistan'ın zararını arttıracaktır. Bu bağlamda Kazakistan'ın Batı ve Batılı şirketler açısından güvenilir bir ihracatçı olma özelliğini kaybetme riski gündeme gelmektedir. Bu nedenle Kazakistan, HBK kesintilerinin ardından Rusya'ya alternatif ihracat güzergahları

⁴⁹ "Pravitel'stvo Kazahstana Obsudilo Minimizaciyu Uşherba Ot Priostanovki KTK," Interfax, erişim 18.03.2025, <https://www.interfax.ru/world/850707>

⁵⁰ "Minfin Kazahstana Obsujdaet Realizaciyu Zapreta Na Eksport V Rossiju," Asya Plus, erişim 18.03.2025, <https://asiaplustj.info/ru/news/world/20220706/minfin-kazahstana-obsuzhdaet-realizatsiyu-zapreta-na-eksport-v-rossiyu?ysclid=ldjo41hi61239668975>

⁵¹ Mariya Dubovaya, "S&P Global: Jeksport Nefti Kazahstana Budet Zaviset' Ot Rossii Eşyo 3-5 Let Pri Lyubom Stsenarii," Inform Buro, erişim 18.03.2025, <https://informburo.kz/novosti/sp-global-eksport-nefti-kazahstana-budet-zaviset-ot-rossii-eshhyo-3-5-let-pri-lyubom-scenarii>

⁵² Ainur Kurmanov, "Tokayev, to please American oil workers, is ruining relations with Putin," PolitNavigator, erişim 18.03.2025, <https://www.politnavigator.net/tokayev-v-ugodu-amerikanskim-neftyanikam-gubit-otnosheniya-s-putiny.html>

⁵³ Eric Rudenshiold, "Ukrainian Fallout: Kazakhstan's Economy Could Be Caught Between Russia and the U.S.," Caspian Policy Center, erişim 18.03.2025, <https://www.caspianpolicy.org/research/security/ukrainian-fallout-kazakhstans-economy-could-be-caught-between-russia-and-the-us>

belirlemeye başlamıştır.

Rusya, Kazakistan'ın baskı altına alarak Kazakistan'ı cezalandırmak istemesi kuvvetle muhtemeldi. Zira Rusya'nın Kazakistan'ın müttefiklik ilişkilerine uygun hareket etmediğini ve Ocak Olayları sırasındaki desteğin karşılığını vermediğini düşündüğü söylenebilir. Ayrıca Astana, Batı'ya çok fazla yönelmişti ve muhtemelen Moskova, bu yönelişi sınırlamak istemekteydi. Kazakistan'ın Çin'le olan ilişkilerini günümüzde bir noktada görmezden gelen Rusya, Batılı aktörlerle kurulan ilişkilerden rahatsızdır. Çünkü Moskova, sadece Ukrayna ile değil, tüm Batı'yla mücadele ettiğini savunmaktaydı.⁵⁴ Diğer yandan Rusya, HBK'yı durdurarak Kazakistan'da faaliyet gösteren Batılı enerji şirketlerini olumsuz etkilemek istemiştir. Rusya'nın Ukrayna müdahalesinden sonra Batı ülkeleri Rus enerji kaynaklarına yaptırım uygulamışlardır. Rusya, buna cevaben Batı ülkelerine karşılık vermeyi amaçlamıştır. Rusya'nın Kazak petrolünü Batı pazarlarına ulaşmasını engellemek istemesinin nedenlerinden biri de enerji krizinde olan Avrupa'ya karşı enerji kozunu daha etkili bir şekilde kullanmaktır.

4) Kazakistan'ın Alternatif Arayışları ve Tokayev'in Pazarlık Diplomasisi

Rusya'dan gelen baskılar üzerine Kazakistan iki stratejiyi gündemine almıştır. İlk olarak 7 Temmuz 2022'de Tokayev, ihracata yönelik petrol güzergâhlarının çeşitlendirilmesinin önemli bir görev olduğunu ve öncelikli rotanın Trans-Hazar olması gerektiğini söylemiştir. Tokayev, bu amaçla KazMunayGas'a, Tengiz projesinden yatırımcı çekme ihtimali de dahil olacak şekilde, planın uygulanması için en iyi seçeneğin bulunması talimatı vermiştir. Samruk-Kazyna enerji şirketinden de Atyrau-Kenkiyak ve Kenkiyak-Kumkol petrol boru hatlarının kapasitesini arttırılmasını istemiştir. Atyrau-Kenkiyak Boru Hattı, Hazar kıyısına çıkmaktadır. Kenkiyak-Kumkol ise Çin'e doğru ilerlemektedir. Bunun yanında stratejik bir görev olarak nitelendirdiği deniz taşımacılığını güçlendirme ve genişletme, limanları dünyanın önde gelen merkezlerinden biri haline getirme, Hazar Denizi filosunu geliştirme ve Aktau Limanı'nda bir konteyner merkezi oluşturma kararı almıştır.⁵⁵ Neticede Kazakistan için alternatif rotalar arasında İran, Çin ve Hazar ön plana çıkmaktadır.⁵⁶

Kazakistan, 1990'lı yıllarda takas yoluyla İran'a petrol sevk etmekteydi. Petrol, tankerlerle İran'ın Hazar'daki limanlarına aktarılmakta ve ardından Basra Körfezi'ndeki tankerlerle benzer bir miktar taşınmaktaydı. Ancak İran'a yönelik uygulanan yaptırımlar, bu tür bir iş birliğini riskli hale getirmişti. Rusya'yla yaşanan sorunlar nedeniyle İran güzergâhı yeniden gündeme gelmiştir. Rusya'ya yönelik yaptırımlara uyacağını açıklayan Kazakistan, ABD'yle yapılan görüşmelerinin ardından İran üzerinden petrol ihraç etme onayını almış olması muhtemeldir. Tokayev'in 19 Haziran 2022'de İran'a yaptığı ziyaretinin ardından iki ülke arasında siyasi, ekonomik, ticaret, ulaşım, yatırım, enerji

⁵⁴ Miras Nurmubanbetov, "V Otnoşeniyah Rossii i Kazahstana Rasstavlyayutsya Točki Nad "Yo"," İnosmi, erişim 18.03.2025, <https://inosmi.ru/20220822/kazakhstan-255614820.html>

⁵⁵ "Tokaev Zayavil O Neobhodimosti Diversifikatsii Postavok Kazahstanskoy Nefti," TASS, erişim 18.03.2025, <https://tass.ru/ekonomika/15148561>

⁵⁶ Ramakrushna Pradhan, "India-Kazakhstan energy relations: Looking back and looking ahead," *Journal of Eurasian Studies* 13/2 (2022): 108.

olmak üzere çok sayıda anlaşma imzalanmıştır.⁵⁷ Ayrıca Tokayev, İran'dan demiryolu taşımacılığında %44 indirim ve Türkmenistan'dan fiyatta üç kat indirim fırsatı elde etmiştir.⁵⁸ 15 Temmuz 2022 tarihinde İran Horasan Demiryolları Genel Müdür Mustafa Nasiri tarafından yapılan açıklamaya göre Kazakistan, İran üzerinden her sene 5 milyon ton petrol ihraç edecektir.⁵⁹ Bu noktada Kazakistan, İran güzergahını alternatif yol olarak görmektedir.

Kazakistan'ın Rusya'dan geçen petrollerini yönlendirebileceği başka bir alternatif yön Çin'dir. Rus engeliyle karşı karşıya kalan Kazakistan, Çin'e giden Atyrau-Kenkiyak-Kumkol Petrol Boru Hattı'ndaki ihracat kapasitesini yıllık 6 milyon tondan 12 milyon tona çıkarılmasının planlandığını açıklamıştır.⁶⁰ Fakat Rusya da Çin'in en büyük petrol tedarikçisi konumundadır. Ocak-Nisan 2022'de Rusya'dan Çin'e Kazakistan üzerinden toplam 3,2 milyon ton petrol sevk edilmiştir.⁶¹ Dolayısıyla Çin pazarına talip olan Rusya, Kazakistan'ın buradaki rakibidir. Bu nedenle de Astana'nın Pekin'e petrol ihracı politikasına Moskova'nın tepkisiz kalma ihtimali azalmaktadır.

Kazakistan Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Ruslan Jeldibay, Tokayev'in dile getirdiği petrol ihracat rotalarının çeşitlendirilmesi konusunun uzun vadeli bir proje olduğunu söylemiştir.⁶² Kazakistan petrol ihracatı konusunda yöneldiği en önemli merkezlerden biri Hazar Denizi'dir. Bu amaçla Azerbaycan'la çeşitli temaslar gerçekleştiren Kazakistan, Trans-Hazar Ulaşım Koridoru'nu desteklemektedir. Bu rotanın kullanılmasını Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye uzun süredir istemektedir. Ancak Kazakistan, projenin yüksek maliyeti, Hazar Denizi'nin çözülmemiş durumu ve bir petrol boru hattı inşa etmenin teknik zorlukları nedeniyle uzun süre Hazar'a soğuk yaklaşmıştı. 2018'deki Aktau Zirvesi'nde Hazar Denizi'nin statüsünün belirlenmesi,⁶³ Rusya ile gergin ilişkiler ve Hazar Denizi'nin Kazakistan'a ait kısmında yeni enerji alanlarının keşfedilmesi Astana yönetimini bu hatta yönlendirmiştir.

Kazakistan devlet petrol şirketi KazMunayGas ile Azerbaycan devlet şirketi SOCAR, Kazak petrolünün bir kısmını Azerbaycan'ın en büyük petrol boru hattı olan Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) üzerinden satmak için görüşmeler başlatmıştır. Taraflar uzlaşmış⁶⁴ ve Kazakistan'ın Eylül 2022'den itibaren BTC üzerinden yılda 1,5 milyon ton petrol ihraç

⁵⁷ "Iran i Kazahstan Podpisali Devyat' Dokumentov O Sotrudniöestve Dvuh stran," TASS, erişim 18.03.2025, <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/14968009>

⁵⁸ Viktoriya Ilina, "Çto delat' s KTK Razmyslyayut Politologi İ Analitiki," ORDA, erişim 18.03.2025, <https://orda.kz/chto-delat-s-ktk-razmyslyayut-politologi-i-analitiki-nbsp/>

⁵⁹ "Perevozka 5 mln tonn gruzov iz Kazahstana budet osuşestvlyat'sya cherez İran," IRNA, erişim 18.03.2025, <https://ru.irna.ir/news/84819890/>

⁶⁰ Azamat Syzdykbaev, "Rasşirit' nefteprovod Atyrau-Kenkiyak-Kumkol' planiruyut v Kazahstane," Inform.kz, erişim 18.03.2025, https://www.inform.kz/ru/rasşirit-nefteprovod-atyrau-kenkiyak-kumkol-planiruyut-v-kazahstane_a3935327

⁶¹ "Pri Neobhodimosti RK Mojet Uveličit' Prokachku Rossiyskoy Nefti V KNR v 1,7 Raza," Kapital, erişim 18.03.2025, <https://kapital.kz/economic/106482/pri-neobkhodimosti-rk-mozhet-uvelichit-prokachku-rossiyskoy-nefti-v-knr-v-1-7-raza.html>

⁶² "Kazahstan Reshil Diversifitsirovat' Postavki Nefti Ne İz-Za Politiki," Interfax, erişim 18.03.2025, <https://www.interfax.ru/business/850983>

⁶³ Firdes Şeyda Kahrman & Ali Samir Merdan, "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü," *KAÜİBFD* 11/21 (2020): 434-468.

⁶⁴ "Exclusive: Kazakhstan to start oil sales via Azeri pipeline to bypass Russia," Reuters, erişim 18.03.2025, <https://www.reuters.com/business/energy/exclusive-kazakhstan-start-oil-sales-via-azeri-pipeline-bypass-russia-2022-08-12/>

etmesi kararlaştırılmıştır. Daha sonra Kazakistan Başbakanı Alihan Smailov, 10 Kasım 2022'de Kazakistan'ın 1 Ocak 2023'ten itibaren BTC üzerinden yılda 1,5 milyon ton petrol sevkiyatına başlayacağını ve bunun 6-6,5 milyon tona çıkarılması için çalıştıklarını açıklamıştır. 2022 sonbaharından itibaren Kazakistan, Rusya'yı bypass ederek Avrupa'ya petrol tedariki için BTC üzerinden alternatif oluşturmada önemli bir fırsat elde etmiştir. Smailov, Tengizchevroil ortaklığı tanker-vagonlarını iki katına çıkardığını, demiryolları üzerinden Batum ve Özbekistan'a pilot sevkiyatlar başladığını ve bu bağlamda Özbekistan ile Türkmenistan gibi komşu ülkelerle uzlaştıklarını açıklamıştır.⁶⁵ Bununla birlikte Tengizchevroil, Finlandiya'ya demiryolu ile 1.000 ton petrol tedarik etmeyi planladığı açıklanmıştır. Başka bir şirket olan Total & Dunga, BTC'ye 2022'nin sonuna kadar Hazar'ın Aktau Limanı üzerinden 200.000 tona kadar hammadde nakletmeyi planladığını, Eylül 2022'de ilk sevkiyatlara başladığını ve ayda 25.000 ton teslim edildiği belirtilmiştir.⁶⁶

Kazakistan-Rusya hattında gerginleşen ilişkiler sürecinde Tokayev'in ikinci stratejisi olan pazarlık diplomasisiyle Rusya'yı etkileme amacıyla iki kez bu ülkeyi ziyaret etmiştir. 19 Ağustos 2022'de Putin'le görüşmek için Soçi'ye giden Tokayev, havaalanında ne Putin tarafından ne de Krasnodar Bölgesi Valisi tarafından karşılanmıştır. Tokayev'i karşılamaya giden Bölge Vali Yardımcısı Aleksandr Rupper daha sonra yaptığı açıklamasında Vali'nin Tokayev'i karşılamaya gitmemesinin nedeni o gün daha önemli işleri olduğundan kaynaklandığını söylemiştir.⁶⁷ Tokayev'in Soçi ziyareti Kazakistan-Rusya arasında gergin ilişkileri düzeltme amacıyla olmuştur. Tokayev, Soçi ziyaretinin gerekçesinin "mevcut jeopolitik durumun ortaya çıkardığı meseleler nedeniyle, Rusya-Kazakistan ilişkilerini ele almak ve ikili iş birliğine ivme kazandırmak" olduğunu belirtmiştir.⁶⁸ Diğer bir deyişle Kazakistan, Rusya'nın özellikle petrol akışını durdurarak uyguladığı baskıları azaltmasını ve Batı ile Rusya arasında kurduğu dengeli ilişkileri anlayışla karşılamasını hedeflemektedir. Rusya ise Tokayev'in Donetsk ve Luhansk bölgeleriyle ilgili politikasından ve Kazakistan'ın Batı'yla kurduğu ilişkilerden rahatsız olduğunu ve Kazakistan'ın ABD'yle ilişkilerini gözden geçirmesi gerektiğini düşünmekteydi. Tokayev'in Soçi ziyaretinin başladığı süreçte Taşkent'te düzenlenen Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) Üye Devletleri Güvenlik Konseyi Başkanları Toplantısında Rusya Ulusal Güvenlik Konseyi Sekreteri Nikolay Patruşev, 10-20 Ağustos tarihleri arasında Tacikistan'da ABD Komutanlığı altında yapılan ve Kazakistan'ın da yer aldığı askeri tatbikatı eleştirmiş ve bu tatbikatın temel amacı ABD'nin bölgeyi istikrarsızlaştırmak olduğunu ve bölge ülkelerinin bu tür girişimlerden uzak durmaları gerektiğini söylemiştir.⁶⁹ Bununla birlikte Tokayev-Putin görüşmesi sonuçsuz kalmıştır.

⁶⁵ "Kazakhstan Podtverdil Plany Po Eksportu Nefti v Obhod Rossii," Central Asia, erişim 18.03.2025, <https://centralasia.media/news:1816839>

⁶⁶ Darya Savenkova & Vasiliy Milkin, "Kazakhstan Naçal İspol'zovat' Al'ternativnye Marşruty Eksporta Nefti," Vedomosti, erişim 18.03.2025, <https://www.vedomosti.ru/business/articles/2022/10/20/946590-kazahstan-alternativnie-marshruti>

⁶⁷ "Rukopojatie Krepkoe," Kommersant, erişim 18.03.2025, <https://www.kommersant.ru/doc/5523445?ysclid=ldmeo6nzpc596767727>

⁶⁸ Sayan Abayev, "Spetsifika Geopolitiçeskoy Situatsii Podskazyvaet Neobhodimost' "Sverki Çasov"- Tokaev Vstretilsya S Putiny," İnbusiness, erişim 18.03.2025, <https://inbusiness.kz/ru/news/specifika-geopoliticheskoj-situacii-podskazyvaet-neobhodimost-sverki-chasov-tokaev-vstretilsya-s-putiny>

⁶⁹ "Patruşev Predupredil Kolleg Po ŞOS Ob Opasnosti Sovmestnyh s ŞŞA Uçeniy," TASS, erişim 18.03.2025, <https://tass.ru/politika/15536949>

22 Ağustos'ta ise HBK su altı manşonlarında çatlakların ortaya çıkması gerekçesiyle Rusya iki petrol rıhtımının işletimini askıya almıştır.⁷⁰

Putin'le gerçekleştirilen görüşmelerden istenilen sonucun çıkmaması üzerine 24 Ağustos'ta Tokayev, Bakü'ye resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. Tokayev ile Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev arasındaki görüşmenin ana konusu Kazakistan petrolerini Azerbaycan üzerinden dünya pazarlarına ulaştırılması olmuştur. Ayrıca taraflar arasında ticari, ekonomik, ulaştırma ve lojistik olmak üzere Kazakistan-Azerbaycan stratejik ortaklığının geliştirilmesi ve güçlendirilmesine yönelik anlaşmalar imzalanmıştır.⁷¹ Tokayev, "halihazırdaki talebin arzı aşması riskinin olması ve bu faktörler eninde sonunda nihai tüketiciyi olumsuz etkileyecek" olması, "mevcut yollara alternatif olabilecek Azerbaycan üzerinden petrol taşımacılığı alanında önemli bir iş birliği potansiyelini" ortaya çıkarmakta ve "iş birliği için yeni bir çerçevenin değerlendirilmesini ve transit ve ulaşım hatlarının kurulmasını zorunlu kılmaktadır"⁷² demiştir. Kazakistan için BTC aracılığıyla petrol ihracatının mümkün olması, Rusya'nın karşısında elinin güçlenmesi demektir. Bu nedenle Putin'e karşı pazarlık diplomasisi izleyen Tokayev'in daha rahat hareket etmesi anlamına gelmektedir.

Yaşanan gelişmelere rağmen kısa zaman içerisinde Kazakistan'ın Rusya'nın yerini alacak alternatif güzergâh yaratması olası görünmemektedir. Bazı uzmanlara göre, Kazakistan Hazar üzerinden Bakü'ye petrol taşıması için yeterli petrol tankerlerine sahip değildir. Hazar Denizi'nin statüsünü belirleyen Aktau Sözleşmesi'ne göre Azerbaycan ile Kazakistan arasında bir boru hattı inşası bu iki devletin uzlaşısına bağlı⁷³ olsa da yeni bir hattın inşa edilmesi için zamana ve finansal desteğe ihtiyaç bulunmaktadır. Ayrıca HBK'den gelen petrol hacimlerini karşılayamayan BTC'nin kapasitesini artırılması ve Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'deki petrol taşıma altyapısının genişletilmesi gerekmektedir.⁷⁴ Bu nedenle de Kazakistan, ilişkileri gerilen Rusya'yla temasını sürdürmüş ve Tokayev, pazarlık diplomasisi kapsamında Rusya'yı tekrar ziyaret etmiştir. Bu süreçte Kazakistan'a yönelik iddialardan biri de Rusya'nın yaptırımları aşma konusunda bu ülkedeki şirketleri kullandığı ve karmaşık yöntemler izledikleridir.⁷⁵ Bunun neticesinde Astana, Moskova'nın yaptırımları aşmasına izin vermeyeceklerini belirtse de Orta Asya, Rusya'nın dünyaya açılan kapılarından biri olmaya devam etmiştir.⁷⁶

⁷⁰ "KTK Sokratil Prokachku Nefti İz Kazahstana Po Tehniçeskim Priçinam," İzvestiya, erişim 18.03.2025, <https://iz.ru/1383186/2022-08-22/ktk-sokratil-prokachku-nefti-iz-kazahstana-po-tekhniçeskim-prichinam>

⁷¹ "Kasım-Jomart Tokaev i İl'ham Aliyev Proveli Peregovory V Raşşirennom Formate," Akorda, erişim 18.03.2025, <https://www.akorda.kz/ru/kasym-zhomart-tokaev-i-ilham-aliev-proveli-peregovory-v-rasshirennom-formate-247307>

⁷² "Kazahstan i Azerbaydjan Sozdayut Transportno-Logistiçeskiy Marçrut," Caliber.Az, erişim 18.03.2025, <https://caliber.az/post/64453/>

⁷³ Kahraman & Merdan, "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü," 434-468.

⁷⁴ Vasilij Milkin, "Smojet li Kazahstan Diversifitsirovat' Postavki Nefti," Vedomosti, erişim 18.03.2025, <https://www.vedomosti.ru/business/articles/2022/07/07/930415-kazahstan-postavki-nefti>

⁷⁵ Catherine Putz, "Additional Kazakh and Uzbek Companies Hit With Russia-Related Sanctions," The Diplomat, erişim 22.05.2025, <https://thediplomat.com/2024/11/additional-kazakh-and-uzbek-companies-hit-with-russia-related-sanctions/>

⁷⁶ Ekaterina Fadeyeva, "Zarubili Eşçyo Odno Okno v Evropu? Kak po Rossiyanam Udarit Ogranichenie Parallel'nogo Importa cherez Kazahstan," MSK1, erişim 22.05.2025, <https://msk1.ru/text/business/2023/03/26/72162017/>; "Bryussel' Zapugivaet Kazahstan i Odnovremenno Obeschaet Yemu 'Morkovku'," Logirus, erişim 18.03.2025,

Tokayev, 2022’de yeniden Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra ilk yurt dışı ziyaretini Rusya’ya gerçekleştirmiştir. Ziyaretinden iki gün önce, 26 Kasım’da resmen görevine başladığında Tokayev, dengeli ve yapıcı bir dış politika izlemeye devam edeceğini, Rusya, Çin ve Orta Asya ülkeleri ile iş birliğini güçlendireceğini, ABD, Avrupa Birliği (AB) ve ilgili ülkelerle ilişkilerini geliştirmeyi hedeflediğini belirtmiştir.⁷⁷ Daha sonra Moskova’ya gitmiş ve Putin’le görüşmesinin temel gündemini güvenlik, ekonomi ve enerji oluşturmuştur. Tokayev, bu ziyaretin derin siyasi anlam taşıdığını, Rusya’nın ana stratejik ortak olduğunu ve bu ilişkileri devam ettirmek istedikleri açıklamıştır.⁷⁸

Görüşmelerin ardından liderler, 37 maddelik ortak deklarasyonu imzalamıştır. Belgenin Kazak-Rus iş birliğinin genişletilmesi ve derinleştirilmesine ek bir ivme kazandıracağı belirtilmiştir. Rusya ile Kazakistan arasındaki sorunlu konular da deklarasyonda yer almıştır. Deklarasyonda ülkelerin ulusal çıkarları çerçevesinde bağımsız dış politika izleyecekleri belirtilmiştir. Ayrıca iki devletin askeri-politik ve askeri-teknik iş birliğine devam edeceği ve tek taraflı yaptırımlar ile ekonomik baskıların kabul edilemez olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Rus-Kazak ilişkilerinde kriz nitelikte olan enerji transiti konusuyla ilgili, enerji ihracatında tarafların topraklarından geçişi için uygun koşulların yaratılacağı belirtilmiştir.⁷⁹ Bu, Rusya’nın Kazak petrollerinin ihracatını engellemekten vazgeçmesi demektir. Bunun üzerine Rusya, Kazakistan ve Özbekistan’dan oluşacak üçlü doğalgaz ittifakının kurulmasını önermiştir. Söz konusu öneri, Rus gazının Kazakistan ve Özbekistan toprakları üzerinden taşınması koordine etmeyi amaçlamaktaydı.⁸⁰ Avrupa pazarındaki ciddi kayıplar göz önüne alındığında, Rusya’nın en önemli amacı yeni tüketici pazarlar ve yeni rotalar bulmaktır. Moskova, yeni pazarlar ve rotalar kapsamında Kazakistan, Özbekistan, Çin, Pakistan ve Hindistan’a odaklanmıştır.⁸¹

Kazakistan, Rusya’nın doğalgaz ittifakı teklifini değerlendireceğini söylemiş ancak bunu Özbekistan’la da istişare edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu durum resmi olarak ne evet ne de hayır demektir. Kısaca Astana, teklife soğuk yaklaşmakla birlikte Taşkent’in cevabına odaklanılması gerektiği mesajını vermiştir. Rusya’nın teklifi, başta Kazakistan ve Özbekistan olmak üzere bölge ülkelerinin enerji stratejisi ve kendi aralarındaki iş birliğine uymamaktaydı. Rusya’nın önerdiği üçlü doğalgaz ittifakı nedeniyle bölge devletleri, bölgesel ve küresel enerji ilişkilerini Rusya’ya uyarlamak durumunda kalacaklardır. Neticede ise Özbekistan bu öneriyi kabul etmemiş ve girişim başarısız

https://logirus.ru/news/custom_and_ved/bryussel_zapugivaet_kazakhstan_i_odnovremenno_obeshchaet_emu_morkovku.html

⁷⁷ Darya Podolskaya, “V Astane Proşla İnauguraciya Prezidenta Kasım-Jomarta Tokaeva,” 24KG, erişim 18.03.2025, https://24.kg/vlast/251819_vastane_proshla_inauguratsiya_prezidenta_kasym-jomarta-tokaeva/

⁷⁸ Konstantin Zhuravlev, “Strategičeskie soyuzniki: o čyom govorit vizit prezidenta Kazahstana v Moskvu,” Gazetu.Ru, erişim 18.03.2025, <https://www.gazeta.ru/politics/2022/11/30/15861319.shtml>

⁷⁹ “Putin i Tokaev Podpisali Sovmestnyu Deklaratsiyu o Sotrudničestve,” Aif.Ru, erişim 18.03.2025, https://aif.ru/politics/putin_i_tokaev_podpisali_sovmestnyu_deklaratsiyu_o_sotrudnichestve

⁸⁰ “Putin i Tokaev Obsudili Gazoviy Soyuz Rossii, Kazahstana i Uzbekistana,” Ria Novosti, erişim 18.03.2025, <https://ria.ru/20221129/soyuz-1834924869.html?ysclid=ldnoxlgj12776887242>

⁸¹ Olga Samofalova, “Tri Pričiny Dlya Sozdaniya Troystvennogo Gazovogo Soyuza,” Vzglyad, erişim 18.03.2025, <https://vz.ru/economy/2022/11/30/1188853.html>

olmuştur.⁸²

İkinci Tokayev-Putin görüşmesinin ardından Kazak petrollerinin Rusya üzerinden ihracatı kolaylaşmıştı. Kasım 2022’de Kazakistan Başbakanı Smailov, HBK’nin onarımı birkaç haftaya tamamlanacağını açıklamıştır.⁸³ Kazakistan Enerji Bakanı Bolat Akçulakov, HBK’nin 2023’te Kazak petrolünün ihracatı için ana güzergâh olmaya devam edeceğini, HBK’nin yaptırımlara maruz kalmayacağını ve Kazak petrolünün Drujba Boru Hattı aracılığıyla Rusya ve Belarus üzerinden de Almanya’ya ihraç edilmesinin desteklediğini söylemiştir. Rusya Başbakan Yardımcısı Aleksandr Novak, 21 Aralık 2022’de Rusya’nın Kazak petrol ihracatını destekleyeceğini belirtmiştir.⁸⁴ Enerji Bakan Yardımcısı Asset Magauov, 1 Şubat 2023’te yıl içinde Kazakistan’ın HBK üzerinden petrol ihracatını %8,7 artırarak 56,5 milyon tona çıkarmak istediğini açıklamıştır.⁸⁵ Enerji Bakanı Bolat Akçulakov, Kazakistan ihracat rotalarının çeşitlendirilmesi ve alternatif yolların geliştirilmesi için bir yol haritası geliştirildiğini, BTC ile İran ve Çin’e yönelik ihracat yollarının geliştirilmesine ağırlık verileceğini aktarmıştır.⁸⁶

Sonuç

Post-Sovyet devletler olan Kazakistan ile Rusya, aralarında güçlü sosyal, siyasal, ekonomik ve güvenlik bağlar bulunurken KGAÖ gibi ortak savunma örgütlerinde iş birliği yapmaktadırlar. Lakin bir konuya yönelik farklı bakış açıları ve ulusal çıkar çatışmaları, tarafları farklı politikalar izlemeye ve hatta aralarındaki ilişkileri tekrardan gözden geçirmelerine neden olabilmektedir. Bunun somut örneği olarak, 2022 yılında Ukrayna’da başlayan savaşla birlikte Kazakistan ile Rusya arasındaki ilişkiler de gerilmiştir.

Rusya için Kazakistan, post-Sovyet ülkeler arasında en stratejik konuma sahip olan ve vazgeçilemez ülkelere biridir. Ocak Olayları sürecinde Rusya’da post-Sovyet ülkeler üzerinde oynamak istediği liderlik rolü bakımından yeni bir dönem başladığı beklentisi olduğu düşünülebilir. Kazakistan’daki protestolar sırasında bu ülkeyi destekleyen Rusya’da Ukrayna konusunda destek göreceğine dair bir beklenti oluşmuştur. Fakat Rusya’nın Ukrayna müdahalesi en başta Kazakistan olmak üzere komşu ülkelerinde güvenlik endişelerinin artmasına yol açmıştır. Ukrayna konusunda yalnız kalarak beklentileri gerçekleşmeyen Rusya ise karşılık olarak Kazakistan’ın petrol ihracatı üzerinden baskı kurmaya başlamıştır. Kazak petrollerinin yurtdışına aktarılmasına dolaylı yollarla ambargo uygulamaya çalışması sebebiyle Kazakistan, Rusya’ya olan bağımlılığını azaltmak zorunda kalmıştır. Astana yönetiminin Rusya’nın Ukrayna’yı işgal

⁸² Aleksandr Rassohin, “Troystvennyy Soyuz» Ne Slojilsya,” Kommersant, erişim 18.03.2025, <https://www.kommersant.ru/doc/5708495?ysclid=ldnow4k3pv413976062>

⁸³ “Remont na KTK Planiruyut Zavershit’ v Teçenie Dvuh-Treh Nedel,” Kapital, erişim 18.03.2025, <https://kapital.kz/economic/110294/remont-na-ktk-planiruyut-zavershit-v-techeniye-dvukh-trekh-nedel.html>

⁸⁴ “KTK v 2023 Godu Ostanetsya Osnovnym Marçrutom Eksporta Kazahstanskoy Nefti,” Rambler, erişim 18.03.2025, <https://finance.rambler.ru/markets/49962287-ktk-v-2023-godu-ostanetsya-osnovnym-marshrutom-eksporta-kazahstanskoy-nefti/?ysclid=ldpfvtr8ym64099193>

⁸⁵ “Kazahstan v 23g Hoçet Na 8,7% Uveličit’ Eksport Nefti Po KTK – Minjenergo,” Financial One, erişim 18.03.2025, https://fomag.ru/news-streem/kazahstan_v_23g_khochet_na_8_7_uvelichit_eksport_nefti_po_ktk_minenergo/?ysclid=ldpgrit9r8241634822

⁸⁶ Anton Nikitin, “Kazahstan Reşil Razvivat’ Al’ternativniye Marçrutı Eksporta Nefti,” Vzglyad, erişim 18.03.2025, <https://vz.ru/news/2022/12/14/1190936.html?ysclid=ldzjz5ole519756581>

girişimi desteklemediğini ve Rusya'ya uygulanan uluslararası yaptırımlara uyacağını açıklaması Moskova'da rahatsızlık yaratmıştır. Neticede taraflar arasında görüş ve ulusal çıkar farklılıkları belirginleşmiş ve Kazakistan, Rusya'yı dengeleyebileceği ve enerji kaynaklarını dünya piyasalarına sunabileceği alternatif seçenekler aramaya başlamıştı.

Astana-Moskova arasında gerilen ilişkiler sürecinde Tokayev, Rusya'ya alternatif güzergahlar belirleme ve pazarlık diplomasisi izleme kararı alınmıştır. Ancak Kazakistan'ın kısa sürede Rusya'ya alternatif bir rota geliştirmesi mümkün değildi. Bu nedenle ikinci stratejiyi hayata geçirmiştir. Pazarlık diplomasisi olarak tanımlayabileceğimiz bu aşamada iki kere Rusya'yı ziyaret eden Tokayev, Ukrayna konusundaki politikasında değişime gitmeden Putin'le ilişkileri normalleştirmiştir.

Kazakistan ile Rusya arasındaki ilişkiler tekrar normalleşse de ilişkilerin geçmişteki gibi olmayacağı kesindir. Rusya'ya yönelik tehdit algısı tekrardan şekillenen Kazakistan, artık bu ülkeye karşı daha açık bir şekilde güvensizlik beslemektedir. Zira petrol ihracatını Rusya'ya alternatif olarak Hazar Denizi üzerinden yapmaya başlayan Kazakistan, bu projeye olan yatırımlarını devam ettirmektedir. Rusya içinse Kazakistan artık sadık bir müttefik değildir. Bu durum tarafların müttefiklik ilişkilerinin sınırını göstermiştir.

Taraflar arasındaki iş birliğinin sınırları ilk çerçeveden değerlendirilebilir. İlk olarak Rusya açısından iş birliğinin sınırları (1) post-Sovyet devlet olan Kazakistan'ın Rusya'yı her koşulda desteklemesi ya da en azından Rusya'nın karşısında yer alınmaması, (2) Kazakistan'ın Rusya'nın düşmanlarıyla ilişkilerin daha fazla güçlendirilmemesi, (3) yaptırımlar gibi kendisine karşı olan adımlara dahil olmaması, (4) Ukrayna işgali sürecinde olan görüleceği üzere ikili veya KGAÖ çerçevesinde barış gücü olsa bile askerî açıdan desteklemesi ve (5) asimetrik güç dengesinin Rusya lehine olacak şekilde korunması gibi etkenlerden oluştuğu iddia edilebilir. Rusya'nın bu politikaları gerek Kazakistan üzerindeki etkisi ve bu ülkeyi arka bahçesi olarak görmesinden gerekse de büyük güç psikolojisinden kaynaklanmaktadır. İkinci olarak Kazakistan açısından iş birliğinin sınırları (1) ulusal güvenliğine, egemenliğine ve toprak bütünlüğüne yönelik doğrudan ve dolaylı olarak tehdide bulunulmaması, (2) Kazakistan açısından var olan asimetrik güç dengesinin daha simetrik bir hal kazanması ve bunun engellenmemesi, (3) Astana'nın uluslararası hukuka aykırı bir karar almaya zorlanmaması, (4) Astana'nın küresel siyasette ve krizlerde taraf seçmeye zorlanmaması ve (5) Kazakistan'ın Batı ile ilişkilerinin zarar görmemesi ve çok vektörlü dış politikasından ödün verilmemesinin istenmemesi gibi faktörlerden oluştuğu söylenebilir. Kazakistan'ın bu politikalarının arkasında yatan etkenler ise hem gelişmekte olan bir güç olması hem Rusya'yla güçlü ilişkileri hem de tehdit algısıdır.

Söz konusu maddelerin taraflar arasında bir çıkar ve politika çatışmasına yol açacağı söylenebilir. Rusya-Ukrayna Savaşı bunu tetiklemiştir. Kısaca tarafların algıları ve çıkarları, ilişkilerdeki iş birliğinin sınırlarını net bir şekilde belirlemektedir. Örneğin Rusya, Kazakistan'dan uluslararası hukuka aykırı olmasına rağmen Ukrayna konusunda destek beklemektedir. Kazakistan ise hem toprak bütünlüğü ve egemenlik konusundaki tutumuna hem de uluslararası hukuka aykırı hareket etmek istememektedir.

Kazakistan, Rusya'yla iş birliğine önem vermektedir. Rusya'dan eşit ülkeler gibi hareket etmesini, Astana'nın kararlarına saygı göstermesi ve güvenlik tehdidine dönüşmemesine beklemektedir. Bunun olabilmesi için Rusya'nın baskıcı politikasından vazgeçmesini istemektedir. Rusya ise Kazakistan'dan müttefiklik ilişkisinin ötesinde kendi çevresinden ayrılmaması beklentisindedir. Kısaca Moskova yönetimi, ulusal çıkarların çatıştığı durumlardan bile Astana'dan koşulsuz bir sadakat beklemektedir. Bu bağlamda Rusya, Kazakistan'dan Batı'ya karşı mücadelesinde destek olmasını veya en azından kendisini zor durumda bırakacak politikalar izlememesini talep etmektedir. Ancak Rusya-Ukrayna Savaşı'yla birlikte taraflar arasında bir güven kırılması yaşanmıştır. Bu nedenle Rusya baskı politikası izlerken; Kazakistan ise zaman kazanmaya çalışmaktadır. Bu süreçte Kazakistan, Rusya'ya olan jeopolitik bağımlılığı azaltmak için alternatif güzergahlar oluşturmak, Rusya'yı dengeleyebilecek dış desteği sağlamak ve Rusya'nın baskı politikasından vazgeçeceği zamanı beklemek gibi üç strateji benimsemiştir.

Beyanname:

- 1. Etik Kurul İzni:** Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
- 2. Katkı Oranı Beyanı:** Yazarlar, makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan etmektedirler.
- 3. Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazarlar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedirler.

Declarations:

- 1. Ethics approval:** Not applicable.
- 2. Author contribution:** The authors declare they have contributed equally to the article.
- 3. Competing interests:** The authors declare no competing interests.

KAYNAKÇA

- Abayev, Sayan. "Spetsifika Geopoliticheskoy Situatsii Podskazyvaet Neobhodimost' "Sverki Chasov"- Tokaev Vstretilsya S Putinyem." İnbusiness. Erişim 18.03.2025. <https://inbusiness.kz/ru/news/specifika-geopoliticheskoy-situacii-podskazyvaet-neobhodimost-sverki-chasov-tokaev-vstretilsya-s-putinyem>
- Abbasova, Vusala. "China's President Vows to Support Kazakhstan's Territorial Integrity." Caspian News. Erişim 18.03.2025. <https://caspiannews.com/news-detail/chinas-president-vows-to-support-kazakhstans-territorial-integrity-2022-9-16-0/>
- "Aggression against Ukraine : resolution / adopted by the General Assembly." United Nations Digital Library. Erişim 25.05.2025, <https://digitallibrary.un.org/record/3959039?ln=en>
- Beloglazov, A. B. "Formirovanie i razvitie rossiysko-kazahstanskih otnosheniy v pervoy polovine 1990-h godov." *Uçyonye Zapiski Kazanskogo Gosudarstvennogo Universiteta* 151/1 (2009): 191-205.
- "Bryussel' Zapugivaet Kazakhstan i Odnovremenno Obeshchaet Yemu 'Morkovku'." Logirus. Erişim 18.03.2025. https://logirus.ru/news/custom_and_ved/bryussel_zapugivaet_kazakhstan_i_odnovremenno_obeshchaet_emu_morkovku.html

- "China eclipses Russia as Central Asia's top trade partner in 2023." Eurasianet. Erişim 25.05.2025, <https://eurasianet.org/china-eclipses-russia-as-central-asias-top-trade-partner-in-2023>
- Collective Security Treaty, dated May 15, 1992." Collective Security Treaty Organization. Erişim 25.05.2025, https://en.odkb-csto.org/documents/documents/dogovor_o_kollektivnoy_bezopasnosti/#loaded
- Dubovaya, Mariya. "S&P Global: Jeksport Nefti Kazahstana Budet Zaviset' Ot Rossii Eşyo 3-5 Let Pri Lyubom Stsenarii." İnform Buro. Erişim 18.03.2025. <https://informburo.kz/novosti/sp-global-eksport-nefti-kazaxstana-budet-zaviset-ot-rossii-eshhyo-3-5-let-pri-lyubom-scenarii>
- Engvall, Johan. "Central Asia One Year After Russia's Full-Scale Invasion of Ukraine." Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program (2023). Erişim 18.03.2025. https://www.cacianalyst.org/resources/pdf/23307_FT_Engvall_2.pdf
- "Exclusive: Kazakhstan to start oil sales via Azeri pipeline to bypass Russia." Reuters. Erişim 18.03.2025. <https://www.reuters.com/business/energy/exclusive-kazakhstan-start-oil-sales-via-azeri-pipeline-bypass-russia-2022-08-12/>
- Fadeyeva, Ekaterina. "Zarubili Eşçyo Odno Okno v Evropu? Kak po Rossiyanam Udarit Ogranichenie Parallel'nogo Importa cherez Kazakhstan." MSK1. Erişim 22.05.2025. <https://msk1.ru/text/business/2023/03/26/72162017/>
- "Foreign trade turnover of the Republic of Kazakhstan (January-December 2023)." Bureau of National Statistics. Erişim 18.03.2025, <https://stat.gov.kz/en/industries/economy/foreign-market/publications/123067/>
- "General Information." Caspian Pipeline Consortium. Erişim 25.05.2025, <https://www.cpc.ru/en/about/Pages/general.aspx>
- Grobman, Ekaterina, Il'ya Lakstygal, Gleb Mishutin & Marina Tsareva. "ODKB hoşet učasťvovat' v mirotvorčeskih operacijah OON, kak NATO." Vedomosti. Erişim 18.03.2025. <https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2022/03/03/912018-odkb-uchastvovat-mirotvorcheskih>
- Hedenskog, Jakob & Hugo von Essen. "Russia's CSTO Intervention in Kazakhstan: Motives, Risks and Consequences." Utrikespolitiska İnstitutet. Erişim 18.03.2025. <https://www.ui.se/forskning/centrum-for-osteuropastudier/sceus-commentary/russias-csto-intervention-in-kazakhstan-motives-risks-and-consequences>
- Hudson, Victoria. "The impact of Russian soft power in Kazakhstan: creating an enabling environment for cooperation between Nur-Sultan and Moscow." *Journal of Political Power* 15/3 (2022): 469-494.
- Ilina, Viktoriya. "Çto delat, s KTK Razmışlyayut Politologi İ Analitiki." ORDA. Erişim 18.03.2025. <https://orda.kz/chto-delat-s-ktk-razmyshljajut-politologi-i-analitiki-nbsp/>
- "Iran i Kazahstan Podpisali Devyat' Dokumentov O Sotrudniöestve Dvuh stran." TASS. Erişim 18.03.2025. <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/14968009>

- "İstochnik Soobshil O Snijenii KTK Otgruzki Nefti v Marte İz-Za Remonta." Interfax. Erişim 18.03.2025. <https://www.interfax.ru/business/840448>
- Kadyrzhanov, Rüstem, Zhannat Makasheva, Zhyldyz Amrebayeva & Aidar Amrebayev. "Kazakhstan's Sovereignty in the Context of Kazakh-Russian Relations." *Central Asia and the Caucasus* 22/4 (2021): 92-103.
- Kahraman, Firdes Şeyda & Ali Samir Merdan. "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü." *KAÜİİBFD* 11/21 (2020): 434-468.
- Kaiser, Robert & Jeff Chinn. "Russian-Kazakh Relations in Kazakhstan." *Post-Soviet Geography* 36/5 (2013): 257-273.
- Kanapiyanova, Zhuldyz. "History of the Energy Sector Development and Kazakhstan's Energy Potential." *Eurasian Research Journal* 1/2 (2019): 25-38.
- "Kasım-Jomart Tokaev i İl'ham Aliev Proveli Peregovory V Rasshirennom Formate." Akorda. Erişim 18.03.2025. <https://www.akorda.kz/ru/kasym-zhomart-tokaev-i-ilham-aliev-proveli-peregovory-v-rasshirennom-formate-247307>
- Kassenova, Togzhan. "Kazakhstan's Irreversible Disarmament." *Journal for Peace and Nuclear Disarmament* 7/1 (2023): 60-70.
- "Kazakhstan i Azerbaydjan Sozdayut Transportno-Logistiçeskiy Marçrut." Caliber.Az. Erişim 18.03.2025. <https://caliber.az/post/64453/>
- "Kazakhstan Podtverdil Plany Po Eksportu Nefti v Obhod Rossii." Central Asia. Erişim 18.03.2025. <https://centralasia.media/news:1816839>
- "Kazakhstan Reshil Diversifitsirovat' Postavki Nefti Ne İz-Za Politiki." Interfax. Erişim 18.03.2025. <https://www.interfax.ru/business/850983>
- "Kazakhstan v 23g Hoçet Na 8,7% Uveličit' Eksport Nefti Po KTK – Minjenergo." Financial One. Erişim 18.03.2025. https://fomag.ru/news-streem/kazakhstan_v_23g_khochet_na_8_7_uvelichit_eksport_nefti_po_ktk_minenergo/?ysclid=ldpgrit9r8241634822
- "Kazakistan OPEK+ Bojynşa Oz Mindettemelerin ondirudi Kuskartu Esebinen oteydi." Erişim 18.03.2025. <https://www.gov.kz/memleket/entities/energo/press/news/details/347102?lang=k>
- Kim, Lucian. "The Other Jan. 6." Foreign Policy. Erişim 18.03.2025. <https://foreignpolicy.com/2023/01/05/kazakhstan-bloody-january-violence-tokayev-nazarbayev-conspiracy-protest/>
- "KTK Sokratil Prokaçku Nefti İz Kazahstana Po Tehniçeskim Priçinam." İzvestiya. Erişim 18.03.2025. <https://iz.ru/1383186/2022-08-22/ktk-sokratil-prokachku-nefti-iz-kazahstana-po-tekhnicheskim-prichinam>
- "KTK v 2023 Godu Ostanetsya Osnovnim Marçrutom Eksporta Kazahstanskoy Nefti." Rambler. Erişim 18.03.2025. <https://finance.rambler.ru/markets/49962287-ktk-v-2023-godu-ostanetsya-osnovnym-marshrutom-eksporta-kazahstanskoy-nefti/?ysclid=ldpfvtr8ym64099193>

- Kurmanov, Ainur. "Tokayev, to please American oil workers, is ruining relations with Putin." Polit Navigator. Erişim 18.03.2025. <https://www.politnavigator.net/tokayev-v-ugodu-amerikanskim-neftyanykam-gubit-otnosheniya-s-putiny.html>
- Laruelle, Marlene. "Why No Kazakh Novorossiia? Kazakhstan's Russian Minority in a Post-Crimea World." *Problems of Post-Communism* 65/1 (2016): 65-78.
- Laumulin, Murat & Mukhtar Shaken. "Kazakhstan and Russia: Relations as Part of Russia's Foreign Policy Strategy." *Central Asia and the Caucasus* 1/49 (2008): 112-124.
- Laumulin, Murat. "Strategičeskiye İnteresı Rossii v Gosudarstvah Tsentralnou Azii Na Sovremennom Etape." *Tsentralnaya Aziya i Kavkaz* 3/63 (2009): 105-122.
- Lavrov, Sergey. "Rossiya i Kazahstan: sotrudničestvo bez granits." Rossiyskiy sovet po mejdunarodnyım delam. Erişim 18.03.2025. <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/comments/rossiya-i-kazahstan-sotrudnichestvo-bez-granits/>
- Malaşenko, Aleksey. "İnteresı İ Şansı Rossii v Tsentralnoy Azii." *Pro et Contra* 1/2 (2013): 21-34.
- Mallinson, Kate. "Russia's influence in Kazakhstan is increasing despite the war in Ukraine." Chatham House. Erişim 18.03.2025. <https://www.chathamhouse.org/2024/02/russias-influence-kazakhstan-increasing-despite-war-ukraine>
- "Memorandum on security assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons." United Nations. Erişim 18.03.2025. <https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=0800000280401fbb>
- Milkin, Vasiliy. "Smojet li Kazahstan Diversifitsirovat' Postavki Nefti." Vedomosti. Erişim 18.03.2025. <https://www.vedomosti.ru/business/articles/2022/07/07/930415-kazahstan-postavki-nefti>
- "Minfin Kazahstana Obsujdaet Realizaciyu Zapreta Na Eksport V Rossiju." Asya Plus. Erişim 18.03.2025. <https://asiaplustj.info/ru/news/world/20220706/minfin-kazahstana-obsuzhdaet-realizatsiyu-zapreta-na-eksport-v-rossiyu?ysclid=ldjo41hi61239668975>
- "Minfin Kazahstana: Uşerb Ot Avarii Na KTK Mojet Sostavit' Do \$330 mln." Vedomosti. Erişim 18.03.2025. <https://www.vedomosti.ru/economics/news/2022/04/19/918724-uscherb-ktk-do-330-mln>
- "Missiya v Kazakstane Dokazala Vostrebovannost' Kollektivnykh Mekhanizmov-Bordyuja." EurAsia Daily. Erişim 18.03.2025. <https://eadaily.com/ru/news/2022/01/25/missiya-v-kazahstane-dokazala-vostrebovannost-kollektivnyh-mehanizmov-bordyuzha>
- Muhametov, R. S. "Tsentralnaya Aziya vo vneşney politike Rossii." *İzvestiya Uralskogo Gosudarstvennogo Universiteta* 3/80 (2010): 112-117.
- Muhin, Vladimir. "Kollektivnaya Nadnatsionalnaya Oboroba." Nezavisimaya Gazeta. Erişim 18.03.2025. https://nvo.ng.ru/nvo/2012-09-20/1_oborona.html
- Muratova, Mariya, Houman Sadri & Ainur Issayeva. "The EU and Kazakhstan in the latest geopolitical and geoeconomic conditions: New dimensions of partnership." *Journal of Eurasian Studies* 16/1 (2025): 20-31.

- Naumkin, Vitaliy. "Rossiyskaya politika v otnoşenii Kazahstana." İçinde *Strategičeskie perspektivy: veduşie derjavy, Kazahstan i central'noaziatskiy uzel*, ed. Robert Legvold, 47-80. London: Interdiagnost, 2004.
- Nikitin, Anton. "Kazahstan Reşil Razvivat' Al'ternativniye Marşrutı Eksporta Nefti." *Vzglyad*. Erişim 18.03.2025. <https://vz.ru/news/2022/12/14/1190936.html?ysclid=ldzjz5ole519756581>
- Nikonov, Vyacheslav. "Deputat Gosdumy Nazval Territoriyu Kazakhstana «Podarkom Rossii»." *Gazeta.Uz*. Erişim 18.03.2025. <https://www.gazeta.uz/ru/2020/12/13/kazahstan/>
- Nurmubanbetov, Miras. "V Otnoşeniyah Rossii i Kazahstana Rasstavlyayutsya Toçki Nad "Yo".
İnosmi. Erişim 18.03.2025. <https://inosmi.ru/20220822/kazahstan-255614820.html>
- Omelicheva, Mariya Y. "Kazahstan-Russia Relations in the Wake of the January Unrest." *Russian Analytical Digest* 278 (2022): 9-13.
- "Operations." Caspian Pipeline Consortium. Erişim 25.05.2025, <https://www.cpc.ru/en/operations/Pages/default.aspx>
- Pal, Lakshman Chandra. "The International North-South Transport Corridor (INSTC) and India: potential and impediments." *Brazilian Journal of Political Economy* 44/3 (2024): 563-582.
- "Patruşev Predupredil Kolleg Po ŞOS Ob Opasnosti Sovmestnyh s ŞŞA Uçeniy." TASS. Erişim 18.03.2025. <https://tass.ru/politika/15536949>
- "Perevozka 5 mln tonn gruzov iz Kazahstana budet osuşestvlyat'sya cherez İran." IRNA. Erişim 18.03.2025. <https://ru.irna.ir/news/84819890/>
- Petrenko, Roman. "Kazahstan Ne Priznayet "Respubliki" ORDLO İ İsklyuçayet Otpravku Tuda Voysk ODKB." *Ukrainskaya Pravda*. Erişim 18.03.2025. <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/02/22/7325004/>
- Podolskaya, Darya. "V Astane Proşla İnauguraciya Prezidenta Kasım-Jomarta Tokaeva." *24KG*. Erişim 18.03.2025. https://24.kg/vlast/251819_vastane_proshla_inauguratsiya_prezidenta_kasyim-jomarta_tokaeva/
- "Polniy Tekst Obrashcheniya Vladimira Putina Po Priznaniyu DNR i LNR 21 Fevralya 2022: Stenogramma." *Komsomolskaya Pravda*. Erişim 18.03.2025. <https://www.kp.ru/daily/27366/4549244/>
- Pradhan, Ramakrushna. "India-Kazakhstan energy relations: Looking back and looking ahead." *Journal of Eurasian Studies* 13/2 (2022): 103-118.
- "Pravitel'stvo Kazahstana Obsudilo Minimizaciyu Uşherba Ot Priostanovki KTK." *Interfax*. Erişim 18.03.2025. <https://www.interfax.ru/world/850707>
- "Pri Neobkhodimosti RK Mojet Uveličit' Prokachku Rossiyskoy Nefti V KNR v 1,7 Raza." *Kapital*. Erişim 18.03.2025. <https://kapital.kz/economic/106482/pri-neobkhodimosti-rk-mozhet-uvelichit-prokachku-rossiyskoy-nefti-v-knr-v-1-7-raza.html>
- "Putin i Tokaev Obsudili Gazoviy Soyuz Rossii, Kazahstana i Uzbekistana." *Ria Novosti*. Erişim 18.03.2025. <https://ria.ru/20221129/soyuz-1834924869.html?ysclid=ldnoxlgj12776887242>

- “Putin i Tokaev Podpisali Sovmestnuyu Deklaratsiyu o Sotrudničestve.” Aif.Ru. Erişim 18.03.2025.
https://aif.ru/politics/putin_i_tokaev_podpisali_sovmestnuyu_deklaratsiyu_o_sotrudnichestve
- Putz, Catherine. “Additional Kazakh and Uzbek Companies Hit With Russia-Related Sanctions.” The Diplomat. Erişim 22.05.2025. <https://thediplomat.com/2024/11/additional-kazakh-and-uzbek-companies-hit-with-russia-related-sanctions/>
- “Rabota S Rossiey Prodoljaetsya Bez Narušenija Sankciy, Zayavil Tokaev.” Ria Novosti. Erişim 18.03.2025. <https://ria.ru/20220615/sanktsii-1795404652.html?ysclid=ldjqivaumq373744158>
- Rassohin, Aleksandr. “«Troystvenniy Soyuz» Ne Slojilsya.” Kommersant. Erişim 18.03.2025. <https://www.kommersant.ru/doc/5708495?ysclid=ldnow4k3pv413976062>
- “Remont na KTK Planiruyut Zavershit’ v Teçenie Dvuh-Treh Nedel.” Kapital. Erişim 18.03.2025. <https://kapital.kz/economic/110294/remont-na-ktk-planiruyut-zavershit-v-techeniye-dvukh-trekh-nedel.html>
- Roy, Oliver. *Yeni Orta Asya: Ya da Ulusların İmal Edilişi*. İstanbul: Metis Yayınları, 2000.
- Rudenshiold, Eric. “Ukrainian Fallout: Kazakhstan’s Economy Could Be Caught Between Russia and the U.S.” Caspian Policy Center. Erişim 18.03.2025. <https://www.caspianpolicy.org/research/security/ukrainian-fallout-kazakhstans-economy-could-be-caught-between-russia-and-the-us>
- “Rukopojatie Krepkoe.” Kommersant. Erişim 18.03.2025. <https://www.kommersant.ru/doc/5523445?ysclid=ldmeo6nzc596767727>
- “Russia, Kazakhstan and Turkmenistan create INSTC joint venture.” RailFreight. Erişim 18.03.2025. <https://www.railfreight.com/railfreight/2024/02/28/russia-kazakhstan-and-turkmenistan-create-instc-joint-venture/?gdpr=deny>
- Samofalova, Olga. “Tri Priçiny Dlya Sozdaniya Troystvennogo Gazovogo Soyuza.” Vzglyad. Erişim 18.03.2025. <https://vz.ru/economy/2022/11/30/1188853.html>
- Savenkova, Darya & Vasiliy Milkin. “Kazahstan Naçal İspol’zovat’ Al’ternativnye Marşrutı Eksporta Nefti.” Vedomosti. Erişim 18.03.2025. <https://www.vedomosti.ru/business/articles/2022/10/20/946590-kazahstan-alternativnie-marshruti>
- Shegirbaev, O. “Kazahstansko-Rossiyskie Otnosheniya V Svete Sanktsionnogo Davlenija Zapada.” *Rossija i novye gosudarstva Evrazii* I/LVIII (2023): 81-91.
- Smith, Jeremy. “The Transformation of Soviet Republic Borders to International Borders: Competing Concepts of the Kazakhstan-Russia Border.” *Journal of Borderlands Studies* 32/1 (2016): 91-104.
- Somuncuoğlu, Anar. “Kazakistan-Rusya İlişkilerinde Coğrafi Tahayyüller.” *Gazi Türkiyat* 19 (2016): 95-121.
- Sorbello, Paolo. “Former Russian President Questions Kazakhstan’s Sovereignty.” The Diplomat. Erişim 18.03.2025. <https://thediplomat.com/2022/08/former-russian-president-questions-kazakhstans-sovereignty/>

- Stevens, Christopher A. "Russia–Kazakhstan Relations in the Early Post-Soviet Era: Explaining the Roots of Cooperation." *Europe-Asia Studies* 72/7 (2020): 1153-1185.
- Sultanov, B. "Kazahstano-Rossyskie Otnosheniya Vo Vneşney Politike Prezidenta K.-Zh. Tokaeva." *Rossiya i novye gosudarstva Evrazii* II/HLVII (2020): 58-68.
- Syzdykbaev, Azamat. "Rasshirit' nefteprovod Atyrau-Kenkiyak-Kumkol' planiruyut v Kazahstane." *Inform.kz*. Erişim 18.03.2025. https://www.inform.kz/ru/rasshirit-nefteprovod-atyrau-kenkiyak-kumkol-planiruyut-v-kazahstane_a3935327
- "Tokaev Zayavil O Neobhodimosti Diversifikatsii Postavok Kazahstanskoy Nefti." TASS. Erişim 18.03.2025. <https://tass.ru/ekonomika/15148561>
- "Tokaev Zayavil O Nepriznanii DNR i LNR." Ria Novosti. Erişim 18.03.2025. <https://ria.ru/20220618/politika-1796372429.html?ysclid=ldjoioxhjm945577832>
- Umarov, Temur. "Sud'ba mnogovektornosti. Çem Kazahstan zaplatit Rossii za podderjku." Carnegie Endowment for International Peace. Erişim 18.03.2025. <https://carnegieendowment.org/posts/2022/01/will-russias-intervention-in-kazakhstan-come-at-a-price?lang=ru>
- "V Dume nazvali vyzovom slova Tokayeva o DNR i LNR v prisutstvii Putina." Erişim 25.05.2025, <https://www.mk.ru/politics/2022/06/18/v-dume-nazvali-vyzovom-slova-tokaeva-o-dnr-i-lnr-v-prisutstvii-putina.html>
- Zabortseva, Yelena Nikolayevna. *Russia's Relations with Kazakhstan: Rethinking Ex-Soviet Transitions in the Emerging World System*. New York: Routledge, 2016.
- Zhuravlev, Konstantin. "Strategičeskie soyuzniki: o çyom govorit vizit prezidenta Kazahstana v Moskvu." *Gazetu.Ru*. Erişim 18.03.2025. <https://www.gazeta.ru/politics/2022/11/30/15861319.shtml>
- Ziyadullayev, Nabi. "Stranı Tsentralnoy Azii Na Puti K İntegratsii." *Nezavisimaya Gazeta*. Erişim 18.03.2025. https://www.ng.ru/courier/2018-09-16/11_7311_integrat.html
- Zubarev, Dmitri. "Putin: V Kazakistane İspolzovalis Maydannıye Tehnologii." *Vzglyad*. Erişim 18.03.2025. <https://vz.ru/news/2022/1/10/1138001.html>

COMPLEXITY OF ROLES: ISRAEL'S POLICYMAKING TOWARDS THE RUSSIA-UKRAINE WAR

 Muhammet KOÇAK^a

 Seher BULUT^b

Abstract

The Russia-Ukraine War has significantly reshaped global geopolitical dynamics, compelling middle and small powers to navigate the competing pressures of global superpowers. This study examines Israel's foreign policy towards the Russia-Ukraine War, which began in 2022 and continues to this day, through the lens of Role Theory, with a particular focus on National Role Conceptions (NRCs). The research identifies three key NRCs—Humanitarian Aid Provider, Mediator, and Strategic Ally—as central to understanding Israel's nuanced and cautious approach to the conflict. These roles reflect Israel's efforts to balance historical alliances with the West and its strategic arrangements with Russia, particularly in the context of regional security dynamics in the Middle East. The study employs qualitative content analysis of official statements made by key actors, including prime ministers and defense officials, to uncover how NRCs guide foreign policy decisions amidst conflicting external pressures and internal political dynamics. The Humanitarian Aid Provider role highlights Israel's commitment to its moral obligations and historical identity, evident in its provision of humanitarian assistance to Ukraine. The Mediator role demonstrates Israel's attempt to leverage its unique relationships with both Russia and Ukraine to facilitate dialogue and reduce tensions, albeit with limited success. Meanwhile, the Strategic Ally role underscores Israel's efforts to maintain its commitments to Western partners, particularly the United States, while carefully managing its security dependencies on Russia in Syria. This study addresses a gap in the existing literature by applying Role Theory to Israel's foreign policy in the context of the Russia-Ukraine conflict. It provides valuable insights into how middle powers, like Israel, navigate complex international crises by balancing competing expectations and pursuing strategic flexibility. The findings contribute both theoretically, by advancing the application of NRCs in foreign policy analysis, and practically, by offering recommendations for policymakers facing similar geopolitical challenges. Ultimately, this research enhances our understanding of middle power behavior in an increasingly multipolar and uncertain international order.

Keywords: Russia, Israel, Russia-Ukraine War, role theory, role conceptions, foreign policy.

^a Associate Professor, National Intelligence Academy, Institute of Intelligence and Security Studies, Department of Regional Studies, Ankara/Türkiye, m.kocak@mia.edu.tr

^b Assistant Professor, Ankara Medipol University, Faculty of Political Science, Department of Political Science and International Relations, Ankara/Türkiye, seher.bulut@ankamedipol.edu.tr

ROLLERİN KARMAŞIKLIĞI: İSRAİL’İN RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI’NA YÖNELİK POLİTİKA YAPIMI

Öz

Rusya-Ukrayna Savaşı, küresel jeopolitik dinamikleri önemli ölçüde yeniden şekillendirerek orta ve küçük güçleri küresel süper güçlerin baskıları arasında hassas bir denge kurmaya zorlamıştır. Bu çalışma, 2022’de başlayan ve hâlâ devam eden Rusya-Ukrayna Savaşı sırasında İsrail’in dış politikasını Rol Teorisi çerçevesinde incelemekte ve özellikle Ulusal Rol Kavramları’na (URK) odaklanmaktadır. Araştırma, İsrail’in bu ihtilaftaki temkinli ve incelikli yaklaşımını anlamada üç temel URK’yi öne çıkarmaktadır: İnsani Yardım Sağlayıcı, Arabulucu ve Stratejik Müttefik. Bu roller, İsrail’in Batı ile olan tarihi ittifaklarını ve Orta Doğu’daki güvenlik dinamikleri bağlamında Rusya ile kurduğu stratejik düzenlemelerini dengeleme çabalarını yansıtmaktadır. Çalışma, başbakanlar ve savunma yetkilileri gibi kilit aktörlerin yaptığı resmî açıklamaların nitel içerik analizini kullanarak, URK’ların dış politika kararlarını iç ve dış baskılar arasındaki çatışmalar ışığında nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. İnsani Yardım Sağlayıcı rolü, İsrail’in ahlaki yükümlülüklerine ve tarihsel kimliğine olan bağlılığını vurgulamakta ve Ukrayna’ya sağlanan insani yardımlarda somutlaşmaktadır. Arabulucu rolü, İsrail’in Rusya ve Ukrayna ile olan benzersiz ilişkilerini kullanarak diyalog kurma ve gerilimi azaltma çabalarını göstermekte, ancak bu çabalar sınırlı başarı sağlamaktadır. Öte yandan, Stratejik Müttefik rolü, İsrail’in özellikle Amerika Birleşik Devletleri gibi Batılı ortaklarına olan taahhütlerini sürdürme çabalarını yansıtırken, aynı zamanda Suriye’deki güvenlik bağımlılıkları nedeniyle Rusya ile ilişkilerini dikkatli bir şekilde yönetmesini gerektirmektedir. Bu çalışma, Rol Teorisi’ni Rusya-Ukrayna Savaşı bağlamında İsrail dış politikasına uygulayarak literatürdeki bir boşluğu doldurmaktadır. Araştırma, orta güçlerin İsrail örneğinde olduğu gibi karmaşık uluslararası krizlerde çelişen beklentileri nasıl dengelediklerine ve stratejik esnekliği nasıl sürdürdüklerine dair değerli içgörüler sunmaktadır. Bulgular, hem teorik olarak URK’lerin dış politika analizine uygulanmasını ilerleterek hem de pratik olarak benzer jeopolitik zorluklarla karşılaşan politika yapıcılara öneriler sunarak katkıda bulunmaktadır. Sonuç olarak, bu araştırma artan çok kutuplu ve belirsiz uluslararası düzende orta güçlerin davranışlarını anlamamıza önemli bir katkı sağlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Rusya, İsrail, Rusya-Ukrayna Savaşı, rol teorisi, rol kavramları, dış politika.

СЛОЖНОСТЬ РОЛЕЙ: ПОЛИТИКА ИЗРАИЛЯ В ОТНОШЕНИИ КОНФЛИКТА МЕЖДУ РОССИЕЙ И УКРАИНОЙ

Аннотация

Российско-украинский конфликт значительно изменил глобальные геополитические динамики, вынуждая средние и малые державы балансировать между давлением мировых сверхдержав. В данном исследовании анализируется внешняя политика Израиля в контексте российско-украинского конфликта, начавшегося в 2022 году и продолжающегося по сей день, через призму Теории ролей с особым акцентом на Национальные ролевые концепции (НРК). Исследование выделяет три ключевые НРК — Поставщик гуманитарной помощи, Посредник и Стратегический союзник, которые являются центральными для понимания осторожного и многогранного подхода

Израиля к этому конфликту. Эти роли отражают усилия Израиля по балансированию между историческими союзами с Западом и стратегическими договоренностями с Россией, особенно в контексте региональной безопасности на Ближнем Востоке. Исследование опирается на качественный контент-анализ официальных заявлений акторов, включая премьер-министров и высокопоставленных оборонных чиновников, с целью выявить, как НРК влияют на принятие внешнеполитических решений в условиях противоречивых внешних ожиданий и внутренних политических динамик. Роль поставщика гуманитарной помощи подчеркивает приверженность Израиля своим моральным обязательствам и исторической идентичности, что находит отражение в предоставлении гуманитарной помощи Украине. Роль посредника демонстрирует попытки Израиля использовать свои уникальные отношения как с Россией, так и с Украиной для содействия диалогу и снижения напряженности, хотя эти усилия имели ограниченный успех. В то же время роль стратегического союзника подчеркивает стремление Израиля поддерживать свои обязательства перед западными партнерами, особенно перед Соединенными Штатами, одновременно осторожно управляя своей зависимостью от России в сфере безопасности в Сирии. Это исследование восполняет пробел в существующей литературе, применяя Теорию ролей к внешней политике Израиля в контексте российско-украинского конфликта. Оно предоставляет ценные аналитические инструменты для понимания того, как средние державы, подобные Израилю, маневрируют в условиях сложных международных кризисов, уравнивая противоречивые ожидания и обеспечивая стратегическую гибкость. Результаты исследования способствуют как теоретическому развитию применения НРК в анализе внешней политики, так и практическим рекомендациям для политиков, сталкивающихся с аналогичными геополитическими вызовами. В конечном итоге, это исследование углубляет наше понимание поведения средних держав в условиях растущей многополярности и неопределенности международного порядка.

Ключевые слова: Россия, Израиль, Российско-украинская война, теория ролей, ролевые концепции, внешняя политика.

Introduction

The Russia-Ukraine War has precipitated a significant reevaluation of global geopolitical alignments, placing smaller states in a precarious position as they navigate the competing interests of global superpowers. Israel, with its historically close ties to the United States and Western allies, presents a compelling case study in this dynamic environment. Despite these longstanding relationships, Israel has maintained a cautious and ambivalent approach towards the conflict, avoiding clearly taking sides.¹ This study seeks to answer the central research question: How do Israel's national role conceptions (NRCs) influence its foreign policy towards the Russia-Ukraine conflict? By examining Israel's diplomatic maneuvers through the lens of Role Theory, the study aims to uncover

¹ Merav Amir, "The Israeli reaction to the war in Ukraine," The Institute for Human Sciences, accessed 24.11.2024, <https://www.iwm.at/publication/iwmpost-article/the-israeli-reaction-to-the-war-in-ukraine>; Dov Rakov, "Israel's Russia-Ukraine dilemma," Australia/Israel & Jewish Affairs Council, accessed 24.11.2024, <https://aijac.org.au/australia-israel-review/israels-russia-ukraine-dilemma/>

the underlying motivations and constraints shaping its foreign policy decisions.

This study employs Role Theory as its theoretical framework, focusing on National Role Conceptions (NRCs). Role Theory posits that states' foreign policy behavior is shaped by their self-perceived roles (ego roles) and external expectations (alter roles). In Israel's case, NRCs such as Humanitarian Aid Provider, Mediator, and Strategic Ally play a pivotal role in guiding its diplomatic choices. This framework offers a comprehensive lens to analyze Israel's balancing act between historical alliances and strategic dependencies.

Existing literature on Israeli foreign policy tends to adopt either process-oriented or thematic perspectives.² While these works provide comprehensive examinations of Israel's foreign policy, they often focus on historical aspects or broad regional issues, with the Israeli-Palestinian conflict dominating much of the discourse.³ Attempts to explain Israel's foreign policy orientation have employed various frameworks, including systemic factors⁴, domestic politics⁵, and leadership⁶. Few studies, however, apply Role Theory to examine Israel's strategic behavior in the Russia-Ukraine conflict. There is a notable gap in applying role theory to Israel's foreign policy, particularly in the context of the Russia-Ukraine War. Recent studies have begun to address Israel's stance on this conflict, but due to its recent nature, this area remains understudied.⁷

This research addresses these deficiencies through several key contributions: First, it offers a novel perspective through role theory, enhancing understanding of Israel's strategic behavior. Second, it provides an in-depth analysis of Israel's policy towards the Russia-Ukraine War, highlighting its balancing act between conflicting international expectations. Finally, it contributes to role theory by demonstrating how role expectations and national role conceptions translate into role performances in a complex geopolitical context. Our approach not only fills gaps in the literature but also offers practical insights for policymakers navigating similar diplomatic challenges. By analyzing Israel's actions and rhetoric, this paper aims to uncover the underlying motivations and constraints that drive its diplomatic maneuvers. This research provides a comprehensive analysis of Israel's strategic ambiguity during the Ukraine War through the lens of role theory, examining both internal (NRCs) and external (role expectations) factors.

To make sense of Israel's foreign policy behavior vis-à-vis the Russia-Ukraine War, we first examine Israel's NRCs as they relate to its foreign policy behavior regarding the

² Avi Shlaim, *The Iron Wall Israel and the Arab World* (London: Penguin Books, 2000); Daniel Gordis, *Israel: A Concise History of a Nation Reborn* (HarperCollins Publishers, 2016); Shmuel Sandler, "Judaism: State and foreign policy," in *Routledge Handbook of Religion and Politics*, ed. Jeffrey Haynes, (London: Routledge, 2016), 128-141; Ammon Aran, *Israeli Foreign Policy since the End of the Cold War* (Cambridge: Cambridge University Press, 2020).

³ James L. Gelvin, *The Israel-Palestine Conflict: One Hundred Years of War* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005); Khalidi, R. I., *The Hundred Years' War on Palestine: A History of Settler Colonialism and Resistance, 1917-2017* (Picador, 2020).

⁴ Yacoov Bar-Siman-Tov, *Israel, the Superpowers, and the War in the Middle East* (New York: Praeger Pub Text, 1987).

⁵ Juliet Kaarbo, "Influencing Peace: Junior Partners in Israeli Coalition Cabinets," *Cooperation and Conflict* 31/3 (1996): 243-284.

⁶ Yael S. Aronoff, *The Political Psychology of Israeli Prime Ministers: When Hard-Liners Opt for Peace* (Cambridge: Cambridge University Press, 2014).

⁷ Georgy Poroskoun & Yaron Gamburg, "Changing Israel's policy on Russia and Ukraine," Institute for National Security Studies, accessed 24.11.2024, <https://www.inss.org.il/publication/russia-ukraine-israel/>; Dov Rakov, "The Netanyahu Government's Approach to Russia and Ukraine," Washington Institute, accessed 24.11.2024, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/netanyahu-governments-approach-russia-and-ukraine>

conflict. We then analyze how these NRCs became functional as Israel navigates the role expectations of the West and Russia. The findings of this study are expected to contribute to the broader discourse on the role of national role conceptions in foreign policy formulation.

This paper will begin by establishing the theoretical framework of role theory in foreign policy analysis. We'll then outline our methodology, focusing on content analysis of statements from key Israeli political figures. The context of the Russia-Ukraine War and Israel's position will be briefly discussed. The core of our analysis will examine Israel's national role conceptions and role performances in relation to the conflict, considering the interplay between Israel's self-conceptions and external expectations. We'll conclude with a summary of findings and their implications.

1) Theoretical Framework

World leaders often legitimize their actions by referencing the roles their countries play in international politics. For instance, when Turkish President Erdoğan states that his country stands with the oppressed wherever they are⁸, or when Ukrainian President Zelensky declares himself the defender of Europe⁹, or when the US President Joe Biden underlines that the US is committed to boost democracy globally¹⁰, they are highlighting the roles they are adopting within the framework of their respective countries' foreign policy strategies. These roles are crucial as they uncover the ideational background of foreign policies, revealing how states perceive their identities and responsibilities on the global stage. The analysis focuses on identifying patterns within official speeches, policy documents, and public statements to map how Israel's foreign policy behaviors align with the identified NRCs: Humanitarian Aid Provider, Mediator, and Strategic Ally. These patterns are systematically compared to theoretical expectations derived from NRC theory.

Role theory, originally developed in theater and later adapted to foreign policy analysis literature under the international relations discipline, provides a framework for uncovering these roles and their relevance to foreign policy actions. The theory emerged in the 1970s when scholars identified regular behavioral patterns of states in the bipolar Cold War structure, such as "non-aligned," "allies," and "satellites".¹¹ Initially focusing on states' self-conceptualizations by their leadership¹², role theory has since expanded to

⁸ "Cumhurbaşkanı Erdoğan: 'Dünyanın neresinde bir mazlum, mağdur, garip, hakkı hukuku ihlal edilen insan varsa tüm gücümüzle biz onların yanındayız,'" İletişim Başkanlığı, accessed 24.11.2024, <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-dunyanin-neresinde-bir-mazlum-magdur-garip-hakki-hukuku-ihlal-edilen-insan-varsa-tum-gucumuzle-biz-onlari-yanindayiz>

⁹ "We fight to defend Europe's way of life - Zelensky," BBC, accessed 24.11.2024, <https://www.bbc.com/news/live/uk-politics-64580204>

¹⁰ "Remarks by President Biden at the Summit for Democracy Virtual Plenary on Democracy Delivering on Global Challenges," The White House, accessed 24.11.2024, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2023/03/29/remarks-by-president-biden-at-the-summit-for-democracy-virtual-plenary-on-democracy-delivering-on-global-challenges/>

¹¹ Kalevi Holsti, "National role conceptions in the study of foreign policy," *International Studies Quarterly* 14/3 (1970): 234.

¹² Holsti, "National role conceptions in the study of foreign policy," 237; Stephen G. Walker, et al. "National role conceptions and systemic outcomes," in *Psychological Models in International Politics*, edited by Lawrence S. Falkowski (Boulder: Westview Press, 1979), 170; Naomi B. Wish, "Foreign policy makers and their national role conceptions," *International Studies Quarterly* 24/4 (1980): 534.

examine systemic dynamics of role change and analyze complex role sets, including their stability amidst changing power distributions and institutions post-Cold War.¹³

In the context of role theory, role performances emerge from the dynamic interplay between role conceptions and role expectations. These roles are formed through social interactions and influenced by social processes. National role conceptions are the self-perceived roles a state believes it should play, shaped by historical experiences, national identity, and domestic dynamics. These internal conceptions, when interacting with external expectations, lead to specific role performances – the actual behaviors and policies enacted by a state.¹⁴

Role theory offers several advantages for analyzing foreign policy, particularly in complex scenarios like Israel's stance towards the Russia-Ukraine War. It integrates agency and structure, encompassing the roles of all relevant actors.¹⁵ It proves insightful during periods of uncertainty, such as international conflicts.¹⁶ The theory allows for a comprehensive understanding by considering domestic, regional, and international factors.¹⁷ It enables comparative analysis, highlighting unique and common strategies within the international system.¹⁸ Role theory combines qualitative insights with quantitative rigor, enhancing analytical depth and precision.¹⁹ It is especially useful in explaining small and middle powers' behaviors, considering both material and ideational factors.²⁰

By leveraging these strengths, role theory provides a powerful tool for understanding the complexities of state behavior in international conflicts. It offers a more holistic and rigorous analysis than traditional frameworks, particularly when states navigate conflicting expectations from different international actors. In the case of Israel's foreign policy during the Russia-Ukraine conflict, this theoretical approach helps elucidate how Israel balances its role as a strategic ally to the West with the constraints imposed by Russian expectations and countries in the Middle East and Gulf region resulting in a nuanced policy of symbolic support for Ukraine while avoiding direct provocation of Russia.

In this study, the Humanitarian Aid Provider role is identified through official humanitarian aid initiatives and leadership speeches highlighting moral obligations. The Mediator role is assessed via documented diplomatic mediation efforts and bilateral

¹³ Ole Elgström & Michael Smith, *The European Union's Roles in International Politics: Concepts and Analysis* (London: Routledge, 2006); Philippe G. Le Prestre, *Role Quests in the Post-Cold War Era: Foreign Policies in Transition* (Montreal: McGill-Queen's University Press, 1997); Hanns W. Maull, "Germany and Japan: The new civilian Powers," *Foreign Affairs* 69/5 (1990/91): 91-106.

¹⁴ Holsti, "National role conceptions in the study of foreign policy," 240.

¹⁵ Michael Grossman, Francis Schortgen & Gordon M. Friedrichs, *National Role Conceptions in a New Millennium: Defining a Place in a Changing World* (London: Routledge, 2022), 15.

¹⁶ Rachel Folz, "Does EU membership matter?," in *Role Theory in International Relations*, ed. by Sebastian Harnisch, et al. (London: Routledge, 2011), 150.

¹⁷ Yasemin Akbaba & Özgür Özdamar, *Role Theory in the Middle East and North Africa: Politics, Economics and Identity* (London: Routledge, 2019), 2.

¹⁸ Omar A. Loera-Gonzalez, *Role Theory and Mexico's Foreign Policy* (London: Routledge, 2023), 4.

¹⁹ Akan Malici & Stephen G. Walker, *Role Theory and Role Conflict in U.S.-Iran Relations: Enemies of Our Own Making* (London: Routledge, 2016), xii.

²⁰ Betül Doğan Akkaş, "Bahraini-Turkish Relations," *Insight Turkey* 26/2 (2024) 213.

meetings with Russian and Ukrainian officials. The Strategic Ally role is examined through Israel's alignment with Western expectations and the constraints imposed by its strategic security dependence on Russia. These indicators allow for a systematic application of NRC theory to Israel's foreign policy behavior.

2) Methodology

In analyzing Israel's stance on the Russia-Ukraine conflict, this study employs content analysis of statements by key Israeli politicians involved in the decision-making process. Israel's foreign policy decisions are primarily driven by the imperative to protect the Jewish majority domestically while securing the state against external threats.²¹ This priority has led to the circumvention of formal decision-making processes, with the Knesset wielding limited power due to its fragmentation.²² As examined by Magen, Israel's security decision-making as a three-stage hierarchy.²³ Initially, the National Security Council coordinates information from various agencies. Subsequently, the Prime Minister consults with the military secretary and security agencies. Finally, the Minister and Ministry of Defense formulate and approve the final decision.²⁴

Focusing on the actors playing an active role in Israel's decision-making processes during the Ukraine War involves certain challenges, as the Ukraine War coincided with a period of significant internal changes in Israel. Since 2019, Israel has undergone consecutive electoral processes: on April 9 2019, 17 September 2019, 2 March 2020, 21 March 2021 and 12 November 2022. In the elections held in April and September 2019, the incumbent Prime Minister Netanyahu and the leader of the main opposition Blue and White party, Benny Gantz, failed to reach the majority (61 seats) in the Israeli Parliament, and early elections were decided. In the next elections held on 2 March 2020, after the budget dispute between Netanyahu and Gantz, it was declared in December that the government was no longer functioning and it was stated that early elections would be held on 21 March 2021. The March 2021 elections resulted in the formation of an eight-party unity government, with former Yamina Party leader Naftali Bennett and Yesh Atid leader Yair Lapid agreeing to become prime minister respectively. It was decided that Bennett would be the first prime minister and Yesh Atid leader Lapid would be the next prime minister in two years. However, due to the problems faced by the country in both domestic and foreign policy, the country went to elections again on 1 November 2022, and after the elections, the task of forming the government was given to Netanyahu again by the president. Therefore, this analysis examines statements from Israeli President Herzog (2021-present), Prime Ministers Bennett (June 2021-June 2022), Lapid (July 2022-December 2022), and Netanyahu (2023-present), as well as the Minister of Defense. The study focuses on (in english) available speeches of israeli leaders containing keywords related to the conflict, employing Mayring's structured qualitative content

²¹ Clive Jones & Emma C. Murphy, *Israel: Challenges to Identity, Democracy, and the State* (London: Routledge, 2002), 93.

²² Charles D. Freilich, "National security decision-making in Israel: Improving the process," *Middle East Journal* 67/2 (2013): 257-266.

²³ Amichai Magen, "Comparative assessment of Israel's foreign policy response to the 'Arab Spring'," *Journal of EuropIntegration* 37/1 (2015): 113-133.

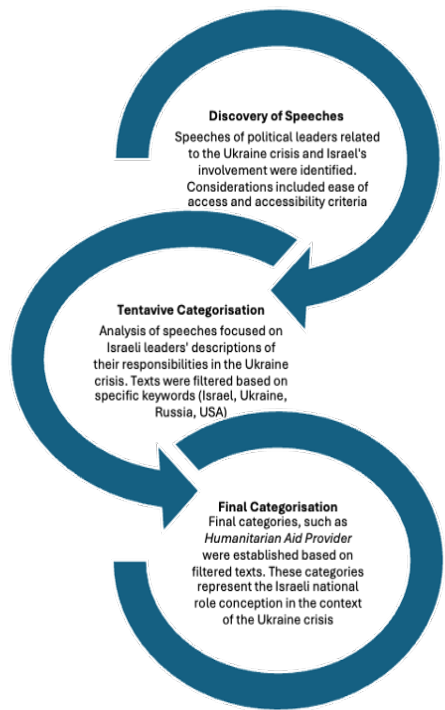
²⁴ Magen, "Comparative assessment of Israel's foreign policy response to the 'Arab Spring'," 114.

analysis method as analyzed in his seminal book.²⁵ The content analysis process begins with identifying relevant speeches, followed by analyzing passages describing Israel's responsibilities regarding the crisis. These passages are then categorized to determine Israel's national role concepts. This systematic approach aims to understand how Israel's self-perceived roles and externally assigned roles have influenced its actions during the Russia-Ukraine conflict.

While acknowledging limitations such as restricted access to decision-makers and the dynamic nature of the crisis, the analysis maintains that valuable insights can be gleaned from the statements of prominent Israeli leaders. By examining these statements, the study seeks to provide a comprehensive analysis of Israel's foreign policy complexities, the interplay between its strategic interests and normative considerations, and the broader implications for regional and global geopolitics.

Through this methodological approach, we aim to uncover the nuances of Israel's position in the conflict, revealing how its unique geopolitical situation and historical context shape its response to international expectations and pressures. This analysis will contribute to a deeper understanding of the role of middle powers in complex global conflicts and the challenges they face in balancing domestic concerns with international obligations.

Table 1: Sequential Phases in Identifying Israeli Role Conceptions

²⁵ Philip Mayring, *Einführung in die Qualitative Sozialforschung* (Weinheim und Basel: Beltz Verlag, 1999).

3) The Context: Russia-Ukraine War and Israel

The Russia-Ukraine war, which began with Russia's annexation of Crimea in 2014 and escalated into a full-scale invasion in 2022, has had profound regional and global repercussions. Independent observers found that more than 120000 Russian soldiers were killed in the war²⁶ while Ukrainian losses are close to 60000²⁷. The war has quickly reinvigorated NATO, highlighting its role in European security and defense, and has intensified tensions between Russia and the Western bloc, particularly the United States and European Union.²⁸ Furthermore, the conflict has disrupted global markets, notably in the energy and agricultural sectors, exacerbating global supply chain issues and causing price volatility.²⁹ The strategic importance of Eastern Europe and the Black Sea region has been underscored, drawing increased international attention and intervention aimed at stabilizing the region and containing the conflict's broader implications.

Israel, despite its condemnation of Russia after initial hesitation, has made considerable efforts to present itself as a neutral actor. Despite being a major arms exporter, Israel has declined President Volodymyr Zelensky's requests for military aid, limiting its support to humanitarian assistance.³⁰ Alongside countries such as India, Turkey, and the United Arab Emirates, Israel is one of the few nations whose foreign policy is generally aligned to the West but has refrained from imposing economic sanctions on Russia, much to the frustration of the United States. This cautious approach has surprised many observers, given Israel's often described "special relationship" with Washington and its close ties with the European Union.³¹

Israel's response to the expectations of both the West and Russia during the Ukraine war is significantly influenced by the perceptions of the Israeli political elite of their position in world politics. As analyzed below in detail, Israel aims to navigate acting as a benevolent actor within the constraints of the expectations of Russia and the West. Aiming to provide assistance to Ukraine and possibly end the war, Israel condemned Russia knowing that it had to act within the boundaries of its strategic alliance with the West and partnership with Russia in Syria.³² Ultimately, Israel tried mediating the

²⁶ "120,000 dead and counting: A new estimate from Meduza and Mediazona shows the rate of Russian military deaths in Ukraine is only growing," Meduza, accessed 24.11.2024, <https://meduza.io/en/feature/2024/07/05/a-new-estimate-from-meduza-and-mediazona-shows-the-rate-of-russian-military-deaths-in-ukraine-is-only-growing>

²⁷ "Ukraine's losses in the war," UALosses, accessed 22.07.2024, <https://ualosses.org/soldiers/>

²⁸ Katia Glod, "Europe's dark future: How might a protracted conflict between Russia and Ukraine affect Europe?," European Leadership Network, accessed 24.11.2024, <https://europeanleadershipnetwork.org/commentary/europes-dark-future-how-might-a-protracted-conflict-between-russia-and-ukraine-affect-europe/>

²⁹ Stanislav Zinchenko, "How the Russia-Ukraine war has impacted logistics routes and supply chains," GMK Center, accessed 24.11.2024, <https://gmk.center/en/posts/how-the-russia-ukraine-war-has-impacted-on-logistics-routes-and-supply-chains/>

³⁰ Tol Staff, "Bennett declined Zelensky's request for military aid, report says," The Times of Israel, Accessed 15.11.2024, <https://www.timesofisrael.com/bennett-declined-ukrainian-request-for-military-aid-report-says/>

³¹ "The Israeli reaction to the war in Ukraine."

³² Jacob Magid, "Condemning Russia on global stage, Israel at UN says Ukraine invasion must end," The Times of Israel, accessed 24.11.2024, <https://www.timesofisrael.com/condemning-russia-on-global-stage-israel-at-un-says-ukraine-invasion-must-end/>

conflict³³ and provided humanitarian assistance, albeit limited, to Ukraine³⁴ but has refrained from taking substantive actions that would materially alter the situation on the ground, thereby avoiding antagonizing Russia.

Israel's foreign policy in the context of the Russia-Ukraine war is shaped by a confluence of historical, strategic, and demographic factors. A critical element influencing Israel's stance is the presence of a significant Russian-speaking population, comprising over one million immigrants from the former Soviet Union. This demographic group maintains strong cultural and familial ties to Russia, which exerts considerable influence on Israeli public sentiment and political considerations. The necessity to maintain a harmonious relationship with this community is a key factor in Israel's cautious approach to the conflict.³⁵ This has become relevant during the conflict as the Kremlin administration threatened to close the Jewish Agency in Russia, an institution that helps the Jews in Russia wishing to depart for Israel.³⁶ Additionally, Israel's strategic relationships with both Russia and Western countries, particularly the United States, further complicate its position. Historically, Israel has navigated its foreign policy through a lens of strategic ambiguity, balancing its alliances and avoiding actions that might jeopardize critical security arrangements. Adopting such a position, Israel's stance carries similarities with those of Turkey and Gulf States, which have also been ambivalent towards deteriorating their relations with Russia over the conflict.³⁷

The main analytical focus of this study is to examine the interplay between Israel's self-perception (ego roles) and the expectations of key international players (alter roles) in shaping its foreign policy during the Russia-Ukraine conflict. The first section of this part will focus on the ego-part role conceptions of Israeli decision makers. Israel's self-perception encompasses its historical experiences, strategic interests, and national identity. By analyzing this ego and alter part, the study aims to elucidate how Israel navigates these dual pressures.

4) The Analysis: Role Conceptions and the Israeli Foreign Policy Towards the Russia-Ukraine War

Israel's foreign policy approach to the Russia-Ukraine War has been characterized by a complex interplay of multiple role conceptions, each reflecting different aspects of the country's national identity, historical experiences, and strategic interests. This section examines three primary role conceptions that have shaped Israel's engagement with the conflict: *Humanitarian Aid Provider*, *Mediator*, and *Strategic Ally*. These roles, while

³³ Barak Ravid, "Inside Israel's failed Ukraine-Russia mediation efforts," Axios, accessed 24.11.2024, <https://www.axios.com/2023/02/22/israel-russia-invasion-ukraine-bennett-mediation-failure>

³⁴ Emily Rose, "Israel offers help with air-attack alerts, but Ukraine wants interceptors," Reuters, accessed 24.11.2024, <https://www.reuters.com/world/israel-edges-toward-air-defence-assistance-ukraine-2022-10-19/>

³⁵ Catherine Dupeyron, "Ukraine war sparks divisions among Israel's Russian population," Worldcrunch, accessed 24.11.2024, <https://worldcrunch.com/focus/the-great-dilemma-of-russian-speaking-israelis>

³⁶ Shaul Kelner, "As Russia threatens to shutter Jewish Agency, many hear echoes of the past," The Times of Israel, accessed 24.11.2024, <https://www.timesofisrael.com/as-russia-threatens-to-shutter-jewish-agency-many-hear-echoes-of-the-past/>

³⁷ Emil Hokayem, "The Gulf states, Israel and Türkiye: Reactions to the war in Ukraine," International Institute for Strategic Studies, accessed 24.11.2024, <https://www.iiss.org/online-analysis/online-analysis/2023/02/the-gulf-states-israel-and-turkiye-reactions-to-the-war-in-ukraine/>

distinct, often overlap and sometimes conflict, creating a nuanced and multifaceted foreign policy stance by Israel. By analyzing these role conceptions, we gain insight into the motivations behind Israel's actions, the challenges it faces, and the delicate balancing act it must perform on the international stage. This examination not only sheds light on Israel's approach to the Russia-Ukraine War but also provides a broader understanding of how middle powers navigate complex global conflicts while attempting to maintain their strategic interests and international relationships. The following analysis examines how Israel's foreign policy actions during the Russia-Ukraine conflict align with its National Role Conceptions. By systematically evaluating official statements, diplomatic initiatives, and policy decisions, this section highlights how the identified NRCs manifest in practice and where role conflicts emerge.

a) Humanitarian Aid Provider

Israel's role conception as a *Humanitarian Aid Provider* during the Russia-Ukraine War demonstrates the commitment of Israeli decision-makers to provide humanitarian support in global crises. This role reflects a desire to enhance Israel's international image and influence through soft power. This role conception has manifested in other international crises, such as Israel's humanitarian responses to Civil War in Syria.³⁸ Israel's humanitarian role in the Russia-Ukraine War also reflected the country's historical experiences and national identity. As a nation born out of conflict and with a history of providing international aid, Israel's commitment to humanitarian assistance in Ukraine can be seen as a continuation of its self-perception as a country that extends help to those in need, despite its own challenges.

Israeli officials' statements clearly illustrate the country's perception of its humanitarian role. Prime Minister Naftali Bennett, in his initial response to the war, emphasized Israel's humanitarian support for Ukraine while maintaining a cautious stance. He highlighted Israel's reluctance to become entangled in the conflict while expressing solidarity with Ukraine.³⁹ Foreign Minister Yair Lapid, on the other hand, issued a stronger condemnation of Russia's actions, calling the invasion a "grave violation of the international order."⁴⁰ This divergence in official statements demonstrated Israel's attempt to balance its humanitarian role with broader strategic considerations. President Herzog further reinforced this stance during his visit to Greece, advocating for peace and Ukraine's territorial integrity without directly criticizing Russia.⁴¹

Despite its commitment to humanitarian aid, Israel faced significant limitations in

³⁸ "Israeli Aid to Syria," Stand With Us, accessed 24.11.2024, <https://www.standwithus.com/factsheets-israeli-aid-to-syrians>

³⁹ "PM Bennett speaks with Ukrainian President Volodymyr Zelensky," Prime Minister's Office, accessed 24.11.2024, https://www.gov.il/en/pages/spoke_ukraine; Lazar Berman, "Bennett refrains from condemning Russia in first remarks since invasion of Ukraine," The Times of Israel, accessed 24.11.2024, <https://www.timesofisrael.com/bennett-refrains-from-condemning-russia-in-first-remarks-since-invasion-of-ukraine/>

⁴⁰ Tovah Lazaroff & Lahav Harkov, "Israel to condemn Russia's invasion of Ukraine at UNGA – Lapid," The Jerusalem Post, accessed 24.11.2024, <https://www.jpost.com/international/article-698867>.

⁴¹ Greer Fay Cashman, "Herzog joins call for Israelis to immediately leave Ukraine," The Jerusalem Post, accessed 24.11.2024, <https://www.jpost.com/israel-news/politics-and-diplomacy/article-698557>; "Bennett refrains from condemning Russia in first remarks since invasion of Ukraine."

implementing this role. The need to maintain strategic cooperation with Russia in Syria constrained Israel's ability to fully align with Western expectations of support for Ukraine. This resulted in a delicate balancing act, where Israel provided substantial humanitarian assistance while carefully avoiding actions that could antagonize Russia. The complexity of Israel's position was further highlighted by the country's attempts to balance its humanitarian role with its strategic interests, often leading to carefully worded statements that emphasized humanitarian concerns while avoiding direct condemnation of Russian actions.

In conclusion, Israel's role as a Humanitarian Aid Provider during the Russia-Ukraine War was a manifestation of its national identity, historical experiences, and strategic considerations. This role allowed Israel to demonstrate its commitment to humanitarian principles while navigating complex geopolitical realities. The implementation of this role, as evidenced by the statements and actions of key decision-makers like Bennett, Lapid, and Herzog, revealed both the strengths and limitations of Israel's approach to the conflict. Ultimately, the humanitarian role served as a foundation for Israel's broader engagement with the Russia-Ukraine War, influencing its subsequent actions and policy decisions, while also reflecting the country's attempt to balance its moral obligations with its strategic interests in a complex international crisis.

b) Mediator

Israel's role conception as a *Mediator* in the Russia-Ukraine War demonstrates its desire to facilitate dialogue and reduce tensions between conflicting parties. Israeli officials' statements clearly illustrate the country's perception of its mediator role.⁴² In February 2022, before the conflict escalated, Foreign Minister Yair Lapid highlighted Israel's willingness to facilitate dialogue.⁴³ Prime Minister Naftali Bennett's diplomatic visit to Moscow in March 2022 was a significant manifestation of this role, making him one of the first Western-aligned leaders to meet with Russian President Vladimir Putin after the outbreak of the war. Bennett emphasized Israel's unique position to act as a mediator, stating, "Even if the chance is not great, as soon as there is even a small opening, and we have access to all sides and the capability, I see it as our moral obligation to make every effort".⁴⁴ Israel's then National Security Advisor Eyal Hulata also highlighted that Israel played a crucial and active role in mediating between Russia and Ukraine, but the persistent belief of both parties that they could prevail in the conflict ultimately rendered these efforts futile.⁴⁵ In addition, according to reports from different relevant channels, Bennett is the "primary international mediator" in the ceasefire talks between the parties. Bennett defended his decision not to send arms or other military aid to Ukraine in order

⁴² Barak Ravid, "Israel's Bennett emerges as key mediator between Putin and Zelensky, Axios, accessed 18.12.2024, <https://www.axios.com/2022/03/09/bennett-mediator-russia-ukraine-putin-zelensky>

⁴³ "Israel condemns attack in Ukraine," Ministry of Foreign Affairs, accessed 24.11.2024, <https://www.gov.il/en/pages/israel-condemns-attack-in-ukraine-24-feb-2022>

⁴⁴ "Israeli efforts at mediation set to continue," Britain Israel Communications and Research Centre, accessed 24.11.2024, <https://www.bicom.org.uk/news/israeli-efforts-at-mediation-set-to-continue/>

⁴⁵ Barak Ravid, "Israeli foreign minister promises Zelenskiy more aid, rebuilding help," Reuters, accessed 24.11.2024, <https://www.reuters.com/world/israeli-foreign-minister-ukraine-first-time-since-war-began-2023-02-16/>

to maintain his status as a neutral mediator.⁴⁶

This role conception has not been successfully performed by Israel because this role in international relations is often associated with countries that have a significant degree of prestige and neutrality beyond and in its own region. Israel's direct or indirect problematic relations with numerous countries due to the Palestinian-Israeli conflict hinder other nations from perceiving Israel as an impartial mediator. Israel's unique position as a country with experience in numerous conflicts and peace negotiations, coupled with its strategic relationships with both Russia and Ukraine, positions it as one of the few countries with open channels of communication to both sides of the conflict.

Despite its commitment to mediation, Israel faced significant limitations in implementing this role. The country's efforts to maintain neutrality and facilitate dialogue have sometimes been criticized as insufficient by those calling for more robust support for Ukraine. Israel's strategic interests, particularly its need to maintain working relations with Russia due to the situation in Syria, have at times constrained its ability to take more forceful diplomatic stances. In addition, there were warnings among coalition partners in Israel at the time that if then Prime Minister Bennett brokered any kind of deal that included any kind of gains for then Russian President Putin, Bennett would be in a difficult position vis-à-vis Ukraine and its internationally supported leader, President Volodymyr Zelensky. In that case, if those efforts failed, Bennett could be perceived as having the ability to mislead negotiators in order to improve Putin's military position in Russia. This complex balancing act Israel attempted to perform is evident in its efforts to align its mediation with Western diplomatic initiatives while leveraging its unique position and relationships.

In conclusion, Israel's role as a *Mediator* in the Russia-Ukraine War reflects its complex position in the international arena. While the tangible outcomes of Israel's mediation efforts may be limited, the pursuit of this role has allowed Israel to maintain its strategic flexibility and enhance its international standing. The implementation of this role, as evidenced by the diplomatic efforts of Bennett, Lapid, and Herzog, reveals both the potential and the limitations of Israel's approach to the conflict. As the conflict continues to evolve, Israel's mediator role is likely to remain a key aspect of its foreign policy approach, reflecting its ongoing efforts to balance moral imperatives, strategic interests, and international expectations in an increasingly complex global environment.

c) Strategic Ally

Israel's role conception as a *Strategic Ally* during the Russia-Ukraine War demonstrates its efforts to balance its diplomatic relations while prioritizing its alliance commitments with the United States and the broader Western bloc. This role has been a cornerstone of Israel's foreign policy as underlined by multiple Israeli statesman such as

⁴⁶ ToI Staff, "Report: Bennett's political partners warned him Ukraine mediation could backfire," The Times of Israel, accessed 15.11.2024, <https://www.timesofisrael.com/report-bennetts-political-partners-warned-him-ukraine-mediation-could-backfire/>

Bennett⁴⁷ and Netanyahu.⁴⁸ Israel's active cooperation with NATO and the US Foreign Policy apparatus also reinforces this role.⁴⁹ *Strategic Ally* role reveals Israel's delicate maneuvering to underscore its alliance with the US while maintaining strategic cooperation with Russia, all within the context of the ongoing conflict. A key aspect of Israel's strategic ally role is its approach to military assistance for Ukraine. To perform this role, however, Israel had to consider the expectations of Russia, which hoped that Israel would not take a clear stance considering the security arrangements with Russia in Syria.

The strategic ally role became particularly prominent after Benjamin Netanyahu's re-election on November 1, 2022. Netanyahu's approach to the conflict highlighted Israel's commitment to its Western allies, particularly the United States, while still attempting to maintain a degree of neutrality.⁵⁰ In his statements, Netanyahu emphasized the significance of Ukraine's territorial integrity and sovereignty, albeit with only a partial condemnation of Russian aggression.⁵¹ The strategic ally role became even more pronounced in June 2023, when discussions within the U.S. Senate highlighted debates regarding the nature of U.S. support for Ukraine. Senator Chris Van Hollen emphasized the need for Ukraine to receive two operational Iron Dome batteries held by the United States. Hollen criticized the Israeli government's blockage of the shipment of these batteries to Ukraine, noting that each battery can protect an area of approximately 150 square kilometers.⁵²

Israel's role as a Strategic Ally to the West in the context of the Russia-Ukraine War has been characterized by a delicate balancing act. On one side, Ukraine and Western allies expect Israel to provide military assistance, while on the other, Russia expects Israel to refrain from such support. Following the onset of the conflict, the president of Ukraine compared the invasion of his nation to the crimes carried out by Nazi Germany during World War II and urged Israel to take a more firm stance against Russia. Volodymyr Zelensky charged Russian President Vladimir Putin of attempting to implement a "permanent solution" on Ukraine during a speech to the Israeli parliament. Zelensky also mentioned the recent Russian missile attack on Babi Yar in Ukraine, the site of the 1941 Nazi massacre of approximately 30,000 Jews over the course of two days. Zelensky's instrumentalisation of the Holocaust issue in order to increase the Israeli administration's engagement in the crisis and his statements were met with reaction by some in Israel. In the face of the statements, the then Israeli Prime Minister tried to empathise with the situation in Ukraine and stated that the Holocaust was very different from what happened

⁴⁷ "Secretary Blinken's Meeting with Israeli Prime Minister Bennett," U.S. Embassy in Israel, accessed 24.11.2024, <https://il.usembassy.gov/secretary-blinkens-meeting-with-israeli-prime-minister-bennett/>

⁴⁸ "The Netanyahu Government's Approach to Russia and Ukraine."

⁴⁹ "Major non-NATO allies," Defense Security Cooperation Agency, accessed 24.11.2024, <https://samm.dsca.mil/glossary/major-non-nato-allies>

⁵⁰ "One-on-one interview with Israeli PM Netanyahu," CNN, accessed 24.11.2024, <https://transcripts.cnn.com/show/se/date/2023-01-31/segment/01>

⁵¹ "The Israeli reaction to the war in Ukraine."

⁵² Chris Van Hollen, "Van Hollen, Graham push for additional U.S. support of Ukrainian air defense," Chris Van Hollen, accessed 24.11.2024, <https://www.vanhollen.senate.gov/news/press-releases/van-hollen-graham-push-for-additional-us-support-of-ukrainian-air-defense>

in Ukraine.⁵³ Similarly, in statements made by different parties and government officials, the Ukrainian leader of trying “to rewrite history and erase the involvement of the Ukrainian people in the destruction of Jews.” Zelensky also distorted the part of his country in the murder of Jews,” said Communications Minister Yoaz Hendel.⁵⁴ Against this background, Israel attempted to retain a somewhat neutral stance on the war under the administration of Naftali Bennett-Yair Lapid, maintaining open lines of communication with both Moscow and Kyiv. Israel has received a lot of public criticism from Ukrainian politicians for not adopting a more assertive posture and for declining to provide air defense equipment to the nation.

After 1 November 2023 elections in Israel, Ukraine continued to express its expectations that Israel would change its attitude towards the crisis after Netanyahu's re-election. Following his appointment, Israeli Foreign Minister Eli Cohen met with his Russian counterpart Sergei Lavrov before meeting with the Ukrainian foreign minister, which led to criticism from the Ukrainian side. Cohen's visit to Kiev took some time as the Ukrainian side demanded that Israel increase its financial support to the country and make more statements in favour of Ukraine. Nevertheless, as the highest ranking Israeli official to visit Kiev since the beginning of the war, Cohen received a warm Ukrainian welcome on 16 February. Cohen also met with President Zelensky of Ukraine during his visit and announced the decision to return the Israeli Embassy to Ukraine to continuous activity in Kyiv.⁵⁵ During the meeting, which was carefully monitored by Russia, Cohen refrained from speaking against Russia or even mentioning any Russian-related issues. Cohen promised that Israel would support the UN peace plan for Ukraine and help the country's economic reconstruction process. Israel declined to sell Pegasus, an Israeli-made spyware program, to Ukraine, even after sanctioning its sale to dozens of other nations. In August of last year, a Ukrainian team visited Israel with the intention of discussing the purchase of spyware, but Israel denied their request. Furthermore, Ukraine never publicly requested to use Israel's renowned Iron Dome air defense system because it was aware that Israel would never consent to provide it. Instead, Israel has let private Israeli companies to export robotics and military communication systems to Ukraine. The official request for Israeli-made air and missile defense systems, such as “Iron Beam, Barak-8, Patriot, Iron Dome, David's Sling, Arrow Interceptor, and Israeli assistance in training Ukrainian operators,” came from the Ukrainian Embassy in Tel Aviv in October 2022. However, Israel postponed the request, purportedly due to concerns that the armaments provided to Ukraine would end up in Iranian hands. Israel's lack of air and missile defense systems to defend itself against assaults from Iran or Hezbollah is another factor contributing to its absence from the meeting; this is also impeding the export of

⁵³ Tol Staff, “Bennett empathizes with Zelensky, rejects Holocaust parallel, says mediation ongoing,” *The Times of Israel*, accessed 15.11.2024, <https://www.timesofisrael.com/bennett-pummeled-by-zelensky-insists-israel-doing-more-than-others-to-aid-ukraine/>

⁵⁴ Tol Staff, “Israeli lawmakers seethe at Zelensky's ‘outrageous’ Holocaust comparisons.” *The Times of Israel*, accessed 15.11.2024, https://www.timesofisrael.com/liveblog_entry/israeli-lawmakers-seethe-at-zelenskys-outrageous-holocaust-comparisons/.

⁵⁵ “For the first time since the beginning of the war in Ukraine, an Israeli Foreign Minister is visiting Kyiv,” Ministry of Foreign Affairs Israel, accessed 15.11.2024, <https://www.gov.il/en/departments/news/fm-cohen-diplomaticvisit-to-kiev>.

similar systems to Kyiv.

Although America desired to mobilize its Western allies to end flights to and from Russia, sever economic ties and impose sanctions on Moscow, including on Russian oligarchs close to Putin, Israel did none of these actions. At this point, criticism from within the Israeli government that “we need to be on the right side of history and the right side of history is not with Putin” drew attention to the US administration’s criticism of Israel, but Israel remained determined not to take any steps at this point.⁵⁶ This is because, according to Israel, there is no legal option to impose sanctions on the assets and citizens of a state that is not defined by law as an enemy state, and no effort has been made to do so.⁵⁷ Moreover, despite Ukraine’s requests for military assistance, including the Iron Dome missile defense system, Israel initially refused to provide anything but humanitarian aid.⁵⁸ Netanyahu articulated Israel’s concerns about providing advanced systems to Ukraine, citing the risk of these technologies falling into Iranian hands through capture by Russia or reverse engineering.⁵⁹ This stance reflects shared security concerns between Israel and the US, rather than a contradiction of their alliance. Israel’s strategic considerations are further complicated by its ongoing security coordination with Russia in Syria. Netanyahu emphasized the importance of the crisis mechanism established with Russia to prevent aerial collisions in Syrian airspace, highlighting the need to maintain working relations with Russia while affirming commitment to Western allies.⁶⁰ Ukraine has increased pressure on Israel for military aid, invoking the Iran card to highlight the urgency of their request. The complexity of Israel’s position was further illustrated in the context of a UN General Assembly resolution on Israel’s occupation of the West Bank. Despite Netanyahu’s request, Ukraine did not commit to voting against the resolution, signaling potential strains in the relationship.⁶¹

In the second part of this role concept, it is necessary to address Israel’s post-war assessments with the wider Western bloc countries. The US’s open support for Ukraine put pressure on Israel to adopt a similar policy. The European Union, which fully supports Ukraine, has criticized Israel’s balancing role, arguing that Israel has placed too much emphasis on maintaining good relations with Russian President Vladimir Putin.⁶² Eastern

⁵⁶ Dahlia Scheindlin, “Should Israel Arm Ukraine? Israeli Generals Speak Out,” Haaretz, accessed 18.12.2014, <https://www.haaretz.com/israel-news/2022-03-16/ty-article-opinion/.highlight/should-israel-arm-ukraine-israeli-generals-speak-out/00000180-5bb5-db1e-a1d4-dff5d2af0000>

⁵⁷ Lazer Berman, “Israel focusing on closing loopholes, not imposing Russia sanctions, officials say”, The Times of Israel, accessed 18.12.2024, <https://www.timesofisrael.com/israel-not-about-to-impose-sanctions-on-russia-or-oligarchs-officials-say/>

⁵⁸ Robert O. Freedman, Israel’s Tightrope between Russia and Ukraine, Middle East Forum, accessed 12.12.2024, <https://www.meforum.org/middle-east-quarterly/israel-tightrope-between-russia-and-ukraine>

⁵⁹ Iordache, Ruxandra, “Israel’s Netanyahu concerned its defense systems may reach Iran if sent to Ukraine,” CNBC, accessed 24.11.2024, <https://www.cnbc.com/2023/06/29/israels-netanyahu-concerned-its-defense-systems-may-reach-iran-if-sent-to-ukraine.html>

⁶⁰ “Israel’s Netanyahu concerned its defense systems may reach Iran if sent to Ukraine.”

⁶¹ Jonathan Lis & Liza Rozovsky, “PM Netanyahu slams ‘disgraceful’ Palestinian-led UN vote on ICJ: ‘Does not bind Israel’,” Haaretz, accessed 24.11.2024, <https://www.haaretz.com/israel-news/2022-12-31/ty-article/.premium/netanyahu-asked-zelenskyy-to-vote-against-palestinian-un-request-ukrainian-official-says/00000185-692a-d6a2-adf5-69ea465a0000>

⁶² Aaron Boxerman & Jacob Magid, “European diplomat criticizes Israeli balancing act on Ukraine invasion”, The Times of Israel, accessed 18.12.2022, <https://www.timesofisrael.com/european-diplomat-criticizes-israeli-balancing-act-on-ukraine-invasion/>

European countries in particular stated that Israel should support sanctions against Russia. Although Israel's provision of humanitarian aid to Ukraine and limited support in terms of defense equipment did not fully meet Western expectations, it expanded Israel's diplomatic room for maneuver. Israel has adopted a more cautious approach in order not to spoil its relations with Russia. By maintaining its commercial and political ties with European countries, Israel has adopted a balanced stance in order not to completely distance itself from the Western bloc.

In conclusion, Israel's role conception as a *Strategic Ally* in the context of the Russia-Ukraine War reflects its complex geopolitical position and its desire to be perceived as a loyal ally to the West, particularly the United States. This role involves a delicate balancing act between supporting Western allies, maintaining strategic cooperation with Russia, and protecting Israel's own security interests. While this approach has faced challenges and criticisms, it has allowed Israel to navigate the conflict while maintaining its key alliances and strategic relationships. Notably, Israel's approach does not face significant domestic pressure, with public opinion showing empathy for Ukraine but not translating into demands for increased governmental support.⁶³

Table 2: Israel's Role Conceptions

Role Conception	Definition	Source	Key Statements	Relation to War	Complexities
Humanitarian Aid Provider	Commitment to provide humanitarian support in global crises, enhancing international image through soft power	Israel's national identity and historical experiences	Bennett: "Israel's humanitarian support for Ukraine"	Allowed Israel to demonstrate commitment to humanitarian principles while navigating complex geopolitical landscape	Balancing humanitarian aid with strategic interests; pressure to take stronger stance against Russia
Mediator	Desire to facilitate dialogue and reduce tensions between conflicting parties	Israel's multidimensional relations with both Russia and Ukraine	Bennett: "I see it as our moral obligation to make every effort"	Positioned Israel as a potential bridge between conflicting parties, leveraging relationships with both sides	Maintaining neutrality while aligning with Western positions; limited tangible outcomes from mediation efforts
Strategic Ally	Efforts to balance diplomatic relations while prioritizing alliance commitments with the US and Western bloc	Israel's alliance with the US and strategic interests in the region	Netanyahu: "Israel has obligations under existing agreements with the USA"	Demonstrated Israel's commitment to Western allies while maintaining strategic flexibility	Balancing support for Ukraine while maintaining relationship with Russia; and managing expectations of the West

⁶³ Gadi Zaig, "Most Israelis back government's policy on Ukraine-Russia war – survey," The Jerusalem Post, accessed 24.11.2024, <https://www.jpost.com/israel-news/article-702351>

d) Conclusion

The analysis of Israel's role conceptions as *Humanitarian Aid Provider*, *Mediator*, and *Strategic Ally* in the context of the Russia-Ukraine War reveals the intricate nature of Israel's foreign policy approach. Each role conception stems from different aspects of Israel's national identity and strategic interests, contributing to a multifaceted engagement with the conflict. The Humanitarian Aid Provider role allows Israel to demonstrate its commitment to global humanitarian principles while maintaining a degree of neutrality. The Mediator role leverages Israel's unique position in maintaining relationships with both Russia and Ukraine, although the tangible outcomes of these efforts have been limited. The Strategic Ally role underscores Israel's commitment to its Western allies, particularly the United States, while highlighting the challenges of balancing these alliances with other strategic interests.

These role conceptions are not mutually exclusive; rather, they often overlap and sometimes conflict, requiring careful navigation by Israeli policymakers. The complexities and challenges associated with each role highlight the difficult position Israel occupies in this conflict, striving to maintain its security interests, uphold its humanitarian values, and preserve its strategic alliances. As the war continues to evolve, Israel's approach, guided by these role conceptions, is likely to adapt, reflecting the dynamic nature of international relations in times of global crisis. Ultimately, this analysis provides valuable insights into how middle powers like Israel formulate and implement foreign policy in response to complex international conflicts, balancing moral imperatives, strategic interests, and alliance commitments in an increasingly multipolar world.

5) The Findings: Israel's Role Performance

This section examines Israel's role performances as a Humanitarian Aid Provider, Mediator, and Strategic Ally within the context of the conflict, analyzing how these roles have translated into concrete actions and policies. We explore Israel's efforts to fulfill these roles while managing conflicting expectations from Western allies, particularly the United States, and maintaining its strategic relationship with Russia. These role conceptions have manifested in other international situations, such as Israel's humanitarian responses to global disasters, its mediation efforts, and its long-standing strategic alliance with the United States. By examining Israel's multifaceted approach to the Russia-Ukraine War, we gain insights into the challenges faced by middle powers in navigating complex international conflicts and the ongoing tension between moral imperatives and strategic interests in shaping a country's foreign policy.

a) Humanitarian Aid Provider

Israel's role as a Humanitarian Aid Provider in the Russia-Ukraine War was significantly influenced by conflicting expectations from the West and Russia. While Western allies expected full support for Ukraine, Israel had to consider its security arrangements with Russia in Syria. In the context of the Russia-Ukraine War, this section examines how Israel attempted to fulfill its humanitarian role within these constraints, what it was able to achieve, and the limitations it faced due to competing role expectations. Prime Minister Naftali Bennett emphasized Israel's humanitarian support

for Ukraine in his initial statements⁶⁴, reflecting Israel's commitment to this role.

Israel's role performance as a Humanitarian Aid Provider faced significant limitations due to conflicting role expectations. The need to maintain its security arrangements with Russia in Syria constrained Israel's ability to fully meet Western expectations for support to Ukraine. For instance, while Israel provided humanitarian aid, it initially refrained from sending defensive military equipment that could be used to save civilian lives, such as helmets and flak jackets. This decision was criticized by Ukrainian officials and some Western allies, who argued that such equipment fell within the realm of humanitarian assistance.⁶⁵ Israel's cautious approach was evident in its reluctance to join international sanctions against Russia. While not actively undermining these sanctions, Israel's failure to fully participate was seen by some as falling short of its humanitarian responsibilities. This stance was influenced by concerns about potential Russian retaliation in Syria, where Israel relies on tacit Russian cooperation for its security operations against Iranian-linked targets.⁶⁶

Despite these limitations, Israel was able to achieve significant humanitarian outcomes. The country established field hospitals in Ukraine, provided medical supplies, and offered assistance to refugees.⁶⁷ In March 2022, Israel set up a field hospital in western Ukraine, naming it "Kochav Meir" (Shining Star). The hospital, staffed by more than 60 Israeli medical personnel, treated thousands of patients and served as a visible symbol of Israel's humanitarian commitment.⁶⁸ Furthermore, Israel provided significant material aid. By April 2022, Israel had sent 100 tons of humanitarian assistance to Ukraine, including water purification systems, medical equipment, tents, blankets, and winter gear.⁶⁹ This aid demonstrated Israel's ability to leverage its advanced medical and technological capabilities in support of Ukraine. Israel also extended its humanitarian efforts to assist Ukrainian refugees. The country initially allowed entry to Ukrainian refugees who were not eligible for citizenship under Israel's Law of Return, although this policy was later tightened. By March 2022, Israel had absorbed around 25,000 Ukrainian refugees, with about two-thirds being eligible for citizenship.⁷⁰

Israel's role performance as a Humanitarian Aid Provider in the Russia-Ukraine War reflects the challenges of navigating conflicting international expectations. While Israel made significant humanitarian contributions, including establishing a field hospital,

⁶⁴ "PM Bennett attends BGI Airport departure ceremony for the Israeli aid delegation that will establish a field hospital in Ukraine," Prime Minister's Office, accessed 24.11.2024, https://www.gov.il/en/pages/event_hospital210322

⁶⁵ Anna Ahronheim, "Israel won't give Ukraine weapons, will help make missile warning system – Gantz," The Jerusalem Post, accessed 24.11.2024, <https://www.jpost.com/breaking-news/article-720028>

⁶⁶ Seth J. Frantzman, "U.S., Israel, and Russia focus on Syria," Middle East Forum, accessed 24.11.2024, <https://www.meforum.org/us-israel-and-russia-focus-on-syria>

⁶⁷ "Government approves establishing a field hospital in Ukraine," Ministry of Foreign Affairs, accessed 24.11.2024, <https://www.gov.il/en/pages/government-approves-field-hospital-in-ukraine-14-mar-2022>; "PM Bennett attends BGI Airport departure ceremony for the Israeli aid delegation that will establish a field hospital in Ukraine."

⁶⁸ Julie Stahl, "Israeli Field Hospital Provides 'Hope Without Boundaries' in Western Ukraine," CBN, accessed 24.11.2024, <https://cbn.com/news/news/israeli-field-hospital-provides-hope-without-boundaries-western-ukraine>

⁶⁹ Carrie Keller Lynn, "100 tons of humanitarian aid en route from Israel to Ukraine," The Times of Israel, accessed 24.11.2024, <https://www.timesofisrael.com/100-tons-of-humanitarian-aid-en-route-from-israel-to-ukraine/>

⁷⁰ "Israel to host 25,000 Ukrainian citizens until the danger subsides in their country," Ministry of Foreign Affairs, accessed 24.11.2024, <https://www.gov.il/en/pages/israel-to-host-25000-ukrainian-citizens-8-3-2022>

providing material aid, and assisting refugees, its efforts were constrained by the need to balance Western expectations with its strategic interests involving Russia. This balancing act resulted in a nuanced approach to humanitarian aid, where Israel provided substantial assistance in certain areas while showing restraint in others. The limitations faced by Israel in fully meeting Western expectations for support to Ukraine highlight the complex realities of international relations, where countries must often navigate competing interests and alliances. Ultimately, Israel's role performance as a Humanitarian Aid Provider, while substantial, was shaped by the broader geopolitical context of its position in the Middle East and its relationship with both Western allies and Russia.

b) Mediator

Israel's role conception as a Mediator in the Russia-Ukraine War was characterized by a delicate balancing act between its desire to facilitate dialogue and the conflicting expectations from the West and Russia. This mediator role has been evident in other contexts, such as Israel's involvement in peace negotiations between various African nations. In the Russia-Ukraine conflict, Israel's mediation efforts were particularly challenging given its unique position of maintaining relationships with both sides while also being closely aligned with Western allies. Prime Minister Naftali Bennett's diplomatic initiatives, including his visit to Moscow in March 2022, exemplified these efforts.⁷¹ This section explores Israel's attempts at mediation, the challenges it faced, and the outcomes of its efforts in this complex geopolitical landscape.

Israel's mediation efforts were constrained by the conflicting expectations it faced. Western allies, particularly the United States, expected Israel to align fully with their position on the conflict, which included strong condemnation of Russia's actions and support for Ukraine. On the other hand, Israel's strategic interests in Syria, where it relied on tacit Russian cooperation for its security operations against Iranian-linked targets, necessitated a more cautious approach. This tension was evident in the contrasting statements made by Israeli officials. While Foreign Minister Yair Lapid issued strong condemnations of Russia's actions, calling the invasion a "grave violation of the international order"⁷², Prime Minister Bennett maintained a more measured tone, emphasizing dialogue and mediation over direct criticism of Russia⁷³. The limitations of Israel's mediator role became increasingly apparent as the conflict progressed, with Ukraine's increasing pressure on Israel to provide military assistance. Ukraine's Chief of General Staff, Andriy Yermak, expressed disappointment over Israel's persistent refusal to offer military aid, highlighting Iran's collaboration with Russia during the conflict as a reason for Israel to take a more active role in supporting Ukraine.⁷⁴

Despite these challenges, Israel was able to achieve some success in its mediation efforts. Bennett's Moscow visit and subsequent discussions with Ukrainian President

⁷¹ Roundtree, Cheyenne, "Israeli prime minister breaks Sabbath to meet with Putin in effort to de-escalate Ukraine crisis," *The Daily Beast*, accessed 24.11.2024, <https://www.thedailybeast.com/israeli-prime-minister-naftali-bennett-breaks-sabbath-to-meet-putin-in-effort-to-de-escalate-ukraine-crisis>

⁷² "Israel to condemn Russia's invasion of Ukraine at UNGA – Lapid."

⁷³ "Bennett refrains from condemning Russia in first remarks since invasion of Ukraine."

⁷⁴ ToI Staff, "US charges four Russian agents with hacking energy infrastructure around world," *The Times of Israel*, accessed 15.11.2024, <https://www.timesofisrael.com/liveblog-march-24-2022/>

Volodymyr Zelensky demonstrated Israel's ability to maintain open channels of communication with both sides of the conflict. These efforts were conducted in close consultation with Western allies, including the Biden administration, German Chancellor Olaf Scholz, and French President Emmanuel Macron.⁷⁵ This coordination helped to alleviate some Western concerns about Israel's neutrality and reinforced its role as a potential bridge between the conflicting parties. Furthermore, Israel's mediation efforts provided valuable insights into the positions and motivations of both Russia and Ukraine, which could potentially contribute to broader diplomatic initiatives aimed at resolving the conflict. However, as the conflict continued, the tangible outcomes of Israel's mediation efforts remained limited. While Israel was able to maintain open channels of communication and provide a unique perspective on the conflict, its ability to influence the course of events or bring the parties closer to a resolution was constrained by the broader geopolitical dynamics at play.

In conclusion, Israel's role performance as a Mediator in the Russia-Ukraine War reflected the complex realities of international diplomacy in a multipolar world. While Israel was able to leverage its unique position to maintain dialogue with both sides of the conflict, its efforts were constrained by conflicting expectations from Western allies and its own strategic interests. The limitations faced by Israel in fully realizing its mediator role highlight the challenges middle powers face in navigating complex global conflicts while attempting to maintain their strategic interests and international relationships. Ultimately, Israel's experience as a mediator in this conflict provides valuable insights into the potentials and limitations of third-party mediation in high-stakes international disputes, particularly when the mediating party has significant interests and relationships with both sides of the conflict.

c) Strategic Ally

Israel's role conception as a Strategic Ally in the context of the Russia-Ukraine War presented a complex challenge, as it sought to balance its commitment to Western allies, particularly the United States, with its strategic interests involving Russia. In the Russia-Ukraine conflict, this balancing act was particularly evident in Israel's approach to military assistance for Ukraine and its diplomatic stance. Prime Minister Benjamin Netanyahu emphasized the significance of Ukraine's territorial integrity and sovereignty while only partially condemning Russian aggression⁷⁶, underscoring the delicate balance Israel was trying to maintain. This section examines the nuances of Israel's strategic ally role, the limitations it faced, and how it navigated the competing pressures from its allies and its own strategic interests.

Israel's role performance as a Strategic Ally faced significant challenges and limitations. The issue of providing advanced defensive systems, particularly the Iron Dome, became a point of contention. Senator Chris Van Hollen criticized the Israeli government's blockage of the shipment of two operational Iron Dome batteries to

⁷⁵ "Israeli prime minister breaks Sabbath to meet with Putin in effort to de-escalate Ukraine crisis."

⁷⁶ "One-on-one interview with Israeli PM Netanyahu."

Ukraine.⁷⁷ Netanyahu's response articulated concerns about the potential for systems provided to Ukraine to fall into the hands of Iran and its associated actors, leading to potential misuse through reverse engineering.⁷⁸ The complexities were further highlighted by increasing pressure from Ukraine for military equipment. Ukraine's Chief of General Staff, Andriy Yermak, expressed disappointment over Israel's persistent refusal to offer military assistance, underscoring Iran's role in the crisis.⁷⁹

Despite these challenges, Israel was able to achieve some success in its role as a Strategic Ally. By providing alternative forms of assistance, such as the potential transfer of artillery shells and the provision of civilian warning systems, Israel demonstrated its commitment to supporting Ukraine and aligning with Western efforts. Netanyahu hinted at the possibility of transferring 250,000 US artillery shells pre-deployed in Israel to Ukraine, suggesting a method where the US would use Israeli ammunition and pass it to Ukraine.⁸⁰ Netanyahu emphasized that the decision-making process regarding such transfers was guided by the United States, highlighting Israel's commitment to its alliance with the US. He stated, "Israel has obligations under existing agreements with the USA," underscoring that bilateral defense cooperation within the framework of Israel-US relations continues to maintain its significance. This statement clearly positions Israel as a loyal strategic ally to the US, even in the complex context of the Russia-Ukraine War.⁸¹ Yet, as Israel considers increasing its support for Ukraine, this could strain its relations with Russia, particularly in the Middle East. Russia's closer military ties with Syria and Iran has a potential to lead Moscow to respond more aggressively towards Israel in regional matters, especially if Israel's support for Ukraine is perceived as antagonistic. As Dunne suggests, the limited humanitarian aid provided by Israel, without further support for Ukraine, effectively amounts to tacit political backing for Russia. This stance risks straining the United States' relationships with Israel.⁸² Israel's approach allowed to contribute to the Western support for Ukraine without directly providing its own weapons systems, thus maintaining a degree of strategic ambiguity in its stance. Furthermore, Israel's ongoing dialogue with both Western allies and Russia allowed it to serve as a valuable source of information and insight for its partners, particularly the United States. Israel's unique position and relationships enabled it to provide perspectives on the conflict that other Western allies might not have access to.

In conclusion, Israel's role performance as a Strategic Ally in the Russia-Ukraine War reflected the complex realities of international relations in a multipolar world. While Israel strove to maintain its commitments to Western allies, particularly the United States, it also had to navigate its own strategic interests and security concerns. The limitations faced by Israel in fully meeting Western expectations for support to Ukraine highlight the

⁷⁷ "Van Hollen, Graham push for additional U.S. support of Ukrainian air defense."

⁷⁸ "Israel's Netanyahu concerned its defense systems may reach Iran if sent to Ukraine."

⁷⁹ Staff, "US charges four Russian agents with hacking energy infrastructure around world."

⁸⁰ "One-on-one interview with Israeli PM Netanyahu."

⁸¹ "One-on-one interview with Israeli PM Netanyahu."

⁸² Charles Dunne, "Arab and Israeli positions on Ukraine war continue to frustrate the US," Arab Center Washington DC, accessed 24.11.2024, <https://arabcenterdc.org/resource/arab-and-israeli-positions-on-ukraine-war-continue-to-frustrate-the-us/>

challenges middle powers face in balancing alliance commitments with other strategic considerations. Ultimately, Israel's experience as a Strategic Ally in this conflict provides valuable insights into how countries navigate competing international pressures and expectations while attempting to maintain their strategic autonomy and security interests in times of global crisis.

Table 3: Role Performances

Role Conception	Efforts	Limitations and Challenges	Achievements
Humanitarian Aid Provider	-Establishment of field hospitals -Provision of medical supplies -Assistance to refugees	-Balancing security arrangements with Russia -Criticism for not providing military equipment -Domestic political considerations	-Treated thousands at field hospitals -Sent 100 tons of aid -Absorbed around 25,000 Ukrainian refugees
Mediator	-Diplomatic initiatives by PM Bennett -Coordinating with Western allies for mediation	-Conflicting expectations from Western allies and strategic interests in Syria -Pressure to provide military aid	-Maintained open communication channels with both sides -Provided insights into the conflict for broader diplomacy
Strategic Ally	-Explored alternative military assistance -Potential transfer of artillery shells -Provided civilian warning systems	-Concerns about potential misuse of military systems -Pressure from Ukraine for more military aid -Broader geopolitical implications	-Demonstrated commitment to supporting Ukraine -Ongoing dialogue with Western allies and Russia

Conclusion

This study set out to explore the intricate dynamics of Israel's foreign policy towards the Russia-Ukraine conflict using the framework of role theory. By focusing on Israel's national role conceptions (NRCs) and the role expectations placed upon it by both Western allies and Russia, we have sought to elucidate the motivations and constraints shaping its diplomatic stance. The analysis reveals that Israel's strategic ambiguity is not merely a product of circumstantial pressures, but a deliberate maneuver rooted in its self-conception and the expectations of the international community.

Israel's NRCs, which include its identity as a democratic state, a regional security actor, and a historical ally of the West, are central to understanding its foreign policy decisions. These conceptions drive Israel to maintain a delicate balance between aligning with its traditional Western partners and managing its strategic security interests in the Middle East, particularly in relation to Russia. The findings show that Israel's foreign policy behavior towards the Russia-Ukraine conflict is a complex interplay between these internal conceptions and external expectations, resulting in a policy that avoids unequivocal alignment with either side.

The application of role theory in this context highlights the utility of the framework

in dissecting state behavior in international relations. It provides a nuanced understanding of how states navigate conflicting pressures and articulate their foreign policies in response to both self-perceptions and external demands. This approach not only fills a significant gap in the existing literature on Israeli foreign policy but also offers broader implications for the study of international diplomacy.

Another benefit of applying a role theoretical perspective in the study was to emphasize that the theory serves as a valuable analytical tool to study other states facing similar dilemmas in foreign policy. Future research could similarly apply the framework of this study to examine other challenging cases where states' regional security concerns and global aspirations overlap. It is noteworthy that role theory is currently underutilized despite its potential to provide meaningful insights into the challenges faced by many countries caught between regional security concerns and global expectations. By extending the application of role theory to similar cases, scholars can further enhance its theoretical utility and delve deeper into the international roles and role dynamics of states.

The application part of the study also points to the potential of role theory to bridge the gap between foreign policy analysis and broader international relations theories. This potential allows scholars to go beyond mainstream foreign policy theories and approaches by integrating different social science concepts such as identity, perception and expectation into foreign policy decision-making processes. Future research could explore how role theory interacts with constructionist approaches through different case studies or how non-state actors interact with the role of non-state actors in global politics.

For policymakers, the insights gained from this analysis underscore the importance of recognizing the multifaceted nature of national role conceptions and their impact on foreign policy. As states like Israel continue to operate in an increasingly polarized global environment, understanding the interplay between NRCs and role expectations will be crucial for formulating strategies that effectively manage international relationships and security imperatives.

In conclusion, Israel's cautious and ambivalent approach to the Russia-Ukraine conflict exemplifies the strategic calculus inherent in its national role conceptions. By leveraging role theory, this research sheds light on the underlying drivers of Israel's foreign policy, offering both theoretical advancements and practical guidance for navigating the complexities of modern statecraft. The insights from this study contribute to a deeper understanding of how states like Israel balance competing international expectations, reinforcing the relevance of role theory in contemporary geopolitical analyses.

Beyanname:

1. Etik Kurul İzni: Etik Kurul İzni gerekmemektedir.

2. Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar, makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan etmektedirler.

3. Çıkar Çatışması Beyanı: Yazarlar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedirler.

Declarations:

1. **Ethics approval:** Not applicable.

2. **Author contribution:** The authors declare they have contributed equally to the article.

3. **Competing interests:** The authors declare no competing interests.

KAYNAKÇA

- "120,000 dead and counting: A new estimate from Meduza and Mediazona shows the rate of Russian military deaths in Ukraine is only growing." Meduza. Accessed 15.11.2024. <https://meduza.io/en/feature/2024/07/05/a-new-estimate-from-meduza-and-mediazona-shows-the-rate-of-russian-military-deaths-in-ukraine-is-only-growing>
- Ahronheim, Anna. "Israel won't give Ukraine weapons, will help make missile warning system - Gantz." The Jerusalem Post. Accessed 15.11.2024. <https://www.jpost.com/breaking-news/article-720028>
- Akbaba, Yasemin & Özgür Özdamar. *Role Theory in the Middle East and North Africa: Politics, Economics and Identity*. London: Routledge, 2019.
- Amir, Merav. "The Israeli reaction to the war in Ukraine." The Institute for Human Sciences. Accessed 15.11.2024. <https://www.iwm.at/publication/iwmpost-article/the-israeli-reaction-to-the-war-in-ukraine>
- Aran, Ammon. *Israeli Foreign Policy since the End of the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
- Aronoff, Yael S. *The Political Psychology of Israeli Prime Ministers: When Hard-Liners Opt for Peace*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- Bar-Siman-Tov, Yaacov. *Israel, the Superpowers, and the War in the Middle East*. New York: Praeger Pub Text, 1987.
- Berman, Lazar. "Bennett refrains from condemning Russia in first remarks since invasion of Ukraine." The Times of Israel. Accessed 15.11.2024. <https://www.timesofisrael.com/bennett-refrains-from-condemning-russia-in-first-remarks-since-invasion-of-ukraine/>
- Berman, Lazer. "Israel focusing on closing loopholes, not imposing Russia sanctions, officials say." The Times of Israel. Accessed 18.12.2024. <https://www.timesofisrael.com/israel-not-about-to-impose-sanctions-on-russia-or-oligarchs-officials-say/>
- Boxerman, Aaron & Jacob Magid. "European diplomat criticizes Israeli balancing act on Ukraine invasion." The Times of Israel. Accessed 18.12.2022. <https://www.timesofisrael.com/european-diplomat-criticizes-israeli-balancing-act-on-ukraine-invasion/>
- Cashman, Greer Fay. "Herzog joins call for Israelis to immediately leave Ukraine." The Jerusalem Post. Accessed 15.11.2024. <https://www.jpost.com/israel-news/politics-and-diplomacy/article-698557>
- "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Dünyanın neresinde bir mazlum, mağdur, garip, hakkı hukuku ihlal edilen insan varsa tüm gücümüzle biz onların yanındayız." İletişim Başkanlığı. Accessed 15.11.2024. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-dunyanin-neresinde-bir-mazlum-magdur-garip-hakki-hukuku-ihlal-edilen-insan-varsa-tum-gucumuzle-biz-onlari-yanindayiz>

- Doğan Akkaş, Betül. "Bahraini-Turkish Relations." *Insight Turkey* 26/2 (2024): 205-228.
- Dunne, Charles. "Arab and Israeli positions on Ukraine war continue to frustrate the US." Arab Center Washington DC. Accessed 15.11.2024. <https://arabcenterdc.org/resource/arab-and-israeli-positions-on-ukraine-war-continue-to-frustrate-the-us/>
- Dupeyron, Catherine. "Ukraine war sparks divisions among Israel's Russian population." Worldcrunch. Accessed 15.11.2024. <https://worldcrunch.com/focus/the-great-dilemma-of-russian-speaking-israelis>
- Elgström, Ole & Michael Smith. *The European Union's Roles in International Politics: Concepts and Analysis*. London: Routledge, 2006.
- Folz, Rachel. "Does EU membership matter?" In *Role Theory in International Relations*, edited by Sebastian Harnisch, Cornelia Frank & Hanns W. Maull, 147-164. London: Routledge, 2011.
- "For the first time since the beginning of the war in Ukraine, an Israeli Foreign Minister is visiting Kyiv." Ministry of Foreign Affairs Israel. Accessed 15.11.2024. <https://www.gov.il/en/departments/news/fm-cohen-diplomaticvisit-to-kiev>.
- Frantzman, Seth J. "U.S., Israel, and Russia focus on Syria." Middle East Forum. Accessed 15.11.2024. <https://www.meforum.org/us-israel-and-russia-focus-on-syria>
- Freedman, Robert O. Israel's Tightrope between Russia and Ukraine, Middle East Forum. Accessed 12.12.2024. <https://www.meforum.org/middle-east-quarterly/israel-tightrope-between-russia-and-ukraine>
- Freilich, Charles D. "National security decision-making in Israel: Improving the process." *Middle East Journal* 67/2 (2013): 257-266.
- Gelvin, James L. *The Israel-Palestine Conflict: One Hundred Years of War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Glod, Katia. "Europe's dark future: How might a protracted conflict between Russia and Ukraine affect Europe?." European Leadership Network. Accessed 15.11.2024. <https://europeanleadershipnetwork.org/commentary/europes-dark-future-how-might-a-protracted-conflict-between-russia-and-ukraine-affect-europe/>
- Gordis, Daniel. *Israel: A Concise History of a Nation Reborn*. New York: HarperCollins Publishers, 2016.
- "Government approves establishing a field hospital in Ukraine." Ministry of Foreign Affairs. Accessed 15.11.2024. <https://www.gov.il/en/pages/government-approves-field-hospital-in-ukraine-14-mar-2022>
- Grossman, Michael, Francis Schortgen & Gordon M. Friedrichs. *National Role Conceptions in a New Millennium: Defining a Place in a Changing World*. London: Routledge, 2022.
- Hokayem, Emil. "The Gulf states, Israel and Turkiye: Reactions to the war in Ukraine." International Institute for Strategic Studies. Accessed 15.11.2024. <https://www.iiss.org/online-analysis/online-analysis/2023/02/the-gulf-states-israel-and-turkiye-reactions-to-the-war-in-ukraine/>
- Holsti, Kalevi. "National role conceptions in the study of foreign policy." *International Studies Quarterly* 14/3 (1970): 233-309.

- Iordache, Ruxandra. "Israel's Netanyahu concerned its defense systems may reach Iran if sent to Ukraine." CNBC. Accessed 15.11.2024. <https://www.cnn.com/2023/06/29/israels-netanyahu-concerned-its-defense-systems-may-reach-iran-if-sent-to-ukraine.html>
- "Israel condemns attack in Ukraine." Ministry of Foreign Affairs. Accessed 15.11.2024. <https://www.gov.il/en/pages/israel-condemns-attack-in-ukraine-24-feb-2022>.
- "Israel to host 25,000 Ukrainian citizens until the danger subsides in their country." Ministry of Foreign Affairs. Accessed 15.11.2024. <https://www.gov.il/en/pages/israel-to-host-25000-ukrainian-citizens-8-3-2022>
- "Israeli Aid to Syria." Stand With Us. Accessed 15.11.2024. <https://www.standwithus.com/factsheets-israeli-aid-to-syrians>
- "Israeli efforts at mediation set to continue." Britain Israel Communications and Research Centre. Accessed 15.11.2024. <https://www.bicom.org.uk/news/israeli-efforts-at-mediation-set-to-continue/>.
- Jones, Clive & Emma C. Murphy. *Israel: Challenges to Identity, Democracy, and the State*. London: Routledge, 2002.
- Kaarbo, Juliet. "Influencing Peace: Junior Partners in Israeli Coalition Cabinets." *Cooperation and Conflict* 31/3 (1996): 243-284.
- Keller Lynn, Carrie. "100 tons of humanitarian aid en route from Israel to Ukraine." The Times of Israel. Accessed 15.11.2024. <https://www.timesofisrael.com/100-tons-of-humanitarian-aid-en-route-from-israel-to-ukraine/>
- Kelner, Shaul. "As Russia threatens to shutter Jewish Agency, many hear echoes of the past." The Times of Israel. Accessed 15.11.2024. <https://www.timesofisrael.com/as-russia-threatens-to-shutter-jewish-agency-many-hear-echoes-of-the-past/>
- Khalidi, Rashid I. *The Hundred Years' War on Palestine: A History of Settler Colonialism and Resistance, 1917-2017*. Picador, 2020.
- Lazaroff, Tovah & Lahav Harkov. "Israel to condemn Russia's invasion of Ukraine at UNGA - Lapid." The Jerusalem Post. Accessed 15.11.2024. <https://www.jpost.com/international/article-698867>
- Le Prestre, Philippe G. *Role Quests in the Post-Cold War Era: Foreign Policies in Transition*. Montreal: McGill-Queen's University Press, 1997.
- Lis, Jonathan & Liza Rozovsky. "PM Netanyahu slams 'disgraceful' Palestinian-led UN vote on ICJ: 'Does not bind Israel'." Haaretz. Accessed 15.11.2024. <https://www.haaretz.com/israel-news/2022-12-31/ty-article/.premium/netanyahu-asked-zelenskyy-to-vote-against-palestinian-un-request-ukrainian-official-says/00000185-692a-d6a2-adf5-69ea465a0000>
- Loera-Gonzalez, Omar A. *Role Theory and Mexico's Foreign Policy*. London: Routledge, 2023.
- Magen, Amichai. "Comparative assessment of Israel's foreign policy response to the 'Arab Spring'." *Journal of European Integration* 37/1 (2015): 113-133.
- Magid, Jacob. "Condemning Russia on global stage, Israel at UN says Ukraine invasion must end." The Times of Israel. Accessed 15.11.2024. <https://www.timesofisrael.com/condemning-russia-on-global-stage-israel-at-un-says-ukraine-invasion-must-end/>

- "Major non-NATO allies." Defense Security Cooperation Agency. Accessed 15.11.2024. <https://samm.dsca.mil/glossary/major-non-nato-allies>.
- Malici, Akan & Stephen G. Walker. *Role Theory and Role Conflict in U.S.-Iran Relations: Enemies of Our Own Making*. London: Routledge, 2016.
- Mauß, Hanns W. "Germany and Japan: The new civilian powers." *Foreign Affairs* 69/5 (1990/91): 91-106.
- Mayring, Philip. *Einführung in die Qualitative Sozialforschung*. Weinheim und Basel: Beltz Verlag, 1999.
- Milton-Edwards, Beverley. *The Israeli-Palestinian Conflict: A People's War*. London: Routledge, 2008.
- "One-on-one interview with Israeli PM Netanyahu." CNN. Accessed 15.11.2024. <https://transcripts.cnn.com/show/se/date/2023-01-31/segment/01>.
- "PM Bennett attends BGI Airport departure ceremony for the Israeli aid delegation that will establish a field hospital in Ukraine." Prime Minister's Office. Accessed 15.11.2024. https://www.gov.il/en/pages/event_hospital210322
- "PM Bennett speaks with Ukrainian President Volodymyr Zelensky." Prime Minister's Office. Accessed 15.11.2024. https://www.gov.il/en/pages/spoke_ukraine
- Poroskoun, Georgy & Yaron Gamburg. "Changing Israel's policy on Russia and Ukraine." Institute for National Security Studies. Accessed 15.11.2024. <https://www.inss.org.il/publication/russia-ukraine-israel/>
- Rakov, Dov. "Israel's Russia-Ukraine dilemma." Australia/Israel & Jewish Affairs Council. Accessed 15.11.2024. <https://aijac.org.au/australia-israel-review/israels-russia-ukraine-dilemma/>
- Rakov, Dov. "The Netanyahu Government's Approach to Russia and Ukraine." Washington Institute. Accessed 15.11.2024. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/netanyahu-governments-approach-russia-and-ukraine>
- Ravid, Barak. "Inside Israel's failed Ukraine-Russia mediation efforts." Axios. Accessed 15.11.2024. <https://www.axios.com/2023/02/22/israel-russia-invasion-ukraine-bennett-mediation-failure>
- Ravid, Barak. "Israel's Bennett emerges as key mediator between Putin and Zelensky." Axios. Accessed 18.12.2024. <https://www.axios.com/2022/03/09/bennett-mediator-russia-ukraine-putin-zelensky>
- Ravid, Barak. "Israeli foreign minister promises Zelenskiy more aid, rebuilding help." Reuters. Accessed 15.11.2024. <https://www.reuters.com/world/israeli-foreign-minister-ukraine-first-time-since-war-began-2023-02-16/>
- "Remarks by President Biden at the Summit for Democracy Virtual Plenary on Democracy Delivering on Global Challenges." The White House. Accessed 15.11.2024. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2023/03/29/remarks-by-president-biden-at-the-summit-for-democracy-virtual-plenary-on-democracy-delivering-on-global-challenges/>

- Rose, Emily. "Israel offers help with air-attack alerts, but Ukraine wants interceptors." Reuters. Accessed 15.11.2024. <https://www.reuters.com/world/israel-edges-toward-air-defence-assistance-ukraine-2022-10-19/>
- Roundtree, Cheyenne. "Israeli prime minister breaks Sabbath to meet with Putin in effort to de-escalate Ukraine crisis." The Daily Beast. Accessed 15.11.2024. <https://www.thedailybeast.com/israeli-prime-minister-naftali-bennett-breaks-sabbath-to-meet-putin-in-effort-to-de-escalate-ukraine-crisis>
- Sandler, Shmuel. "Judaism: State and foreign policy." In *Routledge Handbook of Religion and Politics*, edited by Jeffrey Haynes, 128-141. London: Routledge, 2016.
- Scheindlin, Dahlia. "Should Israel Arm Ukraine? Israeli Generals Speak Out." Haaretz. Accessed 18.12.2014. <https://www.haaretz.com/israel-news/2022-03-16/ty-article-opinion/.highlight/should-israel-arm-ukraine-israeli-generals-speak-out/00000180-5bb5-db1e-a1d4-dff5d2af0000>.
- "Secretary Blinken's Meeting with Israeli Prime Minister Bennett." U.S. Embassy in Israel. Accessed 15.11.2024. <https://il.usembassy.gov/secretary-blinkens-meeting-with-israeli-prime-minister-bennett/>
- Shlaim, Avi. *The Iron Wall Israel and the Arab World*. London: Penguin Books, 2000.
- Staff, ToI. "Bennett declined Zelensky's request for military aid, report says." The Times of Israel. Accessed 15.11.2024. <https://www.timesofisrael.com/bennett-declined-ukrainian-request-for-military-aid-report-says/>
- Staff, ToI. "Bennett empathizes with Zelensky, rejects Holocaust parallel, says mediation ongoing". The Times of Israel. Accessed 15.11.2024. <https://www.timesofisrael.com/bennett-pummeled-by-zelensky-insists-israel-doing-more-than-others-to-aid-ukraine/>.
- Staff, ToI. "Israeli lawmakers seethe at Zelensky's 'outrageous' Holocaust comparisons." The Times of Israel. Accessed 15.11.2024. https://www.timesofisrael.com/liveblog_entry/israeli-lawmakers-seethe-at-zelenskys-outrageous-holocaust-comparisons/
- Staff, ToI. "Report: Bennett's political partners warned him Ukraine mediation could backfire." The Times of Israel. Accessed 15.11.2024. <https://www.timesofisrael.com/report-bennetts-political-partners-warned-him-ukraine-mediation-could-backfire/>
- Staff, ToI. "US charges four Russian agents with hacking energy infrastructure around world." The Times of Israel. Accessed 15.11.2024. <https://www.timesofisrael.com/liveblog-march-24-2022/>
- Stahl, Julie. "Israeli Field Hospital Provides 'Hope Without Boundaries' in Western Ukraine." CBN. Accessed 15.11.2024. <https://cbn.com/news/news/israeli-field-hospital-provides-hope-without-boundaries-western-ukraine>
- "Ukraine's losses in the war." UALosses. Accessed 15.11.2024. <https://ualosses.org/soldiers/>
- Van Hollen, Chris. "Van Hollen, Graham push for additional U.S. support of Ukrainian air defense." Chris Van Hollen. Accessed 15.11.2024. <https://www.vanhollen.senate.gov/news/press-releases/van-hollen-graham-push-for-additional-us-support-of-ukrainian-air-defense>
-

- Walker, Stephen G. "National role conceptions and systemic outcomes." In *Psychological Models in International Politics*, edited by Lawrence S. Falkowski, 169-210. Boulder: Westview Press, 1979.
- "We fight to defend Europe's way of life – Zelensky." BBC. Accessed 15.11.2024. <https://www.bbc.com/news/live/uk-politics-64580204>
- Wendt, Alexander. *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Wish, Naomi B. "Foreign policy makers and their national role conceptions." *International Studies Quarterly* 24/4 (1980): 532-554.
- Zaig, Gadi. "Most Israelis back government's policy on Ukraine-Russia war - survey." The Jerusalem Post. Accessed 15.11.2024. <https://www.jpost.com/israel-news/article-702351>
- Zinchenko, Stanislav. "How the Russia-Ukraine war has impacted logistics routes and supply chains." GMK Center. Accessed 15.11.2024. <https://gmk.center/en/posts/how-the-russia-ukraine-war-has-impacted-on-logistics-routes-and-supply-chains/>.

PETR SHAFIROV AND RUSSIAN STRATEGIC CULTURE

 Orhan GAFARLI^a

Abstract

This study examines the role of Russia's strategic culture in shaping its foreign policy by analyzing historical, legal, and cultural constructs. Focusing on key concepts such as "kinship," "people," and "just war," this study shows how these elements shape the continuity of Russia's imperial identity and geopolitical goals. It does so through the work of Baron Petr Shafirov, Russia's first international lawyer and statesman. It focuses on "A Discourse Concerning the Just Causes of the War Between Sweden and Russia," written by Shafirov in 1717, as a foundational text in the development of Russia's strategic culture. This is because Shafirov constructs a conceptual framework that articulates Russia's imperial claim under Peter I, bringing together the Russian past and the thinking of the time. At the same time, this text tells us how the Russian bureaucracy perceived and interpreted the concepts of European international law literature. Likewise, Shafirov's construction of the concepts of "kinship," "people," and "just war" on the basis of the concepts of "kinship," "people," and "just war" to legitimize Russia's actions in its foreign and expansionist policy shows how it has been historically constructed and even continues to the present day. Shafirov's work, which is a history of international law and diplomacy, is one of the cornerstones in the construction of strategic culture and requires analysis and interpretation using the interpretivist method. In this study, we will first explain the concept of strategic culture and then discuss its logic and functioning in Russia's foreign policy. Then Shafirov's work will be analyzed in this context.

Keywords: Russia, Eurasia, Russian strategic culture, Russian kinship, Russian war, Russian geopolitics imperialism.

PETR SHAFİROV ve RUS STRATEJİK KÜLTÜRÜ

Öz

Bu çalışma, tarihsel, yasal ve kültürel yapıları analiz ederek Rusya'nın stratejik kültürünün dış politikasını şekillendirmedeki rolünü incelemektedir. "Soydaşlık", 'halk' ve 'adil savaş' gibi anahtar kavramlara odaklanan bu çalışma, bu unsurların Rusya'nın emperyal kimliğinin ve jeopolitik hedeflerinin sürekliliğini nasıl şekillendirdiğini göstermektedir. Bunu da Rusya'nın ilk uluslararası hukukçusu ve devlet adamı olan Baron Petr Shafirov'un çalışmaları üzerinden yapıyor. Rusya'nın stratejik kültürünün gelişiminde temel bir metin olarak Şafirov tarafından 1717'de yazılan "İsveç ve Rusya Arasındaki Savaşın Haklı Sebepleri Üzerine Bir Çalışma" ya

^a Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara/Türkiye, gafarov@ankara.edu.tr

odaklanmaktadır. Zira Shafirov, Rusya'nın I. Petro dönemindeki imparatorluk iddiasını ifade eden kavramsal bir çerçeve inşa ederek Rus geçmişini ve dönemin düşüncesini bir araya getirmektedir. Bu metin bize Rus bürokrasisinin Avrupa uluslararası hukuk literatüründeki kavramları nasıl algıladığını ve yorumladığını da anlatmaktadır. Aynı şekilde Shafirov'un Rusya'nın dış ve yayılmacı politikasındaki eylemlerini meşrulaştırmak için "soydaşlık", "halk" ve "haklı savaş" kavramlarını temel alarak inşa etmesi, tarihsel olarak nasıl inşa edildiğini ve hatta günümüze kadar nasıl devam ettiğini göstermektedir. Shafirov'un bir uluslararası hukuk ve diplomasi tarihi niteliğinde olan eseri, stratejik kültürün inşasında köşe taşlarından biridir. Bu yüzden yorumsamacı yöntem kullanılarak analiz edilmeyi ve yorumlanmayı gerektirir. Böylelikle bu çalışmada öncelikle stratejik kültür kavramı açıklanacak ve ardından Rusya'nın dış politikasındaki mantığı ve işleyişi tartışılacaktır. Ardından Shafirov'un çalışması bu bağlamda analiz edilecektir.

Anahtar kelimeler: Rusya, Avrasya, Rus stratejik kültürü, Rus soydaşlığı, Rus savaşı, Rus jeopolitiği, emperyalizm.

ПЕТР ШАФИРОВ И РОССИЙСКАЯ СТРАТЕГИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА

Аннотация

В данном исследовании рассматривается роль стратегической культуры России в формировании её внешней политики посредством анализа исторических, правовых и культурных конструкторов. Сосредоточив внимание на таких ключевых понятиях, как «соотечественники», «народ» и «справедливая война», исследование демонстрирует, как эти элементы способствуют преемственности имперской идентичности и геополитических целей России. В качестве примера используется творчество барона Петра Шафирова — первого российского юриста-международника и государственного деятеля. В центре внимания — «Рассуждение о справедливых причинах войны между Швецией и Россией», написанное Шафировым в 1717 году, которое является основополагающим текстом в развитии российской стратегической культуры. Это связано с тем, что Шафиров создал концептуальную схему, формулирующую имперские притязания России при Петре I, объединяя русское прошлое и современное ему политическое мышление. В то же время данная работа демонстрирует, как российская бюрократия воспринимала и интерпретировала концепции европейской литературы по международному праву. Аналогичным образом, использование Шафировым понятий «соотечественники», «народ» и «справедливая война» для легитимации действий России во внешней и экспансионистской политике показывает, как исторически складывалась эта практика и как её риторика продолжает существовать по сей день. Работа Шафирова, представляющая собой выдающийся труд по истории международного права и дипломатии, является одним из краеугольных камней формирования российской стратегической культуры и требует тщательного анализа и интерпретации с применением интерпретативистского подхода. В данном исследовании сначала объясняется понятие стратегической культуры, а затем рассматриваются её логика и функционирование во внешней политике России. В этом контексте проводится анализ работы Шафирова.

Ключевые слова: Россия, Евразия, Российская стратегическая культура, русское родство, русская война, российская геополитика, империализм.

Introduction

This article examines how Russia's strategic culture shapes its foreign policy and legitimizes its military interventions. It seeks to illuminate the mechanisms through which Russia legitimizes its actions on the global stage by drawing on historical narratives and interpretations of international law literature.

The main research question is supported by several sub-questions that allow for a comprehensive examination of the topic: a) How is the concept of strategic culture defined and what concepts contribute to its construction in the Russian context? b) What role do concepts such as "kinship," "people," and "just war" play in shaping Russia's imperial identity and justifying its military interventions? c) How did the construction of the text in Baron Petr Shafirov's *International Law* contribute to the formation of Russia's strategic culture?

The central thesis of this study is that Russia's strategic culture, firmly rooted in its imperial legacy and constructed through concepts such as "kinship," "people," and "just war," serves as a fundamental framework for shaping its foreign policy. This argument is based on three main claims: Russia's strategic culture reflects an enduring imperial identity that has informed its actions from the tsarist era to the present. Shafirov's 1717 book, while a historical law text, illustrates how it adapted norms of international law to legitimize Russian state actions. Strategic culture functions as a repository of knowledge that allows Russian elites to draw on historical narratives and symbols to legitimize their policies and interventions in a changing geopolitical context.

To examine these aspects, the study employs a qualitative research approach based on historical case analysis and interpretive methods. The study uses key texts, including "A Discourse on the Just Causes of the War between Sweden and Russia: 1700-1721" by Baron Petr Shafirov, to understand the key elements of Russian strategic culture. The qualitative approach emphasizes the role of narratives, symbols, and cultural codes in shaping strategic decision-making processes. In particular, Shafirov's book allows for historical case studies to examine how concepts such as "kinship," "people" and "just war" are reinterpreted and integrated into Russia's geopolitical strategy. This methodological framework also incorporates insights from interdisciplinary fields such as sociology, anthropology, and international relations to provide a comprehensive understanding of Russia's strategic culture.

The interpretivist methodology employed in this study is operationalized through qualitative content analysis of primary and secondary texts, particularly Shafirov's 1717 legal treatise. This is complemented by three contemporary case studies—Georgia (2008), Crimea (2014), and Ukraine (2022)—to examine how key concepts such as "kinship" and "people" have evolved and been strategically deployed in Russian foreign policy. These cases were selected due to their explicit invocation of ethnic solidarity, historical rights, and cultural proximity, reflecting continuity from early imperial discourse to modern geopolitical strategies.

The first section introduces the concept of strategic culture, exploring its theoretical foundations and relevance to the field of international relations. It draws on definitions from Cold War studies and subsequent interdisciplinary approaches to situate Russia's strategic culture within broader debates on the relationship between culture, power, and foreign policy. The second part examines the historical origins of Russia's strategic culture, focusing on key events such as the Treaty of Westphalia (1648), the Northern Wars (1700-1721), and the expansionist policies of Tsarist Russia. Special emphasis is placed on studies explaining Shafirov's principles of "just war" and the formation of the concept of saturation and the people as key elements of Russian identity.

The penultimate section analyzes the interaction between legal traditions and cultural narratives in shaping Russian strategic culture. An examination of the linguistic and conceptual innovations in Shafirov's text reveals that Russia has historically adapted and localized international legal norms to serve its own geopolitical ambitions. The conclusion provides a synthesis of the findings and an analysis of the broader implications of Russia's strategic culture for global security and international relations. It argues that understanding Russia's strategic culture is essential to predicting its future behavior and addressing the challenges it poses to the international order.

This article contributes to the study of strategic culture that emerged during the Cold War by analysing the first study of Russian international law that played an important role in the formation of Russia's historical strategic culture. Similarly, while most existing studies of Russia's foreign policy focus on its geopolitical ambitions and power dynamics, this study emphasises the role of historical narratives, legal traditions and cultural codes in shaping Russia's strategic choices. By analysing Shafirov's book as a foundational text, this research seeks to offer a different perspective on the emergence and persistence of Russia's strategic culture.

Moreover, the study's emphasis on the concepts of "kinship," "people," and "just war" offers insights into how Russia shapes its identity and justifies its actions. These concepts are not just historical relics; they remain active components of Russia's contemporary geopolitical strategy. By illuminating the cultural and historical underpinnings of Russia's strategic culture, this study provides insights into the fundamental motivations that shape its foreign policy. Such an understanding is important for those engaged in policymaking, analysis, and scholarship as they engage with Russia and address the challenges it poses to global stability.

As a result, this study reveals the enduring influence of strategic culture on the formation of Russian identity and behavior. With its interdisciplinary approach and focus on historical narratives, this study contributes to the field by effectively bridging the gap between theoretical and practical analysis of strategic culture.

Studies on Russia's foreign policy often emphasize the relevance of Russia's strategic culture and national character. Russia constructs its legitimacy out of a blend of imperial culture, a unique representation of Europe and Asia, and seeks legitimacy in times of war and peace based on this identity. Russia's experience in international relations, especially during the tsarist and Soviet periods, serves as a stock of knowledge

that it draws from during the federation period, and this is reflected in the discourse maintained by its leaders. Schutz puts forward the concept of the “stock of knowledge” as a vast storehouse of data that is formed by experience and historical processes.¹ Anthony Giddens who also spoke about the concept of “stock of knowledge”, explains that practical orientations and routinized behavior of actors are based on the stock of knowledge.² In the post-Cold War period, the geopolitical continuity and civilizational (Eurasian) empire theses pursued by the Russian Federation in its foreign policy and the dialogue it established between the past and the present led to the routinization of its behavior. Routinization is seen as a practical orientation within the stock of knowledge and is meant to put the imperial image into practice.

The post-Cold War Russian Federation’s perspective on the reconstruction of the European and Asian security umbrella and its efforts to defend its position as a global power impacted fragile global security. With the Russia-Georgia War in 2008, the annexation of Crimea in 2014, and the Ukrainian War in 2022, Russia has shown that it has not given up on its geopolitical continental empire thesis and has attempted to justify its military interventions as self-defense.³ Such an endeavor poses an ontological problem linked to Russia’s historical mission. By accepting Russia’s imperial culture and national character as its strategic culture, Russia creates a mission-laden identity for itself while positioning its opponents/other civilizations as the “other”. The statement by Vladimir Putin, who has been the ruler of Russia for more than two decades, “Why do we need a world if Russia is not in it?”⁴ is an indication that the Russian state (in the version represented by Putin as a political leader) sees its own existence as indispensable for the world.

The aim of this article is to show what strategic culture of the Russian state is and how it is shaped. First of all, it will look at how the concept of strategic culture is defined and how this concept corresponds to the Russian case. Based on the assumption that oral and written culture are important in the formation of strategic culture, we will look at the first Russian legal text with implications for its foreign policy. This text was written by baron Petr Shafirov in 1717 at the request of Tsar Peter I at the time of the Northern Wars between Russia and Sweden (1700-21) and is titled “A Discourse Concerning the Just Causes of the War Between Sweden and Russia: 1700-1721.”⁵ This book deals with how the concept of kinship was constructed in Russia’s war against Sweden with reliance on the concepts of ‘just war’, ‘civilized people’ and ‘loyalty to covenant’, which are important in shaping Russia’s strategic culture. In the last part of the article, it will be shown that this treatise, which is seen as an important work in the shaping of Russian strategic culture, is

¹ Alfred Schutz *et al.*, “Concept and Theory Formation in the Social Sciences”, *The Journal of Philosophy* 51/9 (1954): 262.

² Giddens, Anthony, *New Rules of Sociological Method* (California: Stanford University Press., 1993), 87.

³ Sten Rynning, “The False Promise of Continental Concert: Russia, the West and the Necessary Balance of Power”, *International Affairs* 91/ 3 (2015): 543.

⁴ “Why Do We Need a World if Russia Is Not In It?,” *The Moscow Times*, February 28, 2022, accessed December 18, 2023, <https://www.themoscowtimes.com/2022/02/28/why-do-we-need-a-world-if-russia-is-not-in-it-state-tv-presenter-opens-show-with-ominous-address-a76653>

⁵ See Petr Pavlovich Shafirov, *Razsuzhdeniye kakiye zakonnyye prichiny Yego Tsarskoye Velichestvo Petr Pervyy tsar i povelitel' vserossiiskii: k nachatiyu voyny protiv Korolya Karla 12, Shvedskogo 1700*. Sankt-Peterburg, 1722.

still relevant in today's Russia and thus the strategic culture has not undergone drastic changes.

1) Strategic Culture and International Relations

The studies on strategic culture as a field of working on directions of the rivalry between the Soviet Union and the United States, began during the Cold War. This concept was introduced by the US-based RAND research center in a report titled *Soviet Strategic Culture* and defined as follows: "the sum total of ideas, conditioned emotional responses, and habitual patterns of behavior that members of a national strategic community acquire through education or imitation."⁶ Strategic culture studies, which later found a place within Gramscian and constructivist international relations studies, became interdisciplinary by drawing from sociology and anthropology. Taking the concept of culture as a basis, this concept identifies the common sense of societies through oral and written transmission between generations and aims to predict their behavior. Based on the assumption of being able to read strategic goals through cultural codes, the concept aims to interpret the past and present and to make predictions about the future. As Gabriel Almond and Sidney Verba put it, political culture is "a subset of a society's beliefs and values about the political system". Strategic culture can also be seen as an integrated system of symbols (e.g. argumentation structures, languages, analogies, metaphors) that serve to form strategic choices.⁷

In order to strengthen the theoretical basis of strategic culture, this study also incorporates foundational works by Jack Snyder and Colin S. Gray. Snyder's seminal 1977 RAND report defined Soviet strategic culture as a historically informed, ideologically infused framework that influences elite behavior in times of war. Meanwhile, Gray emphasized the symbolic and mythic aspects of strategic behavior, framing strategic culture as a persistent set of national habits in thinking about force. These works help situate the Russian case within a broader comparative literature and clarify the interpretive lens through which this study approaches historical and contemporary discourses in Russian foreign policy.⁸

Viewing strategic culture as a stock of knowledge and assuming it as a set of practical orientations raises two important questions: how is the relationship between power and knowledge shaped, and how are definitions within the stock of knowledge transmitted and reproduced? The more knowledge is related to power, the more it enables power itself to cluster in a place, to construct a legitimate *Self* based on knowledge. Although this reciprocal relationship and the resulting path dependency push social scientists towards a structural trap, what should not be overlooked is that the subject and the group are the main carriers of knowledge.

This relationship between power and the subject also enables the production of knowledge, the construction of culture and the formation of a stock of knowledge. If we

⁶ Jack L. Snyder, "The Soviet strategic culture: Implications for limited nuclear operations", *Rand Cooperation* (Santa Monica, CA: RAND Corporation, 1977), 4-8.

⁷ Gabriel A. Almond & Sydney Verba, *Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations* (1963): 11-14.

⁸ See. Colin Gray, *S. Modern Strategy*. Oxford University Press, (1999).

take it as an assumption that the production of knowledge is based on the agenda of power and is produced in line with its demands and desires within its contexts, the transfer of this knowledge and concepts is also in question in the interactions of communities with each other.⁹ In the process of transferring concepts and meanings from one community to another, additional knowledge is produced. At the same time, we see that these concepts are adopted with the adjustment to the common sense of the recipient community. For that reason, linguistic accuracy in translation is of high importance during the transfer of concepts, differentiation of meanings and its role in solving problems in the new context, especially when it comes to the agenda of power.¹⁰ Therefore, the production of knowledge and concepts throughout three centuries in Russia and its evolution into practical implementation, oral and written narratives in the strategic culture of the empire become a priority. Eventually, the image of *self* and *other* is packed in this stock of knowledge, which, in turn, is preserved through its intergenerational reproduction.

Taking strategic culture as a sole basis to explain today's policies, however, is a structural trap which should be avoided. The assumption that a state or a government are devoid of agency due to path dependency is not laid in the premise of this article. It is more meaningful not to see strategic culture as a stock of ideas interpreted in isolation. Throughout history, the information transmitted by different groups and subjects has been altered and adapted to new context. There is a conscious and unconscious interaction of symbols, discourses, social representations, or images employed by the ruling elites.¹¹ This interaction undergoes change through accidental additions, socialization, and power. In this process of accidental encounter, it is seen that the social interaction of subjects is transformed into practical realization. Therefore, this study argues that the knowledge and ideas within strategic culture are multifaceted, that this culture constantly produces subjects and allows for practical orientations.

2) Historical Roots of Russia's Strategic Culture

The cultural and historical legitimacy of Russia's foreign policy behavior does not date back to the distant past. The establishment of the international relations order with the Treaty of Westphalia in 1648, the effective position of the Russian Empire in Europe and Asia as a result of its expansionist policies since the eighteenth century, and its control and management of a large geography have played an important role in determining the country's foreign policy. Russia's strategic culture influences its foreign policy decisions. This article focuses on the imperial character of the country's strategic culture, which is one of the foundations of the Russian state.

It can be observed that Russia has five missions that it undertakes through its strategic culture: protector of Orthodox geopolitics¹², protector of the Slavic/Russian

⁹ V. Polsky & V. S. Rjeuchky, *Laboratoriya Ponyatij: Perevod i Yaziki Politiki v Rossii XVIII veka*, Pod red. S. V. Polsky & V. S. Rjeuchky (Moscow: 2022), 29.

¹⁰ Polsky & Rjeuchky, *Laboratoriya ponyatij*, 31.

¹¹ Serge Moscovici, "On social representations. Perspectives on everyday understanding," In J. Forgas (Ed.), *Social Cognition* (London: 1981), 188.

¹² Lucian N. Leustean, "Eastern Orthodoxy, Geopolitics and the 2016 'Holy and Great Synod of the Orthodox Church,'" *Geopolitics* 23 /1 (2018): 205-06.

world¹³, protector of Eurasian civilization, protector of the former Soviet space (the Near Abroad doctrine), and protector of global conservative values in world politics (counterrevolutionary). In the post-Cold War era, the Russian Federation is striving to realize these five strategic missions, which are important components of its imperial culture.

The mission of the protector of Orthodox geopolitics, based on the imperial thesis of Russia being the Third Rome, covers a wide area from Moscow to Jerusalem, while the Slavic/Russian World (*Russkiy Mir*) extends to Eastern Europe, the Baltics and the Balkans.¹⁴ The protectorate of the post-Soviet space is a mission of a large state responsible for security and stability in the neighborhood, the Near Abroad that encompasses former Soviet republics.¹⁵ The thesis of conservatism or counter-revolutionism originates in the attempt to preserve monarchies in the face of revolutions like the French Revolution (1789), and pursued by the Holy Alliance formed by Tsarist Russia and the Austrian Empire after the Napoleonic Wars. In the Tsarist Russia, the principles of orthodoxy, autocracy and people proposed by Sergey Uvarov, the Minister of Education under Nicholas I, played an important role in the construction of the backbone of the conservative state ideology. It should be emphasized in the form of new right in global politics,¹⁶ however, that the geopolitics of the Russian Federation, which has been revolving around these five missions.

These five geopolitical theses in the strategic culture of the Russian Federation are related to the construction of the imperial image. The crucial question is when and how the construction of Russia's imperial identity took place. Rumer and Sokolsky describe Russia's strategic culture as follows: "Russian strategic culture is a product of several key factors: a long history of wars and adversarial relations with other European powers; an open geographic landscape that puts a premium on strategic depth; and an elite given to embracing a narrative of implacable Western hostility toward Russia".¹⁷ In this determination, the wars Russia has experienced throughout history and the construction of its relations with others are even more striking. In particular, focusing on the role of war and the fiction of the other in the construction of strategic culture and the formation of the stock of knowledge can be seminal. According to Rumer and Sokolsky, the wars won played an important role in determining the relationship of the Russian identity with the "other". For example, the Russian Empire was inserted into European politics through its victorious war against Sweden in 1701-21. Russia's war with the Ottoman Empire in 1768-1774, the war with France in 1812-15 (the Napoleonic Wars) and the Second World War in 1941-45 are historical phenomena that reinforced the imperial angle of Russian strategic culture. On the other hand, traumatizing events for Russian strategic culture

¹³ See. Mikhail Suslov, "Russian World" concept: Post-Soviet geopolitical ideology and the logic of spheres of influence," *Geopolitics* 23/2 (2018): 330-353.

¹⁴ See. Østbø, Jardar, *The new third Rome: Readings of a Russian nationalist myth* (2016):

¹⁵ Babak Rezvani, "Russian foreign policy and geopolitics in the post-Soviet space and the Middle East: Tajikistan, Georgia, Ukraine and Syria," *Middle Eastern Studies* 56/6 (2020): 878-880.

¹⁶ See. D. S. Moiseyev, et al. "Kontseptsiya global'nogo konservatizma. Traditsionnyye tsennosti kak most mezhdru Rossiyei i Zapadom," *Rossiia v global'noy politike* 21/5 (2023): 108-123.

¹⁷ Eugene Rumer & Richard Sokolsky, *Grand Illusions: The Impact of Misperceptions About Russia on US Policy* (2021): 4.

include Russia's territorial losses to Poland-Lithuania and the Kingdom of Sweden, the 1918 Treaty of Brest-Litovsk after the First World War, and the fourteen states that broke away from Russia as a result of the collapse of the Soviet Union in 1991. The effects of this last event are also reflected in Vladimir Putin's rhetoric: "What is the collapse of the Soviet Union? the collapse of the Soviet Union spelled the end of historical Russia. It is the greatest geopolitical catastrophe of the 20th century".¹⁸

The image of the other, the criteria of justified warfare and the stock of knowledge that is used in important situations are the practical orientations that have helped to form and nurture a national character based on imperial culture. These practical orientations show that Russia's strategic culture has geopolitical continuity.

3) The Emergence of the First International Law Studies and the Construction of Strategic Culture in Russia

Although the imperial tradition, from which the Russian Federation inherits its foreign policy trends, is traced back to Ivan III in the official historiography, developments in the eighteenth and nineteenth centuries are much more important in the formation of strategic culture and national character. One of the most important of these developments preceding it was the reshaping of European international relations with the Westphalian order of 1648 and the role of Russia's efforts to adapt to this order and become a part of Western civilization in the construction of the new empire.¹⁹ In this process, Russia's effort to present itself as a legitimate civilized nation against Europe, which it perceived as the "other", was in question. Likewise, in the Westphalian order, the universal empire thesis was abandoned in international relations with the formation of a balance of power between the *Respublica Christiana*.²⁰ In the new international system based on the principle of equality for European powers, the thesis of universality associated with the Holy Roman Empire had to disappear because the state ideology of the late Rurik dynasty in Russia would have no legitimacy in European politics.²¹ During the reign of Peter I, the construction of new forms of legitimacy came to the fore with the epistemological break of the Russian state from the archaic (messianic) state ideology late period of the Rurik dynasty - the legitimacy of autocracy based on God. In Russia, institutions typical of the Roman Republic, such as the Senate and Collegias, were constructed and the belief that the monarchy was legitimized by the approval of God, as in Rome, was established.²² However, in addition to these, a state model that also took into account the consent of the people and the elites began to be built. In order to make Russia a member of the European family, Peter I had Grotius and Puffendorf's books on domestic and international law translated into Russian and recommended that bureaucrats read them.²³ In short, the

¹⁸ "Russia's Vladimir Putin says he drove a taxi after fall of Soviet Union," *France 24*, December 13, 2021, accessed December 02, 2023, <https://www.france24.com/en/europe/20211213-russia-s-vladimir-putin-says-he-drove-a-taxi-after-fall-of-soviet-union>

¹⁹ Maksim Paleolog & Svetlana Chistova, "Sakralnyy aspekt imperskoy ideologii Rossii. Imperskaya ideologiya v epokhu Petra I, i XIX veke," *Nauchno-analiticheskiy zhurnal Obozrevatel - Observer* 9/296 (2014): 64.

²⁰ Franca Filho & Marclio Toscano, "Westphalia: A paradigm? A dialogue between law, art and philosophy of science," *German Law Journal* 8/10 (2007): 960.

²¹ Paleolog & Mikhaylovna, "Sakralnyy aspekt imperskoy ideologii Rossii," 64-65.

²² Nicholas V. Riasanovsky & Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze* (İstanbul: 2010): 241.

²³ Paul Bushkovitch, "Peter the Great and the West in Russian Culture and State," *Russian Studies Hu* 4/1 (2022): 3-4.

reason for the interest in the study of international law in Russia was Russia's concern to justify its foreign policy behavior in the eyes of its neighbor – the West. Thus, after his accession to the throne, Peter I endeavored to justify the Northern Wars against the Kingdom of Sweden to Western states in a way that would make sense to the adversary, in the language of the “other”.

Baron Petr Shafirov (1669-1739), who began his tenure in the Russian Foreign Affairs Committee (*Posolsky Prikaz*) as a drafter and translator of international legal treaties and rose to the position of Vice Chancellor, wrote the book entitled *Thesis of the Great Tsar Peter I against King Karl XII on the Causes of the Just War between Russia and Sweden in 1700. Peter I against King Karl XII* (further in the text: Tsar Peter I's Thesis against King Karl XII), which as a contribution to the international law was presented to the world public in 1717. In his work, Shafirov explained the legitimate rights of Russia in Peter I era from the perspective of the other on the basis of the principles of “just bellum”, “civilization” and “pacta de servantes”. Shafirov, the father of Russian international law discipline, who is seen in Russia as an equivalent of Grotius or Pufendorf, made an effort to define civilization in Russia in the eighteenth century and to explain it through the eyes of the other; he provided important information about cultural codes that have remained majorly intact up until today. He tried to convey the transmission of historical knowledge and the reproduction of this history, which is important in shaping the Russian strategic culture and national character, from the perspective of the other, while adding historical interpretations within the particular society.

Shafirov's book consists of three parts. In the first part, the old and new reasons for Russia's war against the Kingdom of Sweden are explained; in the second part, the protracted war is described as a result of the Kingdom of Sweden's refusal to make peace. In the third part, Shafirov aims to show that Russia treated ambassadors and captives morally in accordance with the just in bellum tradition of Christian peoples, whereas the Kingdom of Sweden acted completely against this tradition and was cruel to captives. This last part of the study includes the texts of the treaties concluded between the Kingdom of Sweden and the Grand Moscow Principality in 1564 and in Vyborg in 1609, as well as documents on the non-fulfillment of the promises made by the Kingdom of Sweden to King Louis XIII of France in 1615, the request for aid, and finally the declaration of war against King Karl XII of Sweden in 1700. Shafirov laid those treaties in the basis of his argument about Russia's right.

It is possible to determine that Shafirov's book was influenced by the translations of Grotius and Pufendorf and that the way he uses some concepts and the way he translates them into Russian are original, as we have already emphasized. It is interesting to note that Shafirov's definition of the *Russian people*, which he uses when talking about the universal and particular values that play an important role in the intergenerational transmission of Russia's political culture, includes his compatriots outside the borders of the empire.²⁴ In the construction of the *self* in which universal and particular values are

²⁴ Petr Shafirov, *Razsuzhdeniye kakiye zakonnyye prichiny Yego Tsarskoye Velichestvo Petr Pervyy tsar i povelitel' vserossiiskii*. Sankt-Peterburg: [Yayinevi], 1722.

effective, Shafirov, while making descriptions by focusing on the concepts of just in bellum and pacta de servantes, which are the principles of international law, also talks about Russia's 'old and new rights' by addressing the concepts of average Volks, laymen (*prostoy narod*) and people (*narod*).

Shafirov's text functions as a stock of knowledge that explains the ways of thinking and behavior of the Russian state. As we have already emphasized, Shafirov, in the process of translating concepts and transferring meanings, actually produced new concepts with the words in the Russian language, enriched the definitions he received with Russian cultural codes, and tried to construct a civilizational thesis in which Russia is composed of the Christianic core but different from the Catholic counterpart. For a better understanding of the subject, the concepts of *political people*, *Orthodox Christians* and the *customs of political people* will be analyzed.²⁵

The content of the concept of *people* and *customs* was defined three centuries ago. When analyzing the concepts, it is seen that the meaning of the concept was transferred to the twenty-first century in order to find meaning in Russia's political culture. One may wonder whether *narod* (the Russian equivalent of people), comes from the German word *volk* or the French *nation* or *populaire*. However, the word *narod*, which Shafirov uses in the process of transferring the concepts into Russian, does not have exactly the same meaning as its French and German equivalents. *Narod* appears as a definition that covers all layers of the state. The use of the word *narod* in this way in the eighteenth century and its inclusion in a book on international relations and law written in Russia is important in terms of showing the development of Russian political culture. In 1824, Vzyaemskiy's²⁶ saying on the matter is important for understanding the context: "Everyone knows that there is no word *natsionalnyy* (Russian for 'national') in our language. The word *narod* (people) in our language is the sum of the French words "nation" and "populaire".²⁷ This definition of the word *narod* in the eighteenth and nineteenth centuries can be seen as an attempt to place the triad of society-state-power into a single concept in Russia. Likewise, Shafirov's use of the word *narod* despite knowing the meaning of nation points to the originality of the concept of *narod*.

Shafirov took the original content of the word *narod* to the level of interstate relations and introduced the definition of *obychayi politicheskikh narodov* (Customs of Political Peoples) and tried to describe what a political people is. Aida Volovkova, who studied Shafirov's text during the Soviet era, analyzed the categories of political, peoples and customs and stated that the mentioned customs (*obychayi* in Russian) in the Slavic family of languages meant "the rules or traditions passed down orally through generations".²⁸ William Butler, who examines this issue in more detail, quotes Shafirov's

²⁵ Shafirov, *Razsuzhdeniye kakiye zakonnyye prichiny*, 20.

²⁶ P. A. Vzaemskiy, Pyotr Andreyevich Vyazemsky (Russian: Пётр Андреевич Вяземский), was an important Russian poet, literary critic, translator and statesman who lived between 1792 and 1778. He is a 19th-century intellectual figure in Russian literature, especially associated with the Puskin generation.

²⁷ P. A. Vzaemskiy, "Razbor vtorogo razgovora," *Damskiy Zhurnal* 8 (1824): 76-77.

²⁸ Aida Voloskova, *Diplomaticheskaya leksika nachala XVIII veka (Po materialam traktata P. P. Shafirova "Rassu hdenie, kakie zakonnyye prichiny Petr Velikii k nachatiu voina protiv Karla XII imel Leningrad. Diss. kandidat filologicheskikh nauk (Leningrad: 1966), 313-316.*

view on customs as sources of international law as follows: "(Shafirov) referred to the customs of Russian society, not the international community".²⁹ In other words, these customs are customs specific to Russian society. Likewise, in his book *Tsar Peter I's Thesis against King Karl XII*, Shafirov, while discussing the customs in the territories captured by the Kingdom of Sweden, adopted a narrative style that relates to the Russian administration and people. Despite the territorial losses in Lithuania, Estonia and Finland, Shafirov describes the relationship of these regions with the Russian/Rurik throne since the tenth century, the names given to the cities and the people living there, emphasizing the triangle of throne-land-people, the incompetence of the former rulers and the loss of lands by emphasizing the periods of turmoil in Russia.

If we look at the concept of the Customs of Political Peoples, Volovkova argues, the word *politicheskii* ('political' in Russian), in eighteenth-century Russian corresponds to "governing the state" in the Russian Empire.³⁰ As mentioned earlier, Shafirov assigns the concept of *narod* the meaning of society, state, power, while legitimate grounds for being present in international relations was predicated on belonging to a people governed by a state. In his book, Shafirov uses the word *politichnyi* (political) alongside *politicheskii*. Volovkova points out that these two words have different meanings and gives the word *politichnyi* the meaning of "polite, civilized". It is mentioned that the customs of civilized peoples are specific to the Christian world, and that Tatars, Persians and Turks are not civilized.³¹ Shafirov's distinction between Catholicism and Orthodoxy within the Political Customs of Peoples is an effort to emphasize the differences between the two through the Russian identity and to show this difference to the "other".³² In other words, the effort to recognize Orthodox/Russian culture as authentic and legitimate within the Political Customs of Peoples is a sign of the idea of first among equals (*primus inter pares*) in interstate relations.

While explaining the customs of Christian political peoples, Shafirov conveyed it to his readers as *jus gentium* in Latin, and while translating the definitions of international law into Russian, he deliberately Russified and reproduced them with different meanings. By defining the concept of *jus gentium* as a right derived from nature and explaining what a *narod* is, he has added interpretations that include Russian cultural codes. The three centuries of strategic cultural knowledge production process in which not the law of nations but international law or relations are transmitted today as *mejdunarodnoe otnosheniya* in Russian translated inter peoples law relations shows its influence.

If we continue to examine Shafirov's justifications of war based on customs and traditions, it will be seen that the defense built on the war launched against the Kingdom of Sweden has remarkable points to be considered in the context of international law. Namely, while listing the justifications for the war, Shafirov argues that the right to the lands they want to take back is the ancient inalienable right of the Russians. He

²⁹ Voloskova, *Diploniatcheskaia leksika nachala XVIII veka*, 289.

³⁰ William E. Butler, "On the origins of international legal science in Russia: the role of Petr Pavlovich Shafirov," *Journal of the History of International Law* 7 (2002): 3-4.

³¹ Voloskova, *Diploniatcheskaia leksika nachala XVIII veka*, 289.

³² Shafirov, *Razsuzhdeniye kakiye zakonnyye prichiny*, 39.

emphasized that even if these lands are not taken back, the community living there is still the Russian people. Pursuing this logic, Shafirov tried to construct the perception of kinship through the peoples living in the regions outside the borders.³³ Shafirov cites the natural right as a justification for continuing to be kinsmen with the peoples of the regions that remained beyond Russia's control. According to him, the Russian territories acquired by the Kingdom of Sweden were lost for political, economic and military reasons. He explains that the loss of the territories and the treaties with the Kingdom of Sweden in the past lost their validity by the reign of Peter I on different grounds.

Shafirov looks at international law treaties from a natural law/rights and historicist perspective and argues that the interpretation of treaties can change according to the conditions of the time.³⁴ In his defense of the war against the Kingdom of Sweden, he cites two important reasons. First, these lands were taken from Russia due to coercion imposed by foreign states and economic and military weakness of Russia itself, and second, since the conjuncture has changed today, it is deemed appropriate to question this and take back the lands. The Tsardom of Russia has regained its power and has the right to reclaim the lands it gave away in the treaty. Similarly, the emphasis on Russian identity in many parts of the work shows how the author reads international law. In his comments on religion, it becomes clear that Shafirov is subjective in his approach to international law regarding the principle of covenant faithfulness and that he tends not to comply with universal values. When we carefully examine Shafirov's book, it is seen that under the definition of Christian political peoples, the customs and traditions of the Russian society and Orthodoxy, which is a religious creed, are emphasized separately. In this way, the divergence with Europe over religion is underlined, as Russians belong to the Orthodox Church, while Europeans belong to the Catholic Church. Therefore, in Shafirov's approach to international law, there is a defense based on three important principles: customs and traditions, religious beliefs and the continuity of the heritage of the throne.³⁵ Shafirov's third principle, the continuity of the Russian throne, is based on the idea that the Russian tsars were each other's heirs. Thus, while listing the ancient reasons for the Russia-Sweden war, he stated that Russia's territory was divided into several principalities and then a Moscow-centered structure emerged, emphasizing that these principalities considered their lands as part of their own state and drew legitimacy from both God and history to reclaim them.

Volovkova paid attention to some the foreign words that Shafirov used to justify the Russo-Swedish war, which had entered the Russian language at the time. One such word is "particular" - *osobyi* as it entered the Russian language. The equivalent of "particular" at that time was 'original' or 'special', 'separate'. Shafirov used the concept of 'particular' throughout the book, especially when describing peace treaties. We observe Shafirov using the concept in three ways. The first is in the form of particular judgment; at the beginning of the book, he invites the King of Sweden to make a particular judgment on old and new rights. Elsewhere, he mentions that the particular letters were going out, and

³³ Shafirov, *Razsuzhdeniye kakiye zakonnyye prichiny*, 14-16.

³⁴ Shafirov, *Razsuzhdeniye kakiye zakonnyye prichiny*, 17-18

³⁵ Shafirov, *Razsuzhdeniye kakiye zakonnyye prichiny*, 17-18

finally, he mentions the conclusion of particular peace treaties. Thus, he deliberately uses the word ‘particular’ in the text to emphasize the uniqueness of Russian customs and traditions. Shafirov, in his book *Tsar Peter I’s Thesis against King Karl XII*, constructed the perception of kinship in a way to include Russians outside the empire. He argued that the Russian people historically living outside the borders of the empire justify future efforts to reclaim those lands by Russia. So what?

Conclusion

An analysis of Russia’s strategic culture reveals a profound and enduring continuity in the country’s self-perception and its understanding of its global position. This culture is rooted in the country’s imperial past and is characterized by a synthesis of historical narratives, legal traditions, and cultural codes, which collectively inform the country’s distinctive self-image and influence its foreign policy decisions. From the writings of Baron Petr Shafirov to the contemporary rhetoric of Russian leaders, the concepts of “kinship,” “people,” and “just war” remain pivotal to the strategic culture that informs Russia’s geopolitical aspirations.

A principal conclusion of this study is the continued presence of Russia’s imperial identity, which serves as a fundamental element of its strategic culture. This identity, constructed through historical events such as the Northern Wars and the expansion of the Russian Empire, persists in contemporary policies.³⁶ The rhetoric of “protecting the Russian peoples” and defending Orthodox geopolitics serves two distinct purposes: it provides a rationale for intervention and it consolidates both internal and external legitimacy.

A further noteworthy aspect of Russia’s strategic culture is its tendency to rely on historical and legal narratives in order to legitimate its actions. Shafirov’s 1717 treatise, which framed the Northern Wars as a “just war,” exemplifies the enduring tradition of employing legal and moral arguments to justify military campaigns. This approach has been adapted to contemporary contexts, with modern Russian leaders employing similar rhetoric to rationalize interventions. Russia employs historical precedent to construct a narrative of continuity, portraying its actions as both necessary and legitimate within the framework of international relations.

This work, written by Shafirov in his own time, aimed to communicate with the European aristocracy and to legitimize Russia’s actions in the international arena. This book, which is considered a turning point in Russian history, is not only the first text of international law, but also of great importance in showing how the Russian intellectual world articulated itself in European diplomatic discourse. In the text, both Russian cultural codes and familiarity with the legal language of the West are intertwined. This shows that Shafirov was not only engaged in defensive rhetoric, but also in a kind of intellectual diplomacy.

In the centuries that followed, the work became a reference for both Russian legal tradition and historiography. In particular, Nezabitov considers Shafirov’s work as an early

³⁶ Ayşe G. Çalık, *Rusya’nın Arktika Politikası*. (Ankara: AU Yayınları; 2025). 108-15

example of Russia's search for legal rationality, while Graber positions him as a Eurasian actor struggling with the image of the Oriental in the early modern period. Similarly, Wesley analyses Shafirov's text as a legal and symbolic component of Russia's 'civilising' process. In this context, the book is not only a text of diplomatic defense, but also a strategy of identity construction and legitimation.

This narrative of transborder kinship is frequently mobilized in regions such as Eastern Ukraine, Northern Kazakhstan, and parts of the Caucasus, where significant Russian-speaking or ethnically Russian populations reside. By framing interventions or political influence in these areas as acts of protection or cultural reunification, Russia constructs a discourse that blends national security with historical justice. This discourse often draws on the memory of the Soviet Union and even the Russian Empire, selectively invoking periods of perceived unity and strength to justify present-day actions. Scholars such as Marlène Laruelle and Igor Zevelev have noted that such ideologies not only support foreign policy objectives but also function domestically to cultivate a shared sense of belonging and exceptionalism. Ultimately, the invocation of kinship becomes a dual-purpose tool: externally legitimizing geopolitical moves and internally reinforcing a coherent narrative of Russian identity in a fragmented post-Soviet space.³⁷

Nevertheless, this reliance on strategic culture as a framework for policy-making presents certain challenges. The focus on historical narratives and imperial identity can result in a form of path dependency that constrains Russia's capacity to adapt to evolving geopolitical circumstances. While strategic culture offers a valuable analytical framework for understanding Russia's actions, it also carries the risk of perpetuating an outdated worldview that prioritizes confrontation over cooperation. This rigidity is evident in Russia's strained relations with the West, where mutual distrust and conflicting narratives have contributed to the escalation of tensions.

Furthermore, the utilisation of historical and legal arguments to substantiate intervention gives rise to doubts concerning the universality and objectivity of these claims. While Russia presents its actions as consistent with the principles of a "just war" and "kinship", these concepts are frequently interpreted subjectively in a manner that aligns with its interests. This selective interpretation calls into question the credibility of its arguments and underscores the tension between universal norms and localized understandings of justice and identity.

Notwithstanding these constraints, an investigation into Russia's strategic culture offers significant insights into its foreign policy conduct. By examining the historical roots and contemporary manifestations of this culture, we can gain a deeper comprehension of the underlying motivations behind Russia's actions and the narratives it employs to justify them. This understanding is of paramount importance for the development of strategies to engage with Russia in a manner that is cognizant of its cultural and historical context while concurrently addressing the challenges it poses to global security. In the future, the role of strategic culture in influencing Russia's foreign policy is likely to remain significant.

³⁷ See. Marlène Laruelle, *Russian Nationalism: Imaginaries, Doctrines, and Political Battlefields.*, (New York: Routledge 2018). and Igor Zevelev, "The Russian World in Moscow's Strategy." *CSIS Report* (2016).

As the global order continues to evolve, Russia's leaders will draw on this stock of knowledge to navigate new challenges and opportunities. As Russia navigates this tension, it must contend with the contradictions inherent in asserting a civilizational distinctiveness while seeking legitimacy within global governance structures. Efforts to assert a unique geopolitical trajectory — often termed the “Russian world” (Russkiy mir) — may alienate potential partners and reinforce perceptions of revisionism. Moreover, the invocation of historical grievances and exceptionalist narratives can undermine trust in multilateral frameworks, particularly when paired with actions that violate international norms. At the same time, Russia's engagement with rising non-Western powers, such as China and India, indicates a potential reconfiguration of alliances that challenges the Western-centric order. The outcome of this balancing act will shape not only Russia's external posture but also the domestic construction of identity in a rapidly evolving international system.

While this study focuses on the Russian case, a brief comparative note is warranted. Unlike the institutionalized and techno-strategic orientation of U.S. strategic culture or China's Confucian-legalist hybrid rooted in dynastic continuity, Russia's strategic culture remains anchored in civilizational narratives and an enduring imperial identity. This comparative reflection highlights the uniqueness of Russia's reliance on concepts such as kinship and spiritual-moral responsibility to legitimize geopolitical interventions.

In conclusion, this study highlights the significance of strategic culture as a conceptual framework for interpreting Russia's foreign policy. By tracing its historical roots and analyzing its modern implications, we gain a deeper appreciation of the factors that drive Russia's actions and the narratives that sustain its self-image. This interdisciplinary approach facilitates the integration of theoretical and practical perspectives, offering a comprehensive examination of the role of culture, history, and identity in international relations. As scholars and policymakers grapple with the complexities of engaging with Russia, the insights provided by this study serve as a valuable foundation for informed analysis and decision-making.

Beyanname:

1. **Etik Kurul İzni:** Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
2. **Katkı Oranı Beyanı:** Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.
3. **Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Declarations:

1. **Ethics approval:** Not applicable.
2. **Author contribution:** The author declares no one has contributed to the article.
3. **Competing interests:** The author declares no competing interests.

BIBLIOGRAPHY

Almond, Gabriel A., & Sydney Verba. *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1963.

- Bushkovitch, Paul. "Peter the Great and the West in Russian Culture and State." *Russian Studies* 4/1 (2022): 3-29.
- Çalık, Ayşe, Gülsüm, *Rusya'nın Arktika Politikası*. Ankara: AU Yayınları, 2025.
- Filho, Franca, & Marcilio Toscano. "Westphalia: A Paradigm? A Dialogue between Law, Art and Philosophy of Science." *German Law Journal* 8/10 (2007): 955-975.
- Giddens, Anthony. *New Rules of Sociological Method*. California: Stanford University Press, 1993.
- Gray, Colin S. *Modern Strategy*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Laruelle, Marlène. *Russian Nationalism: Imaginaries, Doctrines, and Political Battlefields*. London: Routledge, 2018.
- Leustean, Lucian N. "Eastern Orthodoxy, Geopolitics and the 2016 'Holy and Great Synod of the Orthodox Church'." *Geopolitics* 23/1 (2018): 309-335.
- Moiseyev, D. S., et al. "Kontseptsiya Global'nogo Konservatizma. Traditsionnyye Tsennosti Kak Most Mezhdru Rossiye i Zapadom." *Rossiya v Globalnoy Politike* 21/5 (2023): 108-123.
- Moscovici, Serge. "On Social Representations: Perspectives on Everyday Understanding." In *Social Cognition*, edited by J. Forgas, 181-209. London: Academic Press, 1981.
- Østbø, Jardar. *The New Third Rome: Readings of a Russian Nationalist Myth*. Stuttgart: Ibidem-Verlag, 2016.
- Paleolog, Maksim, & Svetlana Chistova. "Sakralnyy Aspekt Imperskoy Ideologii Rossii. Imperskaya Ideologiya v Epokhu Petra i i XIX Veke." *Nauchno-analiticheskiy Zhurnal Obozrevatel - Observer* 9/296 (2014): 64-74.
- Polsky, V. & V. S. Rjeuchky. *Laboratoriya Ponyatiy: Perevod i Yaziki Politiki v Rossii XVIII veka*. Pod Red. S. V. Polskogo & V. S. Rjeuchkogo. Moskva: M. Seriya, 2022.
- Rezvani, Babak. "Russian Foreign Policy and Geopolitics in the Post-Soviet Space and the Middle East: Tajikistan, Georgia, Ukraine and Syria." *Middle Eastern Studies* 56/6 (2020): 923-947.
- Riasanovsky, Nicholas V., & Mark D. Steinberg. *Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Rumer, Eugene, & Richard Sokolsky. *Grand Illusions: The Impact of Misperceptions About Russia on U.S. Policy*. Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace, 2021.
- "Russia's Vladimir Putin Says He Drove a Taxi After Fall of Soviet Union." *France 24*, December 13, 2021. Accessed December 2, 2023.
<https://www.france24.com/en/europe/20211213-russia-s-vladimir-putin-says-he-drove-a-taxi-after-fall-of-soviet-union>
- Rynning, Sten. "The False Promise of Continental Concert: Russia, the West and the Necessary Balance of Power." *International Affairs* 91/3 (2015): 539-552.
- Schutz, Alfred, et al. "Concept and Theory Formation in the Social Sciences." *The Journal of Philosophy* 51/9 (1954): 257-273.
- Shafirov, Petr Pavlovich. *Razsuzhdeniye Kakiye Zakonnye Prichiny Yego Tsarskoye Velichestvo Petr Pervyy Tsar i Povelitel' Vserossiiskii: I Protchaya, I Protchaya, I Protchaya: k Nachatiyu Voyny Protiv Korolya Karola 12, Shvedskogo 1700*. St. Petersburg: 1722.

Snyder, Jack L. *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations*. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 1977.

Suslov, Mikhail. “‘Russian World’ Concept: Post-Soviet Geopolitical Ideology and the Logic of Spheres of Influence.” *Geopolitics* 23/2 (2018): 330-353.

Voloskova, Aida. *Diplomaticheskaya Leksika Nachala XVIII Veka (Po Materialam Traktata P.P. Shafirova “Rassuzhdenie, Kakie Zakonnye Prichiny Petr Velikii k Nachatiyu Voina Protiv Karla XII Imel)*. Leningrad: Diss. Kandidat Filologicheskikh Nauk, 1966.

Vzaemskiy, P. A. “Razbor Vtorogo Razgovora.” *Damskiy Zhurnal* 8 (1824): 76-79.

“Why Do We Need a World if Russia Is Not In It?” *The Moscow Times*. February 28, 2022. Accessed December 18, 2023. <https://www.themoscowtimes.com/2022/02/28/why-do-we-need-a-world-if-russia-is-not-in-it-state-tv-presenter-opens-show-with-ominous-address-a76653>

Zevelev, Igor. “The Russian World in Moscow’s Strategy.” CSIS Report, Center for Strategic and International Studies, 2016.

MILITARY OPERATIONS IN THE SECOND KARABAKH WAR: AZERBAIJAN’S STRATEGY, RUSSIA’S STANCE AND TÜRKİYE’S ROLE

 Rauf GURBANOV^a

Abstract

The Second Karabakh War marked a significant turning point in the geopolitics of the South Caucasus, highlighting the evolution of military strategies and the mutual interactions of regional powers. This article analyzes Azerbaijan’s military strategy, Türkiye’s role, and Russia’s stance in the context of the Second Karabakh War. As a result of the war, Azerbaijan re-established its sovereignty over its internationally recognized territories, leading to a new geopolitical reality in the South Caucasus. The article examines the war’s military, diplomatic, and political aspects, evaluating the impact of technology and regional powers in modern conflicts. Additionally, it analyzes Azerbaijan’s strategic planning to restore territorial integrity since the 2000s and explores its effective use of modern warfare tools, including unmanned aerial vehicles and high-precision weapon systems. This success was made possible through tight military cooperation and the highly coordinated implementation of modern military thought. In this process, Türkiye’s active involvement in military training, technical equipment, and strategic consultancy significantly contributed to Azerbaijan’s operational efficiency. On the other hand, Russia sought to maintain a balanced stance during the conflict but ultimately played the role of the primary mediator in ending the war. While Russia did not openly defend Armenia, it emphasized its alliance with Armenia within the Collective Security Treaty Organization (CSTO) framework. The Second Karabakh War unfolded with Azerbaijan’s successful military strategy, Türkiye’s support, and Russia’s balanced position. Azerbaijan’s victory reshaped the geopolitical landscape of the South Caucasus and created new realities. This research also examines the war’s military, diplomatic, and political dimensions within a scientific methodology, contributing to the study of modern conflict management, regional power policies, and sovereignty issues within the framework of international law. The article also emphasizes that the Second Karabakh War will have long-term effects on regional security dynamics and that regional alliances and power balances will be reshaped. In this context, Azerbaijan’s victory has created significant opportunities not only in military terms but also diplomatically and economically.

Keywords: Russia, Azerbaijan, Türkiye, Second Karabagh war, strategy, diplomacy.

^a PhD Student, Baku State University, Faculty of History, Department of History of Slavic countries, Baku/Azerbaijan, qurbanovrauf7@gmail.com

İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI'NDAKİ ASKERİ OPERASYONLAR: AZERBAYCAN'IN STRATEJİSİ, RUSYA'NIN TUTUMU VE TÜRKİYE'NİN ROLÜ

Öz

İkinci Karabağ Savaşı, Güney Kafkasya'nın jeopolitiğinde önemli bir dönüm noktası olmuş, askeri stratejilerin gelişimini ve bölgesel güçlerin karşılıklı etkileşimini gözler önüne sermiştir. Bu makale, İkinci Karabağ Savaşı bağlamında Azerbaycan'ın askeri stratejisini, Türkiye'nin rolünü ve Rusya'nın tutumunu analiz etmektedir. Savaş sonucunda Azerbaycan, uluslararası hukuk ilkeleri çerçevesinde tanınan toprakları üzerindeki egemenliğini yeniden tesis etmiş ve Güney Kafkasya'da yeni jeopolitik bir gerçeklik oluşmuştur. Makale, savaşın askeri, diplomatik ve siyasi yönlerini inceleyerek modern çatışmalarda teknolojinin ve bölgesel güçlerin etkisini değerlendirmektedir. Ayrıca, Azerbaycan'ın 2000'li yıllardan itibaren toprak bütünlüğünü yeniden sağlama sürecinde hayata geçirdiği stratejik planlamayı analiz etmekte ve modern savaş araçlarından – insansız hava araçları ile yüksek hassasiyetli silah sistemlerinden ustaca yararlanmasını incelemektedir. Bu başarı, aynı zamanda askeri operasyonlarda sıkı iş birliği ve modern askeri düşüncenin yüksek koordinasyonlu uygulanması sayesinde mümkün olmuştur. Bu süreçte Türkiye'nin askeri eğitim, teknik donanım ve stratejik danışmanlık alanındaki aktif katılımı, Azerbaycan'ın operasyonel verimliliğine önemli katkılar sunmuştur. Rusya ise çatışmada dengeli bir tutum sergilemeye çalışmış, ancak nihayetinde savaşın sona erdirilmesinde ana arabulucu olmuştur. Rusya, Ermenistan'ı açıkça savunmamış, ancak Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) çerçevesinde onun müttefiki olduğunu vurgulamıştır. İkinci Karabağ Savaşı, Azerbaycan'ın başarılı askeri stratejisi, Türkiye'nin desteği ve Rusya'nın dengeli tutumu çerçevesinde gerçekleşmiştir. Azerbaycan'ın zaferi, Güney Kafkasya'daki jeopolitik durumu değiştirmiş ve yeni gerçeklikler yaratmıştır. Araştırma aynı zamanda savaşın askeri, diplomatik ve siyasi boyutlarını bilimsel metodoloji çerçevesinde ele alarak, modern çatışmaların yönetimi, bölgesel güçlerin politikaları ve uluslararası hukuk kapsamında egemenlik meselelerinin incelenmesine katkı sağlamaktadır. Makale, ayrıca, İkinci Karabağ Savaşı'nın bölgesel güvenlik dinamikleri üzerinde uzun vadeli etkiler yaratacağını ve bölgesel ittifaklar ile güç dengelerinin yeniden şekilleneceğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Azerbaycan'ın zaferi, sadece askeri değil, aynı zamanda diplomatik ve ekonomik açıdan da önemli fırsatlar doğurmuştur.

Anahtar kelimeler: Rusya, Azerbaycan, Türkiye, İkinci Karabağ savaşı, strateji, diplomasi.

ВОЕННЫЕ ДЕЙСТВИЯ ВО ВТОРОЙ КАРАБАХСКОЙ ВОЙНЕ: СТРАТЕГИЯ АЗЕРБАЙДЖАНА, ПОЗИЦИЯ РОССИИ И РОЛЬ ТУРЦИИ

Аннотация

Вторая Карабахская война ознаменовала собой значительный поворот в геополитике Южного Кавказа, подчеркнув эволюцию военных стратегий и взаимное влияние региональных держав. В данной статье анализируется военная стратегия Азербайджана, роль Турции и позиция России в контексте Второй Карабахской войны. В результате войны Азербайджан восстановил свой суверенитет над международно признанными территориями, что привело к формированию новой геополитической реальности в Южном Кавказе. Статья рассматривает военные, дипломатические и политические аспекты войны, оценивая влияние технологий и региональных держав на современные конфликты. Кроме того, в ней анализируется стратегическое

планирование Азербайджана в его усилиях по восстановлению территориальной целостности с 2000-х годов, а также эффективное использование современных средств ведения войны, включая беспилотные летательные аппараты и высокоточные системы вооружения. Этот успех стал возможен благодаря тесному военному сотрудничеству и высококоординированному внедрению современных военных концепций. В этом процессе активное участие Турции в военной подготовке, обеспечении техническим оснащением и стратегическом консультировании существенно повысило оперативную эффективность Азербайджана. Россия, в свою очередь, стремилась сохранять сбалансированную позицию во время конфликта, но в конечном итоге сыграла ключевую роль посредника в его завершении. Несмотря на то что Россия открыто не поддержала Армению, она подчеркнула свой союз с ней в рамках Организации Договора о коллективной безопасности (ОДКБ). Вторая Карабахская война развернулась в рамках успешной военной стратегии Азербайджана, поддержки со стороны Турции и сбалансированной позиции России. Победа Азербайджана изменила геополитический ландшафт Южного Кавказа и создала новые реалии. Данное исследование также рассматривает военные, дипломатические и политические измерения войны с применением научной методологии, внося вклад в изучение современных методов управления конфликтами, политики региональных держав и вопросов суверенитета в рамках международного права. Статья также подчеркивает, что Вторая Карабахская война окажет долгосрочное влияние на региональную динамику безопасности, а также на перераспределение региональных альянсов и силовых балансов. В этом контексте победа Азербайджана открыла значительные возможности не только в военной сфере, но и в дипломатическом и экономическом плане.

Ключевые слова: Россия, Азербайджан, Турция, Вторая Карабахская война, стратегия, дипломатия.

Introduction

The Second Karabakh War marked a key turning point in regional security, demonstrating the significant impact of new military technologies and modern strategic warfare. It examines how the military strategies and technological advancements that shaped the trajectory of the conflict aligned with international legal norms and contributed to a redefinition of the regional security paradigm. In this context, the study reviews the existing literature on the war technologies employed during the conflict, presents a detailed analysis of its military dimensions, evaluates the events through the lens of international law, and offers a thorough examination of Türkiye's active strategic role alongside Russia's more ambiguous position. The central research questions are as follows: How did Azerbaijan utilize modern warfare technologies and adaptive military strategies, and what impact did these have on the progression and outcomes of the conflict? In what ways did Russia's ambiguous stance and Türkiye's diplomatic interventions influence military operations and shape international responses? How did these dynamics contribute to evolving interpretations of international law and regional security architecture? The primary hypothesis posits that Azerbaijan's innovative

operational tactics and effective integration of advanced warfare technologies played a decisive role in shaping the trajectory of the conflict. Simultaneously, it is hypothesized that Russia's ambivalent position, contrasted with Türkiye's proactive diplomatic and legal engagements, not only challenged the legitimacy of the conflict but also critically exposed alleged violations of international law. Through this multifaceted analytical approach, the study seeks to provide a profound re-evaluation of contemporary warfare dynamics, the strategic application of military technology, and the evolving influence of international legal frameworks. In doing so, it aims to make a significant contribution to the scholarly discourse on conflict theory and international relations in the post-Soviet space. Türkiye, by providing military assistance, expertise, and technological support, particularly through the deployment of Bayraktar TB2 drones, demonstrated its growing influence in modern warfare and its expanding role in regional conflicts. This assistance reshaped power dynamics in the South Caucasus, challenged traditional spheres of influence, and altered strategic calculations. Russia pursued a balanced policy throughout the conflict, maintaining neutral relations with both Azerbaijan and Armenia. Despite Armenia traditionally being considered a close ally, Moscow refrained from direct military intervention due to several geopolitical factors, including its broader strategic priorities, its interest in maintaining leverage over both sides and its desire to avoid confrontation with Türkiye. Instead, Russia positioned itself as a mediator, ultimately brokering the trilateral ceasefire agreement of November 10, 2020. This agreement not only ended hostilities but also reinforced Russia's role as a key power broker in the region, deploying peacekeeping forces to Karabakh and ensuring its continued presence in the South Caucasus. Beyond its military and geopolitical dimensions, the war had significant legal and diplomatic implications. Azerbaijan consistently framed its military operations within the framework of international law, emphasizing that it was liberating its territories from occupation by United Nations Security Council resolutions. This legal justification strengthened Azerbaijan's position on the global stage, garnering diplomatic support from various countries and international organizations. The successful conclusion of the war allowed Azerbaijan to restore its territorial integrity after nearly three decades, marking a historic turning point in its national struggle. Furthermore, the conflict underscored the evolving nature of Türkiye-Russia relations. Despite supporting opposing sides in several regional conflicts including Syria and Libya, Türkiye and Russia managed to maintain a pragmatic approach during the Second Karabakh War, avoiding direct military confrontation and instead focusing on diplomatic engagement. The war highlighted the complex yet cooperative nature of their relationship, in which competition and collaboration coexist. How both nations navigated the conflict demonstrated their capacity to engage in regional power politics while avoiding direct clashes. The Second Karabakh War not only reshaped the geopolitical landscape of the South Caucasus but also set new precedents for modern warfare. Its implications extend beyond Azerbaijan, Armenia, and the immediate region, offering valuable insights into the intersection of military technology, diplomacy, and international law.

1) Historical Aspect of the Karabakh War

The Karabakh conflict represents a historically rooted and multifaceted issue that

has profoundly influenced the geopolitical landscape of the South Caucasus. Its origins date to the 19th century, particularly following the expansion of the Russian Empire into the region. After the 1828 Treaty of Turkmenchay between Russia and Iran, Russian authorities implemented a policy of resettling Armenian populations from Qajar Iran and the Ottoman Empire into territories including Karabakh, Zangezur, Nakhchivan, and Irevan. While ostensibly framed in humanitarian terms, this policy served strategic objectives aimed at consolidating Russian political and military control over the South Caucasus. According to official Russian records, approximately 40,000 Armenians were relocated from Iran and over 84,000 from Ottoman territories to the region between 1828 and 1831.¹ This migration significantly altered the demographic composition of Karabakh and adjacent areas, gradually diminishing the numerical predominance of the Muslim-Turkic population.² The settlement of Armenians precipitated not only demographic shifts but also profound changes in land ownership, local administrative structures, and the broader social fabric. The historically multicultural character of Karabakh grew increasingly fragile due to rising tensions and external interventions during this period. This demographic reconfiguration constitutes a foundational element in understanding the historical context of contemporary regional conflicts. The mass relocation of Armenians to territories within modern-day Azerbaijan particularly Karabakh and Zangezur disrupted the ethnic balance and established conditions conducive to future Armenian nationalist movements. Against the backdrop of the Soviet Union's decline in the late 1980s, Armenian separatists demanded Karabakh's annexation to Armenia. Protests beginning in February 1988 escalated into armed clashes. Following the dissolution of the Soviet Union in 1991, the conflict evolved into a full-scale war. A 1994 ceasefire agreement left Karabakh and seven surrounding districts under Armenian control. The war resulted in approximately 30,000 fatalities and displaced over one million Azerbaijanis, many of whom became refugees or internally displaced persons.³ During this period of escalating separatist activities, the Central Committee of the Soviet Communist Party and the Soviet government failed to adequately assess the crisis. The resolution of March 24, 1988, titled "Measures to Accelerate the Socio-Economic Development of the Karabakh Autonomous Region of the Azerbaijani SSR (1988–1995)" appeared deliberately designed to obscure the underlying separatist dimensions of the conflict.⁴ Such measures emboldened Armenian separatists, intensifying hostilities. Moscow further advanced the separation of Karabakh from Azerbaijan's jurisdiction through the January 12, 1989, decision by the Presidium of the USSR Supreme Soviet establishing a "Special Administrative System" in Karabakh.⁵ This structure aimed to facilitate annexation to Armenia, but sustained resistance by Azerbaijanis led to its

¹ Shavrov Nikolay Nikolaevich, *Novaya ugroza russkomu delu v Zakavkaz'ye: predstoyashchaya rasprodazha Mugani inorodtsam* (Baku: Elm, 1990), 63.

² Zeynep Akarslan, "Azərbaycan Gazetesinə Göre "Karabağ'ın Son Günleri," *ETÜT Dergisi* 9 (2024): 77.

³ "Qarabağın tarixi," Azərbaycan Respublikası Müharibə, Əmək və Silahlı Qüvvələr Veteranları Təşkilatı, accessed 18.03.2025, <https://veteran.gov.az/az/memories/qarabagin-tarixi>

⁴ "Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi: tarixə baxış," Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanası, 282, accessed 18.03.2025, <https://files.preslib.az/projects/conflict/gl1.pdf>.

⁵ "Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi: tarixə baxış," 177.

abolition on November 28, 1989.⁶ It was replaced by an “Organizational Committee,” which Armenia exploited to declare the unconstitutional unification of Karabakh with Armenia on December 1, 1989, a direct violation of Azerbaijani territorial integrity. Moscow’s tacit acceptance of this act exacerbated tensions. Under Mikhail Gorbachev, Soviet leadership then committed a critical violation against Azerbaijan. Disregarding constitutional obligations, the Soviet state deployed heavily armed forces to Baku on January 19–20, 1990, resulting in violent suppression and civilian casualties. The January 20 tragedy, however, galvanized Azerbaijani resolve for independence and territorial sovereignty. The following day, Heydar Aliyev condemned the Soviet leadership’s actions at Azerbaijan’s Moscow representation. By late 1991, the Republic of Armenia initiated open warfare against Azerbaijan. Armenian forces breached Azerbaijani borders, allied with separatist groups in Karabakh, and occupied multiple cities and villages. Between 1991 and 1993, Armenian military control extended to Karabakh and the districts of Lachin, Kalbajar, Aghdam, Jabrayil, Fuzuli, Gubadli, and Zangilan. Post-1994 ceasefire agreements prompted diplomatic initiatives to resolve the conflict. The Bishkek Protocol (May 1994) solidified the truce, though political negotiations continued.⁷ From 1995, the OSCE Minsk Group mediated between Azerbaijan and Armenia, proposing solutions including Armenian withdrawal from occupied territories and Azerbaijani economic concessions. Despite intermittent talks between 1994 and 2020, no substantive political resolution emerged. The Second Karabakh War (2020) marked a turning point: Azerbaijani military operations reclaimed significant territories. A trilateral statement by Azerbaijan, Armenia, and Russia in November 2020 ceased hostilities and restored lands to Azerbaijani control.⁸

2) Technological Innovations in the Second Karabakh War: A Comprehensive Literature Review

Military technology played an irreplaceable role in the Second Karabakh War. The six-week conflict between Armenia and Azerbaijan in 2020 highlighted how crucial modern military hardware is in contemporary warfare. Security experts Thomas Baranec and Beskid Juraj report that the Armenian army deployed around 170 tanks, 250 armored vehicles, and more than 360 tanks and howitzers.⁹ The war saw the extensive use of drones, precision-guided munitions, and electronic warfare capabilities, which significantly impacted the outcome of the conflict. One striking factor was the extensive use of unmanned aerial vehicles (UAVs), which significantly contributed to Azerbaijan’s military successes. Drones, mainly supplied to Azerbaijan by Israel and Türkiye, provided real-time battlefield intelligence, enabling Azerbaijani forces to track Armenian troop movements and defensive positions. To this end, the drones were equipped with precision munition, and the Azerbaijani army could thus perform surgical sorties targeting

⁶ “Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi: tarixə baxış,” 66.

⁷ “Ərazi itkilərimizin səbəbləri və tarixi gerçəklər,” Azərbaycan Milli Kitabxanası, accessed 18.03.2025, <https://www.anl.az/down/meqale/hurriyyet/2021/avqust/752539.htm>

⁸ “İlham Əliyev xalqa müraciət edib,” Official website of the President of the Republic of Azerbaijan, accessed 18.03.2025, <https://president.az/az/articles/view/45924>

⁹ Heydər Piriye, Rəşad Təhərov & Xəyal İskəndərov, “Müharibənin bitmə müddəti və sülh şərtləri (İkinci Qarabağ müharibəsinin nümunəsində),” *Journal of Hərbi Bilik* 166/4 (2020): 6.

Armenian-occupied zones. An unmistakable consequence of the drone attack by Azerbaijan was seen in the scale of Armenian troops' losses, the technical destruction of a considerable number of Armenian air defense elements, and the damage of the armored formations. The effectiveness of the armed forces of Azerbaijan to no little extent is due to the application of precision-guided munitions. Azerbaijan possessed sophisticated missiles and rockets, e.g., Israeli-originated LAR-160 and Turkish-originated TRG-122, that could be used to attack targets with high precision. Such weapons were widely used in attacks on Armenian fortifications including the destruction of hundreds of key military posts and military command and control facilities. Besides unmanned aerial vehicles and precision-guided munition employment, Azerbaijan also initiated the usage of high technologies (electronic warfare devices) regarding the Armenian C2 system. Azerbaijani military personnel used sophisticated jammers to interrupt Armenian communications networks and thus substantially hampered their capacity to maintain effective military operations. This made a significant contribution to the Armenian forces that had already reached their maximum capacity in dealing with the drone and missile attacks. In contrast, the Armenian military was heavily dependent on Soviet-era technology, such as obsolete air defense systems and tanks. While Armenian forces did possess some modern weaponry, such as the Russian-made Iskander missile system, they were ultimately outgunned and outmaneuvered by Azerbaijan's more advanced military technology. Military use of technology in the Second Karabakh War is not limited to the war but extends far beyond it. The war highlighted the importance of investing in advanced military capabilities, particularly for countries in regions prone to conflict. Azerbaijan's military strength ultimately resulted from its ability to respond to new threats and effectively utilize advanced technologies such as unmanned aerial vehicles, precision-guided munitions, and electronic warfare systems. Furthermore, the crisis exposed the need for nations to have a robust defense industry that can produce advanced military technologies. Azerbaijan's capacity to obtain heavy weapon systems from nations such as Israel and Türkiye played a crucial role in its military achievement. On the other hand, the Armenian dependence on obsolete Soviet equipment stressed the need for states to build their defense industries and decrease their dependence on outside suppliers. The Second Karabakh War also showed how the importance of cyber warfare in new battles. Both sides conducted very high-intensity cyber operations in the war, with Azerbaijani forces conducting a string of high-visibility cyber attacks on the Armenian government and military infrastructure. These types of attacks were created to interfere with Armenian combat command and control and to obtain information about Armenian military activities. As an effort to counter this, the armed forces of Armenia also challenged the Azerbaijanis with cyberattacks on governmental websites as well as critical infrastructure. The cyber warfare aspect of the conflict brought to light the importance of states to prepare strong cyber defenses and secure high-level cyber warfare capability. War also illustrated the need to wage information warfare on the battlefield today. Both sides engaged in intense information operations, using social media and other platforms to shape public opinion and influence the narrative of the conflict. Azerbaijani armed forces especially revealed the skill to use social media for disseminating propaganda and

for politicizing perceptions inside and outside national borders. Conclusion The Second Karabakh War illustrated the important, if not critical function of military technology in contemporary warfare. War also brought with it a desire to arm ourselves with the next generation of military equipment such as drones, precision weapons, and electronic warfare. Additionally, it highlighted the need that should be undertaken to develop strong defense sectors within the countries and to decline its reliance on foreign subcontractors. Furthermore, war has brought to the foreground the role of cyber and information warfare in contemporary warfare. It drew attention to the importance of the fact that all countries need to strengthen their cyber defenses and make an effort to acquire superior cyber offensive capabilities. Finally, it highlighted the necessity for change and the need to adopt emerging technology to attain a strategic edge on the battlefield. In terms of a larger picture, the Second Karabakh War has a significant implication for regional and global security. Warring dramatically exposed the existing strains between Armenia and Azerbaijan as well as the potential for new conflict in that part of the world. It also validated the importance that countries need not only to get their future military capabilities updated but also to build up strong defense industrialization. For example, war has also shown the significance of diplomacy and international cooperation to prevent/resolve conflicts. The international community played a valuable role in contributing to the mediation of the conflict and the implementation of a ceasefire and has demonstrated, thereby, the necessity of further diplomatic engagement and collaboration in the world. War strategy, from the point of view, of the Second Karabakh War emphasized on demand of adaptive thinking and innovation in developing advanced technology. It raised a requirement for army cyber security skills to be cyber security trained and developed with military-funded sources to achieve cutting-edge levels of cyber warfare. It also highlighted the importance of information warfare and the necessity for military forces to conduct “good information operations” themselves. As a consequence, the conflict placed further light on the significance of military preparedness, as well as the requirement for states to make investments in 21st-century military technology to retain a military strategic edge on the battlefield. Therefore, the war demonstrated that military preparedness is of significant strategic value to national security as by being able to adapt and invest in cutting-edge technology, states are equipped to protect their national interests. Conclusions The Second Karabakh War was a pivotal war that highlighted the role of military technology in modern warfare. War, in turn, unveiled the necessities (onto the agenda) of developing high-end equipment, such as unmanned aerial vehicles, highly lethal precision munitions, and electronic warfare capability. It also revealed the need for countries to build their defense industries and reduce their dependence on foreign suppliers. In addition, the conflict demonstrated that cyberwarfare and information warfare are paramount in contemporary warfare, as well as the necessity for nations to build strong defenses against cyber threats and to make investments in sophisticated cyber capabilities. It also emphasized what diplomacy and international cooperation are in the early stage of conflict prevention and settlement, and what kind of military forces should be equipped with adaptable and technologically adept characters to have a strategic advantage on the battlefield. There was also a substantial

media war in the Second Karabakh War. Had Azerbaijan not successfully suppressed or at least contained the consequences of the Armenian disinformation campaign implemented via media during the Second Karabakh War and after, the fallout for Baku would have been worse than imagined.¹⁰

The liberation of the city of Shusha from occupation was an important strategic factor for Azerbaijan. Despite the formation of a powerful assault group, the Azerbaijani army managed to advance within the city. After intense clashes, the resistance of the Armenian forces was broken by midday on November 7, when Major Gündüz Safarlı's unit raised the Azerbaijani flag over the Shusha City Administration building¹¹.

Consequently, on the night of November 7, the Azerbaijani army succeeded in gaining control over the majority of Shusha. On November 8, Azerbaijani forces fully secured control of the city. It should be noted that the Azerbaijani military effectively employed various unmanned aerial vehicles (UAVs), notably the Turkish-made Bayraktar TB-2 and the Israeli-made Harop/Harpy loitering munitions, to destroy numerous Armenian short-range amphibious surface-to-air missile (SAM) systems, including the 9K33 OSA and 9K35 Strela-10. The Armenian forces relied on heavily fortified defensive positions in difficult terrain, ballistic missiles, and the layered defense doctrine characteristic of Russian military strategy, emphasizing overwhelming firepower.¹²

In contrast, Azerbaijan prioritized the development of its military capabilities, leveraging the revenues from its rich natural gas and oil reserves to procure advanced heavy weaponry from Russia, Türkiye, and Israel, thereby strengthening its armed forces. Ultimately, Azerbaijan achieved a significant victory by reclaiming occupied territories through its enhanced combat capabilities, superiority in information warfare, proficiency in employing modern weaponry, and technological dominance in unmanned aerial systems.¹³

3) Military Aspects of the Second Karabakh War

The Second Karabakh War attracted the attention of many foreign researchers and experts, not only because of the modern technologies used but also due to the unique battle strategies employed. The US, German, and many other NATO military strategic research centers during the post-war period started to explore the military uses of unmanned aerial vehicles (UAVs) as innovations by the Azerbaijani military. This was further demonstrated by a rare, confidential NATO meeting held in Berlin to review the 44-day war, with high-ranking Pentagon officials participating virtually through secure internet channels. One of the first senior officers to comment on the use of unmanned aerial vehicles (UAVs) in the Second Karabakh War was US Army Chief of Staff General

¹⁰ Khayal Iskandarov, Piotr Gawliczek & Jerzy Tomasik, "Termination of War: Factors Affecting the Outcome (In the Example of the Second Karabakh War)," *Civitas et Lex* 3/35 (2022): 9.

¹¹ Tural Həsənarayev, "Azad Şuşa (birinci hissə): Qələbəyə gedən yol," Topchubashov Center (2021), accessed 02.06.2025, <https://top-center.org/az/analytics/3252/free-shusha-part-one-way-to-victory>

¹² Okan Yeşilot & Gülcan İnalçık, "Kadim Türk Şehri Şuşa ve İkinci Karabağ Savaşı'nda Şuşa Muharebesi," *Avrasya İncelemeleri Dergisi* 14/1 (2025): 141.

¹³ Ece Göksedef, "Dağlık Karabağ: Türkiye, Azerbaycan'ın Askeri Kapasitesini Geliştirmesinde Nasıl Rol Oynadı?," BBC News Türkçe (2020), accessed 07.06.2025, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54379105>

James McConville.¹⁴ While some sources describe the political nature of the war as complex, Operation Iron Fist had a straightforward objective: to expel Armenian forces from occupied Azerbaijani territories and enable the return of nearly a million internally displaced people.¹⁵ Between September 27 and November 10, 2020, Armenia shelled the Terter, Agjabadi, and Goranboy regions, both on the battlefield and outside the conflict zone, 5 times at different times using phosphorus bombs, a banned and extremely dangerous weapon of mass destruction.¹⁶ Besides new technical opportunities, the strategies used by the Armed Forces of the Republic of Azerbaijan by experts, military think tanks, and other country researchers are also being examined for their peculiarity. The Azerbaijani Army attack was conducted taking into account the detailed reconnaissance, fire damage, and UAV attacks.¹⁷ Even though this method has been similar to the method of the Turkish Armed Forces in the city of Afrin in the province of Idlib in 2018, it was, in every aspect, quite a different approach both in terms of scale and terrain, and the objective military power.

At first glance, both sides appear to rely heavily on Russian-made weapons, vehicles, equipment, and ammunition. However, a closer examination reveals a more nuanced picture. While the model names may be similar, the systems in Azerbaijan's arsenal are generally more advanced or have undergone significant upgrades. For instance, although both Armenia and Azerbaijan possess the Russian-made S-300 surface-to-air missile system, the versions differ markedly. Armenia operates the older Soviet-era PT models, whereas Azerbaijan fields the more modern PMU-2 variant. The technical differences between the PT and the PMU-2 often regarded as a precursor to the S-400 Triumph (NATO reporting name: SA-21 Growler) air defense system are substantial and have considerable implications for operational effectiveness. Furthermore, unlike Armenia, which conducts its defense activities almost exclusively within a Russia-centric framework, Azerbaijan has sought to diversify its defense partnerships. In this regard, two countries stand out in particular: Israel and Turkey. In recent years, Azerbaijan's growing defense cooperation with Israel has not only facilitated access to advanced weapons and sensor technologies but has also provided critical technical support needed for the development of its domestic defense industry.¹⁸

The Second Karabakh War is not only impressive as the use of high technology weapons. Demonstrations of using UAVs in this conflict for the goals of detection, destruction of buildings well as of guidance of rocket and artillery strikes and street and building-to-street encounters generated motivation towards changing the means of warfare and, as a result, this involved a new paradigm in military achievement, that is, large-scale warfare. Subsequently, approaches to warfare used by the Azerbaijani Army

¹⁴ Serget Tseltski, "The Use of Unmanned Aerial Vehicles in Armed Conflicts in Syria and Nagorno-Karabakh," *Pathways to Peace and Security* 56/2 (2023): 183.

¹⁵ Heydar Piriye & Elshan Hashimov, "Second Karabakh War: Military-political and Military-Technical Aspects," *Journal of Proceedings of Science* 21/1 (2023): 8.

¹⁶ Piriye & Hashimov, "Second Karabakh War," 10.

¹⁷ "Pilotsuz uçuş aparatlarının (PUA) ordu və müasir dövrün müharibələri üçün verdiyi töhfə," Ministry of Defence of the Republic of Azerbaijan, accessed 14.03.2025, <https://mod.gov.az/az/pre/53548.html>

¹⁸ Cenk Özgen, "44 Günün Ardından: 2020 Karabağ Savaşı'nın Askeri Açısından Analizi," *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 7/1 (2021): 109.

(the use of drones) are as fundamentally different from those of local insurgencies as they can be. There was a difference also in the scale of the war, in the potential of the belligerents, and also in the fact that the war took place in mountainous areas and extremely difficult terrain. Especially over mountainous topography where change of elevation smoothly transitions create steep change gradients, the position of hostile personnel and hostile military has the potential to be determined in more difficult ways, and there could still be a potential for uncertainty as to the enemy's intelligence. This presents challenges associated with military operations planning, reconnaissance, determining gun positions and simultaneously unobserved enemy items as well as decision-making under optimal use of the very last moment. In this respect, the widely employed reconnaissance and attack unmanned air vehicles deployed by the Azerbaijani Army to effectuate the Second Karabakh War was a workaround for preexisting issues. Multiagency combination of UAVs in practice at the Azerbaijani Army integrating with systems, such as missile weapons, and artillery weapons (arms) allowed the identification of enemy APC and ADF weapons systems vulnerabilities. Due to the lack of obtaining revetments from the current Radio Electronic Warfare (REM) and ADF, the enemy army met at least one grave disaster. As such, the enemy, in the war, destroyed more than 1000 ADF and artillery systems (including armored and light) and more, as well.

Although the present era is marked by the everyday use of new technologies, the tactical and weapons departments of older industries have not been eradicated. Although the technological superiority of the Azerbaijani Army and the successful use of UAVs played an indispensable role in achieving victory, units employed traditional tactics and weapons to clear and strengthen the liberated territories. As a result, during the war, the Armed Forces of the Republic of Azerbaijan occupied the main positions, gained full control over the Iranian state border, and began a movement west toward the Lachin corridor of major strategic importance. No village, settlement, or city was considered liberated until the full strengthening of the positions was completed. The Azerbaijani soldier, using a clever application of the basics of tactics and weaponry, astonished experts worldwide. Military analyst Mikhail Kofman pointed out that during the first few weeks of the fighting, the Azerbaijani Army was advancing more slowly in reaction to the retreat of the Armenian Armed Forces.¹⁹ Still, two weeks later, the advance rate of the Azerbaijani Army had enormously increased. The Azerbaijani troops were today employing their tactical victories more confidently, gaining ground rapidly and putting the Armenian fighting force in a more awkward and risky position.

In the post-war period following the signing of the Trilateral Statement, Armenia's continued provocations and its persistent adherence to an expansionist policy marked by non-constructive behavior rendered the launch of an anti-terror operation inevitable. One of the primary factors necessitating this operation was Armenia's systematic evasion of its obligations under the Trilateral Statement, often using various pretexts to avoid compliance. Specifically, Armenia failed to fully withdraw the remnants of its armed forces from the Karabakh region and took no effective measures to disarm the illegal Armenian

¹⁹ Piriyeve & Hashimov, "Second Karabakh War," 13.

armed groups operating there. Moreover, the Armenian military-political leadership, in direct violation of international legal norms and principles, continued to carry out covert and illegal transfers to sustain the remaining Armenian military units and unlawful armed detachments within the Karabakh economic zone. In response to these provocations, and to prevent further illicit military transfers, a border checkpoint was established on April 23, 2023, at the bridge over the Hakari River at the entry point of the Lachin-Khankendi road through joint efforts of the State Border Service and units of the Azerbaijani Armed Forces. As a result, all movement and transportation along that route have since been conducted by the laws of the Republic of Azerbaijan.²⁰

During the Karabakh War, the drone footage released by the Azerbaijani Ministry of Defense emerged as a significant strategic element within the context of psychological warfare. These videos played a critical role both in demonstrating the effectiveness of operations on the ground and in causing a decline in morale on the Armenian side. Firstly, the released drone footage showcased the Azerbaijani military's advanced technological capabilities and operational superiority. This not only reinforced the perception of victory and success among the domestic audience but also created a realistic impression of the war's progress in the international arena. At the same time, the impact of these visuals on the Armenian side was decisive in the psychological dimension of the conflict. The continuous and systematic dissemination of these images had a deterrent effect on Armenian soldiers and civilians alike, accelerating the moral collapse tied to the inevitable outcome of the war. Considering the importance of information and image control in psychological warfare, the use of drone footage is regarded as a tool for achieving informational superiority in modern conflicts. Azerbaijan's effective sharing of these visuals through media outlets and social platforms weakened the resolve of Armenian troops on the battlefield and instilled fear among the civilian population. Moreover, as the war evolved into a "battle of images," it complicated efforts by the Armenian military and political leadership to mount an effective counter-response. In conclusion, the Azerbaijani Ministry of Defense's use of drone footage constituted a vital aspect of psychological warfare during the Karabakh War; it undermined enemy morale and functioned as a powerful propaganda tool in advancing Azerbaijan's military and political objectives.²¹

After the Second Karabakh Victory, the victory parade held in Hankendi marked a historic moment reflecting Azerbaijan's great achievement and the pride of its people. The ceremony took place with great enthusiasm, featuring the disciplined march of soldiers, the passionate singing of national anthems, and the waving of flags that became symbols of the victory. This parade was not only a military celebration but also engraved in memory as a symbol of Azerbaijan's determination for territorial integrity and its struggle for freedom. With the strong participation of the public, the event conveyed the

²⁰ Coşqun Məmmədov, "Antiterror tədbirləri tam və qəti Qələbəni təmin etdi," Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası (2023), accessed 08.06.2025, <https://science.gov.az/az/news/open/26636>

²¹ Zakir Rzazadə, "Drone Imagery During the Second Karabakh War: Conflict Solidarity and Air Sovereignty," Milliyyət Araşdırmalar Mərkəzi (2021), accessed 07.06.2025, <https://milliyyet.info/siyaset/drone-imagery-during-the-second-karabakh-war-conflict-solidarity-and-air-sovereignty/>

significance of the victory and the hopes for a new era to the whole world.²²

4) Analysis of the Second Karabakh War from the Perspective of International Law

Continuous sporadic conflicts between Azerbaijan and Armenia have escalated to violence when the Armenian military attacked military and nonmilitary Azerbaijani targets from 27 September 2020. From the clashes that started on 27 September 2020, Azerbaijan immediately started the process of regaining occupied territories.²³ In those subsequent days, these clashes started to be called the Second Karabakh War, and the Armenian army, which incurred heavy losses and pulled back earlier days of the war, started to openly strike civilian settlements far from the front line. According to media reports, 19 civilians (among them children, women, and the elderly) died and 55 received injuries as a result of the artillery shelling of the Armenian army as of 2 Oct 2020.²⁴ Attacks on civilian communities continued to rise over the next few days. In the attacks launched against Ganja, the second largest city in Azerbaijan and at least 100 km away from the front line, between October 4 and 6, 32 people, including children, women, and the elderly, were injured and one person lost his life. In these attacks, the Armenian army indiscriminately attacked houses, shops, and public buildings.²⁵ Armenian armed forces carried out attacks on November 7, 2020, targeting the energy infrastructure of the Republic of Azerbaijan, but the attacks were unsuccessful. On the same days, the cities of Aghdam, Barda, Goranbay, and Terter were also victims of missile and artillery strikes by the Armenian army.²⁶ Armenia violated the humanitarian ceasefire agreed on on October 10, 2020, and made a missile strike on Ganja on October 11, 2020, in which 9 people died, 34 civilians were injured, and many civilian objects were badly damaged.²⁷ These actions undertaken by Armenia are not targeting military structures, but rather civil structures, and have the purpose of creating fear and panic in the population. Every one of these attacks carried out by the Armenian army toward civilian settlements beyond the line of front within the 2nd Karabakh War amongst others comprises violations of the basic protocols of International Humanitarian Law. As is known, these agreements bring regulations regarding conflicts, and while these rules are being put forward, the principles of "limiting the weapons and methods of armed conflict" and "protecting civilians and non-combatants (hors de combat) in armed conflicts" are being sought to be provided to protect soldiers and civilians under certain conditions in cases where war continues.²⁷

²² Yalçın Sarıkaya & Araz Aslanlı, *Kürekçay Anlaşmasından Şuşa Beyannamesine Karabağ* (Ankara: Kripto, 2024), 139.

²³ "Letter dated 29 September 2020 from the Permanent Representative of Azerbaijan to the United Nations addressed to the Secretary-General," Permanent Representative of Azerbaijan to the United Nations addressed to the Secretary-General, accessed 02.01.2025, <https://digitallibrary.un.org/record/3885761?v=pdf>

²⁴ "Report on the destructions and human casualties caused by the regular shelling of the Azerbaijani civilian settlements by the Armenian armed forces," Commissioner for Human Rights (Ombudsman) of the Republic of Azerbaijan, accessed, 01.02.2025, <https://ombudsman.az/storage/3JoKdB9WwCWawAachxW7ALKJqE8ddLmjuQUHtUJJ.pdf>

²⁵ "Report of the Fact-Finding Mission of the Ombudsman in Ganja (4-6 October 2020)," Commissioner for Human Rights (Ombudsman) of the Republic of Azerbaijan, accessed 01.02.2025, <https://ombudsman.az/storage/HO2dzc4ir77h00Tt07zYH8601fgOzR8HPTTgF006.pdf>

²⁶ Cüneyt Yüksel & Hüseyin Yüce, "The Nagorno-Karabakh Conflict from the Perspective of International Law and the Armistice Agreement Ending the Second Nagorno-Karabakh War," *İstanbul Hukuk Mecmuası* 80/3 (2022): 1022.

²⁷ "Ermenistan'ın Karabağ'daki Eylemleri: İnsan Hakları İhlalleri ve İhlallerin Takibi," Grand National Assembly of Türkiye Assembly, accessed 01.02.2025, https://www.tihek.gov.tr/upload/file_editor/2021/10/1634982902.pdf

The first principle is being applied in the context of the Hague Conventions, and the second in the context of the Geneva Conventions and the Additional Protocols. The first principle is being applied in the context of The Hague Conventions, and the second in the context of the Geneva Conventions and the Additional Protocols. In this sense, it is necessary to comply with this set of rules. These applicable regulations defined by the Geneva Conventions and the Additional Protocols which regulate civilians will be enforced during both international and non-international confrontations, regardless of the lack of a declaration of war or the recognition of a declaration of war by one of the warring parties. And under these rules, no matter which party starts the fight, they will be used. As provided for in Article 51/2 of the First Additional Protocol, targeting civilians is forbidden. Under the controlling regulations, in international armed conflicts, the parties are obliged to differentiate between civilian and military objectives and the latter should be entertained by military objectives. Therefore, civilians will benefit from general protection during conflicts. Under this protection, civilians who do not take part in the fighting are not subject to target, at the same time any violence or threat that could produce disorder and panic in society is forbidden. Thus, the attacking adversaries are required to discriminate against each other, with no such attack being allowed. Conflicting states shall not target civilian, state, or public property indiscriminately.²⁸ Although appropriate legal provisions of the international humanitarian law have been taken, in recent times Armenia has regularly carried out massive artillery and/or missile bombings of residential settled areas beyond the fighting line, more specifically in the cities of Ganja, Barda, and Terter during the Second Karabakh War, violating civilian protection rules stipulated in the Geneva Conventions and the First Additional Protocol. Furthermore, it is known that some of the groups sustained severe damage in the attacks. For instance, in the armed conflicts, the Armenian army involved in, dead has been, many children and women have perished.²⁹ Conflicting states will not be permitted to indiscriminately attack civilians, state, or public facilities. In this regard, it has been established that these attacks have employed the Smerch cluster bomb and Smerch parachute-delayed high-explosive fragmentation rocket in particular, targeting the town of Barda. It is known that these rockets are in the inventory of the Armenian army, so it is understood that they carried out the attack either directly or by assisting the separatist forces in Karabakh.³⁰ Despite these regulations, the Armenian army carried out attacks against the Imamzadeh Religious Complex and the Alexander Nevsky Russian Orthodox Church, violating international humanitarian law.³¹ Indeed it is not only cultural and religious assets, but also natural environment that no longer should be open for doubt. In particular, the use of methods and equipment capable of environmentally safe, lasting, and serious impact on a

²⁸ "Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War of 12 August 1949," IV. Geneva Convention, accessed 01.02.2025, <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949/article53>

²⁹ "Report of the Ombudsman on Child Casualties Occurred as a Result of Attacks on Civilian Settlements of Azerbaijan," Commissioner for Human Rights (Ombudsman) of the Republic of Azerbaijan, accessed 02.02.2025, <https://ombudsman.az/storage/4XALmwc7WrjkOFTF95kQu5fRYjiZOR7RYGobVIK4.pdf>

³⁰ "Armenia: Cluster Munitions Kill Civilians in Azerbaijan," Human Rights Watch Report, accessed 02.02.2025, <https://www.hrw.org/news/2020/10/30/armenia-cluster-munitions-kill-civiliansazerbaijan>

³¹ "Fact-Finding Mission Interim Report of the Ombudsman concerning Religious Monuments in Ganja," Assembly Security Council, accessed 02.02.2025, <https://digitallibrary.un.org/record/3926174?v=pdf>

significant portion of the natural environment is prohibited. Even though the natural environment cannot be defended from the final, large scale and severe damage as a result of conflict there should be means by which this can be prevented. Additionally, retaliatory attitudinal and behavioral responses to the natural environment are also forbidden. It was observed during the Second Karabakh War that Armenians felled trees and burned forested areas where they had been forced to leave. Turkish SİHA and UAVs were key to the Azerbaijani success during the war and were successful in targeting about \$1 billion of the Armenian armed forces' military equipment.³² Armenia's claim that Türkiye is a direct or indirect party to the conflict and violates civilian rights has been accepted by the ECHR. The materials presented by Armenia do not contain any concrete evidence proving that the Turkish Armed Forces have conducted military operations on Armenian territory or sent military or paramilitary groups to the conflict zone. Therefore, this decision can be considered as a decision devoid of legal basis. Following the signing of the Armistice Agreement on November 9, the said precautionary measures were lifted.

The strategic deployment of unmanned aerial vehicles and armed variants significantly influenced Türkiye's role during the Second Karabakh War. These platforms provided critical intelligence by conducting real-time surveillance and target reconnaissance, enabling precision strikes with smart munitions that disrupted enemy defenses effectively. Beyond combat applications, their high-resolution imaging capabilities served as tools for information warfare, shaping narratives through carefully curated battlefield footage. In addition to Azerbaijan's Turkish-made UAVs/UCAVs, multi-barreled rocket launchers such as the T-122 Sakarya and T-300 Kasırga were purchased for the army.³³ Turkish-Azerbaijani relations further improved during the Second Karabakh War, and these relations continued after the war. We can enumerate some of the areas related to the formed relations as follows; Strategic partnership, economic cooperation, energy projects, defense cooperation, cultural and human relations.

Türkiye and Azerbaijan have been consolidating their defense cooperation. On June 15, 2021, President Recep Tayyip Erdoğan made his second significant visit to Azerbaijan following the military parade organized for the Second Karabakh War. During this visit, the "Shusha Declaration" was signed in the city of Shusha, which had just been liberated from occupation and held symbolic significance as a historical cultural center of the Turkic world. The agreement, officially titled the "Declaration on Allied Relations Between the Republic of Azerbaijan and the Republic of Türkiye," was published in Türkiye's official gazette on March 23, 2022, thereby entering into force.³⁴ When examining the provisions related to bilateral relations, the preamble of the Shusha Declaration emphasizes the friendship and brotherhood between Türkiye and Azerbaijan. It also references the Treaty of Kars of 1921, the 1994 Agreement on the Development of Friendship and Multidimensional Cooperation between the Republic of Türkiye and the Republic of

³² "The Second Karabakh War Patriotic War or "Operation Iron Fist," Virtual Karabakh, accessed 14.03.2025, <https://www.virtualkarabakh.az/en/post-item/52/2871/the-second-karabakh-war.html>

³³ Levent Özdemir, "The Changing State of Affairs and Türkiye's Role in Nagorno Karabakh Issue," *Journal of Individual & Society* 11/2 (2021): 83.

³⁴ "Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Mütteliklik İlişkileri Hakkında Şuşa Beyannamesi," Türkiye Resmi Gazetesi, accessed 15.03.2025, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/03/20220323-1.pdf>

Azerbaijan, the Protocol on Cooperation and Mutual Assistance between Türkiye and Azerbaijan, and the 2010 Agreement on Strategic Partnership and Mutual Assistance. By citing these agreements, both parties affirmed that their provisions remained in force and declared that the Shusha Declaration provided a new perspective on bilateral relations without undermining the previous agreements. As a result, the relations between the two countries, which had reached the level of “strategic partnership” with the 2010 agreement, were elevated to the status of “alliance” with the Shusha Declaration. During a press conference in Shusha, Azerbaijani Prime Minister Ali Asadov and Turkish Vice President Fuat Oktay stated that the Shusha Declaration marked the peak of bilateral relations.³⁵ The declaration contains comprehensive provisions that impact various sectors such as military, security, political, economic, energy, humanitarian, cultural, and media relations. In the military field, the declaration envisages strengthening defense capabilities through joint training and exercises, thereby enhancing the operational coordination of the two armed forces. Additionally, it includes statements supporting the organization of joint military exercises with the armed forces of other friendly countries.³⁶ The inclusion of such provisions elevates military cooperation beyond bilateral relations, extending its influence to the wider Turkic world. Furthermore, the declaration emphasizes that these military collaborations are not directed against third countries and reaffirms the right to legitimate self-defense. According to the agreement, in the event of any threat or attack against either party, both countries are to respond swiftly and decisively in a coordinated manner. The document places particular emphasis on joint production and technology exchange in the defense industry. Beyond wartime cooperation, the agreement stipulates that the national security councils of both countries will hold regular official meetings on security matters, even in the absence of external threats. It also outlines cooperation in areas such as naval, air, space, cybersecurity, and media sectors.³⁷ A key aspect highlighted in the Shusha Declaration is the opening of the Zangezur Corridor, which is expected to significantly deepen trade cooperation between Türkiye and Azerbaijan. The mutual commitment of the two countries to ensuring stability, security, peace, and prosperity in the South Caucasus is a crucial aspect of the declaration. Both Türkiye and Azerbaijan have expressed their belief that under the new status quo, a peaceful environment in the region can be established. They have also emphasized their readiness to engage in cooperation and coordination with all regional countries, including Armenia, to achieve this goal. This statement demonstrates that the growing cooperation between the two nations is not a regional threat but rather an opportunity for regional development and peace. Another domain where the Shusha Declaration is expected to have an impact is the broader Turkic world. Türkiye and Azerbaijan have stated their intention to involve other Turkic states in the cooperation and coordination established between them. This underscores the two countries’ aspirations for greater integration within the Turkic world. The aim of increasing

³⁵ “Azerbaijani premier says Shusha Declaration is ‘pinnacle of ties’ with Türkiye,” Anadolu Agency, accessed 15.03.2025, <https://www.aneas.com.tr/turkey/2022/11/05/azerbaijani-premier-says-shusha-declaration-is-pinnacle-of-ties-with-turkiye>

³⁶ Türkiye Resmi Gazetesi, accessed 15.03.2025, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/03/20220323-1.pdf>

³⁷ Ferhat Pirinççi & Mehmet Çağatay Güler, *Çıkmazdan Çözüme Karabağ Sorunu* (İstanbul: SETA Yay., 2021), 205.

coordination within the Organization of Turkic States (OTS) and strengthening its institutional capacity can be interpreted as part of this vision. If positive responses are received from other Turkic states, the Shusha Declaration could evolve into a strategic document that serves as the foundation for a regional alliance network.³⁸

Joint military exercises are being conducted, and activities involving military training and technology transfer are taking place together. Also, Türkiye's military advice and operational support to Azerbaijan is a central pillar of the partnership. Affective and human relations between Türkiye and Azerbaijan are also deep. The shared history, language, and cultural background that supports bilateral relations underlie a close relationship and shared culture and understanding between peoples. The Second Karabakh War further united and strengthened the Turkish and Azerbaijani brotherhood. Especially since the early 2000s, joint exercises conducted by the Azerbaijani and Turkish armies have made significant contributions to enhancing the combat capability of the Azerbaijani army, successfully carrying out combat missions in challenging geographical conditions, and adapting the army to modern standards. Throughout history, numerous military exercises have been conducted between Azerbaijan and Türkiye. Exercises such as "EFES," "Anadolu Ankası," "Winter Exercise," "Anadolu Ulduzu," "Erciyes-2019," "Anadolu Qartalı," "Mustafa Kemal Atatürk," "Unshakable Brotherhood," "TurAz Qartalı-2019," and "TurAz Qartalı-2020" have played a significant role in the structuring of the Azerbaijani army and will continue to make important contributions to military development and combat skills in the future.³⁹

Azerbaijan, a state that gained independence when the Soviet Union disintegrated, is of immense importance to Türkiye in the Caucasus. Resuming closer than just historical and cultural affinity, the regional geopolitical significance of the location in which Azerbaijan is located has a curing effect as well. If, west of the Anatolian Peninsula, a bridge stands as Azerbaijan and east of the Anatolian Peninsula, a gateway stands as Turkestan, then through them, the West and the East shall meet at a distance of 200 miles. To paraphrase, both countries continuously relate politics to foreign policy. In 1994, Azerbaijani President Heydar Aliyev adopted the term "One Nation, Two States" during a visit to Türkiye, which resonated as a slogan of Türkiye and Azerbaijan.⁴⁰ On the other hand, Türkiye showed solidarity with Azerbaijan in the hostilities between Azerbaijan and Armenia through the statements of the President, the Minister of Foreign Affairs, and the Minister of National Defense. President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev has openly stated in many of his speeches that he wants Türkiye to be at the table, including in bilateral talks to be held in any peace agreement to be made during this period. President Ilham Aliyev stated in a press conference that "The Turkish Army is a most

³⁸ Durdu Mehmet Özdemir & Gökmen Kantar, "Şuşa Beyannamesi'nin Önemi ve Olası Etkileri," *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/2 (2023): 733.

³⁹ Hüseyin Hüseyinli, "İkinci Qarabağ Mühəribəsi Zamanı Türkiyənin Cənubi Qafqaz Siyasəti," *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 11/5 (2024): 3588.

⁴⁰ Selman Ögüt & Rümeyza Ülkü, "Evaluation of Türkiye's Role in The Second Karabakh War From International Law," *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 22/1 (2023): 312.

acceptable model for us” and “we have further agreements with Türkiye”.⁴¹ With the latest Armistice Agreement, it was accepted that Azerbaijan would take back a significant portion of its Armenian-occupied lands. The groundwork for establishing a corridor between Azerbaijan and Nakhchivan, which Azerbaijan had not been able to establish land connections with for decades, was prepared. In addition, the provision for the deployment of an international peacekeeping force led by Russia to Karabakh is noteworthy in many ways, especially the fact that Türkiye will be included in the new status quo in Karabakh. The Türkiye-Russia Joint Monitoring Center officially began operations in Azerbaijan’s Aghdam district in January 2021.⁴² The establishment of such a center was explicitly stated in Article V of the Trilateral Declaration. The primary objective of this center was to monitor the implementation of the ceasefire agreement reached between Azerbaijan and Armenia after the Karabakh war and to detect any violations. The joint operation of Türkiye and Russia within this structure is noteworthy in terms of deepening regional cooperation between the two countries. The presence of the joint center ensures effective monitoring of the ceasefire, thereby reducing the risk of conflict in the region. Through this center, Türkiye, as Azerbaijan’s strategic partner, played an active role in the region. Another aspect of the joint center was that it primarily assumed an observer role and did not have the authority to intervene directly. The establishment of the Türkiye-Russia Joint Center in Karabakh was a significant development that influenced the geopolitical balance in the region.

One of the institutions established to facilitate a peaceful resolution of the Karabakh conflict was the OSCE Minsk Group. Throughout the negotiation process, the Minsk Group proposed several settlement options, including the Package Deal, the Phased Settlement, and the Common State proposal. Both the Package Deal and the Phased Settlement were based on the principles of Azerbaijan’s territorial integrity and Karabakh’s affiliation with Azerbaijan, and were therefore rejected by Armenia. The Common State proposal, on the other hand, implied the termination of Karabakh’s affiliation with Azerbaijan, and was consequently rejected by Azerbaijan.⁴³

Since 1991, the diplomatic and economic relations between Türkiye and Azerbaijan have evolved into a strategic partnership, especially during the Second Karabakh War.⁴⁴

5) The Contribution of the Grand National Assembly of Türkiye to Exposing Armenia’s Violations of International Law in the Context of the Second Karabakh War

Throughout known human history, although no effective system has been

⁴¹ President of Republic of Azerbaijan İlham Aliyev, “We will create a small model of the Turkish army in Azerbaijan,” Anadolu Agency (2021), accessed 30.01.2025, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/azerbaycan-cumhurbaskani-aliyev-azerbaycanda-turk-ordusunun-kucuk-modelini-olusturacagiz/2158236>

⁴² “Türkiye-Rusiya Birgə Monitorinq Mərkəzinin açılış mərasimi keçirilib,” Ministry of Defence of the Republic of Azerbaijan, accessed 15.03.2025, <https://mod.gov.az/az/news/turkiye-rusiya-birge-monitorinq-merkezinin-acilis-merasimi-kecirilib-video-34668.html>

⁴³ Alaeddin Yalçınkaya, “Karabağ Sorununun Çözumsuzluğünde, AĞİT Minsk Sürecinin “Planlı” Katkısı,” in *Kadim Vatan Karabağ*, ed. Betül Karagöz Yerdelen, Alâeddin Yalçınkaya, İrade Memmedova, (İstanbul: Divan Kitap, 2022), 91.

⁴⁴ Okan Yeşilot, “Türkiye-Azerbaycan İlişkileri (1991-2021),” *Karabağ: Dünü, Bugünü, Yarını* (İstanbul: Selenge Press, 2021), 165.

established that would not leave the killing or massacre of defenseless people unpunished in wars, it has been possible to at least consider these massacres as prohibited acts in the common law system of humanity. Over the last century or so, states have come a long way in understanding and accepting that not every method of defeating the other party is legitimate when fighting against each other. The Geneva Conventions of 1864,⁴⁵ the Hague Conventions of 1899 and 1907 have made significant legal progress not only in improving the condition of soldiers wounded or sick in war, but also in prohibiting weapons and methods that cause unnecessary suffering to the enemy and civilian casualties. The purpose of the prohibitions brought by the relevant agreements is to prevent unnecessary deaths, unnecessary suffering, and unnecessary destruction without completely preventing the requirements of war, especially defensive wars. Within this framework, two fundamental goals are aimed to be achieved, namely “limiting the weapons and methods of armed conflict” and “protecting civilians and non-combatants (*hors de combat*) in armed conflicts”. These rules, which have been put forward and have now been almost entirely put into writing by international multilateral agreements, have become comprehensive rules applied in all situations where collective protection of civilians is required, whether in international armed conflicts or internal conflicts, regardless of who started the armed conflict and whether there has been a formal declaration of war.

The study of the Second Karabakh War from all aspects is of great importance for the modern history of Azerbaijan. The main object of the study is the role of the Grand National Assembly of Türkiye (GNAT) in exposing the war crimes committed by Armenia during the Second Karabakh War. During the war, Armenia carried out attacks targeting civilians and civilian residential facilities located many kilometers away from the combat zone. As a result of these attacks by Armenia, a total of 93 civilians, including 12 children and 27 women, were killed, 454 civilians were injured, a total of 13,360 residential and non-residential buildings, 346 vehicles were damaged, and 1,018 farms were damaged.⁴⁶ It was stated that ambulances and medical facilities were among the civilian elements targeted, educational institutions were deliberately targeted, vital civilian infrastructure such as electricity, gas, water, and communication stations were targeted, serious damage was done to the electricity and energy infrastructure, and residential areas were left without electricity. On the other hand, attacks on historical and cultural monuments are also noteworthy methods. As a result of the bombing, it was determined that the walls of the “Imamzadeh Complex” in the Ganja State Historical and Cultural Inventory and the century-old “Alexander Nevsky” Russian Orthodox Church had deep cracks as a result of the bombing, and it was reported that both historical and religious monuments were seriously damaged. The detection of evidence regarding the crimes in question and the prosecution of those who committed or participated in these crimes are as important as the existence of relevant rules to ensure justice and prevent similar crimes. The official

⁴⁵ “Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field,” Geneva Convention, accessed 02.02.2025, <https://ihl-databases.icrc.org/assets/treaties/120-IHL-GC1864-EN.pdf>

⁴⁶ “44 gün sürən Vətən Müharibəsi (II Qarabağ müharibəsi),” Prosecutor General’s Office of Azerbaijan, accessed 30.01.2025, <https://genprosecutor.gov.az/az/page/azerbaycan/i-ve-ii-qarabag-muharibesi/44-gun-suren-veten-muharibesi-ii-qarabag-muharibesi>

positions held by those who committed or participated in such crimes, including the presidency, prime ministry, or ministry, are not matters that prevent their criminal liability and prosecution when they are brought before competent national or international judicial bodies. Armenia's attacks, as well as its actions targeting health facilities and vehicles, also constitute acts contrary to Article 35 of the 1949 Geneva Convention No. I. Similarly, deliberate attacks on educational facilities violate Articles 51 and 52 of Additional Protocol I to the 1949 Geneva Conventions. Each of these attacks on facilities constitutes a war crime.⁴⁷ Human Rights Watch has confirmed that the Armenian Armed Forces used prohibited cluster munitions and at least one other type of long-range rocket in the October 28 attack on the city of Barda. The organization said in a statement that it reviewed photographs of cluster munitions debris taken by international and local journalists and residents and that two of the weapons were identified as a Smerch cluster munition rocket and a Smerch parachute-delayed high-explosive fragmentation rocket. It noted that while Armenian forces had Smerch multiple rocket launchers, the Nagorno-Karabakh forces did not, making it likely that Armenian forces carried out the attack or provided the ammunition to the Nagorno-Karabakh forces. Armenia has mined a large area of Azerbaijani lands, including lands that are not designated for military purposes, for nearly 30 years. In addition to posing a threat to human life, mined areas also hinder the efficient use of land. Despite the fact that areas have been cleared of mines for a long time, the number of civilian casualties and deaths due to regular mine explosions is increasing.

Grand National Assembly of Türkiye has prepared a report titled "Rights violations during the tension and conflict process that started with the attack on Azerbaijan", which reveals and documents the unlawfulness committed by Armenia. At the first meeting of the Human Rights Investigation Commission of the Turkish Grand National Assembly on October 13, 2020, of the 4th Legislative Year of the 27th Legislative Term, it was decided to establish a Sub-Commission to identify on-site the attacks on Azerbaijani civilian settlements outside the conflict zone and the rights violations suffered by nearly 1 million displaced Azerbaijani citizens expelled from Karabakh and to call on international human rights defending institutions and organizations to take action within the framework of the Geneva Convention. As a result of the actions mentioned above, when the clashes ended, it was stated that 93 civilians were killed, 454 civilians were injured, 3326 detached houses were destroyed, 504 civilian facilities were destroyed, and 120 multi-story residential apartment buildings were demolished.

Violating the right to life of civilians is also a clear violation of Article 2 of the European Convention on Human Rights (ECHR), to which both Armenia and Azerbaijan are parties, and is an action that leads to the legal liability of the State of Armenia and those who commit it. In addition, deliberate attacks on civilians and civilian infrastructure can also be considered a violation of Article 14 of the ECHR. Because the attacks violate the rights protected in the Convention by discrimination based on nationality and ethnic

⁴⁷ "Advisory Service On International Humanitarian Law," International Criminal Court, accessed 02.02.2025, https://www.icrc.org/sites/default/files/document/file_list/cpi.en_.pdf

origin. Damaging civilian property and preventing the use of property also constitutes a violation of the right to property as defined in Article 1 of Additional Protocol I to the ECHR. It has been announced that Azerbaijan has filed an application with the European Court of Human Rights (ECHR) regarding all these issues. Armenia's use of weapons and methods prohibited by international humanitarian law during military operations are actions that should be evaluated separately.⁴⁸ The relevant reports state that Armenia uses cluster munitions, which are prohibited in wars as an indiscriminate weapon.⁴⁹ The use of cluster munitions is prohibited by the Convention on Cluster Munitions, signed in 2008, to which more than 100 countries are parties.

6) Russia's Stance on the Second Karabakh War

Russia's position on the 2020 Second Karabakh War, which began in September 2020, was complex and multifaceted. As a regional power with significant geopolitical interests in the South Caucasus, Russia aimed to maintain stable relations with both Armenia and Azerbaijan while protecting its own security and economic priorities. Russia's long-standing involvement in the Karabakh conflict is reflected in its military presence in Armenia since the early 1990s and its deep historical, political, and economic ties to both countries. While Armenia has traditionally been a close ally and recipient of substantial military and economic support, its recent moves toward a more independent foreign policy, including joining the Russia-backed Eurasian Economic Union (EEU), introduced tensions in its relationship with Moscow. Conversely, Russia sought to strengthen ties with Azerbaijan, a key player in global energy markets, to safeguard access to vital oil and gas resources. This dual engagement required Russia to carefully balance its policies between two countries with competing interests. In the lead-up to the conflict, Russia exercised caution by avoiding direct military intervention, reflecting its strategic calculus to preserve influence without escalating hostilities. The historical legacies of the Russian and Soviet empires contribute to the intricate and multilayered nature of Moscow's relations with Armenia and Azerbaijan. Armenia's security dependence on Russia is underscored by its membership in the Collective Security Treaty Organization (CSTO) and the presence of a Russian military base in Gyumri. Economically, Russia remains a crucial patron in shaping Armenia's domestic and foreign policies. Azerbaijan, meanwhile, has pursued a more autonomous foreign policy but maintains significant economic and strategic ties with Russia, particularly in the energy and trade sectors. These bilateral relations underpin Russia's ongoing interest in sustaining its strategic foothold in the South Caucasus. The divergent trajectories of Armenia and Azerbaijan present Moscow with a challenging task of maintaining equilibrium in the region. During the intense phases of fighting, Russia's role became more pronounced through humanitarian assistance to Armenia and the deployment of military personnel to the contact line aimed at preventing further escalation. However, Azerbaijan expressed

⁴⁸ "Azerbaijan files application to European court over 'gross violations' by Armenia," Anadolu Agency, accessed 16.03.2025, <https://www.aa.com.tr/en/europe/azerbaijan-files-application-to-european-court-over-gross-violations-by-armenia/2769300>

⁴⁹ "Armenia: Cluster Munitions Used in Multiple Attacks on Azerbaijan," Human Rights Watch, accessed 16.03.2025, <https://www.hrw.org/news/2020/12/15/armenia-cluster-munitions-used-multiple-attacks-azerbaijan>

concerns regarding Russia's perceived partiality. After the war, Russia has tried to be a major player in the peace process and has been instrumental in negotiating a ceasefire between Armenia and Azerbaijan. Following the war, Russia emerged as a key actor in facilitating peace negotiations, culminating in the ceasefire agreement signed on November 9, 2020, which ended hostilities and allowed for the deployment of Russian peacekeepers to the region.⁵⁰ The ceasefire took effect at midnight, Moscow time, on November 10, 2020. Azerbaijan and Armenia maintained their current positions, while Russian peacekeepers were deployed along the contact line and the corridor between Karabakh and Armenia. Internally displaced persons and refugees returned to the region under the supervision of the UN High Commissioner for Refugees. An exchange of prisoners, detainees, and the remains of deceased individuals took place. The blockade on transport and economic ties was lifted, with Russia's Border Guard Service overseeing transport communications. The goal was to establish a lasting resolution to the Karabakh crisis in the interest of both Armenia and Azerbaijan.⁵¹ The Second Karabakh War has underlined the continued relevance of the South Caucasus as an area of strategic significance and has also raised doubts about the future direction of Russian presence in the area. Russia had a somewhat ambiguous approach to Karabakh. It initiated active diplomatic efforts while simultaneously sustaining the conflict, allowing it to maintain its influence.

7) Azerbaijan's National Security Paradigm After the Second Karabakh War in the Context of Securitization Theory

The securitization process refers to the identification of a particular issue as a security threat and the legitimization of extraordinary measures to counter this threat. This process plays a significant role in international relations and national security policies, profoundly influencing the perception and management of security threats. The securitization process is shaped by factors such as social structures, power relations, and discourse, and it can manifest differently in various contexts. Therefore, understanding the securitization process serves as a crucial tool in analyzing national and international security policies. The national security of the Republic of Azerbaijan encompasses the protection of the state's independence, sovereignty, and territorial integrity, the preservation of the constitutional order, and the safeguarding of human rights. At the same time, it aims to defend the country's national interests against both internal and external threats. This security approach includes not only the protection of the country's strategic interests and regional stability but also the maintenance of domestic peace, public order, and the well-being of the population, along with the strengthening of the state's sovereign rights. Azerbaijan's national security policies are built upon strategies of regional and international cooperation, diplomacy, military deterrence, and economic strengthening.

⁵⁰ "Statement by the President of the Republic of Azerbaijan, Prime Minister of the Republic of Armenia and President of the Russian Federation," Official website of the President of the Republic of Azerbaijan, accessed 16.03.2025, <https://president.az/en/articles/view/45923>

⁵¹ President of Russia Vladimir Putin, "Zayavleniye Prezidenta Rossiyskoy Federatsii," (2020), accessed 02.02.2025, <http://kremlin.ru/events/president/news/64381>

Threats to national security can be defined as various processes, factors, and conditions that hinder or endanger the protection of the state's and the population's national interests. These threats can be classified based on their likelihood of occurrence as potential threats (which have not yet materialized but have the possibility of emerging) and real threats (which have either already materialized or are in the process of doing so). Additionally, threats can be categorized into two main groups based on their source: external threats and internal threats. External threats may include geopolitical conflicts among regional and international powers, disputes with neighboring countries that jeopardize border security, terrorism, foreign intelligence activities, and the negative impact of global economic fluctuations on the national economy. Furthermore, external threats often encompass interventions that may target sovereignty and territorial integrity, as well as the spillover effects of regional conflicts into the country. Internal threats, on the other hand, target the constitutional order, political stability, social cohesion, and public security. These threats include political instability, social unrest, economic crises, organized crime, domestic terrorism, and separatist movements. Additionally, divisions and conflicts among ethnic, religious, or social groups can also be considered serious internal threats to national security.⁵²

After the Second Karabakh War, Azerbaijan reached a dynamic turning point within the framework of national security. This period necessitates a reassessment of the influence of geopolitical powers in the South Caucasus, as priorities and imperatives are shifting. Examining the Second Karabakh War within the context of securitization theory provides a framework for understanding security perceptions and internal security changes in the region. The securitization process also includes how a particular threat is perceived and processed in the societal consciousness. Azerbaijan's anti-terror operation in September 2023 was supported by the media, political leaders, and other power centers to raise public awareness of the severity and urgency of terrorism and regional instability. This process was utilized to garner public support for the operation and encourage active participation in national security policies. Azerbaijan has emphasized the operation's compliance with international law, underscored the importance of international counterterrorism cooperation, and stated that the operation would contribute to regional stability. These efforts were carried out to ensure the operation's acceptance and support at the international level.⁵³ In the post-war period, domestic security measures have been strengthened, and counterterrorism operations have been intensified. Operations conducted against terrorist organizations and illegal armed groups play a significant role in ensuring national security. On September 19, 2023, the Ministry of Defense of Azerbaijan launched a counterterrorism operation in the region where illegal armed groups were located, aiming to restore the country's constitutional order and neutralize these groups. Within 24 hours of the operation's commencement, the illegal armed units in the region accepted Azerbaijan's demands and surrendered. The primary reason for

⁵² Əli Həsənov, *Azərbaycan Respublikasının Milli İnkişaf Və Təhlükəsizlik Siyasətinin Əsasları* (Bakü: Zərdabi LTD, 2016), 79.

⁵³ "Legal, political and military reasons for Azerbaijan's anti terror ops," Cavid Veliyev, accessed 16.03.2025, <https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/legal-political-and-military-reasons-for-azerbaijans-anti-terror-ops>

this was the lack of external support for the separatists and the successful military operations carried out by the Azerbaijani army. Once the Azerbaijani army took control of the strategic heights and supply routes of these armed groups for the first time, they had no choice but to surrender. Indeed, while Armenia remained firm in its stance that it would not determine the fate of Karabakh Armenians against their will, the international community also called for direct dialogue between Azerbaijan and the Karabakh Armenians. Consequently, the decision of the Karabakh Armenians to integrate directly into Azerbaijan invalidated the claims made by Armenia and its supporters.

The Azerbaijani government placed the situation in Karabakh at the top of its national security agenda, mobilizing both the public and the international community on this issue. In this process, a leadership role was assumed, and firm determination was demonstrated to ensure national security. One of the most significant outcomes of this operation, which targeted illegal armed groups threatening national security to establish constitutional order in Karabakh, was the capture and transfer to Baku for trial of individuals who had committed war crimes, including acts of violence and torture against Azerbaijani civilians and prisoners. This is considered a crucial step toward delivering justice and has significant implications for the implementation of the state's positive obligation to protect its citizens. Additionally, it should be noted that the operation was an effort to ensure Azerbaijan's full sovereignty and prevent war crimes from going unpunished. From the perspective of securitization theory, Azerbaijan's counterterrorism operation in Karabakh was a legitimate security measure aimed at protecting national security. It was a necessary step to neutralize terrorist groups and separatist organizations operating in Karabakh and to ensure the country's territorial integrity.⁵⁴

Cooperation and deepening relations with regional and global actors are key components of national security strategies. The South Caucasus remains a focal point for many global and regional actors, including Russia, Türkiye, Iran, and Western countries. Within this balance of power, Azerbaijan seeks to secure strategic advantages. Following the Second Karabakh War, Azerbaijan strengthened its diplomatic and political relations on the international stage and sought new alliances. In particular, its strategic partnership with Türkiye plays a crucial role in regional security policies. Azerbaijan has maintained a firm stance on preserving its territorial integrity and reclaiming occupied territories while adopting a more active diplomacy policy internationally. To strengthen inter-state relations and garner support from the international community, Azerbaijan has engaged in extensive diplomatic efforts. Another key objective of its national security policy is to establish a positive image in the international arena. The diaspora policy, aimed at ensuring Azerbaijanis abroad maintain their rights and national identity, is of great significance in presenting Azerbaijan as a credible actor on global platforms and enhancing its international representation in alignment with national interests.

Azerbaijan's national security policy not only aims to protect the country's internal interests but also seeks to contribute to the improvement of the global security

⁵⁴ Museyib Shiraliyev & Murteza Hasanoğlu, "Güvenlikleştirme Teorisi Bağlamında İkinci Karabağ Savaşı Sonrası Azerbaycan'ın Millî Güvenlik Paradigması," *Güvenlik Bilimleri Dergisi* 13/2 (2024): 280.

environment. From this perspective, Azerbaijan's security policy aspires to play an active role in international processes and contribute to a fair, stable, and democratic world order. In ensuring regional and global security, Azerbaijan prioritizes its own security and national interests while also striving to strengthen intergovernmental cooperation and relationships based on mutual interests. Given its strategic location and natural resources, Azerbaijan is a key player in regional stability and security. Therefore, Azerbaijan's security policy is not solely focused on protecting its borders but also on fostering trust-based relationships with all countries in the region. Particularly, as a critical actor in energy corridors and international trade routes, Azerbaijan is enhancing collaborations to ensure the security of these projects. Contributing to various peace missions and regional security initiatives through the United Nations and other international organizations demonstrates Azerbaijan's commitment to global security while also highlighting that national security can be reinforced through international cooperation.⁵⁵

The Zangezur Corridor holds political, economic, and strategic significance on a regional scale. Due to these characteristics, the corridor is of great importance to the countries in the region, namely Azerbaijan, Türkiye, Armenia, Russia, and Iran. In addition to these countries, the corridor also concerns various regional and global actors. From the perspective of Azerbaijan and Nakhchivan, this corridor project will facilitate the connection of regions that have long been separated. Consequently, Azerbaijan will be able to establish a land route to its Autonomous Republic of Nakhchivan through the Zangezur Corridor rather than via Iranian territory. Furthermore, the corridor will enable both road and rail transportation between Azerbaijan and Nakhchivan, leading to time savings, cost reductions, and the resolution of multiple logistical challenges. It is projected that the Zangezur Corridor will contribute to annual savings in transportation. Through the Zangezur Corridor, the integration of national infrastructure between Azerbaijan and the Nakhchivan Autonomous Republic will also be ensured. Currently, Azerbaijan supplies Nakhchivan's natural gas needs via Iranian territory. However, Iran imposes a 15% deduction on the transported gas as a transit fee.⁵⁶ With the establishment of the Zangezur Corridor, Azerbaijan will be able to directly supply natural gas to Nakhchivan, thereby eliminating this additional cost. Furthermore, it is understood that essential infrastructure connections, such as telephone, internet, and electricity, which directly impact daily life, will also be extended to Nakhchivan through the corridor. If all economic routes are established via the corridor, it is anticipated that costs between Azerbaijan and Nakhchivan will be significantly reduced, leading to substantial savings.⁵⁷ Azerbaijan has also encountered this issue when seeking routes to deliver its existing energy resources to the global market. Initially deemed undesirable due to its high cost, the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline project was ultimately planned to reach Türkiye via Georgia, largely due to the insistence of the Aliyev administration. Given the ongoing conflict with Armenia, oil and natural gas pipelines, as well as the Baku-Tbilisi-Kars railway line, were routed

⁵⁵ Shiraliyev & Hasanoğlu, "Güvenlikleştirme Teorisi Bağlamında İkinci Karabağ Savaşı," 295.

⁵⁶ Kadir Can Çiftçi & Gülşen Bayat, "Zengezur Koridoru'nun Önemi ve Iğdır Özelinde Türkiye Turizmine Etkileri," *Journal of Academic Tourism Studies* 5/2 (2024): 107

⁵⁷ Çiftçi & Bayat, "Zengezur Koridoru'nun Önemi," 108.

through Georgia despite the longer and more expensive path. In this regard, the Zangezur Corridor will further strengthen Azerbaijan's position. If deemed necessary, energy surplus could be transported to Türkiye through shorter pipeline routes. In light of Europe's growing demand for energy resources, Azerbaijan's energy reserves have gained considerable significance, making the Zangezur Corridor even more crucial. Furthermore, a railway project passing through the Zangezur Corridor between Azerbaijan and Türkiye is also under consideration, which would position Azerbaijan as a central hub in railway transportation.

The securitization theory has demonstrated its effective applicability in the context of Azerbaijan. The fact that the Karabakh issue has occupied a significant place on Azerbaijan's national security agenda provides a clear example of how the securitization process operates. Azerbaijan has consistently defined Karabakh as a persistent threat in shaping its national security strategies and has taken extraordinary measures to counter this threat. Furthermore, in this process, Azerbaijan has effectively utilized securitization policies to gain international support and ensure regional security. As a result, following the Second Karabakh War, Azerbaijan's national security strategies have undergone significant transformations in the military, economic, diplomatic, and social spheres. When assessed within the framework of securitization theory, the effectiveness of Azerbaijan's security policies and its future strategic orientations have been analyzed, providing specific recommendations. These findings offer a significant framework for understanding Azerbaijan's efforts to safeguard national security and maintain regional stability.

8) Regional Political Dynamics

While Armenia's occupation of Azerbaijani territory continued, a constitutional referendum was held in 2015 that resulted in changes to Armenia's system of government, transferring the majority of the powers of the President of Armenia to the Prime Minister. Although most of the changes approved in the referendum were implemented immediately, the article regarding the transfer of power was decided to take effect at the end of Serzh Sargsyan's term. In this way, Sargsyan was able to extend his time in power until 2018. The issue of Armenia's system of government and the selection of its leaders caused divisions among the Armenian people, and these disagreements turned into street protests starting in 2016. In these protests, Pashinyan gained the support of a portion of the public. Following the street demonstrations supported by the U.S. Embassy in Irevan Europe's largest embassy in Armenia and having been elected as a Member of Parliament in 2012 and 2017, Pashinyan was elected Prime Minister on May 8, 2018.⁵⁸

Western countries generally prioritize their geopolitical interests in their policies toward the Caucasus and Eurasia regions. Due to the area's energy resources, transportation corridors, and strategic location, the West seeks to limit the influence of Russia and regional actors in this geography. NATO's expansion, the emphasis on democratization in the region, and human rights rhetoric constitute the main elements of

⁵⁸ Ömer Lütfi Taşcıoğlu, "İkinci Karabağ Savaşı ve Sonuçları," *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 25/2 (2023): 546.

the West's overall strategy toward the region. However, this stance creates a basis for reciprocal competition and sometimes conflict with Russia. Especially in disputed areas such as Karabakh and Georgia, the West tends to provide political and diplomatic support to actors like Azerbaijan and Georgia.⁵⁹

Türkiye-Russia relations experienced a fluctuating course before and after the July 15, 2016 coup attempt. Following the coup attempt, Türkiye adopted a more pragmatic and multi-faceted approach to its foreign policy, entering a significant phase of improvement and cooperation with Russia. Especially in the Syrian arena, dynamic interactions between conflict and cooperation have developed between Russia and Türkiye. The military agreements in Idlib and the joint mechanisms established in northern Syria are concrete examples of partial cooperation between the two countries. This cooperation has been shaped by the need to maintain security balances in the region and the acceptance of Russia's presence in Syria. However, although Türkiye cooperates with Russia, it continues to maintain strategic concerns regarding Kurdish forces in Syria and seeks a different balance in its relations with the United States.⁶⁰

Relations between Türkiye and the United States have in recent years been driven into a serious crisis, particularly due to disagreements over Syrian policies, defense systems, and regional security issues. This crisis marks the beginning of a new era in Türkiye's relationships with Russia and Azerbaijan. Especially in the Syrian arena, the U.S. support for the YPG,⁶¹ the Syrian extension of the PKK, has deepened Türkiye's national security concerns. While this situation is one of the main reasons for the crisis between Türkiye and the U.S., it has also prompted Ankara to steer its relations with Russia toward strategic cooperation. Türkiye experienced significant problems in military cooperation with the U.S. after procuring the S-400 air defense systems from Russia, which further increased tensions between the two countries.⁶²

On the Azerbaijan front, the U.S. stance in the region was particularly notable during the 2020 Second Karabakh War. The U.S. lost its mediation role in regional crises to Russia, while Türkiye's explicit political and military support for Azerbaijan created a new area of tension in Washington-Ankara relations. The close strategic partnership between Türkiye and Azerbaijan has limited U.S. influence in the region and reinforced the mutual pragmatism between Russia and Türkiye. Within this trilateral framework, the crisis with the U.S. demonstrates that Türkiye has adopted a new foreign policy approach based on a multipolar and regional balance of power. By cooperating with both Russia and Azerbaijan, Türkiye seeks to balance the unilateral influence of the U.S. in the region, creating a lasting atmosphere of tension in its relations with Washington. Therefore, the deepening crisis with the U.S. is reshaping alliance and competition dynamics among regional actors and laying the groundwork for a redefinition of power balances in the

⁵⁹ Okan Ancak, "Yeni Avrasyacılık Bağlamında Güney Kafkasya'da Türkiye ve Rusya," *SBF Dergisi* 75/3 (2020): 1129.

⁶⁰ Hüseyin Yeltin & Kübra Işık, "Rekabetten İşbirliğine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkilerinde Bir Test: Suriye Krizi," *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi* 3/3 (2017): 46.

⁶¹ İbrahim Kerman & Ertan Efegil, "Terör Örgütü PKK/PYD'nin Suriye'de İzlediği İç Savaş Stratejisinin Değerlendirilmesi," *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2017): 164.

⁶² Kamal Mohammed & Abbas Abbas, "Türkiye'nin Rusya'dan S400 Hava Savunma Sistemi Temin Etmesinin ABD ve NATO Açısından İncelenmesi," *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/91 (2019): 199.

Caucasus and Eurasia.⁶³

As a state bordering both Armenia and Azerbaijan, Iran was one of the actors whose stance was most closely scrutinized. Throughout the war, Iran's position remained ambiguous, which provoked strong reactions within the Azerbaijani public. It was not only the Republic of Azerbaijan but also the Azerbaijani Turks residing within Iran's borders who expressed their discontent through various means. Tehran's response choosing to arrest, imprison, and accuse those expressing these grievances rather than seeking to understand them may have been one of its most misguided decisions. Positive opinions or expressions of satisfaction toward Iran, occasionally voiced by the Armenian side, further complicated the situation.⁶⁴

9) The Foreign Policy of the President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev After the Second Karabakh War

Following the Second Karabakh War, President Ilham Aliyev's foreign policy course has been centered on strengthening Azerbaijan's international position by fully restoring its sovereignty and reclaiming its territories from occupation. This approach is characterized by a multi-vector, balanced, and independent strategy that prioritizes national interests. While previous foreign policy efforts were largely focused on resolving the conflict, the current course extends beyond regional issues to address global challenges such as climate change, energy security, and neocolonialism. Utilizing the diplomatic leverage gained through its historic victory, Azerbaijan fosters balanced and multi-dimensional relations with various international partners. For instance, the country has reinforced its strategic partnership with Türkiye, defended its national interests through the Organization of Islamic Cooperation and the Non-Aligned Movement, and played an active role in global energy and climate initiatives, such as COP29.⁶⁵ This foreign policy trajectory enables Azerbaijan to maintain its independence while fostering cooperation with regional and global powers based on mutual respect and collaboration. President Ilham Aliyev's independent foreign policy approach has been positively received by opposing global power blocs. Azerbaijan's equidistant stance towards major power centers, its commitment to principles of equality, mutual respect, and non-interference in internal affairs, as well as its adherence to bilateral cooperation that does not target third parties, have contributed to a favorable international perception of the country and its leadership. In this regard, the hosting of high-level military meetings between Russia and Western military officials in Baku underscores Azerbaijan's role as a neutral and reliable platform for international dialogue. The fact that Baku has hosted such meetings six times, including discussions between Russia's Chief of the General Staff Valery Gerasimov and top U.S. and NATO military officials from 2017 to 2019, is a testament to the recognition of Azerbaijan's balanced and independent diplomacy by

⁶³ Özdemir, "The Changing State of Affairs and Turkey's Role in Nagorno Karabakh Issue," 98.

⁶⁴ Yalçın Sarıkaya, "İran'ın İkinci Karabağ Savaşı Tutumu: Takke Düştü Kel Göründü," *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 7/1 (2021): 95.

⁶⁵ "Baku hosted opening ceremony of World Leaders Climate Action Summit at COP29," The Azerbaijan State News Agency, accessed 17.03.2025, https://azertag.az/en/xeber/baku_hosted_opening_ceremony_of_world_leaders_climate_action_summit_at_cop29_video-3274064

global power centers. In the post-conflict period, Azerbaijan's foreign policy places significant emphasis on shaping a strategic narrative to strengthen its national identity and reinforce its international legal standing.⁶⁶ This approach ensures the legitimacy of Azerbaijan's position by aligning historical developments with international legal frameworks. The strategic narrative not only solidifies public perception domestically but also establishes an unquestionable foundation for Azerbaijan's status and legal claims in international forums.

The successful implementation of foreign policy is a key priority for the effective realization of national-state interests. Azerbaijan has successfully continued its balanced foreign policy diplomacy even after the war. Following the Karabakh victory, some opinions emerged within Türkiye suggesting that Azerbaijan had shifted from a balanced foreign policy to a Türkiye-oriented approach. It is natural for this to be perceived as a normal development. This can be attributed to the cultural, ancestral, and historical ties between the peoples of Azerbaijan and Türkiye. Particularly, after gaining independence, the relations between the two countries strengthened and became more comprehensive. The cultural and social ties that existed before independence expanded further into economic, diplomatic, military, and other spheres after the restoration of state sovereignty. Following the Second Karabakh War between Azerbaijan and Armenia in 2020, Türkiye's active stance in favor of Azerbaijan led to the elevation of bilateral relations to the level of a "strategic partnership." Türkiye's role in Azerbaijan's foreign policy has become even more pronounced in the post-2020 period. During the Second Karabakh War, Türkiye distinguished itself by providing Azerbaijan with significant military and diplomatic support, which was one of the key elements of Azerbaijan's victory in Karabakh. After the war, Türkiye's presence in Karabakh as a military observer and its increasing influence in the region became an important factor in Azerbaijan's efforts to maintain a balance in its relations with Russia.

The post-conflict foreign policy course also involves modernizing domestic institutions and strengthening public diplomacy. The restructuring of state institutions, the professional development of diplomatic personnel, and the alignment of international relations mechanisms with contemporary standards enhance Azerbaijan's agility and competitiveness on the global stage. Simultaneously, strategic communication efforts help expand Azerbaijan's soft power by effectively managing public relations and information flow. Furthermore, Azerbaijan plays a crucial role in reshaping regional security architecture. This process goes beyond bilateral and multilateral partnerships to encourage structural changes in regional security frameworks, contributing to a recalibrated power balance and fostering new cooperation models among neighboring states. As an additional dimension of foreign policy, Azerbaijan actively engages in cultural and academic diplomacy to promote its intellectual and cultural heritage on the global stage. This effort not only strengthens Azerbaijan's soft power but also facilitates long-term cooperation in scientific research, culture, and education, aligning with the country's

⁶⁶ "Müzəffər Prezident və onun xarici siyasət doktrinası," Apa Agency, accessed 17.03.2025, <https://apa.az/blog/blog-single/muzaffer-prezident-ve-onun-xarici-siyaset-doktrinası-191>

strategic interests. Moreover, comparing Azerbaijan's post-conflict foreign policy with the experiences of other nations in similar situations provides insights into its adaptive strategies and potential future developments. Such comparative analyses help forecast the evolution of Azerbaijan's diplomatic approach and identify potential risks. The effective use of digital platforms to convey strategic messages and national values to a global audience, alongside the enhancement of cybersecurity measures, is another essential component of Azerbaijan's modern diplomatic efforts. This dual approach not only strengthens Azerbaijan's public diplomacy but also safeguards its digital security. Additionally, Azerbaijan's initiatives in addressing ecological and climate issues, such as promoting green economic development, renewable energy projects, and environmental sustainability, have become an integral part of its foreign policy agenda. These initiatives contribute both to national development and to Azerbaijan's active engagement in global environmental cooperation. The mobilization of the Azerbaijani diaspora and human resources also forms a crucial aspect of the country's foreign policy in the post-conflict era. The active involvement of the diaspora in international advocacy efforts and the promotion of national values through intellectual and cultural exchanges enhance Azerbaijan's influence on the global stage. This strategy creates opportunities for deepening dialogues with foreign audiences and expanding Azerbaijan's international presence. Overall, President Ilham Aliyev's post-conflict foreign policy is not merely aimed at managing the post-war situation but is designed to ensure Azerbaijan's long-term strategic development across multiple dimensions.

It is also important to note that Azerbaijani President Ilham Aliyev exhibited consistent and effective leadership throughout the course of the war. He gave clear, confident, and strategically articulated interviews in three languages to prominent international media outlets. By regularly addressing both domestic and international audiences via social media and official statements, Aliyev projected an image of a modern, assertive, and capable head of state. In parallel, Presidential Advisor Hikmet Hajiyev also played a visible and active role, demonstrating a professional and well-coordinated communication strategy during the conflict.⁶⁷

Conclusion

For more than 30 years, the Karabakh issue remained unresolved despite numerous efforts by the Republic of Azerbaijan to achieve a peaceful and secure settlement. However, during this period, Armenia failed to demonstrate a principled and constructive stance. Despite all these circumstances, Armenia continued to carry out military and diplomatic interventions on Azerbaijan's sovereign territory. Consequently, the year 2020 marked a turning point for Armenia. The developments over three decades culminated in the outbreak of the Second Karabakh War in 2020, which led to the resolution of Azerbaijan's legitimate struggle by international legal norms through military means. As a result of the war, Azerbaijan liberated the territories that had been occupied by Armenia during the First Karabakh War. Türkiye and Russia, as key regional actors in the South Caucasus, played significant and decisive roles in this process. Türkiye stood firmly by

⁶⁷ Yalçın Sarıkaya, *44 Gün Savaş: Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi* (Ankara: TASAV, 2020), 15.

Azerbaijan throughout the occupation period, respecting its territorial integrity and consistently advocating this position across all international platforms. Historically, Russia closely monitored developments in the South Caucasus, a region long considered within its sphere of influence. Although Russia did not overtly side with any party, it refrained from taking effective and substantive measures toward resolving the conflict. Since the late 20th century, under the leadership of Heydar Aliyev, the modernization of the Azerbaijani armed forces with Turkish assistance and alignment with NATO standards has continued into the 21st century. Through bilateral exercises, the Azerbaijani military has enhanced its operational capabilities in challenging geographic conditions, gained expertise in tactical maneuvers, and improved the effective use of military equipment. All these experiences proved to be decisive factors for Azerbaijan during the Second Karabakh War. Throughout the conflict, Türkiye's diplomatic support played a crucial role in securing a psychological advantage for Azerbaijan. Türkiye systematically supported Azerbaijan's just cause through official meetings, international forums, and mass media channels. Türkiye's role in the Second Karabakh War extended beyond diplomatic backing and advocacy on the international stage; as a strategic partner, it provided significant military technology and expertise to the Azerbaijani armed forces. This collaboration was instrumental in enabling Azerbaijan to implement modern combat methods and enhance operational effectiveness. Moreover, Türkiye's political will and commitment to regional stability significantly influenced the shift in the balance of power in the South Caucasus. Russia's position in the South Caucasus is complex and multifaceted, reflecting both its status as a regional power and its geopolitical interests. Over the years, Russia has employed various military, political, economic, and diplomatic tools to preserve and expand its sphere of influence in the region. However, in the resolution of the Karabakh conflict, Russia sought to maintain a balance by adopting a neutral stance, which in practice resulted in a lack of constructive influence on the peace process. For Russia, the South Caucasus represents a strategically critical region where stability is essential for safeguarding its security interests and regional influence. Therefore, Moscow has maintained its military-technical cooperation with Armenia while simultaneously seeking to preserve relations with Azerbaijan. Balancing these two parties has been a tactical approach for Russia to manage tensions and protect its interests. Conversely, Russia's passivity during the conflict and its limited involvement in meaningful peace initiatives can be interpreted as a diminishing of its influence in the region. This also indicates certain shortcomings in Moscow's position against the backdrop of Türkiye's rising influence. While Russia has endeavored to protect the interests of its traditional ally Armenia, the escalating tensions with Azerbaijan and Türkiye's active role have posed additional strategic challenges. Ultimately, Russia's position in the South Caucasus stands at the intersection of maintaining stability and engaging in competition and influence struggles. Moscow's future policy will be shaped by geopolitical changes and the actions of regional actors, and how it manages this balance will play a crucial role in the region's future development. Considering all these aspects, Türkiye-Azerbaijan relations are founded not only on brotherhood and cultural ties but also on strategic and military cooperation, making them a key factor in shaping the geopolitical landscape of the region. This unity

and mutual support remain vital for ensuring peace and sustainable development in the South Caucasus. Accordingly, Türkiye's support holds significant importance for Azerbaijan not only during wartime but also in post-conflict efforts aimed at restoring stability and reconstruction in the region.

It can also be listed in articles like this:

- The Second Karabakh War significantly altered the existing geopolitical power balance in the South Caucasus and reshaped the dynamics of Moscow-Ankara relations in the region.
- Türkiye's military support and diplomatic activity provided Azerbaijan with a strategic advantage, strengthening its position as a new key actor in the region.
- Although Russia sought to preserve its traditional sphere of influence, its passive stance in resolving the conflict and balancing policies indicated a decline in its regional influence.
- Future regional stability will depend on carefully balancing the strategic interests of Russia and Türkiye alongside the security needs of Azerbaijan and Armenia.
- For sustainable peace and development in the South Caucasus, it is essential to manage Moscow-Ankara relations constructively and enhance mutual understanding.

During the Second Karabakh War, the relations between Moscow and Ankara reflected complex and multifaceted dynamics that significantly influenced the geopolitical landscape of the South Caucasus and the course of the conflict. Both states pursued the protection and expansion of their regional interests, often adopting differing positions that ranged from rivalry to cooperation. Russia considers the South Caucasus as its geopolitical sphere of influence, viewing stability in the region as a cornerstone of its security interests. Consequently, Moscow prioritized military-technical cooperation with Armenia and sought to strengthen its positions by deploying peacekeeping forces in the conflict zone. Conversely, Türkiye emerged as a rising power in the region, firmly supporting Azerbaijan both militarily and diplomatically, thereby seeking to expand its geopolitical influence in the South Caucasus. Throughout the war, intensive diplomatic communication was maintained between Moscow and Ankara. Notably, the phone call between Turkish President Recep Tayyip Erdoğan and Russian President Vladimir Putin in October 2020 was a crucial step in preventing the escalation of the conflict into a full-scale regional war. Through such dialogue, both countries endeavored to coordinate efforts to manage the conflict's intensity. Moscow-Ankara relations remain a key determinant of future stability in the South Caucasus. Türkiye continues to stand firmly with Azerbaijan as a strategic partner and regional power, while Russia seeks to maintain balanced relations with both Armenia and Azerbaijan to protect its interests. This dynamic will shape the geopolitical landscape of the South Caucasus and play a vital role in managing potential future tensions.

Beyanname:

- 1. Etik Kurul İzni:** Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
- 2. Katkı Oranı Beyanı:** Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.
- 3. Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Declarations:

- 1. Ethics approval:** Not applicable.
- 2. Author contribution:** The author declares no one has contributed to the article.
- 3. Competing interests:** The author declares no competing interests.

BIBLIOGRAPHY

- "44 gün sürən Vətən Müharibəsi (II Qarabağ müharibəsi)." Prosecutor General's Office of Azerbaijan. Accessed 30.01.2025. <https://genprosecutor.gov.az/az/page/azerbaycan/i-ve-ii-qarabag-muharibesi/44-gun-suren-veten-muharibesi-ii-qarabag-muharibesi>
- "Advisory Service On International Humanitarian Law." International Criminal Court. Accessed 02.02.2025. https://www.icrc.org/sites/default/files/documenttrf/file_list/cpi.en_.pdf
- Akarlan, Zeynep. "Azərbaycan Gazetəsinə Göre "Karabağ"ın Son Günleri." *ETÜT Dergisi* 9 (2024): 76-85.
- Ancak, Okan. "Yeni Avrasyacılık Bağlamında Güney Kafkasya'da Türkiye ve Rusya." *SBF Dergisi* 75/3 (2020): 1113 – 1144.
- "Armenia: Cluster Munitions Kill Civilians in Azerbaijan." Human Rights Watch Report. Accessed 02.02.2025. <https://www.hrw.org/news/2020/10/30/armenia-cluster-munitions-kill-civilians-azerbaijan>
- "Armenia: Cluster Munitions Used in Multiple Attacks on Azerbaijan." Human Rights Watch. Accessed 16.03.2025. <https://www.hrw.org/news/2020/12/15/armenia-cluster-munitions-used-multiple-attacks-azerbaijan>
- "Azerbaijan files application to European court over 'gross violations' by Armenia." Anadolu Agency. Accessed 16.03.2025. <https://www.aa.com.tr/en/europe/azerbaijan-files-application-to-european-court-over-gross-violations-by-armenia/2769300>
- "Azerbaijani premier says Shusha Declaration is 'pinnacle of ties' with Türkiye." Anadolu Agency. Accessed 15.03.2025, <https://www.anews.com.tr/turkey/2022/11/05/azerbaijani-premier-says-shusha-declaration-is-pinnacle-of-ties-with-turkiye>
- "Baku hosted opening ceremony of World Leaders Climate Action Summit at COP29." The Azerbaijan State News Agency. Accessed 17.03.2025. https://azertag.az/en/xeber/baku_hosted_opening_ceremony_of_world_leaders_climate_action_summit_at_cop29_video-3274064
- "Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field." Geneva Convention. Accessed 02.02.2025. <https://ihl-databases.icrc.org/assets/treaties/120-IHL-GC1864-EN.pdf>
- Çiftçi, Kadir Can & Gülşen Bayat. "Zengezur Koridoru'nun Önemi ve Iğdır Özelinde Türkiye Turizmine Etkileri." *Journal of Academic Tourism Studies* 5/2 (2024): 104-118.

- "Ərazi itkilərimizin səbəbləri və tarixi gerçəklər." Azərbaycan Milli Kitabxanası. Accessed 18.03.2025. <https://www.anl.az/down/meqale/hurriyyet/2021/avqust/752539.htm>
- "Ermenistan'ın Karabağ'daki Eylemləri: İnsan Hakları İhlalləri və İhlallerin Takibi." Grand National Assembly of Türkiye Assembly. Accessed 01.02.2025. https://www.tihek.gov.tr/upload/file_editor/2021/10/1634982902.pdf
- "Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi: tarixə baxış." Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanası. Accessed 18.03.2025. <https://files.preslib.az/projects/conflict/gl1.pdf>
- "Fact-Finding Mission Interim Report of the Ombudsman concerning Religious Monuments in Ganja." General Assembly Security Council. Accessed 02.02.2025. <https://digitallibrary.un.org/record/3926174?v=pdf>
- "Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War of 12 August 1949." IV. Geneva Convention. Accessed 01.02.2025. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949/article-53>
- Göksedef, Ece. "Dağlık Karabağ: Türkiye, Azerbaycan'ın Askeri Kapasitesini Geliştirmesinde Nasıl Rol Oynadı?." BBC News Türkçe (2020). Accessed 07.06.2025. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54379105>
- Həsənov, Əli. *Azərbaycan Respublikasının Milli İnkişaf Və Təhlükəsizlik Siyasətinin Əsasları*. Bakü: Zərdabi LTD, 2016.
- Həsənzadə, Tural. "Azad Şuşa (birinci hissə): Qələbəyə gedən yol." Topchubashov Center, (2021). Accessed 02.06.2025. <https://top-center.org/az/analytics/3252/free-shusha-part-one-way-to-victory>
- Hüseynli, Hüseyn. "İkinci Qarabağ Müharibəsi Zamanı Türkiyənin Cənubi Qafqaz Siyasəti." *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 11/5 (2024): 3586-3595.
- Iskandarov, Khayal, Piotr Gawliczek & Jerzy Tomasik. "Termination of War: Factors Affecting the Outcome (In the Example of the Second Karabakh War)." *Civitas et Lex* 3/35 (2022): 7-17.
- "İlham Əliyev xalqa müraciət edib." Official website of the President of the Republic of Azerbaijan. Accessed 18.03.2025. <https://president.az/az/articles/view/45924>
- Kerman, İbrahim & Ertan Efeğil. "Terör Örgütü PKK/PYD'nin Suriye'de İzlediği İç Savaş Stratejisinin Değerlendirilmesi." *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2017): 162-198.
- "Legal, political and military reasons for Azerbaijan's anti terror ops." Cavid Veliyev. Accessed 16.03.2025. <https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/legal-political-and-military-reasons-for-azerbajians-anti-terror-ops>
- "Letter dated 29 September 2020 from the Permanent Representative of Azerbaijan to the United Nations addressed to the Secretary-General." Permanent Representative of Azerbaijan to the United Nations addressed to the Secretary-General. Accessed 02.01.2025. <https://digitallibrary.un.org/record/3885761?v=pdf>
- Mohammed, Kamal & Abbas Abbas. "Türkiye'nin Rusya'dan S400 Hava Savunma Sistemi Temin Etmesinin ABD ve NATO Açısından İncelenmesi." *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/91 (2019): 191-203.

- "Müzəffər Prezident və onun xarici siyasət doktrinası." Apa Agency. Accessed 17.03.2025. <https://apa.az/blog/blog-single/muzeffer-prezident-ve-onun-xarici-siyaset-doktrinası-191>
- Nikolaevich, Shavrov Nikolay. *Novaya ugroza russkomu delu v Zakavkaz'ye: predstoyashchaya rasprodazha Mugani inorodtsam*. Baku: Elm, 1990.
- Öğüt, Selman & Rümeyşa Ülkü. "Evaluation of Türkiye's Role in The Second Karabakh War From International Law." *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 22/1 (2023): 310-325.
- Özdemir, Durdu Mehmet & Gökmen Kantar. "Şuşa Beyannamesi'nin Önemi ve Olası Etkileri." *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/2 (2023): 733-744.
- Özdemir, Levent. "The Changing State of Affairs and Türkiye's Role in Nagorno Karabakh Issue." *Journal of Individual & Society* 11/2 (2021): 81-107.
- Özgen, Cenk. "44 Günün Ardından: 2020 Karabağ Savaşı'nın Askeri Açıdan Analizi." *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 7/1 (2021): 104-123.
- "Pilotsuz uçuş aparatlarının (PUA) ordu və müasir dövrün müharibələri üçün verdiyi töhfə." Ministry of Defence of the Republic of Azerbaijan. Accessed 14.03.2025. <https://mod.gov.az/az/pre/53548.html>
- Pirinççi Ferhat & Mehmet Çağatay Güler. *Çıkmazdan Çözüme Karabağ Sorunu*. İstanbul: SETA Yayınları, 2021.
- Piriyev, Heydar & Elshan Hashimov. "Second Karabakh War: Military-political and Military-Technical Aspects." *Journal of Hərbi Bilik* 21/1 (2023): 7-16.
- Piriyev, Heydər, Rəşad Tahirov & Xəyal Iskenderov. "Müharibənin bitmə müddəti və sülh şərtləri (ikinci Qarabağ müharibəsinin nümunəsində)." *Journal of Hərbi Bilik* 166/4 (2020): 5-13.
- President of Republic of Azerbaijan İlham Aliyev. "We will create a small model of the Turkish army in Azerbaijan." Anadolu Agency (2021). Accessed 30.01.2025. <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/azerbaycan-cumhurbaskani-aliyev-azerbaycanda-turk-ordusunun-kucuk-modelini-olusturacagiz/2158236>
- President of Russia Vladimir Putin. "Zayavleniye Prezidenta Rossiyskoy Federatsii." (2020). Accessed 02.02.2025. <http://kremlin.ru/events/president/news/64381>
- "Qarabağın tarixi." Azərbaycan Respublikası Müharibə, Əmək və Silahlı Qüvvələr Veteranları Təşkilatı. Accessed 18.03.2025. <https://veteran.gov.az/az/memories/qarabagin-tarixi>
- "Report of the Fact-Finding Mission of the Ombudsman in Ganja (4-6 October 2020)." Commissioner for Human Rights (Ombudsman) of the Republic of Azerbaijan. Accessed 01.02.2025. <https://ombudsman.az/storage/HO2dzc4ir77h00TtO7zYH86O1fgOzR8HPTTgFO06.pdf>
- "Report of the Ombudsman on Child Casualties Occurred as a Result of Attacks on Civilian Settlements of Azerbaijan." Commissioner for Human Rights (Ombudsman) of the Republic of Azerbaijan. Accessed 02.02.2025. <https://ombudsman.az/storage/4XALmwc7WrjkOFTF95kQu5fRYjiZOR7RYGobVIK4.pdf>

- "Report on the destructions and human casualties caused by the regular shelling of the Azerbaijani civilian settlements by the Armenian armed forces." Commissioner for Human Rights (Ombudsman) of the Republic of Azerbaijan. Accessed 01.02.2025. <https://ombudsman.az/storage/3JoKdB9WwCWawAachxW7ALKJqE8ddLmjuQUHtUJ.pdf>
- Rzazadə, Zakir. "Drone Imagery During the Second Karabakh War: Conflict Solidarity and Air Sovereignty." *Milliyət Araşdırmalar Mərkəzi* (2021). Accessed 03.06.2025. <https://milliyyet.info/siyaset/drone-imagery-during-the-second-karabakh-war-conflict-solidarity-and-air-sovereignty/>.
- Sarıkaya, Yalçın & Araz Aslanlı. *Kürekçay Anlaşmasından Şuşa Beyannamesinə Karabağ*. Ankara: Kripto, 2024.
- Sarıkaya, Yalçın. "İran'ın İkinci Karabağ Savaşı Tutumu: Takke Düştü Kel Göründü." *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 7/1 (2021): 84-103.
- Sarıkaya, Yalçın. *44 Gün Savaşı: Azərbaycan'ın Karabağ Zaferi*. Ankara: TASAV, 2020.
- Shiraliyev Museyib & Murteza Hasanoğlu. "Güvenlikleştirme Teorisi Bağlamında İkinci Karabağ Savaşı Sonrası Azərbaycan'ın Millî Güvenlik Paradigması." *Güvenlik Bilimleri Dergisi* 13/2 (2024): 277-300.
- "Statement by the President of the Republic of Azerbaijan, Prime Minister of the Republic of Armenia and President of the Russian Federation." Official website of the President of the Republic of Azerbaijan. Accessed 16.03.2025. <https://president.az/en/articles/view/45923>
- Taşcıoğlu, Ömer Lütfi. "İkinci Karabağ Savaşı ve Sonuçları." *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 25/2 (2023): 543-566.
- "The Second Karabakh War Patriotic War or "Operation Iron Fist." Virtual Karabakh. Accessed 14.03.2025. <https://www.virtualkarabakh.az/en/post-item/52/2871/the-second-karabakh-war.html>
- Tseltski, Serget. "The Use of Unmanned Aerial Vehicles in Armed Conflicts in Syria and Nagorno-Karabakh." *Pathways to Peace and Security* 56/2 (2023): 181-191.
- "Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Müttefiklik İlişkileri Hakkında Şuşa Beyannamesi." Türkiye Resmi Gazetesi. Accessed 15.03.2025. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/03/20220323-1.pdf>
- "Türkiyə-Rusiya Birgə Monitoring Mərkəzinin açılış mərasimi keçirilib." Ministry of Defence of the Republic of Azerbaijan. Accessed 15.03.2025. <https://mod.gov.az/az/news/turkiye-rusiya-birge-monitorinq-merkezinin-acilis-merasimi-kecirilib-video-34668.html>
- Yalçınkaya, Alaeddin. "Karabağ Sorununun Çözumsuzluğunda, AGİT Minsk Sürecinin "Planlı" Katkısı." In *Kadim Vatan Karabağ*, ed. Betül Karagöz Yerdelen, Alâeddin Yalçınkaya, İrade Memmedova, 75-95. İstanbul: Divan Kitap, 2022.
- Yeltin, Hüseyin & Kübra Işık. "Rekabetten İşbirliğine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkilerinde Bir Test: Suriye Krizi." *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi* 3/3 (2017): 40-50.
- Yeşilot, Okan & Gülcan İnalçık. "Kadim Türk Şehri Şuşa ve İkinci Karabağ Savaşı'nda Şuşa Muharebesi." *Avrasya İncelemeleri Dergisi* 14/1 (2025): 125-151.

- Yeşilot, Okan, "Türkiye-Azerbaycan İlişkileri (1991-2021)." In *Karabağ: Dünü, Bugünü, Yarını*, ed. Yeşilot Okan, Köksal Bihter Gürışık, 165-182. İstanbul: Selenge Press, 2021.
- Yüksel, Cüneyt & Hüseyin H, Yüce. "The Nagorno-Karabakh Conflict from the Perspective of International Law and the Armistice Agreement Ending the Second Nagorno-Karabakh War." *İstanbul Hukuk Mecmuası* 80/3 (2022): 1021-1065.

SOĞUK SAVAŞ'IN AYAK SESLERİ: RUSYA-UKRAYNA KRİZİ BAĞLAMINDA NATO'NUN GÜVENLİK POLİTİKALARINDA DÖNÜŞÜM

 Yasemin Necmiye Tutar^a Mehmet Ali Mert^b

Öz

2024 yılında 75.'si düzenlenen NATO Zirvesi, küresel gerilimin arttığı, Soğuk Savaş dönemi atmosferini yansıtan bir ortamda gerçekleşmiştir. Zirvenin Ukrayna'ya askeri yardımın arttırılmasına odaklanması ve Çin'i "endişe duyulan ülke" olarak nitelendirmesi, NATO'nun stratejik duruşundaki değişimi göstermekte ve önemli bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Bu makale, zirvede alınan kararları, yalnızca saldırgan hamlelerin değil, güvensizliğin şiddete dönüşmesine neden olacak savunmacı hamlelerin de tehdit oluşturma potansiyeli olduğunu öne süren güvenlik ikilemi kavramı çerçevesinde analize tabi tutmaktadır. Analiz, NATO'nun tehdit ortamını daha kötü bir hale getirmeden düşmanları caydırma yolunda karşılaştığı iki önemli zorluğu ortaya koymaktadır: Birincisi Rusya'nın savaşa başvurabilen bir aktör olarak yeniden canlanması iken diğeri Çin'in uluslararası arenada güçlü bir rakip olarak varlık göstermesi olmuştur. Zirvede alınan kararlar, Soğuk Savaş sonrası umut ya da yanılsamaların başarısızlığa uğramasının ifadesi olmaktan ziyade ittifak tarafından uygulanmakta olan caydırıcılık ve savunmaya dayalı stratejilerdir. Fakat bu tedbirlerin hem Rusya hem de Çin ile gerilimi arttırabilecek karşılıklı güvensizlik ve silahlanma döngüsünü, istemeden de olsa, teşvik etme riski bulunmaktadır. Bu durum, İttifak'ın karşı karşıya olduğu yeni bir güvenlik ikilemini yansıtmaktadır. Amaç, durumu istikrara kavuşturmak olsa da hem Rusya hem de Çin'in önemli kabiliyetlere sahip olduğu nükleer ve siber alanlarda yükselme riski bulunmaktadır. Bu çalışma, NATO'nun değişen rolünü incelemekte ve İttifak'ın kolektif güvenliği artırma çabalarının sadece Avrupa'da değil, daha geniş jeopolitik coğrafyalarda da nasıl derinleştirebileceğini ortaya koymaktadır. Bulgular, uluslararası sistemde NATO'nun etkin bir yönetim sergileyebilmesi için, iddialı caydırıcılık ve diplomasi arasında bir denge kurarak savunma politikasına sofistike bir yaklaşımın gerekliliğini vurgulamaktadır. NATO'nun değişen tutumu; küresel güvenliğin geleceği ve İttifak'ın yeniden canlanan güç rekabetini etkili bir şekilde yönetme kapasitesi hakkında önemli soruları gündeme getirmektedir.

Anahtar kelimeler: Rusya, Çin, NATO, Soğuk Savaş, Güvenlik İkilemi.

^a Asst. Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan University, Department of International Relations, Rize/Türkiye, yasemin.tutar@erdogan.edu.tr

^b Asst. Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan University, Department of International Relations, Rize/Türkiye, mehmetali.mert@erdogan.edu.tr

THE FOOTSTEPS OF THE COLD WAR: NATO'S SECURITY POLICY TRANSFORMATION IN THE CONTEXT OF THE RUSSIA-UKRAINE CRISIS

Abstract

The 75th NATO Summit, which convened in 2024, occurred within a context of escalating global tensions and an atmosphere reminiscent of the Cold War era. A notable aspect of the summit was the emphasis on augmenting military assistance to Ukraine and the designation of China as a “country of concern,” signifying a substantial shift in NATO’s strategic posture. This article employs the security dilemma concept to analyze the decisions taken at the summit. The security dilemma concept posits that both offensive and defensive moves that engender insecurity have the potential to pose a threat. The analysis reveals two major challenges NATO faces in deterring adversaries without worsening the threat environment: The first challenge pertains to the resurgence of Russia as a military power capable of resorting to warfare. The second challenge is the emergence of China as a formidable competitor in the global arena. The decisions made at the summit do not signify the failure of post-Cold War aspirations or illusions. Instead, they represent the implementation of deterrence and defense-based strategies by the alliance. However, there is a risk that these measures could unintentionally encourage a cycle of mutual distrust and arms buildup, which could increase tensions with both Russia and China. This reflects a new security dilemma facing the Alliance. While the aim is to stabilize the situation, there is a risk of escalation in the nuclear and cyber domains, where both Russia and China have significant capabilities. This study explores the evolving role of NATO and demonstrates how the Alliance’s endeavors to bolster collective security can profoundly impact not only Europe but also broader geopolitical landscapes. The findings underscore the imperative for a nuanced strategy in defense policy, necessitating a delicate equilibrium between assertive deterrence and diplomatic engagement to ensure the effective governance of NATO within the global system. The evolving posture of NATO gives rise to pivotal inquiries concerning the future of global security and the Alliance’s capacity to adeptly navigate the escalating competition among resurgent powers.

Keywords: Russia, China, NATO, Cold War, Security Dilemma.

ПО СЛЕДАМ ХОЛОДНОЙ ВОЙНЫ: ТРАНСФОРМАЦИЯ ПОЛИТИКИ БЕЗОПАСНОСТИ НАТО В КОНТЕКСТЕ РОССИЙСКО-УКРАИНСКОГО КРИЗИСА

Аннотация

75-й саммит НАТО, созданный в 2024 году, проходил в условиях эскалации напряженности в мире и атмосферы, напоминающей эпоху холодной войны. Примечательным аспектом саммита стал акцент на увеличении военной помощи Украине и включение Китая в число «стран, вызывающих озабоченность», что означало существенный сдвиг в стратегической позиции НАТО. В данной статье используется концепция дилеммы безопасности для анализа решений, принятых на саммите. Концепция дилеммы безопасности предполагает, что как наступательные, так и оборонительные действия, порождающие отсутствие безопасности, могут представлять угрозу. Анализ выявляет две основные проблемы, с которыми сталкивается НАТО в сдерживании противников без ухудшения угрожающей

обстановки: Первая проблема связана с возрождением России как военной державы, способной прибегнуть к военным действиям. Второй вызов связан с появлением Китая как грозного конкурента на мировой арене. Решения, принятые на саммите, не означают краха устремлений или иллюзий после окончания холодной войны. Напротив, они представляют собой реализацию альянсом стратегий сдерживания и обороны. Однако существует риск, что эти меры могут непреднамеренно стимулировать цикл взаимного недоверия и наращивания вооружений, что может усилить напряженность в отношениях как с Россией, так и с Китаем. Несмотря на то что целью является стабилизация ситуации, существует риск эскалации в ядерной и кибернетической сферах, где Россия и Китай обладают значительным потенциалом. В данном исследовании рассматривается эволюционирующая роль НАТО и демонстрируется, как усилия Альянса по укреплению коллективной безопасности могут оказать глубокое влияние не только на Европу, но и на более широкие геополитические ландшафты. Полученные результаты подчеркивают необходимость тонкой стратегии в оборонной политике, требующей хрупкого равновесия между напористым сдерживанием и дипломатическим взаимодействием для обеспечения эффективного управления НАТО в рамках глобальной системы. Меняющаяся позиция НАТО заставляет задуматься о будущем глобальной безопасности и способности Альянса умело ориентироваться в обостряющейся конкуренции между возрождающимися державами.

Ключевые слова: Россия, Китай, НАТО, холодная война, Дилемма безопасности.

Giriş

Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana önemli dönüşümler geçirmiş; savunma amaçlı bir askeri ittifaktan bir dizi güvenlik sorununu ele alan çok yönlü bir örgüte dönüşmüştür. Son jeopolitik gelişmeler, özellikle de Rusya'nın askeri etkinliğini artırması, NATO'nun stratejik önceliklerini yeniden değerlendirmesine yol açmıştır. Bu makale, NATO'nun son stratejilerinin, ittifakın 1990'lardaki ve 2000'lerin başındaki Soğuk Savaş sonrası iyimser yaklaşımdan uzaklaşarak, savunma odaklı gerçekçiliğe yönelim gösterdiğini ileri sürmektedir. Bu analizde, NATO'nun stratejik kararlarının uluslararası ilişkilerin karmaşıklığını nasıl yansıttığı hususu, güvenlik ikilemi (security dilemma) temelinde incelenmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönem, NATO'nun Balkanlar'da barışı koruma operasyonlarına katılmasının ve eski Doğu Bloku ülkelerine üyelik için el uzatmasının da gösterdiği gibi, başlangıçta zafer duygusuna ve ittifakın iş birliğine dayalı güvenlik ve kriz yönetimine yönelebileceği eğiliminin ipuçlarını vermiştir. Bu iyimserlik, iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesinin daha istikrarlı ve işbirlikçi bir uluslararası ortama yol açacağı beklentisinden kaynaklanıyordu. Ancak, özellikle 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi ve Ukrayna'da devam eden çatışmaların ardından Rusya'nın Ukrayna topraklarını işgaline uzanan askeri tutumu, Avrupa'nın güvenlik yaklaşımını temelden değiştirmiştir. Bu çerçevede, 2024 zirvesinde ittifakın odağı yeniden geleneksel savunma mekanizmalarına kaymış, caydırıcılık ve kolektif savunma birincil hedefler olarak vurgulanmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) gerçekleştirilen 75. NATO Liderler Zirvesi¹, Soğuk Savaş'tan bu yana en gergin ve öngörülemez dönemlerinden birine tanıklık etmiştir. Zirvede, Avrupa-Atlantik güvenliğine yönelik tehdit ve meydan okumalar karşısında NATO-Ukrayna ilişkilerinin geleceği, Rusya'dan algılanan tehditlere karşı alınacak önlemler ve Çin'in "endişe duyulan ülke" olarak nitelendirilmesi ile ilgili konular damgasını vurmuştur. Zirvenin 32 NATO lideri tarafından imzalanan sonuç bildirgesi, ittifakın ortaya çıkan güvenlik sorunlarına karşı vereceği tepkinin ana hatlarını çizmiş ve NATO'nun geleceğinin stratejik yönünü belirlemiştir. Bu çalışma, NATO zirvesinin sonuç bildirgesine yansıyan kararlar çerçevesinde; NATO'nun küresel güvenlikteki rolünü, Ukrayna ile ilişkilerini, bölgesel ve küresel ortam içindeki etkinliğini güvenlik ikilemi kavramını odağa alarak analiz etmektedir.

Güvenlik ikilemi kavramı, uluslararası ilişkiler literatüründe modern anlamda yüzyılın ortalarında realist uluslararası ilişkiler teorisyenleri tarafından yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Söz konusu kavramın temelinde güvensizlik ve çatışma dinamiği yatmaktadır. Dolayısıyla uluslararası alanda ortaya çıkan güvenlik politikaları ile ilgili meselelere cevap arama amacıyla realist yaklaşımı benimseyen akademisyenlerin başvurduğu bir kavramdır.² Güvenlik ikilemi, devletlerin güvenlik arayışlarının sonuçlarına odaklanmak suretiyle karşılıklı güvensizliği arttıran ve çatışma riskini tetikleyen boyutları açıklamaya çalışır. Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki silahlanma yarışını anlamlandırmada öne çıkan bir kavram olmuştur. Her iki süper gücün de nükleer silahlanma yoluyla güvenliklerini artırma çabaları, karşılıklı şüphelere ve silahlanma yarışının devam etmesine yol açmıştır. Bu kavramın günümüzde NATO, Rusya ve Çin denkleminde mevcut güç rekabetinin dinamiklerini anlamak için kullanılabilecek kritik bir araç olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla bu çalışma, bir savunma ittifakı olmaktan güvenlik topluluğu niteliğine sahip bir kurum olmaya doğru evrilen NATO'nun,³ Rusya ve Çin gibi iki güce yönelik politika tercihleri ile klasik bir uluslararası ilişkiler kavramını analiz ederek literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

1) Kavramsal Çerçeve: Güvenlik İkilemi

Uzmanlar, uluslararası alandaki aktörlerin dış politika davranışlarını uluslararası ilişkiler teorileri üzerinden açıklamaya çalışırlar. Devletlerin veya bireylerin, anarşi koşulları altında, kendilerini koruyacak daha yüksek bir otoritenin bulunmadığı bir ortamda, güvenliklerini sağlamak için güç biriktirme zorunluluğunun, karşı tarafı da aynı oranda güvensizliğe itmesi nedeniyle ortaya çıkan durum, "güvenlik ikilemi" kavramı ile açıklanmıştır. Güvenlik ikilemi, uluslararası ilişkiler disiplininin en köklü ve etkili kavramlarından biridir. Devletlerin kendi güvenliklerini artırmak için attıkları adımların, diğer devletler tarafından tehdit olarak algılanması, silahlanma yarışı veya çatışma riskini beraberinde getirebilir. Bu bağlamda, NATO'nun 2024 Zirvesi'nde aldığı kararlar, klasik realizmin varsayımlarıyla örtüşen biçimde, askeri kapasite ve caydırıcılığı artırmaya

¹ "75th NATO Summit Declaration," NATO, erişim 14.11.2024, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_227678.htm.

² Shiping Tang, "The Security Dilemma: A Conceptual Analysis," *Security Studies* 18/3 (2009): 587-623.

³ Adem Çakır, "Türkiye-NATO İlişkilerinde İnşacı Etkiler 1991-2011," *Uluslararası İlişkiler* 18/71 (2021): 45-66.

yönelik olduğunu göstermektedir. Realist teoriye göre, anarşik sistemde hiçbir devlet diğerinin niyetlerinden emin olamayacağı için, güvenlik sağlama çabaları kaçınılmaz olarak karşılıklı tehdit algılarına yol açar. NATO'nun savunma odaklı stratejik kararları da, bu çerçevede değerlendirildiğinde, yalnızca ittifak üyelerinin değil, dış aktörlerin de güvenlik algılarını dönüştüren bir güvenlik ikilemi yaratma potansiyeli taşımaktadır.

Klasik realist yaklaşımda ilk defa kavramsallaştırılan güvenlik ikilemi kavramı uluslararası ilişkiler literatüründe tarihsel süreçte farklı bakış açıları ile karşımıza çıkmıştır. Bu bağlamda, güvenlik ikilemi kavramının literatürdeki erken tanımlarından biri, John Herz tarafından geliştirilmiştir. Herz,⁴ devletlerin, uluslararası sistemde kendi güvenliklerini sağlamaya çalışırken, bu çabalarının istemeden de olsa diğer devletleri tehdit ettiğini ve böylece silahlanma yarışını başlattığını savunmuştur. Güvenlik ikilemini anarşik sistemin kaçınılmaz bir sonucu olarak gören Herz'e göre devletler güvenliklerini sağlamak için güç biriktirdikçe, diğer devletler de aynı şekilde hareket eder ve bu karşılıklı güvensizlik durumu daimi bir rekabet ortamını besler. Soğuk Savaş sırasında ABD ve SSCB'nin nükleer silahlanma yarışına girmesi, Herz'in güvenlik ikilemi kavramını destekleyen klasik bir örnektir. Bu örnekte, her iki taraf da sadece kendini savunduğunu düşünürken, karşı taraf bunu saldırganlık olarak algılamış ve silahlanma yarışı hızlanmıştır.

Butterfield, ise güvenlik ikileminin psikolojik yönüne odaklanmış ve devletler arasındaki güvensizliğin, karşı tarafın niyetlerine dair belirsizlikten kaynaklandığını öne sürmüştür. Çünkü devletler iyi niyetli olsalar bile, birbirlerinin hareketlerini yanlış yorumlayarak çatışmaya sürüklenebilmektedirler. Butterfield'e göre, devletlerin birbirlerini tehdit olarak görmesi her zaman gerçek tehditlerden kaynaklanmaz; bazen yanlış anlamalar, korkular ve önyargılar nedeniyle de ortaya çıkabilir. Bu nedenle, devletlerin savaş kararları her zaman rasyonel bir hesaplama dayanmamaktadır.⁵ Birinci Dünya Savaşı öncesinde Almanya ve İngiltere arasındaki rekabet, Butterfield'in güvenlik ikilemi analizine iyi bir örnektir. Almanya'nın ekonomik ve askeri büyümesi İngiltere tarafından doğrudan bir saldırı planı olarak algılanmış, ancak Almanya bunu sadece kendi güvenliğini sağlama çabası olarak görmüştür.

Bu çerçevede, statükocu ve revizyonist devlet ayrımı, güvenlik ikileminin anlaşılmasında önemli bir analitik araç olarak öne çıkar. Güvenlik ikilemi, statükocu ve revizyonist güçler arasındaki gerilimlerde açıkça kendini göstermektedir. Statükocu devletler mevcut güç dengesini korumak isterken, revizyonist devletler güç dengesini kendi lehlerine değiştirmek ister. Ancak her iki tarafın da güvenlik amacıyla attığı adımlar, diğer tarafça tehdit olarak algılanır ve böylece bir güvenlik ikilemi döngüsü oluşur.⁶ Örneğin, NATO'nun genişleme politikaları Rusya tarafından revizyonist bir tehdit olarak algılanmış ve Rusya bu duruma yanıt olarak Kırım'ı ilhak etme ve Ukrayna'daki çatışmalara müdahil olma gibi stratejiler geliştirmiştir. Bu tür durumlar, klasik realizmin öncülerinden Morgenthau tarafından ortaya konulan güç dengesi ilkesi ile daha kapsamlı

⁴ John H. Herz, "Political Ideas and Political Reality," *Political Research Quarterly* 3/2 (1950): 161-178.

⁵ Herbert Butterfield, *History and Human Relations* (London: Collins, 1951).

⁶ H. J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* (New York, 1948).

şekilde analiz edilebilir. Morgenthau'ya göre, bu tür güvenlik ikilemleri güç dengesi ilkesi çerçevesinde incelenebilir. Morgenthau, güvenlik ikilemini doğrudan kavramsallaştırmamış olsa da güç dengesi (balance of power) teorisi, güvenlik ikilemi sorununu yönetmek için bir çözüm olarak sunulmuştur. Güç dengesi, devletlerin birbiriyle denge içinde kalması gerektiğini ve herhangi bir devletin aşırı güç kazanmasının, sistemde istikrarsızlığa yol açacağını öne sürer. Eğer bir devlet, güvenliğini artırmak için askerî kapasitesini yükseltirse, diğer devletler de aynı şekilde karşılık verir ve güvenlik ikilemi ortaya çıkar. Bu durumu dengelemek için ittifaklar kurulur veya daha fazla askeri caydırıcılık stratejileri geliştirilir.⁷ Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB arasındaki güç dengesi, iki tarafın da doğrudan bir savaş başlatmasını engellemiş, ancak silahlanma yarışını artırarak güvenlik ikilemini derinleştirmiştir.

Neorealist perspektifin savunucularından Waltz⁸, uluslararası sistemin anarşik doğasının devletleri güvenliklerini sağlamak için güç biriktirmeye yönelttiğini belirtmiştir. Ona göre güvenlik ikilemi, sadece devletlerin güvensizlik hissetmesinden değil, sistemin yapısından kaynaklanan kaçınılmaz bir olgudur. Bu bağlamda, iki kutuplu sistemlerde güvenlik ikileminin daha az yıkıcı olacağını, ancak çok kutuplu sistemlerde güvenlik ikileminin daha karmaşık ve tehlikeli hale gelebileceğini savunmaktadır. Waltz'ın neorealizmi, anarşik uluslararası sistemin devletlerin kendi güvenliklerini sağlaması bakımından onları öz yardım ilkesine zorladığını savunarak sistemik kısıtlamaların rolünü daha fazla vurgulamıştır. Görüldüğü gibi ilk teorik açıklamalar genellikle aşırı determinist yaklaşımlar çerçevesinde ortaya konulmuştur.

Güvenlik ikilemine yönelik sonraki katkılar saldırı-savunma teorisini geliştirmeye yönelik olmuştur. Jervis⁹ saldırı kabiliyetlerine sahip olmanın güvenlik ikilemlerini şiddetlendirdiğini savunmuştur. Buna karşılık Glaser,¹⁰ iş birliği ve sinyal mekanizmalarının sorunu hafifletebileceğini öne sürerek bu varsayıma karşı çıkmıştır. Ancak Glaser, Waltz'ın yaklaşımının aşırı katı olduğunu ve devletlerin diğer devletlerin niyetlerini değerlendirme yetisine sahip olduğunu ileri sürer. Güvenlik ikileminin şiddetinin, devletlerin tehdit algıları ve stratejik hesaplamalarıyla şekillendiğini belirtir. Glaser'in güvenlik ikilemi yaklaşımında devletlerin tehdit algılarını nasıl yönettiği önemli bir yere sahiptir. İş birliği ve caydırıcılık arasındaki denge, güvenlik ikileminin şiddetini belirleyen kritik faktörlerden biridir. NATO'nun 1990'larda Rusya ile iş birliği kurmaya çalışması, Glaser'in iş birliği olasılığını vurgulayan yaklaşımıyla örtüşmektedir. Ancak Rusya, NATO'nun genişleme sürecini tehdit olarak algılayarak güvenlik ikilemini tırmandırmıştır. Bu durum, Glaser'in öne sürdüğü gibi, devletlerin yanlış algılar geliştirdiğinde güvenlik ikileminin derinleşebileceğini göstermiştir. NATO'nun doğuya doğru genişlemesi ve Ukrayna'ya askeri destek sağlaması, Rusya tarafından saldırgan bir tehdit olarak algılanmaktadır. Glaser'in analizine göre, bu tür tehdit algıları ve güvenlik önlemleri, yanlış algılamaya yol açması bakımından güvenlik ikilemini güçlendirmektedir.

Mearsheimer, Saldırgan realizmin (offensive realism) önde gelen temsilcisi olarak,

⁷ Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*.

⁸ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics* (Reading, MA: Addison-Wesley, 1979).

⁹ Robert Jervis, "Cooperation Under the Security Dilemma." 187-188.

¹⁰ Charles L. Glaser, "The Security Dilemma Revisited," *International Security* 21/2 (Spring 1997): 141-171.

güvenlik ikilemini devletlerin uluslararası sistemde maksimum güvenlik sağlamak için saldırgan politikalar izlemek zorunda olduğu bir dinamik olarak ele alır. Mearsheimer ve Waltz'ın benimsediği Savunmacı realizmden (defensive realism) farklı olarak, devletlerin yalnızca hayatta kalmayı amaçlayan pasif aktörler olmadığını ileri sürer. Saldırgan realizme göre, devletler yalnızca güvenliklerini sağlamaya çalışmaz; aynı zamanda güç kazanarak diğerlerini baskı altına almak ve bölgesel hegemonya elde etmek ister. Mearsheimer'in güvenlik ikilemi analizi, Rusya'nın Ukrayna işgalini, Batı'nın NATO politikalarına bir yanıt olarak değerlendirmektedir. Moskova, NATO'nun doğuya genişlemesini kendi güvenliğine yönelik bir tehdit olarak gördüğü için, Ukrayna'yı işgal ederek Batı'nın askeri yayılmasını sınırlamayı amaçlamıştır. Mearsheimer'e göre, bu tür jeopolitik rekabetler ve saldırgan politikalar, büyük güçlerin hayatta kalmak için mecbur olduğu stratejilerdir.

Bu yaklaşımlara karşın Schweller, güvenlik ikilemi teorisine eleştirel bir bakış açısı getiren neoklasik realist bir akademisyendir. Güvenlik ikilemi, geleneksel olarak savunmacı realizm çerçevesinde devletlerin güvenlik arayışlarının kaçınılmaz olarak tehdit algısı yarattığı bir süreç olarak ele alınırken, Schweller bu yaklaşımın eksik kaldığını, güvenlik ikileminin revizyonist devletler açısından farklı işlediğini öne sürmek suretiyle tartışmalara önemli bir katkı sunmuştur. Schweller, devletleri sadece statükoyu korumaya çalışan aktörler olarak değil, statükoyu değiştirmek isteyen revizyonist aktörler olarak da ele almıştır. Revizyonist devletlerin güç kazanmak için güvenlik ikilemini bilerek derinleştirebileceğini öne sürmüştür.¹¹ Schweller'e göre Rusya, yalnızca güvenlik kaygısıyla hareket etmeyen, aynı zamanda Sovyet sonrası alanı yeniden şekillendirmek isteyen revizyonist bir devlettir. Dolayısıyla, Rusya'nın Ukrayna'yı işgali güvenlik ikilemi nedeniyle değil, jeopolitik çıkarlarını genişletme arzusuyla açıklanmaktadır. Revizyonist devletler anlayışı, Çin'in yükselişini de anlamamıza yardımcı olmaktadır. Geleneksel güvenlik ikilemi çerçevesinde, Çin'in askeri harcamalarını artırması ABD'nin tehditkâr politikalarına bir yanıt olarak görülürken Schweller'in perspektifinden bakıldığında, Çin'in genişleyen askeri ve ekonomik gücü, yalnızca savunma amaçlı değil, bölgesel ve küresel düzeni değiştirmek isteyen revizyonist bir stratejinin parçasıdır. Rusya ve Çin gibi revizyonist devletler mevcut düzeni değiştirmeye çalıştıkları için güvenlik ikilemi daha da tehlikeli hale gelmektedir.

Soğuk Savaş dönemi, güvenlik ikileminin en keskin yaşandığı ve nükleer silahlanma yarışına yol açtığı bir süreç olmuştur. 1970'lerde yumuşama politikaları, güvenlik ikilemini göreceli azaltmıştır. Ancak 1980'lerde Reagan yönetimi, güvenlik ikilemini artıran büyük bir silahlanma dalgası başlatmıştır. Soğuk Savaş sonrası NATO'nun genişlemesi (1999, 2004, 2023) Rusya'nın tehdit algısını artırmış, güvenlik ikilemini derinleştirmiştir. Günümüzde, NATO, Rusya ve Çin'in karşı karşıya olduğu stratejik rekabet, bu ikilemin çok kutuplu sistemlerde nasıl karmaşıktığını ortaya koymaktadır.

Günümüz çok kutuplu sisteminde NATO'nun Ukrayna'ya yönelik askeri desteği hem bölgesel hem de küresel güvenlik dinamiklerini etkilemekte ve bu durum, güvenlik

¹¹ Robert L. Schweller, "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In," *International Security* 19/1 (1994): 72-107.

ikilemine sebep olmaktadır.¹² Ukrayna'ya verilen askeri destek, NATO'nun doğu kanadındaki müttefiklerini güvence altına alma çabası olarak değerlendirilmektedir. Ancak, bu durum Rusya tarafından tehdit olarak algılanmakta ve askeri varlığını artırmasına neden olmaktadır.¹³ Rusya'nın 2022'de Ukrayna'yı işgali, Moskova tarafından Batı yayılcılığına, özellikle de NATO'nun Doğu Avrupa'daki askeri varlığına karşı gerekli bir önlem olarak çerçevelendirilmiştir. Dolayısıyla, NATO'nun bu bölgedeki mevcudiyeti, güvenlik ikilemi çerçevesinde hem NATO'nun hem de Rusya'nın güvenlik algılarını etkileyen bir döngü yaratmaktadır.¹⁴ Bu bağlamda, 2024 zirvesi NATO'nun Rus tehditlerine karşı stratejik duruşunu yeniden değerlendirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Buna paralel olarak, ittifakın askeri harcamaları Rusya'dan kaynaklanan tehditlere karşı koyma ihtiyacı nedeniyle 2014'ten bu yana önemli bir artış göstermiştir.¹⁵

NATO'nun Çin'i "endişe duyulan ülke" olarak tanımlaması ise Asya-Pasifik bölgesindeki güvenlik dinamiklerini etkilemektedir. NATO'nun stratejik hedeflerini genişleterek, Asya-Pasifik bölgesindeki müttefiklerle iş birliğini artırma çabasına karşılık, Çin'in askeri modernizasyonu ve bölgedeki etkisinin artması karşısında bir denge sağlama çabası olarak değerlendirilmektedir.¹⁶ İttifakın Çin ile olan tarihsel ilişkisi evrim geçirerek NATO'nun sadece Rusya'ya değil, Çin'in yükselişinin küresel güvenlik üzerindeki etkilerine de odaklandığını göstermiştir.¹⁷ Zirvenin sonuç bildirisi, NATO'nun stratejik yönünü özetleyen kritik bir belge niteliğindedir. Bildiride üye devletler arasında birliğin önemi vurgulanarak hem Rusya'nın askeri tehditlerine hem de Çin'den algılanan yeni tehditlere karşı ortak bir yanıt verilmesi gerektiğinin altı hararetle çizilmektedir.¹⁸ Bildiride NATO'nun bir yandan savunmasını güçlendirme hedefi yer alırken diğer yandan Rusya ile gerilimi daha da tırmandırabilecek eylemlerden kaçınma arayışının ima edilmesi NATO'nun güvenlik ikilemi unsurunu dikkate aldığını ortaya koymaktadır.¹⁹ Bu hassas denge Avrupa'da istikrarın korunması ve NATO'nun potansiyel saldırılara karşı caydırıcı bir unsur olarak kalmasının sağlanması açısından önem taşımaktadır.

Zirve askeri kaygıların yanında jeopolitik dinamiklere de yer vermektedir. NATO ile Rusya arasındaki ilişki, özellikle de kendilerini NATO'nun koruyucu şemsiyesi ile Rusya'nın tehditkar tutumu arasında bulan Baltık devletleri bağlamında gerginliklerle doludur. Polonya ve Baltık ülkeleri arasındaki kara bağlantısı olan Suwalki Koridoru,

¹² Joshua Sperling & Matthew Webber, "NATO and The Ukraine Crisis: Collective Securitisation," *European Journal of International Security* 2/1 (2016): 19-46.

¹³ Ibrahim Hussain, "The russia-ukraine war: an analysis of the geopolitical roots and the global Dynamics," *Liberal Arts and Social Sciences International Journal* 7/1 (2023): 276-289.

¹⁴ Richard Donaldson, "The role of NATO Enlargement in the Ukraine Crisis," *The Soviet and Post-Soviet Review* 44 (2017): 32-52.

¹⁵ Yong Lyu, vd., "Persistence Analysis of the Impact of the Russia-Ukraine Conflict On NATO Allies' Military Spending-Empirical Analysis Based On Vector Autoregressive Model," *International Journal of Safety and Security Engineering* 12/6 (2022): 755-759.

¹⁶ Stephen Duke & Christoph Gebhard, "The EU and NATO's Dilemmas With Russia and The Prospects for Deconfliction," *European Security* 26/3 (2017): 379-397.

¹⁷ John Michaels, "A Very Different Kind of Challenge NATO's Prioritization of China in Historical Perspective," *International Politics* 59/6 (2021): 1045-1064.

¹⁸ Ancha Gheciu, "Irreconcilable Differences? Nato's Response To Russian Aggression Against Ukraine," *International Journal Canada Journal of Global Policy Analysis* 79/2 (2024): 275-296.

¹⁹ Seher Effendy, Berrin Franchika, and Vahid Kusuma, "NATO in the Very Cold War: Why the US Needs NATO in the Arctic," *Jurnal Sentris* 2/1 (2021): 21-37.

NATO'nun stratejik planlamasının odak noktası olarak ortaya çıkmaktadır.²⁰ Ayrıca, zirvede Ukrayna'nın NATO üyeliği konusundaki tartışmalar, ittifakın genişleme politikasının karmaşıklığını yansıtmaktadır. NATO, Ukrayna'ya desteğini sunmuş olsa da özellikle Rusya ile devam eden çatışma nedeniyle, üyelik süreci ciddi zorluklar barındırmaktadır. Ukrayna'nın tam üyelik yerine NATO ile azami iş birliğine odaklanma seçeneği, benimsemesi gereken pragmatik yaklaşım olarak daha fazla vurgulanmaktadır.²¹ Bu durum, bir yandan Ukrayna'yı desteklemeye çalışırken diğer yandan Rusya'nın daha fazla saldırganlaşmasına yol açabilecek eylemlerden kaçınan NATO'nun karşı karşıya olduğu güvenlik ikilemini örneklemektedir.

NATO'nun güvenlik politikalarındaki dönüşüm, özellikle bu zirvede alınan kararlarla belirginleşmiştir. Liderler, NATO'nun doğu kanadındaki savunma yeteneklerini güçlendirme, Rusya'nın tehditlerine karşı caydırıcılığı artırma ve Asya-Pasifik ortaklarıyla iş birliğini derinleştirme gibi konuları ele almıştır. NATO'nun bu stratejileri hem bölgesel hem de küresel düzeyde güvenlik dinamiklerini etkilerken, aynı zamanda uluslararası ilişkilerdeki güç dengelerini de yeniden şekillendirmektedir.

2) NATO'nun Bölgesel İş birliği ve Güvenliğe Etkileri

NATO'nun Soğuk Savaş sonrası genişleme stratejisi, Doğu Avrupa'daki yeni demokratik devletlerin ittifaka katılımıyla, eski blok ayrımının yarattığı belirsizlik ve güvensizlik ortamını dönüştürerek Avrupa güvenlik mimarisini yeniden şekillendirmeyi amaçlamaktadır. Bu strateji, askeri ve siyasi entegrasyon yoluyla bölgesel istikrarı sağlama çabasını yansıtmaktadır. Benzer şekilde, 1990'larda AB de Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası çerçevesinde, Avrupa güvenliğinin yeniden yapılandırılmasına yönelik adımlar atmıştır. Her iki aktör de Soğuk Savaş sonrası yeni uluslararası düzenin gerektirdiği kapsayıcı ve bütünlük bir güvenlik anlayışını tesis etmeye çalışmış, bu sayede eski güvenlik paradigmasının ötesinde bir işbirliği modeli oluşturma çabasını paylaşmışlardır. Bu süreç hem ABD'nin Avrupa'daki liderliğini pekiştirme hem de eski Sovyet etkisi altındaki ülkeleri NATO'ya entegre etme stratejisi olarak değerlendirilmektedir. Temel amaç, NATO'nun güvenlik şemsiyesini doğuya genişleterek Avrupa'da istikrarı sağlamak ve Rusya'nın potansiyel tehditlerine karşı önleyici adımlar atmaktır. Böylece, ABD'nin liderliğini sürdürme çabası ile eski Sovyet nüfuzu alanındaki ülkelerin Batı güvenlik mimarisi içine dahil edilmesi yoluyla, Rusya'nın bölgedeki etkisinin azaltılması hedeflenmektedir.²²

Doğu Avrupa ülkelerinin NATO'ya üye olma isteği, öncelikli olarak güvenlik kaygıları ve bölgesel istikrar sağlama arzusundan kaynaklanmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılması, Avrupa'da doğrudan bir tehdit oluşturmaya da Rusya'nın bu ülkeler üzerine yeniden nüfuz etme ihtimali bölge ülkeleri için endişe kaynağıdır. Bu nedenle, Doğu Avrupa ülkeleri NATO üyeliğini, gelecekte Rusya'dan gelebilecek olası tehditlere karşı bir güvence olarak görmektedir. Aynı zamanda, NATO üyeliği, bu ülkelerin

²⁰ Alina Mereacre, "The Baltic States – Between NATO's Protection and Russia's Threat," *The Romanian Military Thinking* (2021).

²¹ Roksana Kirkova, "Ukraine Between NATO and Russia," *The Annual of the Faculty of Philosophy in Skopje* 76 (2023): 459-470.

²² John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics* (New York: W. W. Norton & Company, 2001).

demokratik ve hukuki kurumlarını güçlendirmeleri, ordularının sivil kontrol altına alınması, ekonomik olarak serbest piyasa değerlerine yaklaşımları ve insan haklarına daha fazla saygı göstermeleri için teşvik edici bir motivasyon oluşturmaktadır. Üyelik, bu devletlerde Batı yanlısı siyasi partilerin güç kazanmasını sağlamış ve bölgenin Batı'ya entegrasyonunu hızlandırmıştır. NATO üyeliğinin bölgedeki ülkeler arasında barışçıl çözüm mekanizmalarını teşvik etmesi ve bu ülkelerin barışı koruma operasyonlarına katılımını desteklemesi de Doğu Avrupa ülkelerinin NATO'ya üye olma isteğinin temel nedenlerinden birini oluşturmaktadır.²³ NATO genişlemesi, yeni üyeler arasındaki olası anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülebilmesi için bir çerçeve sunarken, Doğu Avrupa ülkelerinin uluslararası barış çabalarına katkıda bulunmaları için de elverişli bir ortam sunmaktadır. NATO'nun genişlemesi, eski Sovyet blokunda yer alan ülkeleri Batı güvenlik sistemine entegre etmesi, Avrupa'daki güvenlik mimarisinin daha kapsayıcı bir ittifaka dönüşmesine imkan sağlamıştır.²⁴

Diğer yandan Rusya, NATO'nun doğuya doğru genişlemesini kendi güvenliği için doğrudan bir tehdit olarak algılamıştır. Soğuk Savaş sonrasında oluşan bu yeni durum Rusya tarafından Batı'nın Rusya'yı izole etme ve etkisizleştirme girişimi olarak değerlendirilmiştir. Böylece, NATO ile Rusya arasında güvenlik temelli bir gerilim ortaya çıkmıştır. Yeltsin yönetimi, NATO'nun genişlemesinin kendilerine verilen sözlere aykırı olduğunu savunmuş ve genişlemenin Rusya'nın stratejik çıkarlarını zedeleyeceği yönünde karamsar bir tutum takınmıştır. Bu süreç, güvenlik ikilemi açısından iki aşamada değerlendirilebilir. İlk olarak, 1990'ların başındaki yakın çevre öncesi dönemde, Rusya'nın temel önceliği ekonomik reformlar ve iç istikrarın sağlanması iken, Batı ile çok taraflı entegrasyon ve işbirliğine önem verilmiş; bu yüzden Batı'nın genişleme stratejileri doğrudan bir tehdit olarak algılanmamıştır. Ancak, sonraki süreçte Rusya, eski Sovyet coğrafyasında Batı'nın etkinliğinin artmasını kendi stratejik çıkarlarına yönelik bir meydan okuma olarak değerlendirmiş; bu da karşılıklı şüphe ve güvensizlikten kaynaklanan klasik bir güvenlik ikileminin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.²⁵ Buna karşın ABD, Rusya'yı yatıştırmak için "Barış İçin Ortaklık" (BIO) programını oluşturarak genişlemeyi aşamalı hale getirmek suretiyle Rusya'nın karşı tutumunu hafifletmeye çalışmıştır. Ayrıca, genişlemenin Rusya'ya karşı bir adım olmadığı vurgulanmıştır. Bu dönemde Rusya'nın 1990'larda yaşadığı ekonomik ve politik zorluklar ve iç zayıflıklar, Batı'nın genişlemeyi hızlandırmasına olanak tanırken Rusya'nın NATO genişlemesine karşı tepkisi sınırlı kalmıştır.²⁶

NATO, üyeleri ve ortakları arasında yakın işbirliğini teşvik ederek, ulusal güvenlik çabalarını bütünleştirerek ve kolektif bir savunma stratejisini destekleyerek değişen güvenlik ortamlarına sürekli olarak uyum sağlamıştır.²⁷ Berlin Duvarı'nın beklenmedik şekilde yıkılmasının ardından ABD, uzun yıllar sınırlı stratejik seçeneklerle

²³ John Skalmes, "NATO Expansion and Stability in Eastern Europe," *Security Studies* 7/4 (1998): 54-57.

²⁴ James M. Goldgeier & Michael Mc Faul, *Power and Purpose: U.S. Policy toward Russia after the Cold War* (Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2023), 157.

²⁵ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*.

²⁶ Michael McFaul, *From Cold War to Hot Peace: The Inside Story of Russia and America* (London: Allen Lane, 2018).

²⁷ "The North Atlantic Treaty. Washington, D.C.," April 4, (1949), erişim 14.11.2024, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm.

hareket ederken, bir anda çok sayıda seçenikle karşı karşıya kalmıştır. 1990'da Bush yönetimi, NATO'nun Avrupa'daki hâkimiyetini pekiştirmek amacıyla NATO'nun Doğu Almanya'ya genişlemesini sağlamıştır. Ancak, Kuveyt'in işgali ve sonrasında ABD'nin Körfez Savaşı'na odaklanması, NATO'nun genişleme sürecini geciktirmiş ve bu sürecin ilerleyen dönemlerde Clinton yönetimine devredilmesine yol açmıştır. Clinton yönetimi, NATO'nun genişlemesini iki aşamada şekillendirmiştir: İlk aşamada BiO programı aracılığıyla genişleme sürecini başlatmış ve bu programın NATO'nun bölgesel güvenlik işbirliği stratejisinin kilit bir unsuru olmasını desteklemiştir. Bu program Rusya'ya yatıştırma amacı yanında, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini NATO ile askeri işbirliğine teşvik edecek bir hazırlık aşaması olarak formüle edilmiştir. NATO, BiO aracılığıyla bölgedeki ülkelerle ortak tatbikatlar, eğitim programları ve savunma planlamaları yaparak bu ülkelerin askeri kapasitelerinin güçlendirilmesine ve NATO'nun güvenlik çerçevesine entegre edilmelerine yardımcı olmuştur. İkinci aşamada ise tam üyelik garantileriyle genişleme sağlanmıştır.²⁸ Bu dönemde ortaya çıkan Balkan krizleri NATO'nun güvenlik sağlama misyonu yanında, bölge ülkelerini kendi güvenlik çerçevesiyle uyumlaştırma politikasına başvurmasını beraberinde getirmiştir. Bu da Rusya'nın NATO'ya yönelik güvenlik kaygılarını artırmıştır.

NATO, özellikle 2014 yılında Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesinin ardından doğu kanadında artan güvenlik sorunlarına yanıt olarak Baltık Devletleri ve Polonya'da "Geliştirilmiş İleri Mevcudiyet" ve Karadeniz Bölgesi'nde "Uyarlanmış İleri Mevcudiyet" sistemleri oluşturmuştur. Bu girişimler, saldırganlığı caydırmak ve müttefiklere NATO'nun savunmalarına olan bağlılığı konusunda güven vermek amacıyla üye ülkelerde çok uluslu savaş gruplarının konuşlandırılmasını içermektedir.

NATO-Ukrayna ortaklığı 1990'ların başından itibaren önemli ölçüde gelişerek Doğu Avrupa'nın ve daha geniş anlamda Avrupa-Atlantik bölgesinin güvenlik mimarisinin önemli bir unsuru haline gelmiştir. Bu ortaklık, öncelikle Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik tutumuna karşılık artan askeri işbirliği, siyasi destek ve stratejik uyum ile belirginleşmiştir. NATO-Ukrayna arasındaki işbirliği, Doğu Avrupa'nın güvenlik yapısını güçlendirerek bölgesel istikrar ortamı yaratmıştır. Bu ortaklık sayesinde Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik hasımane tavrının büyük ölçüde frenlendiği varsayılabilir, bu durumun beraberinde getirdiği olumsuzluklar da söz konusu olmuştur. Bu süreç, NATO'nun Ukrayna'nın savunma yeteneklerini güçlendirmeye devam etmesi karşısında Rusya'nın da Batı sınırları boyunca kendi askeri varlığını ve yeteneklerini artırması yönünde karşılık vermesi ile devam etmiştir. Bir diğer sonuç ise, bir tarafta NATO ve Avrupa Birliği, diğer tarafta Rusya ve müttefiklerinin yer aldığı bölünmüş bir Avrupa potansiyelinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu bölünme, Avrupa'da işbirliğine dayalı bir güvenlik mimarisi oluşturma çabalarını baltalayarak Soğuk Savaş tarzı rekabetlere ve nüfuz alanlarına geri dönülmesine sebep olmuştur.

NATO-Ukrayna ortaklığının küresel güvenlik açısından daha geniş etkileri de vardır. Özellikle ABD, Rusya ve Çin arasındaki büyük güç rekabeti bağlamında, diğer

²⁸ Mary. E. Sarotte, "How to Enlarge NATO: The Debate Inside the Clinton Administration 1993-95," *International Security* 44/1 (2019): 10.

bölgelerde dalgalanma etkileri yaratmıştır. Örneğin, Rusya'nın, Batı'nın baskısı karşısında Çin ile artan yakınlaşması NATO ve müttefiklerine karşı dengeleyici bir blok oluşmasına yol açarken, bu durum uluslararası sistemi daha da kutuplaştırarak terörizm, nükleer silahların yayılması ve iklim değişikliği gibi küresel güvenlik sorunlarının ele alınmasını zorlaştırmaktadır. Dahası, NATO-Ukrayna ortaklığı çok taraflı güvenlik kurumlarının güvenlik ikilemini yönetmedeki etkinliği konusunda önemli soruları gündeme getirmektedir.

3) NATO-Ukrayna İlişkilerinin Tarihsel Bağlamı

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının hemen ardından NATO-Ukrayna ilişkilerinin güçlenmeye başlaması Ukrayna'yı Avrupa'daki güvenlik düzeninde kilit bir oyuncu haline getirmiştir. İlk olarak, 1994 yılında NATO ile eski Doğu Bloku ülkeleri arasındaki işbirliğini güçlendirmeyi amaçlayan 'Barış için Ortaklık' programı çerçevesinde NATO-Ukrayna ilişkileri resmîyet kazanmıştır. 2004 Turuncu Devrim ve 2014 Euromaidan protestoları sonrasında Ukrayna'nın Batı'ya daha fazla yönelmesiyle bu işbirliği derinleşmiştir. Özellikle, 2014 yılında Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi ve devam eden çatışmalar, NATO'nun Ukrayna'ya yönelik askeri yardım, ortak tatbikatlar ve siyasi desteğini artırmasının temel zeminini oluşturmaktadır. Bu işbirliği sürecinin en belirgin yansımalarından biri, 2024 zirvesinde imzalanan belgelerde (örneğin, NATO-Ukrayna Eylem Planı 2024) görülmektedir. Bu belgeler, NATO'nun gelişmiş silah sistemleri, eğitim ve istihbarat paylaşımı gibi alanlarda Ukrayna'ya sağladığı desteğin boyutunu ve kararlılığını ortaya koymaktadır. Öte yandan bu ortaklık Rusya açısından da NATO'nun Ukrayna politikasında geri adım atmamaktaki kararlılığının aşık hale gelmesinin bir göstergesi olmuştur.

Ukrayna, Rusya için tarihsel, kültürel ve stratejik açıdan hayati öneme sahip bir ülke olarak görülmektedir. NATO'nun genişlemesi, Rusya'nın ulusal güvenlik doktrinini ve bölgedeki hegemonyasını zayıflatarak, askeri ve stratejik açıdan dezavantajlı bir konuma düşmesine yol açmaktadır. Ukrayna'nın Batı ile daha yakın ilişkiler geliştirmesi, NATO'nun Ukrayna'yı desteklemek için tasarladığı eylemler, Rusya tarafında kendi geleneksel etki alanına tecavüz olarak addedilmekte ve bu durum bölgedeki güç dengesini sarsmaktadır. NATO'nun genişlemesini ve Ukrayna'ya verdiği desteği dengelemek için Rusya çeşitli yollara başvurmuştur. NATO'nun Ukrayna'nın savunma kapasitesini artırma çabaları, Rusya'nın karşı önlemler almak zorunda kalmasına neden olmaktadır. Bu durum, uzun vadede bir tırmanma döngüsüne yol açarak, Rusya'nın ulusal güvenliğini doğrudan etkileyen dinamiklerin oluşmasına sebep olmaktadır. Bu adımlar arasında başta gelen tedbir, Kırım'ın askersizleştirilmesi olmuştur. Diğer bir girişimi, Rusya'nın, Batı sınırları boyunca askeri varlığını genişleterek ve hibrit savaş yöntemleriyle Ukrayna'yı istikrarsızlaştırmaya yönelik hamlelere başvurmuştur. Bu misilleme sarmalı, güvenlik ikileminin karakteristik özelliği olan, bir tarafın savunma önlemlerinin diğer tarafça tehdit olarak yorumlanması ve karşılıklı şüpheyi körüklemesi sürecine işaret etmektedir. Bu bağlamda ortaya çıkabilecek en büyük risk, bu döngünün kırılmadan devam ederek bölgesel ve küresel bir çatışmaya evrilmesidir.

4) Ukrayna'ya Askeri Yardım ve Desteğinin Temel Bileşenleri

NATO'nun kararlarının Ukrayna üzerindeki en somut etkilerinden biri, Ukrayna'nın askeri yeteneklerini geliştirmesi olmuştur. NATO Ukrayna'ya tanksavar füzeleri, Patriot ve NASAMS (Gelişmiş Satıhtan Havaya Füze Sistemi) gibi bir dizi silah, insansız hava araçları ve hava savunma sistemleri gibi gelişmiş silahlar sağlamıştır. Bu sistemler Ukrayna'nın hava sahasını savunmada ve Rus askeri ilerlemelerine karşı koyma kabiliyetini arttırmada çok önemli rol üstlenmiştir.²⁹ Ayrıca Ukrayna'nın Rus güçlerine karşı kendini savunma kabiliyetini önemli ölçüde artırmıştır.³⁰ Buna ek olarak, kapsamlı eğitim programları Ukrayna ordusunu profesyonelleştirerek bu gelişmiş sistemleri etkin bir şekilde kullanabilmesini ve bunları daha geniş savunma stratejisine entegre edebilmesini sağlamıştır. İstihbarat ve siber yeteneklerin sürekli olarak tedarik edilmesi, Ukrayna'nın Rus askeri eylemlerini öngörme ve bunlara karşı koyma yeteneğini daha da güçlendirmiştir. Bunların yanı sıra, şehir savaşı taktikleri, siber savunma ve lojistik yönetimi de dahil olmak üzere Ukrayna'nın operasyonel etkinliğini artırmaya yönelik çeşitli destek programları verilmiştir.³¹ Bu gelişmeler Ukrayna'nın sadece konvansiyonel askeri yeteneklerini geliştirmekle kalmamış, aynı zamanda onu bölgede Rus güçlerine karşı hem savunma hem de potansiyel olarak saldırı operasyonları yürütebilecek güçlü bir aktör olarak konumlandırmıştır.

Bunlara ek olarak, NATO ve üye devletler Ukrayna ile istihbarat paylaşımının kapsam ve ölçeğini artırmışlardır. Bu çerçevede, Rusya'nın kritik altyapı ve siber saldırı tehditlerini bertaraf etmede savunma ve siber güvenlik desteği sağlamışlardır. Bu destek, Rus askeri hareketleri, siber tehditler ve diğer stratejik bilgiler hakkında gerçek zamanlı istihbaratı içermektedir. NATO'nun desteği aynı zamanda Rus operasyonlarını önleme ve bunlara karşı koymada çok önemli olan gelişmiş gözetleme ve keşif yeteneklerini de içermektedir. Ayrıca, en iyi uygulamaların paylaşılmasını, ortak siber tatbikatlar yapılmasını ve Ukrayna'nın savunmasının güçlendirilmesine yardımcı olmak üzere siber güvenlik uzmanlarının görevlendirilmesini de bu yardım programına dahil etmiştir.³²

NATO, doğrudan askeri yardımın yanı sıra askeri malzeme, yakıt ve tıbbi ekipman sevkiyatını da içeren lojistik destek de sağlamıştır. Sahra hastaneleri ve mobil tıbbi birimler ön hatlardaki Ukrayna kuvvetlerine yardımcı olmak üzere konuşlandırılmıştır.³³ NATO tarafından sağlanan askeri yardım Ukrayna'nın savunma yeteneklerini önemli ölçüde geliştirerek Rus askeri baskısına daha iyi karşı koymasını amaçlamıştır. Gelişmiş silahlar, sıkı eğitim ve sağlam istihbarat paylaşımı ile birleştiğinde Ukrayna'nın küresel bir güç karşısında askeri etkinliğini artırdığı açıkça görülmektedir.

NATO'nun kararları, Ukrayna'nın savunma sektöründe önemli kurumsal

²⁹ Jens Stoltenberg, "Our Most Urgent Task At The Summit Will Be Support To Ukraine," *NATO Press Release* (2024), erişim 14.11.2024, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_227330.htm.

³⁰ "Relations With Ukraine," NATO, erişim 14.11.2024, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_37750.htm.

³¹ Amir Lupovici, "Deterrence By Delivery Of Arms: NATO and the War in Ukraine," *Contemporary Security Policy* 44/4 (2023): 629.

³² Erica D. Borghar & Shawn W. Lonergan, "Confidence Building Measures for the Cyber Domain," *Strategic Studies Quarterly* 12/3 (2018): 31.

³³ Claire Mills, "Military Assistance to Ukraine Since the Russian War," House of Commons Library (2024), erişim 14.01.2024, <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9477/CBP-9477.pdf>.

reformların yapılmasını da sağlamıştır. NATO'nun şeffaflık, hesap verebilirlik ve sivil gözetim konusundaki ısrarı Ukrayna savunma bakanlığının yeniden yapılandırılmasına ve ordu içinde yolsuzluğu azaltmayı ve iyileştirmeyi amaçlayan reformların uygulanmasına yol açmıştır.³⁴ Bu reformlar, NATO standartlarıyla daha uyumlu, daha sürdürülebilir ve dayanıklı bir askeri yapı oluşturdıkları için Ukrayna'nın uzun vadeli savunma yetenekleri açısından kritik önem taşımaktadır. Dahası, Ukrayna'nın NATO ile artan entegrasyonu ortak tatbikatlara katılımı, NATO'nun savunma planlama süreçlerini benimsemeyi ve NATO'nun operasyonel doktrinlerine uyumu içermektedir. Bu entegrasyon Ukrayna'nın sadece acil savunma kabiliyetlerini geliştirmekle kalmayıp gelecekte NATO'ya üye olmasını da kolaylaştırarak uzun vadeli güvenlik garantileri sağlamaktadır.³⁵

NATO'nun kararlarının Ukrayna'nın stratejik caydırıcılık kapasitesi üzerinde de önemli bir etkisi olmuştur. NATO, Ukrayna'nın askeri gücünü artırarak ve onu NATO'nun güvenlik çerçevesine entegre ederek, Rusya'nın Ukrayna'ya karşı herhangi bir saldırganlığının maliyetini etkin bir şekilde artırmıştır. Bu caydırıcılık sadece askeri değil aynı zamanda siyasadır, çünkü NATO'nun katılımı Ukrayna'nın egemenliğine ve toprak bütünlüğüne güçlü bir bağlılığa işaret etmektedir.³⁶ NATO güçlerinin varlığı ve Ukrayna'nın gelecekte NATO üyesi olma ihtimali bölgesel güvenlik dinamiklerini de değiştirmiş ve komşu ülkeleri güvenlik stratejilerini yeniden değerlendirmeye zorlamıştır. Örneğin, Doğu Avrupa ülkeleri NATO'nun Ukrayna'ya verdiği destekle şekillenen güvenlik ortamına yanıt olarak askeri harcamalarını artırmış ve NATO ile daha yakın bağlar kurmaya çalışmışlardır.³⁷

5) Güvenlik İkilemi Yaklaşımı Çerçevesinde 2024 NATO Zirvesi Kararlarının Değerlendirmesi

a) NATO'nun Ukrayna'ya desteği

Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik askeri güç kullanması, Batı'nın Rusya'ya bakışını güvenlik ve statü açısından kökten değiştirmiştir. Bu durum, Batı'nın Rusya'yı hem yeniden canlanan imparatorluk hem de büyük bir rakip olarak görmesine yol açarak, iki taraf arasındaki ilişkilerde güvenlik ikilemi riskini artırmıştır. ABD kamuoyu ve politika elitleri, Rusya'yı artık 'rakip ve büyük güç' olarak tanımlarken, bu durum Batı'da Rusya'nın güvenlik tehdidi olarak algılanması fikrini güçlendirdiğine işaret etmektedir. 2024 NATO Zirvesi'nde alınan kararların arkasında bu bakış açısının yattığını söylemek yanlış olmayacaktır.

2024 NATO Zirvesi, esas olarak Rusya'ya karşı koymaya ve böylece ülkenin

³⁴ Soldatiuk Julia & Bob Deen, "Work in Progress: Ukraine's State-Civil Partnership to Reform the Security Sector," (Clingendael Report, Eylül 2023), erişim 14.11.2024, <https://www.clingendael.org/sites/default/files/2023-09/work-in-progress.pdf>.

³⁵ "NATO's response to Russia's invasion of Ukraine", erişim 14.11.2024, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_192648.htm

³⁶ Anna M. Dowd, et. al., "Sustaining the Transatlantic Alliance: 75 Years of RAND Insights on NATO," (Santa Monica, CA: RAND Corporation, 28 Haziran 2024), erişim 14. 11. 2024. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA3235-1.html.

³⁷ Rajan Menon & Eugene Rumer, *Conflict in Ukraine: The Unwinding of the Post-Cold War Order* (Cambridge, MA: MIT Press, 2015), 78.

savunma yeteneklerini korumaya dayanan Ukrayna'ya askeri destek ve yardımın sağlanmasının yoğunlaştırılması için bir dönüm noktası olmuştur. Sonuç bildirgesinin ana temalarından biri NATO Antlaşmasının 5. Maddesinde yer alan NATO'nun kolektif savunma taahhüdünün yeniden teyit edilmesi olmuştur. İttifakın liderleri, saldırıya uğramaları halinde NATO'nun her karış toprağını savunacaklarını yinelemişlerdir. Bu açıkça Rusya ile devam eden gerginliğe bir tepki olarak nitelendirilebilir. Bu karar, özellikle Rusya'nın Doğu Avrupa ve ötesindeki faaliyetleri karşısında NATO'nun caydırıcılık ve savunma konularına odaklanmaya devam ettiğinin altını çizmektedir.³⁸ Bildiride Ukrayna'ya gelişmiş silah yardımı, eğitim ve istihbarat paylaşımı da dahil olmak üzere ilave askeri yardım sağlama taahhüdü yer aldı. Daha önceki NATO desteğinin üzerine inşa edilen bu karar devam eden Rus tehdidi karşısında Ukrayna'nın savunma kapasitesini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, NATO'nun Ukrayna'nın egemenliği ve toprak bütünlüğüne olan uzun vadeli bağlılığı vurgulanarak bu ülkenin bölgede çok önemli bir ortak olarak görüldüğü belirtilmiştir. Ukrayna'nın NATO'ya tam üyeliği kabul edilmemiş olsa da bildirge Ukrayna'nın NATO ile daha fazla entegre olmasını öngören bir yol haritası sunmuştur.³⁹

Rusya NATO'nun eylemlerini sadece savunma amaçlı değil, kendi güvenliğine doğrudan bir tehdit olarak algılamakta ve bu da potansiyel olarak bir silahlanma yarışına veya Rusya'nın daha saldırgan önlemler almasına yol açmaktadır.⁴⁰ Bu güvenlik ikilemi, Rusya için uzun süredir endişe kaynağı olan NATO'nun doğuya doğru genişlemesi bağlamında özellikle akut bir hal almaktadır. Resmi NATO üyeliği olmasa bile Ukrayna'nın yakın bir ortak addedilmesi Moskova tarafından stratejik bir kuşatma olarak görülmektedir. Bu algının temelinde, NATO'nun Doğu Avrupa'daki varlığının Rusya'nın etki alanını ve sınırlarını güvence altına alma kabiliyetini zayıflatmış inancı yatmaktadır.⁴¹ Sonuç olarak, NATO'nun eylemleri, doğası gereği savunma amaçlı olsa da karşı koymayı amaçladıkları tehdidi istemeden de olsa harekete geçirmektedir.

Realist bir perspektiften bakıldığında, NATO zirvesinde alınan kararlar Rusya'nın oluşturduğu tehdide karşı rasyonel bir yanıt olarak görülebilir. Ancak bu kararlar aynı zamanda bölgedeki gerilimin tırmanmasına da katkıda bulunmaktadır. NATO, Ukrayna'nın askeri kapasitesini güçlendirerek daha fazla güvenlik arayışına girmesine karşın Rusya'nın attığı adım, batı sınırları içinde ordusunu güçlendirmek olmuştur. Bu da iki taraf arasında bir çatışmaya yol açmıştır. Bu dinamik, güvenlik ikileminin nükleer boyutuyla daha da karmaşık hale gelmektedir. Hem NATO hem de Rusya önemli nükleer cephanelere sahiptir ve bu durum iki taraf için de sürekli bir endişe kaynağıdır. Bu kapsamda NATO zirvesinin nükleer yeteneklerin modernizasyonun caydırıcılığı üzerine yaptığı vurgu, saldırganlığı önlemeye yönelik olsa da paradoksal olarak bir krizin

³⁸ "Deterrence and Defence," NATO, erişim 14.11.2024, https://www.natoint.translate.goog/cps/en/natohq/topics_133127.htm?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=tc.

³⁹ "75th NATO Summit Declaration."

⁴⁰ Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1987): 37.

⁴¹ John J. Mearsheimer, "Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin," *Foreign Affairs* 93/5 (2014): 85.

kontrolden çıkma olasılığını artırmaktadır.⁴²

b) 75. NATO Zirvesi kararları ve Rus tehdidi

Güvenlik ikilemi özellikle NATO'nun Ukrayna'ya sofistike silahlar, istihbarat paylaşımı ve gelişmiş eğitim programları da dahil olmak üzere gelişmiş askeri yardım sağlama kararları bağlamında önemlidir. Bu önlemler Ukrayna'nın Rus tehdidine karşı kendini savunmasına yardımcı olmak için tasarlanmış olsa da aynı zamanda Rusya'nın NATO'dan kaynaklanan tehdit algısını daha da kötüleştirerek klasik bir güvenlik ikilemi senaryosuna yol açmaktadır.

Rusya'nın bakış açısına göre, NATO'nun Ukrayna'ya verdiği askeri destek sadece savunma amaçlı bir yardım olarak değil, bölgesel nüfuzuna ve güvenliğine doğrudan bir meydan okuma olarak görülmektedir. Bu algının temelinde Rusya'nın NATO'nun doğruya doğru genişlemesine ilişkin uzun süredir devam eden ve kendi etki alanına ve stratejik tampon bölgelerine tecavüz olarak gördüğü endişeleri yatmaktadır.⁴³ NATO, Ukrayna'nın askeri yeteneklerini güçlendirdikçe, Rusya'nın özellikle batı sınırları boyunca kendi askeri konuşlanmasını artırarak buna karşılık vereceğini ve bunun da NATO'nun yeni eylemlerini kışkırtarak tehlikeli bir tırmanma döngüsü yaratabileceğini göstermektedir. Neticede bu durum güvenlik ikilemine neden olmaktadır.

NATO, 2024 zirvesinde ayrıca nükleer cephaneliğinin modernizasyonu ve Doğu Avrupa'daki askeri varlığının artırılmasını da içeren güçlü bir caydırıcılık stratejisine olan bağlılığını bir kez daha teyit etmiştir.⁴⁴ Bu eylemler, Rus tehdidini caydırmayı amaçlasa da Rusya'ya NATO'nun potansiyel bir çatışmaya hazırlandığı sinyalini vererek güvenlik ikilemine katkıda bulunmaktadır. Böylece Moskova'nın kırılganlık hissini artırmakta ve muhtemelen bir karşı tepkiyi tetiklemektedir. Özellikle güvenlik ikilemi tırmanma potansiyelinin felakete yol açabileceği nükleer bağlamlarda tehlikeli sonuçlar doğurmaktadır. NATO'nun savunma stratejisinin amacı saldırganlık eylemlerini caydırmak olsa da aslında tam tersi bir neticenin doğmasına sebebiyet verebilir. Özellikle Rusya NATO'nun eylemlerini tamamen savunma amaçlı değil de saldırı amaçlı olarak algılasa yanlış hesaplamalara veya istenmeyen bir çatışmaya yol açma ihtimali söz konusudur. Güvenlik ikileminin bu yönü, güvenliği sağlamak için alınan önlemlerin daha fazla istikrarsızlığa yol açabileceği paradoksunun altını çizmektedir.

c) Jeopolitik etki ve Çin'in rolü

Son dönemde, Çin'in yükselişe geçişi ABD açısından endişe kaynağı olmaya başlamıştır. Çin'in ekonomik büyüklüğünün ABD ile arasındaki farkı hızla kapatmaya dönük artış göstermesi, ABD'nin süper güç statüsünü tehdit edebileceği hususunda bir potansiyel oluşturduğu söylenebilir. Yine, Çin'in askeri kapasitesinin hızla artması uzun vadede ABD'yi endişelendirecek hususlardan biridir. Özellikle savunmaya dönük harcamalar ve askeri alandaki teknolojik gelişim açısından her ne kadar ABD ile

⁴² Scott D. Sagan, "The Perils of Proliferation: Organization Theory, Deterrence Theory, and the Spread of Nuclear Weapons," *International Security* 18/4 (1994): 66-107.

⁴³ Mearsheimer, "Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin."

⁴⁴ "NATO's Support for Ukraine: Building Defense Capabilities and Democratic Governance," NATO, erişim 14.11.2024, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_37750.htm.

karşılaştırıldığında aralarında büyük fark olsa da önemli gelişme kaydettiği göz ardı edilmemelidir. Diğer bir husus ise Çin'in bölgede güvenliğini sağlamaya yönelik adımları ve bölgede ABD'nin güç projeksiyonunu dengeleme çabası, ABD'nin dikkatini çeken hususlardan birisi olmaktadır. Çin, bu bağlamda askeri varlığını genişletme çabası içindedir. Özellikle bu alanda ABD'nin Asya Pasifik'teki üstünlüğünü tehdit etme potansiyeline sahip olduğu söylenebilir. Dolayısıyla ABD, Çin'in söz konusu alanlarda yükselişinin küresel güç dengesini etkileyeceği yönünde stratejik endişeler taşımaktadır.⁴⁵

Genel olarak NATO üyesi ülkelerin özelde ise ABD'nin bu endişeleri çerçevesinde zirvede alınan bir diğer önemli karar da Çin'in "endişe duyulan ülke" olarak tanımlanması olmuştur. Bu karar NATO'nun değişen küresel güç dinamiklerini ve güvenlik sorunlarını Avrupa-Atlantik bölgesinin ötesinde ele alma ihtiyacını kabul ettiğini göstermektedir. Ancak bu karar, aynı zamanda güvenlik ikilemini NATO-Rusya ikilisinin ötesine taşıyarak Çin'i NATO'ya karşı daha çatışmacı bir tutum içine çekme potansiyelini de taşımaktadır.

NATO, stratejik odağını Çin'i de kapsayacak şekilde genişlettiğinde, Rusya ve Çin, NATO'nun eylemlerini kendi nüfuzlarını kontrol altına almaya yönelik koordineli bir çaba olarak algılamış; bu durum Moskova ile Pekin arasında askeri işbirliğine olanak tanıyan yeni bir güvenlik ikilemi ortaya çıkarmıştır. Bu gelişme, küresel güvenlik ortamını daha da karmaşılaştırıp, bölgesel çatışma risklerini artırma potansiyeli taşımaktadır.

NATO'nun Çin'e yönelik kuşkucu tavrı NATO'nun stratejik odağında önemli bir değişime işaret etmekte ve Çin'in NATO'nun çıkarlarına meydan okuma potansiyeline sahip küresel bir rakip olarak giderek daha fazla kabul gördüğünü yansıtmaktadır. Dolayısıyla Çin'in bölgesel hegemonya elde etmesini önlemenin yolu olarak bölgede NATO'nun etkinliğinin ve bölgedeki müttefiklerle mevcut ittifakların sürdürülmesi öngörülmektedir.⁴⁶ Bunun gerekçesi olarak da zirvede Çin'in askeri modernizasyonu, Hint-Pasifik bölgesindeki iddialı davranışlarına duyulan endişeler dile getirilmiştir.

Çin'in bildirgeye dâhil edilmesi NATO'nun stratejisini Avrupa-Atlantik bölgesinin ötesine genişletme niyetine işaret etmektedir. Birincil önceliği üyelerini korumak olan NATO'nun, Çin'in yükselişi gibi büyük uluslararası zorluklara yanıt verme gerekliliğinin de farkında olduğunu bildiride açık bir şekilde yansıtmıştır. Bildiride Çin'in yükselişinin güvenlik üzerindeki etkilerini ele alma stratejisinin bir parçası olarak NATO'nun Japonya ve Avustralya gibi Asya-Pasifik ortaklarıyla işbirliğinin artırılması çağrısında bulunması bu yöndeki tedbirlere yönelik somut adımlara işaret etmektedir. Zirvenin en dikkate değer sonuçlarından biri, alınan kararların NATO'nun Çin'in artan etkisi ve askeri yeteneklerinin yarattığı çok yönlü tehditleri kabul ettiğinin bir işareti olarak görülmesidir. Güvenlik ikilemi, NATO'nun değişen stratejik odağı bağlamında özellikle önemlidir, çünkü birden fazla büyük gücün birbirlerini tehdit olarak algılamaları halinde ortaya çıkan doğal gerilimleri yansıtmaktadır. Geleneksel olarak, NATO-Rusya dinamiğine uygulanan güvenlik ikilemi, 2024 zirvesinin de açıkça ortaya koyduğu gibi artık Çin'i de

⁴⁵ Stephan. G. Brooks & William. C. Wohlforth, "The Rise and Fall of the Great Powers in the Twenty-First Century: China's Rise and the Fate of America's Global Position," *International Security* 40/3 (2015): 7-53.

⁴⁶ Hugo Meijer & Stephen G. Brooks, "Illusions of Autonomy: Why Europe Cannot Provide for Its Security If the United States Pulls Back," *International Security* 45/4 (2021): 1-34.

kapsamaktadır. NATO, Çin ile artan stratejik rekabeti kabul etmekle kalmamış, aynı zamanda bu rekabetin küresel güvensizliği arttırma potansiyelini de zımnen kabul etmiştir.

Güvenlik ikilemi açısından bakıldığında, NATO'nun eylemleri Çin tarafından, Çin'in küresel bir güç olarak yükselişini sınırlamayı amaçlayan çevreleme stratejisinin bir parçası olarak yorumlanabilir. Bu algı, Çin'i kendi askeri yeteneklerini geliştirmeye, kilit bölgelerdeki etkisini arttırmaya ve NATO'nun niyetleri konusundaki endişelerini paylaşan Rusya gibi diğer devletlerle ittifaklarını güçlendirmeye sevk edebilir. Bu dinamik, güvenliği sağlama çabalarının daha fazla güvensizliğe yol açabileceği ve çatışma olasılığını artırabileceği güvenlik ikileminin kendi kendini güçlendiren doğasını göstermektedir.⁴⁷

2024 NATO Zirvesi ayrıca sadece geleneksel askeri zorlukları değil, aynı zamanda siber savaş, uzay güvenliği ve ekonomik baskıları da kapsayan çok alanlı tehditleri ele almanın önemini vurgulamıştır. Güvenlik ikilemi çerçevesi, bir alandaki eylemlerin, örneğin askeri genişleme, diğer alanlarda nasıl basamaklı etkilere sahip olabileceğini ve böylece genel güvenlik rekabetini nasıl yoğunlaştırabileceğini vurguladığı için bu tehditleri analiz etmek için çok uygundur.⁴⁸ Çin'in siber faaliyetleri ve uzay yeteneklerindeki ilerlemeleri NATO için özellikle endişe vericidir. Örneğin, NATO'nun algılanan Çin tehditlerine karşılık olarak siber savunmasını ve uzay yeteneklerini geliştirme çabaları Çin'in bu alanlarda kendi çabalarını hızlandırmasına yol açabilir ve bu da gelişmekte olan teknolojilerde istikrarı bozucu bir silahlanma yarışına neden olabilir. Bu tür gelişmeler, uluslararası sistemi daha da kutuplaşmasına ve nükleer silahların yayılmasını önleme gibi küresel güvenlik konularında işbirliğini güçleştirebilir.⁴⁹ Dolayısıyla, NATO'nun 2024 zirvesinde alınan kararların Çin'in güvenlik tehdidi algısını derinleştireceğini ve bunun da güvenlik ikilemini pekiştireceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Sonuç

NATO'nun 2024 zirve kararlarını inceleyen bu makale, NATO'nun Ukrayna'ya verdiği desteği artırması ve Çin'i "endişe duyulan ülke" olarak tanımlamasının Soğuk Savaş benzeri dinamiklere dönüşün sinyalini verdiğini vurgulamaktadır. Güvenlik ikilemini kavramsal bir mercek olarak kullanan makale, NATO'nun eylemlerinin, istemeden de olsa, bölgesel gerilimleri artırabileceği savunmaktadır. Bu durum, NATO'nun karşılaştığı karmaşık güvenlik ortamı nedeniyle güvenlik ikileminin güncelliğini korumasına yol açmaktadır. Bu kavram NATO'nun eylemlerinin, savunma amaçlı bile olsa, düşmanların karşı önlemler almasına hangi gerekçelerle yol açabileceğini açıklamaktadır. Rusya, NATO'nun Ukrayna'ya verdiği desteği doğrudan bir tehdit olarak algılamakta, bunun bir silahlanma yarışını ateşleyebileceğini ve bölgesel istikrarsızlığı artırabileceğini düşünmektedir. Bu görüşe göre, NATO'nun eylemleri ne kadar iyi niyetli

⁴⁷ Ken Booth & Nicholas Wheeler, *The Security Dilemma: Fear, Cooperation and Trust in World Politics* (UK: Palgrave Macmillan, 2008), 272.

⁴⁸ Charles L. Glaser, *Rational Theory of International Politics: The Logic of Competition and Cooperation* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2010), 105.

⁴⁹ Barry Buzan & Olive Wæver, *Regions and Powers: The Structure of International Security* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 65.

olursa olsun, Rusya'nın güvensizliğini derinleştirecek ve Batı sınırları boyunca askeri tepkileri cesaretlendirerek bölgeyi Soğuk Savaş dönemindeki gibi çatışmacı ortama yaklaştıracaktır. Bu dinamik, klasik bir güvenlik ikilemi senaryosunun tezahürüdür: NATO, Ukrayna'nın güvenliğini sağlamak için askeri desteğini artırırken, Rusya bu adımları kendi güvenliği için bir tehdit olarak algılamakta ve karşılık olarak daha agresif politikalar geliştirmektedir. Bu döngü, bölgesel gerilimi artırarak Avrupa'da Soğuk Savaş sonrası oluşan güvenlik mimarisinin kırılganlığını ortaya koymaktadır. Ancak, NATO'nun ortaklarını güçlendirirken Rusya'nın karşı tavrını tetiklemeden stratejik bir denge sağlama durumu belirsizlik yaratmaktadır.

Ayrıca, zirvede alınan kararlar NATO'nun geleneksel Avrupa-Atlantik güvenlik kaygılarının ötesine geçerek, Çin'in yükselişi başta olmak üzere, ortaya çıkan küresel tehditlere odaklanan yeni bir stratejik yaklaşım benimsediğini ortaya koymuştur. Bu durum, NATO'nun küresel güç dinamiklerindeki değişimin ve Hint-Pasifik bölgesindeki güvenlik sorunlarını ele alma zorunluluğun farkında olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu süreç, Çin'in Rusya ile stratejik işbirliğini derinleştirme ihtimalini artırmakta ve Batı ittifakına karşı yeni güç bloklarının oluşmasına zemin hazırlamaktadır. NATO'nun stratejik genişleme girişimleri, küresel gerilimleri tırmandırabilir. Çünkü Rusya ve Çin bu hamleleri kendilerine yönelik daha geniş bir kuşatma stratejisinin parçası olarak algılayabilir. Bu algı, iki güç, askeri işbirliğini daha da derinleştirmek suretiyle uluslararası güvenlik dinamiklerini daha karmaşık hale getirebilir.

Makale, güvenlik ikilemi perspektifinden hareketle NATO'nun stratejik hamlelerinin beklenmedik sonuçlar doğurabileceğini öne sürmektedir. NATO'nun Ukrayna'ya verdiği desteğin genişlemesi, Avrupa'daki güvenlik istikrarını artırmayı amaçlarken, Rusya'nın daha agresif bir tutum takınmasına neden olarak uzun vadede daha büyük bir çatışma riskini de beraberinde getirmektedir. Benzer şekilde, Çin'in NATO tarafından küresel güvenliğe yönelik bir tehdit olarak tanımlanması, NATO-Çin ilişkilerinde karşılıklı güvensizlik yaratmakta ve askeri kapasitelerin artırılması yönünde yeni dinamikler oluşturmaktadır. Bu bağlamda, NATO'nun caydırıcılık politikaları ile diplomatik angajman arasında denge kurması hayati bir öneme sahiptir. Makalede, NATO'nun yalnızca askeri caydırıcılık ve kolektif savunmaya odaklanmasının güvenlik ikilemini derinleştirebileceği ve büyük güçler arasında yeni bir silahlanma yarışına yol açabileceği vurgulanmıştır. NATO'nun Rusya ve Çin ile ilişkilerinde, gerilimi daha da artırmadan dengeleyici bir strateji izlemesi gerektiği ortaya konulmuştur.

Ukrayna'nın savunma yeteneklerini güçlendirmek acil hedef olmakla birlikte NATO ile entegrasyonun yaratacağı etkiler belirsizliğini korumaktadır. Ukrayna'nın NATO desteğine aşırı bağımlı hale gelme riski, NATO'nun desteğinin yokluğunda stratejik özerkliği ve savunma duruşunun sürdürülebilirliği konusunda soru işaretleri yaratmaktadır.

2024 NATO liderler zirvesi, ittifakın Rus tehdidine karşı koyma ve yeni küresel güvenlik sorunlarını ele alma konusundaki kararlılığının altını çizmiştir. Ancak, zirve sırasında alınan kararlar, özellikle de Ukrayna'ya verilen yoğun destek ve Çin'e stratejik odaklanma, güvenlik ikilemi bağlamında değerlendirilmelidir. Bu eylemler güvenliği

arttırmayı amaçlasa da hem Avrupa'da hem de küresel ölçekte gerilimi tırmandırma ve silahlanma yarışını körükleme riski taşımaktadır. Bu makale, güvenlik ikilemini anlamının ve hafifletmenin günümüz uluslararası ilişkilerinin karmaşık dinamikleri içinde yol alan NATO için hayati önem taşıdığı sonucuna varmaktadır. Bu durum, istenmeyen sonuçlara yol açabilir, zaten istikrarsız olan güvenlik ortamını daha da istikrarsızlaştırabilir ve bölgede kalıcı barış ve istikrarı sağlama çabalarını zorlaştırabilir.

NATO, Rusya ve Çin arasındaki büyük güç rekabetinde belirleyici bir rol üstlenmektedir. Bu gelişmeyi güvenlik ikilemi perspektifinden ele almak, devletlerin rekabetçi bir uluslararası ortamda güvenliklerini artırma çabaları sonucunda ortaya çıkabilecek, karmaşık ve çoğu zaman ters etki yaratan dinamikleri gözler önüne sermektedir. Her ne kadar NATO'nun eylemleri, Çin'in oluşturduğu artan zorlukları aşmayı hedeflese de, hem geleneksel askeri alanlarda hem de siber ve uzay gibi gelişmekte olan alanlarda, istemeden bir güvensizlik ve tırmanma döngüsüne zemin hazırlama riski bulunmaktadır.

Diğer bir husus da NATO'nun taahhütlerinin uzun vadede sürdürülebilirliğidir. Bu, ittifakın stratejik esnekliği ve üyeler arası uyum açısından kritik bir konudur. NATO, ittifakı güçlendirmeyi hedefleyen eylemlerini uygularken, bu çabaların üye devletlerin mevcut askeri ve ekonomik kaynakları üzerinde ciddi baskılar oluşturabileceği gözlemlenmektedir. Özellikle, günümüzün hızla değişen ve giderek karmaşılaşan güvenlik ortamında, geleneksel askeri savunmanın ötesinde siber, uzay ve hibrit savaş alanları gibi yeni tehditler de dikkate alınmaktadır. Bu durum, üye devletlerin sadece askeri modernizasyon ve savunma bütçelerini artırmalarını değil, aynı zamanda teknolojik altyapılarını ve stratejik planlamalarını da yeniden gözden geçirmelerini gerektirmektedir.

Bunun yanı sıra, NATO'nun daha geniş ve kapsamlı savunma taahhüdünde bulunma eğilimi, ittifak içindeki ekonomik ve politik farklılıkların da ön plana çıkmasına yol açmaktadır. Üye devletler arasında kaynak dağılımının adil ve dengeli olması, ortak savunma projelerinin etkinliği açısından hayati önem taşımaktadır. Farklı ekonomik yapılar ve savunma harcamaları arasında oluşabilecek uyumsuzluklar, ittifakın kolektif savunma yeteneğini zayıflatabilir ve uzun vadede stratejik hedeflerin gerçekleştirilmesinde aksamalara neden olabilir.

Bu bağlamda, NATO'nun gelecekteki güvenlik sahasında etkinliğini sürdürebilmesi için, üyeler arası işbirliği ve ortak kaynakların verimli kullanılması gibi unsurlar NATO'nun önceliği haline gelmelidir. Hem askeri hem de siber ve uzay gibi gelişmekte olan alanlarda ortak standartların ve prosedürlerin oluşturulması, üye devletlerin yükümlülüklerini dengeleyerek, ittifakın uzun vadeli sürdürülebilirliğini destekleyecektir. Böylece, NATO'nun mevcut eylemlerinin, ittifak içindeki kolektif savunma anlayışını güçlendirirken aynı zamanda yeni baskılar yaratma riskinin önüne geçilmesi mümkün olabilir. NATO'nun bu taahhütlerini aşırı genişleme riskine girmeden istikrarı destekleyecek şekilde sürdürüp sürdüremeyeceği konusundaki tartışma ittifakın geleceği açısından önemli bir sorun olarak durmaktadır. Sonuç olarak, NATO'nun güvenlik politikalarındaki dönüşüm, Soğuk Savaş dönemine benzer bir uluslararası

güvenlik ortamının yeniden şekillenmesine neden olmaktadır. Güvenlik ikilemi kavramı, NATO'nun Rusya ve Çin ile olan ilişkilerinin neden sürekli gerilim ürettiğini açıklamak için önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır. NATO'nun gelecekte nasıl bir politika izlemesi gerektiği konusunda, caydırıcılık ve diplomasi arasında dikkatli bir denge kurmasının zorunlu olduğu vurgulanmaktadır. Bu çalışma, NATO'nun 2024 Zirvesi'nde alınan kararların güvenlik ikilemi bağlamında değerlendirilmesinin, küresel güvenlik mimarisinin geleceği açısından kritik olduğunu göstermektedir. NATO'nun güvenlik stratejileri, yalnızca askeri caydırıcılık üzerinden değil, diplomatik angajman ve bölgesel işbirliği mekanizmaları ile ele alınmalıdır. Aksi takdirde, güvenliği sağlama çabaları, yeni güvenlik tehditleri yaratma potansiyeline sahip olabilir ve küresel istikrarı daha da kırılgan hale getirebilir.

Beyanname:

- 1. Etik Kurul İzni:** Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
- 2. Katkı Oranı Beyanı:** Yazarlar, makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan etmektedirler.
- 3. Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazarlar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedirler.

Declarations:

- 1. Ethics approval:** Not applicable.
- 2. Author contribution:** The authors declare they have contributed equally to the article.
- 3. Competing interests:** The authors declare no competing interests.

KAYNAKÇA

- "75th NATO Summit Declaration." NATO. Erişim 14.11.2024. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_227678.htm
- Booth, Ken & Nicholas. J. Wheeler. *The Security Dilemma: Fear, Cooperation and Trust in World Politics*. UK: Palgrave Macmillan, 2008.
- Borghard, Erica D. & W. Lonergan Shawn. "Confidence Building Measures for the Cyber Domain." *Strategic Studies Quarterly* 12/3 (2018): 10-49.
- Brooks, Stephan G. & William C. Wohlforth. "The Rise and Fall of the Great Powers in the Twenty-First Century: China's Rise and the Fate of America's Global Position." *International Security* 40/3 (2015): 7-53.
- Buzan, Barry & Ole Wæver. *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Çakır, Adem. "Türkiye-NATO İlişkilerinde İnşacı Etkiler (1991-2011)." *Uluslararası İlişkiler* 18 (2021): 45-66.
- "Deterrence and Defence." NATO. Erişim 14.11.2024. https://www-nato-int.translate.goog/cps/en/natohq/topics_133127.htm?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=tc
- Donaldson, Richard. "The role of NATO Enlargement in the Ukraine Crisis," *The Soviet and Post-Soviet Review* 44/1 (2017): 32-52.

- Dowd, Anna M., Stephanie Pezard, Stephan J. Flanagan, & Clara de Lataillade. "Sustaining the Transatlantic Alliance: 75 Years of RAND Insights on NATO." Santa Monica, CA: RAND Corporation, 28 Haziran 2024. Erişim 14.11.2024. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA3235-1.html
- Duke, Stephan & Christoph Gebhard, "The EU and NATO's Dilemmas With Russia and The Prospects for Deconfliction," *European Security* 26/3 (2017): 379-397.
- Effendy, Seher, Berrin Franchika, & Vahid Kusuma. "NATO in the Very Cold War: Why the US Needs NATO in the Arctic," *Jurnal Sentris* 2/1 (2021): 21-37.
- Gheciu, Ancha. "Irreconcilable Differences? Nato's Response To Russian Aggression Against Ukraine". *International Journal Canada Journal of Global Policy Analysis* 79/2 (2024): 275-296.
- Glaser, Charles L. *Rational Theory of International Politics: The Logic of Competition and Cooperation*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2010.
- Goldgeier James M. & Michael Mc Faul, *Power and Purpose: U.S. Policy toward Russia after the Cold War*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2023.
- Herbert Butterfield. *History and Human Relations*. London: Collins, 1951.
- Herz, John "Political Ideas and Political Reality," *Political Research Quarterly* 3/2 (1950): 161-178.
- Hussain, Ibrahim. "The russia-ukraine war: an analysis of the geopolitical roots and the global Dynamics." *Liberal Arts and Social Sciences International Journal* 7/1 (2023): 276-289.
- Jervis, Robert. "Cooperation Under the Security Dilemma," *World Politics* 30/2 (1978): 187-188.
- Kirkova, Roksana. "Ukraine Between NATO and Russia," *The Annual of the Faculty of Philosophy in Skopje* 76 (2023): 459-470.
- Lupovici, Amir. "Deterrence by Delivery of Arms: NATO and the War in Ukraine." *Contemporary Security Policy* 44/4 (2023): 624-641.
- Lyu, Yong, Jian Wang, Ying Zhang, Hui Zeng & Ming Chen. "Persistence Analysis of the Impact of the Russia-Ukraine Conflict On NATO Allies' Military Spending-Empirical Analysis Based On Vector Autoregressive Model." *International Journal of Safety and Security Engineering* 12/6 (2022): 755-759.
- McFaul, Michael. *From Cold War to Hot Peace: The Inside Story of Russia and America*. London: Allen Lane, 2018.
- Mearsheimer, John J. "Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin." *Foreign Affairs* 93/5 (2014): 77-89.
- Mearsheimer, John J. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W.W. Norton & Company, 2001.
- Meijer, Hugo & Stephen G. Brooks. "Illusions of Autonomy: Why Europe Cannot Provide for Its Security If the United States Pulls Back." *International Security* 45/4 (2021): 1-34.
- Menon, Rajan & Rumer B. Eugene. *Conflict in Ukraine: The Unwinding of the Post-Cold War Order*. Cambridge: MIT Press, 2015.

- Mereacre, A. "The Baltic States – Between NATO's Protection and Russia's Threat." *The Romanian Military Thinking*. 2021.
- Michaels, J. "A Very Different Kind of Challenge NATO's Prioritization of China in Historical Perspective," *International Politics* 59/6 (2021): 1045-1064.
- Mills, Claire. "Military Assistance to Ukraine Since the Russian War." House of Commons Library. 2024. Erişim 14.01.2024.
<https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9477/CBP-9477.pdf>
- Morgenthau, Hans. J. *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: 1948.
- "NATO's response to Russia's invasion of Ukraine." Erişim 14.11.2024.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_192648.htm
- "NATO's Support for Ukraine: Building Defense Capabilities and Democratic Governance." NATO. Erişim 14.11.2024. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_37750.htm
- "Relations with Ukraine." NATO. Erişim 14.11.2024.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_37750.htm
- Sagan, Scott. D. "The Perils of Proliferation: Organization Theory, Deterrence Theory, and the Spread of Nuclear Weapons." *International Security* 18/4 (1994): 66-107.
- Sarotte, Mary. E. "How to Enlarge NATO: The Debate Inside the Clinton Administration 1993-95." *International Security* 44/1 (2019): 7-41.
- Schweller, Robert. L. "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In." *International Security* 19/1 (1994): 72-107.
- Skalnes, Lars S. "NATO Expansion and Stability in Eastern Europe." *Security Studies* 7/4 (1998): 54-57.
- Soldatiuk, Julia. B. & Bob Deen. "Work in Progress: Ukraine's State-Civil Partnership to Reform the Security Sector." Clingendael Report. Eylül 2023. Erişim 14.11.2024.
<https://www.clingendael.org/sites/default/files/2023-09/work-in-progress.pdf>
- Sperling, J. & Matthew Webber. "NATO and The Ukraine Crisis: Collective Securitisation." *European Journal of International Security* 2/1 (2016): 19-46.
- Stoltenberg, Julia. "Our most urgent task at the Summit will be support to Ukraine." NATO Press Release. (2024). Erişim 14.11.2024.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_227330.htm
- Tang, Shiping. "The Security Dilemma: A Conceptual Analysis." *Security Studies* 18/3 (2009): 587-623.
- "The North Atlantic Treaty. Washington, D.C." April 4. (1949). Erişim 14.11.2024.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm
- Walt, Stephan. M. *The Origins of Alliances*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1987.
- Waltz, Kenneth N. *Theory of International Politics*. Reading, MA: Addison-Wesley, 1979.

KÜRESELLEŞMENİN GELİR EŞİTSİZLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: RUSYA İÇİN FOURIER ADL YAKLAŞIMI

 Fatih AKIN^a

Öz

Küreselleşme, günümüz dünyasını şekillendiren önemli bir güç olarak ortaya çıkmış ve ekonomik, sosyal ve politik yapılar da dâhil olmak üzere insan yaşamının çeşitli boyutlarını etkilemiştir. Teknolojik ilerlemeler ve iletişimdeki devrimlerle hız kazanan küreselleşme, dünya genelinde mal, hizmet, bilgi ve kültür alışverişini artırmıştır. Ancak, bu süreç, gelir eşitsizliğini de derinleştirmiştir. Buradan hareketle bu çalışmada, Rusya'nın 1996-2021 dönemine ait gelir eşitsizliği ile küreselleşme (ekonomik, sosyal ve politik) ilişkisinin zaman serileri analizi ile incelenmesi amaçlanmaktadır. Gelir eşitsizliğini temsilen Gini katsayısı kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre, değişkenlerin hem FADF hem de ADF birim kök testlerinde birinci farklarında durağan oldukları $I(1)$ tespit edilmiştir. Fourier ADL eşbütünleşme testi uygulanmış ve değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunduğu sonucuna varılmıştır. FMOLS ve DOLS uzun dönem katsayı tahminci bulguları, ekonomik ve sosyal küreselleşmenin gelir eşitsizliğini azaltıcı etkileri olduğunu, buna karşın politik küreselleşmenin gelir eşitsizliğini artırıcı bir etkisi olduğunu göstermektedir. Rusya'da ekonomik ve sosyal küreselleşmenin gelir eşitsizliğini azaltıcı etkilerinden yararlanmak amacıyla, uluslararası ticaret ve yatırım ortamını iyileştirmeye yönelik politikaların geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Eğitim ve sağlık hizmetleri gibi sosyal refah girişimlerini küresel standartlarla uyumlu hale getirilerek, Rusya vatandaşlarının yaşam kalitesini önemli ölçüde artırabilir. Bununla birlikte, politik küreselleşmenin yol açabileceği gelir eşitsizliğini ele almak da kritik bir öneme sahiptir. Bu, sosyal adaleti teşvik eden ve gelirin yeniden dağılımını kolaylaştıran iç politikaların uygulanmasıyla mümkün olabilir. Rusya, bu politikaları stratejik bir şekilde tasarlayarak politik küreselleşmenin olumsuz etkilerini hafifletebilir ve aynı zamanda küreselleşmenin çeşitli boyutlarının olumlu yönlerinden faydalanabilir. Bu dengeli yaklaşım, hem ekonomik büyümeyi hem de sosyal uyumu teşvik ederek daha eşitlikçi bir toplumun oluşmasına katkıda bulunacaktır.

Anahtar kelimeler: Rusya, gelir eşitsizliği, küreselleşme, fourier ADL, FMOLS, DOLS.

^a Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Refahiye Meslek Yüksekokulu, Erzincan/Türkiye, fatih.akin@erzincan.edu.tr

THE IMPACT OF GLOBALIZATION ON INCOME INEQUALITY: A FOURIER ADL APPROACH FOR RUSSIA

Abstract

Globalization has emerged as an important force shaping today's world and has affected various dimensions of human life, including economic, social and political structures. Globalization, accelerated by technological advances and revolutions in communication, has increased the exchange of goods, services, information and culture around the world. However, this process has also deepened income inequality. Based on this, the aim of this study is to examine the relationship between income inequality and globalization (economic, social, and political) in Russia for the period 1996-2021 using time series analysis. Gini coefficient is used to represent income inequality. According to the findings of the study, the variables were found to be stationary at first differences $I(1)$ in both FADF and ADF unit root tests. Fourier ADL cointegration test was applied and it was concluded that there is a cointegration relationship between the variables. The findings of FMOLS and DOLS long-run coefficient estimators show that economic and social globalization have a decreasing effect on income inequality, whereas political globalization has an increasing effect on income inequality. In order to take advantage of the income inequality-reducing effects of economic and social globalization in Russia, it is crucial to develop policies to improve the international trade and investment climate. By aligning social welfare initiatives such as education and health care with global standards, Russia can significantly improve the quality of life of its citizens. However, it is also critical to address the income inequality that political globalization can lead to. This can be achieved through the implementation of domestic policies that promote social justice and facilitate income redistribution. By strategically designing these policies, Russia can mitigate the negative effects of political globalization and at the same time benefit from the positive aspects of its various dimensions. This balanced approach will contribute to a more equitable society by promoting both economic growth and social cohesion.

Keywords: Russia, income inequality, globalization, fourier ADL, FMOLS, DOLS.

ВЛИЯНИЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ НА НЕРАВЕНСТВО ДОХОДОВ: ПОДХОД ФУРЬЕ ADL ДЛЯ РОССИИ

Аннотация

Глобализация стала важной силой, формирующей современный мир, и повлияла на различные аспекты человеческой жизни, включая экономические, социальные и политические структуры. Глобализация, ускоренная технологическим прогрессом и революциями в области коммуникаций, привела к расширению обмена товарами, услугами, информацией и культурой по всему миру. Однако этот процесс также привел к углублению неравенства доходов. Исходя из этого, целью данного исследования является изучение взаимосвязи между неравенством доходов и глобализацией (экономической, социальной и политической) в России за период 1996-2021 гг с помощью анализа временных рядов. Для отражения неравенства доходов используется коэффициент Джини. Согласно результатам исследования, переменные были признаны стационарными по первым разностям $I(1)$ как в FADF, так и в ADF тестах на единичный корень. Был применен коинтеграционный тест Фурье ADL, и сделан вывод

о наличии коинтеграционной связи между переменными. Результаты долгосрочных оценок коэффициентов FMOLS и DOLS свидетельствуют о том, что экономическая и социальная глобализация оказывает все меньшее влияние на неравенство доходов, в то время как политическая глобализация оказывает все большее влияние на неравенство доходов. Для того, чтобы воспользоваться эффектом экономической и социальной глобализации, снижающим неравенство в доходах, в России необходимо разработать политику, направленную на улучшение международного торгового и инвестиционного климата. Приведя в соответствие с мировыми стандартами такие инициативы в области социального обеспечения, как образование и здравоохранение, Россия может значительно повысить качество жизни своих граждан. Однако крайне важно также решить проблему неравенства доходов, к которой может привести политическая глобализация. Этого можно добиться путем проведения внутренней политики, способствующей социальной справедливости и перераспределению доходов. Стратегически продумывая такую политику, Россия может смягчить негативные последствия политической глобализации и в то же время извлечь выгоду из положительных аспектов ее различных измерений. Такой сбалансированный подход будет способствовать построению более справедливого общества, способствуя как экономическому росту, так и социальной сплоченности.

Ключевые слова: Россия, неравенство доходов, глобализация, фурье ADL, FMOLS, DOLS.

Giriş

Küreselleşme; ekonomilerin, kültürlerin ve nüfusların ticaret, yatırım, teknoloji ve bilgi alışverişi yoluyla artan karşılıklı bağımlılığı olarak tanımlanır ve son yıllarda küresel ekonomik tabloyu derinden etkilemiştir. İletişim teknolojilerindeki hızlı ilerlemeler ve ticaret politikalarının liberalleşmesi, bu süreci daha da hızlandırarak hem ülkeler içinde hem de ülkeler arasında gelir dağılımında önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu bağlamda, küreselleşmenin gelir seviyeleri, gelir eşitsizliği ve ülkelerin genel ekonomik gelişimi üzerindeki etkilerini incelemek, günümüz ekonomik analizlerinin merkezinde yer almaktadır.¹

Küreselleşmenin gelir üzerindeki etkilerinden biri, ticaret ve yatırım fırsatlarının artmasıdır. Ticaretin serbestleşmesi, ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüklerine sahip oldukları ürün ve hizmetlerde uzmanlaşmalarına olanak tanıyarak verimlilik ve etkinliği artırır.² Uluslararası ticarete katılan ülkeler, daha geniş pazarlara erişim sağlayarak ihracata yönelik sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler ve çalışanlar için daha yüksek gelir seviyelerine ulaşabilirler. Örneğin, Çin ve Hindistan gibi ülkeler, 1980'lerden bu yana küresel ekonomiye entegrasyonları ve imalat ile hizmet sektörlerinin büyümesi sayesinde önemli gelir artışları yaşamışlardır.³

¹ Thomas L. Friedman, *The World Is Flat: A Brief History of the Twenty-First Century* (New York, NY: Farrar, Straus and Giroux, 2005); Joseph E. Stiglitz, *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future* (New York, NY: W. W. Norton & Company, 2012).

² Paul R. Krugman, *Geography and Trade* (Cambridge, MA: MIT Press, 1991).

³ Dani Rodrik, *Straight Talk on Trade: Ideas for a Sane World Economy* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2018).

Küreselleşme ve gelir arasında her zaman faydalı bir ilişki yoktur. Küreselleşme genel olarak ekonomik büyümeyi artırabilir, ancak aynı zamanda ülkelerdeki gelir eşitsizliğini daha da kötüleştirebilir. Dünya Bankası'na⁴ göre, küreselleşmenin avantajları genellikle eşit olarak paylaşılmamakta, vasıflı işçiler ve sermaye sahipleri kazançlı çıkarken düşük vasıflı insanlar işlerinden olmakta ve ücretlerinde durgunluk yaşamaktadır. Sanayisizleşmenin ve işlerin daha düşük ücretli ülkelere taşınmasının artan servet eşitsizliğine katkıda bulunduğu sanayileşmiş ülkelerde bu olgu en belirgin şekilde görülmektedir. Piketty'ye⁵ göre, küreselleşmenin servetin en yüksek kazanç sahipleri arasında yoğunlaşmasını artırması sonucunda zenginler ve yoksullar arasındaki uçurum genişlemiştir.

Küreselleşme, ticaret ve yatırımın yanı sıra işgücü piyasalarını da değiştirmiş, işçi dövizleri ve göç yoluyla geliri de etkilemiştir. Denizaşırı ülkelerde daha fazla ekonomik imkan arayışında olan göçmen işçiler sıklıkla ülkelere para göndermektedir.⁶ Uluslararası Göç Örgütü'ne⁷ göre, işçi dövizleri artık birçok gelişmekte olan ülke için önemli bir gelir kaynağıdır ve yoksulluğun azaltılmasına ve ekonomik istikrarın teşvik edilmesine yardımcı olmaktadır. Yüksek nitelikli işçilerin daha fazla fırsat arayışıyla kendi ülkelerini terk ettiği beyin göçü olgusu, bu ülkelerdeki ekonomik büyümeyi engelleyerek refah ve küreselleşme arasındaki bağlantıda bir çelişki oluşturabilir.

Küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve politik olmak üzere üç temel boyutu bulunmaktadır. Bu boyutlar sayesinde küreselleşmenin çeşitli bölgeleri nasıl etkilediğini ve dünyayı nasıl değiştirdiğini daha iyi anlayabilmemizi sağlamaktadır.⁸

▪ **Ekonomik Küreselleşme:** Ekonomik küreselleşme, mal, hizmet ve sermayenin uluslararası düzeyde serbest dolaşımını ifade eder. Bu süreç, ticaret anlaşmaları, çok uluslu şirketlerin faaliyetleri ve küresel pazarların entegrasyonu ile desteklenmektedir. Ekonomik küreselleşme, ülkeler arasındaki ekonomik bağları güçlendirir ve dünya ekonomisinin daha entegre hale gelmesine katkıda bulunur.⁹ Keohane ve Nye, ekonomik küreselleşmenin, küresel ticaretin ve finansal akışların artmasıyla karakterize olduğunu belirtmektedir.¹⁰ Ancak, bu süreç aynı zamanda gelir eşitsizlikleri ve ekonomik bağımlılık gibi sorunları da beraberinde getirebilir.¹¹

▪ **Sosyal Küreselleşme:** Sosyal küreselleşme, bireylerin, fikirlerin, kültürlerin ve bilgilerin dünya genelinde yayılmasını ifade eder. Bu süreç, internet, sosyal medya, uluslararası eğitim ve turizm gibi araçlar sayesinde hız kazanır. Sosyal küreselleşme,

⁴ World Bank, *Globalization, Growth, and Poverty: Building an Inclusive World Economy* (Washington, DC: World Bank, 2016).

⁵ Thomas Piketty, *Capital in the Twenty-First Century* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2014).

⁶ Patrick A. Taran & Eduardo Geronimi, *Globalization, Labour and Migration: Protection is Paramount* (Geneva, Switzerland: International Labour Organization, 2013).

⁷ International Organization for Migration, *World Migration Report 2020* (Geneva, Switzerland: International Organization for Migration, 2020).

⁸ Çağla Bucak, "BRICS-T Ülkelerinde Ekonomik Karmaşıklık ve Küreselleşme İlişkisi: Panel Veri Analizi," *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* 14/26 (2022): 92-105.

⁹ Jane Cruikshank, "Economic Globalization: Which Side Are We On?" *International Journal of Lifelong Education* 14/6 (1995): 459-470.

¹⁰ Robert Keohane & Joseph Nye, "Introduction," *Governance in a Globalizing World*, ed. Joseph Nye & John Donahue (Washington, DC: Brookings Institution Press, 2000), 1-41.

¹¹ Joseph E. Stiglitz, *Globalization and Its Discontents* (New York, NY: W. W. Norton & Company, 2002).

kültürel etkileşimleri artırarak farklı toplumlar arasında daha fazla anlayış ve işbirliği sağlar. İbrahim¹², sosyal küreselleşmenin bireylerin ve toplumların küresel olaylara ve trendlere daha fazla maruz kalmasını sağladığını vurgulamaktadır. Ancak, bu süreç aynı zamanda kültürel homojenleşme ve yerel kültürlerin erozyonu gibi endişeleri de gündeme getirir.¹³

▪ **Politik Küreselleşme:** Politik küreselleşme, hükümet politikalarının ve uluslararası iş birliği mekanizmalarının küresel ölçekte yayılmasını ifade eder.¹⁴ Bu süreç, Birleşmiş Milletler, Dünya Ticaret Örgütü ve diğer uluslararası kuruluşlar aracılığıyla gerçekleşir. Politik küreselleşme, uluslararası normların ve standartların benimsenmesini teşvik ederek küresel yönetim yapılarının güçlenmesine katkıda bulunur. Keohane ve Nye, politik küreselleşmenin uluslararası ilişkilerde karşılıklı bağımlılığı artırdığını ve küresel sorunların çözümünde işbirliğini teşvik ettiğini belirtmektedir.¹⁵

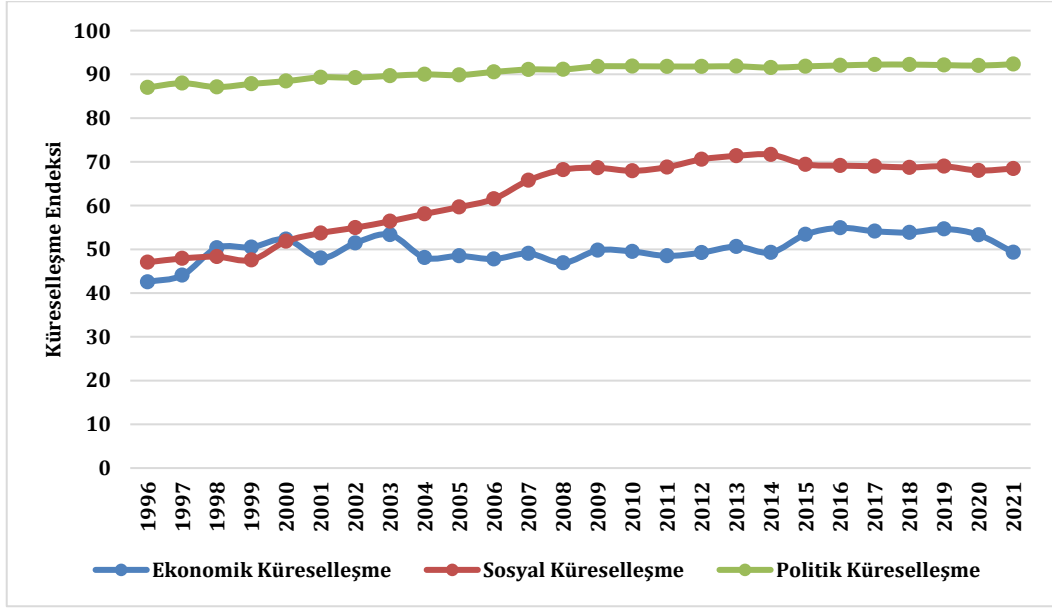
Rusya'nın 1996-2021 dönemi küreselleşme durumu Grafik 1'de gösterilmiştir. Grafik 1'de Rusya'nın küreselleşme verilerine bakıldığında, ekonomik, sosyal ve politik boyutlarda belirgin değişimler gözlemlenmektedir. Ekonomik küreselleşme, 1996'dan 2021'e kadar dalgalı bir seyir izleyerek 42.55'ten 49.30'a yükselmiştir. Sosyal küreselleşme ise genel olarak artış göstermiş ve 1996'da 47.04 olan değer, 2021'de 68.46'ya ulaşmıştır. Politik küreselleşme ise sürekli yüksek seviyelerde seyretmiş ve 1996'da 87.00 olan değer, 2021'de 92.32'ye çıkmıştır. Bu veriler, Rusya'nın ekonomik entegrasyonunun zaman içinde arttığını, sosyal etkileşimlerinin genişlediğini ve politik küreselleşme düzeyinin sürekli yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durum, Rusya'nın küresel arenada önemli bir aktör olma konumunu koruduğunu ve çeşitli alanlarda uluslararası işbirliklerini sürdürdüğünü ortaya koymaktadır.

¹² Carole İbrahim, "Globalization and Income Inequality in Developing Countries: A GMM Approach," *SN Business & Economics* 2/98 (2022): 1-20.

¹³ John Tomlinson, *Globalization and Culture* (Chicago, IL: University of Chicago Press, 1999).

¹⁴ David Held & Anthony McGrew, *Globalization/Anti-Globalization: Beyond the Great Divide* (Cambridge, UK: Polity Press, 2007).

¹⁵ Keohane & Nye, "Introduction," 1-41.

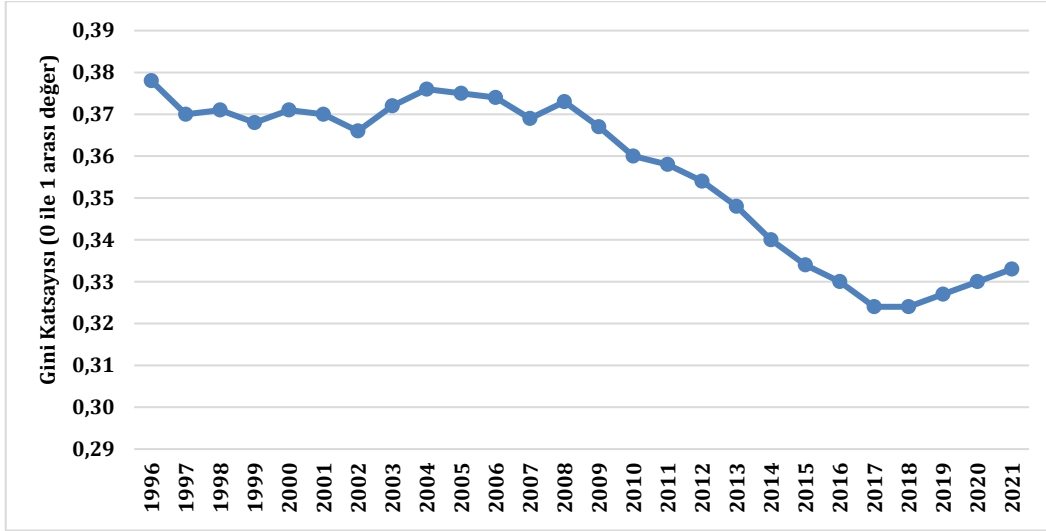
Grafik 1: Rusya’da Ekonomik, Sosyal ve Politik Küreselleşme (1996-2021)¹⁶

Gelir eşitsizliği çeşitli istatistiksel yöntemler ve endeksler (Gini Katsayısı, Lorenz Eğrisi, Gelir Payları, Theil Endeksi, Atkinson Endeksi ve Palma Oranı) kullanılarak ölçülmektedir. Bu çalışmada gelir eşitsizliği Gini katsayısı ile temsil edilmektedir. Gini Katsayısı: 0 ile 1 arasında değişen sayısal bir ölçüttür. 0, mükemmel eşitliği (herkesin aynı gelire sahip olduğu durumu) ifade ederken, 1, mükemmel eşitsizliği (tüm gelirin tek bir kişide toplandığı durumu) göstermektedir. Gini katsayısı, gelir dağılımının nüfus genelindeki dağılımına dayanarak hesaplanmaktadır.¹⁷

Rusya’nın 1996-2021 dönemi Gini katsayısı durumu Grafik 2’de gösterilmiştir. Grafik 2’de Rusya’nın yıllar içindeki Gini katsayısı verilerine bakıldığında, 1996 yılında başlayan ve günümüze kadar süregelen bir dizi gözlem yapılmıştır. Bu dönemde Gini katsayısı genel olarak düşüş eğilimindedir ve ortalama Gini katsayısı 0.36 olarak hesaplanmıştır. En yüksek Gini katsayısı 1996 yılında 0.38 olarak kaydedilmiştir, en düşük Gini katsayısı ise 2017 yılında 0.32 olarak kaydedilmiştir. Özellikle son yıllarda, gelir dağılımındaki eşitsizliğin azaldığı ve Gini katsayısının daha istikrarlı bir seviyede seyrettiği gözlemlenmektedir.

¹⁶ Kaynak: KOF Endeksi, 2024.

¹⁷ Fernando De Maio, "Income Inequality Measures," *Journal of Epidemiology & Community Health* 61/10 (2007): 849-852; Alex Cobham & Andy Sumner, *Is It All About the Tails? The Palma Measure of Income Inequality* (CGD Working Paper 343. Washington, DC: Center for Global Development, 2013); Pavlína Hejduková & Lucie Kureková, "Income Inequality and Selected Methods of Its Measurement with the Use of Practical Data for International Comparison," *International Journal of Economic Sciences* 6/2 (2017): 68-81.

Grafik 2: Rusya'da Gini Katsayısı (1996-2021)¹⁸

Küreselleşme ve gelir arasındaki ilişki karmaşık ve çok yönlüdür. Küreselleşme ekonomik büyümeyi teşvik etme ve gelir seviyelerini yükseltme potansiyeline sahipken¹⁹, gelir eşitsizliği ve bölgesel farklılıklarla ilgili zorlukları da beraberinde getirmektedir.²⁰ Bu ilişkiyi anlamak, toplumun tüm kesimlerine fayda sağlayan kapsayıcı bir ekonomik büyüme yaratmayı amaçlayan politika yapıcılar için hayati önem taşımaktadır.²¹ Küreselleşme gelişmeye devam ettikçe, gelir eşitsizliğine katkıda bulunan altta yatan sorunları ele almak ve küreselleşmenin faydalarının adil bir şekilde paylaşılmasını sağlamak çok önemli olacaktır.²² Buradan hareketle bu çalışmada, Rusya'nın 1996-2021 dönemine ait gelir eşitsizliği ile küreselleşme (ekonomik, sosyal ve politik) ilişkisinin zaman serileri analizi ile incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışma, sırasıyla giriş, literatür, veri seti ve yöntem, ampirik bulgular bölümlerini içermekte olup, sonuç kısmında genel bir değerlendirme yapılacaktır.

1) Literatür Taraması

Küreselleşmenin gelir dağılımı üzerindeki etkisine dair ampirik bulgular, çeşitli ve farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Bazı araştırmalar, küreselleşmenin gelir eşitsizliğini artırdığını öne sürerken, diğer çalışmalar ise küreselleşmenin gelir eşitsizliğini azalttığını göstermektedir. Bu farklı bulgular, küreselleşmenin etkilerinin ülkeden ülkeye ve bölgeden bölgeye farklılık gösterebileceğini ortaya koymaktadır.

Lee (2006), 1951-1992 yılları arasında 14 Avrupa ülkesini kapsayan panel veri analizine dayanan çalışmasında, küreselleşmenin (doğrudan yabancı sermaye yatırımları) gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerini incelemektedir. Çalışmanın bulgularına

¹⁸ Frederick Solt, "Measuring Income Inequality Across Countries and Over Time: The Standardized World Income Inequality Database," *Social Science Quarterly* 101/3 (2020): 1183-1199.

¹⁹ Rodrik, *Straight Talk on Trade: Ideas for a Sane World Economy*.

²⁰ Piketty, *Capital in the Twenty-First Century*.

²¹ Stiglitz, *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*.

²² World Bank, *World Development Report 2020: Trading for Development in the Age of Global Value Chains* (Washington, DC: World Bank Publications, 2020).

göre, küreselleşmenin gelir eşitsizliğini artırmaktadır.²³ Dreher ve Gaston (2008), 1970-2000 dönemi için yapılan panel veri analizine dayanan çalışmalarında, küreselleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerini hem OECD ülkelerinde hem de gelişmekte olan ülkeler için incelemişlerdir. Çalışmanın bulgularına göre, küreselleşmenin OECD ülkelerinde gelir eşitsizliğini artırdığı, ancak daha az gelişmiş ülkelerde, özellikle sanayi ücretleri ve hanehalkı gelirinde eşitsizliği artırmadığı bulunmuştur.²⁴

Gaston ve Rajaguru (2009) Avustralya için 1970-2001 dönemi için küreselleşmenin gelir eşitsizliğine etkisini zaman serisi analizi ile incelemiştir. Çalışmanın bulgularına göre, sosyal küreselleşme gelir eşitsizliğini artırmaktadır.²⁵ Baş (2009) küreselleşmenin hem ulusal düzeyde hem de uluslararası düzeyde gelir eşitsizliğini artırdığını ortaya koymaktadır. Ancak, bu eşitsizlik artışının özellikle gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin olduğu tespit edilmiştir.²⁶ Bergh ve Nilsson (2010), küreselleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini analiz etmek için 1970-2005 dönemini kapsayan 80 ülkeyi incelemiştir. Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) kullanılarak yapılan ampirik analiz, ticarete açıklığın orta ve yüksek gelirli ülkelerde gelir eşitsizliğini artırdığını, sosyal küreselleşmenin gelir eşitsizliği ile bağlantılı olduğunu, ancak politik küreselleşmenin gelir eşitsizliğini artırmadığı bulunmuştur.²⁷

Zhou vd. (2011), küreselleşmenin gelir dağılımı eşitsizliği üzerindeki etkisini 60 farklı ülkede incelemiştir. Çalışmada, Kearney'nin verileri ve temel bileşen analizi (PCA) kullanılarak iki küreselleşme endeksi oluşturulmuştur. Analiz sonuçları, her iki küreselleşme endeksinin de Gini katsayısı ile negatif bir ilişkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, küreselleşmenin ülkeler içinde gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmaya yardımcı olduğunu ortaya koymaktadır.²⁸ Atif vd. (2012) küreselleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini incelemektedir. 1990-2010 yılları arasında 68 gelişmekte olan ülkenin panel verilerini kullanarak statik ve dinamik modellerle analiz yapılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, küreselleşmenin artması gelişmekte olan ülkelerde gelir eşitsizliğini artırdığı yönündedir.²⁹

Ezcurra ve Rodríguez-Pose (2013) 1990-2007 yılları arasında 47 ülkeyi kapsayan bir panel verisi kullanarak ekonomik küreselleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerini incelemektedir. Çalışmanın bulgularına göre, ekonomik küreselleşme gelir eşitsizliğini artırmaktadır.³⁰ Asteriou vd. (2014) 1995-2009 döneminde Avrupa Birliği'nin 27 üyesi için küreselleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerini panel veri

²³ Jong-Eun Lee, "Inequality and Globalization in Europe," *Journal of Policy Modeling* 28/7-8 (2006): 791-796.

²⁴ Axel Dreher & Noel Gaston, "Has Globalization Increased Inequality?," *Review of International Economics* 16/3 (2008): 516-536.

²⁵ Noel Gaston & Gulasekaran Rajaguru, "The Long-Run Determinants of Australian Income Inequality," *Economic Record* 85/270 (2009): 260-275.

²⁶ Kemal Baş, "Küreselleşme ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği," *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18/1 (2009): 49-70.

²⁷ Andreas Bergh & Therese Nilsson, "Do Liberalization and Globalization Increase Income Inequality?" *European Journal of Political Economy* 26/4 (2010): 488-505.

²⁸ Lei Zhou, Basudeb Biswas, Tyler Bowles & Peter J. Saunders, "Impact of Globalization on Income Distribution Inequality in 60 Countries," *Global Economy Journal* 11/1 (2011): 1-18.

²⁹ Syed M. Atif, Manish Srivastav, Madina Sauytbekova & Udaya K. Arachchige, "Globalization and Income Inequality: A Panel Data Analysis of 68 Countries," 42385 (2012).

³⁰ Roberto Ezcurra & Andrés Rodríguez-Pose, "Does Economic Globalization Affect Regional Inequality? A Cross-Country Analysis," *World Development* 52 (2013): 92-103.

yöntemi ile incelemektedir. Çalışmanın bulgularına göre, ticaret açıklığının gelir eşitsizliğini azaltıcı bir etkisi olduğunu, ancak finansal küreselleşmenin gelir eşitsizliğini artırdığı bulunmuştur.³¹ Balan vd. (2015) G7 ülkelerinde 1970-2010 dönemi için küreselleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerini panel veri yöntemi ile incelemektedir. Kanada ve Birleşik Krallık'ta küreselleşme gelir eşitsizliğini artırırken, Fransa'da azaltmıştır. Almanya, İtalya, Japonya ve ABD'de ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.³²

Baek ve Shi (2016), ekonomik küreselleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerini gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde karşılaştırmak için zaman serisi yöntemini kullanmıştır. 1990-2010 dönemini kapsayan analiz bulgularına göre, ticaret yoğunluğunun gelişmiş ülkelerde gelir eşitsizliğini artırırken, gelişmekte olan ülkelerde azalttığını; finansal entegrasyonun ise gelişmiş ülkelerde gelir eşitsizliğini azalttığını, gelişmekte olan ülkelerde ise artırdığını göstermektedir.³³ Bukhari ve Munir (2016), seçilmiş Asya ülkelerinde küreselleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerini, 1980-2014 yılları arasında ticaret ve teknolojik küreselleşme verilerini ve 1990-2014 yılları arasında ise finansal küreselleşme verilerini kullanarak EKK yöntemi ile incelemektedir. Çalışmanın bulgularına göre, ticaret ve teknolojik küreselleşmenin gelir eşitsizliğini azaltırken, finansal küreselleşmenin gelir eşitsizliğini artırdığını göstermektedir.³⁴

Dorn vd. (2018) 1970-2014 yılları arasında 140 ülkeyi inceleyerek küreselleşme ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi EKK ve İki Aşamalı EKK yöntemi ile incelemektedir. Çalışmanın bulgularına göre, geçiş ekonomilerinde (Çin ve Orta-Doğu Avrupa ülkeleri dâhil) küreselleşme ve gelir eşitsizliği arasında güçlü bir pozitif ilişki bulunmuştur.³⁵ Destek (2018) 1991-2013 yılları arasında 11 geçiş ekonomisinde küreselleşmenin farklı boyutlarının gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerini panel veri yöntemi ile incelemektedir. Çalışmanın bulgularına göre, ekonomik küreselleşmenin Çin ve Rusya'da, sosyal küreselleşmenin Belarus ve Polonya'da, politik küreselleşmenin ise Kazakistan'da gelir eşitsizliğini azalttığını göstermektedir. Ayrıca, ekonomik küreselleşmeden gelir eşitsizliğine doğru Çin, Macaristan, Moldova ve Rusya'da; sosyal küreselleşmeden gelir eşitsizliğine doğru Macaristan, Belarus, Kazakistan ve Polonya'da; politik küreselleşmeden gelir eşitsizliğine doğru ise Kazakistan, Polonya ve Rusya'da tek yönlü nedensellik bulunmuştur.³⁶ Özcan ve Özmen (2018), 1994-2005 yıllarını kapsayan verilerle yükselen ekonomilerde küreselleşme ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi panel veri analizi ile incelemiştir. Çalışmanın bulgularına göre, küreselleşmenin (ticari dışa açıklığın) gelir eşitsizliğini artırdığını göstermektedir. Şili ve Romanya'da bu etki belirgin

³¹ Dimitrios Asteriou, Sophia Dimelis & Argiro Moudatsou, "Globalization and Income Inequality: A Panel Data Econometric Approach for the EU27 Countries," *Economic Modelling* 36 (2014): 592-599.

³² Feyza Balan, Mustafa Torun & Cuneit Kilic, "Globalization and Income Inequality in G7: A Bootstrap Panel Granger Causality Analysis," *International Journal of Economics and Finance* 7/10 (2015): 192-203.

³³ Inmee Baek & Qichao Shi, "Impact of Economic Globalization on Income Inequality: Developed Economies vs Emerging Economies," *Global Economy Journal* 16/1 (2016): 49-61.

³⁴ Mahnoor Bukhari & Kashif Munir, "Impact of Globalization on Income Inequality in Selected Asian Countries," Munich Personal RePEc Archive, 2016.

³⁵ Florian Dorn, Clemens Fuest & Niklas Potrafke, Globalization and Income Inequality Revisited (Munich: ifo Working Paper No. 247: ifo Institute - Leibniz Institute for Economic Research at the University of Munich, 2018).

³⁶ Mehmet Akif Destek, "Dimensions of Globalization and Income Inequality in Transition Economies: Taking into Account Cross-Sectional Dependence," *Eastern Journal of European Studies* 9/2 (2018): 5-25.

iken, diğer ülkelerde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.³⁷

Yücel ve Altıntaş (2019), 1980-2014 yılları arasındaki veriler kullanılarak 16 gelişmekte olan ve 16 gelişmiş ülkede küreselleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerini dinamik panel veri analizi ile incelemiştir. Analiz sonuçları, küreselleşmenin gelir eşitsizliğini artırdığını ortaya koymaktadır.³⁸ Tunalı ve Çetinkaya (2019) 2003-2013 yılları arasında G7 ülkelerinde küreselleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerini incelemektedir. Panel veri analizi bulguları, küreselleşmenin gelir eşitsizliğini anlamlı bir şekilde azalttığını göstermektedir.³⁹

Akbakay ve Barak (2020), 1994-2014 yılları arasındaki verileri kullanarak 13 yükselen piyasa ekonomisinde ekonomik küreselleşme ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi panel veri analizi yöntemiyle araştırmıştır. Araştırma sonucunda, küreselleşmenin gelir eşitsizliği üzerinde belirgin bir nedensellik etkisi bulunamamıştır.⁴⁰ Osinubi ve Olomola (2020) 1980-2018 yılları arasında Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye’de küreselleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini panel veri yöntemi ile incelemiştir. Çalışmanın bulgularına göre, ekonomik küreselleşme Meksika ve Türkiye’de gelir eşitsizliğini artırırken, Endonezya ve Nijerya’da azaltmaktadır.⁴¹

Sethi vd. (2021) 1980-2014 yılları arasında Hindistan ekonomisine ait yıllık verileri kullanarak, küreselleşme ve finansal gelişmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerini zaman serisi analizi ile incelemektedir. Bulgular, küreselleşme ve finansal gelişmenin beklenen faydalarının gelir eşitsizliğini azaltmadığını, aksine artırdığını göstermektedir.⁴² Walayat vd. (2021) 1990-2015 yılları arasında N11 ülkelerinde küreselleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerini panel veri yöntemi ile incelemektedir. Çalışmanın bulgularına göre, politik küreselleşmenin gelir eşitsizliğini azalttığını, ekonomik küreselleşmenin ise artırdığını ortaya koymuştur.⁴³ Roy-Mukherjee ve Udeogu (2021) neo-liberal küreselleşmenin OECD ve Batı Balkan ülkelerindeki gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini incelemektedir. 1991-2017 yılları arasındaki veriler kullanılarak yapılan panel veri analizi, neo-liberal küreselleşmenin gelir eşitsizliğini artırdığını göstermektedir.⁴⁴

İbrahim (2022) 1990-2017 yılları arasında 66 gelişmekte olan ülkenin verilerini kullanarak küreselleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerini incelemektedir. GMM yöntemi kullanılarak yapılan analiz, küreselleşmenin genel olarak bu ülkelerde gelir

³⁷ Günay Özcan & İbrahim Özmen, “Küreselleşme Yükselen Ekonomilerde Gelir Dağılımını Etkiler mi?” *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 8/2 (2018): 35-52.

³⁸ Derya Yücel & Halil Altıntaş, “Küreselleşme, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Gelir Dağılımı Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz,” *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 53 (2019): 1-22.

³⁹ Halil Tunalı & Harun Çetinkaya, “Küreselleşmenin Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkisi: G7 Ülkeleri Panel Veri Analizi,” *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi* 4/10 (2019): 224-237.

⁴⁰ Zeki Akbakay & Doğan Barak, “Yükselen Piyasalarda Ekonomik Küreselleşme ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi,” *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* 16/1 (2020): 17-34.

⁴¹ Tolulope T. Osinubi & Philip A. Olomola, “Globalization and Income Inequality in Mexico, Indonesia, Nigeria, and Turkey: A Dynamic GMM Approach,” *Asian Journal of Economics and Empirical Research* 7/1: 2020: 91-104.

⁴² Pradeepta Sethi, Sankalpa Bhattacharjee, Debkumar Chakrabarti & Chhavi Tiwari, “The Impact of Globalization and Financial Development on India’s Income Inequality,” *Journal of Policy Modeling* 43 (2021): 639-656.

⁴³ Khaula Walayat, Taseer Salahuddin & Ismat Nasim, “Effectiveness of Globalization and Human Capital on Market & Net Income Inequality in NEXT11 Countries: A Panel Data Analysis,” *IRASD Journal of Economics* 3/3 (2021): 332-342.

⁴⁴ Shampa Roy-Mukherjee & Ejike Udeogu, “Neo-liberal Globalization and Income Inequality: Panel Data Evidence from OECD and Western Balkan Countries,” *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 23/1 (2021): 15-39.

eşitsizliğini azalttığını göstermektedir. Ekonomik ve sosyal küreselleşmenin eşitsizliği azalttığı, politik küreselleşmenin ise anlamlı bir etkisi olmadığı bulunmuştur.⁴⁵ Keleş (2022) 1992-2017 yılları arasında BRICS-T ülkelerinde (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye) küreselleşme ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Görünürde İlişkisiz Regresyon (SUR) yöntemi kullanılarak yapılan analizler, Çin, Hindistan ve Rusya'da küreselleşmenin gelir eşitsizliğini artırdığını göstermektedir.⁴⁶

Badur vd. (2023) 1991-2019 yılları arasında 12 Eski-Sovyet ülkesinde küreselleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini panel veri yöntemi ile incelemektedir. Çalışmanın bulgularına göre, küreselleşme gelir eşitsizliğini azaltmaktadır.⁴⁷ Sungur (2024) Türkiye'de 1980-2022 döneminde küreselleşme, doğrudan yabancı sermaye yatırımı (DYSY) ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi test etmektedir. ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılarak, küreselleşme ve DYSY artışının gelir eşitsizliğini azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.⁴⁸ Tabash vd. (2024) 1991-2021 yılları arasında 18 gelişmekte olan ülkede küreselleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerini incelemiştir. İki aşamalı en küçük kareler (ZEKK) yöntemi kullanılarak yapılan analizlerde, küreselleşmenin ve onun ekonomik, politik ve sosyal boyutlarının gelir eşitsizliğini olumsuz etkilediği bulunmuştur. Ancak, ticaret açıklığı ve DYSY, gelir eşitsizliğini azaltmada önemli bir rol oynamaktadır.⁴⁹

Araştırılan literatüre göre, küreselleşmenin gelir dağılımı üzerindeki etkilerine ilişkin yapılan ampirik çalışmalar, farklı ve çeşitli sonuçlar ortaya koymaktadır. Literatürde Rusya'nın 1996-2021 dönemi için politik, ekonomik ve sosyal küreselleşmenin gelir dağılımı üzerindeki etkisini doğrudan ele alındığı bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Veri kısıtı nedeniyle bu dönem ele alınmıştır. Rusya, küreselleşmenin farklı boyutlarının gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerini incelemek için önemli bir örnek teşkil etmektedir. Çalışmada, politik küreselleşmenin, ekonomik küreselleşmenin ve sosyal küreselleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkileri ayrı ayrı ele alınarak, bu etkilerin zaman içindeki değişimi ve birbirleriyle olan ilişkileri incelenmiştir. Dolayısıyla, çalışma ele aldığı yöntem, dönem, ülke ve değişkenler itibarıyla literatüre önemli bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Çalışmanın bulguları, küreselleşmenin gelir dağılımı üzerindeki etkilerine ilişkin literatürdeki mevcut tartışmalara yeni bir perspektif sunarak, politika yapıcılar ve araştırmacılar için değerli bilgiler sağlayacaktır. Ayrıca, Rusya örneği üzerinden elde edilen sonuçlar, benzer ekonomik ve politik yapıya sahip diğer ülkeler için de yol gösterici olabilir.

⁴⁵ İbrahim, "Globalization and Income Inequality in Developing Countries: A GMM Approach," 1-20.

⁴⁶ Seda Selin Keleş, "BRICS-T Ülkelerinde Küreselleşme, Ekonomik Karmaşıklık ve Gelir Eşitsizliği: Heterojen Panel Veri Analizi," *Journal of Emerging Economies and Policy* 7/2 (2022): 379-388.

⁴⁷ M. Mesut Badur, Md. Monirul Islam & Kazi Sohag, "Globalization-Income Inequality Nexus in the Post-Soviet Countries: Analysis of Heterogeneous Dataset Using the Quantiles via Moments Approach," *Mathematics* 11/7 (2023): 1586.

⁴⁸ Oğuzhan Sungur, "Küreselleşme, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi: Türkiye Ekonomisinden Ampirik Kanıtlar (1980-2022)," *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* 45 (2024): 245-260.

⁴⁹ Mosab I. Tabash, Yasmeen Elsantil, Abdullah Hamadi & Krzysztof Drachal, "Globalization and Income Inequality in Developing Economies: A Comprehensive Analysis," *Economies* 12/1 (2024): 23.

2) Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada, Rusya'nın 1996-2021 yıllarına ait gini katsayısı verileri, ekonomik küreselleşme, sosyal küreselleşme ve politik küreselleşmeye ait değişkenlerle zaman serileri analizi yapılmıştır. Analizler, değişkenlerin logaritmik dönüşümleri uygulanarak ve ekonometrik paket programları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın ampirik modeli, Destek (2018)⁵⁰ ile Walayat vd. (2021)⁵¹ çalışmalarından esinlenerek oluşturulmuş olup, Denklem 1'de verilmiştir.

$$GINI_t = \beta_0 + \beta_1 EK_t + \beta_2 SK_t + \beta_3 PK_t + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Denklem 1'e göre, Gini katsayısı (GINİ) bağımlı değişken olarak kullanılırken, ekonomik küreselleşme (EK), sosyal küreselleşme (SK) ve politik küreselleşme (PK) bağımsız değişkenler olarak ele alınmaktadır. EK, SK ve PK'nın GİNİ katsayısını (gelir eşitsizliğini) hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyebilir. Bu değişkenlerin GİNİ katsayısı üzerindeki etkileri, ülkelerin ekonomik, sosyal ve politik yapıları ile küreselleşme süreçlerini nasıl yönettiklerine bağlı olarak farklılık gösterebilir. Değişkenlere ait açıklamalar, veri kaynakları ve tanımlayıcı istatistikleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Veri Seti ve Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler				Kısaltma		Veri Kaynağı			
Gini Katsayısı (endeks)				GINİ		SWIID Veritabanı ⁵²			
Ekonomik Küreselleşme (endeks)				EK		KOF İsviçre Ekonomi Araştırmaları Enstitüsü ⁵³			
Sosyal Küreselleşme (endeks)				SK					
Politik Küreselleşme (endeks)				PK					
Değişken	Gözlem Sayısı	Ortalama	Ortanca	Stand. Sapma	Çarpıklık	Basıklık	Jarque-Bera İstatistiği	Maksimum	Minumum
GINİ	26	1.033	-1.003	0.054	-0.616	1.739	3.36 (0.18)	-0.972	-1.127
EK	26	3.912	3.904	0.062	-0.592	3.312	1.62 (0.44)	4.005	3.750
SK	26	4.123	4.219	0.145	-0.757	2.033	3.49 (0.17)	4.271	3.850
PK	26	4.505	4.514	0.019	-0.817	2.310	3.40 (0.18)	4.525	4.465

Analizde, ilk olarak Christopoulos ve León-Ledesma (2010) tarafından geliştirilen Fourier ADF (FADF) durağanlık testi uygulanmıştır. Bu test, serilerin durağan olup olmadığını belirlemek için kullanılmıştır. Fourier ADF testi, serilerdeki olası yapısal kırılmaları ve doğrusal olmayan değişiklikleri dikkate alarak daha güvenilir sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır.⁵⁴ Durağan olmayan serilerin eşbütünleşik olup olmadıkları ise Banerjee vd. (2017) tarafından geliştirilen Fourier ADL eşbütünleşme testi ile incelenmiştir. Fourier ADL testi, serilerdeki yapısal kırılmaları ve doğrusal olmayan değişiklikleri modelleyerek eşbütünleşme ilişkisini daha doğru bir şekilde tespit etmeyi

⁵⁰ Destek, "Dimensions of Globalization and Income Inequality in Transition Economies: Taking into Account Cross-Sectional Dependence," 5-25.

⁵¹ Walayat, Salahuddin & Nasim, "Effectiveness of Globalization and Human Capital on Market & Net Income Inequality in NEXT11 Countries: A Panel Data Analysis," 332-342.

⁵² Solt, "SWIID Version 9.7, September 2024".

⁵³ KOF, "İsviçre Ekonomi Araştırmaları," erişim 10.10.2024, <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>

⁵⁴ Dimitris K. Christopoulos & Miguel A. León-Ledesma, "Testing for Granger (Non-) Causality in a Time-Varying Coefficient VAR Model," *Journal of Forecasting* 29/4 (2010): 436-453.

amaçlamaktadır.⁵⁵ Eşbütünleşme ilişkisinin varlığı tespit edildikten sonra, uzun dönem katsayıları FMOLS ve DOLS yöntemleri kullanılarak tahmin edilmiştir. FMOLS (Fully Modified Ordinary Least Squares) ve DOLS (Dynamic Ordinary Least Squares) yöntemleri, eşbütünleşme ilişkisi bulunan serilerde uzun dönem katsayılarının tahmin edilmesinde kullanılan gelişmiş yöntemlerdir ve sapmaları minimize ederek daha güvenilir sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır. Son olarak, ampirik analizin geçerliliğini güçlendirmek için Granger nedensellik testi uygulanmıştır.

3) Ampirik Bulgular

Değişkenlerin bütünleşme derecelerini belirlemek amacıyla Fourier ADF birim kök testi uygulanmıştır. Fourier yapının serilerde anlamlı olup olmadığını belirlemek için F testi kullanılmıştır. Sonuçların sağlamlığını artırmak amacıyla geleneksel ADF birim kök testi de gerçekleştirilmiştir. Tablo 2, bu birim kök testlerinin bulgularını sunmaktadır. FADF için yapılan F test istatistik değerleri, tüm değişkenler için %5 anlamlılık seviyesinde anlamlı bulunmuştur. FADF birim kök testi bulgularına göre, tüm değişkenlerin %5 anlamlılık seviyesinde durağan olmadıkları tespit edilmiştir. Bu durum, tüm değişkenlerin I(1) özelliği gösterdiğini, yani birinci farklarında durağan olduklarını ifade etmektedir. Geleneksel ADF birim kök testi de bu bulguları desteklemektedir. Bu sonuçlar, değişkenlerin uzun dönemli eşbütünleşme ilişkilerinin incelenmesi için uygun olduğunu göstermektedir.

Tablo 2: FADF ve ADF Birim Kök Testi Bulguları

Değişkenler	k	FADF test istatistiği	F- Test istatistik	ADF	Birinci Fark ADF	Sonuç
GİNi	1	-3.620	38.049***	-0.467 (0.881)	-3.395 (0.021)**	I(1)
EK	1	-3.561	5.446**	-1.240 (0.636)	-4.295 (0.002)***	I(1)
SK	1	-0.797	35.605***	-2.480 (0.132)	-3.331 (0.024)**	I(1)
PK	1	-1.731	20.878***	-2.165 (0.222)	-6.718 (0.000)***	I(1)
Kritik Değerler		%1***	%5**		%10*	
FADF Test istatistik ⁵⁶		4.43	3.85		3.52	
F-Test istatistik ⁵⁷		6.730	4.929		4.133	

Not: *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1. Gecikme uzunluğu, AIC bilgi kriterine göre 1 olarak belirlenmiştir.

Değişkenlerin hem FADF hem de ADF birim kök testlerinde birinci farklarında durağan oldukları (I(1)) tespit edilmiştir. Bu durum, değişkenlerin uzun dönemli eşbütünleşme ilişkilerinin incelenmesi için uygun olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, Banerjee vd. (2017) tarafından geliştirilen Fourier ADL eşbütünleşme testi uygulanmış ve bulgular Tablo 3'te sunulmuştur. Test istatistik değeri, %5 anlamlılık düzeyinde tablodaki kritik değerlerden mutlak değerce daha büyük olduğundan, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunduğu sonucuna varılmıştır. Bu bulgular, analiz edilen değişkenlerin uzun dönemli ilişkilerinin güvenilir bir şekilde

⁵⁵ Piyali Banerjee, Vladimir Arčabić & Hyejin Lee, "Fourier ADL Cointegration Test," *Economics Letters* 157 (2017): 130-134.

⁵⁶ Christopoulos & León-Ledesma, "Testing for Granger (Non-) Causality in a Time-Varying Coefficient VAR Model," 436-453.

⁵⁷ Ralf Becker, Walter Enders & Junsoo Lee, "A Stationarity Test in the Presence of an Unknown Number of Smooth Breaks," *Journal of Time Series Analysis* 27/3 (2006): 381-409.

incelenebileceğini göstermektedir.

Tablo 3: FADL Eşbütünleşme Testi Bulguları

	Test İstatistiği	Frekans (k)	Min_AIC	Bulgu
Fourier ADL	11.946***	2	-10.846	Eşbütünleşme var.
Kritik Değerler	-5.04 (%1)	-4.36 (%5)	-3.99 (%10)	

Not: *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Eşbütünleşmenin varlığı, serilerin uzun vadede birlikte hareket etme yeteneğini gösterir ve bu durum, uzun dönem analizlerinin geçerliliğini ve güvenilirliğini sağlamaktadır. Bu çalışmada, modelin uzun dönem parametre katsayıları, Hansen (1992) tarafından geliştirilen FMOLS ve Stock & Watson tarafından geliştirilen DOLS yöntemleri kullanılarak tahmin edilmiştir. Tablo 4'te FMOLS ve DOLS bulguları verilmiştir.⁵⁸

FMOLS bulgularına göre, ekonomik küreselleşmenin (EK) Gini katsayısı üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğunu göstermektedir (Katsayı: -0.513, p=0.003). Bu, ekonomik küreselleşmenin gelir eşitsizliğini azalttığını ifade eder. Sosyal küreselleşme de (SK) benzer şekilde negatif ve anlamlı bir etkiye sahiptir (Katsayı: -0.201, p=0.005), bu da sosyal küreselleşmenin gelir eşitsizliğini azaltıcı bir rol oynadığını göstermektedir. Ancak, politik küreselleşmenin Gini katsayısı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır (Katsayı: 0.399, p=0.012), bu da politik küreselleşmenin gelir eşitsizliğini artırdığını ifade etmektedir.

DOLS yöntemi bulguları da FMOLS bulguları ile benzer bir tablo çizmektedir. Ekonomik küreselleşmenin Gini katsayısı üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır (Katsayı: -0.928, p=0.000), bu da ekonomik küreselleşmenin gelir eşitsizliğini azalttığını gösterir. Sosyal küreselleşme de negatif ve anlamlı bir etkiye sahiptir (Katsayı: -0.247, p=0.012), bu da sosyal küreselleşmenin gelir eşitsizliğini azaltıcı etkisini ortaya koymaktadır. Politik küreselleşme ise Gini katsayısı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir (Katsayı: 0.803, p=0.003), bu da politik küreselleşmenin gelir eşitsizliğini artırdığını göstermektedir.

Her iki yöntem de (FMOLS ve DOLS), ekonomik ve sosyal küreselleşmenin gelir eşitsizliğine azaltıcı etkileri olduğunu, politik küreselleşmenin ise gelir eşitsizliğine artırıcı bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular, küreselleşmenin farklı boyutlarının gelir dağılımı üzerinde farklı etkileri olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 4: FMOLS ve DOLS Katsayı Tahminci Bulguları

<i>Model: $Gini = f(EK, SK, PK)$</i>				
Değişkenler	FMOLS		DOLS	
	Katsayı	Olasılık Değeri	Katsayı	Olasılık Değeri
EK	-0.513	0.003***	-0.928	0.000***
SK	-0.201	0.005***	-0.247	0.012**
PK	0.399	0.012**	0.803	0.003***

Not: *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Değişkenler arasında uzun vadeli bir ilişki tespit edilirse, en az iki değişken

⁵⁸ Bruce E. Hansen, "Efficient Estimation and Testing of Cointegrating Vectors in the Presence of Deterministic Trends," *Journal of Econometrics* 53/1-3 (1992): 87-121; James H. Stock & Mark W. Watson, "A Simple Estimator of Cointegrating Vectors in Higher Order Integrated Systems," *Econometrica* 61/4 (1993): 783-820.

arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunması, çalışmanın ampirik olarak anlamlı olmasını sağlayacaktır. Bu nedenle, Granger (1969)⁵⁹ tarafından geliştirilen Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Tablo 5'te Granger nedensellik testi bulgularına yer verilmiştir. Granger nedensellik testi bulgularına göre, Rusya'da gelir eşitsizliği (GİNİ) ile ekonomik küreselleşme (EK) ve sosyal küreselleşme (SK) arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Buna karşın, politik küreselleşmeden (PK) gelir eşitsizliğine (GİNİ) doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu bulgular, ampirik analizin geçerliliğini destekleyen önemli kanıtlar sunmaktadır.

Tablo 5: Granger Nedensellik Testi Bulguları

H ₀ Hipotezi	Ki-kare (χ^2) İstatistiği	Olasılık Değeri	Nedensellik
EK → GİNİ	4.792	0.029**	Var
GİNİ → EK	6.268	0.012**	Var
SK → GİNİ	7.710	0.005***	Var
GİNİ → SK	8.778	0.003***	Var
PK → GİNİ	5.267	0.012**	Var
GİNİ → PK	0.781	0.377	Yok

Not: *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1. Gecikme uzunluğu, AIC bilgi kriterine göre 1 olarak belirlenmiştir.

Sonuç

Küreselleşme, ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılığı artırarak, dünya genelinde ekonomik, kültürel ve toplumsal yapıları köklü bir şekilde dönüştürmüştür. Malların, hizmetlerin ve bilginin sınırlar ötesine akışını kolaylaştırarak yenilikçiliği ve ekonomik büyümeyi teşvik ederken, gelir eşitsizliği konusunda da ciddi endişelere yol açmıştır. Zenginlik ve fırsatlar belirli bölgelerde ve belirli demografik gruplar arasında yoğunlaştıkça, küreselleşmenin faydaları eşit bir şekilde dağılmamaktadır. Bu eşitsizlik, küreselleşmenin sosyo-ekonomik sonuçları hakkında tartışmalara yol açmış ve tüm bireylerin küresel olarak bütünleşmiş bir ekonominin oluşturduğu refahtan pay alabilmesini sağlayacak daha adil sistemlerin nasıl oluşturulacağı konusunda tartışmalara neden olmuştur. Çalışmada, Rusya'nın 1996-2021 dönemi için gelir eşitsizliği ile küreselleşme (ekonomik, sosyal ve politik) ilişkisi zaman serileri analizi ile incelenmiştir. Gelir eşitsizliğini temsilen Gini katsayısı kullanılmıştır. Çalışma ele aldığı yöntem, dönem, ülke ve değişkenler itibarıyla literatüre önemli bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Çalışmada elde edilen bulgulara göre, ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki farklı etkilerini ortaya koymaktadır. Fourier ADF ve geleneksel ADF birim kök testleri, değişkenlerin birinci farklarında durağan olduklarını ve uzun dönemli denge ilişkilerinin incelenmesi için uygun olduklarını göstermiştir. Fourier ADL eşbütünleşme testi sonuçları, değişkenler arasında uzun vadeli bir eşbütünleşme ilişkisi olduğunu doğrulamaktadır. FMOLS ve DOLS yöntemleriyle yapılan analizler, ekonomik ve sosyal küreselleşmenin Gini katsayısını negatif yönde etkileyerek gelir eşitsizliğini azalttığını, politik küreselleşmenin ise pozitif yönde etkileyerek gelir eşitsizliğini

⁵⁹ Clive William John Granger, "Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods," *Econometrica* 37 (1969): 424-438.

artırdığını göstermektedir. Granger nedensellik testi bulguları, ekonomik ve sosyal küreselleşme ile gelir eşitsizliği arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu, politik küreselleşmenin ise gelir eşitsizliği üzerinde tek yönlü bir nedensellik olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, küreselleşmenin farklı boyutlarının gelir dağılımı üzerinde farklı ve karmaşık etkileri olduğunu vurgulamakta ve politika yapıcılar için önemli ipuçları sunmaktadır. Bu bulgular, literatürdeki Zhou vd. (2011), Destek (2018), Tunalı & Çetinkaya (2019), Osinubi & Olomola (2020), Ibrahim (2022), Badur vd. (2023) ve Sungur (2024) tarafından yapılan çalışmalarla benzer sonuçlar içermektedir.

Rusya'da ekonomik ve sosyal küreselleşmenin gelir eşitsizliğini azaltıcı etkilerinden yararlanmak amacıyla, uluslararası ticaret ve yatırım ortamını iyileştirmeye yönelik politikaların geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Eğitim ve sağlık hizmetleri gibi sosyal refah girişimlerini küresel standartlarla uyumlu hale getirilerek, Rusya vatandaşlarının yaşam kalitesini önemli ölçüde artırabilir. Bununla birlikte, politik küreselleşmenin yol açabileceği gelir eşitsizliğini ele almak da kritik bir öneme sahiptir. Bu, sosyal adaleti teşvik eden ve gelirin yeniden dağılımını kolaylaştıran iç politikaların uygulanmasıyla mümkün olabilir. Rusya, bu politikaları stratejik bir şekilde tasarlayarak politik küreselleşmenin olumsuz etkilerini hafifletebilir ve aynı zamanda küreselleşmenin çeşitli boyutlarının olumlu yönlerinden faydalanabilir. Bu dengeli yaklaşım, hem ekonomik büyümeyi hem de sosyal uyumu teşvik ederek daha eşitlikçi bir toplumun oluşmasına katkıda bulunacaktır. Gelecekteki çalışmalar, farklı ülkeler ve sektörler arasında farklı analizler yaparak, küreselleşmenin gelir dağılımı üzerindeki etkilerini inceleyebilir.

Beyanname:

1. **Etik Kurul İzni:** Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
2. **Katkı Oranı Beyanı:** Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.
3. **Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Declarations:

1. **Ethics approval:** Not applicable.
2. **Author contribution:** The author declares no one has contributed to the article.
3. **Competing interests:** The author declares no competing interests.

KAYNAKÇA

- Akbakay, Zeki & Doğan Barak. "Yükselen Piyasalarda Ekonomik Küreselleşme ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi." *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* 16/1 (2020): 17-34.
- Asteriou, Dimitrios, Sophia Dimelis & Argiro Moudatsou. "Globalization and Income Inequality: A Panel Data Econometric Approach for the EU27 Countries." *Economic Modelling* 36 (2014): 592-599.
- Atif, Syed M., Manish Srivastav, Madina Sauytbekova & Udaya K. Arachchige. "Globalization and Income Inequality: A Panel Data Analysis of 68 Countries." 42385 (2012).

- Badur, M. Mesut, Md. Monirul Islam & Kazi Sohag. "Globalization–Income Inequality Nexus in the Post-Soviet Countries: Analysis of Heterogeneous Dataset Using the Quantiles via Moments Approach." *Mathematics* 11/7 (2023): 1586.
- Baek, Inmee & Qichao Shi. "Impact of Economic Globalization on Income Inequality: Developed Economies vs Emerging Economies." *Global Economy Journal* 16/1 (2016): 49-61.
- Balan, Feyza, Mustafa Torun & Cuneyt Kilic. "Globalization and Income Inequality in G7: A Bootstrap Panel Granger Causality Analysis." *International Journal of Economics and Finance* 7/10 (2015): 192-203.
- Banerjee, Piyali, Vladimir Arčabić & Hyejin Lee. "Fourier ADL Cointegration Test." *Economics Letters* 157 (2017): 130-134.
- Baş, Kemal. "Küreselleşme ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği," *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18/1 (2009): 49-70.
- Becker, Ralf, Walter Enders & Junsoo Lee, "A Stationarity Test in the Presence of an Unknown Number of Smooth Breaks." *Journal of Time Series Analysis* 27/3 (2006): 381-409.
- Bergh, Andreas & Therese Nilsson. "Do Liberalization and Globalization Increase Income Inequality?" *European Journal of Political Economy* 26/4 (2010): 488-505.
- Bukhari, Mahnoor & Kashif Munir. "Impact of Globalization on Income Inequality in Selected Asian Countries." *Munich Personal RePEc Archive* (2016).
- Bucak, Çağla. "BRICS-T Ülkelerinde Ekonomik Karmaşıklık ve Küreselleşme İlişkisi: Panel Veri Analizi." *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* 14/26 (2022): 92-105.
- Christopoulos, Dimitris K. & Miguel A. León-Ledesma. "Testing for Granger (Non-) Causality in a Time-Varying Coefficient VAR Model." *Journal of Forecasting* 29/4 (2010): 436-453.
- Cobham, Alex & Andy Sumner. *Is It All About the Tails? The Palma Measure of Income Inequality*. CGD Working Paper 343. Washington, DC: Center for Global Development, 2013.
- Cruikshank, Jane. "Economic Globalization: Which Side Are We On?" *International Journal of Lifelong Education* 14/6 (1995): 459-470.
- De Maio, Fernando. "Income Inequality Measures." *Journal of Epidemiology & Community Health* 61/10 (2007): 849-852.
- Destek, Mehmet Akif. "Dimensions of Globalization and Income Inequality in Transition Economies: Taking into Account Cross-Sectional Dependence." *Eastern Journal of European Studies* 9/2 (2018): 5-25.
- Dorn, Florian, Clemens Fuest & Niklas Potrafke. *Globalization and Income Inequality Revisited*. ifo Working Paper No. 247. Munich: ifo Institute - Leibniz Institute for Economic Research at the University of Munich, 2018.
- Dreher, Axel & Noel Gaston. "Has Globalization Increased Inequality?" *Review of International Economics* 16/3 (2008): 516-536.
- Ezcurra, Roberto & Andrés Rodríguez-Pose. "Does Economic Globalization Affect Regional Inequality? A Cross-Country Analysis." *World Development* 52 (2013): 92-103.
- Friedman, Thomas L. *The World Is Flat: A Brief History of the Twenty-First Century*. New York, NY: Farrar, Straus and Giroux, 2005.

- Gaston, Noel & Gulasekaran Rajaguru. "The Long-Run Determinants of Australian Income Inequality." *Economic Record* 85/270 (2009): 260-275.
- Granger, Clive William John. "Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods." *Econometrica* 37 (1969): 424-438.
- Hansen, Bruce E. "Efficient Estimation and Testing of Cointegrating Vectors in the Presence of Deterministic Trends." *Journal of Econometrics* 53/1-3 (1992): 87-121.
- Hejduková, Pavlína & Lucie Kureková. "Income Inequality and Selected Methods of Its Measurement with the Use of Practical Data for International Comparison." *International Journal of Economic Sciences* 6/2 (2017): 68-81.
- Held, David & Anthony McGrew. *Globalization/Anti-Globalization: Beyond the Great Divide*. Cambridge, UK: Polity Press, 2007.
- Ibrahim, Carole. "Globalization and Income Inequality in Developing Countries: A GMM Approach." *SN Business & Economics* 2/98 (2022): 1-20.
- International Organization for Migration. *World Migration Report 2020*. Geneva, Switzerland: International Organization for Migration, 2020.
- Keleş, Seda Selin. "BRICS-T Ülkelerinde Küreselleşme, Ekonomik Karmaşıklık ve Gelir Eşitsizliği: Heterojen Panel Veri Analizi." *Journal of Emerging Economies and Policy* 7/2 (2022): 379-388.
- Keohane, Robert & Joseph Nye. "Introduction," *Governance in a Globalizing World*, ed. Joseph Nye & John Donahue, 1-41. Washington, DC: Brookings Institution Press, 2000.
- KOF. "İsviçre Ekonomi Araştırmaları Enstitüsü." Erişim 10.10.2024. <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>
- Krugman, Paul R. *Geography and Trade*. Cambridge, MA: MIT Press, 1991.
- Lee, Jong-Eun. "Inequality and Globalization in Europe." *Journal of Policy Modeling* 28/7-8 (2006): 791-796.
- Osinubi, Tolulope T. & Philip A. Olomola. "Globalization and Income Inequality in Mexico, Indonesia, Nigeria, and Turkey: A Dynamic GMM Approach." *Asian Journal of Economics and Empirical Research* 7/1: 2020: 91-104.
- Özcan, Günay & İbrahim Özmen. "Küreselleşme Yükselen Ekonomilerde Gelir Dağılımını Etkiler mi?" *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 8/2 (2018): 35-52.
- Piketty, Thomas. *Capital in the Twenty-First Century*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2014.
- Rodrik, Dani. *Straight Talk on Trade: Ideas for a Sane World Economy*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2018.
- Roy-Mukherjee, Shampa & Ejike Udeogu. "Neo-liberal Globalization and Income Inequality: Panel Data Evidence from OECD and Western Balkan Countries." *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 23/1 (2021): 15-39.

- Sethi, Pradeepta, Sankalpa Bhattacharjee, Debkumar Chakrabarti & Chhavi Tiwari. "The Impact of Globalization and Financial Development on India's Income Inequality." *Journal of Policy Modeling* 43 (2021): 639-656.
- Solt, Frederick. "Measuring Income Inequality Across Countries and Over Time: The Standardized World Income Inequality Database." *Social Science Quarterly* 101/3 (2020): 1183-1199.
- Stiglitz, Joseph E. *Globalization and Its Discontents*. New York, NY: W. W. Norton & Company, 2002.
- Stiglitz, Joseph E. *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. New York, NY: W. W. Norton & Company, 2012.
- Stock, James H. & Mark W. Watson. "A Simple Estimator of Cointegrating Vectors in Higher Order Integrated Systems." *Econometrica* 61/4 (1993): 783-820.
- Sungur, Oğuzhan. "Küreselleşme, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi: Türkiye Ekonomisinden Ampirik Kanıtlar (1980-2022)." *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* 45 (2024): 245-260.
- Tabash, Mosab I., Yasmeen Elsantil, Abdullah Hamadi & Krzysztof Drachal. "Globalization and Income Inequality in Developing Economies: A Comprehensive Analysis." *Economies* 12/1 (2024): 23.
- Taran, Patrick A. & Eduardo Geronimi. *Globalization, Labour and Migration: Protection is Paramount*. Geneva, Switzerland: International Labour Organization, 2013.
- Tomlinson, John. *Globalization and Culture*. Chicago, IL: University of Chicago Press, 1999.
- Tunalı, Halil & Harun Çetinkaya. "Küreselleşmenin Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkisi: G7 Ülkeleri Panel Veri Analizi." *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi* 4/10 (2019): 224-237.
- Walayat, Khaula, Taseer Salahuddin & Ismat Nasim. "Effectiveness of Globalization and Human Capital on Market & Net Income Inequality in NEXT11 Countries: A Panel Data Analysis." *IRASD Journal of Economics* 3/3 (2021): 332-342.
- World Bank. *Globalization, Growth, and Poverty: Building an Inclusive World Economy*. Washington, DC: World Bank, 2016.
- World Bank. *World Development Report 2020: Trading for Development in the Age of Global Value Chains*. Washington, DC: World Bank Publications, 2020.
- Yücel, Derya & Halil Altıntaş. "Küreselleşme, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Gelir Dağılımı Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz." *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 53 (2019): 1-22.
- Zhou, Lei, Basudeb Biswas, Tyler Bowles & Peter J. Saunders. "Impact of Globalization on Income Distribution Inequality in 60 Countries." *Global Economy Journal* 11/1 (2011): 1-18.

RUSYA’DA BEYAZ EŞYA SEKTÖRÜ İÇİN ALTERNATİFLERİN ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMLERİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ

 Tahire HÜSEYİNLİ^a

Öz

Rusya Federasyonu’nda ülke ekonomisinin önemli bir parçasını oluşturan beyaz eşya sektörü, büyüklüğü ve çeşitliliğiyle yatırım açısından cazip imkânlar sunmaktadır. Ülkede tüketiciler açısından beyaz eşya sektöründe çeşitli seçenekler mevcut olup, yerel üretimle birlikte diğer ülkelerden ithal edilen markaları satın alma fırsatı bulunmaktadır. Dolayısıyla beyaz eşya sektörü, hem büyük bir tüketici pazarı sunmakta hem de üretim faaliyetleriyle ülke ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. Son yıllarda beyaz eşya sektörü, uluslararası yaptırımlar ve tedarik zinciri sorunlarından olumsuz etkilenmiş ve uygulanan uluslararası yaptırımlar sonucu sektörde önemli sorunlar yaşanmıştır. Daha öncesinde ülkeye ithal edilen birçok ünlü markanın girişi azalmış ve bununla birlikte yerel üretim markaları için parçaların ithalinde de sorunlar görülmüştür. Bu durumun beyaz eşya tüketicilerinin tercihlerini ve tüketim alışkanlıklarını yeniden şekillendireceği öngörülmektedir. Tüketici alışkanlıklarının yeniden şekillenmesi, yerli üreticilere daha fazla fırsat sunmakta ve aynı zamanda beyaz eşya pazarındaki rekabeti daha fazla artırmaktadır. Süreç içinde sektördeki yerli üreticiler ve alternatif tedarikçilerin rolü artırmıştır. Bu doğrultuda çalışmada, Rusya’da beyaz eşya sektörü incelenerek sektörde tüketici davranışlarını etkileyen faktörler ele alınmıştır. Beyaz eşya sektöründe çalışan uzmanların görüşlerine başvurulmuş ve alınan cevaplar Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemleriyle analiz edilerek tüketicilerin satın alma kararlarını etkileyen faktörler değerlendirilmiştir. Çalışmada, uzman görüşleri doğrultusunda ürün kalitesi, fiyat uygunluğu, enerji tasarrufu, satış sonrası hizmetler, marka sadakati gibi kriterler belirlenmiş ve bu kriterlerin ağırlıklarının belirlenmesinde Best-Worst yöntemi (BWM) kullanılırken, alternatiflerin sıralanmasında ise EDAS yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, alternatifler arasında en çok Alman menşeli ürünler tercih edilirken, bu ürünleri Japonya ve Güney Kore menşeli markaların izlediği belirlenmiştir. Araştırma söz konusu ülke sektöründe yatırım yapmayı hedefleyen, tüketici davranışları ve uluslararası rekabet hususlarını göz önünde bulundurması gereken yerli ve yabancı yatırımcılar açısından katkı sağlayacaktır.

Anahtar kelimeler: Rusya, Beyaz Eşya Sektörü, Tüketici Davranışları, Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV).

^a Dr. Öğr. Üyesi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret Bölümü, Antalya/Türkiye, tahire.huseyinli@alanya.edu.tr

EVALUATION OF ALTERNATIVES FOR THE WHITE GOODS SECTOR IN RUSSIA WITH MULTI-CRITERIA DECISION MAKING METHODS

Abstract

The white goods sector, which constitutes an important part of the economy in the Russian Federation, offers attractive investment opportunities with its size and diversity. Consumers in the country have a variety of options in the white goods sector and have the opportunity to purchase brands imported from other countries along with local production. Therefore, the white goods sector both offers a large consumer market and plays an important role in the national economy with its production activities. In recent years, the white goods sector has been adversely affected by international sanctions and supply chain problems. The entry of many famous brands that were previously imported into the country has decreased, and there have also been problems in importing parts for local production brands. This is expected to reshape the preferences and consumption habits of white goods consumers. The reshaping of consumer habits offers more opportunities for domestic producers and at the same time increases competition in the white goods market. In the process, the role of domestic producers and alternative suppliers in the sector has increased. In this direction, the study examines the white goods sector in Russia and examines the factors affecting consumer behavior in the sector. The opinions of experts working in the white goods sector were consulted and the answers received were analyzed with Multi-Criteria Decision Making (MCDM) methods and the factors affecting the purchasing decisions of consumers were evaluated. In the study, criteria such as product quality, price suitability, energy saving, after-sales services, brand loyalty were determined in line with expert opinions and the Best-Worst method (BWM) was used to determine the weights of these criteria, while the EDAS method was used to rank the alternatives. According to the results of the study, German products are the most preferred among the alternatives, followed by Japanese and South Korean brands. The research will contribute to domestic and foreign investors who aim to invest in the sector of the country in question and who should consider consumer behavior and international competition.

Keywords: Russia, White Goods Sector, Consumer Preferences, Multi-Criteria Decision Making (MCDM).

ОЦЕНКА АЛЬТЕРНАТИВ ДЛЯ СЕКТОРА БЫТОВОЙ ТЕХНИКИ В РОССИИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МНОГОКРИТЕРИАЛЬНЫХ МЕТОДОВ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ

Аннотация

Сектор бытовой техники, являющийся важной частью экономики Российской Федерации, предлагает привлекательные возможности для инвестиций благодаря своему размеру и разнообразию. В этом секторе потребителям в стране предлагаются различные варианты: наряду с продукцией местного производства доступны бренды, импортируемые из других стран. Таким образом, сектор бытовой техники является как крупным потребительским рынком, так и занимает важное место в национальной экономике благодаря своей производственной деятельности. В последние годы на данный сектор негативное влияние оказали международные санкции и перебои с

цепочками поставок. Ввоз многих известных брендов, которые ранее импортировались в страну, сократился, также наблюдаются проблемы с импортом комплектующих для брендов местного производства. Ожидается, что такая ситуация изменит предпочтения и потребительские привычки покупателей бытовой техники. Изменение потребительских привычек открывает больше возможностей для отечественных производителей и одновременно усиливает конкуренцию на рынке бытовой техники. При этом возрастает роль отечественных производителей и альтернативных поставщиков в этом секторе. В этом направлении в исследовании рассматривается сектор бытовой техники в России и изучаются факторы, влияющие на поведение потребителей в данном секторе. Для сбора данных были опрошены эксперты, работающие в секторе бытовых товаров, полученные ответы проанализированы с помощью методов многокритериального принятия решений (MCDM) и оценены факторы, влияющие на решения потребителей о покупке. В исследовании такие критерии, как качество продукции, соответствие цене, энергосбережение, послепродажное обслуживание, лояльность к бренду, были определены в соответствии с мнениями экспертов, для определения весов этих критериев был использован метод Best-Worst (BWM), а для ранжирования альтернатив- метод EDAS. Согласно результатам исследования, среди альтернативных вариантов наиболее предпочтительными являются продукты немецкого происхождения, за которыми следуют японские и южнокорейские бренды. Исследование будет полезно отечественным и иностранным инвесторам, которые планируют вкладывать средства в данный сектор экономики страны и должны учитывать поведение потребителей и международную конкуренцию.

Ключевые слова: Россия, сектор бытовой техники, поведение потребителей, Многокритериальное принятие решений (МКПР).

Giriş

Beyaz eşya sektörü ülkenin refahının ve yaşam kalitesinin bir göstergesidir. Her geçen yıl tüketicilere sunulan ürünlerin çeşitliliği artmakta ve buna paralel olarak da tüketicilerin bu ürünlerin çok fonksiyonlu, ergonomik ve konforlu kullanımına olan talepleri yükselmektedir. Söz konusu çamaşır makineleri, buzdolapları, bulaşık makineleri gibi ürünlerin kullanım oranı, ülkelerin ekonomik refah düzeyini de yansıtmaktadır. Rusya'da beyaz eşya pazarı gerek yerel üreticiler gerekse uluslararası markalar için büyük bir potansiyele sahip bir pazar olarak dikkat çekmektedir. Dolayısıyla hem yerel hem de yabancı yatırımcılar açısından beyaz eşya sektörü cazip bir yatırım alanı olarak görülmektedir. Mevcut tüketici ürünleri ve hizmetleri derecelendirmesine göre, beyaz eşya pazarı, gıda ürünleri pazarından sonra ikinci sırada yer almaktadır.¹

Beyaz eşyalar, modern yaşamın vazgeçilmez unsurlarıdır. Dolayısıyla beyaz eşya sektörü, büyüklüğü ve çeşitliliğiyle Rusya'da ekonominin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Rusya hem büyük bir tüketici pazarı hem de beyaz eşya üretimi

¹ M. H. Sandli, "Analiz Tendentsiy na Rinke Bitovoy Tekhniki (za 2016-2020 gg. v Rossii)," *European Scientific Conference* içinde (Penza: Nauka i Prosveshchenie, 2022), 115-118.

açısından önemli bir ülke konumundadır.² Diğer pek çok sektörde olduğu gibi beyaz eşya sektörü, küresel ekonomik dalgalanmalar, teknolojik gelişmeler ve yerel politikalarla şekillenmektedir. Son yıllarda, Rusya'ya yönelik artan uluslararası yaptırımlar, bu sektör üzerinde ciddi baskılar yaratmıştır. Söz konusu yaptırımlar çerçevesinde, tedarik zincirlerinde yaşanan kesintiler, hammadde fiyatlarındaki artışlar ve teknolojik parçaların temininde yaşanan sıkıntılar beyaz eşya sektöründe önemli sorunlar ortaya çıkarmıştır. Ancak ihtiyaç duyulan ünlü markaların hazır ürünleri ve yerel markalar için gereken parçalar diğer ülkeler üzerinden ülke piyasasına girmektedir.³

Rusya ekonomisinde beyaz eşya sektörünün yeri sadece iç talebe dayalı değildir. Rusya, aynı zamanda çevresindeki ülkeler için de önemli bir beyaz eşya ihracatçısıdır. Ancak, uluslararası ticarete yaşanan sıkıntılar, bu ihracat pazarlarını da etkilemiştir. Batı Avrupa ve Amerika'nın uyguladığı yaptırımlar sonucunda, Rusya'nın bu bölgelere olan ihracatı ciddi şekilde azalmıştır. Aynı zamanda, Rusya iç pazarına ithali durdurulan yabancı markaların yerini doldurmak zorunda kalmıştır. Özellikle LG ve Samsung gibi büyük küresel markaların, Rusya'daki faaliyetlerini sınırlandırması veya tamamen durdurması, pazardaki boşluğu dolduracak yerli üreticiler, Çin ve Türkiye gibi çevre ülkelerin üreticilerine fırsat sunmuştur.⁴

Rusya'da beyaz eşya sektörünün gelişimi, aynı zamanda teknolojik yeniliklerle de yakından ilişkilidir. Tüketiciler, özellikle son yıllarda enerji verimliliği yüksek ve akıllı teknolojilerle donatılmış beyaz eşyalara yönelmektedir. Akıllı ev sistemleri, beyaz eşyaların entegrasyonunu sağlamakta ve tüketicilere daha fazla kontrol imkânı sunmaktadır.⁵ Bu trend, dünya genelinde hızla artmakta olsa da Rusya'da yaptırımlar nedeniyle bu tip ürünlerin geliştirilmesi ve pazara sunulması zorlaşmıştır. Mikroçip ve diğer elektronik bileşenlerin ithalatına getirilen kısıtlamalar, bu yenilikçi ürünlerin üretiminde ve dağıtımında sıkıntılar yaratmıştır. Yaptırımlar ve küresel ekonomik sıkıntılar, Rus tüketicilerini daha uygun fiyatlı yerel ürünlere yönlendirmiştir. Bu konuda Sanayi ve Ticaret Bakanlığı yerel işletmelerin kapasitesinin genişletilmesi ve yeni ürün çeşitleri açısından artan ihtiyaçları ile bağlantılı olarak, üretim kapasitelerinin geliştirilmesi için devlet desteğinin sağlanacağını açıklamıştır.⁶

Sonuç olarak, Rusya'da beyaz eşya pazarında tüketicilerin hem yerel markaları hem de tanınmış markaları satın alma fırsatı bulunmaktadır. Rusya'ya son yıllarda uygulanan uluslararası yaptırımlar sonucu sektörde önemli sorunlar yaşanmaktadır. Bazı markaların ülkeye girişi azalmakla birlikte yerel üretim açısından da teknoloji ürünlerinin ithalatında

² Y. V. Koreckov, vd. "Sovremennyye Trendy Elektronnoy Rinka Tovarov Bitovoy Tekhniki i Elektroniki," *Ekonomika i Upravlenie: Problemy, Resheniya* 3/10 (2021): 64-72.

³ Y. V. Gerchik & E. A. Danilova, "Otvetnaya Strategiya Rossiyskoy Federatsii na Antirossiyskiye Zapadnyye Sanktsii kak Element Gosudarstvennogo Politicheskogo Pozitsionirovaniya," *Gumanitarnyye Nauki. Vestnik Finansovogo Universiteta* 13/6 (2023): 100-101.

⁴ V. N. Zuev, E. Y. Ostrovskaya, & V. A. Levchenko, "Rol Turtsii i Kitaya v Sisteme Vneshneekonomicheskikh Prioritetov Rossii v Usloviyakh Sanktsiy," *Vestnik Mezhdunarodnykh Organizatsiy: Obrazovanie, Nauka, Novaya Ekonomika* 19/1 (2024): 157-158.

⁵ N. V. Barinova & V. R. Barinov, "Transformatsiya Ekonomicheskogo Povedeniya Potrebiteley v Tsifrovom Mire," *Vestnik Rossiyskogo Ekonomicheskogo Universiteta im. G. V. Plekhanova* 17/5 (113) (2020): 169-170

⁶ "Rossiyanam Dostupen Assortiment Bitovoy Tehniki Bolsogo Çisla Proizvoditeley," TASS, erişim 05.03.2024, <https://tass.ru/ekonomika/20247713>, 05.03.2024.

sorunlar yaşandığı görülmektedir. Dolayısıyla, beyaz eşya tüketicilerinin tercihlerinde ve tüketici alışkanlıklarında değişiklikler yaşanmıştır. Tüketici alışkanlıklarının değişmesi, yerli üreticilere daha fazla fırsat sunmakla birlikte pazardaki rekabeti daha fazla artıracak ön görülmektedir. Bu nedenle çalışmanın amacı, Rusya'daki beyaz eşya markalarının tercih durumunun çok kriterli karar verme (ÇKKV) yaklaşımı kullanılarak ele alınmasıdır.

İş yaşantısında örgütler sürekli bir karar verme durumu ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Karar verme problemi, bir amaç doğrultusunda alternatifler arasından uygun olan alternatifin seçilmesi olarak tanımlanmaktadır.⁷ Alternatifler içerisinde en uygun olanın seçimi için birden fazla kriterin göz önünde bulundurulduğu durumları kapsayan problemler ÇKKV problemleri olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmada ilk olarak Rusya'da beyaz eşya satın alma kararı verilirken göz önünde bulunduran kriterlerin belirlenmesiyle literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra altı farklı ülkenin beyaz eşya ürünleri alternatif olarak belirlenmiş ve sıralama elde edilmeye çalışılmıştır. Bu karar probleminde çok sayıda kriterin göz önünde bulundurulması gerektiği için ele alınan problemin çözümünde ÇKKV yöntemlerine başvurulmuştur. 1950'lerden itibaren, çok sayıda ÇKKV yöntemi geliştirilmiş ve bunlar, gereken ek bilginin niteliği ve niceliği, kullanıcı dostu olma, kullanılan hassasiyet araçları ve doğruladıkları matematiksel özellikler açısından birbirlerinden farklılık göstermektedir.⁸ Çalışma kapsamında problemi etkileyen kriterler belirlendikten sonra kriterlerin ağırlıklarının belirlenmesinde Best-Worst yöntemi (BWM) kullanılırken, alternatiflerin sıralanmasında EDAS yöntemi kullanılmıştır. BWM yöntemi az sayıda karşılaştırılmış veri ihtiyacı ile ikili karşılaştırmalara dayalı olarak kriterlerin ağırlıklarını ortaya koymuştur.⁹ EDAS yöntemi, literatüre 2015 yılında Keshavarz Ghorabae vd. tarafından önerilen yenilikçi bir karar verme yöntemi olarak tanımlanmakta¹⁰ ve EDAS'ın sonuç elde etmek için daha az hesaplama gerektirmesinin avantajı olduğu¹¹ belirtilmektedir. EDAS'ın bir başka avantajı, ortalama referans değerini daha gerçekçi bir kıstas olarak ele alma yeteneğinde yatmakta olup, bu yetenek onu çeşitli alanlarda karar almaya uygun hale getirmekte ve çeşitli nitel veya nicel veri türlerine uyarlanabilmektedir. Avantajları sebebiyle EDAS, performans değerlendirmesi, en iyi seçim ve önceliklendirme gibi çeşitli çalışmalarda güçlü bir yöntem olarak kabul edilmektedir.¹² Aydoğmuş vd. (2022) tarafından, EDAS yöntemi için literatürde çok sayıda problemin çözümünde başarılı bir şekilde uygulandığı ifade

⁷ S. Alpaydın & H. Yumurtacı Aydoğmuş, "Analitik Hiyerarşi Prosesi ile Tedarikçi Seçimi Uygulaması," *Sayısal Yöntemlerle Tedarik Zinciri* içinde, ed. M. Gümüş & U. Aydoğmuş, 7-25 (Konya: Eğitim Yayınevi, 2021).

⁸ E. K. Zavadskas & Z. Turskis, "Multiple Criteria Decision Making (MCDM) Methods in Economics: An Overview," *Technological and Economic Development of Economy* 17/2 (2011): 397-427.

⁹ S. Guo & H. Zhao, "Fuzzy Best-Worst Multi-Criteria Decision-Making Method and Its Applications," *Knowledge-Based Systems* 121 (2017): 23-31.

¹⁰ B. Ning, R. Lin, G. Wei, & X. Chen, "Edas Method for Multiple Attribute Group Decision Making With Probabilistic Dual Hesitant Fuzzy Information and Its Application to Suppliers Selection," *Technological and Economic Development of Economy* 29/2 (2023): 326-352.

¹¹ J. Więckowski, P. Gajewski, K. Szałdek, & W. Sałabun, "Application of Copras, Promethee, and Edas Methods in Sustainable Energy Development: A Comparative Study Case," *Procedia Computer Science* 246 (2024): 5428-5438.

¹² S. Setiawansyah, "Combination of EDAS Method and Entropy Weighting in the Selection of the Best Customer Service," *CHAIN: Journal of Computer Technology, Computer Engineering, and Informatics* 2/3 (2024): 107-119.

edilmiştir.¹³ Bu çalışma, Rusya’da uygulanan yaptırımlar sonrası değişen tüketici davranışlarını ÇKKV yöntemleriyle analiz eden ilk çalışmalardan biri olması açısından bu yönüyle literatüre özgün bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

1) Rusya’da Beyaz Eşya Sektörü

Rusya’da beyaz eşya sektörü, ülke sanayisinin önemli bir parçası olarak kabul edilir. Sovyetler Birliği’nin çöküşünden sonra birçok sektör gibi beyaz eşya sektöründe önemli değişiklikler yaşanmış, yerli üretimde meydana gelen düşüş, ithalata olan bağımlılığı arttırmış ve sektör dışa bağımlı bir yapıya dönüşmüştür. Ülkede yerli üretim kapasitesinin yetersiz kalması, teknoloji altyapısındaki eksiklikler nedeni ile sektör büyük ölçüde ithalata bağımlı hale gelmiştir. Beyaz eşya sektörünün en büyük tedarikçi ülkeleri olan Batı Avrupa ve Asya ülkelerinden ithalat yapılarak yerel tüketicilerin ihtiyaçları karşılanmıştır.¹⁴

Günümüzde önemli gelişmelerin olduğu beyaz eşya sektörü hem ekonomik hem de sosyal olarak büyük bir etki alanına sahip olup, tüketici talebi doğrultusunda sürekli bir dönüşüm içindedir. Rusya beyaz eşya sektörü, özellikle son yıllarda hem üretim hem de tüketim açısından büyük değişiklikler yaşamıştır. Beyaz eşya, geniş bir çeşitliliği olan büyük ve küçük ev aletlerini kapsamaktadır. Ülkenin beyaz eşya pazarında hem yerel üreticiler hem de yabancı markalar güçlü bir şekilde temsil edilmektedir.¹⁵

Rusya’da beyaz eşya üretim kapasitesi, ithal parçalara olan bağımlılık nedeniyle sınırlıdır. Sektörde üretim yapan önemli tesisler hala küresel standartların altında olduğu için uluslararası pazarda kullanılan gelişmiş teknolojilerle rekabet edememekte ve beyaz eşya pazarındaki rekabet gücü sınırlı kalmaktadır. Ayrıca, teknolojik yetersizlikler, yerli üretimi artırmaya yönelik çabaları da olumsuz etkilemektedir.¹⁶

Rusya beyaz eşya pazarı, mutfak aletleri, soğutma cihazları, çamaşır makineleri, su ısıtıcıları ve temizlik cihazları gibi segmentlere ayrılır. Büyük ev aletleri tüketiminde en büyük segment olarak buzdolapları ve dondurucular, bulaşık makineleri ve çamaşır makineleri yer tutmaktadır.¹⁷ Bununla birlikte, küçük ev aletleri de giderek artan bir talep görmekte ve beyaz eşya üretiminin büyümesine katkıda bulunmaktadır. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte mevcut ürünlerin yerine daha akıllı, yenilikçi ve daha küçük cihazlar tercih edildiği için üreticiler de AR-GE yatırımlarını bu yönde arttırmaktadır. Beyaz eşya ürünlerinin internet konseptine uygun bağlantı özellikleri söz konusu ürünleri daha da cazip kılmaktadır. Bu kapsamda elektronik ticaret ve perakende sektöründe yenilikçi

¹³ U. Aydoğmuş, H. Yumurtacı Aydoğmuş & M. Gümüş, “Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi ile İşletmelerde ERP Seçimi: EDAS Yöntemi Uygulaması,” *İşletme Biliminde Güncel Çalışmalar* içinde, ed. Ö. E. Arslan & E. Kamber, 23-35 (Konya: Eğitim Yayınevi, 2022).

¹⁴ A. T. Aliev, A. V. Jeltenkov & K. V. Baldin, “Problemy i Potentsial Razvitiya Ekonomiki, Promyshlennogo Proizvodstva i Innovatsiy v Sovremennoy Rossii,” *Vestnik Moskovskogo Gosudarstvennogo Oblastnogo Universiteta. Seriya: Ekonomika* 2 (2023): 50-51.

¹⁵ S. A. Pavlovskiy, “Analiz Kachestva Bytovoy Televizionnoy Tekhniki Byudzhethnogo Segmenta.” *Regional’nye Rynki Potrebitel’skikh Tovarov: Kachestvo, Ekologichnost’, Otvetstvennost’ Biznesa* (Krasnoyarsk: Sibirsky Federalny Universitet, 2023), 42-43.

¹⁶ Aliev, Jeltenkov & Baldin, “Problemy i Potentsial Razvitiya Ekonomiki,” 54-56.

¹⁷ S. V. Kirillova & V. M. Evseev, “Analiz Rinka Krupnoy Bitovoy Tekhniki v Rossii,” *Uralskaya Gornaya Shkola – Regionam: Materialy Mezhdunarodnoy Nauchno-Prakticheskoy Konferentsii* içinde, ed. N. G. Valiev (Yekaterinburg: Uralskaya Gornopromyshlennaya Dekada, 2020), 526-527.

yaklaşımlar ve finansal kredi destekleri tüketicilerin beyaz eşya ürünlerine olan ilgisini artırmaktadır.¹⁸

2020'den itibaren COVID-19 pandemisi ve bununla bağlantılı lojistik sorunlar da beyaz eşya sektöründeki ithalat süreçlerini olumsuz etkilemiştir. Günümüz ekonomik koşullarında, beyaz eşya üretimi yapan yüksek teknoloji işletmelerinin faaliyetleri ve gelişimi, pandemi koşullarında yaşanan lojistik zorluklar, gelir düzeyine bağlı taleplerin düşüşü ve üretim sürecinde yaşanan zorluklar gibi olumsuz faktörlerden etkilenmiştir.¹⁹ Tedarik zincirlerinin aksaması, özellikle beyaz eşya üretiminde ciddi sorunlara neden olmuştur. Beyaz eşyaların toplam satışları 2020 yılında 187 milyar Euro'ya ulaşmış, ancak artan üretim maliyetleri, tüketici fiyatlarına yansımıştır.²⁰

Pandemi sonrasında Rusya'ya uygulanan ekonomik yaptırımlar, özellikle 2022'den itibaren daha da ağırlaşmıştır. Batılı ülkelerin uyguladığı yaptırımların yanı sıra mikro elektronik üretimi için kritik olan hammaddelere erişim sorunları, Rusya'nın yerli üretim kapasitesini büyük ölçüde sınırlamıştır. Örneğin, ABD ve AB tarafından uygulanan yaptırımlar, Rusya'nın ithal parçalar kullanılarak üretilen ürünlerin kapasitesini ciddi şekilde kısıtlamıştır. Mikroçip gibi yüksek teknoloji ürünlerinin tedarikinin kesilmesi, beyaz eşya üretiminde kullanılan elektronik aksam üretimini etkilemiştir.²¹ Ancak uygulanan ağır yaptırımlara karşılık, çözüm olarak sektörde üretimin teşvik edilerek yerel üretim canlandırılmaya çalışılmıştır.²² Yaptırımlar, Rusya'nın ithalata dayalı üretim yapısında ciddi kesintilere sebep olmakla birlikte, bu süreçte yerli üretim ve teknolojik bağımsızlık çabalarını güçlendirmiştir.²³

Rusya'da 2019-2023 yılları aralığında, tüketici elektroniği üretimi %48 oranında azalarak 7,78 milyon birimden 4,06 milyon birime gerilemiştir. "BusinesStat" tarafından Ağustos 2024'te yayımlanan bir rapora göre, yerli elektronik ürünlerin pazar payının hâlâ nispeten küçük olduğu belirtilmiştir. Uzmanlar, Rusya'daki üretimin büyük ölçüde fiyatı dolar kuruna endeksli ithal bileşenlere bağımlı olduğunu vurgulamaktadır. Son yıllarda kötüleşen jeopolitik sebepler nedeniyle, Tayvanlı "TSMC" gibi dünya çapındaki çip üreticilerinin %90'ı Rusya'dan gelen siparişleri kabul edemez hale gelmiştir. Aynı zamanda, Rusya'da üretim yapan yabancı şirketler faaliyetlerini sınırlandırdığı için üretimde önemli bir düşüş yaşanmıştır. COVID-19 pandemisiyle 2020'de başlayan süreç 2022-2023 yıllarında eklenen jeopolitik sorunlarla birleşerek elektronik ürün üretiminin keskin bir şekilde azalmasına yol açmıştır.²⁴

¹⁸ K. A. Rjesik, "Segmentatsiya Rynka, Vybor Tselevih Segmentov i Pozitsionirovanie Tovara na Rinke Bitovoy Tekhniki," *Torgovlya i Rynok: Nauchnyy Zhurnal* 1/53 (2020): 84-99.

¹⁹ A. D. Kalugin & A. A. Dzyubanenko, "Issledovanie Sostoyaniya Mirovogo Rynka pri Proizvodstve Bitovoy Tekhniki," *Upravlenie Ekonomikoy, Sistemami, Protsessami: Sbornik Statey v Mezhdunarodnoy Nauchnoy-Prakticheskoy Konferentsii, Penza, 15-16 Oktyabrya 2021 Goda* içinde, (Penza: Penzenskiy Gosudarstvennyy Agrarnyy Universitet, 2021), 120-123.

²⁰ "Bitovaya Tehnika i Elektronika (Rinok Rossii)," TADVISER, erişim 17.12.2024, https://www.tadviser.ru/index.php/Статья:Бытовая_техника_и_электроника_%28рынок_России%29

²¹ Y. İ. Seliverstov & E. N. Çijova, "Zapadnim Sanktsiyam Rossiya Doljna Protivopostavit Importozamesenie i Innovatsii," *Vestnik Altaiskiy Akademii Ekonomiki i Prava* 5/3 (2022): 445.

²² Rjesik, "Segmentatsiya Rynka," 90.

²³ Aliev, Jeltenkov & Baldin, "Problemy i Potentsial Razvitiya Ekonomiki," 52-53.

²⁴ "Bitovaya Tehnika i Elektronika," 2024.

Uluslararası markaların Rusya pazarından çekilmesi, yerel üreticiler üzerinde baskı yaratmıştır. Samsung ve LG gibi büyük markaların Rusya'daki faaliyetlerini durdurması, pazarın yerel ve Çinli markalar tarafından ikamesine yol açmıştır.²⁵ Bununla birlikte, Rusya hükümeti, yerli üretimi teşvik etmek amacıyla çeşitli önlemler almıştır. 2022'de başlatılan yerli üretimi artırma politikaları çerçevesinde, beyaz eşya üreticilerine çeşitli vergi muafiyetleri ve devlet destekleri sağlanmıştır. Ancak bu önlemler kısa vadede sektördeki ithalat bağımlılığını tamamen ortadan kaldırmak için yeterli olmamıştır. Uzun vadede ise, Rusya'nın beyaz eşya sektörü, yerli üretim kapasitesini artırarak dışa bağımlılığı azaltmayı hedeflemektedir.²⁶ Beyaz eşya sektörü, büyük perakende zincirlerinin baskın olduğu ve rekabetin yoğun yaşandığı bir pazardır. Dolayısıyla, yerel üreticilerin pazarda tutunması açısından zor olmakla birlikte, üreticilerin dijitalleşme ve üretim stratejileri sektörde belirleyici olmaktadır. Bununla birlikte, hükümetin alacağı önlemler ve rekabet politikaları da bu süreçte önemli rol oynayacaktır.²⁷

Sonuç olarak, Rusya'daki beyaz eşya sektörü hem küresel ekonomik koşullar hem de yerel politikaların etkisi altında önemli bir dönüşüm süreci yaşamaktadır. Sektörde hedeflenen yapısal değişiklikler, üretim kapasitesinin ve yatırımların artışıyla birlikte, iç pazardaki elektronik bileşenlere olan talebi karşılamayı amaçlamaktadır. Sektörün yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi, üretim kapasitesinin artırılması, yatırımların modernleştirilmesi ve iç pazarda elektronik bileşenlere olan talebin karşılanması sektörün temel hedeflerindedir.²⁸ Özellikle yerel işletmelerin pazardaki konumlarının güçlenmesi, üretim hacmi, gelir artışı, sabit sermaye yatırımlarının artışı, elektronik sektöre devlet desteği verilmesi ve dijital teknoloji alanında koordine edilmiş devlet politikalarının sürdürülmesi yönünde sektörün genel bir eğilimlerinin olduğu görülmektedir. Yerli üretimin artırılmasına yönelik teşvik ve çabalar olmakla birlikte, sektörde dışa bağımlılık ve teknolojik yetersizlikler gibi önemli sorunlar devam etmektedir.²⁹

2) Rusya'da Beyaz Eşya Tüketicilerinin Satın Alma Davranışları

Rusya'da beyaz eşya sektöründe tüketicilerin satın alma davranışları, birçok faktörün etkisi altında şekillenmektedir. Öncelikli olarak işletmeler, Rusya pazarını merkezi ve bölgesel olarak ayırmakta ve merkezi pazar ve bölge pazarlarına uygun olarak tüketicilerin satın alma davranışlarına uygun stratejiler izlemektedir.³⁰

Resmi verilere göre, beyaz eşya olarak bilinen ev aletleri ve elektronik pazarı, ülke ekonomisinde en çok gelecek vaat eden ve en hızlı büyüyen pazarlardan biridir. Ortalama

²⁵ Pavlovskiy, "Analiz Kachestva Bytovoy Televizionnoy Tekhniki Byudzhethnogo Segmenta," 42-43.

²⁶ Aliev, Jeltenkov & Baldin, "Problemy i Potentsial Razvitiya Ekonomiki," 55-56.

²⁷ A. V. Aleshkov, M. V. Burik & Yu. S. Nikulina, "Strategii Rossiyskikh Torgovih Setey Segmenta Bitovoy Tekhniki", *Vestnik Khabarovskogo Gosudarstvennogo Universiteta Ekonomiki i Prava* 2/106 (2021): 4-19.

²⁸ V. V. Shpak, "Formirovanie Organizatsionno-Upravlencheskoy Modeli Realizatsii", *Strategii Razvitiya Elektronnoy Promyshlennosti Rossiyskoy Federatsii Na Period do 2030 goda*, *Vestnik Chelyabinskogo Gosudarstvennogo Universiteta* 3 (449) (2021): 20.

²⁹ N. S. Seliverstova, "Strukturnie Sdvigi v Elektronnoy Promyshlennosti Rossii," *Ekonomika Promyshlennosti/Russian Journal of Industrial Economics* 17/1 (2024): 70.

³⁰ V. A. Ogorodov, D. A. Ogorodov & T. V. Rastimeshina, "Faktory Vneshnego Vliyaniya na Povedenie Potrebiteley v Usloviyax 'Utopicheskogo' Rinka," *Ekonomicheskie i Sotsialno-Gumanitarnye Issledovaniya* 1/25 (2020): 42.

olarak yılda %20-25 oranında büyümektedir.³¹ Bu pazar hane halkının refahının bir göstergesi olarak ortaya çıkan makroekonomik duruma duyarlı, son derece rekabetçidir ve hızla değişim talep eden bir sektördür. Günümüzde ev aletleri ve elektronik pazarında önemli değişiklikler gerçekleşmekte, yeni ürünler piyasaya çıkmakta, mevcut ürünlerin özellikleri geliştirilmekte, yeni yatırımcılar ortaya çıkmakta hem üretim hem de satış süreçlerinde yenilikler yaşanmaktadır. Bu bağlamda, pazar araştırması ve pazar gelişiminin durumunun ve eğilimlerinin değerlendirilmesinin yanı sıra, ev aletleri ve elektronik seçimi ve satın alma mağazası ile ilgili olarak tüketici davranışını etkileyen faktörlerin incelenmesine ihtiyaç vardır.³²

Tüketicilerin beyaz eşya kullanımında tercih ettikleri kriterler açısından yapılan bir çalışmada fiyat, kalite, çeşitlilik, satış sonrası hizmet, ürünün bulunduğu yere uzaklık ve ürünün mevcut olması gibi kriterler memnuniyet açısından göz önünde bulundurulmuştur.³³ Ülke coğrafyasının geniş sınırları göz önünde bulundurularak, ortaya çıkan bu sonuçların farklı bölgelere ve gelir dağılımı gruplarına göre de değişiklik gösterebileceği unutulmamalıdır.

Sürekli değişen tüketici talepleri ve teknolojik yenilikler, ülkedeki beyaz eşya pazarını hızla şekillendirmektedir. Tüketici tercihlerinin şekillenmesinde fiyatın önemli bir rol oynayan etken olduğu benzer çalışmalarda da belirlenmiştir. Söz konusu çalışmada tüketicilerin %49,4'ü beyaz eşya satın alırken öncelikle ürün fiyatını ve ikinci sırada ise menşei olan hangi ülkede üretilmiş olmasını kendileri için en önemli kriter olarak belirtmiştir.³⁴ Diğer bir çalışmada da katılımcıların %47'si birincil etken olarak fiyatın satın alma tercihlerinde etkili olduğunu belirtmiş ve bu oranın da özellikle düşük gelirli tüketicilerde yüksek olduğu tespit edilmiştir.³⁵

Beyaz eşya çeşitliliği açısından hem yerel hem de diğer ülkelerden gelen ürünler açısından tüketicilerin tercih edebileceği çeşitli ürünler ve markalar bulunmaktadır. Çeşitli ürün seçeneği imkânı olan tüketiciler bu çeşitlilik içinde daha fazla alternatif arasından seçim yapabilmektedir. Örneğin, çevrimiçi beyaz eşya ürünleri alan tüketiciler üzerine yapılan bir araştırmaya göre ürün faktörleri grubunda ankete katılanların memnuniyet düzeyini belirleyen ikinci en önemli faktör, geniş bir ürün çeşitliliği olarak dikkate alındığı belirtilmiştir.³⁶ Aynı şekilde bir başka çalışmada ise tüketicilerin yüzde 47'si ürün çeşitliliğine duyulan ihtiyacı dile getirmiş ve memnuniyetsizliklerini ifade etmişlerdir.³⁷

³¹ Y. O. Poritskaya & A. A. Solovyova, "Perspektivi Sotrudnichestva RF s Turtsiye v Sfere Visokix Tekhnologiy," *Mezhdunarodnye Otnosheniya: Istoriya i Sovremennost'. Vektor Ekonomiki* 11 (2020): 321; Sh. Lyan, "Faktori, Vliyayushchie na Protseess Prinyatiya Potrebitelem Resheniya o Vybore Magazina Bitovoy Tekhniki i Elektroniki," *Dni Nauki* içinde (Vladivostok: DVFU, 2018), 315.

³² Lyan, "Faktori, Vliyayushchie na Protseess Prinyatiya Potrebitelem Resheniya," 315-318.

³³ O. V. Cherkasova, M. A. Kostyuhina & T. S. Komisarova, "Isslodovanie Potrobitelskogo Sprosa Rinka Bitovoy Tekhniki i Elektroniki v g. Saransk," *Ekonomika i Sotsiyum* 4-5/13 (2014): 233-234.

³⁴ Y. S. Nikulina & M. V. Burik, "Potrebitel'skie Predpochteniya kak Osnova dlya Razrabotki Strategicheskikh Napravleniy Razvitiya Torgovykh Setey Bytovoy Tekhniki na Rynke g. Khabarovska," *Innovatsionnoye Razvitiye: Potentsial Nauki i Sovremennogo Obrazovaniya, Sbornik Statey VIII Mejdunarodnoy Naučno-Praktičeskoj Konferentsii* içinde, (Penza: Nauka i Prosveshchenie, 2020), 122.

³⁵ Cherkasova, Kostyuhina & Komisarova, "Isslodovanie Potrobitelskogo Sprosa," 237.

³⁶ Yu. O. Platonova & L. A. Sosunova, "Raschet Indeksa Udovletvorennosti Klientov Uslugami Internet-Magazinov," *Vestnik Samarskogo Finansovo-Ekonomicheskogo Instituta* 15 (2012): 11-12.

³⁷ Cherkasova, Kostyuhina & Komisarova, "Isslodovanie Potrobitelskogo Sprosa," 234.

Tüketicilere göre, ev aletleri tercihlerinde kalite ve dayanıklılık gibi faktörler önemli rol oynamaktadır. Yapılan bir araştırmada, beyaz eşya tüketicilerinin fiyattan sonra ürün kalitesine önem verdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların %72'si beyaz eşya tercihlerinde ürün kalitesinin öncelikli olduğunu belirtirken, kalitenin tüketici tercihleri açısından en önemli faktör olduğuna dikkat çekmiştir.³⁸

Rusya'da tüketicilerin beyaz eşya alışverişinde markaya olan bağlılığı da önem taşımaktadır. Samsung ve LG gibi markalar, kaliteli ve dayanıklı ürünleriyle tüketicilerin güvenini kazanmış durumdadır. Özellikle genç tüketiciler, bu markalara daha fazla yönelme eğilimindedir. Yapılan bir araştırmada, katılımcıların %20'sinin Samsung, %18'inin ise LG markasını tercih ettiği tespit edilmiştir. Bu, markaların kaliteli ürünler sunarak müşteri bağlılığı oluşturduğunu göstermektedir.³⁹ Nitekim bir araştırma sonucuna göre, ürünün üretildiği ülke ve marka tercihi, fiyat faktöründen sonra tüketicilerin dikkate aldığı unsurlar arasında yer almaktadır. Araştırma sonucuna göre, Samsung, ankete katılanlar arasında en çok tercih edilen marka olarak öne çıkarken (%20), LG (%13), Tefal (%15) ve Indesit (%12) benzer oranlarda tercih edilmektedir. Ancak aynı çalışmada anket sonuçları, beyaz eşya üretiminde en çok tercih edilen ülkenin Almanya olduğunu (%37,2), ardından Japonya'nın geldiğini (%32) göstermiştir. Alman ve Japon markalarının en güvenilir markalar olarak kabul görmesi katılımcıların kalıplaşmış düşünce tarzının tezahürü olarak değerlendirilmiştir.⁴⁰ Söz konusu markalar, kaliteli imajıyla tüketicilerin güvenini kazandığı için ürün kalitesi de fiyat kadar önemli bir faktör olarak görülmekte ve tüketiciler, satın aldıkları beyaz eşyaların uzun ömürlü olmasını beklemektedir.⁴¹

Beyaz eşya sektöründe günümüzde önemli bir artış gösteren dijitalleşmenin de etkisiyle çevrimiçi satışların yükselişi de dikkat çekmektedir. Yapılan bir çalışmada 2017 yılında ülkede bu sektörde satın alınan her beş üründen birinin çevrimiçi olarak satın alındığı görülmüştür.⁴² Tüketicilerin internet üzerinden beyaz eşya alışverişlerine zaman içinde daha fazla ilgi gösterdiği görülmektedir. Nitekim yaşanan pandemi süreci çevrimiçi alışverişi daha fazla arttırmış ve fiziki alışverişten çevrimiçi alışverişe yönlendirmiştir. Özellikle çevrimiçi satışlarda, fiyat karşılaştırma ve kullanıcı yorumları gibi seçenekler tüketicilerin internet üzerinden beyaz eşya satın alma eğilimini arttırmaktadır.⁴³ Bu da Rusya'da tüketicilerin satın alma alışkanlıklarında önemli bir değişiklik olduğunu ve dolayısıyla beyaz eşya gibi ürünlerin dahi çevrimiçi platformlardan satın alındığı bu değişikliğin göstergesidir. Yapılan bir çalışmada katılımcıların zamanlarını korumak amacıyla mağazalara daha az gittikleri, katılımcıların %35'i ise internetten model karşılaştırması yaparak ürünü satın almayı tercih ettiklerini beyan etmişlerdir.⁴⁴ E-ticaret

³⁸ Nikulina & Burik, "Potrebitel'skie Predpochteniya," 123.

³⁹ Cherkasova, Kostyuhina & Komisarova, "Issledovanie Potrobitelskogo Sprosa," 236.

⁴⁰ Nikulina & Burik, "Potrebitel'skie Predpochteniya," 123.

⁴¹ Cherkasova, Kostyuhina & Komisarova, "Issledovanie Potrobitelskogo Sprosa," 233-235.

⁴² K. A. Rjesik, "Strategiya Marketinga na Rynke Bytovoy Tekhniki," *Innovatsionnoe Razvitie Ekonomiki* 1 (2018): 130-134.

⁴³ Barinova & Barinov, "Transformatsiya Ekonomicheskogo Povedeniya Potrebiteley," 172-173.

⁴⁴ A. A. Solovyeva & V. K. Denisov, "Issledovanie Otnosheniya Potrebiteley k Osushestvleniyu Onlayn Pokupok," *Vserossiyskaya Nauchnaya Konferentsiya Molodykh Issledovateley s Mejdunarodnim Uchastiem, Posvyashchennaya*

platformları üzerinden yurt içinde 2023 yılında dijital ve beyaz eşya (%18), mobilya ve ev eşyaları (%16,1), hazır giyim ve ayakkabı (%15,5) ile gıda ve yemek hizmetleri (%12,3) satışı yapılmıştır. Rusya vatandaşlarının sınır ötesi e-ticaret sitelerinden gerçekleştirdiği alışverişlerin parasal değeri 2023 yılında, %11,3 oranında artmış olup, bu satışlarda en büyük payın dijital ve beyaz eşyada (%32,2) olduğu görülmektedir.⁴⁵

Özellikle büyük şehirlerde yaşayan tüketiciler, beyaz eşya satın alımlarını çevrimiçi alışveriş yapmanın sağladığı kolaylıklardan yararlanarak gerçekleştirmektedirler. Tüketicileri çevrimiçi alışverişe sevk etmek için beyaz eşya satışı yapan işletmeler müşteri sadakatini artırmak için çeşitli stratejiler geliştirmektedir.⁴⁶ Örneğin, "Citilink" gibi çevrimiçi mağazalar, uygulamış oldukları indirim sistemleri ile tüketicilere cazip fırsatlar sunmakta ve müşteri sadakati oluşturmaya çalışmaktadır.⁴⁷ Dolayısıyla, çevrimiçi alışveriş kolaylığı ve web sayfalarında sunulan ürünün teknik bilgisinin, tüketici memnuniyeti oluşturan önemli faktörler olduğu belirtilmektedir. Çevrim içi satış ile bu platformlara yönelen tüketici sayısının artışı, dijitalleşmenin beyaz eşya sektöründeki rolünün de arttığını göstermektedir.⁴⁸ Bu doğrultuda işletmeler dijitalleşmeye uygun olarak yeni stratejiler geliştirmekte, dijital alışverişlerle daha geniş müşteri kitlelere ulaşmayı hedeflemekte ve yapay zekâ teknolojilerinden de yararlanarak beyaz eşya tüketicilerinin satın alma davranışlarını şekillendirmektedirler.⁴⁹

Tüketicilerin alışkanlıklarını değiştirme ve elektronik hizmetleri benimseme sürecinde göstermiş oldukları direnç geniş bir tüketici kesimi açısından çevrimiçi alışverişin önünde önemli bir engel olarak devam etmektedir. Bu engellerden biri de satış sonrası hizmetler açısından yetersizliklerin olmasıdır.⁵⁰ Rusya'da tüketici memnuniyetinin sağlanması satış sonrası hizmetlerle de doğrudan etkilidir. Yapılan bir çalışmada tüketicilerin yalnızca %52'si satış sonrası hizmetlerden memnuniyetini belirtmiş ancak %45,9'u ise satış sonrası hizmetlerden memnun kalmadığını ifade etmiştir. Tüketiciler, sadece ürünün kendisiyle değil, aynı zamanda satış sonrası hizmetlerden memnun kalmamaları nedeniyle bir sonraki satın alma aşamasında ürün tercihini değiştirebilecektir. Satış sonrası yaşanan sorunlar olarak, yedek parça tedariki ve yüksek maliyetlerin, tüketicilerin memnuniyetini ve dolayısıyla satın alma davranışlarını olumsuz yönde etkileyen başlıca faktörler olduğu yapılan bir çalışmada belirtilmiştir.⁵¹

Yubileynomu Godu v FGBOU VO «RSU im. AN Kosygina «Ekonomika Segodnya: Sovremennoe Sostoyanie i Perspektivy Razvitiya» (Vektor-2020) içinde, (2020), 79.

⁴⁵ Rusya Federasyonu Ülke Raporu, Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği (2024), erişim 12.12.2024, <https://ticaret.gov.tr/data/5bcc5d4813b876034cfece26/RF%20%C3%9Cİke%20Raporu%202024.pdf>

⁴⁶ K. A. Nefedova, I. I. Savelev & V. E. Konyukhova, "Osobennosti Formirovaniya Loyalnosti Pokupateley Internet-Magazinov," *Industrialnaya Ekonomika* 1 (2021): 30-35.

⁴⁷ V. V. Rezvova & Y. V. Korechkov, "Sovremennye Trendy Elektronnogo Rinka Tovarov Bytovoy Tekhniki i Elektroniki," *Impuls Organizatsionnih Innovatsiy* 176 (2022): 176-201.

⁴⁸ Platonova & Sosunova, "Raschet Indeksa Udovletvorennosti Klientov," 11-16.

⁴⁹ Rjesik, "Strategiya Marketinga na Rynke Bytovoy Tekhniki," 132.

⁵⁰ M. A. Tsvetkov & I. Y. Tsvetkova, "Osobennosti Ispolzovaniya Potrebityami Elektronnix Uslug v Protsesse Soversheniya Onlayn Pokupok Bitovoy i Tsifrovoy Tekhniki," *Aktual'nye problemy upravleniya: Sbornik nauchnykh statey po itogam VIII Vserossiyskoy nauchno-prakticheskoy konferentsii «Aktualnye problemy upravleniya» (16 noyabrya 2021 g.)* içinde, ed. S. N. Yashin & S. A. Borisov (Nizhniy Novgorod: Elektronnnoe izdanie, 2021), 139-141.

⁵¹ Nikulina & Burik, "Potrebitel'skie Predpochteniya," 122-124.

Son yıllarda, sektörde yaşanan değişiklikler ve ürünlerdeki teknolojik gelişmeler doğrultusunda beyaz eşya sektöründe müşterilerin satın alma davranışlarında önemli değişiklikler görülmektedir. Sektörde bulunan yatırımcı işletmeler, müşterilerin tercihlerini şekillendiren enerji tasarruflu ve çevre dostu ürünlere olan rağbet doğrultusunda yenilikçi teknolojilere yatırımları arttırmaktadır. Nitekim enerji tasarrufu sağlayan beyaz eşyalara yönelik, son yıllarda tüketiciler tarafından bir talep artışının olduğu da görülmektedir.⁵² Özellikle son yıllarda akıllı ev sistemleri yeni bir trend olarak, tüketiciler tarafından çok tercih edilmektedir. Tüketicilere enerji tasarrufu sağlaması ve beyaz eşyaların uzaktan kontrol edilme fırsatı sunan akıllı ev sistemleri, bu ürünlere rağbeti arttırmıştır. Akıllı teknolojilere olan talep dolayısıyla beyaz eşya üreticilerinin bu sektöre olan ilgisinin artacağı ve yakın gelecekte bu tür teknolojilere daha fazla yatırım yapılması ön görülmektedir.⁵³

Sonuç olarak, Rusya'da beyaz eşya sektöründe tüketicilerin satın alma davranışları ürün seçeneği, ürünlerin fiyatları ve tüketicinin markaya karşı duymuş oldukları güven duyguları doğrultusunda şekillenmektedir. Bu ürünleri tercih eden tüketiciler farklı seçenekler sunulmasını, gelir düzeyleri açısından karşılayabilecekleri uygun fiyatlarda ve kaliteli ürünleri tercih etmektedirler. Günümüzde gelişen teknolojik gelişmeler ve dijital satış hizmetleri beyaz eşya sektörü dinamik bir hareketlilik içindedir. Yenilikçi altyapı ve sanayi alanındaki işletmelerin inovasyon faaliyetlerinin geliştirilmesi ve akıllı ev sistemleri gibi teknolojilere yapılan yatırımlar, ülkede beyaz eşya pazarı rekabetinde belirleyici özelliklerdendir. Uzmanlar tarafından "akıllı" beyaz eşya pazarının gelecek yıllarda istikrarlı bir büyüme göstereceğini öngörülmektedir.⁵⁴ Ürün seçimi yapacak olan tüketicilerin üründen memnun olması, ona sunulan ürünlerin kaliteli olması, uygun fiyatlarda olması ve memnuniyet sağlayıcı müşteri hizmetleri ile mümkün olacaktır. Ayrıca satış sonrası hizmetlerin geliştirilmesi, tüketici memnuniyetini artırmada kritik bir rol oynayacaktır. Beyaz eşya sektöründe yatırımcı işletmelerin, tüketici taleplerini dikkate alarak hizmet kalitesini artırmaları, marka bağlılığını güçlendirecektir. Ayrıca, Rusya'da, yabancı markaların pazardan çekilmesi sonrasında, yerli markaların yabancı markaların yerini almasının teşviki yönünde bir eğilimin desteklenerek bu yönde yapılan yerel yatırımlar tüketicilere yeni tercih imkânları sunacaktır.⁵⁵

3) Materyal ve Yöntem

a) Best Worst Yöntemi

Çok sayıda kriterin göz önünde bulundurulmasıyla alternatifler arasından seçim yapılması gereken durumlarda çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemlerine sıklıkla başvurulmaktadır. Bu çalışmada ele alınan Best-Worst yöntemi (BWM) 2015 yılında

⁵² V. A. Bondarenko, "Osnovnie Tendentsii Pokupatelskogo Povedeniya: Zakonomernosti i Protivorechiya, Obshchie Trendy i Rossiyskie Osobennosti," *Prakticheskiy Marketing* 10 (2023): 16.

⁵³ A. E. Kitaev & İ. İ. Mironova, "Potrebitel'skie Predpochteniya na Rossiyskom Rinke Umnih Domov: Empiricheskoe Issledovanie," *Vestnik Sankt-Peterburgskogo Universiteta Menedzhment* 18/2 (2019): 213.

⁵⁴ K. A. Rjesik, *Marketingovye Issledovaniya na Rinke Bytovoy Tekhniki* (Dissertation for the degree of Doctor of Economics, Donetsk natsionalny universitet ekonomiki i trgovli im. Mihaila Tuga-Baranovskogo, Donetsk, 2021), 121-123; K. G. Klimov, *Marketing İnnovatsiy v Proizvodstve*, (Doctoral dissertation, Donetsk natsionalnyy universitet ekonomiki i trgovli İmeni Mihaila Tugan-Baranovskogo, Donetsk, 2019), 77-88.

⁵⁵ Bondarenko, "Osnovnie Tendentsii Pokupatelskogo Povedeniya," 20-21.

Rezaei tarafından geliştirilmiş etkili bir ÇKKV yöntemidir.⁵⁶ Literatürde BWM yönteminin, kriterleri ağırlıklandırmak için kullanılan özel ve yeni bir yöntem olduğu belirtilmiştir.⁵⁷ Bu yöntemin kullanımıyla literatürde tedarikçi seçimi, lokasyon seçimi ve hastalık teşhisi gibi çeşitli alanlarda kriter ağırlıklarının belirlenmesine yönelik çok sayıda çalışma yürütülmüştür.⁵⁸ Çalışmada kullanılan veriler, Rusya'daki beyaz eşya sektöründe faaliyet gösteren ve teknik servis ile satış sonrası hizmet alanında 10 yılı aşkın deneyime sahip üç uzmanın görüşlerine dayanmaktadır. Uzmanlardan elde edilen bu niteliksel veriler, ÇKKV yaklaşımlarında sıklıkla başvuru uzman değerlendirme yöntemi doğrultusunda, kriterlerin belirlenmesi ve ağırlıklandırılması amacıyla kullanılmıştır.

BWM, daha az karşılaştırılmış veri ihtiyacı ile kriterlerin ve alternatiflerin ikili karşılaştırmalara dayalı olarak ağırlıklarını elde edebilmektedir.⁵⁹

BWM için ön tanımlar, uygulama adımları ve yöntem için tutarlılık oranı açıklamaları aşağıda verilmiştir⁶⁰:

Ön Tanımlar

n adet kritere sahip bir problem üzerinde çalışıldığı kabul edildiğinde ve bu kriterlere 1/9 ila 9 arası bir ölçek kullanılarak ikili karşılaştırmasının yapılması istendiğinde, aşağıdaki gibi bir matris ortaya çıkmaktadır:

$$A = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & \cdots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \cdots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & a_{n2} & \cdots & a_{nn} \end{pmatrix}$$

Burada a_{ij} , i kriterinin j kriterine göre göreceli tercihini göstermektedir. $a_{ij} = 1$, i ve j 'nin aynı öneme sahip olduğunu göstermektedir. $a_{ij} > 1$ ile i 'nin j 'den daha önemli olduğu, $a_{ij} = 9$ ise i 'nin j için aşırı önemli olduğunu göstermektedir. i için j 'nin önemi a_{ji} ile gösterilmiştir. A matrisinin karşılıklı olması için, tüm i ve j için $a_{ij} = 1/a_{ji}$ ve $a_{ii} = 1$ olması gerekmektedir. A matrisinin karşılıklı olma özelliği göz önünde bulundurulduğunda, tamamlanmış bir A matrisi elde etmek için $n \times (n - 1)/2$ ikili karşılaştırmaya sahip olmak gerekmektedir. İkili karşılaştırma matrisi A'nın aşağıdaki durumlarda mükemmel tutarlı olduğu kabul edilmektedir:

$$a_{ik} \times a_{kj} = a_{ij}, \quad \forall i, j$$

Adım 1: Kriterlerin belirlenmesi

Bu adımda, bir karara varmak için kullanılması gereken $\{c_1, c_2, \dots, c_n\}$ kriterleri ele alınmaktadır.

⁵⁶ J. Rezaei, "Best-Worst Multi-Criteria Decision-Making Method," *Omega* 53 (2015): 49-57.

⁵⁷ S. H. Zolfani, P. Chatterjee, "Comparative evaluation of sustainable design based on Step-Wise Weight Assessment Ratio Analysis (SWARA) and Best Worst Method (BWM) methods: a perspective on household furnishing materials," *Symmetry* 11/74 (2019): 1-33.

⁵⁸ E. Kamber, vd., "Prioritization of drip-irrigation pump alternatives in agricultural applications: An integrated picture fuzzy BWM&CODAS methodology," *Applied Soft Computing* 154 (2024): 111308.

⁵⁹ Guo & Zhao, "Fuzzy Best-Worst Multi-Criteria Decision-Making Method," 23-31

⁶⁰ Rezaei, "Best-Worst Multi-Criteria Decision-Making Method," 49-57.

Adım 2: En iyi (en çok arzu edilen, en önemli) ve en kötü (en az arzu edilen, en az önemli) kriterlerin belirlenmesi

Bu adımda, karar verici genel olarak en iyi ve en kötü kriterleri belirlemektedir. Bu aşamada herhangi bir karşılaştırma yapılmamaktadır.

Adım 3: En iyi kriterin diğer tüm kriterlere göre tercihinin belirlenmesi

1 ile 9 arasında bir sayı kullanarak en iyi kriterin diğer tüm kriterlere göre tercihi belirlenmektedir. Ortaya çıkan en iyiden diğerlerine vektörü (A_B) şöyle olmaktadır:

$$A_B = (a_{B1}, a_{B2}, \dots, a_{Bn}) \quad (1)$$

a_{Bj} , en iyi B kriterine göre j kriterinin tercihinin göstermektedir ($j=1,2,\dots,n$). $a_{BB} = 1$ değerini almaktadır.

Adım 4: Tüm kriterlerin en kötü kritere göre tercihinin belirlenmesi

1 ile 9 arasında bir sayı kullanarak tüm kriterlerin en kötü kritere göre tercihi belirlenmektedir. Ortaya çıkan diğerlerinden en kötüye vektörü (A_W) şöyle olmaktadır:

$$A_W = (a_{1W}, a_{2W}, \dots, a_{nW})^T \quad (2)$$

a_{jW} , j kriterinin en kötü kritere göre tercihinin göstermektedir. $a_{WW} = 1$ değerini almaktadır.

Adım 5: Optimum ağırlıkların bulunması ($w_1^*, w_2^*, \dots, w_n^*$)

Kriterler için en uygun ağırlık, her w_B/w_j ve w_j/w_W çifti için $w_B/w_j = a_{Bj}$ ve $w_j/w_W = a_{jW}$ sağlayan ağırlıktır. Tüm j'ler için bu koşulları sağlama amacıyla, $|\frac{w_B}{w_j} - a_{Bj}|$ ve $|\frac{w_j}{w_W} - a_{jW}|$ maksimum mutlak farklarının minimize edildiği bir çözüm bulunmalıdır. Ağırlıklar için negatif olmama ve toplam koşulu dikkate alındığında aşağıdaki problem modeli oluşmaktadır:

$$\begin{aligned} \min \quad & \max_j \left\{ \left| \frac{w_B}{w_j} - a_{Bj} \right|, \left| \frac{w_j}{w_W} - a_{jW} \right| \right\} \\ \text{s. t.} \quad & \\ & \sum_{j=1}^n w_j = 1 \\ & w_j \geq 0, \quad \forall j \end{aligned} \quad (3)$$

Denklem (3) aşağıdaki problem haline dönüştürülebilmektedir:

$$\begin{aligned} \min \quad & \xi \\ \text{s. t.} \quad & \end{aligned}$$

$$\left| \frac{w_B}{w_j} - a_{Bj} \right| \leq \xi$$

$$\left| \frac{w_j}{w_W} - a_{jW} \right| \leq \xi$$

$$\sum_{j=1}^n w_j = 1$$

$$w_j \geq 0, \quad \forall j \quad (4)$$

Denklem (4) sonucunda, optimal ağırlıklar ($w_1^*, w_2^*, \dots, w_n^*$) ve ξ^* elde edilmektedir.

j kriterine göre i alternatifinin değeri p_{ij} ile ifade edilmektedir. i alternatifinin toplam puanı $V_i = \sum_{j=1}^n w_j p_{ij}$ olarak hesaplanmaktadır. $V_i \quad \forall i$ değerleri sıralanarak en iyi alternatif bulunmaktadır.

Tutarlılık Oranı Hesaplanması

Bir karşılaştırma, tüm j için $a_{Bj} \times a_{jW} = a_{BW}$ olduğunda tamamen tutarlıdır; burada a_{Bj} , a_{jW} ve a_{BW} sırasıyla en iyi kriterin j kriteri üzerindeki tercihi, j kriterinin en kötü kriter üzerindeki tercihi ve en iyi kriterin en kötü kriter üzerindeki tercihidir. Ancak, bazı j'lerin tam tutarlı olmaması mümkündür, bu nedenle bir karşılaştırmanın ne kadar tutarlı olduğunu göstermek için Rezaei (2015) tarafından önerilen tutarlılık oranı burada formülleriyle aktarılmıştır.⁶¹

Farklı $a_{BW} \in \{1, 2, \dots, 9\}$ değerleri için çözümler gerçekleştirilerek, maksimum olası ξ değeri hesaplanabilmektedir. Rezaei'nin (2015) çalışmasında yer alan bu maksimum değerler Tablo 1'de gösterilen tutarlılık indeksi olarak kullanılmaktadır.⁶²

Tablo 1. Tutarlılık indeksi (Tİ) tablosu⁶³

a_{BW}	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Tİ (maks ξ)	0.00	0.44	1.00	1.63	2.30	3.00	3.73	4.47	5.23

Minimum tutarlılık $a_{Bj} = a_{jW} = a_{BW}$ için, Denklem (5) yazılmaktadır.

$$(a_{BW} - \xi) \times (a_{BW} - \xi) = (a_{BW} + \xi)$$

$$\Rightarrow \xi^2 - (1 + 2a_{BW})\xi + (a_{BW}^2 - a_{BW}) = 0 \quad (5)$$

Tutarlılık oranı, ξ^* ve karşılık gelen tutarlılık indeksi kullanılarak Denklem 6'daki gibi hesaplanmaktadır:

$$\text{Tutarlılık Oranı} = \frac{\xi^*}{\text{Tutarlılık İndeksi}} \quad (6)$$

ξ^* ne kadar büyük olursa, tutarlılık oranının o kadar yüksek ve karşılaştırmaların o kadar az güvenilir olacağı belirtilmiştir.

3.2) EDAS Yöntemi

EDAS (Evaluation Based On Distance From Average Solution-Ortalama Çözüm Uzaklığına Dayalı Değerlendirme) yöntemi 2015 yılında Keshavarz Ghorabee vd. tarafından geliştirilmiştir. Bu yöntemin, basit ama etkili bir ÇKKV yöntemi olduğu, diğer karar verme ve sınıflandırma yöntemlerine kıyasla yüksek verimliliğe sahip olduğu ve

⁶¹ Rezaei, "Best-Worst Multi-Criteria Decision-Making Method," 49-57.

⁶² Rezaei, "Best-Worst Multi-Criteria Decision-Making Method," 49-57.

⁶³ Rezaei, "Best-Worst Multi-Criteria Decision-Making Method," 49-57.

daha az hesaplama gerektirdiği ifade edilmiştir⁶⁴. Yöntemin altı adımı aşağıda belirtilmiştir.⁶⁵

Adım 1: Karar matrisinin oluşturulması

EDAS yöntemi çözümü birinci aşamasında karar matrisinin oluşturması gerekmektedir.

Denklem 7'de X karar matrisi m*n boyutunda gösterilmektedir. Satırlar alternatifleri (i=1,2,...,m), sütunlar ise kriterleri (j=1,2,...,n) ifade etmektedir.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (7)$$

Adım 2: Ortalama çözümü belirleme

Yöntemin ikinci aşamasında, problemde yer alan bütün kriterler için ortalama çözümün belirlenmesi gerekmektedir. AV olarak sembolize edilen ortalama çözüm Denklem (8) ve (9) kullanılarak hesaplanır:

$$AV = [AV_j]_{1 \times n} \quad (8)$$

$$AV_j = \frac{\sum_{i=1}^m x_{ij}}{m} \quad (9)$$

Adım 3: Ortalamadan pozitif ve negatif uzaklık matrislerinin hesaplanması

Ortalamadan pozitif uzaklık matrisi (PDA) ve ortalamadan negatif uzaklık matrisi (NDA) ortalama çözüm kullanılarak hesaplanır. Kriterlerin fayda veya maliyet yönlü olmasına göre hesaplama değişkenlik gösterir.

$$PDA = [PDA_{ij}]_{m \times n} \quad (10)$$

$$NDA = [NDA_{ij}]_{m \times n} \quad (11)$$

Eğer kriterler fayda yönlü ise Denklem (12) ve (13) yardımı ile uzaklık matrisleri hesaplanır:

$$PDA_{ij} = \frac{\max(0, (x_{ij} - AV_j))}{AV_j} \quad (12)$$

$$NDA_{ij} = \frac{\max(0, (AV_j - x_{ij}))}{AV_j} \quad (13)$$

Eğer kriterler maliyet yönlü ise Denklem (14) ve (15) yardımı ile uzaklık matrisleri hesaplanır:

$$PDA_{ij} = \frac{\max(0, (AV_j - x_{ij}))}{AV_j} \quad (14)$$

⁶⁴ X. He, L. Li, X. Liu, Y. Wu, S. Mei & Z. Zhang, "Using Grey Relational Analysis to Analyze Influential Factor of Hand, Foot and Mouth Disease in Shenzhen," *Grey Systems: Theory and Application* 9/2 (2019): 197-206.

⁶⁵ M. Keshavarz Ghorabae, E. K. Zavadskas, L. Olfat & Z. Turskis, "Multi-Criteria Inventory Classification Using a New Method of Evaluation Based on Distance from Average Solution (EDAS)," *Informatica* 26/3 (2015): 435-451.

$$NDA_{ij} = \frac{\max(0, (X_{ij} - AV_j))}{AV_j} \quad (15)$$

Adım 4: Ağırlıklı toplam uzaklık matrislerinin hesaplanması

Karar matrisinde yer alan alternatifler için, ağırlıklı uzaklık matrisleri hesaplanır. Pozitif uzaklık matrisi için Denklem (16), negatif uzaklık matrisi için ise Denklem (17) kullanılır. SP_i ve SN_i değerleri hesaplanır.

$$SP_i = \sum_{j=1}^n w_j PDA_{ij} \quad (16)$$

$$SN_i = \sum_{j=1}^n w_j NDA_{ij} \quad (17)$$

Adım 5: SP_i ve SN_i değerlerinin normalize edilmesi

Bu aşamada, Denklem (18) ve (19) kullanılarak SP_i ve SN_i değerleri normalize edilir.

$$NSP_i = \frac{SP_i}{\max_i(SP_i)} \quad (18)$$

$$NSN_i = 1 - \frac{SN_i}{\max_i(SN_i)} \quad (19)$$

Adım 6: Değerlendirme skorlarının (AS_i) hesaplanması

Son olarak, normalize edilen SP_i ve SN_i değerleri kullanılarak, Denklem (20)'de gösterildiği üzere her bir alternatif için değerlendirme skorları (AS_i) hesaplanır. Hesaplanmış olan AS_i değerlerinin 0 ile 1 arasında değerler olması gerekmektedir.

$$AS_i = \frac{1}{2}(NSP_i + NSN_i) \quad (20)$$

$$0 \leq AS_i \leq 1 \quad (21)$$

Alternatifler AS_i değerlerine göre büyükten küçüğe sıralanır. En büyük AS_i değerine sahip olan alternatif, EDAS çözüm yöntemine göre en iyi seçenek olarak belirlenir.

4) Uygulama

Bu çalışmada, Rusya'da beyaz eşya satın alma kararı verilirken göz önünde bulundurulacak kriterlerin üç uzmanın görüşleri doğrultusunda ortaya konulması ve bu kriterlerin önem derecelerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Seçilen uzmanlar Rusya'da beyaz eşya sektöründe teknik servis ve satış sonrası hizmetler alanında deneyimli kişiler olarak satın almayı gerçekleştiren tüketicilerin tercih kriterleri hakkında bilgi verme donanımına malikdirler. Birinci uzman (U1) Teknik Servis ve Müşteri Hizmetleri Sorumlusu olarak 15 yılı aşan bir süredir beyaz eşya sektöründe çalışan, teknik servis operasyonları ve müşteri memnuniyeti yönetimi konularında uzman birisidir. İkinci uzman (U2) Satış Sonrası Hizmetler Sorumlusu olarak 10 yılı aşan bir tecrübeyle beyaz eşya ürünlerinin satış sonrası hizmet süreçlerini yönetmektedir. Üçüncü uzman (U3) ise Müşteri Destek ve Teknik Servis Sorumlusu olup, 12 yıllık deneyimiyle, beyaz eşya ürünleri için teknik destek ve müşteri hizmetleri operasyonlarını yönetmektedir. Üç uzmanla iletişime geçerek, Rusya'daki beyaz eşya firmalarının sunduğu garanti ve satış

sonrası hizmetlerin tüketiciler üzerindeki etkilerinin daha iyi analiz edilmesine çalışılmıştır.

a) BWM Uygulama Aşaması

Uygulama aşamasında uzmanlarla gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde kullanılacak kriterler belirlenmiştir. Uzmanların verdikleri değerler doğrultusunda BWM uygulanmasıyla kriter ağırlıkları hesaplanmıştır. Bu hesaplama süreci BWM adımları açıklanarak gösterilmiştir.

Adım 1: Kriterlerin belirlenmesi

Çalışmada kullanılan kriterler $\{K_1, K_2, K_3, K_4, K_5\}$ Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Kriterlerin listesi.

Kriter Adı	Kriter Kodu
Satış sonrası hizmetler	K1
Ürünün kalitesi	K2
Fiyat uygunluğu	K3
Enerji tasarrufu	K4
Marka alışkanlığı	K5

Adım 2: En iyi (en çok arzu edilen, en önemli) ve en kötü (en az arzu edilen, en az önemli) kriterlerin belirlenmesi

Tablo 3. Uzmanlar için en iyi ve en kötü kriterler.

Uzman	En İyi Kriter	En Kötü Kriter
U1	K2	K5
U2	K1	K5
U3	K2	K5

Adım 3: En iyi kriterin diğer tüm kriterlere göre tercihinin belirlenmesi

Tablo 4. Uzmanlara göre A_B vektörleri.

Tanım	K1	K2	K3	K4	K5
U1’e göre en iyi kriterden (K2) diğer kriterlere göre tercih puanı	7	1	3	4	8
U2’ye göre en iyi kriterden (K1) diğer kriterlere göre tercih puanı	1	4	3	6	9
U3’e göre en iyi kriterden (K2) diğer kriterlere göre tercih puanı	2	1	4	5	7

Adım 4: Tüm kriterlerin en kötü kritere göre tercihinin belirlenmesi

Tablo 5. Uzmanlara göre A_W vektörleri.

Tanım	K1	K2	K3	K4	K5
U1’e göre diğer kriterlerden en kötü kritere (K5) göre tercih puanı	3	9	7	5	1
U2’ye göre diğer kriterlerden en kötü kritere (K5) göre tercih puanı	9	7	5	3	1
U3’e göre diğer kriterlerden en kötü kritere (K5) göre tercih puanı	5	7	4	3	1

Adım 5: Optimum ağırlıkların bulunması ($w_1^*, w_2^*, \dots w_n^*$)

Excel üzerinden çözücü eklentisi ile Denklem (3) ve (4) ile gösterilen matematiksel model çözülerek Tablo 6'daki sonuçlar elde edilmiştir. Tablo 6'da aynı zamanda üç uzmanın görüşleri doğrultusunda elde edilen ortalama kriter ağırlıkları da sunulmuştur. 0,2302 tutarlılık endeks değeri kullanılarak Denklem (6)'de verilen tutarlılık oranı hesaplandığında tutarlılık oranı sıfıra yakın değerle elde edilmiştir.

Tablo 6. Üç uzman için hesaplanan kriter ağırlıkları ve tutarlılık oranları ile hesaplanan ortalama değerler.

Kriter Uzman	K1	K2	K3	K4	K5	ξ
U1	0,0890	0,5003	0,2077	0,1558	0,0472	0,2321
U2	0,4932	0,1554	0,2072	0,1036	0,0405	0,2639
U3	0,2632	0,4474	0,1316	0,1053	0,0526	0,2143
Ortalama	0,2818	0,3677	0,1822	0,1215	0,0468	0,2368

b) EDAS Uygulama Aşaması

EDAS yöntemi ile alternatif olarak belirlenen beyaz eşya markalarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Uygulama kapsamında, altı farklı ülkenin beyaz eşya ürünleri alternatif olarak belirlenmiştir. BWM uygulama aşamasında belirlenen kriterlerin hepsi de fayda yönlü kriterlerdir.

EDAS yöntemi çözüm adımlarının uygulama süreci aşağıda gösterilmiştir.

Adım 1: Karar matrisinin oluşturulması

Uygulama kapsamında ilk olarak, veri setinden yola çıkarak karar matrisinin oluşturulması gerekmektedir. Üç uzmanın görüşlerinin yer aldığı karar verme probleminde her ülke markasına her kriter için 1-9 arası oluşan bir ölçekte puanlar verilmiştir. Uzmanların alternatifleri 1-9 arası ölçeğe göre değerlendirmeleri neticesinde oluşan değerlerin geometrik ortalaması alınarak elde edilen başlangıç karar matrisi Tablo 7'de gösterilmiştir.

Adım 2: Ortalama çözümü belirleme

EDAS yöntemi ikinci aşamada, her bir kriter için Denklem (9)'dan yararlanarak ortalama çözüm (AV_j) belirlenir. Tablo 7'de problem için hesaplanan ortalama çözümler son satırda gösterilmektedir.

Tablo 7. Karar matrisi.

Kriterler	Satış Sonrası Hizmetler K1	Ürünün Kalitesi K2	Fiyat Uygunluğu K3	Enerji Tasarrufu K4	Marka Alışkanlığı K5
Kriter yönü	Fayda	Fayda	Fayda	Fayda	Fayda
Kriter Ağırlıkları	0,2818	0,3677	0,1822	0,1215	0,0468
Alman	8,653	8,000	5,646	7,319	7,652
Güney Kore	7,652	7,000	6,000	6,649	7,000
Çin	6,649	6,000	7,652	6,316	5,313

Türkiye	6,316	5,313	7,958	5,313	5,000
Rusya	5,313	5,000	7,319	5,313	5,646
Japonya	7,652	8,000	4,642	8,320	7,000
AV_j	7,039	6,552	6,536	6,538	6,268

Adım 3: Ortalamadan pozitif ve negatif uzaklık matrislerinin hesaplanması

Bu aşamada, ortalama çözümler kullanılarak ortalama pozitif uzaklık matrisi (PDA) ve ortalama negatif uzaklık matrisi (NDA) hesaplanır. Fayda yönlü kriterler için sırasıyla Denklem (12) ve (13) kullanılarak hesaplanan uzaklık matrisleri Tablo 8 ve Tablo 9'da gösterilmektedir.

Tablo 8. Ortalamadan Pozitif Uzaklık Matrisi.

Kriterler Menşei	Satış Sonrası Hizmetler K1	Ürünün Kalitesi K2	Fiyat Uygunluğu K3	Enerji Tasarrufu K4	Marka Alışkanlığı K5
Alman	0,2293	0,2210	0,0000	0,1193	0,2207
Güney Kore	0,0870	0,0683	0,0000	0,0170	0,1167
Çin	0,0000	0,0000	0,1707	0,0000	0,0000
Türkiye	0,0000	0,0000	0,2176	0,0000	0,0000
Rusya	0,0000	0,0000	0,1197	0,0000	0,0000
Japonya	0,0870	0,2210	0,0000	0,2725	0,1167

Tablo 9. Ortalamadan Negatif Uzaklık Matrisi.

Kriterler Menşei	Satış Sonrası Hizmetler K1	Ürünün Kalitesi K2	Fiyat Uygunluğu K3	Enerji Tasarrufu K4	Marka Alışkanlığı K5
Alman	0,0000	0,0000	0,1361	0,0000	0,0000
Güney Kore	0,0000	0,0000	0,0820	0,0000	0,0000
Çin	0,0554	0,0843	0,0000	0,0340	0,1524
Türkiye	0,1027	0,1891	0,0000	0,1874	0,2024
Rusya	0,2452	0,2369	0,0000	0,1874	0,0993
Japonya	0,0000	0,0000	0,2898	0,0000	0,0000

Adım 4: Ağırlıklı toplam uzaklık matrislerinin hesaplanması

Pozitif ve negatif uzaklık matrisleri, kriterlerin ağırlıkları ile çarpılarak ağırlıklandırılır. Her bir alternatif için, Denklem (16) ve (17) kullanılarak sırasıyla pozitif uzaklık matrisi ve negatif uzaklık matrisi için ağırlıklı toplam uzaklık matrisleri SP_i ve SN_i değerleri hesaplanır. Tablo 10'da hesaplanan değerler gösterilmektedir.

Tablo 10. SP_i ve SN_i Değerlerinin Hesaplanması

	SP_i Toplam Ağırlık	SN_i Toplam Ağırlık
Alman	0,1707	0,0248
Güney Kore	0,0572	0,0149
Çin	0,0311	0,0579
Türkiye	0,0396	0,1307

Rusya	0,0218	0,1836
Japonya	0,1443	0,0528

Adım 5: SP_i ve SN_i değerlerinin normalize edilmesi

Denklem (18) ve (19)'tan yararlanarak ağırlıklı toplam uzaklık matrisleri (SP_i ve SN_i değerleri) normalize edilir, Tablo 11'de normalize edilmiş değerler gösterilmektedir.

Tablo 11. Normalize Edilmiş NSP_i ve NSN_i Değerleri

	SP_i	SN_i	NSP_i	NSN_i
Alman	0,1707	0,0248	1	0,8649
Güney Kore	0,0572	0,0149	0,3349	0,9186
Çin	0,0311	0,0579	0,1822	0,6849
Türkiye	0,0396	0,1307	0,2322	0,2882
Rusya	0,0218	0,1836	0,1278	0,0000
Japonya	0,1443	0,0528	0,8456	0,7125
Maksimum	0,1707	0,0248	1	0,8649

Adım 6: Değerlendirme skorlarının (AS_i) hesaplanması

Son aşamada, normalize edilen SP_i ve SN_i değerleri ile Denklem (20)'den yararlanılarak her bir alternatif için değerlendirme skorları (AS_i) hesaplanır. Tablo 12'de AS_i değerleri alternatiflerin EDAS yöntemine göre sıralaması gösterilmektedir.

Tablo 12. Alternatiflerin Değerlendirme Skorlarına göre Sıralanması

	NSP_i	NSN_i	AS_i	Sıralama
Alman	1	0,8649	0,9325	1
Güney Kore	0,3349	0,9186	0,6268	3
Çin	0,1822	0,6849	0,4335	4
Türkiye	0,2322	0,2882	0,2602	5
Rusya	0,1278	0,0000	0,0639	6
Japonya	0,8456	0,7125	0,7791	2

EDAS yöntemiyle yapılan değerlendirme sonucunda, ilk üç sırada Alman, Japon ve Güney Kore menşeli beyaz eşya ürünleri tercih edilmiştir.

Sonuç

Rusya, beyaz eşya sektöründe hem geniş iç tüketim pazarı hem de çevre ülkelere olan ihracat potansiyeliyle dikkat çeken bir ülke konumundadır. Ancak 2022 yılı itibarıyla uygulanan uluslararası yaptırımlar, sektörün tedarik zincirlerini ve üretim altyapısını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu süreç, özellikle yerli üreticiler ve alternatif ihracatçı ülkeler için fırsatlar yaratırken, tüketici davranışlarını da yeniden şekillendirmiştir. Bu çalışma, Rusya beyaz eşya sektöründe farklı ülkelerin ürünlerini belirli kriterler doğrultusunda değerlendirerek, sektördeki tercih dinamiklerini belirlemeyi ve sektörde göz önünde bulundurulması gereken stratejiler açısından, yatırımcılara yön vermeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışmada, Rusya beyaz eşya sektöründe tüketiciler tarafından tercih edilen altı ülkenin ürünleri değerlendirilmiştir. Değerlendirme kapsamında Rusya beyaz eşya sektöründe teknik ve satış sonrası hizmet deneyimi olan üç uzmanın görüşlerinden yararlanılarak, tüketicilerin satın alma tercihleri incelenmiştir. Uzmanlarla yapılan görüşmeler sonucunda, satış sonrası hizmet (K1), ürün kalitesi (K2), fiyat uygunluğu (K3), enerji tasarrufu (K4) ve marka alışkanlığı (K5) olmak üzere beş kriter belirlenmiştir. Üç uzman söz konusu beş kriter için puanlamalarını vermiş ve BWM kullanılarak beş kriterin ağırlıkları hesaplanmıştır. Üç uzmanın verdiği cevaplar doğrultusunda en önemli kriter %36,8 ağırlıkla ürünün kalitesi (K2) iken, bu kriteri %28,2 ağırlıkla satış sonrası hizmetler (K1) izlemiştir. En önemsiz kriter %4,7 ağırlığa sahip marka alışkanlığı (K5) olmuştur. Üçüncü derecede önemli olan kriter %18,2 ağırlıkla fiyat uygunluğu (K3) ve dördüncü sırada %12,2 ağırlıkla enerji tasarrufu (K4) gelmiştir.

BWM ile elde edilen kriter ağırlıkları uygulamanın ikinci aşamasını oluşturan EDAS yöntemi ile alternatiflerin sıralanmasında girdi değeri olarak kullanılmıştır. Uzmanların altı alternatif için verdikleri puanlar doğrultusunda EDAS yönteminin adımları uygulanmış ve alternatifler arasından en çok tercih edilen Alman ürünleri olarak belirlenmiştir. Alman ürünlerini sırasıyla ardından Japonya ve Güney Kore ürünleri takip etmiştir. Çin, Türkiye, Rusya ise sıralamada dördüncü, beşinci ve altıncı sıralarda yer almıştır.

Çalışmanın sonuçları, Rusya beyaz eşya sektöründe tüketici tercihlerinin kalite ve satış sonrası hizmetler ve fiyat gibi kriterlerle şekillendiğini göstermektedir. Kalite açısından Alman ve Japon menşeli ürünler üst sıralarda yer alırken, yerli üretimin uluslararası rekabet gücünü artırması için teknolojik yatırımlar ve müşteri odaklı hizmetlerin önemi vurgulanmaktadır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, tüketiciye kaliteli ürün sunulması, satış sonrası hizmetlerin iyileştirilmesi ve fiyat unsurunun dikkate alınması, yerel üreticilerin beyaz eşya sektöründe ticaret ve yatırım stratejilerine yön vermesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca, bu unsurların dikkate alınması, yerli üreticilerin tüketici beklentilerini daha etkili karşılayarak pazarda rekabet avantajı elde etmesine de katkı sağlayacaktır.

Beyanname:

- 1. Etik Kurul İzni:** Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
- 2. Katkı Oranı Beyanı:** Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.
- 3. Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Declarations:

- 1. Ethics approval:** Not applicable.
- 2. Author contribution:** The author declares no one has contributed to the article.
- 3. Competing interests:** The author declares no competing interests.

KAYNAKÇA

- Aleshkov, A. V., M. V. Burik & Yu. S. Nikulina. "Strategii Rossiyskih Torgovih Setey Segmenta Bitovoy Tekniki", *Vestnik Khabarovskogo Gosudarstvennogo Universiteta Ekonomiki i Prava* 2/106 (2021): 4-19.
- Aliev, A. T., A. V. Jeltenkov & K. V. Baldin. "Problemy i potentsial razvitiya ekonomiki, promyshlennogo proizvodstva i innovatsiy v sovremennoy Rossii." *Vestnik Moskovskogo Gosudarstvennogo Oblastnogo Universiteta. Seriya: Ekonomika* 2 (2023): 48-58.
- Alpaydın, S. & Yumurtacı Aydoğmuş, H. "Analitik Hiyerarşi Prosesi ile Tedarikçi Seçimi Uygulaması," *Sayısal Yöntemlerle Tedarik Zinciri* içinde, ed. M. Gümüş & U. Aydoğmuş, 7-25. Konya: Eğitim Yayınevi, 2021.
- Aydoğmuş, U., H. Yumurtacı Aydoğmuş & Mehmet Gümüş. "Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi ile İşletmelerde ERP Seçimi: EDAS Yöntemi Uygulaması," *İşletme Biliminde Güncel Çalışmalar* içinde, ed. Ö. E. Arslan & E. Kamber, 23-35. Konya: Eğitim Yayınevi, 2022.
- Barinova, N. V., & V. R. Barinov. "Transformatsiya ekonomicheskogo povedeniya potrebiteley v tsifrovom mire." *Vestnik Rossiyskogo Ekonomicheskogo Universiteta im. G. V. Plekhanova* 17/5 (113) (2020): 169-181.
- "Bitovaya Tehnika i Elektronika (Rinok Rossii)." TADVISER. Erişim 17.12.2024. https://www.tadviser.ru/index.php/Статья:Бытовая_техника_и_электроника_%28рынок_России%29, 11.09.2024.
- Bondarenko, V. A. "Osnovnie Tendentsii Pokupatelskogo Povedeniya: Zakonomernosti i Protivorechiya, Obshchie Trendy i Rossiyskie Osobennosti." *Prakticheskiiy Marketing* 10 (2023): 16-22.
- Cherkasova, O. V., M. A. Kostyuhina & T. S. Komisarova, Isslodovanie Potrobitelskogo Sprosa Rinka Botovoy Tehniki i Elektroniki v g. Saransk, *Ekonomika i Sotsiyum* 4-5/13 (2014): 231-242.
- Gerchik, Y. V. & E. A. Danilova. "Otvietnaya Strategiya Rossiyskoy Federatsii na Antirossiyskie Zapadnie Sanktsii kak Element Gosudarstvennogo Politicheskogo Pozitsionirovaniya." *Gumanitarnie Nauki. Vestnik Finansovogo Universiteta* 13/6 (2023): 98-103.
- Guo, S. & Hui Zhao. "Fuzzy Best-Worst Multi-Criteria Decision-Making Method and Its Applications." *Knowledge-Based Systems* 121 (2017): 23-31.
- He, X., L. Li, X. Liu, Y. Wu, S. Mei & Z. Zhang. "Using Grey Relational Analysis to Analyze Influential Factor of Hand, Foot and Mouth Disease in Shenzhen." *Grey Systems: Theory and Application* 9/2 (2019): 197-206.
- Kalugin, A. D. & A. A. Dzyubanenکو. "Issledovanie Sostoyaniya Mirovogo Rinka pri Proizvodstve Bitovoy Tekhniki." *Upravlenie Ekonomikoy, Sistemami, Protsessami: Sbornik Statey V Mezhdunarodnoy Nauchnoy-Prakticheskoy Konferentsii, Penza, 15-16 Oktyabrya 2021 Goda* içinde, 120-123. Penza: Penzenskiy Gosudarstvennyy Agrarnyy Universitet, 2021.
- Kamber, E., U. Aydoğmuş, H. Yumurtacı Aydoğmuş, M. Gümüş & C. Kahraman. "Prioritization of drip-irrigation pump alternatives in agricultural applications: An integrated picture fuzzy BWM&CODAS methodology." *Applied Soft Computing* 154 (2024): 111308.

- Keshavarz Ghorabae, M., E. K. Zavadskas, L. Olfat & Z. Turskis. "Multi-Criteria Inventory Classification Using a New Method of Evaluation Based on Distance from Average Solution (EDAS)." *Informatica* 26/3 (2015): 435-451.
- Kirillova, S. V., & V. M. Evseev. "Analiz Rinka Krupnoy Bitovoy Tekhniki v Rossii." *Uralskaya Gornaya Shkola – Regionam: Materialy Mezhdunarodnoy Nauchno-Prakticheskoy Konferentsii* içinde, edited by N. G. Valiev, 526–527. Yekaterinburg: Uralskaya Gornopromyshlennaya Dekada, 2020.
- Kitaev, A. E. & I. I. Mironova "Potrebiteľskie Predpochteniya na Rossiyskom Rinke Umnih Domov: Empiricheskoe Issledovanie." *Vestnik Sankt-Peterburgskogo Universiteta Menedzhment* 18/2 (2019): 204-234.
- Klimov, K. G. "Marketing İnnovatsiy v Proizvodstve." Doctoral dissertation, Donetsk Natsionalnyy Universitet Ekonomiki i Torgovli İmeni Mikhaila Tugan-Baranovskogo, Donetsk, 2019.
- Koreckov, Y. V., V. A. Kozlov, S. L. Ozerov, V. V. Rezvova & A. Zh. Yakushev. "Sovremennye Trendy Elektronnoy Rinka Tovarov Bytovoy Tekhniki i Elektroniki." *Ekonomika i Upravlenie: Problemy, Resheniya* 3/10 (2021): 63-75.
- Lyan, Sh. "Faktori, Vliyayushchie na Protsess Prinyatiya Potrebitelem Resheniya o Vybore Magazina Bitovoy Tekhniki i Elektroniki." *Dni Nauki* içinde, 315-319. Vladivostok: DVFU, 2018.
- Nefedova, K. A., I. I. Savelev & V. E. Konyukhova. "Osobennosti Formirovaniya Loyalnosti Pokupateley Internet-Magazinov." *Industrialnaya Ekonomika* 1 (2021): 29-36.
- Nikulina, Y. S., & Burik, M. V. "Potrebiteľ'skie Predpochteniya kak Osnova dlya Razrabotki Strategicheskikh Napravleniy Razvitiya Torgovykh Setey Bytovoy Tekhniki na Rynke g. Khabarovska." *Innovatsionnoe Razvitie: Potentsial Nauki i Sovremennogo Obrazovaniya, Sbornik Statey VIII Mejdunarodnoy Naučno-Praktičeskoy Konferentsii* içinde, 119-124. Penza: Nauka i Prosveshchenie, 2020.
- Ning, B., R. Lin, G. Wei & X. Chen. "EDAS method for multiple attribute group decision making with probabilistic dual hesitant fuzzy information and its application to suppliers selection." *Technological and Economic Development of Economy* 29/2 (2023): 326-352.
- Ogorodov, V. A., D. A. Ogorodov, & T. V. Rastimeshina. "Faktory Vneshnego Vliyaniya na Povedenie Potrebiteley v Usloviyax 'Utopicheskogo' Rinka." *Ekonomicheskie i Sotsialno-Gumanitarnye Issledovaniya* 1/25 (2020): 36-45.
- Pavlovskiy, S. A. "Analiz Kachestva Bytovoy Televizionnoy Tekhniki Byudzhethnogo Segmenta." *Regional'nye Rynki Potrebiteľ'skikh Tovarov: Kachestvo, Ekologichnost', Otvetstvennost' Biznesa* içinde, 42-44. Krasnoyarsk: Sibirsky Federalny Universitet, 2023.
- Platonova, Yu. O. & L. A. Sosunova. "Raschet Indeksa Udovletvorennosti Klientov Uslugami Internet-Magazinov." *Vestnik Samarskogo Finansovo-Ekonomicheskogo Instituta* 15 (2012): 11-16.
- Poritskaya, Y. O. & A. A. Solovyova. "Perspektivi Sotrudnichestva RF s Turtsiei v Sfere Visokix Tekhnologiy." *Mezhdunarodnye Otnosheniya: Istoriya i Sovremennost'. Vektor Ekonomiki* 11 (2020): 319-325.
- Rezaei, J. "Best-Worst Multi-Criteria Decision-Making Method." *Omega* 53 (2015): 49-57.

- Rezvova, V. V. & Yu. V. Korechkov. "Sovremennyye Trendy Elektronnoy Rynka Tovarov Bytovoy Tekhniki i Elektroniki." *Impuls Organizatsionnoy Innovatsiy* 176 (2022): 176-201.
- Rjesik, K. A. "Segmentatsiya Rynka, Vybory Tselevykh Segmentov i Pozitsionirovaniye Tovara na Rynke Bitovoy Tekhniki." *BBK 65.422. Kollektiv Avtorov. Torgovlya i Rynok: Nauchnyy Zhurnal* 1/53 (2020): 84-99.
- Rjesik, K. A. "Strategiya Marketinga na Rynke Bytovoy Tekhniki." *Innovatsionnoye Razvitiye Ekonomiki* 1 (2018): 130-134.
- Rjesik, K. A. *Marketingovyye Issledovaniya na Rynke Bytovoy Tekhniki*. Dissertation for the degree of Doctor of Economics, Donetskii natsionalnyi universitet ekonomiki i torgovli im. Mihaila Tuga-Baranovskogo, Donetsk, 2021.
- "Rossiyanam dostupen assortiment bitovoy Tehniki bolsogo chisla proizvoditeley." TASS. Erişim 05.03.2024. <https://tass.ru/ekonomika/20247713>
- Rusya Federasyonu Ülke Raporu. Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. Erişim 12.12.2024. <https://ticaret.gov.tr/data/5bcc5d4813b876034cfece26/RF%20%C3%9Clke%20Raporu%202024.pdf>
- Sandli, M. H. "Analiz Tendentsiy na Rynke Bitovoy Tekhniki (za 2016-2020 gg. v Rossii)." *European Scientific Conference* içinde, 115-118, Penza: Nauka i Prosveshchenie, 2022.
- Seliverstov, Y. I. & E. N. Çijova. "Zapadnyy Sanktsiyam Rossiya Doljna Protivopostavit Importozamesenie i Innovatsii." *Vestnik Altaiskiy Akademii Ekonomiki i Prava* 5/3 (2022): 442-449.
- Seliverstova, N. S. "Strukturnyye Sdviigi v Elektronnoy Promyshlennosti Rossii." *Ekonomika Promyshlennosti/Russian Journal of Industrial Economics* 17/1 (2024): 67-75.
- Setiawansyah, S. "Combination of EDAS Method and Entropy Weighting in the Selection of the Best Customer Service." *CHAIN: Journal of Computer Technology, Computer Engineering, and Informatics* 2/3 (2024): 107-119.
- Shpak, V. V. "Formirovaniye organizatsionno-upravlencheskoy modeli realizatsii 'Strategii razvitiya elektronnoy promyshlennosti Rossiyskoy Federatsii na period do 2030 goda'" *Vestnik Chelyabinskogo Gosudarstvennogo Universiteta* 3/449 (2021): 10-23.
- Solovyeva, A. A. & V. K. Denisov. Issledovanie Otnosheniya Potrebitelyey k Osushestvleniyu Onlayn Pokupok," *Vserossiyskaya Nauchnaya Konferentsiya Molodykh Issledovateley s Mejdunarodnym Uchastiem, Posvyashchennaya Yubileynomu Godu v FGBOU VO «RSU im. AN Kosygina «Ekonomika Segodnya: Sovremennoye Sostoyaniye i Perspektivy Razvitiya» (Vektor-2020)* içinde, 77-81. 2020.
- Tsvetkov, M. A. & I. Y. Tsvetkova. "Osobennosti Ispol'zovaniya Potrebitelyami Elektronnykh Uslug v Protsesse Soversheniya Onlayn Pokupok Bitovoy i Tsifrovoy Tehniki." *Aktual'nyye problemy upravleniya: Sbornik nauchnykh statey po itogam VIII Vserossiyskoy nauchno-prakticheskoy konferentsii «Aktual'nyye problemy upravleniya» (16 noyabrya 2021 g.)* içinde, edited by S. N. Yashin & S. A. Borisov, 137-143. Nizhniy Novgorod: Elektronnoye izdanie, 2021.
- Więckowski, J., P. Gajewski, K. Swańdek & W. Sańabun. "Application of Copras, Promethee, and Edas Methods in Sustainable Energy Development: A Comparative Study Case." *Procedia Computer Science* 246 (2024): 5428-5438.

- Zavadskas, E. K., & Z. Turskis. "Multiple Criteria Decision Making (MCDM) Methods in Economics: An Overview." *Technological and Economic Development of Economy* 17/2 (2011): 397-427.
- Zolfani, S. H. & P. Chatterjee. "Comparative evaluation of sustainable design based on Step-Wise Weight Assessment Ratio Analysis (SWARA) and Best Worst Method (BWM) methods: a perspective on household furnishing materials." *Symmetry* 11/74 (2019): 1-33.
- Zuev, V. N., E. Y. Ostrovskaya & V. A. Levchenko. "Rol Turtsii i Kitaya v Sisteme Vneshneekonomicheskikh Prioritetov Rossii v Usloviyakh Sanktsiy," *Vestnik Mezhdunarodnykh Organizatsiy: Obrazovanie, Nauka, Novaya Ekonomika* 19/1 (2024): 149-175.

ЗНАЧИМОСТЬ АВТОРСКОЙ ПУНКТУАЦИИ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ Б. ЗАЙЦЕВА

 Larisa ZAKHAROVA^a

Аннотация

Статья посвящена исследованию особенностей авторской пунктуации в произведениях представителя русской классической литературы первой половины 20-го века Б. Зайцева (1881-1972) как средства создания индивидуального стиля писателя. Под авторской пунктуацией понимается такое употребление знаков препинания мастерами слова, которое не совпадает с описанными в грамматиках правилами, но является стилистическим приемом, создающим определенные смыслы и оказывающим эмоциональное воздействие на читателя. Анализ знаков препинания в работе опирается на три принципа русской пунктуации: грамматический, семантический и психологический. Цель исследования достигнута в результате применения метода сплошной выборки примеров из текстов рассказов, повестей и романов писателя, созданных в разные годы. Их изучение на соответствие существующим правилам синтаксиса проведено методом пунктуационного анализа. Синтагматический анализ позволил определить особенности интонационной характеристики каждого знака препинания, описанные в лингвистических трудах и работах по актерскому мастерству. Методом коммуникативно-синтаксического анализа выявлена роль знаков препинания в выделении актуальной информации высказываний. Для изложения результатов исследования использован описательный метод. На основе исследования примеров из произведений Б. Зайцева выявлены характерные черты своеобразной пунктуационной системы, такие как частое использование тире вместо запятой, в качестве второго дополнительного (наряду с запятой) и авторского знака, постановка которого не предусмотрена грамматикой. Автор также активно пользуется запятой вместо другого знака (точки с запятой) или там, где ее не должно быть. Выявлено несколько случаев нетрадиционного употребления точки с запятой. Исследование показало, что постановка данных знаков в разных контекстах и типах предложений используется писателем в качестве интонационно-ритмического средства передачи повышения тона, пауз ожидания и усиления словесного ударения, а также для выделения семантически значимых членов – рем (сказуемых, дополнений, обстоятельств), актуального членения, логического ударения, синтагматического членения высказывания, создания определенного ритма и темпа повествования.

Ключевые слова: Русская литература, интонация, пауза, Зайцев, знаки препинания.

^a Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Beykent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Rusça Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, İstanbul/Türkiye, laryszakharova@beykent.edu.tr

B. ZAYTSEV'İN ESERLERİNDE ÖZGÜN NOKTALAMA İŞARETLERİNİN ÖNEMİ

Öz

Bu çalışmada, 20. yy ilk yarısında klasik Rus edebiyatı temsilcilerden B. Zaytsev'in (1881-1972) özgün bir yazı tarzı oluşturma aracı olarak eserlerinde kullandığı noktalama işaretlerinin özelliklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Yazarın noktalama işaretlerini kullanım anlayışı, dilbilgisinde belirtilen kurallarla örtüşmeyen ancak belirli özel anlamlar ifade ederek okuyucu üzerinde duygusal bir etki yaratan özel bir tarza sahiptir. Bu bağlamda Rusça noktalama işaretlerinin incelenmesi, dilbilgisel, anlamsal ve psikolojik olarak üç farklı ilke üzerine temellendirilmiştir. Çalışmanın amacı doğrultusunda yazarın farklı yıllarda yazmış olduğu hikâyeleri, uzun öyküleri ve romanları incelenerek bütünsel örnekler seçilmiştir. Söz konusu örneklerin incelenmesinde noktalama işareti analiz yöntemi kullanılmıştır. Dilbilim ve oyunculuk sanatı çalışmalarında tanımlanan sözdizimsel (sentagmatik) analiz yöntemiyle eserlerdeki her bir noktalama işaretinin sahip olduğu özel tonlama özelliklerinin belirlenmesi sağlanmıştır. Bir diğer yöntem olan noktalama işaretlerinin sözdizimsel özelliklerinin bağlam incelenmesi ile noktalama işaretlerinin cümlelerdeki önemli bilgileri vurgulamadaki rolü ortaya çıkarılarak elde edilen sonuçlar betimleyici bir yöntemle sunulmuştur. Zaytsev'in eserlerinden alınan örnekler üzerinden yapılan incelemelerde, yazara özgü noktalama sisteminin özellikleri ortaya çıkarılmıştır. Yazarın, dilbilgisi kurallarının dışına çıkarak virgül yerine sıklıkla kısa çizgiyi veya ek bir noktalama işareti olarak virgülle birlikte kısa çizgiyi tercih ettiği görülmektedir. Buna ek olarak yazar, kullanılması gerekli görülmeyen yerlerde noktalı virgül yerine sadece virgül işaretini yoğun bir şekilde kullanmıştır. Noktalı virgüllerin kural dışı kullanımına dair birkaç örnek tespit edilmiştir. Çalışma, noktalama işaretlerinin farklı bağlamlar ve cümle türlerinde kullanımının, tonlama, anlamlı duraklama ve vurgu gibi ezgisel ritmik bir araç olarak işlev gördüğünü ortaya koymuştur. Ayrıca, anlamsal açıdan önemli cümle öğelerinin (yüklem, nesne, zarf tümleci) vurgulanmasını, işlevsel bölünmeyi, mantıksal vurguyu, cümlelerin sentagmatik bölünmesini ve anlatının belirli bir ritim ve tempo kazanmasını sağladığı belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Rus edebiyatı, tonlama, duraklama, Zaytsev, noktalama işaretleri.

THE IMPORTANCE OF AUTHOR'S PUNCTUATION IN B. ZAITSEV'S WORKS

Abstract

The article presents a comprehensive analysis of author's punctuation in the works of B. Zaitsev (1881-1972), a writer of Russian classical literature of the first half of the 20th century. This analysis aims to demonstrate how author's punctuation serves as a tool for creating an individual style. The term 'author's punctuation' refers to punctuation used intentionally by famous writers, which differs from that described in grammars. It is a stylistic technique that creates specific meanings and emotional impact on the reader. The analysis of punctuation marks in the article was based on three principles of Russian punctuation: grammatical, semantic and psychological. The research method entailed reading stories and novels by different writers from different years. The punctuation analysis ensured the work adhered to current syntax rules. Syntagmatic analysis revealed the features of intonation that

characterise each punctuation mark, as described in linguistic works and studies of actors' skills. The communicative-syntactic analysis helped identify the role of punctuation marks in emphasising important information in utterances, and the results of the analyses are presented using a descriptive method. The study of examples from B. Zaitsev's works revealed the characteristic features of a peculiar punctuation system, such as the frequent use of the dash instead of the comma, as a second additional (along with the comma) and author's sign, the putting of which is not regulated by grammar. The author also uses the comma extensively in place of another mark (semicolon) or where it is not needed. We have identified several cases of unusual use of semicolons. Our analysis shows that these marks are used in different contexts and types of sentences as an intonation-rhythmic tool. They create an increase in tone, pauses of expectation and increased word emphasis. They also highlight semantically significant remes (predicate, complements, circumstances), the functional perspective, logical emphasis, syntagmatic segmentation of the sentence and create a specific rhythm and tempo of the narrative.

Keywords: Russian literature, intonation, pauses, Zaitsev, punctuation marks.

Введение

Чтение художественного произведения процесс творческий. Он невозможен без участия мыслящей личности читателя, вникающей во все детали употребления языковых средств. К таким средствам русского языка можно отнести и особенности расстановки автором знаков препинания как сигналов, акцентирующих определенные оттенки смысла. Используемые автором знаки препинания вне существующих общепринятых пунктуационных правил, наряду с другими языковыми средствами, являются ключом к пониманию его языковой личности. Описание же функций этих средств позволяет проникнуть в идеостиль мастера слова.

Целью настоящей работы является выявление случаев авторского употребления знаков препинания, а также определение наиболее частотных из них в произведениях писателя-эмигранта начала 20-го века Б. Зайцева.

Актуальность нашего исследования объясняется отсутствием работ, анализирующих творчество писателя с данной точки зрения, его вклад в развитие пунктуационных норм и экспрессивных средств русского литературного языка.

Материал для анализа был собран из рассказов «Мгла» (1904), «Миф» (1906), «Земная печаль» (1915), «Душа» (1917), «Белый свет» (1921), «Новый день» (1921), повестей «Анна» (1929), «Маша» (1916), «Авдотья-смерть» (1927), романов «Золотой узор» (1925), «Путешествия Глеба» (1937-52), «Чехов. Добавления и заметки» (1954) методом сплошной выборки, который предполагает полное и последовательное чтение источников. Исследование отобранных примеров с целью установления их соответствия нормативной пунктуации и выявления особенностей авторского употребления знаков препинания проводилось методом пунктуационного анализа. Наиболее показательные случаи были рассмотрены с использованием синтагматического анализа, направленного на определение

минимальных отрезков текста - синтагм, выражающих законченное смысловое целое и совпадающих с дыхательной группой, не предполагающей внутри пауз.¹ Кроме того, в работе активно применялся коммуникативно-синтаксический анализ, позволяющий установить актуальное членение рассматриваемых высказываний. Полученные наблюдения были изложены с опорой на описательный метод.

Темой нашей работы является исследование авторской пунктуации в произведениях писателя русского зарубежья Б. Зайцева, жившего до 1918 года в России, а после обосновавшегося во Франции. Так как период творчества Б. Зайцева приходится на конец 19-го – середину 20-го веков, возникает необходимость опираться на филологические труды, фиксирующие нормы пунктуации того времени. Именно в этот период продолжалось формирование современного русского литературного языка, чему способствовало активное развитие художественной и научной литературы. И Б. Зайцев, подобно другим мастерам слова, внёс свой вклад в его формирование, поскольку каждый творец, каждая языковая личность, впитывая достижения предыдущих эпох, всегда вносит свое видение и оперирует своими средствами в синтаксисе. Поэтому в современной лингвистике существует понятие «авторской пунктуации», то есть такого намеренного употребления средств пунктуации, которое не совпадает с описанными в грамматиках правилами; «пунктуация, не соответствующая правилам, но оправданная стилем, жанром, контекстом – всеми особенностями произведения».² Кроме лексических, словообразовательных, грамматических, синтаксических единиц автор художественного произведения может использовать особую пунктуацию в качестве выразительного средства. Функции этих средств установлены нами в процессе анализа и описаны в основной части работы.

1) Обзор литературы

В каждую эпоху развития русского языка возникали свои особенности создания письменных текстов, правила расстановки знаков препинания, употребление которых формировало нормы пунктуации. Обратившись к истории развития русской письменности, можно убедиться в том, что еще в рукописных официальных источниках встречаются некоторые из знаков препинания. Так в «Русской Правде», а именно в ее первом и самом древнем списке «Краткой правде» (начало 12-го века), употребляются запятая и точка, функциями которых было членение текста на части и отделение слов друг от друга, так как последние записывались слитно. Кроме того, точки использовались для выделения различных имен собственных, включая и названия географических объектов.³ Значительный импульс в развитии правил пунктуации в русском языке дало открытие типографии И. Федоровым в середине 16-го века, ознаменовавшее начало книгопечатания. К этому времени создание письменных текстов стало

¹ L. V. Şerba, *Fonetika frantsuzskogo yazıka* (Moskva: Vısşaya şkola, 1963), 86.

² D. E. Rozental', *Spravočnik po russkomu yazıku: orfografiya i punktuatsiya* (Moskva: Oniks, 2008), 571.

³ M. N. Tihomirov, *Posobiye dlya izučeniya russkoy pravdı* (Moskva: Izdatel'stvo Vjskovskogo universiteta, 1953), 28.

более актуальным в Московской Руси по сравнению с эпохой рукописей. В этот период развития русского языка слова уже начинают писаться раздельно, поэтому знаки препинания начинают приобретать иные функции. Так как подробное рассмотрение истории становления русской пунктуации не входит в задачи настоящей работы, мы лишь перечислим источники, посвященные данной теме. Процесс перехода знаков препинания от разделительных к интонационным фиксируется в филологических трудах, грамматиках Лаврентия Зизания (1596), Мелетия Смотрицкого (1619), Максима Грека (1782), труде И. В. Ягича «Рассуждение старины о церковно-славянском языке» (1885). С 18-го века в России появляется светское искусство и литература, которые параллельно с развитием разных стилей речи, вносят свои коррективы в письменную речь, а также способствуют возникновению новых знаков препинания и норм их употребления. В этот период активно развивается наука и зарождается учение о синтаксисе и пунктуации в трудах М. Ломоносова (1757), А. Барсова (1788), Е. Филомафитского (1822), Н. Греча (1827), Ф. Буслаева (1858), Я. Грота (1885) и других. И только к середине 20-го столетия были разработаны нормы современного русского литературного языка, в том числе и в области пунктуации «Правила единой орфографии и пунктуации с приложением краткого словаря» (1940), «Правила русской орфографии и пунктуации» (1956).

Итак, если в первых письменных источниках использовались лишь точки для разграничения слов и предложений, то с развитием русского литературного языка возникла необходимость в более сложной системе знаков препинания, функции которых стали описываться в грамматических исследованиях на основе трех принципов. Иными словами, в разные исторические периоды при постановке пунктуационных знаков в русском языке учитывались различные факторы, о чем еще в 1757 году писал М. В. Ломоносов. Он считал, что определяющими являются смысловой и формально грамматический принципы: «строчные знаки ставятся по силе разума и по его расположению и союзам».⁴ Начиная с 19-го века с работ Я. К. Грота и по сегодняшний день многие исследователи разных направлений считают главенствующим из них грамматический, или синтаксический, который учитывает структуру предложения и размещение его членов, а также отражается в своде правил пунктуации.

Немаловажным фактором является и смысловой, впервые заявленный в уже упомянутом труде М. В. Ломоносова и развитый Н. И. Гречем, Р. И. Буслаевым и другими. Это значит, что при постановке знаков препинания наиболее важным является выражение смысла, что может вносить свои коррективы в членение предложения. Эти два подхода явились основой для современной общепринятой системы правил пунктуации, описанной в «Правилах русской орфографии и пунктуации» (1956). Согласно этим подходам, назначение знаков препинания заключается в том, чтобы, учитывая смысл, отделять предложения друг от друга,

⁴ М. В. Ломоносов, *Polnoye sobraniye sochineniy, Trudi po filologii (1739--1758 гг.)*, Том 7 (Moskva – Leningrad: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 1952), 437.

разделять члены простого и части сложного предложения, а также выделять различные конструкции и слова, не связанные с другими членами предложения.

Немалую роль в пунктуации играет актуальное членение. Если оно соответствует синтаксическому членению, тогда соблюдается рассматриваемый подход к обособлению синтаксических единиц. Автор художественного произведения обладает определенной свободой, и поэтому может расставлять знаки препинания в зависимости от своего творческого замысла: разделять простое предложение на два, делая его сложным с двумя неполными частями, а также выделять обстоятельства и определения. Все это не выходит за пределы описанных нормативных правил. Кроме того, важным фактором расстановки знаков препинания в работах исследователей «психологического направления» наряду с грамматическим признаны ритмика и интонация высказывания,⁵ которые имеют большое значение в разговорной речи и художественных произведениях. Именно интонация является средством выражения синтагматического и актуального членения высказывания в устной речи, тогда как ее особенности автор художественного произведения может передать с помощью изменения порядка слов, а также прибегнуть к нетрадиционной постановке пунктуационных знаков. Это зависит от содержания высказывания и коммуникативной цели, с которой оно строится. Синтагматическое членение не всегда соответствует синтаксической структуре предложения, оно скорее выражает нюансы его содержания. Правильное чтение с учетом знаков препинания является крайне важным для обучения актерской профессии: «в то время как логическая пауза механически формирует такты, целые фразы и тем помогает выяснять их смысл, психологическая пауза дает жизнь этой мысли, фразе и такту, стараясь передать их подтекст».⁶ Таким образом, в нашей работе при анализе фактического материала мы будем учитывать все три аспекта, влияющие на выбор и постановку знаков препинания в перечисленных произведениях Б. Зайцева.

О расхождении между нормативными правилами пунктуации и авторским употреблением знаков препинания в произведениях Б. Зайцева упоминают издатели всех его книг, сознательно сохранившие эту особенность его текстов.⁷ В ходе анализа было установлено, что наиболее частотным знаком препинания, употребляемым Б. Зайцевым с отклонением от нормативных правил, является тире. На его частое и немотивированное употребление в художественных текстах 19-го-20-го века указывали многие исследователи и авторы, такие как И. С. Тургенев, А. П. Чехов, К. А. Чуковский, Н. И. Греч, И.А. Бодуэн де Куртенэ, Л. В. Щерба. Однако факт остается фактом: тире часто встречается у Н. М. Карамзина, М. А. Горького, М. И. Цветаевой, Е. И. Замятина, А. А. Блока и других.

⁵ А. М. Пешковский, *Russkiy sintaksis v naučnom osveščenii* (Moskva: Yaziki slavyanskoy kul'turi, 2001), 420; Šerba, *Fonetika frantsuzskogo yazika*, 124.

⁶ К. S. Stanislavskiy, *Sobraniye sočineniy v vos'mi tomah*, Tom 3 (Moskva: Gosudarstvennoye izdatel'stvo Iskusstvo, 1954), 87.

⁷ B. Zaytsev, *Sobraniye sočineniy*. Tom 1 (Moskva: Russkaya kniga, 1999), 4.

2) Исследование

2.1) Тире

Каждый знак препинания, кроме правил постановки, имеет определенную интонацию, которая важна при чтении и анализе письменного текста. Ее особенности описаны А. М. Пешковским, выделяющим читаемое и нечитаемое тире, что зависит от его функции. К первому типу исследователь относит грамматически неопределенные случаи выделения с помощью тире весомости идущего за ним слова. При его чтении необходимо «сильное повышение голоса перед знаком, затем необычно продолжительная пауза и в конце – особо энергичный приступ к тому, что следует за ней».⁸

Б. Зайцев, как показывает исследование, часто и во многих случаях оправданно употреблял тире. К таким примерам можно отнести выделение уточняющих членов, приложений, создание особого ударения на обобщающем слове, между частями бессоюзного сложного предложения с различными значениями и т.д.

«Пеллагею мало это улыбалось, но нельзя было ослушаться отца, человека серьезного, даже глубокомысленного, талантливого столяра – и временами – запойного безумца.», «Именно поэтому Николай Степаныч сопротивлялся; его задевало, что приехал гвардеец, и учит его хозяйству, – его, Андреева, который полжизни делал по-своему.», «Он, казалось, никого не боялся – ни уважавшего его Николая Степаныча, ни барыни, ни старого приказчика Федотыча, который летом целые дни разъезжал верхом на белой кобыле, такой же старой, как он сам».⁹

2.1.1) Тире вместо других знаков препинания

В произведениях Б. Зайцева разных лет нами найдены случаи постановки тире в простом и сложном предложении вместо запятой.

2.1.1.1) Выделение вводных слов

Обычно Б. Зайцев выделяет вводные слова запятой, в отличие от вводных предложений, как это предписано правилами пунктуации.¹⁰ В таком случае грамматикой рекомендуется прочитывание вводного слова с понижением тона и в ускоренном темпе,¹¹ что создает эффект попутного замечания, незначительности. Иное дело, когда Б. Зайцев прибегает к помощи тире вместо запятой: «Я, во-первых, никогда не напивался, хотя пил и много. Второе – женщины меня любили не за деньги.»,¹² «Лев что-то вздыхал, соображал, и мнения своего не изменил; возможно – так и не собрался бы отдать ее в школу, если бы не напомнил Николай Степаныч

⁸ А. М. Пешковский, *Школьная и научная грамматика, Опыт применения научно-грамматических принципов к школьной грамматике* (Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство министерства просвещения РСФСР, 1959), 116.

⁹ Зайцев, *Собрание сочинений*, Том 2, 147, 136, 143.

¹⁰ N. S. Valgina i dr., *Правила русской орфографии и пунктуации. Полный академический справочник* (Москва: АСТ, 2009), 261.

¹¹ Ye. A. Brizgunova, *Практическая фонетика и интонация русского языка* (Москва: Издательство Московского университета, 1963), 217.

¹² Зайцев, *Собрание сочинений*, Том 3, 382.

– он опекал эту школу.»,¹³ «Вряд ли, однако, оставил он медицину (как профессию) из-за таких вещей. *Вернее* – из-за того, что сидевшее в нем писательство было сильнее». ¹⁴ и др.

При этом вводное слово получает новое звучание, выделяясь в качестве отдельной синтагмы благодаря повышению интонации перед тире. А длительная психологическая пауза позволяет слушателю не только подготовиться к восприятию главной информации после нее, но и четко выделить вводное слово в качестве темы высказывания.

2.1.1.2) Выделение сравнительных оборотов

Встречается у Б. Зайцева тире вместо запятой при выделении сравнительного оборота:

«Томы все одинаковые, число же рассказов по годам падает – как температура у больного: 52, потом 43, 38, 30, в последнем томе 10.»,¹⁵ «Хорошо ей говорить, а даже в жаркий день июньский вовсе не приятно, холодно и раздражительно, когда с немецкой аккуратностью льют тебе на плечи, сквозь носик с ситечком, прохладнейший дождь – точно ты редиска или огурец в парнике.», «Зимой Пермяков мало работал – как и вообще все в деревне.», «Следующий, и еще ряд дней, пока лежала, у меня было легкое, светлое настроение – как после трудного, но выигранного дела.» «Казалось мне особенным сегодня все – будто в свету». ¹⁶

В данных примерах автор употребляет тире с коммуникативной целью в качестве показателя логического ударения на второй реме. Таким образом, автор достигает выделения как первой ремы с помощью повышения тона, так и центра второй ремы высказываний с помощью паузы тире и интонационного оформления сравнительного союза с дальнейшим понижением тона для создания логического ударения путем удлинения ударения слов: *все, температура, редиска или огурец, трудного, но выигранного, в свету*. Причем последняя рема, выраженная сравнительным оборотом, оказывается наиболее значимой по смыслу именно благодаря тире.

2.1.1.3) Тире вместо запятой в сложносочиненном предложении

Согласно правилам, тире может разделять части сложносочиненного предложения при резком противопоставлении, то есть его постановка зависит от смыслового фактора.¹⁷ Однако в произведениях Б. Зайцева нам встретились такие случаи: «У меня хоть сердце и шибко билось – *даже* я вспотела, но все видела.»,¹⁸ «Он шаркнул ножкой, поцеловал ручку, вдохнул слабый запах духов – а затем она удалилась на свой Синай, как некое загадочное божество». ¹⁹

¹³ Zaytsev, *Sobraniye sochineniy*, Tom 2, 130.

¹⁴ Zaytsev, *Sobraniye sochineniy*, Tom 5, 357.

¹⁵ Zaytsev, *Sobraniye sochineniy*, Tom 5, 357.

¹⁶ Zaytsev, *Sobraniye sochineniy*, Tom 4, 139, 35, 55.

¹⁷ Valgina, *Pravila russkoy orfografii i punktuatsii. Polniy akademicheskiy spravochnik*, 283.

¹⁸ Zaytsev, *Sobraniye sochineniy*, Tom 2, 44.

¹⁹ Zaytsev, *Sobraniye sochineniy*, Tom 4, 38.

Здесь пауза тире, подобно членам однородного ряда, выделяет наиболее значительную по смыслу вторую часть сложносочиненного предложения с союзом *даже*. При постановке запятой с ее краткой остановкой первая часть прочитывалась бы с интонацией завершенной мысли,²⁰ то есть без повышения тона перед ней, а вторая также представляла бы собой очередной отрезок законченной информации без всякой экспрессии. Постановка тире способствует тому, что первое предложение прочитывается с повышением тона к концу и следующей за ним длительной паузой, указывающей значимость в смысловом плане второго предложения. При этом наблюдается усиление длительности словесного ударения сказуемого *вспотела* и *удалилась*, за которыми следует интонация законченности, то есть понижения тона.

2.1.1.4) Тире вместо запятой в сложноподчиненном предложении

В произведениях Б. Зайцева тире также встречается вместо запятой и между частями сложноподчиненного предложения: «Так именно он и поступил – как в подобных случаях поступают завоеватели всех стран и всевозможных положений: швырнул обрезком дощечки, и попал очень ловко, именно куда и целил»,²¹ «Но видно было – что это безразлично».²²

В данных предложениях роль тире разделительная. Однако в главной части первого примера с придаточным образа действия «Так именно он и поступил» автор изменяет порядок слов, смещая фразовое ударение в начало высказывания вслед за указательным словом *так* и употребляя частицу *именно* не перед выделяемым словом *так*, а после и выделяя его дополнительной экспрессией. Это способствует изменению интонационной конструкции главного предложения, которая при нейтральном порядке слов *он именно так и поступил/ он и поступил именно так* имеет интонацию незаконченности и связывает главное с придаточным. В экспрессивном варианте высказывания интонация с понижением тона после указательного слова *так* волнообразно повышается перед тире. Поэтому тире в данном экспрессивном высказывании способствует выделению именно придаточной части. Теперь его следует прочитывать медленно, без пояснительной интонации второстепенности, логически выделяя ремю.

2.1.2) Тире, употребляемое наряду с другим знаком препинания

2.1.2.1) Выделение ремы

Тире с запятой у Б. Зайцева может встречаться при выделении обстоятельств: «Анне Сергеевне также надлежало приходить иногда из Лыскова, – *лучше всего, по воскресеньям, к обеду*, и оставаться на весь вечер».²³ Правила обособления в данном случае носят более рекомендательный, нежели обязательный характер: «Обстоятельства, выраженные существительными, могут выделяться тире, если имеется потребность в особом подчеркивании таких

²⁰ Brizgunova, *Praktičeskaya fonetika i intonatsiya russkogo yazıka*, 198.

²¹ Zaytsev, *Sobraniye sočineniy*, Tom 2, 141.

²² Zaytsev, *Sobraniye sočineniy*, Tom 3, 61.

²³ Zaytsev, *Sobraniye sočineniy*, Tom 2, 135.

обстоятельств».²⁴ Однако такое обстоятельство должно находиться либо в конце предложения, тогда тире ставится перед ним, либо в середине с обособлением с двух сторон. Запятая перед обстоятельством сигнализирует о незаконченности группы сказуемого, к которому оно относится, и сообщает ему интонацию пояснения. Поэтому прочитывать обособленное только запятыми обстоятельство следует в ускоренном темпе с повышением тона к концу на однородных членах *по воскресеньям* и *к обеду*. Тире же, благодаря своей длительной паузе, выступает в качестве средства выделения казалось бы дополнительной информации. Являясь отдельной синтагмой, обстоятельство времени, с предшествующим тире, в смысловом отношении получает особый статус, становится логическим центром высказывания, его второй ремой. Отсюда меняется и интонационный рисунок фразы: обособленное обстоятельство в таком случае прочитывается с повышением тона в начале и понижением его в конце *лучше всего, по воскресеньям, к обеду*.

Другой случай выделения рематической части нами обнаружен в сложном синтаксическом высказывании. Так, в качестве второго, не предусмотренного правилами пунктуации тире после запятой, отделяющей конец придаточного определительного и продолжение главного, можно рассмотреть на примере: «Понимала ли Матрена, что эти спокойные люди, которых она нередко видела, которые ей ничего дурного не делали, как и она им, – *идут ее убивать?*».²⁵ Анализ коммуникативного членения сложной синтаксической конструкции с цепной связью и включенными в главное придаточными определительными, а также последовавшим за ними сравнительным оборотом, убеждает в том, что тире указывает границу между осложненной темой и ремой главного предложения *эти спокойные люди ... – идут ее убивать*. Кроме того, долгий интервал тире используется в качестве выделения семантического контраста между темой и ремой.

2.1.2.2) Выделение приложений

Наряду с запятыми, распространенные приложения могут выделяться тире. У Б. Зайцева нами обнаружен также двойной знак (запятая и тире) перед нераспространенным приложением и только одна запятая после него: «Коссович, – *в мундире, красивый, холеный*, приехал в такое время, когда Николай Степаныч еще долеживал свое дневное отдохновение, и когда вовсе не полагались гости».²⁶ Согласно правилам пунктуации, приложение может выделяться тире только с одной стороны в случае его зависимости от одного из однородных членов, если по условиям контекста после приложения стоит запятая или приложение имеет более конкретное значение в сравнении со значением определяемого слова.²⁷ В рассматриваемом примере нет вышеуказанных условий; тире в качестве авторского знака не столько дополняет запятую, сколько создает незапланированную синтаксической структурой паузу, за которой следует

²⁴ Valgina, *Pravila russkoy orfografii i punktuatsii, Polniy akademičeskij spravočnik*, 248.

²⁵ Zaytsev, *Sobraniye sočineniy*, Tom 3, 379.

²⁶ Zaytsev, *Sobraniye sočineniy*, Tom 2, 137.

²⁷ Valgina, *Pravila russkoy orfografii i punktuatsii, Polniy akademičeskij spravočnik*, 243.

повышение тона и подчеркивание приложений, составляющих тему высказывания, так как они оказываются более значимыми по содержанию, нежели само подлежащее.

2.1.3) Тире как авторский знак

Наиболее показательной, с точки зрения индивидуальной передачи смысла, связанной с особой интонацией чтения, у Б. Зайцева является постановка знаков, где, согласно грамматическому принципу, этого не требуется. И как показывает анализ, тире так же, как и в сочетании с запятой, является коммуникативным средством выделения актуальной информации высказывания, выраженной разными членами.

2.1.3.1) Тире между главными членами предложения

Тире между подлежащим и сказуемым в следующем предложении противоречит правилам постановки знаков препинания, так как простое глагольное сказуемое не нуждается в обособлении. Однако автор использует знак тире с интонационно-коммуникативной целью: «Так он к делам пристрастился, что и у Яра, и на бегах, и в разных других значных московских местах стал своим человеком... И в три-четыре года, под такие-то романсы все его деньжонки, и коровы, и завод – *и ухнули*». ²⁸ В данном предложении *и* между тире и глаголом *ухнули* является, по классификации В. В. Виноградова, усилительной частицей, выделяющей слово и находящейся перед или после него. ²⁹ В рассматриваемом примере частица *и* придает ему разговорность, но именно благодаря длительной паузе тире Б. Зайцев показывает, что прерывается восходящая интонация, сопровождающая каждый из однородных членов с повторяющимися союзами *и*. ³⁰ Постановка двоеточия или точки с запятой в данном случае была бы алогичной, а запятая лишь интонационно включила бы сказуемое в ряд однородных подлежащих. Частицу *и* при этом пришлось бы воспринимать в качестве последнего повторяющегося союза. Поэтому, употребляя тире со свойственной ему длительной паузой и ожиданием необычного, Б. Зайцев предупреждает о том, что данная заключительная рематическая синтагма должна начинаться с резко восходящей и постепенно спадающей интонацией на сказуемом-реме, обозначая результат всего, сказанного выше.

Встречается в произведениях Б. Зайцева также тире между подлежащим и сказуемым и без частиц: «Главнейших посетителей у меня было здесь двое. *Маркуша – приходил* по средам, всегда все путал.», «В окне чернели липы, а над ними и сквозь них, туманно розовая, *медленно клубилось, сладко в небе таяло – спокойное, величественное зарево*». ³¹ В отличие от рассмотренного выше примера, где частица усиливает выделение ремы как логического центра высказывания, в данных примерах интонация более спокойная, но характеризуется легким повышением

²⁸ Zaytsev, *Sobraniye sochineniy*, Tom 3, 382.

²⁹ V. V. Vinogradov, *Russkiy yazık: Grammatičeskoye učenije o slove* (Moskva: Russkiy yazık, 2001), 673.

³⁰ Peškovskiy, *Russkiy sintaksis v naučnom osveščenii*, 443.

³¹ Zaytsev, *Sobraniye sochineniy*, Tom 3, 32.

голоса на слове перед тире, являющемся темой (*Маркуша, таяло*) и довольно долгой паузой, цель которой дополнительно выделить семантический центр высказывания и создать плавный, содержательно поддерживаемый мелодичный переход от темы к реме.

Аналогичную интонационно-выделительную функцию тире можно наблюдать и в предложении: «Хочешь не хочешь, ее примешь. Я – уж принял».³² Без тире данное высказывание вследствие того, что подлежащее выражено личным местоимением, является нерасчлененным и с точки зрения интонации односинтагменным. В таком случае при его чтении не допускается пауз. Но постановка тире меняет интонацию всего высказывания: оно приобретает расчлененный характер с четко очерченной восходящей интонацией подлежащего-темы, которая приобретает контрастирующий с содержанием ремы оттенок. За ней следует длительная пауза, которая готовит читателя к восприятию наиболее главного в высказывании. А конец этой паузы совпадает с повышением тона на частице *уж* и резким падением на ударном слоге сказуемого *принял*. При этом рема приобретает оттенок результативности, вывода из сказанного в предыдущем высказывании.

2.1.3.2) Тире между частями сложного сказуемого

Особым случаем обозначения на письме центра логического ударения в высказывании: «Собственно, она думала, что *удержать-то* – и от вина, и от чего другого можно, но надо при нем находиться. Быть его женой, подругой...»³³ является тире. Этот знак сигнализирует о необходимости долгой паузы в конце синтагмы, которая сопровождается резким повышением тона на главной части сказуемого *удержать*. Кроме того, Б. Зайцев усиливает интонационный эффект с помощью выделительной частицы *то*, употребляемой для стилизации разговорной речи в размышлении героини. И третьим средством экспрессии является инверсия инфинитивной части сказуемого *удержать-то* по отношению к вспомогательной *можно* и вынесение ее в начало придаточного предложения. Таким образом, благодаря трем перечисленным приемам, автор экспрессивно окрашивает логическим ударением глагольную часть сложного сказуемого.

2.1.3.3) Тире для выделения дополнения-ремы

Аналогичную рассмотренным примерам функцию играет выделение прямого дополнения в форме винительного падежа в качестве второй ремы: «Вернувшись в Москву, Чехов засел в своем Кудрине, в кабинете с окном в палисадник, занесенный снегом, и стал писать – теперь прямо *противоположное* “Иванову”...», «Но сам Чехов воспринимал иначе. “Премия для меня, конечно, счастье, если бы я сказал, что она не волнует меня, то солгал бы”. Правда, он пишет это тому Григоровичу, который “горой стоял за него в Академии” – письмо *благодарственное*».³⁴ Длительная пауза тире подчеркивает не только

³² Zaytsev, *Sobraniye sochineniy*, Tom 2, 336.

³³ Zaytsev, *Sobraniye sochineniy*, Tom 3, 378.

³⁴ Zaytsev, *Sobraniye sochineniy*, Tom 2, 365, 360.

содержательную первостепенность вторых рем, но и вследствие их многословности помогает читателю понять место логического ударения, то есть «усиления напряженности артикуляции ударного слога».³⁵ В первом высказывании: *теперь прямо противоположное “Иванову”*, а во втором высказывании дополнительно еще и с помощью инверсии прилагательного в составе синтагмы *письмо благодарственное*.

2.1.3.4) Тире между однородными членами

Между однородными членами предложения может ставиться тире при «пропуске противительного союза или при наличии союза для обозначения резкого и неожиданного перехода от одного действия или состояния к другому».³⁶ В примерах из произведений Б. Зайцева мы обнаружили тире перед последним однородным членом, присоединяемым соединительными одиночными союзами:

«Тюмень – Томск – Красноярск на Енисее –это все еще ранняя весна, холод, грязь, разливы рек, невозможная порога, толчки, ухабы, полубессонные ночи – да еще и *кровохарканье*.», «В июле 1888 года он уехал к Суворину в Феодосию. Жарился там на солнце, купался в море “нежной синевы”...– и целыми днями *философствовал* с Сувориным.»,³⁷ «Кончила я гимназию, заплакала, с подругами прощаясь, распростилась с тетей, у которой провела годы учения,– и в Москву укатила, к отцу.», «Я легла на подоконник – и *заплакала*.», «Зеркальный шкаф, светлые обои, иконы над кроваткою Андрея – и забытый *медвежонок*.», «А мы с Маркушей похристосовались, перекрестили друг друга – и поехали к отцу разговляться».³⁸

Однако в приведенных примерах не соблюдается смысловое условие, то есть нет противопоставления, резкого перехода к другому действию. Это значит, что автор требует от читателя прочтения высказываний с другой интонацией, нежели той, что предусматривается правилами русской грамматики. А грамматика в данном случае предписывает вне зависимости от наличия или отсутствия союзов выделения при чтении восходящим тоном каждого из однородных членов.³⁹ Поэтому в таком предложении будет столько интонационных центров, сколько и однородных членов. Б. Зайцев при постановке тире использует элемент неожиданности для выделения из ряда однородных самого весомого по значимости члена - последнего. А на интонационном уровне этот член становится центром логического ударения, который обозначается легкой восходящей интонацией перед тире и длительной паузой ожидания, как при обобщающем слове. Именно тире подготавливает прочтение последнего однородного члена с одиночным союзом путем усиления его словесного ударения на ударном слоге и резким понижением на заударных для создания интонации завершения высказывания. Это соответствует логическому ударению фразы, которое в первом

³⁵ Brizgunova, *Praktičeskaya fonetika i intonatsiya russkogo yazıka*, 176.

³⁶ Valgina, *Pravila russkoy orfografii i punktuatsii. Polnyy akademičeskij spravočnik*, 220.

³⁷ Zaytsev, *Sobraniye sočineniy*, Tom 5, 381, 374.

³⁸ Zaytsev, *Sobraniye sočineniy*, Tom 3, 16, 48, 50, 21.

³⁹ Peškovskiy, *Russkiy sintaksis v naučnom osvešenii*, 444.

высказывании усиливается лексическим фактором – наличием частицы *еще* в середине составного союза *да и*, что, в свою очередь, придает однородному члену *кровохарканье* оттенок добавления.

3.1.3.5) Тире в качестве показателя ремы

Другим случаем постановки тире, не соответствующим нормам пунктуации, является выделение ремы высказывания после распространенной вставной конструкции в скобках:

«Все церемонии над зарезанной протекли правильно, все действия кончены, и наутро Матвей Мартыныч в жеребковой дохе, подтянув ее поясом, чем свет (а поля снежные еще налиты ночным сумраком, хмуρο синеют, и в глазах при взгляде на них текут светлые запятые) – *уже выехал в город.*», «Некую нежность я к нему чувствовала, и должна сознаться, что у взморья, майским утром, сидя на корме рыбацкой лодки (мы и по заливу иногда катались), – *даже с ним поцеловались*». ⁴⁰

С точки зрения правил синтаксиса, тире, как и скобки, может с обеих сторон выделять вводную конструкцию. Постановки двойного знака в данном случае не предусмотрено. Но вследствие того, что вставное предложение произносится с понижением тона и разделяет вторую часть сложносочиненного предложения «и наутро Матвей Мартыныч в жеребковой дохе, подтянув ее поясом, чем свет – *уже выехал в город*», его коммуникативная структура оказывается утраченной, фразовое ударение теряется. Чтобы выделить главную рематическую часть высказывания письменно, автор использует частицу *уже* и знак с самой долгой паузой, который является средством логического ударения с его характерным признаком – усилением словесного ударения на сказуемом *выехал* и понижением тона на заударных слогах. ⁴¹

2.2) Запятая

2.2.1) Запятая вместо другого знака

Для полноты анализа важно понять, что интонационно представляет собой данный знак. С этой целью мы обратились к исследованиям психологического подхода к расстановке знаков препинания и работам классиков актерского мастерства. Так, лингвисты считают, что интонация запятой зависит от грамматических факторов, то есть правил ее постановки, и выделяют четыре типа ее прочтения. Это подчинительное повышение голоса, имеющее определенное психологическое значение незавершенности, теснейшей связи с последующим, например, между частями сложного предложения, а также при обособлении оборотов; интонация перечисления однотонным повторением логических ударений; вводное чтение, то есть слабым тоном, быстро и плавно; звательное чтение при обращении. ⁴²

Запятую можно наблюдать у Б. Зайцева вместо двоеточия перед

⁴⁰ Zaytsev, *Sobraniye sočineniy*, Tom 3, 376, 14.

⁴¹ Brizgunova, *Praktičeskaya fonetika i intonatsiya russkogo yazıka*, 182.

⁴² Peškovskiy, *Škol'naya i naučnaya grammatika*, 119.

однородными членами, которым предшествует обобщающее слово: «Белый же снежок *все* посыпает, и меня, и тебя, и коммуниста, и спекулянта в соболях, и чудака с моноклем, в рваном котелке, опорках, с мешком рухляди, и с видом элегантно-стынувшим – деловито шествует он улицей, недалеко от тротуара».⁴³ Интонация двоеточия перед однородными членами характеризуется относительной завершенностью в пределах синтагмы. Тогда обобщающее слово будет ее логическим центром. А постановка запятой в таком высказывании требует прежде всего остановки речи, «перед ней хочется загнуть звук кверху», не ставя ударения; «ее загиб, точно поднятая для предупреждения рука, заставляет слушателей терпеливо ждать продолжения недоконченной фразы».⁴⁴ При этом пауза после запятой должна быть достаточно коротка. Поэтому в анализируемом высказывании Б. Зайцев использует прием инверсии, помещая обобщающее слово с пояснительным значением *все* в позицию перед сказуемым. Это способствует его экспрессивному выделению, а не нейтрализации перед запятой. А запятая с характерным для нее легким повышением тона на предыдущем слове, то есть на сказуемом *посыпает*, интонационно создает эффект легкого ожидания следующей за ним важной информации. Поэтому не наблюдается резкого подъема при чтении однородных членов, а происходит плавный, даже можно сказать, замедленный переход от первой синтагмы к следующим.

2.2.2) Запятая как авторский знак

Она ставится в том случае, когда правилами пунктуации ее постановка не предусмотрена. Рассмотрим примеры из произведений Б. Зайцева.

2.2.2.1) К таким случаям относится обособление частиц с целью тематического членения нерасчлененных высказываний: «Затыкай все щели. Вентиляции, *ведь*, хватит».⁴⁵ Исследователи частиц отмечают, что эта служебная часть речи совмещает особенности союза и частицы. Названное характерно прежде всего для выделительной частицы *ведь* с причинным союзным оттенком.⁴⁶ Поэтому будет логично ставить перед ней запятую на стыке частей сложного предложения. Но, обращаясь к примеру из рассказа «Белый свет», мы наблюдаем выделение этой частицы с обеих сторон подобно вводным словам, к которым она не относится. Предложение является простым, частица *ведь* выделяет сказуемое *хватит*. Поэтому, можно предположить, что автор использует запятые в качестве дополнительного расчленяющего высказывание на тему и рему, а также выделяющего интонационного средства, привлекающего внимание к объяснению причинности действий. Однако запятые способствуют ускоренному прочтению частицы, как уточняющего обособленного члена.⁴⁷

Другой пример деления высказывания на тему и рему: «Но гаданье, плохо выходило: на тени, от восковых пятен, застывших в воде, получались какие-то

⁴³ Zaytsev, *Sobraniye sochineniy*, Tom 2, 337.

⁴⁴ Stanislavskiy, *Sobraniye sochineniy v vos'mi tomah*, Tom 3, 83.

⁴⁵ Zaytsev, *Sobraniye sochineniy*, Tom 2, 338.

⁴⁶ Vinogradov, *Russkiy yazik: Grammaticheskoye ucheniye o slove*, 599.

⁴⁷ N. Yu. Švedova (ред.), *Russkaya grammatika*, Tom 2 (Moskva: Nauka, 1980), 176.

бесформенные груды».⁴⁸ В анализируемом высказывании запятая в выделительной функции поставлена между подлежащим и группой сказуемого, что с синтаксической точки зрения не требует знаков препинания. В данном случае мы также имеем дело с запятой, указывающей место психологической паузы с повышением тона на подлежащем-теме и короткой остановкой, которые указывают на то, что читательское внимание должно сосредоточиться на информации сразу после запятой, подчеркивающей центр логического ударения на наречии *плохо*.

2.2.2.2) Наиболее частой и заслужившей критику еще современников Б. Зайцева, является постановка в его произведениях запятой между однородными членами, соединенными одиночным сочинительным союзом. Это может быть соединительный союз *и*:

«Теперь, уже в отставке, он ходил в генеральской форме, носил очки и считал, что самое важное на свете – аккуратность. Эту идею он проводил в *разговорах*, и в *жизни*.», «От нее переняла кое-что и Маша, и если не читала бегло, все же *знала* буквы, и *могла* разбирать.», «Старый Лев был этим *удивлен*, и даже *тронут*. Николай Степаныч *длинно*, и *убедительно* доказывал, что она запрещает убивать; если бы запрещала не убивать, то тем самым поощряла бы убийства.», «Он узнал от нее, где находится *Москва*, и *Берлин*, Пиренейский полуостров.», «Маша поразила, что Лиза видит такие вещи, и почувствовала к ней новое уважение; тем более, что сама она *спала* беспорядочно, и *ела* за четверых.», «Пермякову, *державшему* теперь лошадей, и *подсадившему* в сани, он дал полтинник.», «Она приехала с ним из другой губернии, *состояла* здесь в черных кухарках, и *страдала* от холодного обращения мужа.», «Все в доме Андреевых показалось ей сначала *громоздким*, и весьма *торжественным* в сравнении с тем, что видела она доселе.»,⁴⁹ «Люди мира Островского, допотопные *конки*, и наглые *лихачи* у “Эрмитажа”.»,⁵⁰ «Охотник зато хорошо *знает* природу, и *любит* ее.»⁵¹ и т.п.

Запятые встречаются и между однородными членами, а также повторяющимися словами, соединенными одиночным разделительным союзом *или*:

«И, барабана пальцами по столу, холодновато поглядывая из-под дымчатых очков, Николай Степаныч не давал прочных заверений: он мычал что-то, в серьезнейших местах вдруг предлагал *рюмку коньяку*, или *бисквитику*.», «Он рубил в это время хворост, или возился около скотного.», «Бедная жизнь, малая жизнь, что о тебе сказать, чем порадовать? Ведь в тебе несусь, ты принимаешь, и снежок зимний на Арбате зимнем посыпает и меня, да и тебя, ветер завивает и уносит, все уносит, *рады* мы, или не *рады*.»,⁵² «Вряд ли удосужился прочесть “*Пестрые*

⁴⁸ Zaytsev, *Sobraniye sochineniy*, Том 2, 182.

⁴⁹ Zaytsev, *Sobraniye sochineniy*, Том 2, 130, 131, 133, 133, 136, 137, 141, 134.

⁵⁰ Zaytsev, *Sobraniye sochineniy*, Том 5, 341.

⁵¹ Zaytsev, *Sobraniye sochineniy*, Том 4, 41.

⁵² Zaytsev, *Sobraniye sochineniy*, Том 2, 137, 142, 337.

рассказы”, или “В сумерках”». ⁵³

В качестве комментария к постановке таких знаков уместно будет вспомнить оценку Ю. И. Айхенвальда:

«Может быть, в этом сказалась общая замедленность писательской поступи у Зайцева, ровное настроение его духа как беллетриста, совсем не порывистый темп его души. Хотя он, как мы только что видели, вовсе не многословен, он в то же время не спешит и часто останавливается. Показательна в этом отношении одна внешняя деталь у него: знак остановки, знак препинания, запятую он ставит там, где грамматика на это его не уполномочивает. Зачем, например, отдыхать писателю и читателю, зачем медлить обоим перед столь маленьким и нетрудным мостиком, как “и”, в сочетаниях: “было солнечно, и тепло”, “прекрасная жизнь, и любовь”, “милый, и грустный звук”, “пахло духами из комода, и липовым цветом”, “она все приняла, и поняла”, “славный, и кроткий русский вечер”? На таких коротких расстояниях запятые как будто неуместны; но всякий почувствует, однако, что ими осуществляемые паузы - не пустоты, которых боится природа и искусство, а наполнены они каким-то душевным содержанием, имеют свой психологический смысл». ⁵⁴

Объяснение такой постановки, хотя и образное, мы обнаружили в работах К. С. Станиславского по обучению чтению художественного текста. Так, запятая при перечислении требует прежде всего резкого повышения тона перед ней и короткой остановки речи после. ⁵⁵ Суть интонации запятой применительно к приведенным нами примерам состоит в том, что у Б. Зайцева мы обнаруживаем психологическую паузу и запятую между однородными членами при наличии одиночного соединительного или разделительного союза. Само наличие данного союза предполагает его чтение без паузы с интонацией исчерпанности, завершенности ряда, что свидетельствует о его закрытости. ⁵⁶ Как показывает практика, сама длительность чтения союза совпадает с длительностью паузы запятой. Но в приведенных примерах писатель требует от читателя сделать «незаконную остановку», которая свидетельствует, что психологическая пауза заменяет собой логическую. ⁵⁷ Таким образом, возникает дополнительная остановка при чтении, а следующий за союзом однородный член выделяется в качестве наиболее весомого.

2.3) Точка с запятой

В ходе выбора материала для анализа нами было найдено небольшое количество предложений с нетрадиционной постановкой точки с запятой только вместо запятой, поэтому можно заключить, что она не является ключевым для Б. Зайцева знаком. В отличие от интонации запятой, которая требует повышения тона на последнем слове синтагмы и создает эффект ожидания новой информации,

⁵³ Zaytsev, *Sobraniye sochineniy*, Tom 5, 354.

⁵⁴ Yu. I. Ayhenval'd, *Silueti russkikh pisateley: V tryoh knigah* (Moskva: Tovarišestvo "Mir", 1913-1914), 220.

⁵⁵ Stanislavskiy, *Sobraniye sochineniy v vos'mi tomah*, Tom 3, 83.

⁵⁶ Švedova, *Russkaya grammatika*, Tom vtoroy, 170.

⁵⁷ Stanislavskiy, *Sobraniye sochineniy v vos'mi toma*, Tom 3, 88.

точка запятой отчасти подобна точке с ее интонацией завершенности.

2.3.1) Точка с запятой между нераспространенными однородными членами

Согласно правилам пунктуации, распространенные однородные члены или с вводными словами могут выделяться точкой с запятой.⁵⁸ У Б. Зайцева нами обнаружен случай неоправданной постановки данного знака в неполном предложении: «На снегу – *чернильница* и дамские *чулки*; старинная *миниатюра*; *кружева*. Вот женская рука вытягивается, в перчатке черной – кольца на ней нацеплены; старенькая дама стынет, леденеет над такими же, как она, старыми книжонками».⁵⁹ Интонацию точки с запятой при однородных членах А. М. Пешковский квалифицирует отчасти аналогичной как при запятой, то есть с повышением тона перед ней, но с более длительной паузой.⁶⁰ Все названное позволяет сохранить интонацию перечисления, но повествование при этом замедляется. В то же время автор с помощью точки с запятой, как разделяющего знака, акцентирует внимание на семантической составляющей однородных членов – насколько разнородными являются предметы, разложенные для продажи на снегу.

2.3.2) Точка с запятой вместо запятой в сложном предложении

Аналогичным примером является постановка точки с запятой между частями сложносочиненного предложения с минимальным распространением: «Это не было особенно выгодно; но Лев детей любил.», «Маша несколько запыхалась; но выбрала остановку как раз под этой липой».⁶¹ По правилам, точка запятой может ставиться, если части такого предложения значительно распространены и имеют внутри запятые.⁶² Но с постановкой этого знака автор требует его чтения с интонацией законченности мысли и большей паузой, нежели при запятой. Таким образом, точка с запятой в рассмотренных предложениях не дает ощущения тесной связи между частями сложносочиненного предложения, и несмотря на наличие противительных союзов, теперь каждая часть выражает свою отдельную мысль со своим логическим центром.

Заключение

Знаки препинания, возникшие уже в первых рукописных источниках для отделения слов, были усовершенствованы в процессе развития языка, а именно в текстах художественных произведений разного времени. С помощью пунктуации разные авторы не просто разделяли группы слов в предложении, но и выделяли их интонационно. Именно произведения русской художественной литературы способствовали развитию и формированию пунктуационной системы современного русского литературного языка. Но каждый автор имеет

⁵⁸ Valgina, *Pravila russkoy orfografii i punktuatsii, Polny akademicheskiy spravochnik*, 219.

⁵⁹ Zaytsev, *Sobraniye sochineniy*, Tom 2, 339.

⁶⁰ Peşkovskiy, *Škol'naya i naučnaya grammatika*, 114.

⁶¹ Zaytsev, *Sobraniye sochineniy*, Tom 2, 128, 144.

⁶² Valgina, *Pravila russkoy orfografii i punktuatsii, Polny akademicheskiy spravochnik*, 283.

индивидуальный почерк, который отражается в том числе и в расстановке знаков препинания, расходящейся с общепринятыми правилами.

В произведениях Б. Зайцева, писателя, творившего с последнего десятилетия 19-го до середины 20-го века, с одной стороны, отражаются уже установившиеся пунктуационные нормы, а, с другой, знаки препинания используются как одно из средств индивидуальной стилистической составляющей его творчества. Знакомый с правилами пунктуации, подобно другим авторам своего времени, Б. Зайцев экспериментирует, творит и ищет средства более точно, емко передать задуманное читателю.

В процессе анализа текстов писателя методом сплошной выборки нами были установлены случаи постановки вне общепринятых правил грамматики трех знаков: тире, запятой и точки с запятой. Наиболее частотным из них является первый.

Анализ синтаксической структуры, коммуникативной составляющей, синтагматического членения высказываний проводился на основе сложившихся в российской лингвистике грамматического, смыслового и психологического подходов, влияющих на постановку знаков препинания. Особое внимание при этом уделялось их интонационно-ритмическим особенностям и правилам чтения, которые опираются на функциональную составляющую знаков препинания. Каждый из названных знаков у Зайцева выполняет ряд функций: выделение логического ударения, разделение синтагм, отделение предложений, создание контраста, выражение экспрессивной окраски высказывания, а также формирование определенного ритма и темпа повествования.

Тире в произведениях Б. Зайцева используется вместо запятой для выделения вводных слов в качестве темы, сравнительных оборотов в качестве логического центра (второй ремы) высказывания; в структуре сложносочиненного предложения способствует выделению главного, а в сложноподчиненном выполняет раздельительно-выделительную роль для придаточной части, которая приобретает значимость в содержательном плане.

Исследование показало, что тире может употребляться у Б. Зайцева наряду с запятой. Главной целью его постановки при выделении обстоятельств, приложений, а также частей придаточного предложения, следующих за вводными конструкциями, является коммуникативная, то есть подчеркивание ремы, логического центра с помощью длительной паузы тире и ожидания главной информации.

Тире в качестве собственно авторского знака употребляется в качестве интонационного средства, так называемой психологической паузы в условиях, когда правилами грамматики это не предусмотрено. Как правило, этот знак между подлежащим и сказуемым служит дополнительным средством подчеркивания ремы-сказуемого или ремы-дополнения, иногда для расчленения нерасчлененной конструкции и создания контраста между главными членами, иногда для плавного волнообразного перехода от одной синтагмы к другой. Кроме того, тире

встречается между частями сказуемого и однородными членами при наличии соединительного союза для выделения смыслового центра высказывания.

Вторым по частотности знаком в нестандартном употреблении в рассматриваемом материале является запятая. Б. Зайцев ставит ее вместо двоеточия после обобщающего слова, что изменяет интонацию законченности двоеточия краткой паузой с эффектом ожидания важного и создаёт плавный переход к ряду однородных членов.

Запятая как авторский знак наблюдается для расчленения (подобно тире) нерасчлененных конструкций, где она отделяет синтагмы. Но наиболее показательным примером творческой манеры Б. Зайцева в отношении употребления знаков препинания является «психологическая» запятая между членами закрытого ряда однородных членов при наличии одиночного союза. В работе на достаточно большом количестве примеров с соединительными или противительными союзами проанализирована роль короткой дополнительной паузы запятой, которая замедляет повествование, как это требуется при устном чтении для экспрессивного выделения наиболее весомого из однородных членов.

Реже всего наблюдается постановка точки с запятой с ее интонацией законченности вместо запятой между нераспространенными однородными членами для выделения семантически разнородных предметов и для разделения нераспространенных частей сложносочиненного предложения как достаточно различных в смысловом плане высказываний.

Beyanname:

1. **Etik Kurul İzni:** Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
2. **Katkı Oranı Beyanı:** Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.
3. **Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Declarations:

1. **Ethics approval:** Not applicable.
2. **Author contribution:** The author declares no one has contributed to the article.
3. **Competing interests:** The author declares no competing interests.

KAYNAKÇA

- Brizgunova, Ye. A. *Praktičeskaya fonetika i intonatsiya russkogo yazıka*. Moskva: İzdatelstvo Moskovskogo universiteta, 1963.
- Lomonosov, M. V. *Polnoye sobraniye soçineniy. Trudı po filologii (1739-1758 gg.)*. Tom 7. Moskva – Leningrad: İzdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 1952.
- Peşkovkiy, A. M. *Škol'naya i nauçnaya grammatika. Opıt primineniya nauçno-grammatičeskih printsıpov k škol'noy grammatike*. Moskva: Gosudarstvennoye uçebno-pedagogičeskoye izdatel'stvo ministerstva prosveşeniya RSFSR, 1959.

- Peşkovskiy, A. M. *Russkiy sintaksis v naučnom osveşenii*. Moskva: Yaziki slavyanskoy kul'turi, 2001.
- Rozental', D. E. *Spravočnik po russkomu yazıku: orfografiya i punktuatsiya*. Moskva: Oniks, 2008.
- Stanislavskiy, K. S. *Sobraniye sočineniy v vos'mi tomah*. Tom 3. Moskva: Gosudarstvennoye izdatel'stvo İsskusstvo, 1954.
- Şerba, L. V. *Fonetika frantsuzskogo yazıka*. Moskva: Vişşaya şkola, 1963.
- Şvedova, N. Yu. (ред). *Russkaya grammatika*. Tom 2. Voskva: Nauka, 1980.
- Tihomirov, M. N. *Posobiye dlya izučeniya «Russkoy Pravdy»*. Moskva: İzdate'stvo Moskovskogo universiteta, 1953.
- Valgina, N. S., N. A. Yeş'kova, O. Ye. İvanova, S. M. Kuz'mina, V. V. Lopatin, L. K. Çeltsova. *Pravila russkoy orfografii i punktuatsii. Polny akademiçeskiy spravočnik*. Moskva: ACT, 2009.
- Vinogradov: V. V. *Russkiy yazık: Grammatiçeskoye učeniyе o slove*. Moskva: Russkiy yazık, 2001.
- Zaytsev, B. *Sobraniye sočineniy*. Tom 1-8. Moskva: Russkaya kniga. 1999.

ÇEHOV’UN “HOPPA KADIN” ÖYKÜSÜ İLE AĞAOĞLU’NUN “SESSİZ BİR ADAM” OYUNUNUN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

 Jale COŞKUN^a

 Zeynep SOYLU^b

Öz

Edebiyat, yalnızca kelimelerin bir araya gelmesinden ibaret değildir; aynı zamanda bir kültürün, sanatın ve ideolojinin dinamik bir yansımasıdır. Toplumsal yaşamla derin bağlar kurarak duygu ve düşünceleri estetik bir biçimde ifade eder. Karşılaştırmalı edebiyat ise farklı kültürlerle ait edebi eserleri inceleyerek, bu eserlerin ortak ve farklı yönlerini belirler ve bu farklılıkların kültürel, tarihsel ve sosyal nedenlerini açıklar. Bu çalışmada, Anton Çehov’un “Hoppa Kadın (Попрыгунья)” adlı öyküsü ile Adalet Ağaoğlu’nun “Sessiz Bir Adam (Спокойный Человек)” adlı oyunu, metinler arası bir perspektifle detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ağaoğlu’nun oyunu, Çehov’un öyküsünden esinlenerek yazıldığı için iki yapıt arasında ana düşünce, kurgu ve ifade kalıpları açısından belirgin benzerlikler bulunmaktadır. Bu durum, metinlerarasılık kavramına somut bir örneğini teşkil etmektedir. Her iki eser de yasak aşk temasını merkeze alarak, karakterlerin sanat dünyasındaki yaşamlarını ve ilişkilerini işlemektedir. Aşka zemin hazırlayan ortamlar, her iki yapıtta da dramatik bir atmosfer yaratırken, trajik sonuçlar ise eserlere duygusal yoğunluk kazandırır. Ancak, Çehov’un öyküsünde psikolojik derinlik ön planda iken, Ağaoğlu’nun oyunu toplumsal eleştiriyi daha fazla vurgulamaktadır. Çalışmada, her iki yapıtın ortak temaları ve konuları kapsamlı bir şekilde ele alınmış ve metinlerarası ilişkileri değerlendirilerek benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konmuştur. Eserlerin olay örgüsü, karakterlerin işlenişi ve dil kullanımı gibi unsurlar üzerinden yapılan inceleme, iki metin arasındaki ilişkileri anlamaya yardımcı olmuştur. Ağaoğlu’nun eserinde yer alan Çehov’a dair göndermeler, eserler arasında anlamlı bir bağ kurarak, her iki metnin de daha kapsamlı bir şekilde yorumlanmasını sağlamıştır. Sonuç olarak, bu çalışma, “Hoppa Kadın” ve “Sessiz Bir Adam”ı karşılaştırmalı edebiyat ve metinlerarasılık bakış açısıyla incelediği için, her iki eserin edebi ve kültürel değerlerini ortaya koymuş, farklı kültürlerin edebiyatlarında yer alan ortak noktaları ve farklılıkları göstererek, edebiyatın hem evrensel hem de kültürel bir olgu olduğunu vurgulamıştır.

Anahtar kelimeler: Rus edebiyatı, Ağaoğlu, Çehov, “Hoppa Kadın”, “Sessiz Bir Adam”, karşılaştırmalı edebiyat, metinlerarasılık.

^a Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Rusça Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, İstanbul/Türkiye, jalezaman@aydin.edu.tr

^b Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Rusça Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, İstanbul/Türkiye, zeynepsoylu@stu.aydin.edu.tr

COMPARATIVE ANALYSIS OF CHEKHOV'S STORY "THE GRASSHOPPER" AND AGAOLU'S PLAY "A QUIET MAN (SESSİZ BİR ADAM)"

Abstract

Literature is not merely the combination of words; it is also a dynamic reflection of a culture, art, and ideology. It establishes profound connections with social life, expressing emotions and thoughts in an aesthetic manner. Comparative literature examines literary works from different cultures, identifying their commonalities and differences while explaining the cultural, historical, and social reasons behind these variations. This study provides a detailed analysis of Anton Chekhov's short story "The Grasshopper (Попрыгунья)" and Adalet Ağaoğlu's play "A Quiet Man (Спокойный Человек)" from an intertextual perspective. Since Ağaoğlu's play was inspired by Chekhov's short story, there are notable similarities between the two works in terms of themes, narrative structure, and stylistic patterns. This exemplifies the concept of intertextuality in a concrete manner. Both works center on the theme of forbidden love, exploring the lives and relationships of characters within the art world. The environments that facilitate these romantic entanglements create a dramatic atmosphere in both texts, while the tragic outcomes add emotional depth to the narratives. However, while psychological depth is prominent in Chekhov's work, Ağaoğlu's play places greater emphasis on social criticism. In this study, the shared themes and subjects of the two works are comprehensively examined, and their intertextual connections are analyzed to reveal similarities and differences. Through the exploration of narrative progression, character development, and linguistic features, the relationships between the two texts are illuminated. The references to Chekhov in Ağaoğlu's work establish a meaningful connection between the texts, enabling a deeper interpretation of both. In conclusion, this study evaluates "The Grasshopper" and "A Quiet Man" through the lens of comparative literature and intertextuality, revealing the literary and cultural values of both works. By highlighting the commonalities and differences in the literatures of different cultures, it underscores literature as both a universal and cultural phenomenon.

Keywords: Russian literature, Ağaoğlu, Chekhov, "The Grasshopper", "The Quiet Man (Sessiz Bir Adam)", comparative literature, intertextuality.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ РАССКАЗА ЧЕХОВА «ПОПРЫГУНЬЯ» И ПЬЕСЫ АГАОГЛУ «СПОКОЙНЫЙ ЧЕЛОВЕК (SESSİZ BİR ADAM)»

Аннотация

Литература — это не просто сочетание слов; она представляет собой динамическое отражение культуры, искусства и идеологии. Устанавливая глубокие связи с общественной жизнью, она эстетически выражает чувства и мысли. Сравнительное литературоведение изучает произведения, принадлежащие различным культурам, определяя их общие и отличительные черты, а также объясняя культурные, исторические и социальные причины этих различий. В данной работе подробно рассмотрены рассказ Антона Чехова «Попрыгунья» и пьеса Адалет Агаоглу «Спокойный человек» с межтекстовой перспективы. Поскольку пьеса Агаоглу была написана под вдохновением от рассказа Чехова, между двумя произведениями наблюдаются явные

сходства в тематике, сюжете и формах выражения. Это обстоятельство представляет собой конкретный пример интертекстуальности. Оба произведения сосредотачиваются на теме запретной любви, исследуя жизни и отношения персонажей в мире искусства. Среда, создающая почву для любви, в обоих произведениях формирует драматическую атмосферу, а трагические последствия этой любви придают произведениям эмоциональную глубину. Однако в рассказе Чехова акцент сделан на психологической глубине, в то время как пьеса Агаоглу больше фокусируется на социальной критике. В исследовании были всесторонне рассмотрены общие темы и сюжетные линии обоих произведений, а также оценены их межтекстовые связи. Анализ, проведённый на основе таких элементов, как развитие событий, проработка персонажей и использование языка, помог выявить сходства и различия между двумя текстами. Отсылки к Чехову, содержащиеся в пьесе Агаоглу, формируют значимую связь между произведениями, позволяя более глубоко интерпретировать оба текста. В заключение данное исследование, изучив «Попрыгунью» и «Спокойного человека» с точки зрения сравнительного литературоведения и интертекстуальности, выявило их литературные и культурные ценности, продемонстрировало сходства и различия в литературе разных культур, подчёркивая при этом, что литература является как универсальным, так и культурным феноменом.

Ключевые слова: Русская литература, Агаоглу, Чехов, «Попрыгунья», «Спокойный человек (Sessiz Bir Adam)», сравнительное литературоведение, интертекстуальность.

Giriş

Edebiyat sadece kelimelerin bir araya gelmesinden ibaret değildir; aynı zamanda kültürün, sanatın ve ideolojinin canlı bir şekilde ifadesidir. Türk Dil Kurumu, "Edebiyat ve yazın; olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla estetik bir şekilde ifade etme sanatıdır"¹ tanımını yapmaktadır. Bu tanımından da anlaşılacağı üzere, edebiyat insan yaşamına derinden nüfuz eder; düşünceleri, duyguları ve özlemleri yansıtır. Her kültür, kendine özgü gelenek, görenek ve dilsel özelliklere sahiptir ve bu da edebiyatını özel ve benzersiz kılar. Farklı kültürlerin ve ülkelerin edebiyatını inceleyen bir disiplin olan karşılaştırmalı edebiyat da bu bağlamda ortaya çıkmaktadır. Karşılaştırmalı edebiyatın temel "görevi, işlevi, farklı dillerde yazılmış iki eseri konu, düşünce ya da biçim bakımından incelemek; ortak, benzer ve farklı yanlarını tespit etmek, bu farklılığın nedenleri üzerine yorumlar getirmektir".² Aytaç'ın ifadesinde belirtilen "ortak, benzer ve farklı yanları tespit etmek" ve "nedenleri üzerinde yorumlar getirmek" yaklaşımı, karşılaştırmalı edebiyata analitik ve eleştirel bir bakış açısı kazandırır. Bu sayede, edebiyatın sadece bir dil veya kültürle sınırlı olmadığını, insanlığın ortak mirası olduğunu ve farklılıkların zenginlik yarattığını anlarız.

Rousseau ve Pichois ise karşılaştırmalı edebiyatı şöyle tanımlarlar: "Karşılaştırmalı edebiyat; analoji, akrabalık ve etkileşim bağlarının araştırılması suretiyle, edebiyatı diğer

¹ Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, erişim 02.09. 2024, <https://sozluk.gov.tr/>.

² Gürsel Aytaç, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi* (Ankara: Say Yayınları, 2009), 7.

tanımlayıp anlamak ve onlardan zevk alabilmek için aynı geleneğe ait olsunlar”.³ İki tanım, karşılaştırmalı edebiyatın çok yönlü bir disiplin olduğunu göstermektedir. Bu disiplin, edebi eserleri analitik ve eleştirel bir bakış açısıyla incelemekle kalmaz, aynı zamanda yaratıcılık ve estetik unsurları da kapsar. Karşılaştırmalı edebiyatın çok yönlü doğası, edebiyat dünyasını keşfetmek ve farklı kültürleri anlamak için benzersiz bir araç haline gelmesini sağlar. Bu disiplin, dil, kültür ve tarih arasındaki etkileşimleri anlamamıza ve insan deneyimini derinlemesine keşfetmemize olanak tanır.

Bu çalışma, Anton Çehov’un 1892 yılında yayımlanan “Hoppa Kadın (Попрыгунья)” öyküsü ile Adalet Ağaoğlu’nun 1970 yılında, Çehov’un bu öyküsünden esinlendiğini belirttiği “Sessiz Bir Adam (Спокойный Человек)” oyununu karşılaştırarak, iki eserin içerik ve biçim açısından benzerliklerini ve farklılıklarını incelemeyi amaçlamaktadır. Her iki eser, farklı tarihsel ve coğrafi bağlamlara sahip olmalarına rağmen, ortak temalar ve yapılar üzerinden önemli paralellikler göstermektedir. Bu makalede, söz konusu metinler, metne dayalı inceleme yöntemiyle ele alınacak ve özellikle yasak aşk temasının iki kültürde nasıl farklı şekillerde yansıtıldığı tartışılacaktır. Çalışmanın amacı, metinlerarası bağlamda iki eserin yapılarını analiz ederek, bu eserlerin hem kültürel hem de edebi anlamdaki etkileşimlerini incelemektir. İlk aşamada, her iki eserin ortak temaları ve ana konuları ele alınacak, ardından metinlerarası bir bakış açısıyla, olay örgüsündeki benzerlikler ve farklılıklar üzerinde durulacaktır. Bu karşılaştırma, yasak aşk temasının farklı kültürlerde nasıl işlediğini ve metinlerarasılığın edebiyat üzerindeki etkilerini daha iyi anlamamıza olanak sağlayacaktır. Bu çerçevede, her iki yazarın edebi anlayışını, eserlerine yön veren düşünsel arka planı ve yaşadıkları dönemin edebiyatına katkılarını değerlendirmek önemlidir. Bu doğrultuda, öncelikle Anton Çehov ve Adalet Ağaoğlu’nun biyografilerine kısaca değinmek, onların edebi yaklaşımlarını ve ilgili eserlerinin ortaya çıkış sürecini anlamak açısından gereklidir.

1860 yılında, Rusya’nın güneyinde yer alan Taganrog kasabasında, mütevazı bir tüccar ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Anton Çehov, 19. yüzyıl Rus edebiyatının en değerli yazarlarından biri olarak kabul edilir. Çehov, genç yaşlarda ailesinin maddi sıkıntılarına karşı sorumluluk duygusuyla büyümüş ve ailesine destek olmak için ders vermiştir. Moskova Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde eğitim görmesine rağmen, Çehov’un asıl tutkusu edebiyattır. Üniversite yıllarında mizah dergilerine yazdığı kısa hikâyelerle edebiyat dünyasına adım atmıştır. Çehov’un eserlerinde, sıradan insanların hayatından kesitler, toplumsal çelişkiler ve insan psikolojisi ön plandadır. Mizahı, hüznle harmanlayarak kısa hikâyelerinde derin duygusal katmanlar yaratmıştır.

Doktorluk mesleğini yaparken, edebiyata olan ilgisi hiç azalmamıştır. 1890 yılında Çehov, kürek mahkûmlarının tutulduğu Sahalin adasına bir seyahat gerçekleştirmiştir. Bu seyahat, Çehov’un eserlerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Adada edindiği deneyimler sayesinde “küçük insan” temasını daha derinlemesine işlemeye başlamış ve eserlerinde toplumdaki eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri daha da sert bir şekilde eleştirmiştir.

³ M. Andre Rousseau & Claude Pichois, *Karşılaştırmalı Edebiyat*, çev. Mehmet Yazgan (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1994), 12.

Melikhova'da yaşadığı dönemde tiyatro oyunları yazmaya da başlamıştır. "Martı", "Vanya Dayı", "Üç Kız Kardeş" ve "Vişne Bahçesi" gibi oyunları, tiyatro sanatının kilometre taşları arasında yer alır. Bu oyunlarda da insan psikolojisi, toplumsal çatışmalar ve hayatın anlamı gibi evrensel temaları işlemiştir. Çehov'un hayatı, sadece edebi başarılarıyla değil, aynı zamanda insani değerleriyle de dikkat çeker. O, insanlık için duyduğu derin sevgi ve anlayışla tanınır. Verem hastalığıyla mücadele ederken bile, insanlara yardım etmekten ve onları anlamaktan vazgeçmemiştir.

1904 yılında Almanya'da tedavi gördüğü sırada hayatını kaybeden Çehov, edebiyat dünyasında büyük bir boşluk bırakmıştır. Ancak, eserleri ve mirası, onun ölümsüz bir edebi figür olarak hatırlanmasını sağlamıştır. Anton Çehov, sadece edebiyat dünyasına değil, tüm insanlığa ilham veren bir yazar olarak hatırlanmaktadır.

Adalet Ağaoğlu, 20. yüzyıl Türk edebiyatının önde gelen isimlerindendir. 1929 yılında Nallıhan'da dünyaya gelen Ağaoğlu, Ankara Kız Lisesi'ni tamamladıktan sonra Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden mezun olarak edebiyat kariyerine adım atmıştır. Edebiyata olan ilgisi lise yıllarına uzanan Ağaoğlu, 1946'da Ulus gazetesinde yayımladığı tiyatro eleştirileriyle yazarlığa başlamış, 1948-1950 yılları arasında ise Kaynak Dergisi'nde şiirlerini yayımlamıştır.

1951 yılında TRT Ankara Radyosu'nda çalışmaya başlayan Adalet Ağaoğlu, radyo tiyatrosu ve dramaturgi alanında önemli eserler üretmiştir. Bu dönemde yazdığı ilk radyo oyunu "Aşk Şarkısı" ile radyo tiyatrosunun gelişimine katkı sağlamıştır. Ağaoğlu, 1953 yılında Kartal Tibet, Üner İlsever, Çetin Köroğlu ve Nur Sabuncu ile birlikte Ankara'nın ilk özel tiyatrosu olan Meydan Sahnesi'ni kurmuştur. Bu tiyatrodaki birçok oyun sahnelenmiş ve Türk tiyatrosu için önemli bir adım olmuştur.

İlk romanı "Ölmeye Yatmak" 1973 yılında yayımlanmıştır. Büyük ilgi gören bu romanından sonra ise "Bir Düşün Gecesi" (1979) ve "Hayır" (1989) romanları yayımlanmıştır. Adalet Ağaoğlu, eserlerinde toplumdaki sorunları ele alarak bunların bireyler üzerindeki yansımalarını derinlemesine işlemiştir. Romanlarında, öykülerinde ve oyunlarında, iç monologlar ve ince alay gibi teknikleri kullanarak, karakterlerinin karmaşık duygularını ve toplumdaki yerlerini derinlemesine incelemiştir.⁴ Her iki yazarın yaşamı ve edebi kariyeri, eserlerinin içeriği ve derinliği üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu doğrultuda, "Hoppa Kadın" ve "Sessiz Bir Adam" adlı eserleri karşılaştırmalı edebiyat yöntemiyle inceleyeceğiz. Bu çalışma, söz konusu eserlerin başlıklarını, türlerini, konularını, dil ve üsluplarını ve metinlerarası özelliklerini inceleyerek iki yazarın edebi yaklaşımlarını ve eserlerinin kültürel bağlamını karşılaştırmayı amaçlamaktadır.

1) Başlık

Edebi bir eser, kelimelerin ötesine uzanan bir dünyadır. Duyguları, düşünceleri ve hayalleri barındıran bu dünyaya giriş kapısı ise eserin başlığıdır. Tıpkı bir evin anahtarı gibi, başlık da okuru içeriye davet eder ve eserin gizemlerini aralamayı vaat eder. Peki,

⁴ Boğaziçi Üniversitesi Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi, Adalet Ağaoğlu Koleksiyonu, erişim 05.09.2024, <https://arsivmerkezi.bogazici.edu.tr/collections/adalet-agaoglu.php>.

edebi bir eserde başlığın önemi nedir?

“Kelime nesnesinin bir işareti ve sembolü olduğu için, eğer kelime ile o kelimenin dile getirdiği şey arasında bir özdeşlik olmasaydı, ‘anlam’ dan söz edemezdik.”⁵ Poyraz, bu sözünü kelimelerin anlamlarının nesneler ve kavramlar ile olan bağlantısından doğduğunu savunmaktadır. Bir eserin başlığı da eseri temsil eden bir işaret ve semboldür. Başlık, eserin özet bir temsilidir; okuru eserin dünyasına davet ederken, aynı zamanda eserin derinliklerini ve karmaşıklığını da ima eder. Bu nedenle, başlık seçimi, edebi bir eserin başarısı ve etkisi açısından kritik bir rol oynar. Bu bölümde, “*Hoppa Kadın*” ve “*Sessiz Bir Adam*” başlıklarının anlamlarını, çağrışımlarını ve eserin tematik yapısıyla ilişkisini inceleyeceğiz.

“*Hoppa Kadın*” (*Попрыгунья*),⁶ Anton Çehov’un 1891 yılında yazdığı ve 1892 yılında “*Sever*” dergisinde yayımladığı öyküsüdür. Çehov başlangıçta öyküsüne “Büyük İnsan” (Великий человек) adını vermeyi düşünmüş, ancak daha sonra kadın karakterin özelliklerini vurgulamak amacıyla başlığı “*Hoppa Kadın*” olarak değiştirmiştir. Bu başlık, Olga İvanovna’nın hafifliği, düşüncesizliği ve gerçek mutluluğu kaçırmaması gibi temel özelliklerini sembolize etmektedir. Rusçada “попрыгать” atlamak, zıplamak anlamına gelmektedir. Başlık, karakterin yüzeysel ve geçici heveslere kapılmasını, gerçek mutluluğu gözden kaçırmamasını vurgulamaktadır. Çehov’un eleştirel yaklaşımı göz önüne alındığında, bu başlık, dönemin toplumsal yapısına ve kadın rollerine dair ince bir yorum da içermektedir.

Adalet Ağaoğlu 1970 yılında kaleme aldığı “*Sessiz Bir Adam*” oyununu yazdıktan sonra TRT’nin düzenlendiği bir yarışmaya gönderir. Oyunu herkes beğenir; ancak özgün olmadığı gerekçesiyle oyunu değerlendirmeye bile almazlar. Bunun sebebi, Ağaoğlu’nun dosyaya eklediği bir notta, metni Anton Çehov’un “*Hoppa Kadın*” öyküsünden esinlenerek yazdığını belirtmiş olmasıdır.⁷ Adalet Ağaoğlu’nun bu oyunu ise ilk kez 2017 yılında Everest Yayınları tarafından basılmıştır.⁸ “*Sessiz Bir Adam*” başlığı, oyunun ana karakteri olan genç adamın kişiliğini ve yaşam biçimini yansıtır. O, sessizliği, sakinliği ve mütevacılığıyla tanımlanır. Bunun yanı sıra, “sessizlik” kavramı, toplum içindeki görünmez bireyleri ve onların marjinalleşen varlığını da simgeler. Genç adam, sesini yükseltmeden, gösteriş yapmadan ve dikkat çekmeden var olan, bu yönüyle de toplumun dışına itilen bireylerin temsili niteliğindedir.

2) Tür

Anton Çehov’un “*Hoppa Kadın*” adlı eseri sekiz bölümden oluşan bir öyküdür. Eserde, Çehov, nesnel tutumlu gözlemci anlatıcı türünü tercih eder ve olayları gösterme yöntemiyle aktarır. Bu yöntem, okura olayları sorgulama ve kendi çıkarımlarını yapma imkânı tanır. Çehov’un kısa öykü formatı, sınırlı alan içerisinde derinlemesine karakter çözümlemeleri yapmasını ve yoğun dramatik durumları etkili bir şekilde sunmasını

⁵ Hakan Poyraz, “Adlandırmanın Doğası ve Adların Nesnesine Uygunluğu Ekseninde Doğalcılık Uzlaşmacılık Tartışması,” *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 7/230 (2004): 226-242.

⁶ İnternet Biblioteka Alekseya Komarova, erişim 05.09.2024, <https://ilibrary.ru/text/706/p.1/index.html>

⁷ Artfulliving, “Sessiz Bir Adam’ın Manevra Yankısı: Taban Uyanıyor,” erişim 06.09.2024 <https://www.artfulliving.com.tr/edebiyat/sessiz-bir-adamin-manevra-yankisi-taban-uyaniyori-i-14661>

⁸ Adalet Ağaoğlu, *Sessiz Bir Adam* (İstanbul: Everest Keşif Yayınları, 2017).

sağlamaktadır.

Adalet Ağaoğlu'nun "Sessiz Bir Adam" adlı eseri ise, toplamda iki bölüm ve altı tablodan oluşan bir tiyatro oyunudur. Ağaoğlu, bu eserde nesnel tutumlu gözlemci anlatıcı türünü tercih eder ve sahneleme tekniğini kullanarak olayları gösterir. Bu yaklaşım, okuru oyunun sahnelediği ortamda doğrudan deneyime davet eder ve karakterlerin etkileşimlerini canlı olarak gözlemlemelerini sağlar.

3) Konu

Çehov'un "Hoppa Kadın" öyküsünde dört temel karakter vardır: Olga İvanovna, kocası Doktor Dımov, ressam Ryabovski ve Dımov'un doktor arkadaşı Korostolev. Bu karakterlerin etrafında dönen hikâye, evlilik ilişkileri; yasak aşk ve gerçek mutluluğu kaçırma gibi sosyal konuları ele almaktadır.

Ana karakter Olga İvanovna, yirmi iki yaşında genç bir kadındır ve ünlü kişilerle arkadaşlık kurmaya heveslidir. Birisi azıcık ünlensin hemen onunla arkadaş olmanın yollarını arar. Evine her zaman "büyük" insanları davet eder. Kendisi de yetenekli bir kadındır; resim yapmayı, şarkı söylemeyi, heykel yapmayı ve piyano çalmayı sever. Kocasında herhangi bir olağanüstülük görmez, ona saygı göstermez ve küçümseyici davranmaktadır. Ressam Ryabovski ile olan ilişkisi, kocası Osip Stepanoviç Dımov'u büyük bir üzüntüye ve yalnızlığa sürükler. Ancak Dımov'un ölümüyle birlikte Olga, hatasının farkına varır ve gerçek mutluluğun ve sevginin değerini anlar. Artık pişmanlık duygusuyla yaşamak zorundadır.

Kocası Osip Stepanoviç ise mütevazı bir doktordur. Otuz bir yaşındaki bu doktor iki hastanede birden çalışır. Başkaları için kendini feda etmeye hazırdır. Karısını çok sever, onu aldattığını hissetmesine rağmen Olga İvanovna'ya tek kelime etmez. Difteri hastası olan bir kızı kurtarmaya çalışırken hayata veda eder. Sadakat, sevgi ve özveri gibi önemli değerleri yansıtır.

Ressam Ryabovski, genç bir ressamdır, çekici ve yeteneklidir. Ancak bencil ve sorumsuz bir karakterdir. Olga ile olan ilişkisi sırasında duyarsızlığını ve bencilliğini sergiler, başka bir kadına yönelerek Olga'yı terk eder. Ryabovski, bencillik ve sorumsuzluğun sembolü olarak tasvir edilir.

Doktor olan Korostolev, Dımov'un en yakın arkadaşıdır. Dımov'un son günlerinde onu yalnız bırakmaz ve Olga İvanovna'yı yaptıklarından dolayı içten içe suçlar. Dımov'u her zaman takdir eder ve onunla olan dostluğunu önemser. Korostolev, hikâyenin gelişiminde ve sadakat ile dostluk temasının vurgulanmasında önemli bir rol oynar.

Ağaoğlu'nun "Sessiz Bir Adam" oyununda ise on bir karakter vardır. Karakterlere isimler verilmemiştir. Karakterlerin adlarının olmaması, eserin evrensel ve anonim bir yapıya bürünmesini sağlar. Bu anonim yapı, oyunun odak noktasının bireysel değil, daha çok toplumsal ve genel bir bakış açısına sahip olduğunu gösterir. Ağaoğlu'nun oyununda, karakterlerin kişisel özelliklerinden çok, toplumsal bir bütün olarak insanlık durumunun irdelenmesi ön planda tutulur.

Genç Adam, doğu illerinde yol yapım projelerinde tekniker olarak görev yapmaktadır. Eşi aracılığıyla bir sanat çevresine dahil olur; ancak bu grubu anlamakta ve

onlara uyum sağlamakta büyük zorluk çeker. Sanatçı çevreden uzaklaşarak kendini eşini mutlu etmeye ve doktora tezini tamamlamaya adar. Ancak, yola dökülen toprağı temizleme çalışmaları sırasında toprağın altında kalarak hayatını kaybeder.

Genç kadın, herhangi bir özel yeteneğı olmamasına rağmen, evinde düzenli olarak sanatçılara ziyafetler verip onları ağırlamaktadır. Sanat çevresinin bir parçası olma çabasına kendini kaptıran kadın, eşini sık sık ihmal eder ve hatta kendi amaçları doğrultusunda onu kullanır.

Hizmetçi, oyun boyunca seyirciye veya okura doğrudan seslenen tek karakterdir. Her tablonun başlangıcında uzun monologlarıyla yer alır. Zamanla, sanatçı çevresinin ikiyüzlülüklerini fark eden ve genç adamın yaşadıklarına tanıklık eden hizmetçi, “abla” olarak gördüğü genç kadının yanından ayrılmaya karar verir.

Arkadaş, genç adamla aynı yerde tekniker olarak çalışan ve işçi sınıfını simgeleyen bir karakterdir. Aynı zamanda genç adamın en yakın arkadaşıdır.

Ressam, genç kadının en yakın sanatçı dostudur ve onu resim yapmaya teşvik eder. Diğer ressamı kıskanır ve sürekli olarak eleştirir, çünkü tüm dünyaya kendini tanıtacak bir eser yaratmak istemektedir. Bu hedefle yaz mevsimini genç kadının yazlığında geçirir. Böylece aralarında bir ilişki başlar. Ancak daha sonra ressam, öykü yazarı olan başka bir kadınla ilişkiye başlar. Kendini tanıtabileceğı resmi tamamladığı için, genç kadından ayrılır.

Diğer karakterler arasında Oyuncu, Şair, Şairin karısı, Gitarist, Tenor ve Romancı bulunmaktadır.

4) Dil ve Üslup

Edebi bir eser, kelimelerden öte anlamlar taşır, duygular uyandırır ve hayal gücümüzü besler. Bu büyülü dünyaya giriş kapısı ise eserin dili ve üslubudur. “Edebî metnin ifadesi, onun edebî diline ait özellikleriyle anlatılabilir ve edebî dil de metnin üslup özelliklerini gündeme getirir.”⁹ Önal’ın belirttiğı gibi, edebi bir metnin ifadesi ve üslubu, dil ve edebî dil arasındaki karmaşık bir etkileşimden doğar. Bu etkileşim, eserin anlamını ve etkisini derinleştiren ve onu sıradan bir metinden ayıran bir özellik taşır. Bu bağlamda, edebi dil, yazarın duygularını, düşüncelerini ve sanatsal vizyonunu iletmek için kullandığı araçtır. Üslup ise, bu dilin nasıl kullanıldığını, yani yazarın özgün anlatım tarzını, tonunu ve ritmini belirler.

Çehov’un eserlerinin temel üslup özelliğı de karakterlerin empresyonist bir anlayışla resmedilmesidir.¹⁰ Çehov’un “Hoppa Kadın” öyküsünde dil ve üslup, karakterlerin içsel dünyalarını ve duygusal durumlarını derinlemesine aktaracak şekilde sade ve doğrudan kullanılmıştır. Çehov, dilin basitliğini ve doğallığını kullanarak, karakterlerin ruh hallerine dair derin bir içgörü sunar. Karakterlerin içsel durumları, genellikle onların kelimelerindeki basitlikten ve gündelik hayattan kesitlerle ortaya çıkar. Çehov’un bu sadelikle amacı, okurun karakterlerin duygusal dünyalarına daha kolay bir şekilde girmesini ve empati kurmasını sağlamaktır. Bu üslup, öykünün atmosferini

⁹ Mehmet Önal, “Edebî Dil ve Üslup,” A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 36 (2008): 23-47.

¹⁰ Sergey Dmitriyeviç Baluhaty, *Çehov-dramaturg* (Leningrad: İzdatelstvo “Hudojestvennaya literatura,” 1936), 302.

oluştururken aynı zamanda dönemin toplumsal yapısını ve bireylerin ilişkilerini de yansıtır.

Çehov'un "Hoppa Kadın" öyküsünde kullandığı samimi hitaplar, karakterlerin ilişkilerini ve duygusal bağlarını anlamak açısından oldukça önemli bir işlev görür. Bu hitaplar, yalnızca karakterlerin birbirlerine olan duygusal bağlarını yüzeysel olarak değil, aynı zamanda bu ilişkilerin derinliklerine inerek de tasvir eder.

Örneğin, Dımov'un "Мне не везет, мама! (Şansızım, anacığım!)" ifadesi, duygusal yakınlığı aktarırken, aynı zamanda ilişkinin dinamiğini de yansıtmaktadır. Dımov'un, eşi Olga'ya "мама (anne)" diye seslenmesi, onun aile içindeki güçlü konumunu ve yönlendirici rolünü göstermektedir. Olga sadece bir eş değil, aynı zamanda evin yönetimini elinde tutan, karar mekanizmasını yönlendiren ve kocasına rehberlik eden bir figür olarak konumlanmaktadır.¹¹ Öte yandan, Olga'nın kocasına "Нет, голубчик, надо сегодня, обязательно сегодня! (Olmaz, güvercinim, mutlaka bugün lazım!)" ve "Не опоздай, дуся. (Geç kalma, canım benim.)" gibi sevgi dolu ifadeleri, onun kocasına karşı hissettiği sevgiye dair bir izlenim yaratmakla birlikte, aslında Olga'nın duygusal bağının yüzeysel olduğunu ve sadece kendi çıkarlarını ön planda tuttuğunu gösterir. Olga'nın kocasına duygusal hitaplarla yaklaşması, onun sevgisini ve bağlılığını, bir araç olarak kullanarak kendi isteklerine yönlendirmeye çalıştığını ortaya koyar. Bu hitaplar, Olga'nın bencilliğini ve ilişkisini sadece kendi ihtiyaçları doğrultusunda inşa ettiğini vurgular. Çehov, bu şekilde karakterlerin arasındaki ilişkilerin karmaşıklığını ve duygusal yüzeylerini ustaca açığa çıkarır, okuru daha derin bir çözümlemeye yönlendirir.

Ayrıca Çehov, öyküsünde deyimleri ustaca kullanarak karakterlerin duygularını ve olayların gelişimini daha canlı ve etkili bir şekilde ifade eder. Deyimler, metindeki karakterlerin ruh halini, ilişkilerini ve durumlarını belirginleştiren önemli araçlar olarak işlev görür. Örneğin, Dımov'un Olga İvanovna'ya ani bir şekilde evlenme teklif ettiği sahnede "как снег на голову" deyimini kullanmıştır. Bu deyim, ani gerçekleşen bir olayı belirtmek için kullanılır ve Türkçede "pat diye" veya "aniden" gibi anlamlara gelir. Benzer şekilde, genç çiftin mutlu bir şekilde yaşadığını ifade etmek için kullandığı "как по маслу" deyimi de duyguları ve atmosferi güçlendirmek için kullanılmıştır. Çehov, deyimleri kullanarak olayların dramatik etkisini artırır ve okurun karakterlerin duygusal deneyimlerini daha derinlemesine hissetmelerini sağlar. Bu şekilde, sadece hikâyenin anlatımını zenginleştirmekle kalmaz, aynı zamanda karakterlerin iç dünyalarını daha iyi anlamamıza yardımcı olur.

Bir diğer önemli özellik ise, Çehov'un öyküde kullandığı döneme özgü terimler ve unvanlardır. Çehov, karakterlerin sosyal konumlarını ve zamanın kültürel yapısını yansıtan terimleri ustaca kullanır. Örneğin, "Ее муж, Осип Степаныч Дымов, был врачом и имел чин титулярного советника (Kocası Osip Stepaniç Dımov doktordu ve dokuzuncu dereceden danışmandı)" cümlesindeki "титулярный советник" terimi, Rus İmparatorluğu'nun XVIII ve XIX. yüzyıllarda kullanılan sınıf sistemindeki bir rütbe ve

¹¹ V. E. Zamaldinov & N. E. Petrova, "Аксиологический конфликт в зеркале бытового коммуникатива (по рассказу А. П. Чехова "Попригун'я")", *Vestnik Nijegorodskogo gosudarstvennogo pedagogičeskogo universiteta im. N. İ. Lobačevskogo* (Nijniy Novgorod: İzdatel'stvo Nijegorodskogo gosuniversiteta, 2014), 168.

unvanı ifade eder. Bu terim, belirli bir toplumsal konumu ve statüyü temsil eder. Çehov'un bu terimi kullanarak karakterin sosyal ve mesleki statüsünü belirtmesi, o dönemin toplumsal ve kültürel yapısını yansıtmaya amacına hizmet etmektedir. Bu da karakterlerin toplumsal konumunu ve ilişkilerini daha iyi anlama imkânı sunar. Ayrıca "На второй день Троицы после обеда Дымов купил закуску и конфет и поехал к жене на дачу (Kutsal Teslis'in ikinci günü öğle yemeğinden sonra Dımov atıştırmalıkla şekerlemeler aldı ve karısının yanına gitti)" cümlesindeki "Троица" gibi dini ve kültürel terimleri kullanarak öyküsünde dönemin sosyal ve kültürel bağlamını ustaca yansıtır. "Троица", Rus Ortodoks Kilisesi'nde Paskalya'dan elli gün sonra kutlanan ve Kutsal Üçleme'yi (Baba, Oğul ve Kutsal Ruh) anmayı amaçlayan önemli bir dini bayramdır.¹² Çehov'un bu terimi kullanması, hikâyenin zamansal bağlamını aydınlatır ve okura mevsim ve atmosfer hakkında ipuçları verir.

Çehov, "Nature morte, порт... — думала она, опять впадая в забытие, — спорт... курорт... А как Шрек? Шрек, грек, врек... крек.(Nature morte, port... diye düşünüyordu yeniden uykuya dalarken, sport... kurort... Ya Şrek? Şrek, Grek, Vrek... Krek)" cümlesinde kelime oyunları kullanarak Olga İvanovna'nın zihnindeki karmaşık düşünceleri ve duygusal durumunu ustaca tasvir etmektedir. Bu kelime oyunları, Olga'nın kocasının hastalığı sebebiyle yaşadığı sarsıntı sonucu oluşan zihinsel bulanıklığı ve duygusal çalkantıyı yansıtmak için bir araç olarak kullanılmıştır. Bu kelime oyunları sayesinde Çehov, Olga'nın iç dünyasını ve duygusal durumunu yansıtarak okuru hikâyenin içine çekmeyi başarmıştır.

Çehov, "Hoppa Kadın" öyküsünde, olayları ve karakterleri tarafsız bir şekilde betimleyen nesnel bir anlatım tarzı kullanmıştır. Bu anlatım tarzı, hikâyenin daha objektif bir biçimde aktarılmasını sağlar ve metni okuyan kişilerin karakterlerin içsel dünyalarını ya da olayların sonuçlarını kendi gözlemleriyle anlamasına olanak tanır. Çehov'un nesnel yaklaşımı, metnin duygusal yoğunluğundan arındırılmasına ve olayların daha doğal bir şekilde ortaya çıkmasına olanak verir. Ancak Çehov, nesnel anlatım tarzı kullanırken bile, hikâyenin alt metninde hiciv unsurlarını da barındırır. Hiciv, toplumsal eleştiri veya ironi yoluyla bir durumu veya olayı alaycı bir şekilde eleştirmeyi ifade eder. Çehov, "Hoppa Kadın" öyküsünde, karakterlerin davranışları ve diyalogları aracılığıyla toplumdaki bazı kusurları ve zayıflıkları hicveder. Olga İvanovna'nın sürekli olarak ünlü kişilerle arkadaşlık kurma isteği ve evinde sanatçıları ağırlama çabası, o dönemin bazı insanların statü ve görünüme verdiği aşırı önemi eleştirmektedir. Çehov'un metninde bulunan bu hiciv, metnin derinliğini artırırken, aynı zamanda toplumsal yapıyı ve insan ilişkilerindeki yüzeyselliği sorgulamamıza olanak tanır.

Hikâyede geçen aşağıdaki betimleme, Çehov'un nesnel anlatım tarzını ile hicivsel yaklaşımını başarılı bir şekilde harmanladığı bir örnek olarak değerlendirilebilir: "Стены, потолок, лампа и ковер на полу замигали ей насмешливо, как бы желая сказать: «Прозевала! прозевала!» (Duvarlar, tavan, lamba ve yerdeki halı "Geç kaldın! Kaçırdın!" demek istermiş gibi ona alaycı bir şekilde göz kırpyorlardı.)." Burada, cansız nesnelerin

¹² Ria Novosti, "Troitsa: istoriya prazdnika, traditsii i zapreti", erişim 21.06.2024, <https://ria.ru/20230530/troitsa-1737298760.html>

Olga İvanovna'ya "göz kırpması" ve onu "alaycı bir şekilde" uyarması, ironik bir durum yaratır. Aslında, bu "göz kırpması" ve uyarı, Olga'nın kendi iç sesinin bir yansımasıdır; kaçırdığı fırsatların (örneğin, kocasının değerini anlamamak gibi) farkına varmasının dolaylı bir ifadesidir. Çehov, bu betimlemeyi kullanarak, Olga'nın iç dünyasını ironik bir dil aracılığıyla ustaca sergiler.¹³

Adalet Ağaoğlu'nun eserlerinde anlatılmak istenen konu, diyalog veya bir tasvirle başlamaktadır. Sonları ise açık uçludur ve kesin bir sonu yoktur.¹⁴ Bu özellik, okurun ya da izleyicinin eseri kendi yorumlarıyla tamamlamasına olanak tanır. Ağaoğlu'nun "Sessiz Bir Adam" adlı oyununda da karakterler arasında karşılıklı diyaloglar önemli bir yer tutar. Diyaloglar, sadece karakterlerin kendi aralarındaki iletişimi değil, aynı zamanda izleyiciyle olan etkileşimi de içerir.

"Karşılıklı konuşma ve bu konuşmayı izleyen, dinleyen üçüncü kişi (seyirci), bu konuşma örgüsü içinde yer alan sormak istediklerinin yanıtını arar durur. Diyaloglarda amaç hep seyirci etkenine göre düzenlenir. Birinci kişinin söyledikleri (etki) seyircinin algılamasından geçer, ikinci kişinin yanıtı ile hedef bulur (tepki) seyirci yine burada etkiden doğan tepkinin sonucunu zihninde değerlendirir. Öyleyse söz, seyirciye açıklayıcı, anlaşılır, net ve kolay ulaşır nitelikte olmalıdır, Tiyatro seyircisinin, roman okuru gibi kaçırdığı sayfaya geri dönme şansı yoktur. Sözcükler ona bir defada ve dolambaçsız olarak ulaştırılmalıdır."¹⁵

Ağaoğlu'nun diyalogları, günlük konuşma diline uygun bir şekilde yazılmıştır ve karakterlerin duygularını, düşüncelerini ve ilişkilerini doğrudan ifade etmelerini sağlar. Ağaoğlu, oyun boyunca farklı karakterlerin sosyal statülerine, eğitim seviyelerine ve kişilik özelliklerine uygun konuşma dilleri kullanarak oyunu daha inandırıcı hale getirir. Ağaoğlu'nun dili, günlük yaşamın içinden alınan cümlelerle, karakterlerin yaşadığı hayattan bir kesiti gerçekçi bir şekilde sunar.

Adalet Ağaoğlu, "Sessiz Bir Adam" gibi eserlerinde samimi hitap cümlelerini kullanarak karakterler arasındaki ilişkileri ve iletişimi daha gerçekçi ve sıcak bir şekilde yansıtır. Örneğin, "Gel, şekerim, gel bak", "Siz de bir şey içsenize kuzum", "Baksana sevgilim, herkesin içkisi var mı?" veya "Bak hayatım, şu profildeki anlama bak" gibi hitaplar, karakterler arasındaki ilişkilerin derinliğini ve samimiyetini vurgular.

Adalet Ağaoğlu eserlerinde deyimler kullanarak metne renk ve derinlik katmayı başarmıştır. Örneğin, "Bir yastıkta kocasınlar" deyimini, birlikte huzurlu ve mutlu bir şekilde yaşayan çiftleri ifade eder. Bu deyim, evli çiftlerin uyumlu ilişkilerini anlatmak için sıkça kullanılır. Aynı şekilde, "Emriniz başım üstüne" deyimini, birine karşı saygı ve itaati ifade eder. Bu deyim, birinin isteğini veya emrini memnuniyetle yerine getirmeyi ifade eder.

Adalet Ağaoğlu oyununda ikilemeler kullanmıştır. İkileme, bir düşüncüyü veya

¹³ Leyla Maratovna Nigmatullina, "Funktsii ironičeskikh detaley v rasskazah A. P. Çehova "Poprigunya" i "Dom s mezoninom," *Vestnik Çelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta* 20/274 (2012): 96.

¹⁴ Seyit Battal Uğurlu, "Adalet Ağaoğlu'nun hayatı, roman ve hikayeleri üzerine bir araştırma," (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2003), 699.

¹⁵ Hülya Nutku, *Düşünsel Boyutuyla ve Kavramlarıyla Tiyatro Yazarlığı* (İstanbul: MiyosBoyut Yay., 1999), 106.

duyguyu pekiştirmek, vurgulamak ve daha etkili hale getirmek için kullanılan bir retorik ve edebi tekniktir. Bir ikileme, aynı veya farklı kelimelerin benzer anlamları veya zıt anlamlarıyla bir araya gelerek oluşturduğu bir ifadedir. Kullanılan ikilemeler ise metne renk katmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal eleştiriyi de barındırır. Örneğin, “Yetti de arttı. Kendi yaptıklarını görmezler de... Onları can, bizimki patlıcan... Para pul onlara... Rahat konfor onlara... Onlara ya, aşk meşk de onlara...” gibi ikilemeler, toplumsal eşitsizlik ve sınıf farklarını eleştirir. Bu tür dilsel yapılar, yalnızca metnin anlamını derinleştirmekle kalmaz, aynı zamanda karakterlerin içsel çatışmalarını ve toplumsal eleştirilerini etkili bir şekilde izleyiciye aktarır.

Adalet Ağaoğlu “*Sessiz Bir Adam*” oyununda nesnel tasvir üslubu kullanmıştır. Bu üslup metne tarafsızlık, gerçekçilik ve okur katılımı kazandırmıştır. Bu üslup sayesinde okur, metne kendi bakış açısını yansıtabilir ve karakterler ve olaylar hakkında kendi yorumunu yapabilir. Ağaoğlu sade bir dil kullanmıştır ve karakterler arasındaki iletişim ve etkileşim ön plandadır.

5) Metinlerarasılık

Metinlerarasılık (intertextuality), postmodernist edebiyatın önemli bir unsuru olarak kabul edilir. Bu kavram, bir metnin doğrudan ya da dolaylı olarak başka metinlerle kurduğu ilişkileri ve bu ilişkilerin metnin anlamını, yorumunu ve yapısal özelliklerini etkilediğini ifade eder. Metinlerarasılık kuramının öncüsü Julia Kristeva’nın dediği gibi, “Her metin bir alıntılar mozaği gibi oluşur, her metin kendi içinde başka bir metnin eritilmesi ve dönüşümüdür.”¹⁶ Doğrudan metinlerarasılık, bir metnin belirli bir başka metne açıkça atıfta bulunmasıyla gerçekleşir. Bu atıflar genellikle alıntılar, parodi veya göndermeler şeklinde olabilir. Dolaylı metinlerarasılık ise daha gizli veya daha az belirgin olabilir. Bu tür metinlerarasılık, bir metnin teması, karakterleri veya kurgusuyla başka bir metne göndermelerde bulunmasıyla gerçekleşir. Arak’ın “Metinlerarasılık farklı metinler arasında bir tat alma oyunu gibidir. Her iki eseri bilen daha çok tat alır. Metinlerarasılık, okurun okuduğu eserle daha önce ya da sonra yazılan başka bir eser arasında oluşan ilişkileri algılamasıdır”¹⁷ sözleri, bu kavramın özünü ve işlevini oldukça güzel bir şekilde özetlemektedir. Metinlerarası ilişkiler, tıpkı bir tat alma oyunu gibi, okura farklı tatlar ve deneyimler sunar. Metinlerde yer alan göndermeler, alıntılar ve benzerlikler, okuru metnin ötesine taşır ve daha önce okuduğu veya duyduğu metinlerle bağlantı kurmasını sağlar. Bu sayede okur, metnin anlamını daha derin bir şekilde kavrayabilir ve farklı yorumlar yapabilir. Metinlerarası ilişkiler, metinleri dönüştürerek ve farklı anlamlar üretmek için metinlerarası bir diyalog oluşturur. Bu dönüştürme işlemleri, metinlerarası ilişkilerin temelini oluşturur ve metinlerarasılığın işlevlerini yerine getirmesine katkıda bulunur.

Metin dönüştürme yöntemleri, sadece başkalarının metinlerini veya metnin parçalarını doğrudan alıp yapıştırmak değildir. Bu yöntemler, metinleri değiştirmek, dönüştürmek ve değerlendirmek anlamına gelir.¹⁸ Anton Çehov’un “*Hoppa Kadın*” öyküsü

¹⁶ Julia Kristeva’nın *Semeiotike, recherches pour une sémantique* (Paris: Seuil, 1969) başlıklı eserinden aktaran: Kubilay Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler* (Ankara: Öteki Yayınevi, 2000), 41.

¹⁷ Hüseyin Arak, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi* (Ankara: Hacettepe Yayınları, 2012), 48.

¹⁸ Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemleri* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2019), 217.

ile Adalet Ağaoğlu'nun "Sessiz Bir Adam" oyunu arasındaki metinlerarası ilişkiler, her iki eserde de görülen benzer ifade kalıpları ve kurgusal yapılar aracılığıyla açıkça ortaya çıkmaktadır. Özellikle düğün başlangıcı ve kadın karakterlerin kocalarına yönelttiği imalı sorular, bu iki eserin dikkat çekici benzerlikleri arasında yer almaktadır.

"Hoppa Kadın": Посмотрите на него: не правда ли, в нем что-то есть? (Bakın ona, gerçekten de bir şeyler var, değil mi?)

"Sessiz Bir Adam": Bakın, bakın. Onda gizli bir şeyler var değil mi?

Her iki eserde de kadın karakterin kocasını güçlü bir hayvana benzettiği benzer bir imgeye sahiptir. "Hoppa Kadın" öyküsünde Olga İvanovna, kocasını bir ayıya benzetirken, "Sessiz Bir Adam" oyununda genç kadın, kocasını bir aslana benzetir. Rus kültüründe ayı, güç ve kudreti temsil ederken, Türk kültüründe ise aslan temsil edilmektedir. İki eserde de benzer bir imge kullanılsa da hayvan figürlerinin taşıdığı kültürel anlamlar farklıdır. Çehov, daha çok bireysel ve fiziksel bir güç vurgusu yaparken, Ağaoğlu toplumun sosyal yapısına ve liderlik anlayışına gönderme yapar. Bu, metinlerarasılığın sadece benzerliklere değil, aynı zamanda kültürel farklılıklarla da şekillendiğini gösteren önemli bir örnektir.

"Hoppa Kadın": Не правда ли, в нем есть что-то сильное, могучее, медвежье? (Onda güçlü, kuvvetli, ayılara özgü bir şeyler var, değil mi?)

"Sessiz Bir Adam": Soylu bir aslan görünüşü değil mi?

İki eserde de çift, kadın karakterin babasının hastanede kalmasıyla tanışır. Hoppa Kadında Olga İvanovna'nın babası hastalanır ve doktoru olarak Dimov hep başında bekler. "Sessiz Bir Adam" oyununda ise genç kadının babası köprü yapımı sırasında vurulur ve onu hastaneye, orada görev yapan genç adam götürür. Genç adam, genç kadının babasının başucundan ayrılmaz. Her iki eserde de kadın karakterin babasının ölümünden sonra erkek karakterden evlilik teklifi almasını konu alan benzer bir kurguya sahiptir.

"Hoppa Kadın": Ну, после смерти отца он иногда бывал у меня, встречался на улице и в один прекрасный вечер вдруг — бац! сделал предложение... как снег на голову... Я всю ночь проплакала, и сама влюбилась адски. (Babamın ölümünden sonra ara sıra bana geliyordu, bazen dışarıda da buluşuyorduk. Derken bir akşam pat diye evlenme teklifi etti... Çok şaşırdım... Bütün gece ağladım ve deli gibi aşık oldum.)

"Sessiz Bir Adam": Babam gömüldükten sonra birkaç kez beni yoklamaya geldi. Sonra birlikte birkaç kez de şirin balıkçı lokantalarında yemek yedik. Bir akşam baktım, birden evlenme teklifi ediverdi.. Bu arada meğer ben de ona aşık olmuşum.

Bir diğer benzerlik çiftin sanat üzerine yaptıkları sohbet olur. Her iki eserde de kadın, kocasının sanata olan ilgisizliğinden yakınır ve sanat hakkında fikirlerini dile getirir. Burada, karakterlerin birbirleriyle olan iletişimleri, sanatın rolü ve değerine dair benzer düşünce yapılarını yansıtır.

"Hoppa Kadın": Ты, Дымов, умный, благородный человек, — говорила она, — но у тебя есть один очень важный недостаток. (Dimov, sen akıllı ve asil bir insansın ama önemli bir eksikğin var.)

"Sessiz Bir Adam": Dinle sevgilim. Bak, sen akıllı, namuslu bir adamsın. Bu

gösterişsiz, yalın halin çok hoşuma gidiyor. Ama büyük bir kusurun var.

“Hoppa Kadın”: Ты совсем не интересуешься искусством. Ты отрицаешь и музыку, и живопись. (Sanatla hiç ilgilenmiyorsun. Müziği de resmi de hiç önemsemiyorsun.)

“Sessiz Bir Adam”: Nedir o kusurun biliyor musun? Sanata hiç ilgi göstermiyorsun.

“Hoppa Kadın”: Твои знакомые не знают естественных наук и медицины, однако же ты не ставишь им этого в упрек. (Senin tanıdıklarında da doğa biliminden ve tıptan anlamıyorlar ama sen onları ayıplamıyorsun.)

“Sessiz Bir Adam”: Senin sanatçı arkadaşların da taştan, topraktan, katrandan, mazottan anlamazlar. Bu yüzden sen onları ayıplıyor musun?

“Hoppa Kadın”: Я не понимаю пейзажей и опер, но думаю так: если одни умные люди посвящают им всю свою жизнь, а другие умные люди платят за них громадные деньги, то, значит, они нужны. Я не понимаю, но не понимать не значит отрицать. (Peyzajdan ve operadan anlamıyorum ama şöyle düşünüyorum: Eğer birtakım akıllı başında insanlar hayatlarını bunlara adıyorsa ve diğer insanlar da bunlara muazzam paralar ödüyorsa, öyleyse onlar gereklidir. Anlamıyor olmam, onları önemsemediğim anlamına gelmez.)

“Sessiz Bir Adam”: Ben resimden, müzikten, operadan, tiyatrodan anlamam. Fakat şöyle düşünüyorum: Mademki birtakım akıllı, yetenekli insanlar bu sanatlara bütün hayatlarını verirler ve mademki birtakım akıllı insanlar da bu sanatlardan yararlanmak için dünyanın parasını ve zamanını harcarlar; öyle ise bu sanat dalları gereklidir. Evet. Ben pek anlamıyorum. Ama anlamamak bu sanatlara karşı koymak, onları gereksiz saymak demek değildir.

Her iki eserde de kadın karakterler, yazlık bölgelere giderek sanatçı arkadaşlarıyla zaman geçirirler. Çehov’un öyküsünde Olga İvanovna, ressam arkadaşlarıyla Volga Nehri’ne gider ve etütler yaparlar. Ağaoğlu’nun oyununda ise genç kadın, kendi yazlığına gider ve orada sanatçı arkadaşlarıyla vakit geçirir. Bu yazlık kaçamaklar, her iki eserde de yasak aşk ilişkilerinin başladığı zamanlar olarak tasvir edilir. Her iki eserde çalıştıkları için evde kalan eşler bir gün sürpriz yaparak gelirler. Kadın karakterin eşlerini görünce verdikleri tepkiler arasında benzerlikler vardır.

“Hoppa Kadın”: Ах, если б ты знал, как ты мил, как ты кстати приехал! Ты будешь моим спасителем. Ты один только можешь спасти меня! (Ah, bir bilsen ne kadar tatlısın, tam zamanında geldin! Sen benim kurtarıcımsın. Beni yalnızca sen kurtarabilirsin!)

“Sessiz Bir Adam”: Hızır gibi yetiştin.. Bir sıkıntım var. Beni bundan kurtarabilirsin.

“Hoppa Kadın”: Женится молодой телеграфист на станции, некто Чикельдеев. Красивый молодой человек, ну, неглупый, и есть в лице, знаешь, что-то сильное, медвежье. (Çikeldeyev adında istasyonda görevli bir telgraf memuru evleniyor. Yakışıklı, genç, akıllı ve bilirsin ya işte yüzünde ayı gibi güçlü kuvvetli bir ifade var...)

“Sessiz Bir Adam”: Yarın eşi görülmemiş bir düğün olacak. Evlenen de genç bir

garson. Yakışıklı, akıllı, cin gibi bir çocuk. Yüzünde güçlü, değişik, başka bir şey var..

"Hoppa Kadın": У меня здесь ничего нет, буквально ничего! Ни платья, ни цветов, ни перчаток... Ты должен меня спасти. (Burada giyecek hiçbir şeyim yok, gerçekten yok. Ne elbise ne çiçek ne de eldiven... Beni kurtarmalısın.)

"Sessiz Bir Adam": Ben ne giyeceğim düşünsene.. Böyle bir tören için giyebileceğim hiçbir şeyim yok yanımda. Ne elbise, ne çiçek, ne de eldiven.. Beni bu sıkıntıdan kurtarmalısın sevgilim.

İki eserde de kadın karakterler, henüz dinlenme fırsatı bulamadan eşlerini istediklerini almaları için eve gönderirler. Erkek karakterler ise bu isteği itiraz etmeden kabul ederler, bu da kadın karakterlerin isteklerine karşı saygı duyduklarını ve onların mutluluğunu önemsediklerini gösterir. Bu durum, kadın karakterlerin bağımsızlık ve güçlülüklerini vurgularken, erkek karakterlerin de onların mutluluğunu ve isteklerini önemsedini ortaya koymaktadır.

Yine yazlıkta geçen bir günde ressam kadına aşkını ilan eder. İki eserde de kurgusal olarak benzerlikler vardır. *"Hoppa Kadın"* öyküsünde, ressam kadını etkileyici bir şekilde sevdiğini açıklarken, *"Sessiz Bir Adam"* oyununda da benzer bir sahne bulunur. Her iki eserde de erkek karakter, kadına olan duygularını ifade ederken içtenlikle konuşur. Ressamın kadına olan aşkını ifade edişiyile, genç adamın duygularını açıklaması arasında benzerlikler vardır. Her iki karakter de kadını etkileyici ve çekici bir şekilde sevdiklerini belirtirler. Kadın karakterlerin bu duygusal açıklamalara verdiği tepkiler de benzerlik gösterir. *"Hoppa Kadın"* öyküsünde, kadın karakter olan Olga İvanovna, ressamın duygularını öğrendiğinde kısa bir şaşkınlık yaşar ve ardından duygusal bir yanıt verir. Benzer şekilde, *"Sessiz Bir Adam"* oyununda da genç kadın, duygularını öğrendiğinde şaşkınlık ve içsel bir çekişme yaşar. Bu benzer tepkiler, her iki eserde de kadın karakterlerin duygusal karmaşalarını ve içsel çatışmalarını vurgular.

"Hoppa Kadın": Я чувствую себя в вашей власти. Я раб. Зачем вы сегодня так обворожительны? Он всё время глядел на нее, не отрываясь, и глаза его были страшны, и она боялась взглянуть на него. — Я безумно люблю вас... — шептал он, дыша ей на щеку. — Скажите мне одно слово, и я не буду жить, брошу искусство... — бормотал он в сильном волнении. — Любите меня, любите... (Sizin etkiniz altındaymışım gibi hissediyorum. Sanki sizin kölenizim. Bugün neden bu kadar güzelsiniz? Ressam gözlerini ayırmadan ona bakıyordu. Gözleri korkunçtu, Olga İvanovna ona bakmaya korkuyordu. Sizi deli gibi seviyorum, diye fısıldadı ressam, kadının yanağına soluyarak. Bana tek bir şey söyleyin, yaşamdan da sanattan da vazgeçeyim, dedi heyecanla. Sevin beni, sevin...)

"Sessiz Bir Adam": Kendimi senin etkinden artık hiç kurtaramayacağım. Anlıyorum bunu.. Aşksa hep karşı durduğum bir şeydi benim.. Hele bu gece neden bu denli güzelsin? Niçin böylesine kadın?.. (Genç Kadının çenesini tutar. İnatla gözlerine bakar) Seni seviyorum.. Seviyorum.. Duyguları yok sanmak.. Ne budalalık!. Kişinin kendini yalnız halkını sevmeye adanması, ne saçmalık!. Benim de bir insan olduğumu kim düşünecek? Sev beni.. Beni sev.. Gerekirse halkımdan da, sanatından da vazgeçerim.

“Hoppa Kadın”: — Не говорите так, — сказала Ольга Ивановна, закрывая глаза. — Это страшно. А Дымов? — Что Дымов? Почему Дымов? Какое мне дело до Дымова? Волга, луна, красота, моя любовь, мой восторг, а никакого нет Дымова... Ах, я ничего не знаю... Не нужно мне прошлого, мне дайте одно мгновение... один миг! (Olga İvanovna gözlerini kapatarak “Böyle konuşmayın” dedi. “Bu korkunç bir şey. Peki Dımov?” “Ne Dımov’u? Dımov da kim oluyor? Dımov’dan banane?Volga, mehtap, güzellik, benim aşkım, heyecanım var ama Dımov yok. Ah, hiçbir şey bilmiyorum. Geçmiş beni ilgilendirmiyor, bana bir an verin... Sadece bir an...)

“Sessiz Bir Adam”: Peki ama, kocam? Kocam? Kocan mı? Ne kocası? Bana ne ondan? Deniz, ayışığı, güzellik, sevgim, ölümüm.. Sen.. İşte bu kadar. Başka bir kimse yok. (Öfkeli) Geçmiş düşünmek istemiyorum. (İnler gibi) Bana geçmiş değil, bu ânı verin! Sadece bir ân. Bu ânı kim çok görebilir bana?

Ve böylece ikili arasında yasak aşk başlar. Ancak zamanla ressam bıkar ve uzaklaşmaya başlar. Bu durum iki eserde de benzer şekilde kurgulanmıştır.

“Hoppa Kadın”: Как ты ко мне переменялся! — вздохнула Ольга Ивановна. (Olga İvanovna içini çekerek “Bana karşı ne kadar da değiştin” dedi.)

“Sessiz Bir Adam”: (İçini çeker) Bana karşı ne kadar değiştin.

“Hoppa Kadın”: — Да, недоставало только слез. Перестаньте! У меня тысячи причин плакать, однако же я не плачу. (Bir gözyaşı eksikti. Kes şunu! Benim ağlamak için binlerce sebebim var ama ağlamıyorum.)

“Sessiz Bir Adam”: Hadi, kes şu ağlamayı. Asıl ağlaması gereken benim. Ağlamam için yığınla sebep var. Yine de üstüne çıkıyorum kederimin..

“Hoppa Kadın”: — Тысячи причин! — всхлипнула Ольга Ивановна. — Самая главная причина, что вы уже тяготитесь мной. Да! — сказала она и зарыдала. — Если говорить правду, то вы стыдитесь нашей любви. Вы всё стараетесь, чтобы художники не заметили, хотя этого скрыть нельзя, и им всё давно уже известно. (“Binlerce sebep mi!” diye hıçkırdı Olga İvanovna. “En önemli sebep, benden bıkmış olmanızdır. Evet!” dedi ve hıçkırıkları daha da arttı. “Aslında aşkımızdan utanıyorsunuz. Ressamlar anlamasın diye uğraşıyorsunuz ama bunu saklamak imkansız, herkes her şeyi biliyor.”)

“Sessiz Bir Adam”: Kederin!.. Herhalde bunun nedeni benden bıkmış olman? Artık bu aşktan utanıyorsun.. Birine bağlı olmak seni ürkütüyor. Sana olan aşkımı duyacaklar diye korkuyorsun. (Bir an) Ama ne yapalım ki herkes anladı. Kocam bile?

“Hoppa Kadın”: — Ольга, я об одном прошу вас, — сказал художник умоляюще и приложив руку к сердцу, — об одном: не мучьте меня! Больше мне от вас ничего не нужно! — Но поклянитесь, что вы меня всё еще любите! — Это мучительно! — процедил сквозь зубы художник и вскочил. — Кончится тем, что я брошусь в Волгу или сойду с ума! Оставьте меня! — Ну, убейте, убейте меня! — крикнула Ольга Ивановна. — Убейте! (Ressam elini kalbine koayarak, yalvaran bir sesle “Olga, sizden tek bir şey istiyorum, tek bir şey: beni rahat bırakın. Başka bir şey istemiyorum. “O zaman beni sevdiğine yemin et.” “Ressam dişlerini sıkarak “Buna işkence denir!” dedi ve

yerinden kalktı. Böyle devam ederse, kendimi Volga'ya bırakıvereceğim, aklımı kaybedeceğim! Rahat bırakın beni!" "Öyleyse öldürün beni" diye bağırdı Olga İvanovna. "Öldürün hadi!")

"Sessiz Bir Adam": Ressam: (Bağırır) Peki ben ne yapayım? (Kendini tutar) Kendini böyle bir duygusallığa kapıp koyveren ben değilim ki, (Gider. Kadının önünde durur) Dinle. Senden bir tek ricam var. Bana işkence etme. Genç Kadın: Beni hâlâ sevdiğini söyleyemezsin değil mi? Ressam: (Geri fırlar. Yumruklarını sıkar. Dişlerinin arasından) Ne korkunç işkence, tanrım ne korkunç!. Ya aklımı kaçıracağım, ya da kendimi pencereden aşağı atacağım. (Durur. Sakin) Beni rahat bırak olur mu? Genç Kadın: (Bir koltuğa çöker) Ölmek istiyorum.

Bu sohbetten sonra ikilinin arası eskisi gibi olmaz. "Hoppa Kadın" öyküsünde ressam başka bir kadın ile birlikte olur. Olga İvanovna hatasını anlar ve kocasına döner ve kocasının hasta olduğunu öğrenir. "Sessiz Bir Adam" oyununda ise ressam bir öykü yazarı ile birlikte olur. Genç Kadın da oturma odasını yazarlar için baştan dekore eder. Yeni ünlü kişiler bulmaya çalışır. Genç Adamın iş kazasında ani ölümü karşısında çok şaşırır ancak onu aldattığı için pişmanlık hissetmez. İki eser arasındaki en büyük fark kadın karakterlerin sonda hissettikleri duygudur.

Sonuç

Bu makale, Anton Çehov'un "Hoppa Kadın" öyküsü ile Adalet Ağaoğlu'nun "Sessiz Bir Adam" oyununu karşılaştırarak metinlerarası ilişkileri, tema benzerliklerini ve edebi anlatım farklılıklarını derinlemesine incelemiştir.

Her iki eserde işlenen yasak aşk teması, farklı kültürel ve toplumsal bağlamlara rağmen evrensel bir etkiye sahiptir. Çehov ve Ağaoğlu, farklı zaman dilimlerinde ve toplumlarda benzer duygusal çatışmaları ve insan psikolojisini yansıtırken, her iki yazarın özgün anlatım tarzları temanın işlendiği biçimi çeşitlendirmiştir. "Hoppa Kadın" öyküsü 19. yüzyıl Rusya'sında geçerken, "Sessiz Bir Adam" oyunu 20. yüzyıl Türkiye'sinde geçer. Bu farklı toplumsal ve kültürel bağlamlar, her iki eserde de yasak aşka bakış açısını ve kahramanların yaşadığı duygusal karmaşayı farklı şekillerde etkilemiştir.

Kadın karakterlerin duygusal evrimi, her iki eserde de dikkat çeken bir özelliktir. Çehov'un "Hoppa Kadın" öyküsünde Olga İvanovna, yasak aşkını içsel bir aydınlanma ve pişmanlıkla sonlandırarak kocasına dönme yolunu seçer. Bu dönüşüm, karakterin toplumsal sorumluluk ve kişisel vicdanı arasındaki çatışmayı vurgular. Ancak Ağaoğlu'nun "Sessiz Bir Adam" oyununda, genç kadın, aldattığı adamın ölümünden sonra pişmanlık duygusu hissetmez ve duygusal açıdan bir dönüşüm yaşamaz.

Her iki eserde de nesnel anlatım tarzı kullanılmıştır. Yazarlar, karakterlerin duygularını ve düşüncelerini doğrudan aktarmak yerine, olayları ve karakterlerin davranışlarını tasvir ederek okurun kendi yorumunu yapmasına imkân tanır. Her iki eserde de kullanılan samimi hitap cümleleri ve deyimler, anlatıya gerçekçi ve içten bir hava katmaktadır. Çehov, "Hoppa Kadın" öyküsünde dilin zenginliğini ve derinliğini, terimler ve kelime oyunları ile ortaya koyar. Çehov'un eseri, karakterlerin içsel çatışmalarını ve toplumsal yapıları incelerken, aynı zamanda hiciv kullanarak dönemin ahlaki değerlerine ve toplumsal normlara dair eleştirilerde bulunur. Bu eleştiriler,

öykünün derinliğini artırırken, dönemin Rus toplumundaki ahlaki çelişkileri de gözler önüne serer. Ağaoğlu'nun "*Sessiz Bir Adam*" oyununda ise karakterlerin psikolojik durumlarını ve ilişkilerini yansıtmak için ikilemeler ve kısa, etkili diyaloglar kullanılır. Bu üslup, izleyicinin dikkatini karakterlerin içsel dünyalarına çekerken, aynı zamanda sahnenin temposunu hızlandırarak gerilim yaratır. Ağaoğlu'nun dilinin etkinliği, karakterlerin duygusal tıkanıklıklarını ve çatışmalarını daha doğrudan bir şekilde izleyiciye aktarır, böylece oyun daha yoğun bir dramatik yapı kazanır.

Çehov'un "*Hoppa Kadın*" başlığı, kadın karakterin hafifliği ve içsel boşluğunu simgelerken, Ağaoğlu'nun "*Sessiz Bir Adam*" başlığı ise erkek karakterin sessizliğini ve toplumdaki marjinal konumunu vurgular. Bu başlıklar, her iki eserin tematik yapılarını yansıtır.

Çehov'un "*Hoppa Kadın*" öyküsü kısa öykü formunda yazılmışken, Ağaoğlu'nun "*Sessiz Bir Adam*" eseri tiyatro oyunu formundadır. Tür farkı, her iki eserin yapısal özelliklerini ve anlatım biçimini etkileyerek eserlerin dinamizmini belirler.

Sonuç olarak, Çehov ve Ağaoğlu'nun eserleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar, edebi analiz ve metinlerarası inceleme için değerli bir temel oluşturmaktadır.

Çalışmanın bir sonraki aşamasında, her iki eserin yazıldığı toplumların sosyal yapıları ve kültürel özelliklerinin edebiyat üzerindeki etkilerini daha derinlemesine incelemek faydalı olabilir. Bu bağlamda, özellikle yasak aşkın ele alınış biçimleri, toplumsal normlarla ilişkilendirilebilir. Çehov ve Ağaoğlu'nun karakter analizlerini daha detaylı bir biçimde ele almak, bu karakterlerin iç dünyalarının nasıl şekillendiğini ve onların toplumsal rollerindeki evrimi daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir. Eserlerin karşılaştırılmasında kullanılan metinlerarasılık ve anlatım biçimi teorileri daha kapsamlı bir biçimde incelenebilir.

Beyanname:

- 1. Etik Kurul İzni:** Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
- 2. Katkı Oranı Beyanı:** Yazarlar, makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan etmektedirler.
- 3. Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazarlar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedirler.

Declarations:

- 1. Ethics approval:** Not applicable.
- 2. Author contribution:** The authors declare they have contributed equally to the article.
- 3. Competing interests:** The authors declare no competing interests.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, Adalet. *Sessiz Bir Adam*. İstanbul: Everest Keşif Yayınları, 2017.
- Arak, Hüseyin. *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. Ankara: Hacettepe Yayınları, 2012.
- Aytaç, Gürsel. *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. Ankara: Say Yayınları, 2009.
- Aktulum, Kubilay. *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Öteki Yayınevi, 2000.

- Baluhatiy, Sergey Dimitriyevich. *Çehov-dramaturg*. Leningrad: İzdatel'stvo "Hudojestvennaya Literatura", 1936.
- Boğaziçi Üniversitesi Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi. *Adalet Ağaoğlu Koleksiyonu*. Erişim 05.09.2024. <https://arsivmerkezi.bogazici.edu.tr/collections/adalet-agaoglu.php>
- Çetin, Nurullah. *Roman Çözümleme Yöntemleri*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2019.
- İnternet Biblioteka Aleksey Komarova. Erişim 05.09.2024. <https://ilibrary.ru/text/706/p.1/index.html>
- Nigmatullina, Leyla Maratovna. "Funktsii ironicheskikh detaley v rasskazakh A. P. Çehova "Poprigunya" i "Dom s mezoninom." *Vestnik Çelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta* 20/274 (2012): 96-98.
- Nutku, Hülya. *Düşünsel Boyutuyla ve Kavramlarıyla Tiyatro Yazarlığı*. İstanbul: Miyos Boyut Yay., 1999.
- Önal, Mehmet. "Edebî Dil ve Üslûp." *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 36 (2008).
- Öztürk, Semih. Artfulliving, "Sessiz Bir Adamın Manevra Yankısı: Taban Uyanıyor! Erişim 06.09.2024. <https://www.artfulliving.com.tr/edebiyat/sessiz-bir-adaminmanevra-yankisi-taban-uyaniyori-i-14661>
- Poyraz, Hakan. "Adlandırmanın Doğası ve Adların Nesnesine Uygunluğu Ekseninde Doğalcılık Uzlaşmacılık Tartışması." *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 7/230 (2004): 226-242.
- RIA Novosti. "Troitsa: istoriya prazdnika, traditsii i zapreti." Erişim 21.06.2024. <https://ria.ru/20230530/troitsa-1737298760.html>
- Rousseau, André M., & Claude Pichois. *Karşılaştırmalı Edebiyat*. Çev. Mehmet Yazgan. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1994.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. Güncel Türkçe Sözlük. Erişim 02.09.2024. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Uğurlu, Seyit Battal. "Adalet Ağaoğlu'nun hayatı, roman ve hikayeleri üzerine bir araştırma." (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2003.
- Zamaldinov, V. E. & N. E. Petrova. "Aksiologicheskii konflikt v zerkale bitovoy kommunikatsii (po rasskazu A. P. Çehova "Poprigun'ya")", *Vestnik Nijegorodskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. N. İ. Lobaçevskogo*. Nijny Novgorod: İzdatel'stvo Nijegorodskogo gosuniversiteta, 2014.

АНАЛИЗ МОДАЛЬНЫХ ВЫРАЖЕНИЙ В ПОВЕСТИ «МОЖНО И НЕЛЬЗЯ» ВИКТОРИИ ТОКАРЕВОЙ

 Tülay AKBABA^a

Аннотация

Модальность как многослойная лингвистическая категория, отражающая отношение говорящего к действительности и субъективные оценки выражаемого содержания, является предметом многочисленных исследований в том числе в русистике. В русском языке модальность выражается различными способами с помощью грамматических форм и лексических средств. В данном исследовании грамматические конструкции модальных выражений (модальные выражения возможности/ невозможности, необходимости/ненужности и желательности/нежелательности) анализируются с помощью методов контекстуального и компонентного анализа. Материалом для анализа выбрана повесть «Можно и нельзя» Виктории Самуиловны Токаревой (1937-), представительницы русской литературы XX века. Эта повесть была оценена нами как богатый источник для понимания выражений, связанных с категорией модальности. В связи с этим целью исследования является анализ модальных выражений в повести и того, как они передаются с помощью грамматических конструкций. Исследование показало, что в повести использованы 148 конструкций модальности. Среди этих выражений наиболее частотными явились конструкциями модальности возможности, необходимости и желательности. Такие конструкции, как ненужность, невозможность и нежелательность, использованы реже. Разнообразие используемых модальных конструкций повышает экспрессивность текста и показывает, что они могут быть важным учебным средством обучения русскому языку как иностранному. Думается, что использование различных грамматических конструкций для модальных выражений может не только улучшить коммуникативные и грамматические навыки учащихся, но и способствовать лучшему пониманию русской культуры и социальных норм. Полученные результаты подтверждают значимую роль модальных выражений в отражении внутреннего мира персонажей и взаимодействия с окружающей действительностью. В результате проведенного анализа было установлено, что категория модальности в системе русского языка обладает значительной ролью, влияет на различные аспекты языка и характеризуется многоаспектной структурой как на теоретическом, так и на практическом уровнях.

Ключевые слова: Русская литература, русский язык, Виктория Токарева, модальность, модальные выражения, повесть, *можно и нельзя*.

^a Asst. Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, The Faculty of Science and Letters, Department of Russian Language and Literature, Burdur/Türkiye, takbaba@mehmetakif.edu.tr

VİKTORİYA TOKAREVA'NIN *OLABİLİR VE OLMAZ* ADLI UZUN ÖYKÜSÜNDE KİPLİK İÇEREN İFADELERİN ANALİZİ

Öz

Kiplik, konuşmacının gerçeklik karşısındaki tutumunu ve ifade edilen içeriğe ilişkin öznel değerlendirmelerini yansıtan çok katmanlı bir dilsel kategori olarak Rus dili de dâhil olmak üzere çok sayıda çalışmanın konusu olmuştur. Rus dilinde kiplik, dilbilgisel biçimler ve sözcüksel unsurlar aracılığıyla çeşitli biçimlerde ifade edilir. Bu çalışmada kiplik ifadelerinin dilbilgisel yapıları (olasılık/imkânsızlık, gereklilik/gereksizlik ve istek/isteksizlik ifadeleri) bağlamsal ve bileşen analiz yöntemleri kullanılarak incelenmiştir. İnceleme materyali olarak 20. yüzyıl Rus Edebiyatı temsilcilerinden Viktoriya Samuilovna Tokareva'nın (1937-) *Olabilir ve Olmaz* («Можно и нельзя») adlı uzun öyküsü seçilmiştir. Bu uzun öykü tarafımızca kiplik kategorisiyle ilgili ifadeleri anlamak için zengin bir kaynak olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın amacı uzun öyküde kiplik ifadelerini ve bu ifadelerin dilbilgisel yapılar aracılığıyla nasıl aktarıldığını analiz etmektir. Çalışma, uzun öyküde 148 tane kiplik yapısının kullanıldığını göstermiştir. Bu ifadeler arasında en sık kullanılanlar *olasılık*, *gereklilik* ve *istek* kiplik yapıları olmuştur. *Gereksizlik*, *imkânsızlık* ve *isteksizlik* gibi yapılar ise daha az kullanılmıştır. Kullanılan kiplik yapılarının çeşitliliği, metnin ifade gücünü artırmakta ve Rus dilinin yabancı dil olarak öğretimi alanında önemli bir eğitim aracı olabileceğini göstermektedir. Kiplik ifadeleri için farklı dilbilgisel yapıların kullanılmasının öğrencilerin iletişimsel ve dilbilgisel becerilerini geliştirmesinin yanı sıra Rus kültürü ve toplumsal normlarının daha iyi anlaşılmasına da katkıda bulunabileceği düşünülmektedir. Elde edilen sonuçlar kiplik ifadelerinin karakterlerin iç dünyasını ve onları çevreleyen gerçeklikle etkileşimini yansıtmada önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Yapılan analiz sonucunda Rus dili sisteminde kiplik kategorisinin önemli bir role sahip olduğu, dilin çeşitli yönlerini etkilediği ve hem teorik hem de uygulamalı düzeyde çok yönlü bir yapı ile belirlendiği tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Rus edebiyatı, Rus dili, Viktoriya Tokareva, kiplik, kiplik içeren ifadeler, uzun öykü, *Olabilir ve Olmaz*.

ANALYSIS OF THE MODAL EXPRESSIONS IN THE NOVELLA *CAN AND CAN'T* BY VIKTORIA TOKAREVA

Abstract

Modality, as a multilayered linguistic category reflecting the speaker's attitude toward reality and subjective evaluations of the expressed content, is the subject of numerous studies, including those in the Russian language. In the Russian language, modality is expressed through a range of grammatical structures and lexical elements. In this study, the grammatical structures of modal expressions (possibility/impossibility, necessity/lack of necessity, and desirability/undesirability) are analyzed using contextual and component analysis methods. The material chosen for analysis is the novella *Can and Can't* («Можно и нельзя») by Viktoriya Samuilovna Tokareva (1937-), a representative of Russian literature in 20th-century. This novella has been assessed as a rich source for understanding expressions related to the category of modality. In this regard, the aim of the study is to analyze the modal expressions

in the novella and how they are conveyed by means of grammatical structures. The study shows that 148 forms of modality are used in the story. Among these expressions, the most frequently used expressions were the modal constructions of possibility, necessity and desirability. Structures such as lack of necessity, impossibility and undesirability were used less frequently. The variety of modal constructions used increases the expressive power of the text and shows that they can be an important teaching tool in Russian as a foreign language instruction. It is thought that different grammatical structures used for modal expressions can not only improve students' communicative and grammatical skills but also contribute to a better understanding of Russian culture and social norms. The results of the study confirm that modal expressions play an important role in reflecting the inner world of the characters and their interaction with the environment. The analysis showed that the modality category has an important role in the Russian language system, influences various aspects of the language and is characterized by a multifaceted structure at both theoretical and practical levels.

Keywords: Russian literature, Russian language, Viktoria Tokareva, modality, modal expressions, novella, *Can and Can't*.

Введение

Модальность изначально рассматривалась в философии и стала предметом изучения логики. Именно в рамках модальной логики были сформулированы основные принципы, которые легли в основу современных классификаций модальностей.¹ Категория модальности является одной из наиболее сложных и актуальных тем в современном языкознании. Она охватывает разные аспекты языка, связанные с выражением отношения говорящего к действительности и его субъективной оценкой происходящего. Модальность рассматривается как многоуровневая концепция, пронизывающая все уровни языка и реализующаяся через разнообразные средства: грамматические формы, модальные глаголы, интонацию и др. Несмотря на ключевую роль в лингвистике, эта категория остается недостаточно изученной из-за своей многозначности, функционального разнообразия и специфики языкового выражения.²

Многогранность модальности обусловила необходимость ее классификации и детального изучения. Одной из наиболее распространенных классификаций является разделение модальности, представленное в *Русской грамматике* 1980 г. под редакцией Н. Ю. Шведовой.³

В *Русской грамматике* 1980 г. модальность подразделяется на объективную и субъективную. Объективно-модальные выражения модальности включают явления, которые отражают отношение сообщения к действительности, то есть выражения реальности (выражаемые с помощью синтаксического индикатива в

¹ Caner Kerimoğlu, *Kiplik İncelemeleri ve Türkçe* (İzmir: Dinozor Kitabevi, 2011), 9.

² K. S. Morozova, "Pragmaticeskij potentsial sredstv vyrazheniya doljestvovaniya i neobhodimosti v sovremenном angliyskom i russkom yazykah," (Vypusknaya kvalifikatsionnaya rabota, Uralskiy gosudarstvennyj pedagogicheskiy universitet, Yekaterinburg, 2016), 4-10.

³ N. Yu. Shvedova, *Russkaya grammatika*. Tom II – Sintaksis (Moskva: Nauka, 1980), 214-216.

настоящем, прошлом и будущем временах) и ирреальности (выражаемые с помощью ирреальных синтаксических наклонений, таких как сослагательное, условное, желательное, побудительное и долженствовательное). Эти выражения широко используются в различных предложениях. В отличие от этого, субъективная модальность, отражающая отношение говорящего к содержанию высказывания, встречается не всегда, поскольку говорящий может не выражать свое отношение к сообщению. Исследования модальности обычно сосредоточены на нескольких ключевых аспектах: 1) объективно-модальных проявлениях; 2) субъективно-модальных проявлениях; 3) особенностях использования таких модальных языковых средств, как глаголы, краткие прилагательные и слова – категории состояния (например, *можно, нельзя, нужно, необходимо, должен, обязан, может, хочет, желает, следует, годится, надлежит, подобает*); 4) проявлениях, связанных с утверждением, отрицанием и вопросом, что расширяет понимание модальности как категории.⁴ Изучение этих проявлений модальности требует глубокого внимания, так как они затрагивают ключевые элементы языка, такие как выражение субъективности, намерений и отношений к действительности.

Категории модальности посвящены многочисленные лингвистические работы. Среди наиболее известных ученых, которые внесли вклад в изучение данной проблемы, можно выделить В. В. Виноградова, Ш. Балли, Г. А. Золотову, А. В. Бондарко, Н. Ю. Шведову, Г. В. Колшанского и многих других.⁵ Работы указанных ученых способствовали формированию представлений о модальности как о комплексной категории, охватывающей различные аспекты отношения говорящего к сказанному.

Значительную роль в развитии учения о модальности сыграл академик В. В. Виноградов. По его мнению:

1) Каждое предложение включает модальное значение, оформленное через интонацию и синтаксическое средство.

2) Изучение модальности в советском языкознании опиралось на диалектический материализм и материалистическую теорию предложения. В современном русском языке ее синтаксико-семантические функции выражаются различными средствами, отражающими функционально-синтаксическую природу категории.

3) Модальные отношения грамматически выражаются через временные формы и наклонения глагола. Эти морфологические средства наиболее заметны в структурах глагольного типа предложений.

4) Модальные выражения часто выражаются сочетаниями инфинитива с глаголами *мочь, сметь, уметь*, передающими возможность действия. Необходимость или долженствование передаются через инфинитивы с безличными глаголами, такими как *приходится, следует, остается, предстоит*.

⁴ N. Yu. Shvedova, *Russkaya grammatika*. Tom II – Sintaksis (Moskva: Nauka, 1980), 214-216.

⁵ E. A. Huzina, "K voprosu o vyrazhenii modal'nosti dolzhenstvovaniya infinitivnykh konstruksiy v yazyke russkikh poslovits i pogovorok," *Aktual'nye problemy germanistiki, romanistiki i rusistiki* 1 (2011): 141.

Желание или намерение выполнить действие выражаются конструкциями инфинитива с глаголами *хотеть, желать, намереваться*, а также безличными формами типа *вздумалось* или *вздумается* и т.д.⁶

Таким образом, категория модальности в русском языке представляет собой сложное явление, выражаемое разнообразными средствами. Интонация, синтаксическое средство, временные формы и наклонения глаголов составляют грамматическую основу модальности. Широкий спектр лексических и грамматических средств, включая конструкции с инфинитивами и безличными глаголами, подчеркивает ее функционально-синтаксическую природу.

1) Модальные выражения возможности/невозможности, необходимости/ненужности и желательности/нежелательности в современном русском языке

Модальные выражения являются неотъемлемой частью языка, играя важную роль в выражении субъективной оценки действий, явлений и состояний. В современном русском языке существует множество способов выразить модальность, что обеспечивает точность и разнообразие передачи информации, отражая как объективные факты, так и субъективное отношение говорящего к содержанию высказывания. Среди таких выражений особое внимание заслуживают модальные категории возможности/невозможности, необходимости/ненужности и желательности/нежелательности. Важным инструментом для выражения этих категорий являются как лексические средства, так и грамматические конструкции. Различные формы модальности позволяют говорить о том, что может или не может произойти, что необходимо или не нужно делать, а также что желательно или нежелательно. С помощью модальных слов и выражений человек может выразить свою оценку, уверенность, сомнение, возможность, невозможность, необходимость или желание относительно действия, явления или ситуации.

И. П. Слесарева, ведущий филолог, специалист по теории и практике преподавания русского языка как иностранного (РКИ), уделяла модальности особое внимание. В своих работах И. П. Слесарева подчеркивала значимость модальных категорий для формирования у студентов навыков правильного использования языка в различных коммуникативных контекстах. Она развивала идеи системности лексики и представления учебного материала в виде лексико-семантических групп, что способствовало более эффективному усвоению лексических и грамматических конструкций. Она глубоко анализировала модальные выражения возможности/невозможности, необходимости/ненужности, а также желательности/нежелательности в *Книге о грамматике* под редакцией А. В. Величко,⁷ исследуя их функциональное выражение в русском языке. Ее размышления об этих модальных выражения можно резюмировать

⁶ V. V. Vinogradov, "O kategorii modal'nosti i modal'nykh slovah v russkom yazyke," V *Issledovaniya po russkoy grammatike: izbrannyye trudy* (1975): 55-65.

⁷ A. V. Velichko, *Kniga o grammatike. Russkiy yazyk kak inostrannyj* (Moskva: Izd-vo Mosk. un-ta., 2009), 385-422.

следующим образом:

1) Возможность рассматривается как одно из проявлений ирреальности и представляет собой сложное понятие, охватывающее широкий диапазон значений: от потенциальности до допустимости и разрешения. Возможность противопоставляется действительности и необходимости, занимая промежуточное положение между ними. Выражение возможности в языке осуществляется с помощью грамматических, лексико-грамматических и лексических средств. Ключевыми инструментами выступают глагол *мочь* и наречие *можно*, которые наиболее явно и обобщенно передают это значение, образуя центр семантического поля возможности. В зависимости от контекста, в конструкциях с этими словами проявляются различные оттенки возможности. Особую роль играет вид глагола, который существенно расширяет рамки семантического поля, позволяя разграничивать видовые и модальные выражения. Возможность связана с характером условий и субъекта действия, которым может быть лицо, предмет или событие. Таким образом, анализ возможностей требует учета как типа субъекта, так и обстоятельств осуществления действия.

2) Невозможность, как противоположность возможности, представляет собой состояние или ситуацию, при которой действие или событие не может быть осуществлено.

3) Необходимость относится к языковым категориям и выражает то, что должно или обязано быть выполнено. Это понятие охватывает широкий спектр значений – от обязательности и неизбежности до желательности и побуждения. Центральное место в семантическом поле занимают лексико-грамматические средства – синтаксические конструкции с модальными предикатами, такими как *необходимо*, *нужно*, *надо*, *должен*, *обязан*, *долг* и *необходимость*. Эти слова являются наиболее частотными, нейтральными и эксплицитно передают понятие необходимости.

4) Выражение ненужности выступает антонимом необходимости и выражает отсутствие обязательности. В этом контексте выделяются следующие оттенки: а) нецелесообразность действия; б) необязательность действия или его ненужность; в) недопустимость или нежелательность действия, включая запреты; г) недопустимость факта как события. Общей особенностью конструкций, передающих ненужность, является использование глаголов несовершенного вида.

5) Категория желательности выражает стремления, потребности и склонности субъекта, относясь к ирреальным ситуациям. Основными средствами выражения выступают глаголы *хотеть* и *хотеться*, формирующие ядро семантического поля. Периферию составляют грамматические конструкции и лексические средства, такие как *желать*, *стремиться*, *жаждать*. Поле желательности пересекается с полями необходимости и побуждения, отражая недискретные отношения между элементами. Выражение подзначений желательности зависит от субъекта, степени осознанности желания и типа предложения.

6) Категория нежелательности выражает отрицательное отношение субъекта к возможности или необходимости выполнения действия.⁸

Таким образом, классификация модальных выражений, предложенная И. П. Слесаревой, помогает лучше понять, как в языке выражаются такие важные понятия, как *возможность*, *невозможность*, *необходимость*, *ненужность*, *желательность* и *нежелательность*. Ее подход особенно полезен в обучении РКИ, так как делает модальность более понятной и доступной для изучающих. В то же время теоретическая концепция В. В. Виноградова, рассматривающая модальность как универсальную характеристику высказывания, дополняет этот подход, придавая ему философскую глубину. Объединение этих двух подходов – практического (И. П. Слесарева) и теоретического (В. В. Виноградов) – дает более полное представление о роли модальности в языке.

2) Анализ модальных выражений в повести «Можно и нельзя» Виктории Токаревой

Категория модальности тесно переплетается с художественными приемами, позволяя глубже раскрыть внутренний мир персонажей. В произведениях Виктории Самуиловны Токаревой этот аспект используется для передачи тонких эмоциональных переживаний и жизненных стремлений героев.

Как подчеркивает исследователь Эсра Шоленташ, Виктория Токарева, известная сценаристка, драматург и прозаик, по праву считается одной из ведущих женщин-прозаиков современной русской литературы. В ее ранних произведениях (например, *Ничего особенного*) центральное место занимает тема любви, тогда как более поздние работы (например, *Террор любовью*) сосредоточены на исследовании самой жизни и поиске прекрасного в повседневности. В произведениях Виктории Токаревой гармонично сочетаются любовь, дружба, боль, печаль, нежность и одиночество, что делает ее прозу особенно близкой и понятной широкому кругу читателей. Ее произведения наполнены верой в вечные ценности, которые остаются актуальными даже в сложных условиях современного общества. Такое сходство ее творчества с традициями А. П. Чехова, чей гуманистический взгляд на человека и мир продолжает вдохновлять Викторию Токареву в ее художественных поисках.⁹ Проза Виктории Токаревой – это мост между классической русской традицией и современностью, где человечность остается главной ценностью. Ее книги, как и чеховские, напоминают, что *жизнь – это не драма, а трагикомедия*¹⁰, достойная внимания и сочувствия.

⁸ И. П. Слесарева, "Vyraseniye vozmozhnosti i nevozmozhnosti," *Kniga o grammatike. Russkiy yazyk kak inostrannyj*, Pod red. A. V. Velichko (Moskva: Īzd-vo Mosk. un-ta., 2009), 385–399; И. П. Слесарева, "Vyraseniye neobhodimosti i nenuzhnosti," *Kniga o grammatike. Russkiy yazyk kak inostrannyj*, Pod red. A. V. Velichko (Moskva: Īzd-vo Mosk. un-ta., 2009), 399-408; И. П. Слесарева, "Vyraseniye zhelatel'nosti/nezhelatel'nosti i opaseniya," *Kniga o grammatike. Russkiy yazyk kak inostrannyj*, Pod red. A. V. Velichko (Moskva: Īzd-vo Mosk. un-ta., 2009), 408-422.

⁹ Esra Şolentaş, "V. S. Tokareva'nın "Duvarın Ardındaki Sessiz Müzik" Adlı Eserinde Antinomiler ve Aforizmalar," *Söylem Filoloji Dergisi* 9/2 (2024): 938-940.

¹⁰ Elena Makeenko, "A. P. Chehov «Vishnovyj sad»,» POLKA, доступ 10.03.2025, <https://polka.academy/articles/482?block=325>

Выбор повести Виктории Токаревой «*Можно и нельзя*»¹¹ для нашего исследования обусловлен, прежде всего, смыслом ее названия. Ее заголовок уже содержит оппозицию модальных категорий, что делает произведение ценным материалом для изучения выражения возможности/невозможности, необходимости/ненужности и желательности/нежелательности в языке и художественном тексте.

Повесть Виктории Токаревой «*Можно и нельзя*» рассказывает о Марусе, которая с детства мечтала стать актрисой. Во время учебы она тяжело заболевает, но ее спасает известный врач Дмитрий Ковалев, который впоследствии становится ее мужем. Несмотря на благополучную жизнь, Маруся не отказывается от мечты о кино. Она увлекается антиквариатом и влюбляется в художника Бориса Мещерского, что ставит ее перед выбором: стабильность или страсть. Повесть поднимает вопросы нравственного выбора, внутренней свободы и поиска настоящего счастья между *можно* и *нельзя*.

В данном произведении модальность играет ключевую роль, отражая различные степени возможности/невозможности, необходимости/ненужности и желательности/нежелательности. Для более глубокого анализа материалы исследования представлены в виде таблицы, в которой проанализированы основные модальные выражения, конструкции и виды модальности, используемые в тексте.

Критерии отбора материала исходили из цели исследования – выявить и охарактеризовать особенности модальных выражений в русском языке, особенно в контексте преподавания РКИ. В основе анализа лежит классификация модальности, разработанная И. П. Слесаревой. Она выделяет шесть основных модальных выражений: возможность/невозможность, необходимость/ненужность и желательность/нежелательность. Эти выражения рассматриваются как части лексико-семантических полей и выражаются с помощью грамматических и лексико-грамматических средств. Такой подход позволяет анализировать модальность как функционально значимую категорию в преподавании РКИ.

Таблица № 1: Анализ модальных выражений в повести «Можно и нельзя» Виктории Токаревой

№	Примеры + Номер страницы в повести « <i>Можно и нельзя</i> »	Конструкция ¹²	Вид модальности ¹³
1	Желание победить забвение? (с. 6).	Желание + инф. + что.	Желательность
2	Может быть , потребность ОСТАТЬСЯ любой ценой (с. 6).	Может быть.	Возможность
3	Врачи сказали: да, так может быть , потому что девственная перегородка – не бетонная стена, а живая и пористая, через нее вполне может проскочить юркий сперматозоид (с. 6).	1) Может быть. 2) может + инф. + что.	Возможность

¹¹ V. S. Tokareva, *Mozhno i nelzya (sbornik)* (Moskva: Azbuka-Attikus, 1966, 1997), 6–28.

¹² Грамматические конструкции написаны автором статьи.

¹³ Виды модальности написаны автором статьи.

4	Но, как выяснилось, за любовью не надо было далеко ходить (с. 6).	Не надо + было + инф.	Ненужность
5	Но и среди мусора можно найти что-то стоящее (с. 6).	Можно + инф. + что.	Возможность
6	Она должна была сказать одну фразу... (с. 6).	Кто + должна + была + инф.	Необходимость
7	Она мечтала сняться, чтобы все ее увидели, вздрогнули и влюбились (с. 6).	Кто + мечтала + инф.	Желательность
8	Она хотела , чтобы ее портреты продавались в киосках... (с. 6).	Кто + хотела + чтобы.	Желательность
9	Что еще нужно одинокой взыскующей душе (с. 7).	Что + нужно + чему.	Необходимость
10	Может быть , это явилось причиной (с. 7).	Может быть.	Возможность
11	Но скорее всего – судьба не хотела , не пускала ее в актрисы (с. 7).	Что + не хотела.	Нежелательность
12	Маруся по-прежнему хотела сниматься (с. 7).	Кто + хотела + инф.	Желательность
13	Она просто ждала главного героя с войны (с. 7).	Кто + ждала + чего.	Желательность
14	Смысл ее роли – ожидание (с. 7).	Ожидание.	Желательность
15	Ему нельзя ничего (с. 8).	Кому + нельзя.	Невозможность
16	Когда Писатель ушел, Ковалев сказал, что ему тоже надо промыть мозги и сосуды (с. 8).	Кому + надо + инф. + что.	Необходимость
17	Едва воспрыв для жизни, Маруся тут же захотела сниматься в кино (с. 8).	Кто + захотела + инф.	Желательность
18	– Возможно , – ответил Ковалев. (с. 8).	Возможно.	Возможность
19	Но для этого я должен забрать вас из этой больницы и перевести в свою (с. 8).	Кто + должен + инф.	Необходимость
20	– А это можно ? – тихо удивилась Маруся (с. 8).	Можно.	Возможность
21	Если вы согласитесь, то больше ни у кого не надо спрашивать, – сказал Ковалев (с. 8).	Не надо + инф.	Ненужность
22	Никто не заглядывал, наверное , был выходной (с. 8).	Наверное.	Возможность
23	Им овладело желание прорваться, спасти, прижать к груди (с. 8).	Желание + инф.	Желательность
24	И если не знать, что такое любовь, то можно просуществовать и на дружбе. Но если узнать, что такое любовь... (с. 9).	Можно + инф.	Возможность
25	Может быть , жена оскорбилась и возненавидела (с. 9).	Может быть.	Возможность
26	А возможно , обрадовалась, ведь он оставил все, что было нажито за двадцать лет жизни (с. 9).	Возможно.	Возможность
27	Утром можно было выбегать в деревья и делать гимнастику (с. 9).	Можно + было + инф.	Возможность
28	Книги, которые создавал Писатель, кому-то нужны , а кому-то нет (с. 9).	Кому + нужны.	Необходимость

29	Здоровье нужно всем без исключения (с. 9).	Что + нужно + кому.	Необходимость
30	Ковалев точно знал, что ему нужно для счастья... (с. 9).	Кому + нужно + для чего.	Необходимость
31	Он не может делать одновременно два дела... (с. 9).	Кто + не может + инф.	Невозможность
32	Он может делать что-то одно (с. 9).	Кто + может + инф.	Возможность
33	Но не надо делать это насильственно (с. 10).	Не надо + инф.	Ненужность
34	А при Ковалеве никто не обидит, и можно жить, как раньше (с. 10).	Можно + инф.	Возможность
35	Не о такой Маруся мечтала любви (с. 10).	Кто + мечтала + чего.	Желательность
36	Но в конце концов, если придет ТАКАЯ, можно все переиграть (с. 10).	Можно + что + инф.	Возможность
37	Мать всегда мечтала о таком (с. 10).	Кто + мечтала + о чем.	Желательность
38	Мечта сбылась в следующем поколении (с. 10).	Мечта.	Желательность
39	Он постоянно будил ее, пытаясь утолить свою любовную жажду (с. 10).	Кто + пыталась + инф.	Желательность
40	Он все не мог утолить, и это продолжалось, продолжалось... (с. 10).	Кто + не мог + инф.	Невозможность
41	Значит, нужны контакты, близкое общение (с. 11).	Нужны + что.	Необходимость
42	Значит, надо приобрести квартиру в центре (с. 11).	Надо + инф.	Необходимость
43	Ковалеву пришлось войти в квартирные волны... (с. 11).	Кому + пришлось + инф.	Необходимость
44	По тем ролям, которые она сыграла, невозможно было определить: хорошая это актриса, или плохая, или посередине (с. 11).	Невозможно + было + инф.	Невозможность
45	Возможно , попади она в хорошие руки, из нее можно было бы сделать символ времени (с. 11).	1) Возможно. 2) Можно + было + бы + инф.	1) Возможность 2) Возможность
46	Хотя, если подумать, понять можно (с. 11).	Инф. + можно.	Возможность
47	Можно лечь и спокойно заснуть и ничего не бояться (с. 11).	Можно + инф.	Возможность
48	И казалось, не было такой силы, которая могла бы их растащить (с. 11).	Могла + бы + инф.	Возможность
49	Он не собирался жениться, и хорошо, что Маруся была пристроена (с. 11).	Кто + не собирался + инф.	Нежелательность
50	Надо было освободиться от необязательного (с. 12).	Надо + было + инф.	Необходимость
51	Если надо терпеть и унижаться, я буду терпеть и унижаться (с. 12).	Надо + инф.	Необходимость
52	Пришлось руками возвращать мусор в ведро (с. 12).	Пришлось + инф.	Необходимость
53	– Не надо , – спокойно предупредила Маруся (с. 12).	Не надо.	Ненужность
54	Советская медицина была бесплатной, пришлось заняться частной практикой (с. 12).	Пришлось + инф.	Необходимость

55	Приходилось сидеть с гостями, хотя единственное, чего хотелось , – это свалиться и заснуть (с. 12).	1) Приходилось + инф. 2) Чего + хотелось.	1) Необходимость 2) Желательность
56	Может быть , что-то почувствовал (с. 12).	Может быть.	Возможность
57	С ним нельзя рвать (с. 12).	С кем + нельзя + инф.	Невозможность
58	Может быть , он пригласит меня в следующий раз... (с. 12).	Может быть.	Возможность
59	В такой роли можно просверкнуть, поразить, запомниться, войти в сознание (с. 12).	Можно + инф.	Возможность
60	Большая Маруся поняла простую вещь: чтобы терпеть и унижаться, надо иметь мощный противовес... (с. 13).	Надо + инф.	Необходимость
61	Дети и деньги – вот что надо иметь, чтобы спокойно дожидаться случая (с. 13).	Надо + инф.	Необходимость
62	Пришлось бросить машину и добираться на тракторе (с. 13).	Пришлось + инф.	Необходимость
63	Красивое должно быть не вообще, а в их жилище (с. 14).	Что + должно + инф.	Необходимость
64	Красота украшает жизнь, ее можно продать и превратить в деньги (с. 14).	Что + можно + инф.	Возможность
65	Когда не хотелось готовить, а надо было принять гостей или попасть на просмотр, она перебежала дорогу и оказывалась в центре киношной жизни (с. 14).	1) Не хотелось + инф. 2) Надо + было + инф.	1) Нежелательность 2) Необходимость
66	У меня заболел близкий родственник, пришлось искать Ковалева (с. 14).	Пришлось + инф.	Необходимость
67	Маруся и Ковалев поняли, что в заброшенных деревнях можно найти настоящие музейные ценности (с. 14).	Можно + инф.	Возможность
68	Но режиссеру нужны были только две краски: злоба и жадность (с. 15).	Кому + нужны + были + что.	Необходимость
69	Она должна бросить Москву, квартиру, свое кино и переселиться в медвежий угол, чтобы жить при иконе (с. 15).	Кто + должна + инф.	Необходимость
70	Под полом бесились мыши, должно быть , мышинные дети (с. 15).	Должно быть.	Возможность
71	Здесь надо жить, – пояснила старуха (с. 15).	Надо + инф.	Необходимость
72	Наверное , талант и переворачивался (с. 16).	Наверное.	Возможность
73	Возможно , в нем сказывалось генетическое пренебрежение к добыче хлеба насущного (с. 16).	Возможно.	Возможность
74	Он женился по любви жены, так что можно сказать: она его выбрала, а он не возражал (с. 16).	Можно + инф.	Возможность
75	Любая женщина хочет видеть себя именно такой... (с. 16).	Кто + хочет + инф.	Желательность

76	... Это он всегда носил в боковом кармане и мог вытащить где угодно: в метро, на улице, в гостях (с. 17).	Кто + мог + инф.	Возможность
77	Овал не надо было утоньшать, а шею удлинять, а глаза увеличивать.	Что + не надо + было + инф.	Ненужность
78	Между глазами Марианны зрительно можно было разместить еще один глаз (с. 17).	Можно + было + инф.	Возможность
79	Надо было уходить (с. 18).	Надо + было + инф.	Необходимость
80	И когда он должен был погрузиться в ее прекрасное тело, Марианна вдруг проговорила испуганно: – Не надо ... (с. 18).	1) Кто + должен + был + инф. 2) Не надо.	1) Необходимость 2) Ненужность
81	Марианна молчала. « Не надо » – это игра (с. 18).	Не надо.	Ненужность
82	Зачем он поверил? Он должен был сказать: надо! (с. 18).	1) Кто + должен + был + инф. 2) Надо.	1) Необходимость 2) Необходимость
83	Не надо ничего: ни кино, ни славы, ни гостей (с. 18).	Не надо.	Ненужность
84	А собака бродила вокруг, и томила, и тоже, наверное , хотела любви (с. 18).	Наверное.	Возможность
85	И было полное впечатление, что портрет написан во времена Крамского, а может , и самим Крамским (с. 18).	Может.	Возможность
86	Марианна думала: он не сможет затормозить (с. 18).	Кто + не сможет + инф.	Невозможность
87	Если можно , принесите завтра ваше платье, – попросил Борис (с. 18).	Можно.	Возможность
88	Вот и все, что нужно для счастья: чердак, картошка в мундире и любовь (с. 19).	Что + нужно + для чего.	Необходимость
89	Если начать выяснять отношения, можно договориться до разрыва (с. 19).	Можно + инф.	Возможность
90	Но для того, чтобы родился человек, нужны две половинки: мужчина и женщина (с. 19).	Нужны + что.	Необходимость
91	И не надо притворяться (с. 19).	Не надо + инф.	Ненужность
92	Он уважал ее состояние и не хотел мешать (с. 19).	Кто + не хотел + инф.	Нежелательность
93	Маруся лежала в удобной и чистой постели, ее окружали красота и комфорт, и как-то не тянуло в палатку или в мастерскую на чердаке, куда надо было залезать по вертикальной металлической лестнице (с. 20).	Надо + было + инф.	Необходимость
94	Хотелось оставаться на месте, а не бегать на два дома (с. 20).	Хотелось + инф.	Желательность
95	Ему было нужно определенное освещение (с. 20).	Кому + было + нужно.	Необходимость
96	Что Ковалев мог ответить? (с. 20).	Кто + мог + инф.	Возможность

97	Он и сам хотел бы знать, где его Маруся? (с. 20).	Кто + хотел + бы + инф.	Желательность
98	Когда придет? Может быть , никогда... (с. 20).	Может быть.	Возможность
99	Если бы можно было отправить Ковалева в мастерскую, а Бориса взять на его место... (с. 21).	Можно + было + инф.	Возможность
100	Марианна могла бы выбросить свои бредни о кино, заняться фарцовкой, как половина ее подруг (с. 21).	Кто + могла + бы + инф.	Возможность
101	Она могла бы сама добывать деньги, но во что превратится ее жизнь... (с. 21).	Кто + могла + бы + инф.	Возможность
102	Пусть все останется, как было, – спокойно и трезво предложила Марианна (с. 21).	Пусть + что + будущее время.	Желательность
103	Ты же не хочешь , чтобы среди твоих картин вопил младенец, висели пеленки, а ты бы был зеленого цвета от бессонных ночей (с. 21).	Кто + не хочет + чтобы.	Нежелательность
104	Мог бы и машиной пользоваться, и женой (с. 21).	Мог + бы + инф. + сущ. (Тв. п.).	Предполагаемая возможность
105	Его душа должна быть свободна от ненависти (с. 22).	Что + должна + инф.	Необходимость
106	Она должна быть чиста для работы (с. 22).	Кто + должна + инф.	Необходимость
107	Он мог часами смотреть на крошечную девочку (с. 22).	Кто + мог + инф.	Возможность
108	Даже не хотел по утрам уходить на работу.	Кто + не хотел + инф.	Нежелательность
109	Она выстраивала на голове прически – кому это надо , но ребенка обожала (с. 22).	Кому + надо.	Ненужность
110	Наверное , когда человека расстреливают – ужасное, нечеловеческое напряжение (с. 22).	Наверное.	Возможность
111	Надо просто развести руки, и нет человека (с. 22).	Надо + инф.	Необходимость
112	Никто, конечно, не собирался развести руки, но какая хрупкость... (с. 22).	Кто + не собирался + инф.	Нежелательность
113	Марианна любила ребенка до самозабвения, может быть , потому, что от любимого человека, а может , просто созрела для материнства (с. 22).	1) Может быть. 2) Может.	1) Возможность 2) Возможность
114	Он любил постарше, когда можно общаться (с. 22).	Можно + инф.	Возможность
115	– Но я не могу без тебя, – испугалась Марианна (с. 23).	Кто + не может.	Невозможность
116	Ты не можешь без меня, без Ковалева, без его денег, тебе надо все (с. 23).	1) Кто + не может. 2) Кому + надо + что.	1) Невозможность 2) Необходимость
117	Надо уметь от чего-то отказываться... (с. 23).	Надо + инф.	Необходимость
118	... Как можно было всю жизнь сидеть в поместье, в деревне, без телевизора и без работы (с. 23).	Можно + было + инф.	Возможность
119	... Но все было скрыто, все прятались, все должно быть прилично (с. 24).	Что + должно + инф.	Необходимость

120	Она пыталась залить ее водкой, заглушить компаниями (с. 24).	Кто + пыталась + инф.	Желательность
121	... Потом позвонил и сказал, что хочет поговорить с ней с глазу на глаз (с. 24).	Кто + хочет + инф.	Желательность
122	Можно ухо в ухо. Нас никто не слышит (с. 24).	Можно.	Возможность
123	Мы должны встретиться (с. 24).	Кто + должны + инф.	Необходимость
124	А человек с плавающей моралью не может создать произведения искусства (с. 24).	Кто + не может + инф.	Невозможность
125	Маруся просила меня посодействовать (с. 24).	Кто + просила + кого + инф.	Желательность
126	Зачем нам нужна двадцатирублевая актриса? (с. 24).	Кому + нужна + что.	Необходимость
127	Может быть , это было безнравственно (с. 24).	Может быть.	Возможность
128	А может быть , они шли впереди времени. Принимая жизнь как она есть (с. 24).	Может быть.	Возможность
129	Если бы можно было повторить судьбу актрисы Серовой; звезда военного кино, возлюбленная лучших мужчин поколения, символ верности и нежности (с. 24).	Можно + было + инф.	Возможность
130	В Марусе образовалась пустота, и в эту пустоту немедленно стала просачиваться жажда кино (с. 24).	Инф. + жажда.	Желательность
131	... Но режиссер какой-то вялый и совершенно не знал, чего он хочет (с. 24).	Кто + хочет.	Желательность
132	Маруся решила, наверное , что раз я пишу, то и Володя тоже может (с. 25).	1) Наверное. 2) Кто + может.	1) Возможность 2) Возможность
133	... Автор находился в тяжелой зависимости от героини, болел ею и не желал выздоравливать (с. 25).	Кто + не желал + инф.	Нежелательность
134	Какое-то время, может быть , год или два, я не видела Марусю и не знала, что происходит в ее жизни (с. 25).	Может быть.	Возможность
135	Если бы она приказала: убей, он бы убил (с. 25).	Если бы + кто + приказала... кто бы + убил...	Желательность
136	Из Володиных кирпичей можно было выстроить собачью будку (с. 25).	Можно + было + инф.	Возможность
137	Можно ему позвонить и даже поехать, можно задавать вопросы, но ничего не изменится (с. 27).	1) Можно + кому + инф. 2) Можно + инф.	1) Возможность 2) Возможность
138	Маруся проснулась от жажды , нашла записку, прочитала (с. 27).	Кто + проснулась + от жажды.	Желательность
139	А можно поставить нововел (с. 28).	Можно + инф. + что.	Возможность

В результате проведенного анализа было установлено, что:

- 1) Модальность возможности была использована 57 раз.
- 2) Модальность невозможности была использована 9 раз.
- 3) Модальность необходимости была использована 40 раз.
- 4) Модальность ненужности была использована 10 раз.
- 5) Модальность желательности была использована 24 раза.
- 6) Модальность нежелательности была использована 8 раз.

Также анализ показал, что в повести использованы следующие грамматические конструкции модальности:

Желание + инф. + что – 1 раз, желание + инф. – 1 раз, может быть – 11 раз, может + инф. + что – 1 раз, не надо + было + инф. – 1 раз, можно + инф. + что – 2 раза, можно + инф. – 9 раз, можно + что + инф. – 1 раз, кто + должна + была + инф. – 1 раз, кто + мечтала + инф. – 1 раз, кто + хотела + чтобы – 1 раз, что + нужно + чему – 1 раз, что + не хотела – 1 раз, кто + хотела + инф. – 1 раз, кто + ждала + чего – 1 раз, ожидание – 1 раз, кому + нельзя – 1 раз, кому + надо + инф. + что – 1 раз, кто + захотела + инф. – 1 раз, возможно – 4 раза, кто + должен + инф. – 1 раз, можно – 3 раза, не надо + инф. – 3 раза, наверное – 3 раза, можно + было + инф. – 6 раз, кому + нужны – 1 раз, что + нужно + для чего – 1 раз, кто + может + инф. – 1 раз, кто + мечтала + чего – 1 раз, кто + мечтала + о чем – 1 раз, мечта – 1 раз, кто + не мог + инф. – 1 раз, нужны + что – 2 раза, надо + инф. – 7 раз, кому + пришлось + инф. – 1 раз, возможно – 4 раза, невозможно + было + инф. – 1 раз, можно + было + бы + инф. – 1 раз, инф. + можно – 1 раз, могла + бы + инф. – 1 раз, кто + не собирался + инф. – 2 раза, надо + было + инф. – 3 раза, пришлось + инф. – 4 раза, не надо – 4 раза, приходилось + инф. – 1 раз, чего + хотелось – 1 раз, с кем + нельзя + инф. – 1 раз, что + должно + инф. – 2 раза, что + можно + инф. – 1 раз, не хотелось + инф. – 1 раз, кому + нужны + были + что – 1 раз, кто + должна + инф. – 2 раза, должно быть – 1 раз, кто + хочет + инф. – 2 раза, кто + мог + инф. – 3 раза, что + не надо + было + инф. – 1 раз, кто + должен + был + инф. – 2 раза, может – 2 раза, кто + не сможет + инф. – 1 раз, кто + не хотел + инф. – 2 раза, хотелось + инф. – 1 раз, что + нужно + кому – 1 раз, кому + нужно + для чего – 1 раз, кому + было + нужно – 1 раз, можно + кому + инф. – 1 раз, кто + хотел + бы + инф. – 1 раз, кто + могла + бы + инф. – 2 раза, пусть + что + будущее время – 1 раз, кто + не хочет + чтобы – 1 раз, мог + бы + инф. + сущ. (тв. п.) – 1 раз, что + должна + инф. – 1 раз, кому + надо – 1 раз, кто + не может – 2 раза, кто + не может + инф. – 2 раза, кому + надо + что – 1 раз, кто + пыталась + инф. – 2 раза, кто + должны + инф. – 1 раз, кто + просила + кого + инф. – 1 раз, кому + нужна + что – 1 раз, инф. + жажда – 1 раз, кто + хочет – 1 раз, кто + не желал + инф. – 1 раз, если бы + кто + приказала... кто бы + убил... – 1 раз, кто + проснулась + от жажды – 1 раз.

В итоге в повести использованы 148 модальных выражений и наиболее используемые грамматические конструкции модальности следующие: может быть – 11 раз, можно + инф. – 9 раз, надо + инф. – 7 раз, можно + было + инф. – 6 раз, возможно – 4 раза, пришлось + инф. – 4 раза, не надо – 4 раза, можно – 3 раза, не

надо + инф. – 3 раза, наверное – 3 раза, надо + было + инф. – 3 раза, кто + мог + инф. – 3 раза, можно + инф. + что – 2 раза, нужны + что – 2 раза, кто + не собирался + инф. – 2 раза, что + должно + инф. – 2 раза, кто + должна + инф. – 2 раза, кто + хочет + инф. – 2 раза, кто + должен + был + инф. – 2 раза, может – 2 раза, кто + не хотел + инф. – 2 раза, кто + могла + бы + инф. – 2 раза, кто + не может – 2 раза, кто + не может + инф. – 2 раза, кто + пыталась + инф. – 2 раза, а остальные конструкции – 1 раз.

В дополнение к основным модальным конструкциям и видам модальности таблица №1 также демонстрирует, каким образом персонажи выражают свои внутренние состояния и эмоции, противостоят социальному давлению и принимают решения в соответствии со своими личными убеждениями. Например:

1) Фраза *“Она **мечтала** сняться, чтобы все ее увидели, вздрогнули и влюбились”* показывает не только амбиции героини, но и ее потребность в признании.

2) Фраза *“Она **хотела**, чтобы ее портреты продавались в киосках...”* отражает стремление героини к признанию и популярности, подчеркивая ее желание занять достойное место в обществе.

3) Фраза *“Она **должна** была сказать одну фразу...”* демонстрирует давление, которому подвергается персонаж, и его чувство ответственности.

4) Фраза *“Советская медицина была бесплатной, **пришлось** заняться частной практикой”* указывает на вынужденность выбора, продиктованного внешними обстоятельствами, и подчеркивает ограниченность свободы воли персонажа.

5) Фраза *“**Может быть**, жена оскорбилась и возненавидела”* отражает неуверенность и попытку осмыслить возможные последствия.

6) Фраза *“Но и среди мусора **можно** найти что-то стоящее”* указывает на наличие возможностей в сложных обстоятельствах, подчеркивая, что ситуация героя не является безнадежной.

7) Фраза *“Ему **нельзя** ничего”* подчеркивает беспомощность и отсутствие выбора у персонажа.

8) Фраза *“Он **не может** делать одновременно два дела...”* подчеркивает влияние обстоятельств на выбор персонажа, показывая, как они ограничивают его возможности и свободу действий.

9) Фраза *“**Надо** уметь от чего-то отказываться”* отражает осознанный подход персонажа к принятию решений и подчеркивает его внутреннюю борьбу при совершении выбора.

10) Фраза *“Но **не надо** делать это насильственно”* указывает на то, что действия должны быть выполнены без применения насилия или принуждения.

Заключение

Модальность занимает важное место как на семантическом, так и на прагматическом уровне языка и включает в себя способы выражения отношения

говорящего к реальной возможности, необходимости, желания и т. д. В данной работе структура и функции категории модальности в русском языке рассматриваются всесторонне, с учетом практики преподавания русского языка как иностранного.

Содержательной основой исследования является выбор в качестве материала повести Виктории Токаревой «Можно и нельзя». Эта повесть предоставляет богатый материал для понимания того, как различные типы модальных категорий выражаются в русском языке и каковы функции этих выражений в контексте произведения. Модальные конструкции в повести Виктории Токаревой «Можно и нельзя» служат важным грамматическим инструментом, позволяющим глубже понять внутренний мир персонажей, их реакции на обстоятельства и мотивы их поступков. Этот подход подтверждает, что грамматические категории могут служить мощным инструментом литературоведческого анализа, соединяя языковую форму и художественное содержание.

Результаты исследования показывают, что модальная категория является сложной и многоуровневой структурой на разных уровнях языка. На основе наблюдений за занятиями по русскому языку как иностранному на факультете туризма, а также по русскому языку по выбору в университете имени Мехмета Акифа Эрсоя в Бурдуре, была подробно проанализирована связь модальных выражений с грамматическими конструкциями. В ходе исследования установлено, что эти конструкции могут быть эффективно использованы на уровне B1-B2 в процессе обучения русскому языку как иностранному. Включение модальных выражений в процесс обучения русскому языку как иностранному может способствовать как развитию коммуникативных и грамматических навыков учащихся, так и пониманию ими того, как русская культура речи и социальные нормы отражаются в языке.

В заключение следует отметить, что анализ повести Виктории Токаревой показывает, насколько богатый пласт значений имеет модальная категория в лингвистическом и литературном контекстах. Предполагается, что данный анализ значительно расширяет спектр возможностей аспектов обучения русскому языку как иностранному в его практическом и теоретическом проявлениях. Это исследование функций и моделей употребления модальности в русском языке может быть полезным как для научных изысканий, так и для преподавания русского языка как иностранного. Данный вывод подтверждается исследованиями И. П. Слесаревой, которая отмечала, что точное освоение модальных выражений помогает студентам правильно и осознанно использовать язык в разных ситуациях общения. Ее подход, основанный на систематическом изучении модальных выражений, подтверждает, что работа с данной категорией способствует более глубокому овладению русским языком как иностранным и повышает эффективность преподавания.

Beyanname:

- 1. Etik Kurul İzni:** Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
- 2. Katkı Oranı Beyanı:** Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.
- 3. Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Declarations:

- 1. Ethics approval:** Not applicable.
- 2. Author contribution:** The author declares no one has contributed to the article.
- 3. Competing interests:** The author declares no competing interests.

KAYNAKÇA

- Huzina, E. A. "K voprosu o vyrazhenii modal'nosti doljenstvovaniya infinitivnyh konstruktsiy v yazyke russkih poslovits i pogovorok." *Aktual'nye problemy germanistiki, romanistiki i rusistiki* 1 (2011): 141-145.
- Kerimoğlu, Caner. *Kiplik İncelemeleri ve Türkçe*. İzmir: Dinozor Kitabevi, 2011.
- Makeenko, E. "A. P. Chehov «Vishnovyj sad»." POLKA. *Доступ* 10.03.2025. <https://polka.academy/articles/482?block=325>
- Morozova, K. S. "Pragmaticheskiy potentsial sredstv vyrazheniya doljenstvovaniya i neobhodimosti v sovremennom angliyskom i russkom yazykah." *Vypusknaya kvalifikatsionnaya rabota, Uralskiy gosudarstveniy pedagogicheskiy universitet, Yekaterinburg*, 2016.
- Slesareva, İ. P. "Vyrazheniye zhelatel'nosti/nezhelatel'nosti i opaseniya." V *Kniga o grammatike Russkiy yazyk kak inostrannyj*, Pod red. A. V. Velichko, 408-422. Moskva: İzd-vo Mosk. un-ta., 2009.
- Slesareva, İ. P. "Vyrazheniye neobhodimosti i nenuzhnosti." V *Kniga o grammatike. Russkiy yazyk kak inostrannyj*, Pod red. A. V. Velichko, 399-408. Moskva: İzd-vo Mosk. un-ta., 2009.
- Slesareva, İ. P. "Vyrazheniye vozmozhnosti i nevozmozhnosti." V *Kniga o grammatike. Russkiy yazyk kak inostrannyj*, Pod red. A. V. Velichko, 385-399. Moskva: İzd-vo Mosk. un-ta., 2009.
- Şölentaş, Esra. "V. S. Tokareva'nın "Duvarın Ardındaki Sessiz Müzik" Adlı Eserinde Antinomiler ve Aforizmalar." *Söylem Filoloji Dergisi* 9/2 (2024): 937-956.
- Shvedova, N. Yu. *Russkaya grammatika. Tom II – Sintaksis*. Moskva: Nauka, 1980.
- Tokareva, V. S. *Mozhno i nelzya (sbornik)*. Moskva: Azbuka-Attikus, 1966, 1997.
- Velichko, A. V. *Kniga o grammatike. Russkiy yazyk kak inostrannyj*. Moskva: İzd-vo Mosk. un-ta., 2009.
- Vinogradov, V. V. "O kategorii modal'nosti i modal'nih slovah v russkom yazyke." V *İssledovaniya po russkoy grammatike: izbranniye trudy* (1975): 53-87.

V. M. GARŞİN VE YAŞAMLA ÖLÜM SINIRINDA İNCE BİR GECE

 Rabia ÖZBERK^a

Öz

Vsevolod Mihayloviç Garşin (1855-1888) Petersburg’da evinin önündeki merdivenden kendini atarak intihar ettiğinde henüz otuz üç yaşındadır. XIX. yüzyıl Rus edebiyatının zengin mirasına yalnızca on yedi öykü, sekiz şiir, birkaç mektup, makale ve deneme bırakmış olsa bile hem çağdaşlarına hem de ardından gelen birçok yazara çalışmalarıyla esin kaynağı olmuştur. 93 Harbi’nde cephede görev alan, savaşın acımasız yüzüne bizzat yerinde tanıklık eden, insanın ölümüne ne kadar yakın olduğunu idrakına varan ve bu gerçekleri çoğu otobiyografik sayılabilecek öykülerinde tüm açıklığıyla betimleyen Garşin, okurun gözünde bir yanda daima ruhsal bir arayış içinde olan diğer yanda dünyayı iyi bir yere çevirme konusunda kendi güçsüzlüğünün farkına varan yalnız bir adam portresi çizmiştir. Ölüm dürtüsüne olan takıntısı her eserinde ön plana çıkan sanatçının, karamsarlığı ve depresif ruh hali yaşamı boyunca kendini bırakmaz. Yaşadığı çağa oldukça duyarlı biri ve 1870-80’li yılların en önde yazarlarından olan Garşin eserlerinde daha çok savaş, yoksulluk, sosyal eşitsizlik gibi toplumsal sorunlara değinir. *Gece* (Ночь, 1880) öyküsü hem benzer hem de farklı bir konuya sahiptir. Bu eserde ruhsal ve fiziksel açıdan içinden çıkamadığı karanlık odasında yaşamla ölüm arasında mekik dokuyan başkahraman Aleksey Petroviç’in trajik öyküsü anlatılmaktadır. Babasıyla beraber geçirdiği anılarla dolu saf, samimi ve gerçek olan çocukluk dünyası, başkahramanın yetişkin haline bir karşıtlık olarak göze çarpar. Modern insanın maneviyattan yoksun ve yalanlarla dolu anlamsız varoluşunun vurgulandığı bu öyküde Aleksey Petroviç zaman karşısında çaresiz kaldığı ve yaşamaktan yorulduğu için hem ölümü arzular hem de dini değerlere sıkıca tutunur. Çalışmamızda V. M. Garşin’in *Gece* öyküsü Avusturyalı nörobilimci S. Freud’un tıp dünyasına kazandırdığı psikanalitik kuramın yapısal modeline göre irdelenecek ve başkahraman üzerinden yazarın ruhsal işleyişi incelenecektir.

Anahtar kelimeler: XIX. yy Rus edebiyatı, V. M. Garşin, Freud, psikanaliz, yapısal model.

V. M. GARSHIN AND A FRAGILE NIGHT ON THE BORDER OF LIFE AND DEATH

Abstract

Vsevolod Mikhailovich Garshin (1855-1888) was only thirty-three years old when he committed suicide by throwing himself down the stairs in front of his house in St. Petersburg.

^a Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ağrı, Türkiye, rozberk@agri.edu.tr

Although he left only seventeen short stories, eight poems, a few letters, articles and essays to the rich heritage of nineteenth-century Russian literature, he inspired both his contemporaries and many writers who followed him. Serving in the Russo-Turkish War (1877–1878) at the front, witnessing the cruel face of the war on the spot, realising how close man is to death, and describing these realities in all clarity in his stories, most of which can be considered autobiographical. Garshin draws the portrait of a lonely man who, on the one hand, is always in a spiritual search, and on the other hand, realises his own powerlessness to turn the world into a good place. The artist, who is obsessed with the urge to die and whose obsession with the urge to die comes to the forefront in all his works, does not allow his pessimism and depressive mood to leave him throughout his life. Although Garshin, who was very sensitive to the era he lived in and one of the most prominent writers of the 1870-80s, mostly touched upon social problems such as war, poverty and social inequality in his works. The *Night* (*Ночь*, 1880) story has a familiar and also a different subject. There is explained the tragic story of the protagonist Alexei Petrovich, who shuttles between life and death in his dark room, from which he cannot get out of mentally and physically. The pure, friendly and real childhood world full of memories spent with his father stands out as a contrast to the protagonist's adult life. In this story, which emphasises the meaningless existence of modern man devoid of spirituality and full of lies, Alexei Petrovich both desires death and tightly clings to religious values in order to be weak in the face of time and tired of living. In this paper, V. M. Garshin's story *Night* will be analyzed according to the structural model of the psychoanalytic theory of Austrian neuroscientist S. Freud, and the author's psychological functioning will be analyzed through the protagonist.

Keywords: XIX century Russian literature, V. M. Garshin, Freud, psychoanalysis, structural model.

В. М. ГАРШИН И ТОНКАЯ НОЧЬ НА ГРАНИЦЕ ЖИЗНИ И СМЕРТИ

Аннотация

Всеволоду Михайловичу Гаршину (1855-1888) было всего тридцать три года, когда он покончил жизнь самоубийством, бросившись с лестницы перед своим домом в Петербурге. Не смотря на то, что он оставил всего семнадцать рассказов, восемь стихотворений, несколько писем, статей и эссе в богатом наследии русской литературы XIX века, он вдохновлял как своих современников, так и многих писателей, последовавших за ним. В русско-турецкой войне (1877-1878) служил на фронте, видел на самом месте жестокое и кровавое лицо войны, осознал, как близок человек к смерти, Гаршин со всей ясностью описал эти реальности в своих рассказах, большинство из которых считается автобиографическими. Гаршин рисует портрет одинокого человека, который, с одной стороны, постоянно находится в духовном поиске, а с другой - осознает собственное бессилие изменить мир к лучшему. Писатель, одержимый стремлением умереть, чья мания выходит на первый план во всех его творчестве, не позволяет пессимизму и депрессивному настроению покинуть его во всей жизни. Гаршин, очень чуткий к эпохе, в которой жил, один из самых ярких писателей 1870-80-х годов и в своих произведениях в основном обращался к социальным проблемам, таким как война, бедность и социальное неравенство. Рассказ *Ночь* (1880) имеет и похожую и иную тематику. В нем объясняется трагическая история

başlıca kahraman Aleksej Petroviç, hayat ve ölüm arasında kendi karanlık odasında, kendisi tarafından seçilemeyen ve ne ruhsal, ne de fiziksel olarak. Temiz, arkadaş ve gerçek dünya çocukluğu, tam hatıralar, gerçekleştirilen o babadan, kontrast eder o yetişkin hayat başlıca kahraman. Bu hikâyede, vurgulanan anlamsızlık varoluşu çağdaş insan, mahrum ruhsal ve tam lüz, Aleksej Petroviç aynı anda ölümü ve güçlü tutunur o ruhsal değerler, kendisi olmamak için zaman ve yorgunluk hayat. Bu çalışmada hikâye V. M. Garşin *Noç* anlatı eleştirilmiştir o yapısal model psikanalitik teoriyi Avusturyalı psikiyatri uzmanı Z. Freyd, ve psikolojik işleyiş yazarı anlatı eleştirilmiştir başlıca kahraman.

Kıllayıcı kelimeler: Rus edebiyatı XIX yüzyıl, V. M. Garşin, Freyd, psikanaliz, yapısal model.

Giriş

Sigmund Freud (1856-1939) Avusturyalı bir nörolog olarak tıp dünyasında XX. yüzyılın en etkili bilim insanlarından biridir. Freud'un ortaya koyduğu, sonrasında İsviçreli meslektaşları Carl G. Jung'un (1875-1961) daha da geliştirdiği psikanalitik kuramın temelinde, bireyin geçmiş deneyimleri, erken çocukluk dönemi ve bilinç dışı faktörler yer alır. Freud, insan davranışlarının bu üç unsur tarafından şekillendiğini öne sürer. Bilim insanı öncelikle zihni, "bilinç", "bilinç öncesi" ve "bilinç dışı" olarak topografik açıdan üç bölümde inceler ve sonrasında bu modelin yetersiz olduğunu düşünerek yapısal model üzerinde çalışır. Yeni modelinde ise insan zihninin "altbenlik" (id), "benlik" (ego) ve "üstbenlik" (süperego) olarak üç bölümden incelenmesi gerektiğini belirtir.¹ Bu soyut zihinsel yapılar (ruhsal aygıtlar), birikmiş içerik ve süreçlerle şekillendiği için bu üç bölüm arasında sürekli bir etkileşim ve değişim söz konusudur. Psikiyatri alanında yeni bir çıkış açan psikanalitik kuram yazın alanında da kendine özel bir yer bulur.² Bu kuram ana hatlarıyla, eserdeki karakterlerin çarpık yönlerini açığa çıkararak bazen yazarın kendini bazen eserin içeriğini ve biçimini bazen de okuyucuyu bir nesne olarak inceler. Nihayetinde, "psikanaliz edebiyatı derinden inceleyen ve onun labirentlerine dalıp, onu bir anlamda sökülleyen bir bilim dalıdır."³

Aristokrat bir soydan gelen V. M. Garşin'in (1855-1888) çocukluk dönemi zorluklarla geçer. Henüz beş yaşındayken ailesi parçalanır ve bu durum karakterine de yansır. Babasıyla yaşadığı dönemde ve gimnazyum çağlarında kendini kitap okumaya verir. Aynı dönemde psikolojik tedaviler görmeye ve gimnazyum gazetesinde denemeler yazmaya başlar. Üniversitede maden mühendisliği öğrenimi alsa da edebiyattan hiç kopmaz. Takma bir isimle ilk mizahi öyküsünü 1876 yılında yayımlar ve bundan bir sene sonra Osmanlı-Rus Savaşı'na (93 Harbi) katılmaya karar verir. Bu savaşta gördüklerinden

¹ Sigmund Freud, *Yaşamım ve Psikanaliz*, çev. Kamuran Şipal (İstanbul: Say Yayınları, 1993), 78.

² Psikanalitik edebiyat eleştirisi yöntemi ve bu yöntemi uygulamaya koyulan bilim insanları konusunda daha detaylı bilgi için bk. Ferda Atlı, "Edebi Metnin ve Yaratıcılığın Kaynağına Ulaşan Yol: Psikanalitik Edebiyat Eleştirisi," *Turkish Studies* 7/3 (2012): 257-273.

³ Ahmet Sarı, *Psikanaliz ve Edebiyat. Teori/Uygulama* (Ankara: Salkımsöğüt, 2008), 76.

esinlenerek kaleme aldığı *Dört Gün (Четыре дня, 1877)* öyküsüyle büyük bir şöhreti yakalar. Kısa bir süreliğine de olsa katıldığı bu savaş birçok öyküsünün ana teması haline gelecektir. Düzyazı alanındaki başarısını farklı türlerde şiir yazarak geliştirmeye çalışır. Hatta gençlik yıllarından kısacık yaşamının sonuna kadar birçok şiir kaleme almış olsa da bunlardan hiçbirini hayattayken yayımlanmaz. Oldukça hassas ve kırılgan bir ruhsal yapısı olduğu için 1879 yılında psikolojik rahatsızlığı yineler ve tedavisinin ardından yazarlıktan uzak durmaya çalışır. Ancak yazdığı eserler neticesinde Rus edebiyatında sanatçının ismi L. N. Tolstoy ve İ. S. Turgenyev gibi dönemin en ünlü yazarlarının ismiyle birlikte anılmaya başlar. 1883 yılında evlenir, bundan beş yıl sonra psikolojik açıdan çektiği acılara katlanamaz ve merdivenden atlayarak kendi yaşamına son verir.⁴

V. M. Garşin'in altı bölümden oluşan *Gece* öyküsünün başkahramanı Aleksey Petroviç'in zihinsel süreci, psikanalitik kuramın yapısal modeline dayanılarak analiz edilebilir. Hem fiziki anlamda küçük karanlık odasının içine hapsolmuş hem de ruhsal bağlamda geçmiş zamanda kaybolmuş pasif bir karakter olan Aleksey Petroviç'in bu iki çıkmazdan da kurtulabileceği tek kaçış noktası ölümün kendisidir. Zihnini oluşturan ruhsal aygıtlar kendi içinde devamlı bir çarpışma halinde kalarak varoluşu sorgulamasına neden olur. Günlük yaşamın ve insan eylemlerinin bir süreliğine sona erdiği; bazı insanlar için günün en korkulu zaman dilimi olan ve bu öyküye ismini veren "gece" aslında "solgun yüzlü, bulanık bakışlı, zor gören, miskin" başkahramanın ruhsal durumunu kısaca betimleyen açık bir metafordur. Geniş bir açıdan yaşadığı eve baktığımızda, koltuk, kitaplık, lamba gibi çoğu eşyanın yalnızca dekoratif bir amaçla betimlendiğine ve bu eşyaların fiziksel özelliklerinin Aleksey Petroviç'in karakterini oluşturan ruhsal alanın niteliklerini yansıttığına tanık oluruz.⁵ Sanatsal bakış açısıyla, burada psikanalitik literatürde kabul gören görüş ve düşüncelerle tam olarak örtüşen belli bir zihinsel akımın gelişimini görmek mümkündür.

1) Her Şey Yalan, Her Şey Aldatmaca (Aleksey Petroviç'in Altbenliği ve Benliği)

Freud'un yapısal psikanalitik kuramına göre altbenlik, ruhsal yapımızın en eski ve ilkel kısmıdır. Dış dünyadan bağımsız olarak, içgüdülerimiz ve doğuştan sahip olduğumuz her şey burada bulunur. İşlem biçimi mantık ve gerçeklikle uyumsuz olduğu için bilinçdışı kurallara göre çalışır. Ayrıca, zaman, mekân ya da dış dünya ile de uyumlu değildir. Altbenlikte önemli olan nokta, haz ilkesi şeklinde ifade edebileceğimiz dürtülerin tatminidir. Altbenlik zevk ve acı ilkesine dayanan ilkel güdülerini tatmin edebilmek için benliği kullanır ve ona baskı yapar. Benlik ise insan zihninin bilinçli ve mantıklı bölümüdür. Altbenliği düzenler ve gerçekçilik ilkesine göre çalışır. Hem altbenlik isteklerini hem üstbenlik yasaklarını hem de çevre koşullarını göz önünde bulundurarak uyumlu davranışlar sergiler. Bu süreçte bazen altbenlik, bazen de üstbenlik ile işbirliği yaparak ruhsal aygıtın uyum yapıcı kısmını oluşturur.⁶

⁴ Zeynep Zafer, "V. M. Garşin'in Sanat Dünyasında Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878)," *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi* 6/2 (2017): 362-364.

⁵ Vsevolod Garshin, *Sochineniya* (Moskva: Hudojestvennaya Literatura, 1955), 114.

⁶ Sigmund Freud, "The Ego and the Id," *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* içinde, Volume XIX (London: The Hogart Press, 1923), 1-66.

İnsanları diğer canlılardan ayıran en belirgin özelliklerden biri, yaşamlarına bir anlam yükleyebilme yetenekleridir. Bu anlam arayışı, bireylerin bir hedef ya da amaç doğrultusunda çaba sarf etmelerine, zorluklar karşısında direnç göstermelerine olanak tanır. Ancak bu öyküde başkahraman Aleksey Petroviç evrenin kozmik yalnızlığında anlamlı bir yaşamı olmayan, hayattan hiç zevk almayan, anılara gömülen ve anksiyeteler yaşayan bir karakterdir. Aleksey Petroviç'in altbenliği ve benliği öykü boyunca birbirini alt etmeye çalışarak kendini ölüm gerçeğine hazırlar ve buna doğru ilerler. Çünkü içinde bulunduğu dünyada herkesin bir maske taktığını düşünen başkahramanın altbenliği "her şeyin yalan, her şeyin aldatmaca" olduğuna derinden inanır ve özellikle "kendine" yalanlar söylediğini düşünerek kötü niyetinin altını çizer. Ancak bu düşüncelerinden "tuhaf bir biçimde zevk aldığını, hatta gurur duyduğunu" da ekler. Bu sözleri de yine kendine söylediği bir yalandan ibarettir. Benliği "dünyadaki en kötü yalanının insanın kendine söylediği yalan" olduğunun açıkça farkındadır ve bunu yine kendine hiç değer vermediği için yaptığını idrak eder.⁷ Dış dünyaya herhangi bir saldırganlık göstermeyen başkahramanın zihni bu iki ruhsal aygıtın kıyasıya tartıştığı bir sahneye dönüşürken kendi farkındalığına varma kapasitesi de oldukça yüksektir:

"Kendi mi? Öyle bir duruma gelmişti ki artık 'Ben kendimim!' diyemiyordu. Ruhunda farklı şeyler söyleyen bazı sesler belirliyordu ve bu seslerden hangisinin kendi 'ben'ine ait olduğunu anlayamıyordu. Ruhunda en net olan ilk sesi onu kesin ve güzel ifadelerle kamçıliyordu. Belirsiz ama inatçı ve ısrarcı olan ikinci ses bazen ilkini bastırıyordu. 'Kendini suçlama', diyordu, 'hem neden suçluyorsun?'. Sonuna kadar kendini kandırmak, herkesi kandırmaktan daha iyidir. Başkaları için kendini olduğundan farklı biri gibi gösterme, böylesi senin için iyi olur'. (...). Sonunda bu karmaşadan kurtulmalıyız!"⁸

İmlendiği üzere, öykünün başında sert bir diyalog halinde olan altbenlik ve benlik "gözyaşları içinde kendini öldürmeye karar verdiği" öykünün sonunda da bu tutumunu sürdürür:

"- Böyle yapmanın sana ne faydası var, aptal adam?, diye fısıldadı bir ses.

Ama bir zamanlar ürkek ve duyulmaz olan başka bir ses ona gürleyerek karşılık verdi:

- Sessiz ol! Kendini parçalara ayırmasının ona ne faydası olacak?

Aleksey Petroviç doğruldu ve ayağa fırladı. Bu tartışma onu çok sevindirmişti. Daha önce ne hayatındaki bir başarıdan ne de bir kadının sevgisinden böyle bir haz duymuştu. Kalbinde doğan bu coşku oradan taşıtı; sıcak, geniş bir dalga gibi akarak tüm hücrelerine yayıldı; bu kaskatı kesilmiş mutsuz canlıyı bir anlığına ısıttı ve onu canlandırdı."⁹

Görüldüğü üzere, altbenlik ile benliğin bu ruhsal çözümlemelerini bilinç dışı ile bilincin bir tartışması olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Bu noktada başkahramanın düşünce tarzını Garşin'le bağdaştırmak gerekecektir: "Katatoninin,

⁷ Garşin, *Sochineniya*, 102.

⁸ Garşin, *Sochineniya*, 103.

⁹ Garşin, *Sochineniya*, 116.

Garşin'in muzdarip olduğu hastalık olan şizofreninin bir alt türü olduğu gerçeğini göz önünde bulundurursak, başkahramanda yazarın 'alter ego'sunu görebiliriz."¹⁰

2) Her Şeyin Zamanı Var (Aleksey Petroviç'in Üstbenliği)

Zaman, aynı doğrultuda, daima ileriye doğru devam etmek üzere ayarlanmıştır. İnsanoğlu yeryüzüne geldiği günden itibaren zamanın doğasını anlamaya çalışmaktadır. Sanatçılar, düşünürler ve bilim insanları zamanın anlamı ve karakteristiği konusunda her dönem farklı hipotezler ileri sürmüşlerdir. XIX. yüzyıl Rus edebiyatına genel olarak baktığımızda, L. N. Tolstoy, F. M. Dostoyevski ve İ. S. Turgenyev gibi birçok yazarın, yeryüzündeki sınırlı varlıklarını ve zaman kavramını içsel bir tema olarak keşfettiğine ve bunu günümüzde klasik haline gelmiş eserlerinde vurguladıklarına tanık oluruz.¹¹ Zaman, yalnızca sayılarla değil, geçmiş, şimdi ve geleceğin bir araya geldiği öznel bir akış olarak sanatçılara farklı duygular yaşatır. Zamanın kesintisiz döngüsü içinde yaşam ve ölümün tekrarı, sanatçıya bazen dünyevi bir baskıyı, bazen de evrenin içinde küçük bir yer kaplama duygusundan doğan bir hüznü hissettirir. Duyulara değil de düşünceye dayanan ve zihin-beden üzerine yoğunlaştığı düşünce sisteminde XVII. yüzyılın en önemli düşünürlerinden Descartes, V. M. Garşin'in de *Gece* öyküsünde özellikle üstünde durduğu "saat" gerçeğine dikkat çeker: "Ona [Descartes'a] göre beden, uzayda yer kaplayan ve mekanik prensiplere göre işleyen bir makine gibiydi. Hatta 17. yüzyılın son teknolojik buluşu olan 'saat' gibi çalışmaktaydı. Çağımızdaki bilgisayar modellemeleri gibi, o dönemin yapay zeka modeli de büyük dikkat çeken 'saat'ti. Zihin ise, fiziksel yer tutmayan ve madde olmayan özgür bir olguydu."¹²

Garşin bu öyküsünün giriş kısmında henüz adını bilmediğimiz başkahramanının melankolik halini ve zamanın öznel olgusuna karşı çaresizliğini nesnel bir saat üzerinden yansıtır. Masanın üstündeki cep saatinden çıkan sesler yalnız başkahramana "hüzünlü ve kasvetli" bir şarkı gibi gelir: "Bu saat üç, dört, on yıl önce tıpkı şimdi olduğu gibi çalışıyordu ve on yıl sonra da aynı şekilde çalışıyor olacak... Tam olarak aynı!"¹³ Saatin şarkıyı andıran bu ritmik çalışması başkahramanı bir yanda geçmişe götürürken diğer yanda zamanın bilincine varmasına yol açar:

"Akrep ve yelkovanın bu hareketiyle birlikte yaşamın bana getirdiklerini düşünüyordum: keder ve sevinç, umutsuzluk ve coşku, nefret ve aşk. Ve ancak şimdi, bu gece, kocaman şehirde ve kocaman evde her şey uykudayken, kalp atışı ve saat tıkırtısı dışında hiçbir ses yokken, ancak şimdi tüm bu kederlerin, sevinçlerin, mutlulukların ve hayatta olan her şeyin bedensiz hayaletler olduğunun ayırdına varıyordum. Nedenini

¹⁰ Bojena Jeymo, "Aleksey Petrovich kak plennik granits ("Noch" Vsevoloda Garshina)," *Uralskiy Filologicheskiy Vestnik* 4 (2016): 118.

¹¹ Sanatsal zaman imgesi yalnızca yazarın bireysel nitelikleriyle değil, aynı zamanda belirli bir kültürel ve tarihsel paradigmayla da bağlantılıdır. Zaman imgesi üzerinde özellikle duran Rus yazarları ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bk. Yelena Kraynova, "Kategoriya vremeni v russkoy proze XIX-XX vekov kak fenomen kultury," *Vestnik Povoljskogo Instituta Upravleniya* 2 (2008): 153-158.

¹² Fatma Gökçe Özkarar, "Nöropsikanaliz: Zihin ve Beden İkilemine Bir Barış Çağrısı," *Türk Psikoloji Bülteni* 13/40 (2007): 58.

¹³ Garshin, *Sochineniya*, 100.

bilmeden bir kısmını yakalamaya çalıştım, bir kısmından kaçtım. O dönem gerçekten var olan tek hakikatin ‘zaman’ olduğunu bilmiyordum bu yaşamda.”¹⁴

Başkahramanın bu çıkarımları, zaman gerçeğine olan yoğun ilgisi ve geçmişini anımsaması onun zaman kavramına kendine göre bir son vermeye yakın olduğunu ve ölüme doğru gittiğini göstermektedir: “Acımasızca aynı şekilde ilerleyen, anlık yaşayan talihsiz bir adamın daha uzun süre durmak isteyeceği yerde durmayan, gerçekliğin o kadar zor olduğu, onu geçmişte kalmış bir hayal haline getirmek isteyebileceğimiz anlarda bile zerre kadar hızlanmayan zaman; yalnızca tek bir şarkıyı, şu anda acı ve net bir şekilde duyduğum o şarkıyı söyleyen zaman.”¹⁵

Garşin 1884 yılında kaleme aldığı kısa otobiyografisinde inancıyla ilgili bilgilere yer vermese de Garşin sanatı uzmanları hem şiir hem de düz yazılarından yola çıkarak onun “inançlı” biri olduğu konusunda uzlaşırlar.¹⁶ Bu noktada, Garşin’in zaman üstünde özellikle durması, Eski Ahit’te Vaiz kitabının “Her Şeyin Zamanı Var”¹⁷ kısmında yer alan zamanla ilintili cümlelere bir atıf şeklinde değerlendirilebilir: “Her şeyin mevsimi, göklerin altındaki her olayın zamanı vardır. Doğmanın zamanı var, ölmenin zamanı var”. Başkahraman subjektif olarak artık ölme zamanı geldiğine inandırır kendini ve aynı saat tıkırtısı geçmiş olayları “anımsamasını” sağlayarak hafızasını canlandırır: “Görünüşe göre sesine çoktan alışmış olmam gereken bir saat bana neden bu kadar çok şey anımsatıyor? Evet, tüm yaşantımı. ‘Anımsa, anımsa, anımsa!’ Anımsıyorum! Hatta anımsamamayı tercih ettiğim şeyleri bile çok iyi anımsıyorum. Bunları anımsadıkça yüzüm kızarıyor, yumruğumu sıkıyor ve çılgınca masaya vuruyorum...”¹⁸

Bu anılar içinde en belirgin ve detaylı olanı, altı yaşında bir çocukken babasıyla geçirdiği zamana aittir. Ahlak ve din üstünde yoğunlaşan üstbenliğini harekete geçiren bu anıda, babası matematiğin yanında Kitab-ı Mukaddes dersleri verirken Aleksey Petroviç çocukluğuna uzaktan bakıyor gibidir:

“Kutsal tarih. Alyoşa bunu matematikten daha çok seviyordu. Şaşırtıcı, büyük ve fantastik resimler vardı kitapta. Kabil, Yusuf’un hikâyesi, krallar, savaşlar... Kargaların İlyas Peygamber’e nasıl ekmek taşıdıkları.¹⁹ Ve elinde büyük bir kitapla kayanın üzerinde oturan İlyas’ın ve gagasında yuvarlak bir şey tutarak ona doğru uçan iki kuşun bir resmi vardı. (...) Babam Yeni Ahit’i resimli kalın bir kitap olan Eski Ahit’ten farklı bir şekilde öğretiyor, Alyoşa’ya İsa’yı anlatıyor ve sık sık İncil’den sayfalar okuyordu. - Ve kim senin sağ yanağına tokat atarsa, sen de ona diğer yanağını çevir. Anlıyor musun, Alyoşa?”²⁰

Çocukluk döneminin önemli gelişim göstergelerinden biri duygu düzenleme becerileridir. Ergenlik dönemine gelindiğinde ise kimlik duygusu gelişimi ön plana çıkar.

¹⁴ Garşin, *Sochineniya*, 100.

¹⁵ Garşin, *Sochineniya*, 101.

¹⁶ V. M. Garşin’in gizemli ölümü ve dini görüşleri hakkında bk. Viktor Yeremin, *Tajny smerti russkih pisateley* (Moskva: Veçe, 2011); Tamara Kolesnikova, *Tragicheskoye v tvorchestve V. M. Garşina*, Avtoreferat dis. kand. filol. nauk (Moskva, 1994); Naum Belyayev, *Garşin*, Seriya zamechatel'nyh lyudey (Moskva: Molodaya Gvardiya, 1988); Sergey Andreyevskiy, *Kniga o smerti*. Seriya Literaturnye pamyatniki (Moskva: Nauka, 2005).

¹⁷ *İncil*, Vaiz, 3, 1-2.

¹⁸ Garşin, *Sochineniya*, 101.

¹⁹ Bu cümleler Eski Ahit’te 1. Krallar kitabının “İlyas ve Kuraklık” bölümünde geçmektedir (*İncil*, 17, 2-5).

²⁰ Garşin, *Sochineniya*, 112.

Bu noktada, çocukluktaki travmatik yaşantılardan etkilenebileceği psikologlar tarafından vurgulanmaktadır. Başkahraman Aleksey Petroviç'in saatin etkisiyle zaman olgusuna yoğunlaşması ve anılarında özellikle çocukluğuna geçiş yapması onun kimlik duygusu eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Babasıyla geçirdiği güzel zamanların karşısında duygusal açıdan yıkıma uğradığı kavga ve yoksulluk durur. Öyküdeki Foma karakterinin efendisi Dmitri İvanoviç tarafından dayak yediğine ve evlerindeki eşyaların acımasızca götürüldüğüne küçük yaşta tanık olarak ağır bir travma geçirir. Yeni Ahit'te özellikle vurgulanan "sen de diğer yanağını çevir" öğretisi adeta bir anlam kaybına uğrar ve zulmeden kişiyle zulüm gören kişi arasındaki gerilim üzerinden küçük çocuğun dini öğütlerle gerçek yaşam algısında bir uyumsuzluğun farkına vardığı kanısını güçlendirir. Bu travmatik anılar mutlu anıları adeta yıkıma uğratarak annesinden hiç söz etmeyen başkahramanın hayat ve ölüm sorgulamasına olanak tanır ve büyük bir kimlik krizine neden olur: "Küçük yeşil kitapta söylendiği gibi, (...) insan 'kendini inkar etmeli'²¹, kendini öldürmeli, yollara atmalı..."²² Bu noktada daha küçük yaşta güvensizlik, yalnızlık, utanç ve suçluluk gibi duygulara kapılan Aleksey Petroviç'in karar verme mekanizmasında üstbenliği devreye girer ve sonuçta yaşam sevinci olmayan, hayata sıkıca sarılmayan başkahraman dini öğretilere sığınarak Hz. İsa'nın sözlerini anımsar ve kendi canından vazgeçmeye yakın durur. Özşahin bu aşamada, Freud'un psikanalitik kuramda çocuğun beş yaşına kadarki sürece odaklandığını belirtir ve "Kişiliğin gelişimi, psikanalitik kuram bağlamında çocuğun ilk beş yıllık döneminde olmaktadır. Bu açıdan çocuğun bu dönem içerisindeki yaşantıları kişiliğini şekillendirmesi açısından ele alınması gereken önemli bir dönem olarak yer almaktadır"²³ diyerek kişiliğin oluşumunda çocukluk döneminin önemini altını özellikle çizer. Psikanalizm konusunda birçok çalışmaya imza atan doktor ve psikiyatr M. V. Woolf ise bu eserde başkahramanın yaşadıklarını bizzat Garşin'in yaşadığını savunur: "Garşin yaşamında gerçekten de birkaç kez bu tür derin melankolik depresyon hallerini deneyimlemişti."²⁴ Anksiyete bozuklukları açıkça göze çarpan, hayat tatminleri oldukça az olduğu için ölümü bir çeşit özgürlük olarak gören, seçimlerinde ve eylemlerinde hür iradelerini kullanan Garşin ve başkahramanı Aleksey Petroviç temelde toplumdan izole olduklarının ve içselleştirilmiş yalnızlıklarının da açıkça farkındadırlar.

3) Ruhsal Aygıtların Çatışması

Bu öyküde ruhsal aygıtların çatışmasına özellikle iki yerde tanık oluruz. Birincisi, geçmişe dönük düşüncelerin intihara yakın zamanda ortaya çıktığı zamandır. Hafızasında yer alan acı dolu epizodik hatıralar sonucunda "saf sevgi"nin peşine düşen Aleksey Petroviç'in zihnini oluşturan tüm ruhsal aygıtlar hayatına geriye dönük olarak bir anlam kazandırabilmek adına birbiriyle çatışmaya girer. Mantık ve gerçeklikten uzak durarak bilindiği kurallara göre çalışan altbenliği, geçmiş günlere dönüp hayat tarafından

²¹ "Sonra İsa, öğrencilerine şunları söyledi: 'Ardımdan gelmek isteyen kendini inkâr etsin, çarmıhını yüklenip beni izlesin. Canını kurtarmak isteyen onu yitirecek, canını benim uğruma yitiren ise onu kurtaracaktır. İnsan bütün dünyayı kazanıp da canından olursa, bunun kendisine ne yararı olur? İnsan kendi canına karşılık ne verebilir?' (İncil, Matta, 16, 24-26).

²² Garşin, *Sochineniya*, 116.

²³ Sunay Özşahin, "Bir Freud Masalı: Çocuk Masumluluğu," *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi* 3/6 (2019): 129.

²⁴ Moisey Woolf, "İdeya smerti u Vsevoloda Garshina," *Psihoanaliticheskiy etyud/Psihoanaliticheskiy vestnik* 10 (2002): 165.

“hırpalanan” babasını çocukça okşamayı arzularken bunu gerçekten istemediğinin de farkındadır. Benliği bilinçli ve mantıklı şekilde uyumlu davranışlar sergileyerek altbenliğine yanıt verir ve onu “ruhunu” kemiren bir solucana benzetir: “Ne var dostum, sanki bu konuda yalan söylemiyor musun? Şu anda söylediğin şeyi gerçekten de düşünüyor musun?”²⁵ Bu soruya yine aynı benlik yanıt verir: “Tanrım! Keşke kendi ‘ben’imde ölümsüz bir hakikat, sahte olmayan gerçek bir duygu olsaydı!”²⁶ Ahlaki ve dini değerlerin bir yansıması olarak üstbenlik, dışarıdan gelen “çan sesi”nin etkisiyle altbenlikle boğuşan benliğin dış dünyayı fark etmesini sağlar: “Çan çaldığında kiliseyi anımsadım, kalabalığı anımsadım, büyük insan kitlesini anımsadım, gerçek hayatı anımsadım. Kendinizden uzaklaşmanız gereken yer de orası, kendinizi sevmeniz gereken yer de. Ve tıpkı çocukların sevdiği gibi sevmek. Çocuklar gibi. Çünkü o sözler tam burada geçiyor...”²⁷ Bu noktada üstbenlik yine hafızaya sığınır ve “uzun zamandır bildiği ve yine uzun zamandır unuttuğu” ve mükemmel olarak gördüğü şu cümleyi anımsar: “Yolunuzdan dönüp küçük çocuklar gibi olmadıkça...”²⁸ Aleksey Petroviç için hafızasının derinliklerinden çıkıp gelen bu cümle tüm ruhsal aygıtların çatışmadan kaçarak tam bir uzlaşmaya varmasına neden olur: “Bu kelimelerin ne anlama geldiğini biliyor muyum? Yolundan dönmek ve bir çocuk gibi olmak. Yani, her şeyde kendini ilk sıraya koymamak demek.”²⁹ Bu bağlamda Garşin’in betimlediği bu benzetme Yeni Ahit’te geçmektedir: “İsa, yanına küçük bir çocuk çağırdı, onu orta yere dikip şöyle dedi: ‘Size doğrusunu söyleyeyim, yolunuzdan dönüp küçük çocuklar gibi olmazsanız, Göklerin Egemenliği’ne asla giremezsiniz. Kim bu çocuk gibi alçakgönüllü olursa, Göklerin Egemenliği’nde en büyük odur.’”³⁰ Aleksey Petroviç yalansız, saf, masum ve günahsız bir çocuk olma hayali ve özlemi içinde ölüme giderken bu ilk çatışmada üstbenliğin diğer ruhsal aygıtlara galip geldiği görülmektedir.

İkinci ruhsal çatışma ise intihar düşüncesini eyleme geçirmeye tam olarak karar verdiği zamanda ortaya çıkar. Başkahramanın altbenliği öncelikle içine gömüldüğü odadan çıkması ardından baloya gittiğini bildiği doktor tanıdığının tabancasını çalması için onu zorlar ve dengeyi sağlamakla görevli benlik kararı kesin olan başkahramana bu şekilde bir ölüm alternatifi oluşturur. Aleksey Petroviç tabanca çalarken yaptığı hırsızlık sırasında evin hizmetçisi Dünyaşa’ya mantıklı yalanlar söylemeye çalışırken üstbenlik bu yaptığının yanlış olduğunu ona çoğu kez hatırlatır: “Neden, Aleksey Petroviç? Ben hiç... Bu ilk kez de değil!, dedi utanarak. İşte buradasın. Sahi, ne için bütün bunlar, bütün bu yalanları neden söylüyorum?”³¹ Dünyaşa fark etmeden tabancayı çaldığında altbenlik yalnızca tek bir düşünceyi yineler: “Bu işi bitirmeliyiz, bitirmeliyiz!”³² Bu noktada benlik zihinsel dengeyi sağlamakta zorlanır, bu düşüncenin üstesinden gelemez ve yalnızca kısa bir zaman kazandırarak en azından geriye bir mektup bırakması konusunda

²⁵ Garşin, *Sochineniya*, 114.

²⁶ Garşin, *Sochineniya*, 115.

²⁷ Garşin, *Sochineniya*, 115.

²⁸ Garşin, *Sochineniya*, 115.

²⁹ Garşin, *Sochineniya*, 115.

³⁰ *İncil*, Matta, 18, 2-4.

³¹ Garşin, *Sochineniya*, 106.

³² Garşin, *Sochineniya*, 107.

başkahramanı ikna eder. Aleksey Petroviç'in kaleme aldığı 27 Kasım 187* tarihli mektup hem benliğini doğrulama hem de çevresindeki insanları hor gördüğünü açığa çıkarma görevi üstlenir: "Huzur içinde öldüğünü, üzülecek bir şey olmadığını, hayatının bir yalan olduğunu, sevdiği insanların tükendikleri için onu hayatta tutamadıklarını yazmıştı. (...). Elveda, insanlar! Elveda, kana susamış, çılgık atan maymunlar!"³³ Başkahramanın korkusunun boyutu ve yalnızlığının derecesi, hem fiziksel hem de sembolik bir sınır görevi gören odadaki tek açık pencere üzerinden vurgulanır. Pencere iki farklı dünyayı birbirinden ayırırken önünde Aleksey Petroviç'in yarı karanlık ve düşmanca dünyası, arkasında doğanın ve insanların canlı dünyası vardır. Dış dünya, "aydınlık, beyaz, duru" gibi sıfatlarla betimlenerek olumlu bir şekilde karakterize edilir: "Kar yağışı durmuştu, gökyüzü aydınlıktı; sokağın diğer tarafında ise kırağıyla örtülmüş göz kamaştırıcı beyaz bir bahçe, duru ay ışığının altında parlıyordu."³⁴ Aynı zamanda bu pencere altbenliğinin korkusunu yenmesini sağlayan bir araç, bir kaçış, adeta bir umut sembolüdür. Küçük karanlık odasından dış dünyaya açılan bu pencere onun benliğine nüfuz ederek oradan çıkması gerektiğine inandırır. Ancak bu kaçış yine de Aleksey Petroviç'in benliğindeki sabit düşünceyi değiştirmeye yetmez. Hatta pencereden gökyüzüne baktığında uzun zamandır görmediği Arcturus yıldızını fark eder. Yunan mitolojisine göre "koruyucu" özelliği olan Arcturus yıldızı, kırmızı-turuncu renkte gece göğündeki en parlak dördüncü dev yıldızdır: "Arcturus yıldızı başkahramanın aydınlanmasındaki itici güçtür. Öykünün bu bölümünde, 'göz kamaştırıcı beyazlıktaki' karlı kış bahçesinin karşısında duran berrak gökyüzünde kırmızımsı bir parıltıyla yanan bu parlak yıldız, ölüm ve yaşamın sembolleri olarak bir karşıtlık oluşturmaktadır."³⁵ Freud'a göre dürtüler ve içgüdülerin bir yansıması olan altbenlik, insan hayatındaki iki temel içgüdü olan yaşam ve ölüm üstüne kuruludur.³⁶ Aleksey Petroviç'in öykü boyunca birçok kez yinelenen ölüm anksiyetesi neticesinde ikinci çatışmada altbenliğin diğer ruhsal aygıtları yenilgiye uğrattığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

Sonuç olarak, biyografik açıdan ele aldığımızda, babasıyla geçirdiği çocukluk dönemini, kutsal kitaplar dahil okuduğu birçok kitabı ve insanlara bakış açısı gibi kendi yaşamındaki bazı önemli noktaları V. M. Garşin'in başkahraman Aleksey Petroviç üzerinden yansıttığını söyleyebiliriz. *Gece* öyküsünün başkahramanı Aleksey Petroviç paranoit davranışları, ölüm saplantısı, anksiyeteleri olan ve zihinsel süreçte benlik bölünmeleri yaşayan bir karakterdir. Bu eserde Freud'un psikanalitik kuramının yapısal modelini oluşturan her üç yapı da açıkça görülmektedir. Gizli arzuların, korkuların ve duyguların yer aldığı altbenlik Aleksey Petroviç'i kendi canına kıymaya kadar sürükler. Bu aslında bilinçaltında kendine ve insanlara karşı hep bir yalan söyleme, kendini ve insanları aldatma eylemine karşı bir reaksiyon olarak doğmakta ve zaman olgusundan dışlanma isteğinden kaynaklanmaktadır. İnsan zihnindeki mantıklı ve makul yanını açığa çıkaran benlik, Aleksey Petroviç'in yaptığı maddi ve manevi hataların ve çarpık düşüncelerinin

³³ Garshin, *Sochineniya*, 109.

³⁴ Garshin, *Sochineniya*, 109.

³⁵ Olga Dedyuhina, "Ispitaniye smertyu v povesti L. N. Tolstogo 'Smert İvana İlyicha' i rasskaze V. M. Garshina 'Noch'," *Mir nauki, kultury, obrazovaniya* 6/97 (2022): 503.

³⁶ Freud, "The Ego and the Id," 40.

bilincine varmasıyla gösterilebilir. Gerçekçi bir ilkeyle açığa çıkan benlik, tıpkı başkahraman gibi diğer insanların da yaşamlarını aldatma ve yalan üstüne kurduğu gerçeğini sürekli olarak ortaya koymakta ve geçmişteki güzel günleri ona anımsatarak varlığını savunma eğilimine gitmektedir. Kontrol sistemi ve ahlaki ilkelerle açıklanan üstbenliğin Aleksey Petroviç'in zihinsel yapısında en üst seviyede bulunması ve çaldığı silahtan kilisedeki çan sesine kadar, duyduğu her sesi ve yaptığı her eylemi vicdani açıdan değerlendirebiliyor olması onun aklıyla ve düşüncesiyle din ve ahlak sistemine itaat ettiğini kanıtlar niteliktedir. Garşin bu eserinde Aleksey Petroviç'in söz konusu benlik arayışını/benlik bölünmesini Freudyen bakış açısıyla aktarırken kendi psikolojik durumunu da açıkça ortaya koymaktadır.

Beyanname:

- 1. Etik Kurul İzni:** Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
- 2. Katkı Oranı Beyanı:** Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.
- 3. Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Declarations:

- 1. Ethics approval:** Not applicable.
- 2. Author contribution:** The author declares no one has contributed to the article.
- 3. Competing interests:** The author declares no competing interests.

KAYNAKÇA

- Andreyevskiy, Sergey. *Kniga o smerti*. Seriya Literaturnye pamyatniki. Moskva: Nauka, 2005.
- Atlı, Ferda. "Edebi Metnin ve Yaratıcılığın Kaynağına Ulaşan Yol: Psikanalitik Edebiyat Eleştirisi." *Turkish Studies* 7/3 (2012): 257-273.
- Belyayev, Naum. *Garshin*. Seriya zamechatel'nyh lyudey. Moskva: Molodaya Gvardiya, 1988.
- Dedyuhina, Olga. "İspitaniye smertyu v povesti L. N. Tolstogo 'Smert İvana İlyicha' i rasskaze V. M. Garshina 'Noch'." *Mir nauki, kultury, obrazovaniya* 6/97 (2022): 502-504.
- Freud, Sigmund. "The Ego and the Id." *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* içinde. Volume XIX, London: The Hogart Press, 1923.
- Freud, Sigmund. *Yaşamım ve Psikanaliz*. Çev. Kamuran Şipal. İstanbul: Say Yayınları, 1993.
- Garshin, Vsevolod. *Sochineniya*. Moskva: Hudojestvennaya Literatura, 1955.
- İncil. İstanbul: Yeni Yaşam, 2010.
- Jeymo, Bojena. "Aleksey Petrovich kak plennik granits ("Noch" Vsevoloda Garshina)." *Uralskiy Filologicheskiy Vestnik* 4 (2016): 117-128.
- Kolesnikova, Tamara. *Tragiceskoye v tvorchestve V. M. Garshina*. Avtoreferat dis. kand. filol. nauk, Moskva, 1994.
- Kraynova, Yelena. "Kategoriya vremeni v russkoy proza XIX-XX vekov kak fenomen kultury." *Vestnik Povoljskogo Instituta Upravleniya* 2 (2008): 153-158.
- Özkarar, Fatma Gökçe. "Nöropsikanaliz: Zihin ve Beden İkilemine Bir Barış Çağrısı." *Türk Psikoloji Bülteni* 13/40 (2007): 56-66.

Özşahin, Sunay. "Bir Freud Masalı: Çocuk Masumluluğu." *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi* 3/6 (2019): 129-137.

Sarı, Ahmet. *Psikanaliz ve Edebiyat. Teori/Uygulama*. Ankara: Salkımsöğüt, 2008.

Woolf, Moisey. "Ideya smerti u Vsevoloda Garshina." *Psihoanaliticheskiy etyud/Psihoanaliticheskiy vestnik* 10 (2002): 161-187.

Yeremin, Viktor. *Tajny smerti russkih pisateley*. Moskva: Veçe, 2011.

Zafer, Zeynep. "V. M. Garşin'in Sanat Dünyasında Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878)." *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi* 6/2 (2017): 361-379.

A STRUGGLE IN THE SHADOW OF TIME: POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER IN BORIS POLEVVOY'S *HE CAME BACK* BASED ON THE DSM-5 CLASSIFICATION

 Gülhanım Bihter GÜLER^a

Abstract

Trauma refers to psychological or physiological damage resulting from an event that is excessively stressful, harmful, or frightening, affecting an individual both physically and emotionally. Trauma manifests in a person's physiological and psychological state and may emerge either immediately or long after the experience, significantly disrupting daily life. In psychology, this condition is classified as Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD). The American Psychiatric Association (APA) first introduced PTSD as a formal diagnosis in 1980 in the *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM)*. This study explores PTSD through the lens of literature, recognizing the interactive relationship between psychology and literary analysis. Specifically, it examines the PTSD symptoms experienced by the protagonist, Kazimov, in Boris Polevoy's post-World War II novel *He Came Back*, using the criteria outlined in the fifth edition of the DSM (DSM-V). Kazimov is depicted as a character who profoundly embodies the psychological aftermath of war and its devastating societal impact on individuals. His traumatic experiences align closely with key PTSD symptoms as defined in DSM-5, including avoidance, emotional numbness, detachment, and insensitivity. Kazimov's individual trauma symbolically reflects the broader psychological condition experienced by the Soviet people in the aftermath of the war. While Soviet ideology during the war often emphasized the image of the "heroic soldier," Polevoy boldly addresses human vulnerability and psychological collapse in this work. Kazimov's trauma underscores that the devastation of war is not solely physical, but also profoundly psychological. This study aims to analyse both the personal and collective dimensions of trauma by investigating Kazimov's psychological struggles. Through a psychological examination of Polevoy's protagonist, this research underscores the enduring effects of trauma on individual psychology while situating the discussion within a scientific framework.

Keywords: Russian literature, trauma, PTSD, DSM-V, Boris Polevoy, *He Came Back*.

^a Dr., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Yabancı Diller Bölümü, Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ordu/Türkiye, bihterguler28@gmail.com

ZAMANIN GÖLGESİNDE BİR “SAVAŞ”IM: DSM-5 SINIFLANDIRMASI TEMELİNDE BORİS POLEVY’UN VE O DÖNDÜ ESERİNDE “TRAVMA SONRASI STRES BOZUKLUĞU”

Öz

Travma, bireyin fiziksel ya da duygusal olarak yaşadığı, genellikle aşırı stresli, zararlı veya korkutucu bir olay sonucunda meydana gelen psikolojik ya da fizyolojik hasarlardır. Kişinin bedensel yapısı doğrultusunda etkisini gösteren travma, deneyimlendikten bazen kısa bazen de uzun zaman sonra ortaya çıkarak bireyin yaşamını büyük ölçüde alt üst eder. Psikolojide bu dönem, “Travma Sonrası Stres Bozukluğu” (TSSB) olarak tanımlanır. Söz konusu tanı, ilk kez 1980 yılında Amerikan Psikiyatri Derneği (APA) tarafından *Psikiyatrik Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı*’nda ayrıntılı bir şekilde (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*) sunulur. Psikoloji ile edebiyatın etkileşimli alanlar olmaları düşüncesinden hareket edilen bu makalede, II. Dünya Savaşı esnasında hem asker hem de yazar kimliğiyle ön plana çıkan Boris Polevoy’un savaştan sonra kaleme aldığı *Ve O Döndü* eserindeki başkahraman Kazimov karakterinin yaşadığı travma sonrası stres bozukluğu, DSM’nin beşinci revizyonu temelinde çözümlenecektir. Zira Kazimov, savaşın yıkıcı etkileri ve toplumsal travmaların birey üzerindeki psikolojik etkilerini derinlemesine deneyimleyen bir figürdür. Kazimov’un yaşadığı travmatik deneyimler, DSM-V’te tanımlanan TSSB’nin başlıca semptomları olan “kaçınma, duygusal uyuşma, hissiyatsızlık, duyarsızlık” gibi tepkileri doğrudan yansıtmaktadır. Kazimov’un bireysel travması, sembolik olarak Sovyet halkının savaş sonrası yaşadığı daha geniş psikolojik durumu temsil eder. Savaş sırasında Sovyet ideolojisi genellikle “kahraman asker” imajını vurgularken, Polevoy bu eserde insanın savunmasızlığına ve psikolojik çöküşüne cesurca değinir. Nitekim bu çalışma, Kazimov’un içsel çatışmalarını ve ruhsal bozukluklarını, yalnızca bireysel düzeyde değil, aynı zamanda toplumsal bağlamda da ele alarak travmanın şahsi ve kolektif etkilerini keşfetmeyi amaçlamaktadır. Polevoy’un başkahramanı özelinde yapılan bu psikolojik çözümlemeye, travmanın insan psikolojisi üzerindeki kalıcı etkileri bilimsel bir zemine oturtularak tartışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Rus edebiyatı, travma, TSSB, DSM-V, Boris Polevoy, *Ve O Döndü*.

«БОРЬБА» В ТЕНИ ВРЕМЕНИ: ПОСТТРАВМАТИЧЕСКОЕ СТРЕССОВОЕ РАССТРОЙСТВО В ПРОИЗВЕДЕНИИ БОРИСА ПОЛЕВОГО «ВЕРНУЛСЯ» НА ОСНОВЕ КЛАССИФИКАЦИИ DSM-5

Аннотация

Травма представляет собой психологическое или физиологическое повреждение, возникающее в результате физически или эмоционально пережитого, как правило, чрезвычайно стрессового, вредного или пугающего события. В зависимости от физического состояния человека травма проявляется по-разному и может оказать разрушительное влияние на его жизнь как в краткосрочной, так и в долгосрочной перспективе. В психологии этот период определяется как «посттравматическое стрессовое расстройство» (ПТСР). Указанный диагноз впервые был подробно представлен в 1980 году Американской психиатрической ассоциацией (APA) в «Диагностическом и статистическом руководстве по психическим расстройствам» (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*). Настоящая статья, опираясь на

идею взаимодействия психологии и литературы, анализирует посттравматическое стрессовое расстройство главного героя произведения «Вернулся», написанного Борисом Полевым — писателем и фронтовиком Второй мировой войны. Анализ будет проводиться на основе пятой редакции DSM (DSM-5), поскольку персонаж Казимов является фигурой, глубоко переживающей разрушительные последствия войны и влияние коллективной травмы на психику отдельного человека. Травматические переживания Казимова напрямую отражают основные симптомы ПТСР, определённые в DSM-5, такие как «избегание, эмоциональное оцепенение, притупление чувств и равнодушие». Индивидуальная травма Казимова символизирует собой общее психологическое состояние советского человека в послевоенный период. Несмотря на то, что советская идеология во время войны подчеркивала образ «героического солдата», Полевой в этом произведении смело раскрывает человеческую уязвимость и психологическое разрушение. Травма Казимова подчёркивает, что разрушение, причинённое войной, является не только физическим, но и душевным. Таким образом, данное исследование стремится выявить как личные, так и коллективные аспекты травмы, рассматривая внутренние конфликты и психические расстройства Казимова не только на индивидуальном уровне, но и в более широком социальном контексте. В рамках психологического анализа, проведённого на основе образа главного героя Полевого, обсуждаются долговременные последствия травмы для психики человека с опорой на научную базу.

Ключевые слова: Русская литература, травма, ПТСР, DSM-V, Борис Полевой, Русская литература, «Вернулся».

Introduction

The convergence of various historical, political, and economic dynamics within human societies shapes the emergence of wars. These dynamics are typically driven by factors such as resource distribution, power struggles, ideological conflicts, and nationalist sentiments. However, the impact of war extends beyond physical destruction; it also inflicts profound psychological trauma. The societal and psychological consequences of war lead individuals to experience traumatic events both collectively and individually. On a personal level, war-induced psychological distress often manifests in mental health disorders, most notably post-traumatic stress disorder (PTSD). This condition causes war survivors to persistently relive past violence, loss, and uncertainty, often accompanied by chronic fear and anxiety. Additionally, war compels individuals to confront existential dilemmas, which may contribute to depression and a crisis of meaning in life. At the societal level, war profoundly alters cultural and social structures. Large-scale displacement, economic collapse, and the breakdown of family and community networks result in widespread alienation, loss of trust, and collective trauma. The psychological aftermath of war, therefore, extends beyond individual experiences, shaping the social fabric of entire communities.

Additionally, the new norms and values introduced by war can have profoundly impact on social psychology. These traumas often persist across generations, as post-war societies transmit past traumas through various mechanisms. As a result, trauma

discourse has become a subject of interdisciplinary research, analysed not only by medical professionals and psychoanalysts but also by linguists, cultural scholars, philologists, and experts from diverse academic fields. This study is grounded in the premise that literature and psychology are inherently interconnected. Based on this perspective, the book *He Came Back*, written by the Russian author Boris Polevoy who, personally experienced World War II, will be examined through the lens of Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD). PTSD was first formally defined by the American Psychiatric Association (APA) in 1980 in the *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM)*. The protagonist's behaviours and psychological responses in *He Came Back* exhibit key symptoms of PTSD, which will be analysed within the framework of DSM-5, the latest edition of the APA's classification system.

1) What Is Trauma?

The term trauma is defined in similar ways across academic dictionaries. According to the Oxford Advanced Learner's Dictionary, trauma is defined as follows: "a mental condition caused by severe shock, especially when the harmful effects last for a long time"¹ According to the Turkish Language Association, the term 'trauma' is defined in two ways. The first refers to a 'shock,' while the second denotes a 'local injury or impairment caused by an external mechanical impact that disrupts the structure or form of a tissue or organ.'² Trauma, which has a profound negative impact on human life and significantly disrupts an individual's daily functioning, is a critical area of psychological research. As an evolving concept, trauma is continuously redefined through an expanding body of interdisciplinary studies. Expanding beyond its physiological definition, J. Roger Kurtz describes trauma as "a pathological mental and emotional state, a psychological injury caused by catastrophic events or the threat of such events that overwhelm an individual's normal coping mechanisms."³

Similarly, American literary theorist and trauma studies scholar Cathy Caruth conceptualizes trauma as a wound not of the body, but of the consciousness. She argues that trauma, resulting from emotional shock, is so overwhelming that it distorts "the sense of time, self, and the world," later manifesting in dreams and involuntary memories.⁴ Furthermore, American researcher Peter Levine asserts that trauma is not exclusively caused by extreme events such as war, physical, emotional, or sexual violence, or severe accidents, but can also stem from the cumulative psychological impact of seemingly ordinary experiences in daily life.⁵

The term "trauma" is etymologically linked to the word *τραῦμα*, which originates from Greek, Sanskrit, and Persian, dating back to approximately 1500 BCE. References to

¹ Oxford Advanced Learner's Dictionary, managing ed. Diana Lea & Jennifer Bradbery, Oxford: Oxford University Press, 1668.

² *Türkçe Sözlük*, haz. Şükrü Haluk Akalın vd. (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019), 2381.

³ As cited in Marina S. Ragachewskaya, "The Persisting Trauma of Dictatorship in The Fictions of Helen Dunmore and Svetlana Alexievich," *Praktiki i interpretatsii* 7/1 (2022): 36.

⁴ As cited in Ron Ayerman, "Sotsialnaya teoriya i travma," *Sotsiologicheskoe obozrenie* 12/1 (2013): 122.

⁵ As cited in Dzmitry Kliabanau, "Travma kak determinant struktury lichnosti i mental'nosti obshchestva v sovremennoy Rossii: na primere obraza Lva Smislova – geroya romana Sashi Filipenko Travlya," *Studia Pigioniana* 5 (2022): 167.

trauma frequently appear in ancient written texts.⁶ Initially, the concept of trauma was predominantly used in medical and surgical disciplines; however, in the eighteenth century, it began to be employed in psychiatry and clinical psychology to describe the overwhelming impact of a stimulus on an individual's coping mechanisms.⁷ In psychiatry, trauma is understood as a response to external factors, manifesting in somatic disorders or psychological disturbances. The term "psychological trauma" specifically refers to damage inflicted on an individual's mental well-being due to intense negative environmental influences or the excessive emotional and psychological strain caused by others. Among the pioneering figures who contributed to the study of psychological trauma are French psychiatrist Jean-Martin Charcot, Austrian psychiatrist Josef Breuer, and their student and colleague Sigmund Freud.⁸

The first scholar to conceptualize trauma within psychoanalytic theory was Sigmund Freud. In Freud's works, trauma is understood as an emotional response deeply embedded in the unconscious, exerting a pathogenic effect on human psychology and forming the basis of neurotic disorders.⁹ Freud argued that the source of trauma lies not solely in external events but within the psyche itself, specifically, in the splitting of the Ego, which leads to traumatic anxiety fueled by unconscious fantasies. This perspective was later expanded upon by Carl Jung, who explored the role of blocked emotions and dissociative states in trauma. Jung posited that trauma is not a singular, universal experience but rather manifests in multiple ways, shaped by individual narratives and unconscious complexes. This perspective contributes to an understanding of the multiplicity of trauma.¹⁰

L. G. Horeva¹¹ observes that it is unsurprising that trauma became a focal point in 20th-century research. According to Horeva, this development was largely shaped by the historical events that defined the century. The 20th century was marked by major global catastrophes that profoundly impacted societies and altered perceptions of reality. These events compelled individuals to reevaluate their understanding of the world and reconsider the direction of human progress. One of the earliest symbolically significant tragedies of the century was the Titanic disaster in 1912. While the number of casualties, estimated between 1,490 and 1,635, was relatively small in comparison to the massive losses incurred during world wars, civil wars, genocides, and famines, the event became a powerful symbol of the era. The Titanic disaster was followed by far more devastating events, including two world wars, the Cold War, numerous civil wars, the rise of fascism in Germany, Italy, and Spain, and the establishment of authoritarian regimes in Eastern

⁶ Nesrin Duman, "Travma Sonrası Büyüme ve Gelişme," *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi* 4/7 (2019): 179.

⁷ Giulio Perrotta, "Psychological Trauma: Definition, Clinical Contexts, Neural Correlations, and Therapeutic Approaches," *Current Research in Psychiatry and Brain Disorders*, 1 (2019):1-2.

⁸ As cited in Kliabanau, "Travma kak determinant struktury lichnosti i mental'nosti obshchestva v sovremennoy Rossii," 167.

⁹ Yelena Stepanovna Mazur, "Psihicheskaya travma i psihoterapiya," *Moskovskiy psihoterapevticheskiy jurnal* 1 (2003): 31.

¹⁰ Mazur, "Psihicheskaya travma i psihoterapiya," 31-34.

¹¹ Larisa Georgiyevna Horeva, *Diskurs travmy v literature: k istorii voprosa, yazyki istorii i yazyki literatury* (Nizhniy Novgorod: Natsional'nyy issledovatel'skiy Nijegorodskiy gosudarstvennyy universitet im. N. Í. Lobachevskogo, 2022), 15-16.

Europe. These historical developments resulted in the deaths of millions and inflicted severe social, cultural, and psychological trauma on humanity. In the second half of the 20th century, new traumatic phenomena emerged, introducing humanity to concepts such as “global terrorism” and “technological catastrophe”. These developments further shaped collective psychological distress, reinforcing trauma as a defining experience of the modern world.

According to the researchers Pathak and Dewangan, the primary and most immediate symptom of trauma is the visibly distressed appearance of victims; they may struggle to respond to questions and be unable to engage in ordinary conversation for an extended period. Following the traumatic experience, anxiety emerges as a secondary symptom, often overwhelming the individual. This anxiety can manifest in various ways, including night terrors, irritability, mood swings, difficulty concentrating, and emotional instability. While these are among the most common symptoms of trauma, individual differences play a significant role in their presentation. Trauma may surface days, months, or even years after the initial event, often affecting individuals silently. In some cases, the distress experienced by the victim may go unnoticed by those around them due to the absence of visible symptoms. Behavioural manifestations of trauma can include self-harming behaviours, substance abuse, gambling, and social withdrawal.¹²

According to the another researcher Perrotta, the severity of trauma varies from person to person, depending on the type of trauma experienced and the level of emotional support received from others. An individual may also experience multiple traumatic events. Following a traumatic experience, a person may mentally and physically relive the trauma, leading to an attempt to suppress or avoid its memory—a phenomenon known as “triggering,” as it reactivates the traumatic recollection. This resurgence of traumatic memories can be overwhelming and even painful. To cope with the distressing emotions associated with trauma, individuals may seek relief through the use of psychotropic substances, such as alcohol. Traumatized individuals may also experience intrusive and distressing recollections, including vivid images, thoughts, or flashbacks, which can contribute to frequent nightmares. As a result, they may develop insomnia, hidden fears, and a pervasive sense of insecurity, remaining hypervigilant to potential threats both day and night. In some cases, individuals may re-experience the emotions they felt during the traumatic event without understanding why and struggle to recall specific details of the event. This impaired recollection can prevent them from forming a coherent perspective on their experience, making the trauma feel as though it is perpetually occurring in the present. Over time, such emotional distress can lead to burnout, diminished concentration, and cognitive difficulties, making it challenging or even impossible to think clearly.¹³

As a result of the severe emotional and physical impact, trauma leaves a far more profound imprint on human physiognomy than it may initially appear. It can manifest

¹² Smriti Pathak & Roshan Lal Dewangan, “Psychology of Trauma,” in *Trauma Studies an Echo of Ignored Screams*, ed. Priti Bala Sharma (India: Authorspress, 2020), 66-67.

¹³ Perrotta, “Psychological Trauma,” 1-2.

either immediately after the traumatic event or following a prolonged period. This condition, referred to in psychology as Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD), was first formally defined and extensively examined by the American Psychiatric Association in 1980. The study that outlines the behavioural, physical, and cognitive changes experienced by traumatized individuals in the aftermath of a traumatic event will be elaborated on in the following section. Before proceeding with the literature analysis, a scientific foundation will be established to contextualize these findings.

1) Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD) in Psychology According to APA Definitions

Emotional disorders resulting from trauma have been a subject of debate for over a century. Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD) is a psychological condition that develops following severe trauma. Trauma-related experiences can be categorized under the following headings: natural disasters (e.g., hurricanes, tornadoes) and anthropogenic disasters (e.g., man-made accidents); criminal acts and sexual violence; military operations and related circumstances (e.g., captivity, torture, acts of terrorism); and life-threatening medical conditions. Scientific evidence suggests that there are general similarities among groups experiencing PTSD. However, differences may arise depending on the nature of the stressor. According to the 10th revision of the International Classification of Diseases (ICD-10)¹⁴, PTSD is characterized by a “delayed and prolonged response to a stressful event or situation of an exceptionally threatening or catastrophic nature, which is likely to cause distress in almost anyone”. Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD) develops following an acute reaction to stress. It is characterized by fear, psychomotor agitation, confusion, and, in some cases, stupor, anxiety reactions, panic, narrowed consciousness, and memory disturbances. Acute psychotic episodes with disorientation, as well as auditory and visual hallucinations, sometimes reflecting the traumatic events experienced, may also occur. Unlike an acute stress reaction, PTSD does not necessarily emerge immediately after a traumatic event; rather, it may develop over an extended period.¹⁵

The clinical manifestation of PTSD typically involves recurrent symptoms directly related to the nature of the traumatic event. These may include intrusive memories, distressing and vivid nightmares reflecting the experienced trauma, and perceptual disturbances that evoke sensations of reliving a catastrophic event. Psychogenic illusions and hallucinations may also occur. Similar symptoms can arise during episodes of excessive sleep. In many cases, sleep disturbances and heightened irritability become prominent features. Severe depression and anxiety disorders may develop as PTSD progresses. Patients often appear withdrawn, detached, and emotionally distant, struggling to communicate even with close family and friends due to heightened

¹⁴ See also: The International Classification of Diseases, 10th Revision (ICD-10) is a system developed by the World Health Organization (WHO) for the global classification of diseases and other health conditions. This system categorizes a wide range of medical conditions, including diseases, symptoms, injuries, environmental factors, and genetic disorders. ICD-10 is widely used by healthcare professionals for disease identification and reporting, statistical analysis, and the development of public health policies.

¹⁵ M. A. Tyotyushkin & O. V. Guskova, “Posttravmaticheskoye stressovoye rassoystro (PTSR),” *TSEMPINFORM* 3-4, accessed 19.12.2024, <https://cemp.msk.ru/files/nd/nj/20144.pdf>

irritability. Over time, they may exhibit unprovoked outbursts of anger and aggression. Their ability to comply with workplace norms, discipline, and authority may diminish significantly, often resulting in conflicts, job loss, or voluntary resignation. Similar patterns can emerge within the family, potentially leading to relationship breakdowns. Many individuals with PTSD tend to drastically shift their personal goals and aspirations, isolate themselves from previously important social activities, and actively avoid discussions on social matters.¹⁶

The recognition of Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD) as a distinct diagnosis is relatively recent. It was first introduced in 1980 by the American Psychiatric Association (APA) in the *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-III)*. Due to the late acceptance of this diagnostic category within the psychiatric community, several critical issues—such as the prevalence of PTSD, its prognosis (identifying individuals who will not recover naturally after trauma), the development of effective treatment methods, and the assessment of their efficacy—remain in the early stages of exploration. PTSD is one of the few mental disorders for which a definitive cause can be identified. It is characterized by the recurrent re-experiencing of traumatic events, along with reduced responsiveness to stimuli, diminished interest in one's surroundings, increased physical agitation, and a range of autonomic, dysphoric, and cognitive symptoms. The fundamental prerequisite for the development of PTSD is the experience of a traumatic event. According to DSM-III, the diagnostic criteria for PTSD include the following: a significant loss of interest in previously important activities, a tendency to withdraw from social interactions or feelings of alienation, restricted emotional responsiveness (e.g., an inability to experience love), a sense of hopelessness about the future, difficulty initiating or maintaining sleep, and persistent difficulty concentrating.¹⁷

According to the DSM-IV (1994), the most significant diagnostic criterion for Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD) is the emergence of specific symptoms following an acute traumatic stress event in which an individual is threatened with death or serious injury. Such a traumatic experience implies that the person has either personally experienced the injury or threat of injury or witnessed another individual undergoing a similar traumatic event. The individual's reaction to such an experience must involve intense feelings of fear, terror, and helplessness.¹⁸

The most recent definition of PTSD is provided in the fifth revision of the APA's Diagnostic and Statistical Manual (DSM-5). In the DSM-5 classification,¹⁹ PTSD is categorized into two distinct developmental periods. The first category addresses PTSD in children aged six years and younger. For a diagnosis of PTSD in this age group, the following conditions must be met: direct exposure to a traumatic event (or multiple events); personal witnessing of traumatic events occurring to others, particularly primary

¹⁶ "Posttravmaticheskoye stressovoye rassoystro (PTSR)."

¹⁷ As cited in Münevver Hacıoğlu, Oya Gönüllü & Kirkor Kamberyan, "Travma Sonrası Stres Bozukluğu Tanısının Gelişimi Üzerine Bir Gözden Geçirme," *Düşünen Adam* 15/4 (2002): 210-211.

¹⁸ As cited in Robert L. Lihi & Randy Sample, "Posttravmaticheskoye stressovoye rassoystro: Kognitivno-bihevioralni podhod," *Moskovskiy psihoterapevticheskiy jurnal* 1 (2002): 141-142.

¹⁹ *American Psychiatric Association: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (Washington, DC: American Psychiatric Association, 2022), 303-305.

caregivers; and learning that a traumatic event has affected a parent or caregiver. After experiencing a traumatic event, children may exhibit various symptoms, including frequent, involuntary, and distressing memories of the traumatic event(s); recurrent, disturbing dreams related to the trauma, either in content or emotional impact and dissociative reactions, where the child feels or behaves as though the traumatic event(s) are recurring (e.g., flashbacks). These reactions exist on a spectrum, and in extreme cases, the child may experience a complete loss of awareness of their current environment: intense or prolonged psychological distress in response to internal or external cues reminiscent of the traumatic event(s) and pronounced physiological reactions to trauma-related reminders. Changes in arousal and reactivity following the traumatic event are also key diagnostic indicators. To meet the PTSD criteria, at least two of the following symptoms must be present: irritable behaviour and outbursts of anger (including severe tantrums), often manifesting as verbal or physical aggression toward people or objects, hypervigilance, exaggerated startle response, difficulty concentrating and sleep disturbances, including difficulty falling or staying asleep and restless sleep. The symptoms of post-traumatic stress disorder observed in the second period, namely in adulthood, will be addressed through quotations from the literary work in the analysis section.

In conclusion, post-traumatic stress disorder (PTSD) is a condition that significantly impairs individuals' ability to cope with the severe psychological and emotional consequences of traumatic events. This disorder is a critical subject of study not only in psychology, medicine, and sociology but also in fields such as literature, which seeks to explore human experiences from a broader perspective. As a powerful medium for depicting trauma, literature provides a unique opportunity to articulate the pain, fear, and loss experienced by individuals while offering an in-depth analysis of the emotional and psychological processes associated with trauma.

Through their works, authors contribute to a deeper understanding of the multidimensional nature of PTSD by portraying how individuals cope with trauma, how societies respond to it, and how trauma exerts long-term effects on individuals. Literature plays a crucial role in rendering the abstract and often inexpressible aspects of trauma more tangible, while also presenting the emotional depths and personal experiences of PTSD to a wider audience. In this context, literature underscores that trauma is not merely an individual experience but also a social phenomenon. Consequently, its contribution to the understanding and treatment of PTSD extends beyond individual therapies, shedding light on broader processes of collective healing.

In the following section, the psychological impact of war on the individual will be examined through the cognitive and behavioural structure of the protagonist in Boris Polevoy's *He Came Back*. As both a soldier and a writer who personally experienced World War II, the protagonist provides a compelling lens through which to explore the tragic inner world of a person who has endured profound trauma. By adopting an artistic perspective, this analysis aims to illustrate the devastating psychological consequences of war.

2) Post-Traumatic Stress Disorder in *He Came Back*

During periods of war and terrorism, individuals who are directly exposed to physical injuries, as well as those who witness such events or learn about the experiences of their relatives, may suffer both acute and chronic psychological consequences. In particular, trauma-induced psychological disorders during wartime became a significant focus of medical professionals throughout the 20th century. However, it was only in the past four decades that these disorders gained widespread recognition as diagnostic categories in psychiatry, largely due to accumulating research findings. This growing acknowledgment is not only a result of the severe psychological and social devastation caused by war but also stems from the realization that other major stressors in societal life, such as domestic violence, sexual assault, natural disasters, and traffic accidents, can lead to similar psychological effects.²⁰

A significant portion of the world's population is exposed to traumatic experiences, increasing the risk of developing post-traumatic stress disorder (PTSD). Individuals suffering from this disorder encounter a wide range of challenges, including difficulties in maintaining employment, social dysfunction, and various physical health complications. The earliest documented symptoms of PTSD were described in 1688 by Swiss physician Johannes Hofer, who observed them in Swiss mercenaries. According to Hofer, these symptoms stemmed from soldiers' thoughts and their longing to return home. The primary objective of treating such conditions in soldiers was to help them endure the hardships of war by fostering a more realistic perception of their surroundings.²¹

Academician Tatyana Ivanovna Bonkalo provides a detailed analysis of post-traumatic stress disorder (PTSD) observed in war participants in her works. According to Bonkalo, participation in warfare constitutes an extreme stress event that manifests similarly in nearly every individual. Unlike many other stressful experiences, exposure to war can result in psychological trauma with long-term consequences. In her book *Post-Traumatic Stress Disorder*, Bonkalo incorporates the classification developed by clinical psychologist and academician V. G. Romek for this diagnosis. Romek identifies four personality types based on their psychological responses to war and extreme stress. The first group consists of compensated personalities, requiring minimal psychological support from friends or family. The second group, mildly maladaptive personalities, includes individuals whose adaptation is impaired and who need both social support and professional psychotherapy, yet can recover without significant complications under suitable conditions. The third category, moderately maladaptive personalities, refers to those who require comprehensive psychological help, including pharmacological intervention, when necessary, as they may exhibit borderline psychological disorders, persistent fear, severe anxiety, or aggression. Finally, severely maladaptive personalities experience profound psychological disturbances affecting all aspects of their lives, necessitating long-term treatment and rehabilitation. This category includes individuals

²⁰ Vedat Şar, "Savaş ve Terör Yaşantılarında Travma Sonrası Stres," *Okmeydanı Tıp Dergisi* 33 (2017): 115.

²¹ A. V. Vasilyeva, T. A. Karavayeva & D. S. Radionov, "Psihoterapiya posttravmaticheskovo stressovogo rasstroystva – integratsiya opyta chrezvychaynoy situatsii," *Konsul'tativnaya psihologiya i psihoterapiya* 3 (2023): 50-52.

suffering from severe psychiatric disorders requiring medical intervention, as well as those who have sustained physical trauma leading to disability, which in turn may result in inferiority complexes, depression, and suicidal ideation.²²

World War II, referred to as the “Great Patriotic War” in Russian sources, remains one of the most significant events in the modern history of the former Soviet territories, not only due to its immense human casualties but also because of its far-reaching political, economic, and psychological consequences. The memory of the war has long served as a unifying element of national identity, and even after the collapse of the Soviet Union, it continues to function as a common reference point. In this context, World War II provides a crucial framework for studying post-traumatic stress disorder (PTSD). Indeed, PTSD is a key diagnostic tool for understanding the psychological states of individuals who endured the war and survived its brutal realities. This theme is central to Boris Polevoy’s work, *He Came Back*, which offers valuable literary material for examining the long-term psychological effects of war.

The literary career of Boris Nikolaevich Kampov, one of the most prominent war writers of the 20th century, began at an early age. Having spent most of his childhood in Tver, he was an avid reader and keenly interested in nature, actively participating in young naturalist activities. During his school years, he became enthusiastic about journalism, contributing satirical pieces to the wall newspaper under the pseudonym “B. Ovod.” In 1927, he published his first book of essays, *Memoirs of a Pointed Man* (*Мемуары вшивого человека*), which depicted the lives of individuals from the lower social classes. Notably, this was the only work published under the name B. Kampov. His later pseudonym, “Polevoy,” emerged when an editor suggested translating his surname from Latin (*campus*, meaning “field” or “area”) into Russian, thus giving rise to the name under which he would gain literary fame. Maxim Gorky highly praised the book, recognizing its literary and thematic significance. From 1928 onward, B. N. Polevoy pursued a career as a professional journalist, contributing to newspapers such as *Tverskaya Derevnnya*, *Tverskaya Pravda*, *Proletarskaya Pravda*, and *Smena*. During the Great Patriotic War, he served as a war correspondent for *Pravda*, actively engaging with frontline units, including those on the Kalinin Front in 1942. His extensive work as a journalist resulted in numerous military essays, interviews, news articles, and short stories, which not only documented the resilience and heroism of the Soviet people but also captured the brutal realities of war. These writings later formed the foundation of his books *We Are Soviet People* (*Мы — советские люди*) and *Contemporaries* (*Современники*). In 1941, Polevoy compiled his essays written on the Kalinin Front into the collection *In That Hard Winter* (*В my тяжёлую зиму*). The enduring impact of war remained a central theme in many of his works, including *From Belgorod to the Carpathians* (*От Белгорода до Карпат*), *The Story of a Real Man* (*Повесть о настоящем человеке*), *We Are Soviet People*, and *Gold* (*Золото*). Beyond his role as a journalist, Polevoy was also a soldier who bravely fought on the front lines. This firsthand war experience profoundly shaped his literary career,

²² As cited in Tatyana Ivanovna Bonkalo, *Posttravmaticheskoye stressovoye rasstroystvo* (Moskva: GBU «NII OZMM DZM», 2023), 16-17.

making the themes of war and Soviet heroism a defining feature of his later works. These themes are particularly prominent in his novels *Deep Front* (Глубокий тыл), *Doctor Vera* (Доктор Вера), and *Anyuta* (Анюта).²³

Another work by Boris Polevoy that explores the theme of war is *He Came Back*. The novel's central theme, war, is intricately woven into a pattern of traumas, as it was written in the aftermath of World War II. In this context, war serves as the unifying force that brings the characters' lives to a common intersection, while simultaneously acting as the primary source of trauma that shapes the overall atmosphere of the work. In world literature, trauma is fundamentally defined by a crucial element: human experience. This concept manifests in various forms across literary works, including childhood trauma (as seen in the stories of A. Beattie and J. C. Oates), war trauma (in the novels of P. Barker), the trauma of loss and humiliation (*The Catcher in the Rye* by J. D. Salinger; *Never Let Me Go* by K. Ishiguro), grief and despair (*The Other Side of You* by S. Vickers), rejection (*Atonement* by I. McEwan), and the guilt of witnessing violence (as depicted in the novels of J. C. Oates and D. Mitchell). Additionally, themes of sexual abuse, bullying, persecution, and survival in the face of disaster are explored in works such as *Sophie's Choice* by W. Styron and *The Painted Bird* by J. Kosiński. In these texts, trauma is represented through various literary techniques, including altered states of consciousness, fragmented identities, psychological disturbances marked by obsessive behaviours, ritualistic repetitions, and inexplicable perversions.²⁴ Since all the characters in the novel are exposed to the same trauma, their emotions, behaviours, and even physical appearances exhibit striking similarities. As a result, individuals who were strangers just a day before can quickly form bonds and develop a deep sense of empathy for one another. This dynamic is exemplified in the novel when Klavdiya, upon seeing Kazimov for the first time, reacts with neither fear nor suspicion but with immediate understanding: "Klavdiya was shocked, her hands pressed to her chest. She had seen and experienced a lot during the war years and had endured many hardships. So now she knew exactly what it felt like to be that man who had lost everything when he returned to the place where he was born and raised, where he'd spent his whole life happily and successfully."²⁵

Klavdiya's willingness to help Kazimov, despite the social risks of inviting a stranger into her home as a single woman, can be understood through the shared trauma they both carry. She recognizes the same suffering she has endured in him, which fosters an immediate sense of solidarity. In this period, when people are bound together by a collective trauma, their primary motivation for survival is the urgent need to rebuild their homeland, which has been left in ruins. Achieving this goal requires trust, mutual support, and cooperation. Klavdiya's actions reflect this necessity—rather than treating Kazimov as an outsider, she sees him as a fellow survivor. She extends a helping hand, driven by the same resilience and determination that define the post-war era.

²³ Dina Aleksandrovna Shklyayeva, "«I slovo — Orujie!» (Tvorchestvo B. N. Polevogo)," *Massovyje meropriyatiya* 4/4 (2013): 29-31.

²⁴ As cited in Ragachewskaya, "The Persisting Trauma of Dictatorship in The Fictions of Helen Dunmore and Svetlana Alexievich," 36.

²⁵ Boris Nikolayevich Polevoy, *Ve O Döndü*, çev. Zeyyat Özalpsan & Mahir Ulaş Yeşil (İstanbul: Yar Yayınları, 2021), 12.

In the novel, the protagonist Kazimov is introduced to the reader in a state of profound emotional exhaustion. From the very first pages, his physical appearance signals that he has endured significant trauma. Before analysing his traumatic behaviours in detail, it is essential to first examine the origins of his psychological collapse by considering his experiences as a soldier during the war, as documented in Russian sources, and assessing the psychological toll he suffered. With the onset of the Great Patriotic War, the Soviet Union swiftly transitioned into a wartime regime through a series of decrees. This mobilization, which required all able-bodied men to report for military service, had a particularly detrimental effect on soldiers' psychological well-being, especially in the early months of the war. Beyond the harsh conditions on the battlefield, the prolonged separation from their families, relatives, and loved ones significantly impacted their mental state.²⁶ Kazimov's narrative throughout the novel reflects this psychological burden, as his greatest source of distress during the war was his longing for and anxiety about the family he had left behind. Even though he later attained a more stable and respectable position after the war, he remained unable to overcome the weight of these emotions, ultimately expressing a desire to return to military service.

The Red Army, the military force of the Soviet Union that had achieved significant successes in various conflicts throughout its history, faced severe setbacks in the early stages of World War II when it was unexpectedly drawn into the war. Due to a lack of preparedness, the army experienced numerous logistical and operational disruptions, forcing soldiers not only to engage in combat with enemy forces but also to endure the extreme hardships of life on the frontlines. When Germany violated the non-aggression pact and declared war on the Soviet Union, Soviet soldiers suddenly found themselves in an intense and chaotic struggle. One of the most pressing challenges in the early phases of the war was widespread famine. An irregular and inefficient food distribution system across the various fronts left many soldiers physically weakened, reducing their ability to resist enemy forces effectively. As a result, a significant number of experienced commanders and officers perished, and in their absence, the civilian population, rapidly mobilized and transformed into military units, was deployed to the frontlines. Over time, government regulations introduced a more structured food supply system, yet new difficulties soon emerged, particularly regarding military uniforms. Soldiers struggled with inadequate clothing, which failed to provide protection against the freezing cold of winter or the extreme heat of summer. Additionally, harsh environmental conditions, mud, dust, rain, and snow, further intensified the challenges faced by Soviet troops, making survival increasingly difficult. Beyond these physical hardships, the psychological toll of war on Red Army soldiers was profound. Surviving relentless battles, witnessing the deaths of close comrades, and eventually becoming desensitized to the sight of hundreds of unburied corpses all contributed to severe psychological distress. Moreover, the lack of basic necessities, including a place to sleep, sufficient food, the ability to maintain personal

²⁶ I. S. Ivanova, "Soldatskiy bit v gody velikoy otechestvennoy voyny," *Mejdunarodnaya nauchno-prakticheskaya voenno-istoricheskaya konferentsiya "Salyut, Pobeda!"* (2020): 53.

hygiene, and even the opportunity to bathe, exacerbated their suffering, adding another layer of hardship to their already gruelling existence.²⁷

The protagonist, Kazimov, who personally experiences the historical events documented in various sources, struggles to process his wartime experiences and suffers from severe post-traumatic stress disorder (PTSD) in the aftermath of the war. The novel offers a striking portrayal of the post-war period, emphasizing the profound depression that Kazimov faces as he attempts to reintegrate into his former life. Trapped in the psychological turmoil of past and present, he conflates pre-war and post-war timeframes, finding it difficult to accept the tragic reality unfolding before him. Kazimov's deep psychological distress aligns with the symptoms of PTSD observed in adults, as outlined in the *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition (DSM-5)* by the American Psychiatric Association (APA). According to the DSM-5,²⁸ direct exposure to traumatic events is a fundamental criterion for PTSD diagnosis. Indeed, Kazimov, who was a highly skilled steel melter before the war, is abruptly forced to leave behind his family and loved ones when he is called to the front. The protagonist's transformation from a steel melter to a warrior already constitutes a significant trauma; moreover, being forced to abruptly leave behind his family, who are the center of his life, and transition from a peaceful existence to the harsh conditions of war marks the beginning of events that profoundly destabilize Kazimov's psychological world. As a soldier, he experiences the war firsthand, making combat the primary source of his trauma. Furthermore, the DSM-5²⁹ states that individuals suffering from PTSD often exhibit a persistent inability to experience positive emotions, such as happiness, contentment, or love. This is evident in Kazimov's post-war struggles. Despite being appointed to prestigious positions after the war ended and the USSR declared victory, he finds no solace in the newfound peace. Instead, he becomes overwhelmed by nostalgia for his former life—his profession, his comrades, and the homeland he left behind. His longing for the past suggests that his psychological wounds remain unhealed, illustrating the lasting impact of trauma on individuals attempting to readjust to civilian life: "Kazimov began to feel under a stubborn pressure that increased day by day. He really wanted to take leave and come back to his work with a longing he couldn't control."³⁰ Whereas "...the shining squares with mown heaths that had lost their natural beauty, the uniform houses, the magnificent bell towers of the old Gothic architecture opposite his window, like fingers raised towards the sky, everything was fine, pleasant, perfect, instilling a sense of respect in man, but still it was all utterly alien to him. So, it all soon began to seem dull and boring to Kazimov."³¹

Kazimov, who was passionately gripped by the longing for his old life and profession, when he arrived in his homeland, to which he insistently wanted to return, the

²⁷ Ravilya Rahimyanovna Hisamutdinova, *Velikaya otechestvennaya vojna sovetskogo soyuza (1941-1945 gody)* (Orenburg: OGPU, 2014), 112-120; Aleksandr Viktorovich Gafurov, "Bit i povsednevnyaya jizn boytsov krasnoy armii v gody velikoy otechestvennoy voyny," *Izvestiya* 5/22 (2014): 63-71; Ivanova, "Soldatskiy bit v gody velikoy otechestvennoy voyny", 53.

²⁸ American Psychiatric Association: *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorder*, 301.

²⁹ American Psychiatric Association: *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorder*, 302.

³⁰ Polevoy, *Ve O Döndü*, 15.

³¹ Polevoy, *Ve O Döndü*, 15.

sight he encountered was not at all what he had imagined: "When he arrived, the day had turned into evening and a hard blow was waiting for him: All of his friends, comrades, and workers he worked with, together with the steel mill they'd worked so hard to build up, had gone to the Urals, settled down there, and started working in the production plants they'd rebuilt in the depths of the forest during the war years."³² Neither the town where Kazimov had spent his life remained unchanged, nor were the people among the ruins those he once knew. The sight that confronted him, where the massive debris was being cleared away by strangers, struck him like a harsh blow, marking the second major trauma he experienced after the war. From this perspective, it is evident that Kazimov grappled with not just one, but two profound traumas. Indeed, according to the DSM-5, an individual can experience multiple traumatic events either simultaneously or at different points in time. Throughout the novel, Kazimov is repeatedly caught between the trauma of war and the trauma of *disappointment*, and the psychological rupture he endures is reflected in nearly all of his actions.

As defined by the DSM-5,³³ individuals who experience trauma often exhibit *reckless or self-destructive behaviour*. Kazimov embodies this very pattern early in the novel, particularly in a scene where he shows complete indifference toward the vehicle driven by Klavdiya—a female driver working to help rebuild the devastated region after the war. Even in the midst of a violent storm, he remains unresponsive, and after being run over by the vehicle, he does not react with *anger, frustration, or any harsh response* toward her: "... Still, Klavdiya was able to pay attention to one thing: the man wasn't running to cross the road, but he was standing in the middle of the road, in the middle of the storm, as if deep in thought... The man slowly crawled out from under the truck without making a sound. He neither threatened, nor cursed, nor asked to see the woman's driver's license."³⁴ From this, it is also evident that Kazimov exhibits "a markedly reduced interest or participation in important activities," as outlined in the DSM-5. His failure to defend himself even in life-threatening situations clearly demonstrates the profound impact of the trauma he struggles with in his inner world. Klavdiya's initial frustration with this unresponsive man gradually transforms into a sense of pity, leading her to help him—an encounter that marks the beginning of the intersection of their lives. Over time, Klavdiya emerges as a key figure in Kazimov's battle with trauma. She takes in this man, who has nowhere to go, only for the novel to later reveal that she is the widow of a close friend whom Kazimov had cherished in his past life.

According to the DSM-5,³⁵ trauma can be further intensified by "learning that the traumatic event(s) occurred to a close family member or close friend." This concept is powerfully illustrated in the following passage: "The stranger asked, showing the enlarged picture: Who is this? Traces of a strange pain could be heard in his voice. My husband, the woman replied. He died in the battles of Stalingrad. In the autumn of 1942. The pain in the

³² Polevoy, *Ve O Döndü*, 18.

³³ American Psychiatric Association: *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorder*, 303.

³⁴ Polevoy, *Ve O Döndü*, 7.

³⁵ American Psychiatric Association: *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorder*, 302.

man's voice affected the woman as well."³⁶ Kazimov is taken aback when he recognizes a photograph from the days before the war, in which he stands happily alongside his friends. However, Klavdiya is equally shocked when she realizes that the strong, smiling man in the picture, her husband's friend, is the same frail, broken figure standing before her. This photograph serves as one of the most striking representations of war's cruelty, both on a societal and individual level, reinforcing the depth of trauma it inflicts. Upon seeing the photograph, Kazimov becomes even more consumed by his trauma, retreating further into himself. This withdrawal leaves him trapped in a state of persistent emotional distress. Indeed, according to the DSM-5,³⁷ individuals suffering from post-traumatic stress disorder often struggle to reintegrate into daily life, as they experience "persistent negative emotions such as fear, horror, anger, guilt, or shame." This is vividly reflected in the novel: "His behaviour was so weary and sorrowful that the woman suddenly felt sorry for him."³⁸ Kazimov's deep depression is further emphasized in the following passage from the novel: "He felt like a passenger who had arrived at the station, put his foot on the last step of the departing train, and was able to catch the train. The passenger knew that he had to hurry. He had to tense all his nerves and muscles to catch the train. And he had to jump on the train, but it felt like he was running out of strength."³⁹

Kazimov had so deeply internalized the trauma he experienced that the mere thought of being separated from his loved ones intensified the anguish that consumed him. Even though the war had been won, the possibility of losing his family, friends, and the land he cherished exacerbated his emotional suffering, offering a clear indication of the post-traumatic stress disorder he was enduring: "His wife and children had been buried far, far away, in the Urals, in a city he didn't even know the name of, but he was still thinking that one of these concrete structures was rising above the ground where his loved ones were buried, and these painful thoughts were shaking the middle-aged man with the thinning hair even more."⁴⁰

Upon returning to the places he once knew so intimately, Kazimov is confronted with the devastating impact of war on everything he once valued, and he cannot suppress his growing anger. As noted in the DSM-5,⁴¹ "continuous or excessive exposure to negative details of the traumatic event(s) can lead to defiance, heightened irritability, and unprovoked outbursts of anger." This pattern is reflected in Kazimov's response to the irreversible changes he witnesses.

"I was born and raised in this city, but I did not know of it at all. I went to the hotel, but it was gone, I couldn't find a trace of it. God damn it, there was only a huge empty plot of land left. Then I headed for the factory's guesthouse, hoping they would welcome me for old times' sake. But that had become the administration building. I guess the old building had burned down."⁴²

³⁶ Polevoy, *Ve O Döndü*, 11.

³⁷ American Psychiatric Association: *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorder*, 302.

³⁸ Polevoy, *Ve O Döndü*, 4.

³⁹ Polevoy, *Ve O Döndü*, 38.

⁴⁰ Polevoy, *Ve O Döndü*, 84.

⁴¹ American Psychiatric Association: *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorder*, 303.

⁴² Polevoy, *Ve O Döndü*, 7.

The complete loss of the familiar landscapes and landmarks he once knew by heart further exacerbates his post-traumatic stress disorder, intensifying his emotional turmoil. This overwhelming transformation fosters a profound sense of “*alienation*,” as described in the DSM-5, leaving Kazimov increasingly detached from both his surroundings and himself.

“There was a new and foreign steel mill in the place of the old one. And no one among them could’ve guessed that this middle-aged former officer was one of them. No one welcomed him, no one hugged him, and no one hugged or kissed him on both cheeks like his old friends did. The name he gave to introduce himself had no meaning here. Yes, the looks he got were polite, attentive, and caring. But none of them were like the looks of his old friends.”⁴³

According to the DSM-5,⁴⁴ “the symptoms cause clinically significant distress or impairment in social, occupational, or other important areas of functioning.” This is reflected in Kazimov’s case: “Kazimov, the once-famous steel melter, who had astonished everyone with the methods he’d invented, leaving people in awe, was now a shadow of his former self. The techniques he had once pioneered were long outdated.”⁴⁵ His post-traumatic stress disorder is particularly evident in the distress he experiences at the mere thought of returning to his profession—one that he had once mastered with ease: “What if it becomes clear that he’s way behind? What if he can’t keep up with the younger workers who’ve risen in his absence and taken his place in the open pit? What will he do then?”⁴⁶ Rather than attempting to reclaim his former expertise and adapt to the new technological advancements in steel production, Kazimov is paralyzed by fear and anxiety. The psychological crisis he endures not only prevents him from reintegrating into his profession but also deepens his sense of inadequacy and alienation.

According to the DSM-5,⁴⁷ “exposure to internal or external stimuli that symbolize or resemble an aspect of the traumatic event(s) may cause intense or prolonged psychological distress, sleep disturbances (e.g., difficulty falling asleep, staying asleep, or experiencing restless sleep).” This is particularly evident in Kazimov, who suffers from severe insomnia and restlessness after returning to his hometown, witnessing the new social order, and, most notably, observing the changes in the factory: “When Klavdiya noticed that her soft pillow remained untouched, she realized that the man had not slept all night.”⁴⁸ Spending the night seated in the section reserved for him, smoking continuously, Kazimov manifests his post-traumatic stress disorder by resorting to cigarettes, which serve as a means of numbing his emotional turmoil.

Furthermore, the DSM-5⁴⁹ states that individuals suffering from trauma “avoid or attempt to avoid distressing memories, thoughts, or feelings related to or closely associated with the traumatic event(s).” This avoidance is reflected in Kazimov’s

⁴³ Polevoy, *Ve O Döndü*, 18.

⁴⁴ American Psychiatric Association: *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorder*, 303.

⁴⁵ Polevoy, *Ve O Döndü*, 35.

⁴⁶ Polevoy, *Vernulsya*, 39.

⁴⁷ American Psychiatric Association: *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorder*, 301.

⁴⁸ Polevoy, *Vernulsya*, 22.

⁴⁹ American Psychiatric Association: *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorder*, 303.

behaviour: “Kazimov wanted to escape from these very places as fast as he could— the places he had once rushed toward with great enthusiasm.”⁵⁰ His overwhelming desire to escape from the land he had once longed to return to, now consumed by disillusionment and despair, perfectly aligns with the behavioural dimensions of post-traumatic stress disorder as outlined in the DSM-5.

Conclusion

Trauma refers to a state in which an individual experiences extreme physical, psychological, or emotional distress, significantly impacting their life, health, and overall functionality. It typically arises from unexpected, frightening, dangerous, or life-threatening events. Such events may include wars, natural disasters, severe accidents, sexual assaults, domestic violence, or the loss of a loved one. Post-traumatic stress disorder (PTSD) is a long-term psychological condition that develops in response to such traumatic experiences. PTSD can manifest through persistent fear, anxiety, depression, recurring and intrusive traumatic memories, insomnia, hyperarousal, and the sensation of reliving the traumatic event. These symptoms can profoundly affect an individual’s social, professional, and personal life, leading to increasing isolation and dysfunction over time. PTSD is most commonly diagnosed following wars, as war is one of the most devastating and traumatic experiences for both individuals and societies. The psychological and physical consequences of war can be long-lasting, leaving profound scars on those affected. During wartime, individuals are often subjected to extreme trauma, including death, injury, forced displacement, family losses, and violence. Such traumatic experiences can lead to severe psychological distress and significantly increase the risk of developing disorders like PTSD.

In *He Came Back*, Boris Polevoy explores the aftermath of World War II, vividly depicting the devastating effects of war. While the conflict serves as a common trauma for all the characters in the novel, the protagonist, Kazimov, stands out due to the severity of his psychological distress. Unlike others who strive to rebuild their homeland from the ruins, Kazimov remains trapped in the psychological aftermath of his experiences, suffering from post-traumatic stress disorder (PTSD). The psychological disorder Kazimov develops as a result of war and the traumatic events he has endured closely aligns with the core symptoms of PTSD as outlined in the APA’s *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (DSM-5). As revealed in the analysis of the novel, Kazimov succumbs to the trauma of war, and despite the return of peaceful days to his homeland, he remains indifferent, emotionally numb, and alienated from his surroundings due to the psychological crisis he faces. Polevoy provides a profound exploration of Kazimov’s inner world, illustrating the long-term effects of war on the individual and highlighting how trauma is shaped by personal experiences. The symptoms of PTSD, as detailed in the DSM-5, are deeply embedded in Kazimov’s character and behaviour, offering a compelling case study of how social traumas manifest on an individual level. Kazimov’s individual trauma symbolically reflects the broader psychological condition experienced by the Soviet people in the aftermath of the war. While Soviet ideology during the war often emphasized

⁵⁰ Polevoy, *Vernulsya*, 85.

the image of the “heroic soldier,” Polevoy boldly addresses human vulnerability and psychological collapse in this work. Kazimov’s trauma underscores that the devastation of war is not solely physical, but also profoundly psychological. In conclusion, *He Came Back* contributes to a broader understanding of PTSD by demonstrating how it is shaped not only by clinical symptoms but also by the individual’s internal and social context. This analysis of Kazimov offers a valuable perspective on the relationship between war and trauma, extending beyond a purely medical diagnosis to a more comprehensive exploration of its psychological and societal dimensions.

Beyanname:

1. **Etik Kurul İzni:** Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
2. **Katkı Oranı Beyanı:** Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.
3. **Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Declarations:

1. **Ethics approval:** Not applicable.
2. **Author contribution:** The author declares no one has contributed to the article.
3. **Competing interests:** The author declares no competing interests.

KAYNAKÇA

- American Psychiatric Association: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders.* Washington, DC: American Psychiatric Association, 2022.
- Ayerman, Ron. “Sotsialnaya teoriya i travma.” *Sotsiologicheskoe obozrenie* 12/1 (2013): 121-138.
- Bonkalo, Tatyana Ivanovna. *Posttravmaticheskoye stressovoye rasstroystvo*. Moskva: GBU «NİİOZMM DZM», 2023.
- Duman, Nesrin. “Travma Sonrası Büyüme ve Gelişme.” *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi* 4/7 (2019): 178-184.
- Gafurov, Aleksandr Viktoroviç. “Bit i povsednevnyaya jizn boytsov krasnoy armii v gody velikoy otechestvennoy voyny.” *Idnakar* 5/22 (2014): 63-77.
- Hacıoğlu, Münevver, Gönüllü, Oya & Kirkor Kamberyan. “Travma Sonrası Stres Bozukluğu Tanısının Gelişimi Üzerine Bir Gözden Geçirme.” *Düşünen Adam* 15/4 (2002): 210-214.
- Hisamutdinova, Ravilya Rahimyanovna. *Velikaya otechestvennaya voyna sovetskogo soyuza (1941-1945 gody)*. Orenburg: OGPU, 2014.
- Horeva, Larisa Georgiyevna. *Diskurs travmy v literature: k istorii voprosa, yazyki istorii i yazyki litertury*. Nizhnij Novgorod: Natsional’nyj issledovatel’skiy Nijegorodskiy gosudarstvennyj universitet im. N. İ. Lobachevskogo, 2022.
- Ivanova, I. S. “Soldatskiy bit v gody velikoy otechestvennoy voyny.” *Mejdunarodnaya nauchno-prakticheskaya voenno-istoricheskaya konferentsiya “Salyut, Pobeda!”* (2020): 50-53.

- Kliabanau, Dzmitry. "Travma kak determinant struktury lichnosti i mental'nosti obshchestva v sovremennoy Rossii: na primere obraza Lva Smislova – geroya romana Sashi Filipenko Travlya." *Studia Pigioniana* 5 (2022): 165-185.
- Lihi, Robert L. & Randy Sample. "Posttravmaticheskoye stressovoye rasstroysto: Kognitivno-bihevioralniy podhod." *Moskovskiy psihoterapevticheskiy jurnal* 1 (2002): 141-156.
- Mazur, Yelena Stepanovna. "Psihicheskaya travma i psihoterapiya." *Moskovskiy psihoterapevticheskiy jurnal* 1 (2003): 31-52.
- Oxford Advanced Learner's Dictionary*. Managing Ed. Diana Lea & Jennifer Bradbery. Oxford: Oxford University Press, 1668.
- Pathak, Smriti & Dewangan, Roshan Lal, "Psychology of Trauma." In *Trauma Studies an Echo of Ignored Screams*, edited by Priti Bala Sharma, 62-77. India: Authorspress, 2020.
- Perrotta, Giulio. "Psychological Trauma: Definition, Clinical Contexts, Neural Correlations, and Therapeutic Approaches." *Current Research in Psychiatry and Brain Disorders* 1 (2019):1-6.
- Polevoy, Boris Nikolayevich. *Ve O Döndü*. Çev. Zeyyat Özalpsan & Mahir Ulaş Yeşil. İstanbul: Yar Yayınları, 2021.
- Ragachewskaya, Marina S. "The Persisting Trauma of Dictatorship in The Fictions of Helen Dunmore and Svetlana Alexievich." *Praktiki i interpretatsii* 7/1 (2022): 34-47.
- Shklyayeva, Dina Aleksandrovna. "«I slovo — Orujie!» (Tvorchestvo B. N. Polevogo)." *Massovyje meropriyatiya* 4/4 (2013): 29-32.
- Şar, Vedat. "Savaş ve Terör Yaşantılarında Travma Sonrası Stres." *Okmeydanı Tıp Dergisi* 33 (2017): 114-120.
- Türkçe Sözlük*. Haz. Şükrü Haluk Akalın vd. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.
- Vasilyeva, A. V., T. A. Karavayeva & D. S. Radionov. "Psihoterapiya posttravmaticheskovo stressovogo rasstroystva – integratsiya opyta chrezvychaynoy situatsii," *Konsul'tativnaya psihologiya i psihoterapiya* 3 (2023): 47-68.
- Tyotyushkin, M. A. & O. V. Guskova. "Posttravmaticheskoye stressovoye rassoystro (PTSR)." *TSEMPINFORM* 3-6, accessed 19.12.2024, <https://cemp.msk.ru/files/nd/nj/20144.pdf>

